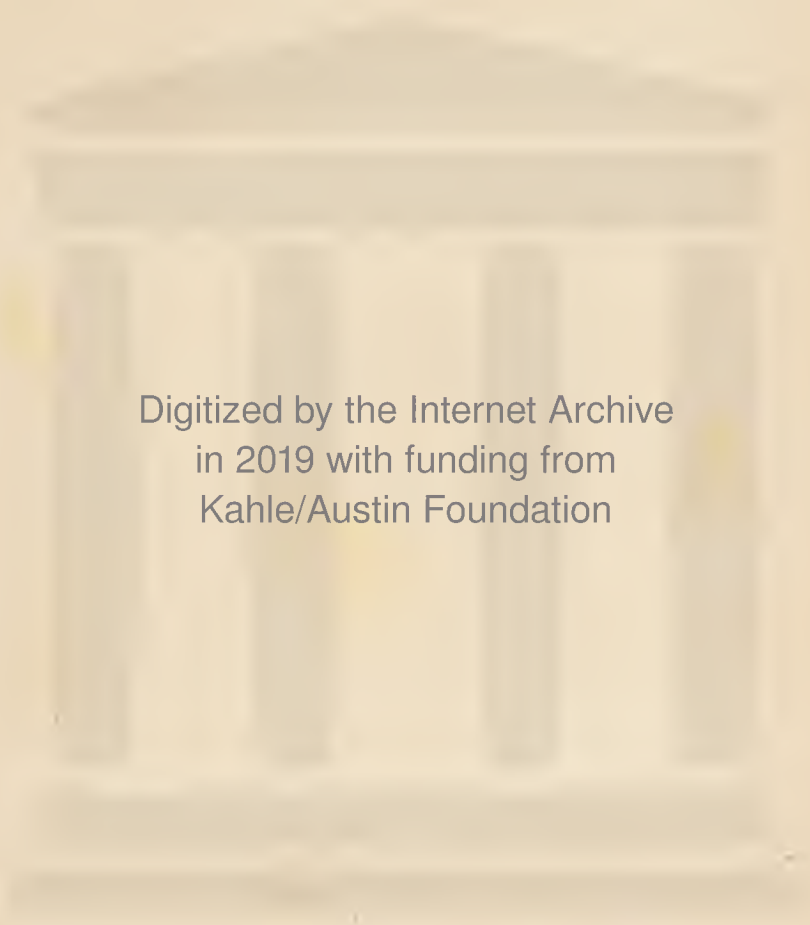

TRENT UNIVERSITY

LIBRARY
OF RELIGION

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Kahle/Austin Foundation

PRAELECTIONES
JURIS CANONICI

PRAELECTIONES
JURIS CANONICI

AD METHODUM
DECRETALIIUM GREGORII IX EXACTAE,
QUAS
IN SCHOLIS PONTIFICII SEMINARII ROMANI

TRADEBAT
PHILIPPUS DE ANGELIS
CANONICUS LIBERIANUS,

DEVOTUS MEMORIAE, ET AMICITIAE EJUS
PROSEQUI CURAVIT

NAZARENUS GENTILINI
in Curia Romana Advocatus
et Canonicus S. Mariae de Via Lata de Urbe

Tomi ultimi — Pars prima

e 2a
Thomas J. Bata Library
TRENT UNIVERSITY
PETERBOROUGH, ONTARIO

ROMAE
EX TYP. PACIS PH. CUGGIANI
Piazza della Pace N. 35
1884

PARISIIS
APUD P. LETHIELLEUX
Rue Cassette Num. 4
1884

L'Autore si riserva il diritto di proprietà per la riproduzione e traduzione di questa sua opera sotto qualsiasi forma, avendo previamente adempito a tutte le formalità prescritte dalla legge.

LR

KBG

AK9 V.5

BENEVOLO LECTORI
PROSEQUUTOR OPERIS
S. P.

Philippi De Angelis nomen laus est, tum eo ingenio, quo pollebat, tum praeclara doctrinarum suppellectili, qua exornabatur, tum denique diuturno magisterii usu in re canonica docte, ac perspicue tradenda.

Hujus itaque praelectiones juris canonici me prosequi voluisse, qui neque ingenio, neque doctrina, neque magisterii usu cum ipso ullimode comparari possum, mirabitur quis forte, et audaciae, ambitionis, ac superbiae notam mihi impinget.

Veruntamen in spem erigor, fore ut haec omnia evanescant, si paullisper animadvertatur, me ad hoc saepius rogatum tandem aliquando annuisse, 1.º ne tanti Viri opus haud completum oblivioni traderetur, 2.º ne familiae ipsius ulterius benevolentiae, et amicitiae argumentum exhibere me noluisse diceretur.

Haec si benigno, et sereno vultu excipiantur, et procul abfuerit turpe ambitionis, ac superbiae crimen, mussitent quidem, et perstrepant, si qui sint, desidiosi, olentesque Moevii; horum enim cachinnos, et latratus despiciam: Tuum vero, benevole Lector, integrum, candidum, Metioque iudice dignum arbitrium aequo, gratoque animo perferam. « *Sunt delicta tamen, quibus ignovisse velimus* (Horat. de art. poet.). » Et *in nullo peccare divinitatis magis, quam mortalitatis est*, inquit Imperat. Justinianus leg. 1 Cod. de vetere jure enucleando § *Si quid autem*. Hoc memento, et vale.

Datum Romae Kalendis Julii 1884.

NAZARENUS GENTILINI.

LIBER SECUNDUS

DECRETALIUM GREGORII IX

ULTIMUS

JUXTA METHODUM AB AUCTORE PRAEFIXAM

PROLEGOMENA

1.º Agitur in hoc libro de toto processu judicuario, qui nedum in Ecclesiastico, sed et in laico foro magnae est aestimationis, et utilitatis. Adeo enim accurata, et ordinata actuum judicialium series expressa non habetur in corpore juris civilis.

2.º Sane hujusmodi jus saepe misera, attenuataque diligentia, saepe inanitate verborum, ac formularum, aut longa, implexaque methodo innumeras pepererat difficultates, laqueisque pene inextricabilibus litigantes irretiverat, cum jus Canonicum sublatis scrupulosarum formularum conceptionibus, amputatisque tricis omnibus, et ambagibus, et patefactis, atque illustratis, quae involuta, obscuraque erant, judiciorum methodum invexit aptam, concinnam, sobriam, cui nihil deesset, neque aliquid redundaret, quod esset ad hominum usum, comunemque intelligentiam acomodatum. Ex quo factum est, ut antiquata methodo judiciorum, quam jus civile proposuerat,

ubique fere invaluerit ratio illa judiciorum a jure Canonico constituta; ex ipsa enim deducta fuit quaecumque civilis procedura, ceu testantur Fleury in suis *Instit. Jur. Eccl. P. I, cap. 6*, et nuperimus Gallicanae Civilis proceduræ explanator Carrè in *Introd. L. I. T. 2, n. 15*. Hac de re unanimiter tradiderunt juris canonici tractatores, quod jus naturale substantiales judiciorum formas præstituit, legitimæ autem, sive solemnes formæ judiciorum a jure positivo fuerunt constitutæ, in quo jus sacrorum Canonum præcellit, quod primum judiciariam telam in hoc Decretalium libro contexuit. Summa itaque ope, et alacri studio hunc librum, etsi, teste Abbate, omnium difficillimum ingrediamur oportet.

3.º Antequam vero operi manus admoveatur, abs re non erit calamitoso præsertim hoc tempore quaestionem innuere, utrum Ecclesia Catholica jurisdictionem propriam habeat, et quidem externam, contentiosam, sive judicandi facultatem in causis Ecclesiasticis, quæ in controversiam, aut disceptationem vocantur. Ad quid enim de judiciis Ecclesiasticis disserere, si hujusmodi potestas, sive jurisdictio in societate Ecclesiastica deficeret? Hanc tamen quaestionem (si quaestio quidem dici potest) obiter tantum attingemus, ne videamur falcem in alienam messem immittere voluisse.

4.º Porro ad evertendam Catholicam veritatem de certa, et ab ipso Christo accepta judiciaria Ecclesiae potestate omnem moverunt lapidem hete-

rodoxi, et regalistae absurda systemata in medium proferentes, quibus tantopere insistunt nostri aevi politici. Apprime enim intellexerunt, atque intelligunt damnatarum opinionum patroni sibi parum pertimescendam fore Ecclesiae auctoritatem, si ita coarctaretur, ut posset tantum suadere, deprecari, et ad summum excommunicare; nulla autem vi coactiva polleret, qua reos etiam invitos ad comparandum coram suo Tribunali compelleret, eos discuteret, et debita sententia, justisque, et externis poenis coerceret.

5.º Veruntamen hanc potestatem, sive jurisdictionem Ecclesiae a Christo collatam fuisse, nemo inficias ibit, si tum veteris, tum novi testamenti documenta vel raptim perpenderit, si SS. Patres, et Ecclesiae praxim, usumque perpetuum consulerit, et tandem si vel ipsam societatis Ecclesiasticae rationem consideraverit. Omnia enim haec manifestissime perhibent Ecclesiae Catholicae hanc potestatem competere, et ea jugiter perfruitam fuisse. Enimvero nimis aperta sunt veteris testamenti documenta, quae demonstrant ab Adam usque ad Moysen solos summos Sacerdotes a Deo constitutos utramque habuisse summam potestatem religiosam, et politicam, et utrumque iudicium in spiritualibus, et temporalibus. Sane ait Pater Alvarez: « *In lege naturae, et in lege Moysis in summis Sacerdotibus fuit apex utriusque auctoritatis.* » Quod abunde probat auctor Analect. Juris Pontificii in ser. 8, pag. 405 et seqq.

6.º Nec minus clara sunt documenta novi testamenti. Habetur enim apud Matthaeum c. 18, v. 15. « *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te, et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiae. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* » Porro Jesus Christus, uti ex citatis verbis apparet, Pastoribus Ecclesiae contulit potestatem cognoscendi de litibus inter fideles ortis, et sententiam ferendi, et reum contumacem, seu judici Ecclesiastico non obedientem ab Ecclesia ejiciendi. Atqui haec omnia important proprie dictam judiciariam potestatem; siquidem ibi reperiuntur omnia hujus potestatis essentialia, judicium nempe in foro externo cum testibus, judex, accusator, reus, causae cognitio, et coercitio. Ergo ex allatis verbis evidenter patet Christum Ecclesiae contulisse veram, ac propriam judiciariam potestatem.

7.º Divus autem Paulus Apostolus pluribus in locis hanc veritatem praedicat, et praesertim *I ad Timoth. v. 19*, ubi ait: « *Adversus praesbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus, aut tribus testibus.* » Sane ibi adest forum externum, seu contentiosum, ubi sunt Actor, Reus, et Judex aliqua potestate coactiva praeditus: atqui praedicta exprimunt, vel supponunt relata Apostoli verba,

ergo citatus textus aperte probat contentiosum forum, simulque coactivam aliquam potestatem Ecclesiae ut propriam competere. Quapropter tum veteris, tum novi testamenti documenta aperte demonstrant Ecclesiae Catholicae judicandi potestatem vere, et proprie inesse.

8.° Ad sanctos vero Patres quod spectat, aperta sunt eorum testimonia, quorum unum vel alterum referemus. Misso itaque Tertulliano in *Apologet. c. 39, p. 31, ed. Purif. 1675*, ubi innuit censuram Ecclesiasticam, ac praesertim excommunicationem fuisse actum judicialem, eamque ab Ecclesia, re primum cognita, et expensa diligenter, ferri consuevisse; siquidem *magno cum pondere* Rei discutiebantur, adhibebaturque *castigationum* coercitio, misso Sancto Cypriano, qui in celebri epistola ad Cornelium Papam narrat solemne iudicium actum adversus Privatum, et adversus Jovinum, ac Maximum, qui omnes, re primum diligenter quaesita, et cognita plurium Episcoporum sententia damnati sunt; qui hujusmodi S. Cypriani epistolam legerit, non potest statim non intelligere jam tum forum Ecclesiae contentiosum in usu fuisse, nnum referam S. Ambrosium, qui in ep. 1 ad Valentinianum Juniorem inquit: « *At certe sive Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est, qui abnuat in causa fidei, in causa, inquam, fidei Episcopos solere de Imperatoribus, non Imperatores de Episcopis judicare?* » Pariter ep. 13 ad Marcellum fert S. Atha-

nasium ad Constantinum Imp. graviter dixisse: « *quando a condito saeculo auditum est, quod iudicium Ecclesiae auctoritatem suam ab Imperatore acceperit?* » Et S. Hilarius Pietaviensis Episcopus tum causas religiosas, tum causas clericorum ad Iudices laicos non esse trahendas admonet Constantinum Imp. his verbis: « *Provideat, et decernat Clementia tua, ut omnes ubique iudices, quibus Provinciarum administrationes creditae sunt, ad quos sola cura et sollicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religiosa se abstineant, neque posthac praesumant, atque usurpent, et putent se causas cognoscere clericorum.* »

9.º Palmare denique est, et omnino decretorium argumentum ex praxi Ecclesiae, usuque perpetuo desumptum. Sane Ecclesia jam sub ipso Apostolorum regimine hanc potestatem jure proprio exercuisse videmus in quaestione definienda orta in Antiochia quoad necessitatem circumcisionis ad aeternam salutem consequendam. Ex quo tria ad rem nostram colligi possunt. 1.º Eam controversiam non magistratus saecularis, non plebis, sed Apostolorum et Presbyterorum iudicio subjectam fuisse: nam S. Lucas Act. XV. 2. diserte inquit: « *statuerunt, ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex aliis ad Apostolos, et presbyteros in Jerusalem super hac quaestione.* » 2.º Apostolos veram, perfectamque potestatem iudiciariam in foro externo, et contentioso exercuisse. Porro tria sunt, quae proprie in foro externo, et

contentioso iudicium faciunt, hoc est actor, et reus, causa, seu controversia, et magistratus, qui cum potestate, et imperio sententiam proferat. Atqui in iudicio Apostolorum judaei erant actores, qui circumcisionem adhuc necessariam propugnabant, rei autem erant Paulus, et Barnabas, qui id negabant; nec deerat causa, seu controversia, quae in hoc versabatur, scilicet an circumcisio necessaria adhuc esset ad salutem obtinendam. 3.º Denique sententiam ab Apostolis pronunciatam fuisse auctoritate propria, sibi que divinitus collata, ceu aperte demonstrant haec ipsius definitionis verba. « *Visum est Spiritui Sancto, et nobis.* » Quid igitur amplius desideratur ad verum iudicium constituendum? Certe ambages, et solemnitates forenses ad iudicii naturam, et substantiam non pertinent. Sane numne iudicium summarium verum iudicium non est, eo quod in ipso hae solemnitates omittuntur? Habes itaque solemnem actum potestatis apostolico-ecclesiasticae.

10.º Ab aetate autem Apostolorum usque ad haec tempora jugiter Ecclesia haeres potestatis ipsorum jus controversias de religione iudicandi quovis aevo exercuit, ceu historia Ecclesiastica plena iudiciorum huiusmodi satis aperte demonstrat, praesertim in Conciliis generalibus. Mitto sane brevitatis amore iudicium Concilii Antiocheni contra Samosatenum, iudicium Concilii Nicaeni contra Arium, iudicium Concilii Ephesini contra Nestorium, iudicium denique Concilii Calcedonensis

contra Eutychem, et Dioscorum. Dicam solum quod in istis controversiae de fide, ac religione definitae sunt, atque in his controversiis judicariam quoque methodum adhibitam fuisse, ut facile intelliget quisquis ad ea advertat, quae in hujusmodi Conciliis gesta sunt.

11.º At non modo Ecclesia controversias de fide, ac Religione per Summos Pontifices, et Concilia generalia, sed etiam causas temporales per Episcopos jugiter judicavit. Patet id ex S. Augustino, qui ex Apostoli Pauli praecepto *Ep. 1 ad Corinth. VI* repetens judicandi munus, quo ipse tanquam Episcopus fungebatur, in *Psalm. 218, serm. 24* inquit: « *Maligni infirmos premunt, et causas suas ad nos ferre compellunt, quibus dicere non audemus: dic homo, quis me constituit judicem, aut divisorem inter vos? Constituit enim talibus causis Ecclesiasticos Apostolus cognitores in foro prohibens jurgare christianos.* » Habes hic judicia acta ab Episcopis in invitos, non in eos, qui illos sua voluntate tanquam arbitros elegissent. Quod iterum urget *De Oper. monach. cap. 29, n. 37*, dicens: « *Mallem manibus aliquid operari... quam tumultuosissimas perplexitates causarum alienarum pati de negotiis secularibus, vel judicando dirimendis, vel interveniendo praecedendis. Quibus nos molestiis idem afflixit Apostolus non utique suo, sed ejus, qui per eum loquebatur, arbitrio.* » Locus hic ostendit, Episcopos non solum fuisse arbitros controversiarum, neque solum eas

officiis composuisse, prouti perhibent verba vel *interveniendo praecidendis*, sed etiam veros fuisse iudices, ceu aperte innuunt verba, vel *judicando dirimendis*, et haec quidem judicia habuisse tumultuosissimas perplexitates, quibus verbis judicialis strepitus, cursusque multiplex indicatur. Hinc recte concludi potest verbis doctissimi Bianchi in opere, cui titulus *Polizia della Chiesa l. 1 e 5, § 2, n. 12*. « *Certissimum est penes Ecclesiam semper fuisse forum externum, a foro conscientiae et poenitentiali diversum; ea nempe certitudine, qua constat ab Ecclesia omni aeo receptas fuisse contra Reos denuntiationes, seu accusationes, discussa testimonia, auditas utriusque partis rationes, sententia damnatos Reos, qui convicti, vel contumaces fuerunt: aut in casu notorietatis publicae, punitos eisdem post causae discussionem. Quam priorum saeculorum disciplinam si quis negare velit, necesse est ut omnibus quae remanserunt horum temporum monumentis historicis valedicat.* »

12.º Neque aliter res se habere potest, cum Ecclesia Christi sit perfecta, atque independens hominum societas a civili societate distincta ob diversitatem obsectorum, mediorum, et finis. Atqui quaelibet perfecta, atque independens societas praeter legiferam potestatem etiam judicariam habere debet, ut diu stare, et conservari possit. Igitur Ecclesia Christi utpote perfecta, atque independens societas non solum habere debet leges, quibus dirigantur Christianorum mores, sed etiam habere

debet judiciariam potestatem, seu suum externum et publicum Tribunal. Quandoquidem ad rectum regimen perfectae cujusvis societatis obtinendum satis non est habere leges, sed requiritur potestas judiciaria, qua leges ipsae applicari possint. Sive igitur veteris, sive novi testamenti documenta obiter perpenderis, sive SS. Patrum testimonia consideraveris, sive Ecclesiae praxim, usumque perpetuum, et ipsius Ecclesiae constitutionem, seu ipsam societatis Ecclesiasticae rationem consuleris, semper concludas oportet Ecclesiae Catholicae judiciariam competere potestatem, quam eidem civiles ipsae Romanorum leges haud denegarunt, quas heic referre brevitatis amor non sinit.

13.º Quod vero haec judicandi potestas Ecclesiae competens coercionem secumferat in foro externo, et judiciali, id in dubium revocare nemo prudens valet. Sane Ecclesia ex sua institutione imperium, et jurisdictionem externam obtinet; ex imperio autem et jurisdictione oritur necessario potestas judicandi, atque infligendi poenas, quia foret inutile iudicium, si iudex vim non haberet exequendi iudicatum, et vacuum atque inefficax esset iura condere, nisi propositis poenis effici posset, ut leges latae observentur, improbique homines in officio contineantur. Ad rem S. Augustinus in *serm. 164 de verbis Apost. inquit.* « Si iudex es, si judicandi potestatem accepisti, Ecclesiastica regula, si apud te accusatur, si veris documentis, testibusque convincitur, coerce, corrige, excom-

munica, degrada; sic vigilet tolerantia, ut non dormiat disciplina. » Atque hanc a Christo acceptam potestatem infligendi poenas disertis verbis et factis Apostoli manifestarunt. Sane Paulus Apostolus, cujus plura, quam alius cujusquam Apostolorum scripta extant *epistola I. ad Cor. cap. 4* punishmentem minatur dicens « *quid vultis? in virga veniam ad vos?* » et *Ep. II ad Cor. 10 et 13* ait « *in promptu se habere ulcisci omnem inobedientiam* » et iterum eodem loco. « *Si venero iterum non parcam* » et praesens se durius acturum profitetur et quidem ex potestate divinitus accepta « *Secundum potestatem, quam dedit mihi Dominus* » *cap. 13. v. 1. 2. 10.* Nec frustra jactavit minas. Corinthium namque incestuosum tradidit Satanae in interitum carnis, et Alexandrum, atque Imenaeum gravissima excommunicationis poena coercuit, *1 ad Timoth. c. 1. v. 20 et 2. ad Titum c. 1. v. 9. cap. II. v. 15.*

14.º Apostolis vita functis Ecclesia hac potestate jugiter usa fuit decernendo poenas nedum spirituales, sed etiam temporales, et corporales: spirituales quidem, ut est excommunicatio, suspensio, interdictum, inhabilitas ad officia, depositio, et degradatio; temporales etiam ut sunt mulctae, privationes, subtractiones fructuum; et corporales quoque, ut sunt jejunia, et alii poenitentiae actus; verbera, carceres, et exilium, excepta tamen sanguinis, idest mutilationis, et mortis poena. Ecclesia enim tamquam spiritui suo contrarium

jugiter habuit, ut sententiam mutilationis, ac mortis ipsa pronuntiaret, aut exequeretur; hinc adagium in jure receptum, *Ecclesia abhorret a sanguine*. Quod si fidelis aliquis in profundum iniquitatis deveniat, eum derelinquit, et in laicae potestatis manus tradit *cap. 27, de verb. signif. Trid. sess. 13, c. 4, de ref.*

15.º Verum quod judicandi potestas Ecclesiae competens etiam coercitionem includat, de hoc tandem omne excludunt dubium 1.º Damnatio Marsilii Patavini, et Joannis Ianduni per Constitutionem *Licet juxta doctrinam*, Joannis XXII, ann. 1327, 2.º Breve *ob assiduas* Bened. XIV, ann. 1755 ad Primatem, Archiepiscopos, et Episcopos regni Poloniae directum, ex quo liquet non solum a Joanne XXII expresse pro haeretico damnatum fuisse systema, quo vis coactiva Ecclesiae denegetur, sed etiam eandem damnationem fuisse a Bened. XIV confirmatam. 3.º Bulla *Auctorem fidei* Pii VI contra Synodum Pistoriensem, in qua occurrit et ista propositio a praedicta Bulla sub *n. 4*, damnata, quae sic sese habet. « Propositio affirmans » *abusum fore auctoritatis Ecclesiae, transferendo* » *illam ultra limites doctrinae, ac morum, et eam ex-* » *tendendo ad res exteriores, et per vim exigendo* » *id, quod pendet a persuasione, et a corde: tum* » *etiam multo minus ad eam pertinere exigere* » *per vim exteriorum subjectionem suis decretis,* » *quatenus indeterminatis illis verbis extendendo* » *ad res exteriores, notet velut abusum auctoritatis*

» Ecclesiae usum ejus potestatis acceptae a Deo,
 » qua usi sunt et ipsimet Apostoli in disciplina
 » exteriori constituenda, et sancienda, *haeretica* -
 » Qua parte insinuat, Ecclesiam non habere aucto-
 » ritatem subjectionis suis decretis exigendae aliter
 » quam per media, quae pendent a persuasione;
 » quatenus intendat Ecclesiam *non habere colla-*
 » *tam sibi a Deo potestatem non solum dirigendi*
 » *per consilia, et suasiones, sed etiam jubendi per*
 » *leges, ac devios, contumacesque exteriori judicio,*
 » *ac salubribus poenis coercendi, atque cogendi* -
 » inducens in systema alias damnatum ut hae-
 » reticum. » 4.º Denique Breve dogmaticum *Ad*
Apostolicae, quo sanctae mem. Pius Papa IX opera
 Joannis Nuytz die 22 Augusti 1851 damnavit, si-
 quidem in ipso inter reprobatas propositiones re-
 censetur opinio, qua asseritur — *Ecclesiam vis in-*
ferendae potestatem non habere, neque potestatem
nullam directam, vel indirectam. Quapropter absque
 erroris formidine concludi posse videtur judicandi
 potestatem, quae Ecclesiae Catholicae competit,
 coercionem etiam comprehendere. Esset nunc re-
 spondendum nonnullis difficultatibus, quae contra
 objici solent, sed ne statutos fines praetergrediatur
 oratio, eas praeterire cogimur.

16.º Vindicata itaque hoc breviori modo
 Ecclesiae Catholicae judiciaria potestate tractatum
 de judiciis Ecclesiasticis libenter aggredimur. At
 quoniam disceptaturus in judicio antequam in litem
 eat, praepremis spectare debet quo judicio con-

tendere velit cum adversario, hinc recte B. Raymundus titulum de judiciis praemittit. Hac de re ad processus judiciarii actus descendere nequimus, nisi prius aliquantulum veluti in vestibulo immoremur considerantes tum judiciorum naturam, et varietatem, tum personas ea constituentes. Sit itaque

TITULUS I.

De judiciis.

1° *Cum*, prout ait Cicero *de Offic. lib. 1* — *omnis, quae a ratione suscipitur de aliqua re institutio, debeat a definitione proficisci, ut intelligatur quid sit, de quo disputatur*, — ideoque iudicii definitionem tradamus oportet.

2° Iudicii vox juxta Julium Scaligerum deducitur *a jure, et dica*; juxta Varronem *a jure dicundo*. Pluribus autem significationibus usurpatur, scilicet modo pro nostrae mentis opinione, modo pro Tribunali, modo pro causae actione, modo pro litigantium conflictu, sive pro toto processu, seu discussione causae, quae fit coram iudice inter actorem, et reum. Postremo sensu heic a nobis sumitur, sicque sumptum iudicium *ex cap. 10 de Verb. signif.* definiri potest. — *Legitima controversiae, quae inter actorem et reum agitur, per iudicem cognitio, discussio et definitio*.

3.° Dicitur *legitima*, quia modus procedendi in causis non debet esse iudici, aut partibus arbitrarius, sed a legibus statutus. Dicitur autem *per iudicem cognitio, discussio et definitio*, quia

judicium nostro in sensu acceptum tres partes importat, scilicet 1.º cognitionem; 2.º discussionem; 3.º definitionem. Siquidem judex in primis noscere debet omnia, quae ad controversiam pertinent, coram ipso discuti debet totum id, quod in controversia versatur, et tandem debet ipse controversiam definire. Nemini enim in societate sibi jus dicere permissum est: unde judex in judiciis repraesentat societatem, et est veluti delegatus ab auctoritate ipsius societatis. Dicitur denique *inter Actorem*, et *Reum*, ut indicetur praeter personam judicis duas alias generaliter esse necessarias in judiciis, scilicet *Actorem* et *Reum*. Dixi *generaliter*, quia interdum hae personae non sunt in judicio, sed tantum per quandam earum repraesentationem, de quo inferius sermo redibit.

4.º Judicium hoc modo definitum licet nonnulli confundant cum lite, causa, quaestione, et instantia, in rigore tamen haec omnia differunt. Nam judicii nomine venit controversiae, et quaestionis in judicium deductae tota discussio, quae fit, et durat a citatione usque ad sententiam, uti jam innuimus; lis autem est ipsa controversia, et contentio super aliquo jure, quae apud judicem post litis contestationem agitur; causa est res ipsa, vel jus controversum in judicium jam deductum; quaestio est res controversa, quae potest ad judicium deduci. Porro hujusmodi quaestio duplicis generis esse potest, scilicet *facti*, et *juris*. Facti quaestio est, cum de facto, de quo forte

nondum liquet, vel si de hoc liqueat, de circumstantiis facti quaeritur, vel lis movetur ex. gr. quis fecerit, quomodo, quo loco, quo tempore, quibus circumstantiis etc. Juris autem quaestio est, quando quaeritur de facti merito, quod in eo consistit, ut jus facto recte applicetur: interrogatur ergo in hoc, an id, quod factum est, jure factum sit, et quid de hoc facto leges statuerint e. g. an recte Titius occiderit Cajum, et si male occidit, qua poena sit afficiendus. Ita Schmalzgrueber in *tit. 1, lib. 2, Decretal. n. 3.*

5.º Est insuper conceptus judicii etiam distinctus ab instantia. Haec enim est actualis exercitatio judicii incipiens a litis contestatione usque ad sententiam definitivam, a qua si appelletur, nova enascitur instantia, quae secunda nuncupatur. Quoad hujusmodi primae instantiae durationem jus civile non concordat cum jure Canonico; quia jure romano instantia erat temporanea; siquidem in criminalibus biennio, in civilibus vero triennio a litis contestatione numerando absolvi debebat, *Leg. 13. Cod. de jud. § 1*, et quaestio est utrum hoc temporis lapsu tota causa, vel sola litis instantia perimatur. Voetius *lib. 5, h. t. n. 55* totam perimi causam existimat. At jure Decretalium haec prima instantia erat perpetua uti eruitur ex *cap. 20, h. t.* Hinc juris civilis rigor per sacros canones non fuit receptus, nec recipi expediebat attenta Ecclesiae benignitate, atque aequitate prouti monet Phiring *h. t.* Neque dicas *cap. 20, h. t.* ad rem

non facere, quia in ipso subterfugiis, et cavillationibus adversarii factum fuit, ne intra triennium lis finiretur. Siquidem ibi non subterfugia, et cavillationes fuerunt causa adaequata, et unica perpetuandi instantiam, sed praecipue fuit aequitas, quam prae aliis attendit jus Sacrorum Canonum. Ita Smalzgrueber *part. 1, tit. I, n. 82* circa finem. Caeterum perpetuitas haec probatur etiam *cap. 5 de in. integr. rest. et cap. 14 de privileg.*

6° Difficultas oriri potest ex Concilio Trid. *sess. 24, cap. 20 de reform.*, ubi statuit, ut causae omnes ad forum Ecclesiasticum quomodolibet pertinentes coram Ordinariis locorum saltem intra biennium a die motae litis terminentur. Verum hac non obstante conciliari dispositione in foro invaluit opinio, ut instantia de jure canonico sit perpetua. Rota *in Tudert. Parochialis S. Christinae 3 Martii 1732, § 3 coram Crescentio*. Perpetuitas autem haec non excedit triginta annos, secus enim longiorem vitam haberent *instantiae*, quam *actiones*, quae illas pariunt. Duobus vero casibus ante lapsum triginta annorum instantia perimitur. Unus est, si accesserit sententia litem desertam declarans; alter est, si elapsum sit decennium, simulque indubie constet de malo jure ejus, qui litem instituit, ut firmavit Rota *in Ferrarien. Cappellaniae 21 Martii 1727, § quod vero cor. Crispolto*.

7.º Fundamentum autem opinionis, quod instantia etiam post Concilii Tridentini dispositionem perpetua sit, hoc aliquibus videtur esse, quod licet

Concilium praescripserit, ut causae. — *Saltem infra biennium a die motae iitis terminentur* — in casu tamen contrario neutiquam disposuit, ut instantia perimeretur, sed — *post id spatium* (dixit) *liberum sit partibus, vel alteri illarum iudices superiores, alias tamen competentes adire, qui causam in eo statu, quo fuerit, assumant, et quamprimum terminari curent.* — Quod adeo verum est, ut Card. De-Luca in annot. *ad cit. cap. Concilii n. 28*, dixerit, illud caput Tridentini in praxi non accipi uti praeceptum, sed uti consilium. Sibi igitur imputari debent partes, quae non curarunt, ut causae a iudicibus superioribus, prout Concilium praescripsit, non fuerint terminatae. Ita Giraldi *lib. 1. sect. 223. h. t.*

8.º Post haec duo heic notanda occurrunt; 1.º dispositioni Concilii Tridentini tunc tantum locum esse, cum per iudicem ordinarium steterit, quominus intra dictum tempus causa definita fuerit, nam si per iudicem non steterit, tunc partes alios superiores iudices adire non possunt juxta declarationem S. C. Concilii relatam a Gallemart, 2.º quod supra dictum est, scilicet secundum jus Canonicum per lapsum biennii, vel triennii non expirare primam iudicii instantiam, id limitandum esse, ut non procedat in secunda instantia, id est in causa appellationis, cui prosequendae, et finiendae annus est statutus, et ex causa biennium *cap. Cum fit. 5. de Appellationib.*

9.º Inspecta iudicii definitione, ejusque discri-

mine inter litem, causam, quaestionem, atque instantiam, inspiciamus modo quotuplicis generis iudicium existat. Ipsum dividitur juxta quatuor causarum genera, scilicet a causa efficiente, seu ratione iudicis illud exercentis dividitur in iudicium *Ecclesiasticum*, et *saeculare*. Iudicium Ecclesiasticum est illud, in quo coram iudice Ecclesiastico disceptantur, ac definiuntur causae ad forum Ecclesiasticum pertinentes. Iudicium saeculare e contra est illud, in quo coram iudice saeculari, seu laico disceptantur, et definiuntur causae ad forum saeculare, seu laicum pertinentes. A causa finali, seu ratione finis, ob quem processus judicialis instituitur, dividitur iudicium in *civile*, *criminale*, et *mixtum*. Civile, seu privatum est illud, in quo de re cujusque familiari, privatisque negociis agitur, quodque tendit ad suum cuique tribuendum. Criminale e contra est illud, quod instante publica, aut privata persona instituitur apud competentem iudicem, ut certo ordine, ac forma de criminibus, eorumque auctoribus cognoscatur, ut vel poena delinquentibus irrogetur, vel ab innocentibus aver-tatur. Est denique mixtum, in quo quidem partim civiliter, et partim criminaliter agitur eo fine, ut reus non modo publicam patrati sceleris poenam subeat, sed etiam ut damna scelere privatis illata resarciat. Exemplum habetur *in cap. 5 de procurat.* ubi maritus criminaliter accusat uxorem de adulterio ad separationem thori, et civiliter agit ad interesse, seu lucrum dotis. A causa materiali,

seu ratione materiae controversae iudicium dividitur in *petitorium*, et *possessorium*. Iudicium petitorium est illud, in quo de proprietate, dominio, vel alio jure super re aliqua disceptatur, ut si res vindicetur, haereditas petatur, actio empti, depositi commodati, aut alia similis intentetur. Iudicium autem possessorium e contra est illud, in quo non de proprietate, vel dominio rei disceptatur, sed de mero facto adipiscendae, seu retinendae, sive recuperandae possessionis, vel quasi contenditur. In petitorio actiones, in possessorio interdicta proponuntur, ceu jus civile tradit. Prout autem actio, vel interdictum est *simplex*, vel *duplex* ita quoque *simplex*, vel *duplex* nuncupatur iudicium.

10.º Sed celeberrima iudiciorum divisio eruitur a causa formali, seu ex diversa ratione formae, qua pertractantur. Ex hac forma quaedam dicuntur iudicia *ordinaria*, seu *plenaria*, et *solemnia*: quaedam *extraordinaria*, seu *summaria*. Ordinaria sunt in quibus iudex cum ordinaria figura, et strepitu iudicii, plenarie, et solemniter, servatis omnibus requisitis solemnitatibus procedit juxta plenum, et totale praescriptum juris. Summaria vero sunt illa, in quibus iudex simpliciter, vel summarie, et de plano sine ordinario, et solemni strepitu, ac figura iudicii, sola facti veritate inspecta procedit. *Clement. dispendiosam 2 de judiciis, et Clement. Saepe contingit 2 de verb. significat. et leg. Nequicquam § de plano ff. de offic. Proconsul.*

11.º Verum etsi in iudicio summario omitti

possint illae solemnitates, quae jure solum positivo requiruntur, haud tamen omitti possunt illae, quae jure naturali, aut gentium ad legitimam causae decisionem sunt necessariae, ceu patet ex citat. *Clement. dispendiosam 2. de judic.* et citat. *Clement. Saepe contingit 2. de verb. signif.* Sane quod in judicio summario omitti possunt solemnitates a jure solum positivo requisitae probatur ex citat. *Clement. Saepe contingit*, ubi Clemens V., determinans, et declarans quid in judicialibus commissionibus, quae fiunt a Principe, vel a jure, significant haec verba, scilicet quod *procedatur simpliciter et de plano*, et sine strepitu judicii, seu summarie dicit. — *Nos autem publicationem hujusmodi (quantum Nobis est possibile) decidere cupientes hac in perpetuum valitura Constitutione sancimus, ut judex, cui taliter causam commitimus, necessario libellum non exigat; litis contestationem non postulet; tempore etiam Feriarum ob necessitates hominum indultarum a jure, procedere valeat; amputet dilationum materiam, litem, quantum poterit, faciat brevior, exceptiones, appellationes dilatorias, et frustratorias repellendo; partium, Advocatorum, et Procuratorum contentiones, et jurgia, testiumque superfluum multitudinem refrænando. Et infra post alia multa subdit. — Sententiam vero definitivam citatis ad id, licet non peremptorie, partibus in scriptis, et prout magis sibi placuerit, stans, vel sedens proferat etiam, si videbitur conclusione non facta prout ex petitione*

et probatione, et aliis actitatis in causa fuerit faciendum.... Si tamen in praemissis casibus sollemnis ordo judiciarius in toto vel in parte non contradicentibus partibus observetur, non erit processus propter hoc irritus, nec irritandus.

12.º Quod vero non possint omitti ea, quae de jure naturali, aut gentium sunt necessaria ad legitimam causae definitionem, clare probatur etiam ex citat. *Clement. Saepe contingit de verbor. significat.*, ubi Clemens V. inter alia sic statuit. — *Non sic tamen judex litem abbreviet, quin probationes necessariae et defensiones legitimae admittantur, citationem vero, ac praestationem juramenti de calumnia, vel malitia, sive de veritate dicenda, ne veritas occultetur, per commissionem hujusmodi intelligimus non excludi.* — Unde ex istis, et ex aliis, quae ibi subjungit Pontifex manifestum apparet, quod in judicio summario nequeunt a judice omitti ea, quae de jure naturali, aut gentium sunt necessaria ad legitimam causae decisionem, quia si talia a judice omitterentur, veritas occultaretur, et sic justa sententia proferri non posset.

13.º Judicium hoc summarium institui praecipue solet in duplici causarum genere, scilicet in causis, quae celerem requirunt expeditionem. *Clement. Dispendiosam 2 de judiciis*, et in causis, quae sunt modici valoris, et levis momenti. *Authent. nisi breves* et ibi *glos. Cod. de sent. ex brevicul. recitand.* Causae celerem expeditionem requirentes sunt praesertim illae, quae recensetur *in cit. Clemen.*

Dispendiosam 2 de judic. — ibi — Dispendiosam prorogationem litium, quam interdum ex subtili ordinis judicarii observatione causarum docet experientia provenire, restringere in subscriptis casibus cupientes, statuimus ut in causis super electionibus, postulationibus, vel provisionibus, aut super Dignitatibus, Personalibus Officiis, Canoniciatibus, vel Praebendis, seu quibusvis Beneficiis Ecclesiasticis, aut super Decimis.... nec non super matrimoniis, vel usuris, et eas quoquo modo tangentibus, ventilandis procedi valeat simpliciter et de plano ac sine strepitu judicii, et figura. Verum hodie causae matrimoniales pertractantur juxta ordinem specialem praescriptum a Benedict. XIV. in Constit. Dei miseratione an. 1741, et ad normam instructionis editae a S. Congregatione Concilii die 22 Augusti 1840.

14.º Ob easdem rationes summarie etiam decidi posse tradunt DD. et Canonistae causas pauperum, pupillorum, viduarum, aliorumque miserabilium personarum. *Authent. de mandatis Principum § sit tibi quoque collat. 3.* Item causae alimentorum *leg. 2. ff. de feriis*, sicut et causae Spolii, Depositi, Mercedis et Peregrinorum, nec non Religiosorum. Dedecet enim istas religiosas personas diu in foro versari. Excipitur tamen causa nullitatis professionis religiosae, quae tractatur juxta Const. Bened. XIV. *Si datam* 1748.

15.º Quatenam vero sint causae modici valoris, et levis momenti, vel in quibus controvertitur

de praejudicio facile reparabili, disputant Doctores : melior tamen sententia est, id prudenti judicis arbitrio remittendum esse, qui personarum et causarum qualitatem prae oculis habere debet; cum causa ex. gr. centum aureorum, quae inter Principes, et divites modica dici potest, inter pauperes, et mediocris fortunae homines magna reputanda est.

16.º Causae judicio summario tractandae possunt etiam, non contradicentibus partibus, tractari, et decidi judicio ordinario, et solemni, textu expresso in Clement. *Saepe contingit 2. de verb. signific. § final.* « ibi » *Si tamen in praemissis casibus solemnis ordo judiciarius in toto vel parte, non contradicentibus partibus observatur, non erit processus hoc casu irritus nec etiam irritandus.* — Verum si judicium, quod ex sui natura fuisset summarium, ex actoris electione reddatur ordinarium, tunc sententia prolata non servatis juris solemnitatibus erit invalida et nulla, quia cum actor sua sponte elegerit, et adhibuerit ordinarium judicium, etsi potuisset tenere summarium, sententia debet proferri sub poena nullitatis juxta solemnitates in tali judicio ordinario, et solemni praescriptas. Ita De Luca *tom. 3. discurs. 1. de judic. n. 12 et 13.* Sententia enim prolata in judicio ordinario, et solemni non servatis solemnitatibus a jure praescriptis est nulla. Ita *leg. Prolatam Cod. de sent. et interlocut. omnium judic. Cap. In causis 19 de senten. et re judicat.* Valida autem est sententia prolata in judicio summario,

quamvis non servatis plerisque solemnitatibus a jure positivo requisitis, si sint observatae illae, quae jure naturali, aut gentium ad legitime causam decidendam sunt necessariae. *Cit. Clement. Dispendiosam 2. de judic. et alia Clement. Saepe contingit 2 de verb. significat.* Haec de veteri jure Decretalium, hodie tamen quaenam sint causae celerem expeditionem requirentes, quaenam modici valoris, quaenam pertractandae sint in judiciis ordinariis, quaenam in summariis enumerantur a Codicibus civilibus editis, qui respiciunt proceduram.

17.º Considerata natura, et varietate judiciorum, expedit nunc ut personae judicia constituentes considerentur. Ex ipsa judicii jam tradita definitione constat nullum concipi judicium posse absque iudice. Iudex autem habet ministros, sive qui acta describant, et custodiant, sive qui mandata, et iudicata executioni mandent. Nec minus liquet judicium institui non posse nisi saltem praeter iudicem duo litigantes intersint. Litigantes autem possunt, et quandoque debent ad suam defensandam causam procuratorem constituere, aut Advocatum adhibere. Quare de personis principalibus et necessariis judicium constituentibus aliquantulo fusius loquemur; caeteras autem personas minus principales obiter tantum innuemus.

18.º Inter principales, et necessarias personas judicium constituentes primum tenet locum iudex. Quoad hunc non quaerimus in praesens quid sit,

qua ratione officium hoc nanciscatur, quotuplicis generis existat, et quatenam sint ejus obligationes, siquidem de hoc in *lib. 1* tractatum fuit. Nunc tantum quaerimus, num omnis judex etsi competens possit omnem causam sui fori judicare? Deinde cum jurisdictio, seu auctoritas iudicandi veniat ex titulo vero, seu legitimo, secus non esset verus, ac legitimus judex, quaerimus utrum praeter verum, seu legitimum titulum, alter existat titulus, qui jurisdictionem conferat?

19.º Quoad primam quaestionem dicimus non omnes iudices etsi competentes judicare posse omnes causas sui fori. Sane non potest 1.º quis esse judex, vel assessor in causa, in qua prius advocatum egit. Hanc regulam tamquam communiter receptam, et omnino certam sic exponit Schmalzgrueber *lib. 1. de judic. lib. 2 Decretal. n. 17* — ibi — Neque de causa qualibet, quae sui fori
 » est, judex potest cognoscere; nam tres praecipue
 » reperiuntur exceptiones: 1.º Nemo potest esse
 » judex, vel assessor in causa, in qua advocatum
 » egit *leg. final. Cod. de Assessor*. Ratio est, quia
 » de improbitate merito suspectum se reddit is, qui
 » judicare, vel iudicanti assistere vult in causa, cujus
 » antea defensionem suscepit: neque enim praesumi
 » potest pronuntiaturus, aut suasurus adversus ea,
 » quae ante tamquam iusta defendit — 2.º Valide
 pronunciare nequit judex, qui consimilem ipse causam tamquam Actor, vel Reus habet, ceu tradit Innocentius III, *Cap. 18, tit. 1, lib. 2 Decretalium*.

Hujusmodi dispositionem jure naturali firmari satis ostendunt rationes, quas ita exponit idem Schmalzgrueber *cit. tit. 1 de judic. lib. 2 Decretal. n. 17* — ibi — Non admittitur tamquam judex or-
 » dinarius, vel delegatus ad tractationem causae,
 » qui consimilem habet ipse tamquam Actor, vel
 » Reus *cap. 18 de judic.* Ratio est quia merito
 » praesumitur judicem in causa suae cognitioni
 » commissa ita judicaturum, sicut ab aliis judicari
 » vellet in consimili causa sua; et quod tamquam
 » pars litigans aequum, justumque existimat in
 » sua, id aequum, justumque judicaturum in
 » causa aliena, ne sibi contradicat, et alio jure
 » videatur uti in alienum, quam quo jure utitur
 » in se ipsum — 3.º Nullus regulariter in propria
 causa judex esse potest *leg. unic. Cod. Ne quis
 in sua causa judicet.* Ubi hujus ratio in aequitatem
 naturalem refunditur illis verbis — *In re enim
 propria iniquum admodum est alicui licentiam
 tribuere sententiae.* Ita praefatus Schmalzgrueber
 in *tit. 1 de judic. n. 17* — ibi — Multo minus
 » regulariter potest aliquis esse judex in causa
 » propria, seu tali, cujus emolumentum, vel dam-
 » num ad ipsum suo nomine pertinet; nam in
 » hoc casu multo major est suspicio affectionis
 » erga causam, et inde consurgens periculum in-
 » sinceri judicii.

20.º Verumtamen praedicta regula perdit of-
 ficiū suum in pluribus casibus, quos ita pariter
 exponit, et discutit laudatus Schmalzgrueber *cit.*

tit. 1 de judic. lib. 2 Decretalium n. 18 — ibi — « Du-
 » bitatur 1.º an Princeps, seu judex supremus¹ su-
 » periores non recognoscens, uti est Papa, Impe-
 » rator, Rex in causa propria sive quae vertitur
 » inter ipsum, et subditos judex esse possit? Nega-
 » tiva videtur colligi *ex cap. Forus 10 de verb. signif.*
 » ubi ad judicii substantiam requiruntur tres per-
 » sonae, judex, actor et reus: casu autem, quo
 » Princeps de causa inter se, et subditum suum con-
 » troversa cognosceret, praeter ipsum, et collitigan-
 » tem subditum nemo interveniret: ergo etc. Sed
 » tenenda est affirmativa sententia. Ita Glos *in cap.*
 » *cum venissent 12 de judic.* Abbas, Layman, Bar-
 » bosa, Pirhing, Viestner, qui tamen cum aliis monet
 » tali casu consultius, et juri naturali conformius
 » acturos esse Principes, et similes magistratus
 » supremos, si vel arbitris causas inter se, et sub-
 » ditos controversas decidendas committant, vel
 » judices ordinarios, vel delegatos constituent, qui
 » jus inter ipsos, et subditos suos dicant juxta
 » legem: *Si adversus 2 Cod. Si adversus fisc.* et
 » juxta praxim modernam, qua lites eorum fiscales
 » cognoscuntur, et terminantur ab iis, qui Camerae,
 » seu fisco Principis praesident. Caeterum responsio
 » multiplici probari argumento potest. Primo ex
 » capite *Cum venissent* citato, ubi cognitio quae-
 » stionis super Sedis Apostolicae privilegiis orta
 » denegatur judicibus summa illa Sede inferio-
 » ribus. Secundo *ex lege et hoc 41* (juncta Glossa
 » marginali) *ff. de Haered. instit.* ubi Imperator

» Tiberius in causa propria sententiam dixit....
 » Tertio *ex lege un. C. Si quis Imper. maledix.*,
 » ubi decernitur, ut is qui animo injuriandi ma-
 » ledixerit Principi, ad ipsum remittatur, ut co-
 » gnoscat de injuria sibi illata... Quarto ex ratione;
 » nam hoc videtur exigere plenitudo potestatis, ob
 » quam cogi non potest, ut alterius judicio se
 » subijciat. Quinto denique, quia cum Princeps
 » ejusmodi, vel magistratus supremus sit legum
 » conditor, custos, vel vindex, nihil nisi aequum,
 » justumque pronuntiaturus praesumitur, nec ob-
 » stat caput *Forus* citatum, et alii textus, qui in
 » contrarium alligari possunt; quia ternarius ille
 » personarum numerus praescriptus est solum jure
 » positivo humano, quo Princeps supremus, utpote
 » a se, vel antecessoribus condito, non ligatur:
 » consequenter non prohibetur per se loquendo in
 » talibus causis judicis simul, et Actoris vel Rei
 » personam sustinere.

21.º Altera vero exceptio respicit casus quos-
 dam particulares, in quibus sententiam valide
 proferre possunt etiam judices Papa inferiores,
 licet in his casibus aliquo sensu in propria causa
 judicent. De qua quaestione sic Schmalzgrueber
 loco citato n. 19. « An Judex Papa, vel Prin-
 » cipe inferior, possit in causa propria judicare,
 » vel jus sibi ipsi dicere? Respondeo, regulariter
 » non posse... Ratio est, quia in propria causa
 » jus dicens propter naturalem affectionem ad
 » eam merito est suspectus; nisi suspicionem hanc

» purget dignitas, uti purgat in iudice supremo.
 » Proceditque hoc etiam de arbitro, ita quidem
 » ut non tantum sententia iudicis, sed etiam ar-
 » bitrium in proprio casu prolatum invalidum sit...
 » Dixi autem *regulariter*, nam plures sunt casus
 » quibus inferior Iudex legitime procedit in causa
 » quae ipsiusmet est, aut esse videri potest; ve-
 » luti primo in iis, quae sunt jurisdictionis volun-
 » tariae; nam in his, ut quis publicam simul, et
 » privatam personam sustineat, permittunt jura,
 » ut patet ex *lege Si consul. 3 ff. de Adoptione,*
 » *et lege apud filium 18, ff. de Manumis. vindict.,*
 » ubi statuitur emancipari, et in adoptionem dari
 » aliquem apud seipsum posse. Excipiuntur ii
 » actus, qui specialem causae cognitionem expo-
 » scunt... Secundo si factum, ex. gr. injuria ipsi
 » iudici illata sit notoria... Tertio Episcopus, vel
 » alius similis praelatus judicare potest in causa
 » suae Ecclesiae: ubi tamen est distinguendum, an
 » causa directe, et principaliter spectet ad ipsam
 » Ecclesiam, et dignitatem Episcopalem, an ad
 » Episcopi ipsius, eique similis praelati personam:
 » si *primum*, potest Episcopus in causa esse iudex...
 » Notant tamen Doctores eundem hoc casu recu-
 » sari posse a partibus tanquam suspectum, ob
 » praesumptionem singularis affectionis erga suam
 » Ecclesiam: si *secundum*, non potest esse iudex.

22.º Ultima tandem exceptio respicit quae-
 sitionem, utrum iudex, cujus jurisdictio quoad
 causam aliquam perlatam ad suum tribunal in

dubium revocatur, possit pronunciare ad illam sese porrigere suam juris dicendi potestatem? Quamvis ejusmodi sententia videatur esse judicium in propria causa, certum tamen est id judicem regulariter posse. « Aperte constat ex lege *Quacumque 2 ff. Si quis in jus*, et lege *Si quis ff. de judiciis*, ubi dicitur: — *Praetoris est aestimare, an sua sit jurisdictio*. Ratio est, quia hujusmodi causa, licet propriae similis sit, revera tamen non est propria, cum ejus commodum, et utilitas ad judicem non pertineat. Accedit, quia praevia ejusmodi cognitio necessaria est ut judicandi munere rite fungi judex possit. Procedit autem hoc *regulariter*. » Nam triplici casu cognoscere de jurisdictione in controversiam tracta, an sua sit, nequit: 1. quando obijcitur defectus sugillans personam ejusdem, ver. gr., quod sit excommunicatus, infamis, jurisdictionis incapax; 2. quando recusatur ut suspectus, nisi exceptio suspicionis sit frivola; 3. si judex, cujus jurisdictio dubia est, ex causae cognitione notabile emolumentum percepturus est. » Schmalzgrueber in *titulum 1 de judiciis, lib. 2. Decretalium*, n. 19.

23.º Vidimus de prima quaestione, scilicet utrum omnis iudex licet competens omnem causam sui fori definire valeat; inspicienda modo superest altera quaestio, scilicet utrum praeter verum, seu legitimum titulum, alter existat, qui jurisdictionem pariter conferat. Quatuor a Canonistis distinguuntur tituli quoad jurisdictionem, scilicet *legitimus, seu*

verus, coloratus, invalidus, et simpliciter praesumptus, sive existimatus. Legitimus, seu verus habetur, quando competens auctoritas forma debita officium, seu ministerium Ecclesiasticum jurisdictionem importans alicui idoneo contulit, et hic titulus in veritate, et sine labe existit, quia cum ipso quis revera potestatem habet iudicandi. Titulus coloratus est ille, qui verbo tenus, specie tenus, colore tenus existit, sed tamen propter labem occultam revera non existit, uti siquis Episcopus fuerit simoniace electus, et haec simonia occulta sit; et hic titulus dupliciter haberi potest, scilicet vel quando ab initio fuit titulus non verus, vel quando disparuit titulus verus ex aliquo occulto flagitio hominis, ex. gr. Siquis post legitimam collationem beneficii, seu officii ob commissum occultum crimen ipso jure, seu ipso facto privatus extitit beneficio, seu officio; seu clarius titulus coloratus ille dicitur, qui datur a Superiore, et ex se collativus est jurisdictionis, sed laborat aliquo occulto defectu, qui obstat, ne conferat reipsa jurisdictionem. Sic ver. gr., si Superior teneatur impedimento canonico ob excommunicationem, suspensionem, aliamve poenam, in quam forte inciderit; item si persona promota incapax sit recipiendi officium, aut delegationem ob aliquam irregularitatem, vel censuram occultam. Titulus in hoc casu vocatur coloratus, quia habet colorem, idest apparentiam tituli legitimi. Titulus invalidus ille est, qui datus, quidem fuit a Superiore legitimo,

sed caret forma essentiali, aut jure canonico irritatur. Titulus praesumptus, seu extimatus dicitur quando vulgo creditur datus, qui reipsa datus non fuit a Superiore: puta si quis se fraudolenter dicat missum a Superiore, vel si ab illo acceperit literas ad annum tantum valituras, et elapso termino pergat ministerium obire; vel demum, si acceperit delegationem a Superiore extraneo, quem falso reputant habere ad hoc jurisdictionem. Hinc praesumitur, vel existimatur datum fuisse titulum, quem Superior reipsa non dedit. Hoc posito quaeritur utrum Ecclesia conferat jurisdictionem in casu tituli colorati, invalidi, et etiam simpliciter praesumpti, vel existimati?

24.º Quod ad titulum coloratum spectat, certum est Ecclesiam conferre jurisdictionem in favorem publicum, modo tamen non obstet impedimentum juris divini, et adsit error communis, et probabilis circa factum, unde oritur defectus tituli. Idque probatur *leg. Barbarius ff. 3. de offic. Praetoris*, quae sic statuit — *Barbarius Philippus, cum servus fugitivus esset, Romae praeturam petiit, et praetor designatus est..... Videamus si servus quandiu latuit, dignitate praetoria functus sit. Quid dicemus? An quae edixit, quae decrevit, nullius fore momenti? An fore propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt? Et verum puto nihil horum reprobari. Hoc enim humanius est, cum etiam potuerit populus Romanus servo decernere hanc potestatem, et si scivisset servum esse, liberum facere. —*

Hanc legem omnes Canonistae testantur admis-
sam fuisse in jure Ecclesiastico, siquidem suo
modo canonizata videtur *Can. infamis* l. § *Ve-*
rumtamen caus. 3, q. 7., ubi pronuntiatur firmi-
tatem rei judicatae tenere sententiam prolatam
a servo, qui cum putaretur liber, jurisdictionem de-
legatam accepit. Probatur insuper *Cap. ad proban-*
dum 24 *de sent. et re jud.* ubi Innocentius III. rescri-
psit cassari, seu ut Glossa *ib.* V. *cassata* explicat,
cassam, sive irritam declarari sententiam ex ratione,
quod unus ex delegatis iudicibus, qui eam protule-
runt, excommunicationis vinculo esset *publice* inno-
datus; igitur sententia cassa, sive irrita declarata haud
fuisset, si iudex non *publice*, sed *occulte* fuisset ex-
communicatione ligatus. Probatur denique ratione,
quia iudex constituitur ad bonum societatis; atqui
hujusmodi bonum exigit, ut in casu acta, et senten-
tiae iudicis putativi substineantur, secus perturba-
retur ordo societatis, et anxietas suscitaretur in ea.
Dixi modo adsit error communis, et publicus.
Jus enim canonicum utilitati communi vult pro-
spicere: Hinc error, vel ignorantia paucorum parvi
refert ad bonum publicum, nec censetur ratio suffi-
ciens recedendi a regulis generalibus, et supplendi
defectum tituli. Quapropter error debet esse comunis
in loco, ubi iudex putativus jurisdictionem exercet.
Neque obstat, si alibi impedimentum forte cogno-
scatur, nec etiam si olim notum fuerit in loco,
ubi nunc iudex ille degit, modo comunitas sit pe-
nitens immemor hujus impedimenti.

25.º Verum haec de errore facti, quid vero dicendum, si error communis versetur circa jus? Distinctione opus esse videtur. Aut enim jus est indubium, et clarum, aut est dubium, et obscurum. In primo casu communior est opinio apud canonicos errorem juris clari, et certi non prodesse, quod concludunt *ex Cap. Dudum 54. De electione*, in quo legitur Sacerdotem, qui simul duas paroecias tenuerat, non obstante jure, *damnabiliter decepisse animas incolarum... egisse in dispendium multarum animarum*; cum earum paroeciarum cura, qua jam privatus fuerat, ipso jure ad eum nullatenus pertineret. Erat in illo casu titulus coloratus, et error communis contra jus certum a Concilio Lateranensi IV statutum, et idcirco animae dicuntur deceptae: attamen error ipsis non profuit; alias non ^{est} diceretur ibidem has incolas fuisse *miserabiliter deceptos, in dispendium animarum....* Ergo Ecclesia non supplet defectum tituli in casu erroris circa jus indubium. Idem confirmatur decisione S. Rotae, quam refert Garcias *in tract. de Beneficiis, part. V, cap. IV, n. 285*. Agebatur de parochiali officio, quod collatum fuerat a Capitulo, sede vacante, contra dispositionem juris, *cap. II. tit. Ne sede vacante, lib. III*. Capitulum reputabatur habere jus nominandi ad paroecias, et parochus existimabatur valide provisor: orta subinde difficultate, parochus invocavit in sui favorem legem *Barbarius*; at responsum fuit non valere titulum « quia error fuit valde supinus, cum habeat

» resistantiam juris communis. » In secundo vero casu error circa jus obscurum et dubium probabiliter juvat, et aequiparatur errori circa factum. Ita omnes unanimiter tenent licet diversis principiis innixi. Auctoritas tot doctorum suppeditat motivum grave judicandi disciplinam fuisse ita usu communi temperatam.

26.º Quoad titulum invalidum est controversia inter DD. Alii negant conferri jurisdictionem habenti titulum invalidum; quia titulus nullus nullum effectum producere potest. Ita prae caeteris Sanchez *tract. de matr. lib. 3. disput. 22. n. 53*. Alii affirmant, quia societas non tenetur scire, utrum formae debitae fuerint adimpletae, sed merito arbitratur suos iudices habere veram jurisdictionem, quando noscit illos accepisse titulum a Superiore competenti. Ita Gracias *de Beneficiis part. V, cap. IV, n. 291*.

27.º In re satis obscura, de qua nulli extant canones, haec verisimiliora putantur. 1.º Defectus suppletur, quoties nullitas tituli oritur a jure positivo, v. g. si titulus sit nullus ob simoniam, vel ob aliquod vitium occultum, ne perturbetur ordo publicus per intrusionem. Ita plures tenent pro casu provisionis simoniacae. Pirhing. *lib. II. tit. III, n. 84, de Lugo de Jure, et Iust., disp. XXXVII n. 21*. 2.º Si nullitas oriatur a jure naturali, v. g. si electio facta sit per minorem partem, si fraus fuerit in suffragiis, si per vim extorqueatur, tum deficit titulus, ideoque in hoc casu eodem modo

procedendum est, quo proceditur in casu tituli praesumpti, vel existimati, de quo mox dicendum.

28.º Quoad titulum praesumptum, seu existimatum majus dubium est. Non pauci existimant Ecclesiam hoc etiam in casu supplere jurisdictionem, idque deducunt ex illius benignitate ob favorem publicum, et ad evitanda plurima mala, atque incommoda, quae gestorum revocatio secumtraheret. Hinc applicari dicunt rationem legis *Barbarius*. Ita Schmalzgrueber *de Judiciis lib. II.*, n. 21. et caeteri quos citat S. Liguori *lib. VI*, n. 572, qui hanc opinionem probabilem dicit. Alii, quorum opinionem idem S. Liguori dicit communio-rem, tenent minime sufficere errorem comunem et consequenter invalida esse gesta judicis, qui non habet titulum coloratum. Ita Sanchez *lib. 3 de matr. disp. 22*, n. 49. Covarruvias *Pract. quaest. cap. XIV* n. 9. Pirhing. *De Judiciis, lib. II*. n. 84. « et plurimi alii praecipui nominis inter- » pretes, et doctores » ait Schmalzgrueber.

29.º Opinionem communio-rem valde etiam probabiliorem esse putatur. Etenim non aliter constare potest de jurisdictione, quam per textus juris canonici, per decisiones S. Congregationum, per opiniones Doctorum, vel tandem per probatam consuetudinem: atqui 1.º Textus juris, unde eruitur jurisdictionem aliquando suppleri in absentia tituli legitimi, dicunt existere tamen titulum coloratum, interfuisse scilicet actum Superioris jurisdictionem delegantis, ut expresse habetur in

lege *Barbarius*. 2.º Per decisiones Sacr. Congreg. Benedictus XIV refert velut memoria dignissimum atque his quaestionibus agitatis inter DD. accommodatum responsum olim datum a S. C. Congregatione anno 1682 circa tres Sacerdotes Cappuccinos, qui Patavii exceperant publice confessiones plurium personarum saecularium absque approbatione, atque licentia Episcopi. Singuli jura praetendebant, ut possent excipere confessiones tempore jubilai; primus, uti guardianus, et Praelatus regularis; alter, quatenus approbatus in aliena dioecesi; tertius demum, quia approbatus erat ab ipso Episcopo Patavino in alio loco Dioecesis ad annum licet jam elapsum. Erat error communis, etsi Parochus loci hos regulares monuisset de eorum inhabilitate; alioquin non excepissent publice confessiones plurium saecularium, nec Benedictus XIV retulisset hoc factum uti memoria dignissimum, et quaestionibus agitatis accommodatum. Sacra Congregatio respondit dictos Sacerdotes excepisse confessiones « invalide; sed non esse inquietandos » illos, qui bona fide confessi sunt; attamen si » ipsi confessi hoc resciverint, vel de invaliditate » confessionis dubitaverint, eosdem teneri reiterare » confessionem. » Inst. LXXXIV, n. 22. 3.º Opinio canonistarum, qui favent titulo praesumpto, seu existimato non sufficit ad testificandam voluntatem Ecclesiae, cum ex parte adversa contrarium propugnent alii plurimi, et, juxta S. Liguori, communius. 4.º Non suffragatur consuetudo; quomodo

enim in hac materia, et in tanta contrarietate opinionum inter DD constare posset de consuetudine?

30.º Neque dicas rationem aequitatis, quae Ecclesiam induxit, ut suppleret jurisdictionem in casu tituli colorati, militari etiam in casu tituli existimati. Est enim inter utrumque casum notabile discrimen, et ordo publicus obstaret, quominus in societate recte constituta aliquis valide ullum ministerium impleret, qui nullam a Superiore delegationem, aliumve titulum obtinuerit. Hinc, qui in officio falsis litteris intruditur... qui jurisdictionem delegatam exercet ultra tempus assignatum... qui titulum a non Superiore, vel a Praelato quidem, sed extra limites sui juris obtinet... caret probabiliter omni jurisdictione.

31.º Cum tamen versemur in re satis dubia, et nulla intervenerit Ecclesiae rem definientis decisio, ne et ordo publicus, et conscientiae fidelium perturbentur prae oculis habenda est in praxi regula data a S. Concilii Congregatione, quam superius retulimus, et sequentes canones, quos ita enumerat Schmalzgrueber *pars 1, tit. 1 de judiciis n. 22.* “ *Valent acta Episcopi, vel alterius Praelati, cujus electio propter quodcumque juris humani impedimentum fuit nulla, si ejus nullitas publice ignoretur.* 2.º *Valent absolutiones collatae a Sacerdote, et coram eo celebrata matrimonia, etsi vere parochus non sit, quia vel intrusus, vel ad animarum curam ab Episcopo non approbatus, modo pro legitimo parochus communiter sit habitus.* 3.º *Eadem*

acta, sententiae, et absolutiones subsistunt, quantumvis Episcopus, vel alius Praelatus excommunicatus, suspensus, vel jurisdictione, et ipsa praelatura, et beneficio, vel officio privatus fuisset, modo communi errore existimetur adhuc praeditus jurisdictione sufficienti. 4.º Ea ipsa valebunt quantumvis impedimentum unus vel alter sciverit, modo ii, a quibus gesta sunt, pro veris iudicibus communi errore sint habiti; quia leges non privatam, sed communem aestimationem attendunt. 5.º Valori a se actorum non oberit mala fides ipsius iudicis, parochi, aut confessarii scientis se carere jurisdictione, modo communi errore existimentur hac praediti; quia beneficium non est datum in favorem iudicis, sed boni publici, quod plurimum pateretur, si stante communi errore, valori actuum obesset mala fides iudicis. 6.º Denique eadem acta valent, etsi una, vel utraque pars sciat iudicem, coram quo agunt, aut parochum, coram quo contrahunt matrimonium, legitima potestate instructum non esse, modo communiter habeatur pro vero iudice, aut vero paracho ob eandem rationem. Excipitur absolutio sacramentalis; hanc enim si quis extra mortis articulum peteret a sacerdote, qui communiter creditur sufficienti jurisdictione instructus, sed quem ipse scit ea instructum non esse, non absolveretur valide: non quidem ex defectu jurisdictionis in absolvente (quia istam ei hoc casu dat Ecclesia defectum supplens ob errorem communem), sed quia peccaminosa sua petitione, et inde orta indispositione, obicem ponit validae administrationi sacramenti. „ Satis de iudice, nunc obiter de ministris.

32.º Quo judices expeditius, et sedulius juri dicundo vacare queant habuerunt, et habent ministros, quorum opera utantur. Tales olim erant Assessores, qui nempe assidebant majoribus magistratibus, quique rogati debebant epistolas, libellos, cognitiones, postulationes, edicta, decreta, legere, audire, concinnare. Patet id ex *tot. Tit. Dig. de Asses.* Assessor hodie est vir juris peritus, quem judex ad recte judicandum tamquam consiliarium sibi associat *cap. 11, § Assessorem de rescript. in 6*, et dicitur Assessor, quia penes judicem assidere solet. Datur a Superiore, vel assumitur ab ipso judice, quando vel ob juris imperitiam, vel ob negotiorum multiplicitatem omnia per se judex expedire nequit. Quaesitum fuit, utrum Capitulum, sede vacante, posset dare Assessorem suo Vicario electo; sed non posse decrevit S. Congregatio Episcoporum 22 Novem. anni 1604. Quaesitum pariter fuit, et valde dubitatum, utrum hujusmodi Assessor aliqua polleret jurisdictione, judicis praerogativis frueretur, ac publicum gereret officium. Verumtamen ex veriori sententia nulla pollet jurisdictione, nec judicum praerogativis fruitur, nec publicum gerit officium, sed privatum tantum, per quod tamen judicem instruere, et in omni judicii parte diligenter adjuvare tenetur. Pelligrinus in *pra. part. 4, sect. 16, n. 20* Assessoris officium exponit.

33.º Habent hodie pariter Cancellarium ita nuncupatum, quod olim intra cancellos sederet.

Doctores eum vocant quoque *notarium*, eo quod actus notat: *Actuarium*, eo quod actus concinnat. Cancellarii praecipua munera hodie sunt, interesse Judicum Audientiis; civiles actus describere; actis, decretis, sententiis, horumque authenticis exemplaribus subscribere; fasciculos cujuscumque causae in ordinem digerere; actorum omnium judicialium libros, causarum catalogum, et regesta retinere. In tribunalibus Ecclesiasticis deputatur ab Episcopo, atque expedit, ut patentes literae in Actis Cancellariae per Episcopi Segretarium describantur, ne unquam de gestorum Cancellarii validitate dubitari contingat. Hujus Episcopalis Cancellarii quamquam non sit notarius, scripturae plenam in saeculari etiam foro fidem faciunt aeque ac si a publico Notario essent exaratae. *Monacel. form. 5, tit. 1.* Ad hoc autem officium potest ab Episcopo assumi tam laicus, quam clericus, sed magis forte convenit, ut clericus assumatur. *Monacel. ibid. n. 7.* In sui levamen potest habere Cancellarius substitutos, commissos, aliosque amanuenses, qui proinde non tam a Judice, quam ab ipso Cancellario dependent. Substituti, et Commissi conficere debent causarum, quae proponendae sunt, catalogum; insimul unire, ac digerere documenta, quae ad causas in catalogo descriptas pertinent, et Judici sunt exhibenda; ea acta describere, quae ex juris praecepto fieri nequeunt nisi praesente Cancellario etc. Amanuensium est excribere, seu exemplaria conficere Sententiarum, Actorum, ac

Documentorum, quae forte a Cancellario petunt litigantes. Adsunt quoque Cursores ita dicti eo quod cursitantes huc, illuc deferunt iudicis mandata, aliaque explent officia.

34.° Praeterea Curiae Ecclesiasticae praeter praedictos officiales, seu ministros habent etiam *Promotorem*, seu *Procuratorem Fiscalem*. Hic est jurisperitus, fidelis, zelo religionis, et animae fortitudine conspicuus, quem Episcopus in sua Curia eligit, et juramento adstringit, ut jura Ecclesiae defendat, tum in bonorum ecclesiasticorum conservatione, quam in procuranda reorum punitione. Dicitur autem *Fiscalis*, quia jura fiscalia curat; sunt vero jura fiscalia ea, in quibus agitur de publica pecunia, vel vindicta. Hinc patet qualis, et quanti momenti sit ejus officium: non solum enim tamquam solers procurator in causa Ecclesiae debet bona curare, instrumentis, et hypothecis tuta reddere, deperdita vindicare, et omni modo providere, ne pereant; sed ut augeantur; verum etiam tamquam accusator impavidus criminum reos ad tribunal adducere, de delictis convincere, proque eorum condemnatione instare; immo in criminalibus ejus officium adeo necessarium est, ut citandus sit in omnibus actis, qui fiunt contra reum, hinc si feratur sententia contra reum, ipso non citato, sententia est nulla.

35.° Dormitarent tamen Judices, dormitarent Ministri, seu officiales, nisi Litigantium voce expergiscerentur. Litigantes vero sunt, qui in judicio circa rem aliquam inter se contendunt. Ex hisce, qui

alterum ad iudicium provocat, et adversus hunc actionem promit, nuncupatur Actor ab agendo, sive ab actione, quam proponit; qui vero ad iudicium provocatur, et contra quem promitur actio, sive is, quocum agitur, dicitur Reus a re, quam debet *l. 3. ff. de Jurejur. Cap. 10. de Verb. Sign. et L. 62. ff. h. t.* Qui autem in iudiciis civilibus *actor*, in criminalibus dicitur *accusator*. His praejactis quaeri hic potest, utrum necesse sit, ut semper in iudiciis interveniant iudex, actor, et reus? Hanc quaestionem expendit, et solvit hoc modo Schmalzgrueber *tit de Iudiciis lib. 2. Decret. n. 16.* — ibi — « An » in omni iudicio necesse sit intervenire iudicem, » actorem, et reum? Videtur respondendum negative ob duplicem rationem. Et *primo* quidem, » quia in iudicio criminali, quando agitur de crimine notorio, et per viam inquisitionis specialis » ex officio proceditur, nullus est actor. *Secundo*, » quia aliquando proceditur per viam inquisitionis » generalis ad inveniendum malefactorem, ibi tam » actor, quam reus deficit. Sed adhuc dicendum, » tres istas personas vere aut fecte saltem intervenire in omni iudicio proprie dicto: et ostenditur solutione rationum in contrarium oppositarum. Ad *primum*: eo casu vicem accusatoris » supplet notorietas criminis, vel praecedens fama, » eique succedanea criminis iudicia. Ad *secundum*: » quandiu generaliter tantum proceditur, et de crimine in certam personam non inquiritur, iudicium vere non datur (ut cum Maranta advertit

» Pirhing hic *n.* 2.) vel dici potest cum eodem
 » Pirhing, adesse quidem etiam hoc casu reum
 » aliquem non tamen certum, sed qui ex futuro
 » eventu aliquando veniat certificandus. »

36.º Cum itaque in omni judicio praeter judicem
 necesse sit intervenire Actorem, et Reum, quaeritur
 quinam Actor et Reus esse possit, et debeat in
 judicio? Generatim omnes legitime stare possunt
 in judicio, qui expresso jure non prohibentur: ipsa
 quippe aequitas, et jus naturale dictat quemvis
 posse jus suum prosequi actionem proponendo, aut
 seipsum defendere propositam actionem repellendo.
 Prohibentur autem I.º *Infantes, furiosi, et amentes.*
 II.º *Surdi, et muti.* III.º *Prodigi,* quibus bonorum
 administratio legitime interdicta est. Isti enim
 omnes utpote qui nequeunt sua jura recte prosequi,
 et defendere, per seipsos stare nequeunt in
 judicio, neque tamquam Actores, neque tamquam
 Rei, sed ipsis dantur tutores, vel curatores, qui
 id muneris ipsorum loco expleant. IV.º *Pupilli*
 sine auctoritate tutoris. V.º *Servi* proprie dicti,
 cum non habeant comunem juris civilis, nisi
 litigent in causa sui status, libertatis, et utilitatis
 publicae. Verum de his consule jus civile. VI.º *Filiusfamilias*
 sine consensu patris contra extraneum
Cap. fin. h. t. in b., et Leg. fin. Cod. de bon.
quae lib., nisi agat in causa beneficii, et spiri-
 tuali, vel dependenti ab ipsis, aut nisi agat nomine
 alieno, vel circa peculium castrense, vel quasi.
 Contra patrem autem agere nequit, nisi obtenta

Praetoris venia *leg. Generaliter* 13. *ff. de in jus vocand.*, quae venia eidem concedi non solet, nisi vel de ipsa patria potestate, vel de patris officio super alimenta praestanda, vel de peculio castrensi, aut quasi, vel de causis spiritualibus controversia moveatur, *Can. quaeritur* 36. *caus. 2. quaes. 7. Cap. 1. de sponsalibus, Leg. 4. ff. h. t., leg. 9. Cod. de patr. pot.* Expedit tamen, et maxime curandum est, ut hujusmodi lites inter privatos parietes sopiantur, magis quam ad iudicium deferantur cum aliorum scandalo. VII.º *Mulieres*. Quoad ipsas vero haec decrevit Bonifacius VIII.º *cap. 2. h. t. in 6.* « *Mulieres (quas vagari non convenit, nec virorum coetibus immisceri) auctoritate literarum Sedis Apostolicae, vel legatorum ipsius, aut alia quacumque, ad iudicium personaliter evocari, vel trahi invitae, causa ferendi testimonium, aut alia qualibet, quae in jure non exprimitur, prohibemus. Sed cum necessarium fuerit testimonium earumdem, iudex expensis partis producentis easdem, tabellionem, aut aliam personam idoneam ad eas transmittat, vel si forte talis casus occurrerit, quo, jure prohibente, receptio testium alteri committi non possit, iudex tunc propter hoc personaliter ad illas accedet; aut si talis sit personae judicantis conditio, quod id per ipsum non deceat fieri, vel non possit mittat ad eas. Caeterum feminae religiosae, praesertim quae debent sub clausura morari, extra suum monasterium, vel clausuram non vocentur ad iudicium, vel trahantur ex quavis causa persona-*

liter, etiamsi ad hoc voluntas accederet earumdem. Decernimus quoque ut ipso jure sit irritum, et inane, si quid contra praemissa contingerit attentari. »

37.º Ex quo textu sic potest jus ecclesiasticum circa hanc materiam determinari: Mulieres religiosae etiam consentientes in nullo casu possunt personaliter in judicium vocari, vel trahi. Idque procedit etiam de religiosis, quae clausurae ex regula sua non adstringuntur, cum dicatur, *praesertim quae debent sub clausura morari*. Quod si secus quidquam attentetur, illud ipso jure irritum est, ac inane. Relate autem ad alias mulieres, istae invitae in causis civilibus, vel etiam criminalibus civiliter intentatis non possunt compelli ad personaliter comparendum in judicio, idque nec causa ferendi testimonii, sed nec ex quacumque alia causa, ac proinde si conveniantur in judicio, personaliter illuc accedere neutiquam coguntur, sed sufficit, si respondeant per procuratorem. In causis autem criminalibus criminaliter actis bene possunt etiam invitae cogi ad personaliter comparendum in judicio siquidem allatus textus Bonifacii VIII.º id non prohibet. Sed quoad istas feminas sic concludit Schmalzgrueber *lib. 2. tit. 1. de judiciis num. 30.*

« Distinguendum est inter causas civiles, et criminales; nam in civilibus invitae personaliter ad judicium trahi non permittuntur; si tamen velint, agere, et respondere in eo possunt. In criminalibus non quidem permittuntur agere, vel accusare, si tamen atrocis alicujus criminis reae

» sint, invitae in iudicium trahi possunt. Dixi *non*
 » *permitti in criminalibus agere, vel accusare*, et
 » hoc propter verecundiam, et fragilitatem sexus.
 » Tamen excipiuntur, si suam, vel suorum injuriam
 » prosequantur *leg. 8. ff. de accusat.*, vel si publica
 » utilitas id exposcat *leg. Mulierem 13. ff. de*
 » *accusat.*, aut si causa in iudicium deducta talis
 » sit, quae corporalem earum praesentiam exigere
 » videatur. » Notandum tamen hic est, hoc pri-
 vilegium, quod mulieres invitae trahi nequeunt in
 iudicium, non extendi ad mulieres viles, et inho-
 neste viventes, ceu constat ex praxi Tribunalium.
 Vide Ursayam *Instit. Criminal. lib. IV.º tit. III.º*
num. 20 et 21.

38.º Prohibentur VIII.º *Minores*; quod eos tamen
 ut clarior procedat juris dispositio distinguendum
 est inter minores annis 25, et minores annis 14.
 Quoad primos, idest minores 25 annis iterum sub-
 distinguendum occurrit inter causas spirituales, spi-
 ritualibusque adnexas, et causas mere temporales,
 quae ad laicum iudicem spectarent, nisi dirimendae
 essent a magistratu Ecclesiastico propter privile-
 gium fori. Jamvero certum est in causis spiritua-
 libus, et spiritualibus adnexis minores 25 annis
 absque curatore conveniri, et convenire posse, sive
 per seipsos, sive per procuratorem. Patet hoc ex
 Decretali Bonifacii VIII. *cap. 3. de judic. in 6.*,
 quae sic se habet. « *Si annum quartum decimum*
tuae peregristi aetatis in beneficialibus, et aliis causis
spiritualibus, necnon et dependentibus ab eisdem,

ac si major 25 annis existeres, ad agendum et defendendum per te, vel per procuratorem (quem ad hoc constituendum decreveris) admitti debebis. » Quoad causas autem mere temporales, licet in vim privilegii fori ventilentur coram iudice Ecclesiastico, minores 25 annis remanent subjecti juri civili, quo disponitur eos non posse in iudicio stare, exceptis quibusdam casibus. Siquidem ubi juri civili nihil contrarium habent leges ecclesiae, censetur jus illud in foro ecclesiastico receptum. Hac de re consule jus civile, et Schmalzgrueber *lib. 2. Decretal. tit. 1. n. 26. de judic.*

39.º Relate autem ad secundos, idest ad minores 14 annis ita prosequitur Bonifacius VIII, *Cap. III de judiciis in 6* « *Si vero infra quartum decimum annum existas per te agere, aut defendere non poteris super ipsis (scilicet super causis spiritualibus, vel cum spiritualibus connexis); sed per tuum Episcopum, vel per officialem ejusdem tibi curator dabitur ad lites hujusmodi exercendas, aut tu ipse (si major infante fueris) cum auctoritate alterius eorundem procuratorem ad eas poteris deputare. Delegatus etiam Apostolicae Sedis, et subdelegatus ab eo, tibi (si non habeas) curatorem dare valeant, vel auctoritatem constituendi procuratorem praestare, ad illas causas, vel lites dumtaxat, quae coram ipsis fuerint ventilandae. In hujusmodi quoque litibus, sive causis, quamquam in potestate patris existas, nec alias absque ipsius assensu in iudicio regulariter esse possis, ejus (cum*

de his se intromittere non habeat) nequaquam requiri debet assensus. » Hinc plane sequitur 1.º minorem 14 annis neque in temporalibus causis posse per seipsum in iudicio stare; 2.º in causis beneficialibus, et spiritualibus, ac dependentibus ex ipsis curatorem dandum esse a iudice Ecclesiastico, nec posse in his sese intromittere ejus patrem, sub cujus potestate est quoad caetera, nec curatorem, quem haberet aliunde pro suis rebus temporalibus; 3.º curatorem ei dandum esse ab Episcopo, aut ejus Officiali, vel a delegato, aut subdelegato Sedis Apostolicae, si coram istis causa ventilanda sit; 4.º minori 14 annis, sed tamen infante majori praedictos Ecclesiasticos iudices posse potestatem facere, ut loco curatoris, aliquem ipse sibi procuratorem constituat. IX.º *Excommunicati*,

40.º Hic pariter ut recte intelligatur, quando ipsi a judiciis excludantur, distinguendi sunt excommunicati vitandi a non vitandis. Primi, idest Excommunicati vitandi, seu publice denunciati, non possunt esse Actores, ita *Cap. Exceptionem 12 de Except.* in quo sic decernit Gregorius IX « *Excommunicatus autem publice, etsi hujusmodi exceptio non opponitur, nihilominus est officio judicis repellendus.* » Idque natura ipsa hujus excommunicationis majoris secumfert. Cum enim excommunicati publice denunciati ab omnibus *vitari* debeant, consequens est, ut non possint tamquam actores a iudice admitti. Quod adeo verum est, ut lege re-

pellendi excommunicatos publice denunciatos a judiciis obligentur ne dum ecclesiastica, sed etiam saecularia tribunalia; siquidem et Princeps, et Magistratus saeculares excommunicatos publice denunciatos devitare tenentur, ac proinde eos uti Actores admittere in judiciis non possunt, prout expresse decrevit Alexander IV, *Cap. 4 h. t. in 6* his verbis « *Decernimus ut iudices saeculares per censuram ecclesiasticam ab ecclesiasticis iudiciis (Canonica monitione praemissa) repellere excommunicatos ab agendo, patrocinando, et testificando in suis curiis et judiciis compellantur.* » Hoc autem principium non admittendi in iudicio excommunicatos publice denunciatos pluribus subjacet exceptionibus, quas ita enumerat Schmalzgrueber *lib. 2, Decret. tit. 1, de iudic. n. 34.*

» 1.º In causa suae excommunicationis, si pro-
 » bare intendat excommunicationem contra se
 » latam fuisse ipso jure nullam: secus si probare
 » velit eam fuisse injustam, tunc enim prius ab-
 » solvi deberet, cautione praestita, mandatis Ec-
 » clesiae se pariturum; 2.º Ubi agitur de periculo
 » ipsius animae e. g. in causa matrimoniali; nam
 » ad istud evitandum, si non ex jure sibi com-
 » petente, saltem ex officio iudicis admitti deberet;
 » 3.º Quando periculum est in mora ut si debitor
 » ipsius sit fugitivus, tunc enim non agit omnino
 » libere et voluntarie; 4.º Quando impeditur agere
 » sibi alias permissa, ut si impediatur ire Romam
 » ad impetrandum rescriptum Apostolicum super

» appellatione, tunc enim agere contra impediētes
 » potest; 5.º Si quis in beneficio, ad quod ipse
 » jus aliquod habet, instituendus vel electus con-
 » firmandus in eo sit, quia tunc oppositio excom-
 » municati erit necessaria defensio, a qua nullus
 » excommunicatus repellitur; 6.º Si agatur de bono
 » publico suae Ecclesiae, cujus ipse est membrum,
 » ne indignus ad praelaturam assumatur; 7.º Uni-
 » versim admittitur excommunicatus, quando est
 » actor necessarius. »

41.º Verumtamen excommunicati vitandi pos-
 sunt admitti, et etiam compelli ad standum in iudicio
 tamquam *Rei*. Ita *Cap. 7, h. t.* ubi Alexander III
 haec statuit « *Quia postulasti a nobis utrum ex-*
communicatus in iudicio stare possit, respondemus,
quod conveniri potest, et debet per alium respon-
dere in iudicio: ne videatur de sua malitia com-
modum reportare. » Verum hoc pariter limitationi
 subest, uti notat praelaudatus Auctor *cit. loc.*
n. 33 his verbis « Si vero sit reus *voluntarius*
 » et qui non citatur, sed ultra et voluntarie in
 » iudicium venit pro suo commodo, cum possit
 » non comparere, aut si vocatus quidem est, sed
 » sub conditione si voluerit, aut si commodum ei
 » fuerit comparere, ad respondendum in iudicio
 » non admittitur. Ratio est, quia in tali casu Actor
 » et Reus aequiparantur. Et confirmatur, quia
 » citatum caput *intelleximus* loquitur de reo com-
 » pellendo, et qui ex paritione in iudicio gravamen
 » et onus sentit: ergo reum voluntarium hoc ipso

» excludit; quia non ob Actoris, sed ob suum
» commodum in judicio comparet. »

42.° Secundi, id est *excommunicati* non vitandi, id est nondum publice denunciati, possunt tamquam actores tum a iudice ex officio, tum ab adversa parte per exceptionem repelli; sed possunt etiam, si isti consentiant, admitti. Ante Martinum V non magis poterant non vitandi, quam vitandi actoris personam in judicio substinere; sed Pontifex ille in Concilio Constantiensi per Extravagantem *Ad evitanda*, hanc distinctionem inveit decernens, ut vitandi ab agendo repelli deberent, non vitandi autem possent, licet non necessario deberent, scilicet possent consentiente iudice, et adversa parte tamquam actores admitti. Il tamen peccant sese ingerendo, ut adnotat Schmalzgrueber *loc. citat. n. 34.*

43.° Ut *Rei* autem *necessarii* admitti, et compelli possunt; ut *voluntarii* possunt admitti, et repelli arbitrio iudicis, et actoris. Sane quod possint compelli ad comparendum, quando sunt *Rei* necessarii, id est quando id actori commodum est, patet ex eo quod etiam compelli possint vitandi. Si vero non citati ipsi voluntarii propter utilitatem, et bonum proprium compareant, cum in hoc casu actori aequiparentur, possunt admitti, sed possunt etiam a parte adversa, vel a iudice repelli; siquidem ita superius conclusum fuit, quando iidem excommunicati tamquam actores sese ingerunt.

44.º Hisce absolutis quaeri potest utrum liceat excommunicatis in iudicium vocatis per se respondere, an vero ad respondendum per procuratorem teneantur? Etsi verba citati capitis 7 *h. t.* satis clara sint, ait enim Pontifex expresse « *debet per alium respondere* » nihilominus id contravertitur a Canonistis; nonnulli enim putant ex illo textu haud concludendam esse absolutam procuratoris necessitatem, sed excommunicato facultatem relinqui per seipsum respondendi in iudicio; nonnulli vero distinguunt inter causas arduas, et non arduas: in istis nonnisi per procuratorem stare in iudicio posse existimant; secus vero in illis. Utrum autem possint actorem reconvenire, et alia peragere quae ad propriam tendunt defensionem consule Pirhing *h. t. n.* 39.

45.º Prohibentur X.º *Religiosi* seorsim sumpti. Isti enim ordinarie, et regulariter neque per se, neque per alium, neque suo, neque alieno nomine, neque ad agendum, neque ad se defendendum sine Superioris licentia expressa, vel tacita in iudicio stare queunt, secus omnia sunt ipso jure nulla. Ita glossa in *Can. Non dicatis 12. q. 1. v. Possidere*. Ratio est, quia religiosus per professionem est mundo mortuus, et non amplius sui juris est, cum velle, et nolle non habeat. *Cap. si religiosus. De election. in 6.* Nec amplius habet dominium bonorum temporalium, cum propter Deum omnia reliquerit, et omne suum jus in monasterium transtulerit. *Cap. In*

praesentia 8. de Probation. et Can. Si qua mulier 19. 9. 3. Unde pro eo agere, et respondere debet ipsum monasterium. Hujusmodi tamen regula fallit in pluribus casibus, quos enumerat pluries laudatus Schmalzgrueber *cit. loc. n. 38.* « 1.º Si » religiosus obtineat beneficium Ecclesiasticum, » quod adnexam habet administrationem aliquam; » nam respectu hujus censetur esse sui juris. Igitur » pro juribus ejusdem agere, et respondere non » minus poterit, quam alius non regularis. 2.º Si » studiorum, et aliorum negotiorum causa a mo- » nasterio procul absit; tali enim casu si spoli, » vel injuriae illatae, vel alterius causae necessitas » exigat, agere in judicio valet ex licentia Praelati » praesumpta: et ratio est, quia concesso aliquo, » concessa intelliguntur omnia, sine quibus com- » mode vivi nequit; 3.º Si agere velit ut in reli- » gione retineatur, vel ab ea expulsus restituatur, » vel ne ei alimenta debita aut expensae a mo- » nasterio denegentur, vel de jure, quod habet » ferendi suffragium, sedendi in choro, vel alio » sibi quaesito per professionem, electionem, col- » lationem etc. 4.º Si proprius Praelatus tamquam » dilapidator etc., accusandus sit *Cap. ex parte 11. » de accusat.* 5.º Si contra defendendus sit Prae- » latus proprius incarceratus. 6.º Si tuenda causa » monasterii, et Praelatus sit absens ita ut com- » mode ejus licentia haberi nequeat, et periculum » sit in mora. 7.º In causa delicti proprii; nam ex » hoc non monasterium, sed religiosus delinquens

» conveniendus est: his casibus religioso subeunti
 » judicium, si peculium a Praelato sibi concessum
 » non habeat, necessarias expensas subministrare
 » monasterium debet, ne his deficientibus a pro-
 » secutione causae, in qua agere, et respondere
 » eidem jura concedunt, cessare debeat. »

46.° Hoc absoluto quaeri hic potest, quid dicen-
 dum de contractu ab eo inito ante ingressum, vel post
 ingressum monasterii? Hisce dubiis respondet Leu-
 renius *Forum Ecclesiasticum lib.2 tit.1. quaest. 12.*
n. 1. « ibi » Religiosus ratione contractus ab eo
 » initi ante ingressum Monasterii nec convenire,
 » nec conveniri potest, sed Monasterium ita ut
 » licet libellus, et narratio facti concipienda sit in
 » personam monachi, executio tamen sententiae
 » condemnatoriae fieri debeat in bonis Monasterii,
 » hoc tamen non teneatur ultra bona, quae ab eo
 » accepit. Pirh. *n. 30.* Non tamen teneatur Mo-
 » nasterium in contractu inito a religioso post
 » ingressum Monasterii, nisi illud ex eo factum
 » locupletius. — Ratio est, quia religiosus juris
 » sui non est, bona omnia, et jura sua abdicavit,
 » et transtulit in Monasterium, ac proinde ad illud
 » pertineat pro eo agere, et respondere. »

47.° Tandem XI.° prohibentur *Ecclesiae,*
Monasteria, et Praelati. Indubium est, quod
Ecclesiae, et Monasteria veluti personae morales
 in jure consideratae, possint bona acquirere, et
 possidere, hinc necessario sequitur posse etiam
 in judicio conveniri, et convenire. At sicut totum

Monasterium, aut Ecclesia in iudicio stare nequit, ideo leges Ecclesiasticae respectivis praelatis jus, et officium commiserunt nomine Monasterii, vel Ecclesiae in iudicio agendi. Videndum igitur nobis est, quando isti Praelati id valeant. Certum est ad ipsos pertinere, ut pro ipsis agant, et respondeant in iudicio. *Cap. 21. de rescriptis. et ex canon: Nullam 9. caus. 16. quaest. 2.* Contra-vertitur autem, utrum possint sine consensu Capituli, vel Monasterii. Nonnulli innixi *Gloss. in citat. cap. 21. de rescript. et in cap. 1. de Procuratoribus* tenent non posse Praelatum conveniri, vel convenire in iudicio super bonis utrique communibus sine consensu Capituli, vel Monasterii, eo quod qui non potest alienare, is nec potest rem in iudicium deducere ut ait *Ulpian. in leg 7. ff. de jure deliberand. § 2.* « *Etenim absurdum est ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere.* Atqui Praelatus in casu res immobiles, et mobiles pretiosas sine consensu Capituli alienare nequit, ut habet *tot. tit. de reb. Eccles. non alienand.*; patet hinc eos nec super ejusmodi rebus sine ejusdem Capituli consensu litigare. Alii autem verius putant posse, dummodo causa majoris momenti non sit, vel administratio in casu aliquo speciali ad Praelatum, et Capitulum pertineat communiter.

» Ratio est, quia qui liberam administrationem a
 » lege, vel jure sibi concessam habent, in iudicio
 » agere, et conveniri possunt *leg. fin. ff. quod cu-*
 » *jusq. univers. nom.* Atqui Praelatus habet admini-

» strationem rerum communium Ecclesiae, vel mo-
 » nasterii liberam, seu independentem a conventu,
 » seu Capitulo, sibi a sacris canonibus concessam,
 » ergo potest Praelatus sine consensu Capituli,
 » seu Conventus agere, et respondere in iudicio.
 » Dixi 1.º *super bonis, et juribus communibus*:
 » aliud enim est si agatur de bonis, et juribus,
 » quae a praelaturae bonis prorsus separata sunt,
 » et capitulo specialiter attributa etiam quoad ad-
 » ministrationem; in his siquidem agere, et conve-
 » niri debet capitulum, neque opus est consensu
 » Praelati. Dixi 2.º *nisi ardua, et majoris momenti*
 » *causa sit*: super hujusmodi enim causis nec
 » Praelatus sine consensu Capituli, nec Capitulum
 » sine consensu Praelati contendere, et respondere
 » in iudicio potest, idque ob communicationem,
 » quam Capitulum cum Praelato, tamquam corpus
 » cum suo capite habet. Ratio est quia Praelatus
 » ejusmodi res, et jura etiam administrare non
 » debet sine consensu, vel saltem consilio Capituli.
 » Dixi 3.º *nisi administratio in aliquo casu speciali*
 » *communiter pertineat ad Praelatum, et Capitulum*:
 » quod fieret quando Praelatus unam personam
 » deputat, et Conventus, vel Capitulum alteram,
 » per quas jura, et bona collegii, vel monasterii
 » administrentur, et defendantur, nam tali casu
 » iterum Praelatus indigeret consensu Capituli, ut
 » super hujusmodi rebus, et juribus in iudicio
 » agere, et respondere possit. » Ita Schmalzgrueber
 » *h. t. n.* 39. » At in his cum regula generalis

determinari nequeat, singulorum monasteriorum, et Ecclesiarum constitutionibus, et praxi standum esse videtur. Idem dicendum de aliis religiosis Superioribus, qui neque Abbates, neque Generales sunt totius ordinis; nec non de Abbatissis, Rectoribus Ecclesiarum et Parochis.

48.º Post haec quaeritur 1.º Utrum tam Reus, quam Actor compelli possint ad agendum in judicio? 2.º Utrum Actor, et Reus cogi possint, ut personaliter in judicio compareant? Quoad primam quaestionem respondetur, quod quamvis in reum etiam invitum reddatur judicium, regula tamen generalis est, neminem invitum cogi posse ad agendum in judicio, sive in civilibus, sive in criminalibus. *Leg. unic. Cod. ut nemo invitus agere, vel accusare cogatur.* Liberum enim est cuilibet, an velit jus, et actionem, quae ipsi adversus alium competit, deserere, vel prosequi, cedere, vel insistere. Verum generalis hujusmodi regula fallit: 1.º si quis actionem suam jam proposuerit, et litem inchoaverit; hic enim posset ad caeptam actionem et litem prosequendam cogi. *Authent. qui semel Cod. quomod. et quand. jud.* 2.º Siquis alterum diffamaverit *leg. Diffamari Cod. de ingen.* 3º Siquis ex officio tenetur bona et jura aliorum tueri, prout sunt tutores, curatores, procuratores, et administratores. Animadvertendum tamen hic esse putamus, quod licet in cujusvis actoris arbitrio positum sit, an, et quo tempore actionem intentare velit, cavendum nihilominus ipsi est, ne elabi patiatur

tempora, quibus actio perimitur. *Leg. 5. ff. de dol. mal. et metu.*

49.º Quoad secundam vero quaestionem respondetur de jure veteri Romanorum licitum haud fuisse agere per procuratores, siquidem repraesentationem omnino respuebat. Verum paulatim rigor iste recessit, et hodie tum ex jure civili, tum canonico regula generalis est, partes litigantes cogi non posse a judice, ut personaliter se sistant in judicio, quandoquidem ab ipso jure inducta est repraesentatio personarum, scilicet jus ipsum providit, ut partes constituere sibi possent procuratorem. *Cap. 2 de procurat. leg. 1.º, et final. Cod. eodem titulo.* Neque obstat *Cap. 14. h. t.*, in quo Innocen. III. prohibet, quominus partes coram judice proponant factum per advocatum, uti mox innuemus. Duplici enim responsione huic difficultati occurri potest: 1.º scilicet animadvertendo dispositionem *Cap. 1.º h. t. in 6.* posteriorem esse dispositioni *cap. 14. h. t.*, hinc haberi potest veluti correctoria dispositionis *Cap. 14. 2.º* animadvertendo Innocent. III., in praedicto capite loqui de Advocato, et non de Procuratore, qui diversus est ab avvocato. Advocati enim proprie sunt legis periti, qui facta legibus comparant quique tum lege, tum ratione, quid in quaque causa justum sit, demonstrant, et jura, rationesque reorum, vel actorum exponunt, unde *justitiae Sacerdotes* appellantur. Ipsi autem melius describi non possunt quam fuerint descripti ab imperatore Leone, et Authemio in *leg. 14. Cod. de Advoc. divers. judi-*

ciorum: Procuratores autem sunt, qui alienae causae adsistunt in judicio, forum circumvolitant, instant, actitant. Procuratores debent exhibere mandatum, quod non requiritur in advocatis. Procuratores post litem contestatam fiunt domini ipsius litis, quod non contingit in advocatis. Procuratores, si delinquant in suo officio, tenentur actione mandati, advocati vero tantum actione doli, seu de praevaricatione. *Leg. 1. de adv. divers jud.* Quare dispositio illa extendi nequit ad Procuratorem.

50.º Verum supracitata regula, scilicet quod partes cogi nequeant, ut personaliter in judicio compareant, limitationibus est obnoxia. Fallit enim 1.º in judice Supremo, quia hic non tenetur lege, qua quis potest agere, vel per se, vel per alium, ideoque potest cogere partes, ut personaliter in judicio compareant. Ita eruitur ex *cap. 1. h. t. in 6.* 2.º Fallit in judice a Romano Pontifice delegato, in cujus delegationis mandato expresse cavetur, ut personaliter partes ipsas coram se advocet. *Ita eod. cap. 1.º* 3.º In causis criminalibus *criminaliter* actis; in istis enim judiciis maxime interest reum esse sub potestate judicis, ne fugam arripiat, et evitet poenalem sanctionem. 4.º Si acta causae exigant praesentiam partis unius, aut utriusque. Denique litigantes cogi nequeunt, ut *personaliter* compareant, nisi rescriptum Principis, vel lex specialiter, vel rationabilis necessitas aliud praecipiant. Ratio est, quia beneficium juris nemini est auferendum juxta regulam juris 17. *in 6.*, atqui

litigantibus a jure indulgetur alternative ut per se vel per idoneum procuratorem litigent *Cap. querelam 2 de procuratoribus*; ergo hoc juris beneficium a iudicibus inferioribus non est auferendum. Quod adeo verum est, ut si iudex inferior partes vocet, ad personaliter comparendum in iudicio non expressa causa in citatione, citatio ipsa non valeat.

51.º Quo posito quaeritur utrum ea, quae ad factum pertinent, in iudicio proponi possint per Advocatos? Caput *Pastoralis 14. de iudiciis* respondet negative his verbis. « *Statuimus praeterea, ut principales personae non per Advocatos, sed per seipsas factum proponant: nisi forte sint adeo indiscretae, ut earum defectus de iudiciis licentia per alios suppleatur.* » Ratio est, quia res ad factum pertinentes ordinario melius cognoscunt, et explicare valent personae principales, quam extranei, aut etiam earum Advocati. Excipiuntur tamen nonnulli casus, quos recenset Schmalzgrueber *part. 1. tit. 1. de iudiciis n. 48.* « 1.º Si principalis sit homo simplex, qui » mentem suam sufficienter explicare nequeat. » 2.º Si consuetudo expositiones facti ab Advocatis » admittat, uti passim in tribunalibus praxis ob- » tinet. 3.º Si Advocatus ad factum in iudicio » proponendum habeat speciale mandatum. 4.º Si » iudex, et pars altera non contradicat, quando » Advocatus ea proponit, quae facti sunt; tunc » enim nocebit parti quasi in praejudicium suum » consentienti. »

52.º Hic vero non est praetereundum praeter actorem, et reum judicio contententes quandoque fieri posse, ut tertius eadem in lite interveniat; seu mota per alios lite se se pro suo jure interponat. Intervenire autem olim quis poterat vel ut alterum experientem excluderet, ac litem in se transferret, vel ut alterum juvaret, eique adsisteret in lite mota. Interveniebat autem, ut litem in se transferret, quoties non ejus, qui judicio coepit experiri, sed suo principaliter interesse contenderet. *Leg. Titia divortium 34. ff. soluto matrimonio*, ubi traditur, quod si pater, dirempto filiae matrimonio, dotem a marito ejus repetere vellet, liberum filiae fuit intercedere, ne patri, sed sibi tamquam patriae potestatis vinculo liberatae, et suae potestatis factae dos redderetur. Quisquis tamen hoc modo interveniebat, jure poterat declinare forum ejus, qui prius conventus fuerat utpote sibi intervenienti haud competens. Verum protinus id facere debebat impediens, ne partes ad ulteriora tenderent; nam si sciens passus fuisset per alium fieri litis contestationem, tum invitum deinceps depellere nequibat, sed inter eos, inter quos eo patiente, ac sciente caepta fuerat, ad finem recto suo tramite lis discursura erat, ac sententia tertio sciente nocitura *arg. Leg. 63. vers. scientibus ff. de re judic.*

53.º E contra ut alterum juvaret, eique adsisteret, intervenire quis poterat duplici modo, puta, vel consentiente, aut desiderante alterutro litigantium, vel utroque invito, et reluctantante. Deside-

rante alterutro interveniebat auctor evictionis tentatae, atque emptori imminentis intuitu vocatus ab emptore, ut liti adsisteret, ac rei venditae, aliaque simili ex causa translatae defensionem pararet, de qua re latius *tit. de evict.* Invito vero litigantium utroque interveniebat, qui cum ejus quoque verteretur in ea lite dispendium, siquidem res inter istos duos contententes judicata ipsi quoque tertio nocitura erat, collusionis impediendae causa se se litigantium alterutri socium addebat.

54.º Nihil autem referebat, qualis esset judex, apud quem tertius pro suo interesse, et jure intervenire vellet; sive enim ordinarius, sive delegatus, sive privilegiatus esset, aequum haud erat, continentiam causae dividi, et diversos apud judices ventilari, quae inter se connexa per unum eundemque judicem terminari quirent *arg. tit. ff. de quibus rebus apud eund. judic eatur. Leg. Nulli 10. Cod. h. t.* Sic pariter haud intererat, quo loco jam lis esset, cui quis se se jungere desiderabat, quandoquidem ante, et post litem contestatam, imo et post conclusionem in causa tertius se se liti alienae pro suo jure immiscere nihil vetabat, aut etiam post appellationem ab alterutro litigantium interpositam apud judicem superiorem *arg. leg. 3. § 1. et leg. 14. ff. de appellat.*

55.º Non aliter tamen intervenire volens audiendus erat, quem si probabiliter sua interesse doceret, summaria saltem interposita causae cognitione, condemnandus in expensas, damna, et ad quod

interest, si ex eventu appareret intervenientis nihil interfuisse. Gayl *lib. 1. observat. 69. n. 3, et seq. et observat. 70. n. 23.* Rebuffus *tractat. de adjunctionib. art. 2. glos. unic. n. 1. 2. et seq.* Item si eandem cum eo, cui se jungebat, haberet litigandi causam, et eadem media. Si enim jus ejus separatum esset a jure actoris, aut rei, cui se sociare in lite cupiebat, non permittendum ei foret, ut liti assisteret, sed nova lite opus esset, ut ita unusquisque de jure suo separatim contenderet.

56.º Impetrata vero a judice hac interveniendi licentia necesse erat, ut se se jungens causam susciperet, litemque ingrederetur eo in statu, in quo illam inveniret tunc, cum ad judicium accederet. Patet hoc evidenter *ex Cap. ult. in fine, ut lite pendente nihil innovetur in 6.* Cui consequens erat, ut declinatoriam fori exceptionem opponere nequiret; nec litem ab eo judice, apud quem res inter actorem, reumque jam coepta erat, ad suum forum proprium revocare. *Leg. Venditor 49. ff. h. t.* Haud tamen licentia denegata erat redarguendi judicem ut suspectum. Hodie tamen pro hujusmodi interventu in causam Codices proceduræ sunt attendendi.

57.º Nunc aliquid dicendum de materia, et objecto judiciorum? Cum duplex in mundo sit Principatus, Ecclesiasticus unus, saecularis alter, ita duplex esse debet judiciaria potestas, saecularis scilicet una, et Ecclesiastica altera. Porro cum utraque hujusmodi potestas a Deo ordinata sit, prono alveo fluit, quod unaquæque debeat proprium habere

objectum ita ut certa causarum genera ab una pendeant; caetera vero alteri subjiciantur. Nisi enim unaquaeque determinatam materiam uti sibi propriam vindicare posset, illud profecto eveniret, ut non ordinate, et sapienter duas in mundo Deus instituisset potestates, sed res humanas aeternis perturbationibus, et collisionibus subdidisset, quod impium, blasphemum, et sacrilegum est dicere. Hinc licet in genere materia, seu objectum judiciorum sint causae quaelibet, tam Ecclesiasticae, quam temporales, tam civiles, quam criminales, in specie tamen materia, seu objectum judicii Ecclesiastici sunt causae Ecclesiasticae; materia autem, seu objectum judicii civilis sunt causae temporales, et profanae. Quaenam vero sint causae Ecclesiasticae, quaenam profanae videbimus inferius, quando nempe de foro competenti tractabitur, hinc de ipsa in praesentia loqui omittimus, ne postea acta iterum agere cogamur. Omittimus hic pariter loqui de forma judiciorum, quia cum ipsa consistat in ordine judiciario, et in solemnitatibus a jure praescriptis, eas in singulis titulis successive explicabimus. Quare ad effectus potius judiciorum recensendos transitum facimus. Primus itaque judiciorum effectus est, quod litibus, et controversiis finem imponat, eoque rem deducat, ut quisque consequatur, quod suum est. Secundus effectus est, ut judicio caepto neuter litigans, adversario dissentiente, a judicio recedere possit. *Leg. sicut 5. Cod. de Oblig., et action., nisi velit uti temerarius litigans in expensas con-*

demnari § *Ecce* 1. *Instit. de paen. temer. litig.* Tertius effectus est, ut acta coram iudice competenti valeant, et fidem faciant etiam in alio iudicio, etsi diversus sit iudex, modo inter easdem personas, et ad eundem finem producantur. *Ita ex cap. 11. de test. et attest.*

58.º Hisce absolutis quaerunt Doctores, et Canonistae ex quibus causis iudicium nullum, atque invalidum reddi possit, et quomodo tandem finiatur? Quoad primum respondent, iudicium invalidari 1. Ex defectu capacitatis, et competentiae iudicis *Cap. 4. h. t.* 2. Ex defectu litigantium, si non habent legitimam personam standi in iudicio. 3. Ex defectu mandati procuratoris. 4. Ex omissione actus substantialis, puta citationis, vel contestationis litis etc., vel si ordo substantialis iudiciarius inversus fuerit. Post Constitutionem tamen Pauli V. reformatariam tribunalium ad invalidandum iudicium tria dumtaxat attenduntur, 1.º scilicet *Judex incompetens*. 2. *Procurator mandato sufficienti destitutus*. 3.º *Omissa citatio*. Quoad secundum vero respondent, iudicium finiri tribus modis 1. Mutuo partium consensu. 2. Absolutione ab observantia iudicii, qua pars absoluta liberatur ita ut in hac instantia amplius respondere non teneatur; *dixi in hac instantia*, eoquod hac ratione terminat iudicium singulare, non autem lis, et quaestio: 3. tandem finitur iudicium per validam sententiam definitivam, quia tunc iudex functus est officio suo *Leg. 55. ff. de re judicat.* Quae sententia,

definitiva si transeat in rem judicatam, quaestio totaliter finitur, secus terminat tantum prima instantia, et incipit secunda.

59.° Notandum hic tamen est, quod finito iudicio in vim praesertim absolutionis ab observantia iudicii, non finitur, seu non perimitur jus Actoris, qui si voluerit, poterit novum iudicium instituere. Verum etsi cessato iudicio, quod fuerat institutum, cessent etiam, seu pereant *acta iudicii*, scilicet libellus introductivus, litis contestatio, et alia, quae ordinationem iudicii concernunt: minime vero cessant seu pereunt *acta causae*, quae indagationem veritatis, justamque litis decisionem respiciunt, prout sunt testium depositiones, instrumenta, confessiones, aliaeque juris controversi probationes. Immo huiusmodi acta causae nedum permanent, sed et fidem faciunt in alio iudicio, quando inter easdem personas, atque in ordine ad eundem effectum producuntur, dummodo non varietur modus agendi uti ex *cap. 11. de testib. et attest.*, ceu superius innuimus.

60.° Huc usque breviter, prout instituti nostri ratio sinit, de iudiciis egimus, modo ubi quis agere, et conveniri debeat inspiciamus oportet, ideoque sit

TITULUS II.

De Foro competenti.

1.° Postquam litigaturus apud se concluderit quo judicio contendere velit cum adversario, necesse est, ut forum, ad quem causam deducere debet, eligat. Ne vero nullitatis periculo acta exponat, et ne labores, ac sumptus disperdat, maximopere curandum est, ut forus electus sit competens. Acta enim in foro non competenti gesta nullius momenti sunt, et impune non paretur judici dicenti jus inter eos, in quos jurisdictionem non habet. Hac de re sapienter B. Raymundus post titulum de judiciis secundum titulum subnectit de *foro competenti*, in quo examinat diversos modos sortiendi forum, ut sciatur quinam iudex sit addeundus.

2.° Nomen *fori* varias habet significationes, et quandoque in neutro, quandoque in masculino

genere ponitur. In neutro positum significat locum deputatum ad emendum, vel vendendum res quaspiam; in masculino autem positus forus est - *exercendarum litium locus a fando dictus a Foroneo Rege, qui primus Graecis legem dedit. Cap. 10. de Verb. signif.* - Nobis de judiciis agentibus forus est judiciorum locus, qui saepe pro ipso judicio sumitur.

3.º Forus itaque competens, de quo loquitur rubrica praesentis tituli idem est ac tribunal judicis, cujus jurisdictioni reus, qui convenitur, subjectus existit. Idque merito statutum fuit, quandoquidem reus ad judicium trahitur invitus, hinc necessaria est in iudice trahente potestas, et jurisdictio, ne ejus mandata spernere queat. Ex quo generalis illa regula recepta est, quod actor sequi debeat forum rei *Cap. 5. et 8. h. t. et leg. ult. Cod. ubi in rem actio*, adeo ut juris ordo converti dicatur, si quis postulet reum ad actoris venire forum *leg. 2. Cod. de jurisdict.* Hinc si reus multiplicem habet forum, in electione Actoris est eum, in quo maluerit foro, convenire. Glossa in *Cap. Dilecti 17. de foro competenti. vers. Ubi domicilium, et Leg. ultim. Cod. Ubi in rem actio*. Forus hic dividitur in *Ecclesiasticum*, et *saecularem* prout innuimus de judicio. Ecclesiasticus vero subdividitur in *internum*, et *externum*. In *foro externo*, quod etiam *forum fori* appellatur, reus secundum allegationes, et probationes a litigantibus deductas absolvitur, et

condemnatur; in *foro interno*, quod etiam *forum poli*, *forum conscientiae*, et *animae* dicitur, reus absolvitur, et ligatur secundum conscientiam ipsius propriam. Hoc posterius etiam ipsum duplex est, nimirum *poenitentiale*, sive *sacramentale*, quod exercetur in administratione Sacramenti poenitentiae, et *non sacramentale*, quod exercetur extra illud. Nos loquimur de foro Ecclesiastico externo et contentioso.

4.º Cum autem idem sit dicere forum, vel judicem esse, vel non esse competentem, nam fori vocabulo intelligitur non solum exercendarum litium locus, seu tribunal, sed etiam jurisdictio, seu potestas exercentis iudicium, hinc sequitur quod iudex *competens* dicatur is, coram quo actio, et lis proponi, atque institui, et finiri potest, *incompetens* autem is, coram quo actio, et lis neque proponi, neque institui debet, vel potest. Praeterea alius est *simpliciter competens*, quem scilicet partes litigantes adire possunt, et debent tanquam ordinarium iudicem loci, seu territorii, in quo iudicium exercetur: quales sunt iudices ordinarii constituti a lege, Principe, vel consuetudine, ut praesint universali jurisditioni alicujus civitatis, vel provinciae. Alius est *incompetens per se*, cujus tamen jurisdictio per accidens consensu partium prorogari potest, et vi hujus prorogationis fieri competens: alius *simpliciter, seu omnino incompetens*, vel *incapax*, cujus jurisdictio neque a partibus prorogari potest, uti

est laicus respectu clericorum, et causarum spiritualium *Cap. 2. de jud. et Cap. 2, et 12. h. t.*

5.º Porro quoad hujusmodi fori competentiam sedulo est hic animadvertendum sufficere quod litis initio reus in eo loco, quo convenitur, forum competentem sortiatur: cum enim illic, ubi acceptum est semel iudicium, etiam finem accipere debeat, *Leg. ubi acceptum 30. ff. h. t.* ceu inferius innuemus, non potest reus desiderare litem ad alium transferri iudicem, si forte lite pendente incipiat cessare ratio, quae eum tali iudici ut competenti reddiderat obnoxium, veluti si domicilium mutet, aut militiae nomen det etc., *Leg. 2. Cod. de jurisdict. omnium jud. Leg. pen. ff. de jurisdict. Leg. si quis posteaquam ff. h. t. Cap. Proposuisti pen. de foro competenti.* Considerandum enim est, non nisi in exordio litis, seu ante litis contestationem, imo et ante alias exceptiones dilatorias opponi posse declinatoriam fori, ne si reo sciente, et connivente procedatur ad alia, videatur is in iudicem consensisse, ejusque personam approbasse, ac jurisdictionem prorogasse *Leg. Consensisse, etc. § 1. ff. de iudicis:* et sic non possit postmodum ejus iudicium declinare. Patet hoc ex *Leg. ult. Codicis de exceptionibus, et amplius declarat Glossa in C. exceptionem in dilatoriis.* Neque dicas hanc exceptionem in quocumque stadio iudicii, imo semper opponi posse, quia sententia a non suo iudice lata ipso jure est nulla, *Cap. At si clerici 4. de iudiciis, et Leg. 1. et sequen. Cod. si a non*

compet. judice. Id enim verificatur, vel quando sententia lata fuit a iudice, cujus jurisdictioni reus subjectus non erat, vel quando pars litigans ignoravit iudicis incompetentiam, quia cum ignorantis nullus sit consensus *Leg. Non idcirco 9. Cod. de juris, et facti ignorantia*, is, qui iudicem nescivit incompetentem esse, ejus jurisdictionem in se prorogasse non intelligitur, et hinc errore postea cognito exceptionem incompetentiae etiam post litem contestatam potest opponere.

6.º Verum quid juris, si dubitetur, an talis iudicis jurisdictio sit, an vero vocatus ad alium forum revocandi jus habeat? Iudex ante omnia debet causa cognita id statuere, et ad alium iudicem protinus litigantes remittere, si constiterit in ea illos esse causa, ut remittendi sint, *Leg. Consensisse 2. § sed si dubitetur 6. Leg. Si quis ex aliena 5. ff. h. t.* Nec dubium est iudicem ipsum, cujus jurisdictio declinatur, de eo cognoscere *d. Leg. 2. § 6. Leg. 5. ff. h. t.* adeo ut in expensas quoque actorem temere vocantem condemnare queat, si semetipsum pronunciet non competentem; cum enim in ista cognitione, quae de fori competentia est, ipse competens iudex fuerit, sequitur, ipsum in expensas quoque istius quaestionis intuitu factas posse damnare, etsi in principali negotio incompetens sit, *Cap. Statutum 11. § cum vero de rescriptis in 6. Clement. 1. de rescriptis*; eodem modo, quo expensarum poenae iudex appellationis damnare potest appellantem,

si pronunciet, desertam fuisse ab eo appellationem, *Cap. Reprehensibilis 26. de appellationibus*. Quin obijci possit hoc casu judicem judicare in causa propria. Siquidem judex ex ministerio judicandi pronunciando, quod sua sit jurisdictio, non est judex in propria causa quantum ad utilitatem: idest non pronunciat in causa, quae sua sit, et ex qua emolumentum percipiat, sed jurisdictionem declarat, quam in bonum commune recepit. Unde non mirum, quod possit super ea pronunciare, uti notat Glossa, et Bartolus in cit. *leg. Si quis ex aliena ff. de judiciis*.

7.º Sed an is, qui vocatus est ad judicem non competentem, venire teneatur, ut id doceat, an vero impune remanere possit, et vocationem contemnere, non aequè expeditum. Ut huic quaestioni satisfiat, distinctione opus esse tradunt Doctores: si enim incompetencia judicis est certa, et evidens, tunc citatus sui copiam facere absolute loquendo non tenetur, potest impune non venire sic ut et sententia in eum absentem lata ipso jure nulla sit juxta vulgatum illud « *supra jurisdictionem suam, aut extra suum territorium judicanti impune non pareri* » *Leg. ult. ff. de jurisdict. Leg. Contumacia 53. §. ult. ff. de re judic.* Magis etenim judicis ipsius officium erat, litem illam, quam sciebat ad suam non pertinere jurisdictionem, sponte, ac sine ullius rogatione a suo amandare Tribunali, quam se se immiscere rei ad se non pertinenti *arg. Leg. Culpa est 36. ff. de reg. juris.*

At si incompetentia judicis non est certa, et evidens, tunc citatus tenetur comparere, et allegando privilegium exceptionis, aut aliam legitimam causam opponendo docere de incompetentia judicis. Patet hoc ex C. *Cum personae* 7. *de privileg. in* 6. *Leg. Si quis ex aliena juncta Glossa v. Existimare ff. de judiciis*, ubi et hujus ratio redditur illis verbis: *Praetoris enim est existimare, an sua sit jurisdictio: vocati autem est non contemnere auctoritatem Praetoris.*

8.º Quod si inter judicem Ecclesiasticum, et laicum oriatur quaestio super competentia fori, tunc Ecclesiasticus laico praefertur. *Cap. 12 de sententia excom. in* 6, tum quia convenit, ut in dubio major, et dignior potestas judicet, tum ne judex laicus exponat se periculo nulliter dicendi sententiam, quatenus causa esset mere Ecclesiastica; quae ratio non militat contra Ecclesiasticum, cum iste non sit incapax respectu causae profanae.

9.º His praemissis quaeritur, ex quibus principiis deduci potest hujusmodi competentia fori? Indubium est, quod forus, seu judex competens dicitur, qui tam ratione rei, quam ratione personae potestatem habet judicandi, secus enim sententia ipsius, immo totum judicium ob defectum jurisdictionis vel in genus causae, vel in reum conventum omni vi, et effectum carebit. Igitur ad cognoscendum competentem forum seu, judicem inspicere debet. 1º Qualitas causae, quae in controversiam adducitur. 2º Qualitas personae, quae in

jus vocatur. Quare licet ex pluribus principiis fori competentia oriri possit, nos tamen dicimus ex duplici praesertim fonte eam fluere, scilicet *ex indole, ac natura causae, et ex persona Rei*. Ex indole, et natura causae judex fit competens, quando causa est talis, ut cujusdam determinati judicis cognitionem requirat. Videndum igitur nobis est, quotuplicis generis sit hujusmodi causa. Jam vero haec vel est *Ecclesiastica*, vel *Civilis*, vel *mixta*.

10.º Sub nomine causae Ecclesiasticae veniunt illae, quae ad Ecclesiam, ut nomen sonat, referuntur. Tales 1.º sunt causae spirituales de fide, de religione, de moribus, et de Ecclesiastica disciplina. 2.º Causae, quae spiritualibus adnecuntur, uti sunt causae beneficiales de institutione, de collatione, et de jure patronatus. 3.º Causae Sacramentales, quae Sacramentorum, et praesertim matrimoniorum administrationem, et validitatem respiciunt. Porro quod causae spirituales praedictae ad forum Ecclesiasticum exclusive pertineant, et in solo foro Ecclesiastico pertractandae sint, nullus Catholicorum ambigit: potestas quippe illas cognoscendi pendet a jure clavium, quod solis Sacerdotibus est a Christo concreditum, non autem Principibus, et judicibus laicis, quippe quos « *obsequendi magis necessitas manet, quam auctoritas imperandi* » quando de re spirituali agitur. *Can. Bene quidem 1. dist. 96. Cap. Ecclesiae 10. de Constit., et Cap. fin. de rebus Eccles. non alienan.*

Praeclara hac de re sunt verba Osii Cordubensis Episcopi apud Athanasium in *historia Ariatorum ad Monachos* n. 44 opp. t. 1. p. 1. pag. 293 edit. Patav. 1778 - *Tibi Deus, inquit, imperium commisit, nobis, quae sunt Ecclesiae concredidit. Et quemadmodum qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinae, ita et tu cave, ne quae sunt Ecclesiae ad te trahens magno crimini obnoxius fias.* Hinc sapienter Joannes VIII. relatus in *Can. 11. dist. 96.* scripsit “ *Si Imperator catholicus est, filius est, non Praesul Ecclesiae: quod ad Religionem competit, discere ei convenit, non docere. . . . Ad Sacerdotes enim Deus voluit, quae Ecclesiae disponenda sunt, pertinere, non ad saeculi potestates, quas, si fideles sunt, Ecclesiae suae Sacerdotibus voluit esse subjectas,* et Innocentius III in *Cap. 8. de arbitris* severe prohibuit, ne in causis hujusmodi compromittatur in laicum, qui ex defectu potestatis Clavium incapax est iudicium de illis ferendi. Ita Benedict. XIV *de Synod. Dioces. lib. 9. cap. 9. n. 2.*

11.º Item Ecclesiastico foro reservantur causae Ecclesiasticae, quae licet verè, et proprie spirituales non sint, spiritualibus tamen sunt adnexae. Ratio est, quia de adnexis, et accessoriis idem ferendum est iudicium ac de principali *Cap. 3. de Constit.* et quia magis dignum trahit ad se minus dignum. *Cap. 3. de Consecrat. Eccles. et Altar.* et quia res temporalis desinit esse talis, cum spirituali adnexa fuerit, ceu patet non tantum ex jure sacro *Canon. Si quis objecerit 7. caus. I.*

q. 3., sed et ex jure profano §. *Sacrae Instit. de rer. divis.* Immo circa juspatronatum specialis, et aperta est dispositio Alexand. III. in *Cap. 3. de judic.*; in quo clare edicitur « *Causa vero juspatronatus ita conjuncta est, et connexa spiritualibus causis, ut non nisi Ecclesiastico judicio valeat definiri.* Hinc judex laicus principaliter, et per se de ipso cognoscere, et pronunciare nequit. Dixi principaliter, et per se, quia accessorie, et secundo potest, ex. gr. si per sententiam condemnat possessorem alicujus castri, cui annexum est hujusmodi juspatronatum.

12.º Inter causas autem spirituales, aut spirituali adnexas frequentissimae sunt matrimoniales. Hae triplicis sunt generis. Quaeri enim 1. potest de ipsa matrimonii firmitate; 2. de validitate sponsalium, aut jure divortiendi; 3. de dote praestanda, de donatione propter nuptias, de haereditaria successione, de alimentis, et similibus. *Primae* quae stiones cum respiciant intimam Sacramenti naturam, in foro tantum Ecclesiastico, et quidem apud nullum Judicem Episcopo inferiorem possunt cognosci *Trident. Sess. 24 de reform. matr. cap. 20 et can. 12*, ubi anathema intorsit in eos, qui contrarium auderent affirmare. *Secundae* quoque spectant ad solos judices Ecclesiasticos ob illum respectum, quem habent ad matrimonii Sacramentum, ceu deducitur ex *Cap. 10 de sponsal.* et ex *Cap. 3 de divor.* Sponsalia enim sunt praevia ad matrimonium celebrandum obligatio, et divortium jura

conjugibus quaesita relaxat. Idque deducitur etiam ex relato *Cap. Concilii Tridentini*, quod cum dicat *causas matrimoniales*, ita intelligendum est ac si dixisset causas matrimoniales *omnes*, prout constat ex authentica interpretatione Pii VI, qui in Brevi Dogmatico ad Motulensem Episcopum directo reprobatur interpretationem restrictivam sensus universalis, qua scilicet contenditur supracitatum canonem intelligendum esse de *aliquibus* tantum, non de *omnibus* causis matrimonialibus. Quam interpretationem pluries confirmavit Pius Papa IX in allocutione concistoriali habita die 27 Septembris anni 1852 cum deplorans propositum Neograna-tensis Reipublicae, quae matrimoniales causas judicibus saecularibus adscribere nitebatur, declaravit « *a conjugali foedere Sacramentum separari numquam posse, et omnino spectare ad Ecclesiae potestatem ea omnia decernere, quae ad idem matrimonium quovis modo possunt pertinere* » ac similiter in epistola ad Regem Sardiniae 19 Septembris 1852 declaravit, veram adesse usurpationem juris Ecclesiae « *si lex civilis auderet cognoscere, et judicare casus, ubi Sacramentum matrimonii fuit, aut non fuit regulariter coram Ecclesia celebratum* » et demum in Syllabo prop. 74 absolute damnavit, causas matrimoniales, et sponsalia ad forum civilem suapte natura pertinere. Et recte quidem: nam matrimonium a legibus civilibus regulatum non potest esse nisi matrimonium paganorum; consequenter jus civile causas matri-

moniales juste nequit attingere, quod extenditur ad causas natalium, et legitimitatis filiorum, *Cap. 3 de ord. cognit. Cap. 4 et 5 qui fil. sint legit.* aliter charitas divina matrimonia coagmentans fiet devia scortatorum cupido. *Tertiae* tandem utpote mere temporales coram iudice saeculari sunt pertractandae, nisi fortasse oriantur, dum Iudex Ecclesiasticus de matrimonii firmitate, aut de divor-tiendi jure cognoscit: tunc enim et de hisce incidentibus quaestionibus per accidens cognoscere potest arg. *ex cap. 3 de donat. int. vir. et ux.* Attamen in Regnis saecularibus invaluit, ut ejusmodi incidentes controversiae a iudice Ecclesiastico ad laicum remittantur. *Consule Bened. XIV. ibid. § 3 et seq.* Quapropter ex hactenus expositis legitime infertur, quod haeretice delirarunt, et ab Ecclesia damnati sunt tum Pater La Borde, qui saeculari Dominationi asserebat jus de externa, et sensibili Ecclesiae gubernatione cognoscendi, ac judicandi, tum Marsilius Patavinus, qui in libro, cui titulus — defensorium pacis — « *hostiliter Ecclesiam insectatus, et terrenis Principibus impie applaudens omnem Praelatis adimit exteriorem jurisdictionem, ea dumtaxat excepta, quam saecularis largitus fuerit Magistratus* » tum denique alii plures, qui in eodem luto haesitarunt, et velut axioma statuendum commenti sunt. *Quidquid externum Principibus, quidquid internum Ecclesiae.*

13.º Sub nomine autem causarum civilium veniunt causae politicae temporales, et profanae

laicorum. Porro extra dubium est eas ad forum saeculare pertinere, neque in ipsis judicem Ecclesiasticum se posse immiscere *Cap. 10 de for. compet.* Et merito quidem, nam quae Caesaris sunt, danda sunt Caesari, et Christus exortam inter quosdam fratres de familia erciscunda controversiam licet rogatus noluit definire dicens « *Quis me constituit Judicem, et divisorem super eos? Luc. 12, v. 14.* » Hinc sapienter Alexander III. *cap. 7, qui fil. sint legit.* in causa cujusdam matrimonii mandavit Episcopis, ut cognoscerent de ejus validitate tantum; quaestionem vero de possessionibus temporalibus ad potestatem saecularem remitterent. « *Nos attendentes, quod ad regem pertinet, non ad Ecclesiam, de talibus possessionibus judicare, ne videamur juri Regis Anglorum detrahere, qui ipsarum judicium ad se asserit pertinere, fraternitati vestrae mandamus, quatenus Regi possessionum judicium relinquentes, de causa principali, videlicet utrum mater praedicti R... de legitimo sit matrimonio nata plenius cognoscatis, et causam hujusmodi terminetis.* » Verum hujusmodi regula fallit, cum praedictae causae agitentur inter Clericos, vel saltem cum reus conventus sit Clericus, tunc enim tractandae sunt a Judice Ecclesiastico ratione personae privilegiatae uti inferius videbimus. Item si litigantes consentirent hujusmodi causas ad judicem, seu Tribunal Ecclesiasticum deferri ad formam *Constit. Bened. XIV incip. Romanae Curiae praestantiam.*

Verumtamen in hac Constitutione §. 19 edicitur, oportere, ut ipsi litigantes sciant judicem Ecclesiasticum esse sibi incompetentem, et nihilominus ante litis contestationem in actis sui proprii, et competentis Judicis coram duobus testibus expresse consentiant in jurisdictionem ipsius judicis Ecclesiastici vel per seipsos, vel per suos Procuratores speciali ad ita consentiendum praeditos mandato: alioquin omnia acta coram eo facta sunt ipso jure nulla, et irrita.

14.º Sub nomine denique causarum *mixtarum*, seu *mixti fori* veniunt illae, quae sub diverso respectu vel ad Ecclesiam, vel ad civilem societatem referuntur. Hae possunt pro lubitu exagitari tam in foro laico, quam Ecclesiastico, ita ut inter utrumque locus sit praeventioni, dummodo de clericis non agatur, quorum causae a solo judice Ecclesiastico cognosci debent *Cap. 12 de for. compet.* Giraldus catalogum exhibet harum causarum, quae mixtae dicuntur, in appendice *ad tit. de for. compet.* Ejusmodi sunt causae de legatis, donationibus, testamentis ad pias causas, de usurarum perceptione, de adulteriis, de stupris, de incestibus, de furtis, sacrilegiis, aliisque delictis praesertim venereis, *Ursaya Inst. crim. lib. 3.* Eleganter ad rem Bouxit *tractat. de judic. p. 1, cap. 9.* « 1. Causae mixti fori dicuntur, quae in « utroque foro, tam Ecclesiastico scilicet, quam « civili, tractari possunt, ita ut praeventioni locus

« sit. Ita desumitur *ex canone Sunt quaedam* 23,
 « *q. 5, et capite 1 de Offic. ordinar...* Dantur
 « etenim aliquae causae, quae licet ex se; et ex
 « natura sua saeculares sint, nihilominus propter
 « certam adjunctam qualitatem spiritualem etiam
 « respiciunt forum Ecclesiasticum, aut e contra:
 « ac proinde sic suadente aequitate canonica, lege,
 « seu consuetudine, in utroque foro agitari pos-
 « sunt; ita tamen ut qui praevenit, ab altero im-
 « pediri amplius in judicando non possit. Reiffen-
 « stuel *h. t. n.* 151. 2. Sunt autem causae istae
 « aliae civiles, aliae criminales. 3. Causae civiles
 « mixti fori perhibentur quae quidem originaliter
 « sunt *saeculares*, propter certam tamen qualitatem
 « spiritualem habent respectum ad forum Eccle-
 « siasticum; vel quae originaliter sunt *Ecclesia-*
 « *sticae*; propter qualitatem tamen temporalem ad-
 « junctam, etiam forum saecularem respiciunt.
 « Res tota magis exemplis quam certa definitione
 « demonstrari potest.

« Ita contractus inter laicos initi, originaliter
 « quidem sunt de foro saeculari. Si autem *jura-*
 « *mentum* accesserit, propter istam qualitatem spi-
 « ritualem juramenti, fiunt mixtae jurisdictionis;
 « intellige quoad executionem contractus jurati;
 « nam si de *valore* juramenti quaeratur, cognitio
 « *privative* ad Ecclesiasticum judicem pertinebit.
 « *Capite Novit. 13 de judiciis — Capite ultimo,*
 « *de Foro competenti in 5. — Capite Quamvis,*
 « *de pactis in 6.*

« Ita testamenta laicorum, etiam originaliter
« ad forum saecularem spectant; si tamen legata
« ad *pias causas* inserta sint, quantum ad ista
« legata, eorumque executionem efficiuntur mixti
« fori (Tridentinum, *sess. 22, cap. 8. de Ref.*)

« Ita causae decimarum, juris patronatus, etc.,
« originaliter Ecclesiasticae sunt : si tamen in hujus-
« modi causis super nuda possessione et insistentia
« juris Ecclesiastici agatur, et quaeratur quis in
« possessione decimarum vel juris patronatus sit,
« si laicus decimas solvere recuset, tunc etiam
« ex communi sententia, maxime de consuetudine,
« judex saecularis cognoscere poterit : quia pos-
« sessio, seu nuda insistentia, cum sit facti, tempo-
« ralis censi potest, dummodo actio contra laicum
« instituatur. 4. De miserabilibus personis, du-
« bitatur an causae illarum sint mixti fori ? Dicuntur
« autem *miserabiles personae*, quae aliqua commi-
« seratione dignae sunt, ut viduae, pupilli, pe-
« regrini, pauperes, captivi, oppressi et similes.
« Sane pro affirmativa sine distinctione tenenda
« faciunt diversi juris canonici textus. *Caput Ex*
« *parte 15. de foro compet.* — *Caput Nuper 6.*
« *de Don. inter vir, et ux.* — *Caput Super qui-*
« *busdam 26. in fine de Verborum signif.* Verum
« consuetudini, et stylo judiciorum, teste Covar-
« ruvia, conformior est illa opinio, quod tunc
« demum causae miserabilium personarum ad
« forum Ecclesiasticum spectent, si judex saecu-
« laris in administranda justitia negligens fuerit.

« (*Engel.*, in tit. 2. libri 2. decret. n. 67). 5.
 « Causae criminales mixti fori dicuntur illae, quae
 « versantur circa crimina, a jure tum canonico,
 « tum civili prohibita ac punienda. Cujusmodi sunt
 « homicidium, adulterium, incestus, sodomia, per-
 « jurium, sacrilegium, blasphemia, sortilegium,
 « divinatio, magia, et hujusmodi. Si quidem ex
 « una parte ad Ecclesiam pertinet de quocumque
 « mortali peccato corripere quemlibet christianum
 « (*capite Novit.* 13. § *cum enim, de Judiciis*);
 « unde praesertim in libro quinto Decretalium de
 « variis criminibus per Ecclesiam puniendis tra-
 « ctatur. Ex altera vero parte hodie pleraque cri-
 « mina, quoad poenam irrogandam sunt mixti
 « fori: quamquam de consuetudine plerumque
 « Ecclesia punishmentem criminum inter laicos com-
 « missorum relinquat judici saeculari.

« Additur hic notanter *saltem pleraque cri-*
 « *mina*: quia hinc excipi debet crimen haeresis,
 « utpote quod est mere Ecclesiasticum (*capite*
 « *Inquisitionis de Haereticis, in 6.*); ac proinde
 « respectu ejus solus judex ecclesiasticus, non
 « autem saecularis, etiam inter laicos est compe-
 « tens. Quamvis saeculares principes, potestates
 « ac rectores locorum, ad commonitionem et re-
 « quisitionem Episcoporum, teneantur fideliter at-
 « que efficaciter Ecclesiam contra haereticos, eo-
 « rumque fautores adjuvare ac defendere juxta
 « officium, et posse suum. » *Cap. Ad abolendum,*
et Cap. Excommunicamus de Haereticis.

« Similiter, quod simonia sit crimen mere
 « Ecclesiasticum, atque ideo judex saecularis non
 « possit aliquo modo se de eo intromittere, neque
 « cognoscere, tenet Abbas.... Clarus.... Farina-
 « cius...., citans doctores communiter. Et merito. »
 (Reiffenstuel, *in tit. 2. libri 2. Decretalium*, n. 158).

15.º Utrum autem laicus in criminibus mixti
 fori punitus a iudice Ecclesiastico, ob idem crimen
 possit etiam puniri a iudice laico, et an laicus
 criminis accusatus, si in foro Ecclesiastico abso-
 lutus est, in laico condemnari possit, vide apud
 Canonistas, et praecipue apud Schmalzgrueber
h. t. n. 63. et 64.

16.º Adhuc de competentia fori ex *indole*, et
natura causae; superest modo, ut loquamur de com-
 petentia fori ex *qualitate Rei*, qui in jus vocatur.
 Indubium est praeter indolem, et naturam causae,
 forum, seu iudicem competentem fieri ex persona
 Rei, qui in jus vocatur. Hinc si trahitur in ju-
 dicium Reus, qui privilegio gaudet, forus, seu
 iudex privilegiatus est eligendus, si vero privile-
 gio non gaudet, tunc forus ordinarius est adeun-
 dus, ex. g. in controversiis temporalibus, et pro-
 fanis, si Clericus est actor adversus laicum, iudex
 item laicus est eligendus, nisi forte aliud ferat
 locorum consuetudo, ceu tradit Bened. XIV *Inst.*
Eccles. 40. Contra si Clericus a laico in iudicium
 ducitur, totum iudicium ab Ecclesiastico iudice
 conficiendum est, quia Clericus gaudet privilegio
 fori, uti inferius videbimus. At satis non est con-

siderare, quae sit indoles, et natura causae, de qua quaeritur, et qui status personae, quae in ius vocatur, ut constet, utrum a laico, vel potius ab Ecclesiastico iudice negotium agendum sit. Haud enim omnis Ecclesiasticus, aut laicus iudex assumi sine delectu potest, sed illud praeterea requiritur, ut proprius iudex sit, qui videlicet in reum potestatem, seu jurisdictionem habeat. Cum enim Reus invitus in iudicium rapiatur, necesse est eum vocare ad iudicem, cui jus est eum vocandi, et cogendi, uti superius innuimus. Reus autem sive in Ecclesiasticis, sive in civilibus iudiciis ex quatuor praesertim causis, seu modis apud certum iudicem forum habet, nimirum ex domicilio, ex delicto, ex contractu, et ex re sita. Quae causae, seu modi sortiendi forum competentem seu proprium vocantur *ordinarii*, seu speciales, et recensentur in *Cap. ult. h. t.* illis verbis. « *Ratione delicti, seu contractus, aut domicilii, sive rei, de qua contra possessorem causa movetur, forum regulariter quis sortitur.* His autem veluti appendix addi potest privilegium *status clericalis*. Praeter modos vero ordinarios sunt et *extraordinarii*, scilicet Roma communis Patria, Prorogatio, continentia, sive connexio causarum, alique. De singulis singillatim agemus, et primo de modis ordinariis, inter quos eminet forus domicilii. Sit itaque

§ I.

De foro competenti ratione Domicilii.

1.º Ut probe agnosci valeat, utrum iudex sit competens in aliqua causa ratione domicilii, inspiciendum prae primis est, quid in genere sit domicilium, quatenus ejusdem species, et quid necesse sit, ut ipsum constituatur, et determinet competentiam fori. Domicilium in genere dicitur locus, in quo quisque moratur. Dividitur in commune, et privatum. *Commune* omnibus civibus romanis olim erat Roma, ut in prima instantia etiam ibi conveniri potuerint, hodie non item, sed diverse uti inferius. *Privatum* aliud naturale, seu *originis*, et aliud accidentale, adscititium, vel *habitationis*. Primum constituitur in loco, in quo parentes tempore nativitatis filii stabilem, et ordinariam habitationem habuerunt: domicilium vero *habitationis* dicitur locus, in quo quis habitat animo ibi commorandi etiamsi in eo natus non sit. Domicilium habitationis subdistinguitur in *proprie dictum*, quando nempe quis alicubi degit cum animo in perpetuum ibidem manendi, si nihil avocet: et in *improprie dictum*, seu *quasi domicilium*, quando quis alicubi degens proposuit non in perpetuum, non obiter, sed per notabilem anni partem, aut diutius, idest per plures menses ibidem

commorari. Domicilium insuper iterum distingui potest in *verum*, et *fictum*. Domicilium *verum* est illud, quod quis vera, idest corporali praesentia alicubi contraxit. *Fictum* vero est locus, quem jus tanquam verum domicilium assignat certis personis ob specialem earum conditionem, etiamsi de facto in hujusmodi loco non commorentur.

2.º Ex originis domicilio haud oritur competentia fori excepta ordinum susceptione. Sane ait Adamus Hulh. in *tit. 2. lib. 2. Decret. quaest. 3.* « *Domicilium originis hodie vix servit, nisi de jure canonico ad susceptionem ordinum cap. 3. de tempore Ordinand. in 6.* » Excepta igitur illa de sacris ordinibus suscipiendis materia, quam ad tractatum de jure sacramentario remittimus, tanquam regula generalis haberi potest reum conveniendum non esse coram judice domicilii originis, sed coram judice domicilii habitationis. Idque probari potest 1.º *Capit. Significavit 5. t. 29. lib. 3. Decretal.* ubi declaratum habemus quosdam, qui ex loco originis ad aliam Dioecesim migraverant, a jurisdictione Episcoporum loci derelicti non pendere, sed potestati Ordinarii Dioecesis, in quam mansionem transtulerant subjici. Item *Cap. ultimo tituli 2. lib. 2. Decret.* ubi varii enumerantur modi sortiendi forum, quin tamen de originis domicilio sermo habeatur. 2.º Ex praxi Tribunalium Ecclesiasticorum, quam Doctores generalem testantur. Ita Schmalzgrueber in *tit. 2. lib. 2. Decret. n. 23.* 3.º Ex unanimi canonistarum consensu,

quem ibidem testatur citatus auctor. Ratio est, quia per domicilium habitationis quis fit Ordinario illius loci vere, et proprie subditus, unde non posset simul absque ordinis perturbatione idem subjectus remanere Ordinario loci, in quo est domicilium originis. Verum si quis in ipso domicilio originis habeat et domicilium habitationis, tunc dubium non est quin ibidem conveniri possit, ac valeat.

3.º Satis de domicilio originis. Nunc de domicilio habitationis. Hujusmodi domicilium haud nuda voluntate, et assertione, sed animo, et facto simul constituitur. *Leg. Domicilium Cod. Ad Municipalem*, hinc ad ipsum legitime constituendum duo copulative requiruntur, nempe *animus* perpetuo habitandi, nisi aliquid avocet, et *factum* habitationis in tali loco jam incoeptae *Leg. 20. ff. ad Municip.* Hac de re ut quis praefatum domicilium sibi comparet, non sufficit domum ibi ab ipso emptam esse, et majorem bonorum suorum partem eo transtulisse cum proposito illuc migrandi, et in perpetuum ibi degendi, sed oportet ut jam de facto ibi habitare incoeperit. Nec sufficit sola actualis habitatio, nisi pariter adsit, et animus stabiliter ibidem degendi. Praeter hoc nihil aliud requiritur, hinc necessarium haud est, ut quis fortunas suas sive in totum, sive ex parte in locum domicilii transtulerit, et per aliquot menses jam ibi degerit, sed posito in perpetuum commorandi animo domicilium acquirit statim ac eo pervenit *Leg. Pupillus 239. ff. de verbor. significat.* Item non

requiritur, ut de facto postea permaneat, sufficit enim perpetuitas proposita, quamvis deinde propositum mutari, et domicilium alio transferri contingat. Pariter non requiritur, ut habitatio sive in facto, sive in proposito nunquam interrumpatur, sed potest identidem quis a domicilio suo discedere, modo revertendi animus perseveret. Quandoquidem si quis aliorum profectus fuerit animo tamen revertendi, tunc is *peregrinari* dicitur *Leg. Cives Cod. de incolis*.

4.º Quid vero juris, quando non constat, utrum quis alicubi degens habuerit nec ne animum, seu intentionem ibidem stabiliter commorandi? Unde colligi, seu praesumi potest, ac debet hoc ipsius propositum, a quo domicilii veritas pendet? Nonnulli binas has regulas assignant ad cognoscendam istam intentionem, scilicet ajunt hanc intentionem desumi ex spatio decennii continuae commorationis in loco, 2. ex facto translationis totius substantiae propriae, vel majoris partis in locum, in quo hic, et nunc commoratur. Verum Schmalzgrueber in *tit. 2. lib. 2. Decret. n. 11.* haec tradit. — « *Aliqui requirunt decennium ob textum legis Nec ipsi 2. Cod. de incolis. Sed hoc universaliter verum esse non potest, nam si quis in habitationis locum totam familiam, rerumque, et fortunarum suarum summam transtulerint, si beneficio Ecclesiastico personalem residentiam exigenti deservire coeperit, si aliae conjecturae concurrant, quae animum figendi domicilium satis declarant, do-*

*n*icilium contractum etiam ex habitatione temporis brevioris praesumitur. Contra autem neque ex habitatione, quae decennio diuturnior fuerit, domicilium constitutum recte praesumitur, si habitationis causa temporanea solum fuerit, ex. gr. studiorum, famulatus, negotii, vel praefecturae solum temporanae.... Ex quo patet in hac re plurimum tribuendum esse prudentiae, et arbitrio iudicis, qui proinde ut recte ferat iudicium, accurate considerare debet circumstantias loci, personarum, et vel maxime causarum diuturnioris commorationis in loco. »

5.º Sed quid dicendum, si praedicta duo requisita, scilicet *animus* perpetuo habitandi, et *factum* habitationis concurrant pro duplici, vel pluribus locis? In utroque, vel omnibus contrahitur domicilium, et forus. Ita desumitur ex *Cap. 15. h. t. juncta gloss. v. Andegavensi*. Ad rem Pirhing in *tit. 2. Lib. 2. Decret. n. 13*. « *Potest quis in duobus, vel pluribus locis simul habere domicilium ad eum effectum, ut utrobique subditus censeatur, et conveniri possit. Leg. Labeo 5. et Leg. Assumptio 6. ff. ad Municip.* — Veluti si in duobus, aut pluribus locis aequè instructus sit ad habitandum, nec minus in uno loco, quam in alio moretur, sed magnam anni partem, adeoque ferme aequaliter in utroque loco habitare soleat: tunc enim censetur in utroque loco vel in omnibus illis domicilium habere. — Quamvis difficile esse, quod quis in duobus locis habeat domicilium, ultro fa-

teatur Jurisconsultus in *leg. Ejus qui manumisit § Celsus ff. ad Municipal.* »

6. Quomodo autem ex domicilio habitationis proprie dicto determinetur forus, seu Judex competens tradit mox laudatus Pirhing *eod. loc. n. 14*, ubi haec habet. “ *Per forum domicilii, quod contrahitur ratione habitationis permanentis, fit quis absolute subditus Judici seu magistratui loci tam in causis civilibus, quam criminalibus... Quare judex domicilii cognoscere, et subditus ratione illius apud eundem conveniri potest, non tantum de contractibus, aut delictis in loco domicilii, sed etiam alibi, sive extra territorium illius celebratis, aut commissis, vel de re alibi sita, ut docet Abbas in tit. 2, lib. 2, Decret. n. 38* ubi ait, forum domicilii esse forum *ordinarium*, et generale quoad omnia adeo ut quis sortiatur forum in loco domicilii sive ibi reperiatur, et existat, sive non. Idque sumitur ex *leg. 1. Cod. ubi de crimine agi oporteat*, ubi dicitur quod rei criminum possunt coerceri ubi delicta commissa, vel inchoata sunt, et ubi reperiuntur habere domicilium... Quamobrem licet judex domicilii non possit subditum absentem, extra territorium suum capere (cum iste sit actus judicialis, per quem jurisdictio aliena violaretur), potest tamen eundem per nuntium, vel litteras citare; quamvis enim eam citationem nuntius foris excquatur, et intimet reo, haec tamen intimatio nuntii non est actus judicialis, et ideo etiam in territorio alieno fieri potest. Quin imo etiamsi subditus ratione domicilii extra territorium delinquat, judex domicilii punire cum potest, et contumaciter absentem excommunicare. Nam cum excommunicatio

invisibiliter liget animam, ejus executio fit sine strepitu judicario, adeoque per eam alienum territorium non violatur. Idque extenditur, quod non tantum ad instantiam, vel accusationem partis offensae, sed etiam ex officio inquirere, procedere, et alibi seu extra territorium delinquentem subditum punire potest judex domicilii, si a judice loci commissi delicti non sit praeventus, ut ex communiori sententia Doctorum tradit Covarruvias, „ Judex tamen domicilii non potest subdito suo poenam corporalem extra territorium infligere ut constat Cap. ult. de jurisdiction. omn. jud.

7.º Ex hactenus expositis sequitur eam esse regulariter vim domicilii habitationis, ut concurrere possit cum quolibet alio foro, scilicet cum foro contractus alibi gesti *Cap. 17, h. t.*, cum foro rei alibi existentis *Leg. ult. Cod. de praescript. long. temp.*, et cum foro criminis alibi commissi *Leg. Sciens, Auth. Quae in Provincia Cod. ubi de criminib. agi oportet*; ratio est quia forus domicilii habitationis est naturalis, et verus Rei forus, ac caeteris universalior, ac potentior. Immo praedictum effectum producit vis domicilii habitationis proprie dicti etiamsi Reus in loco domicilii non existat: potest enim citari absens, et si contumaciter non compareat, immissio in bona ejusdem fieri, et sententia pronuntiari, *Cap. causam de dolo, et contumacia*. Ratio est, inquit Schmalzgrueber in *cit. tit. 2, lib. 2 Decret. n. 15*, quia per forum domicilii fit quis absolute subditus Ju-

dici, seu Magistratui loci, et talis manet quocumque in loco existat, nisi mutaverit domicilium. Excipitur tamen 1. *uxor* et *vidua*, quae convenienda est in loco domicilii maritalis ubicumque ipsa habitet, uti patet ex *Leg. filii 22 ff. Municip.* 2. *haeres*, si conveniatur ex persona defuncti, a quo jam incœptum fuerit iudicium: tunc enim haeres conveniendus est in eo loco, ubi defunctus conventus fuit etiamsi ipse jurisdictioni loci illius subjectus non sit. Ita ex *Leg. Romae 34 ff. de judic.*

8.º Vidimus adhuc quomodo constituatur, contrahatur, et fori competentiam determinet domicilium habitationis proprie dictum, superest modo, ut inspiciamus quomodo contrahatur, et constituatur, et quomodo etiam fori competentiam determinet domicilium improprie dictum, seu quasi domicilium. Quoad primam partem explicat praefatus Schmalzgrueber *cit. loco n. 16.* ibi “ *Quasi domicilium sibi aliquis constituit eo in loco, in quo animo non perpetuo, sed per annum, vel majorem, vel saltem notabilem anni partem commorandi degit. Tale habent in academiis studiosi, in loco legationis legati, in oppidis famuli, et ancillae in civitatibus negotiatores, si officinam, aut tabernam ibidem constituerunt, vel conduxerunt animo per notabilem anni partem ibi commorandi* „ *arg. Leg. Haeres 19, § 2 ff. de Judiciis. Pirhing. h. t. n. 18.* „ Quoad secundam vero partem prosequitur idem Auctor *loc. citat.* “ *Effectus quasi domicilii est: 1. Quod hoc habentes, quandiu ibidem existunt, teneantur legibus,*

statutis, et consuetudinibus illius loci; id enim bonum publicum loci cujuscumque exigit, ne alias ordo, quies, et partium consonantia tollatur. 2. Acquirunt jus Parochiae, et subditi ei fiunt in foro externo, ita ut Sacramenta non solum poenitentiae, sed etiam omnia alia recipere possint ab Episcopo, vel Parocho illius loci, excepto Sacramento ordinis: neque opus est licentia tacita, vel expressa Parochi, vel Episcopi domicilii; estque hoc verum etiamsi Parochia domicilii facile adiri possit, ut praxis universalis observat. 3. Idem in loco quasi domicilii probabilius possunt dispensari in votis, et juramentis, jungi in matrimonio, habere sepulturam... Et ratio est, quia quandiu in tali loco morantur, vere sunt parochiani illius loci, et consequenter favoribus et juribus parochianorum loci ejusdem gaudent. „

Hinc sequitur certum esse eum, qui habet alicubi quasi domicilium, posse ibidem conveniri ratione contractuum celebratorum, vel delictorum commissorum in quasi domicilii loco “ *ratio patens est, quia actus in quasi domicilio gesti vel sunt liciti, vel illiciti: si prius tribuunt forum ratione contractus, vel quasi contractus: si posterius forum delicti operantur. Ita Schmalzgrueber in tit. 2, lib. 2 Decret. n. 17..* Quid vero dicendum de actibus non in loco quasi domicilii, sed alibi gestis? Potest ne conveniri in quasi domicilii loco, qui eos posuit? Quaestio est inter DD. Alii enim negant conveniri posse in quasi domicilio. 1. Quia textus juris Romani, qui facultatem tribuunt conveniendi reum in loco ipsius domicilii quoad actus alibi ab eo gestos loquuntur de do-

micilio proprie dicto, ideoque in tali causarum genere non est recedendum a sensu naturali verborum, nec debent ad quasi domicilium extendi; 2. Quia si hujusmodi extensio admitteretur, nullum fere esset discrimen domicilium inter, et quasi domicilium, si excipias quod illud esset ex se perpetuum, hoc temporaneum, quod certe dici nequaquam potest. Sed satis probata est sententia affirmativa. Ratio est, quia absurdum videtur, quod quis diutius in loco moraretur, et nollet ibi respondere de actibus alibi gestis. Fortius autem, quia persona in loco quasi domicilii subditur legibus localibus, sese aptat moribus loci, nec non privilegiis localibus fruitur.

9.º Hic autem quaeri 1. potest, ubinam vagabundi forum sortiuntur ratione domicilii, vel quasi domicilii. 2. Quid requiritur, ut quasi domicilium acquiratur? Quoad primum convenit inter DD. quod vagabundi, qui nullum domicilium, vel quasi domicilium habent, in eo loco forum sortiantur, in quo inveniuntur, ac proinde ibi conveniri possunt etiam ratione contractus alibi initi, et puniri propter delicta alio in loco patrata, ita ut ipsis applicari possit vulgare dictum « *ubi te invenero, ibi te judicabo* » quod et aequitas suadet, et ratio boni publici exigit, alioquin enim hujusmodi vagabundi facile subterfugere possent omne iudicium. Vagabundi autem dicuntur, qui nullam certam habitationem, et domicilium habent, sed navigant, aut iter faciunt per mundum, neque animum actu

habeant in certo aliquo loco domicilium constituendi. Ita Reiffenstuel *h. t. n.* 44, 45 *et* 46. Differunt autem a peregrinis, quia tales juxta definitionem Bened. XIV *instit.* 33 *n.* 10 ii vocantur, et sunt, qui ea voluntate iter faciunt, ut ad pristinum domicilium, exacta peregrinatione, revertantur. Quoad secundum autem, scilicet, quidnam requiritur, ut quasi domicilium acquiri valeat, hoc tradit Schmalzgrueber *h. t. n.* 19 subdens; « De
« hoc cum proportionem loquendum est, sicut de
« domicilio vero, nam et ipsum acquiritur animo,
« et facto cum hoc solum discrimine, quod animus
« persistendi in domicilio vero debeat esse per-
« petuus, ad tempus autem anni notabile in quasi
« domicilio. Hinc sicut domicilium verum, ita
« etiam quasi domicilium statim acquiritur, ac
« aliquis ad ejusmodi locum animo tali accedit
« absque eo ut diu ibi moretur. Quaestio moveri
« potest ad quantum tempus hoc manendi propo-
« situm se extendere debeat, ut quis acquirat quasi
« domicilium, et non hospes, sed habitator, et in-
« cola censeatur? Nonnulli putant opus esse, ut ma-
« jori anni parte habitare ibidem velit. Conformius
« autem juri videntur sentire, qui dicunt sufficere
« propositum habitandi per aliquot menses, praeci-
« pue si domus, conclave, taberna fuerint conductae.

10.º Verumtamen quid si de hoc animo, vel de hoc proposito habitandi per aliquot menses non constet? Ad indicia, conjecturas, et praesumptiones

recurrendum est, quae praesto sint, quaeque moralem certitudinem pariant. In re autem occulta, et interna difficile est hujusmodi indicia, et conjecturas habere quae judicem securum faciant. Hac de re adhiberi maxime debet regula a S. Pontifice Bened. XIV quoad matrimonii contractum supeditata in literis die 19 Martii 1758 ad Archiepis. Goanum datis, quae incipiunt: *Paucis ab hinc hebdomadis*, scilicet ut inspiciatur, utrum ante matrimonium spatio saltem unius mensis vel ambo, vel alteruter in matrimonii loco habitaverint.

11.º Excipitur tamen si quis aliorum se conferat animo ad breve dumtaxat tempus ibidem permanendi, ut puta recreationis causa, vel ut ruralia in villa exerceat; tunc enim is non censetur ibidem quasi domicilium adipisci. *Arg. Cap. 35. qui de sepulturis in 6.* Neque intelligitur ibidem habitare, sed potius hospitari. *Leg. 1. § habitare ff. de iis, qui deiecerunt.* Ita relate ad matrimonium saepius judicavit S. Congregatio Concilii, ut refert Bened. XIV *Instit. 33.*

§ II.

De foro competenti ratione contractus.

1.º Sacrorum canonum constitutionibus, et Romanorum jure saluberrime sancitum est, ut relate ad lites de contractibus competens regula-

riter sit ordinarius illius loci iudex, in quo contractus initus fuit, dummodo Reus illic praesens inveniatur. Ita *ex Cap. licet 20. h. t. et Cap. 1. § contrahentes h. t. in 6. Leg. haeres absens 19. ff. de judic.* Et ratio est, quia hoc modo melius consulitur creditoribus, et melius constare potest de ipso contractu, ejusque solemnitatibus.

2.º Sub nomine autem contractus venit hic nedum contractus ipse, sed et quasi contractus, immo quidquid juridicam obligationem importat, haud exclusa solutione in aliquo loco promissa: « *nam contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo ut solveret se obligavit.* » *Leg. contraxisse ff. de act. et obligat.* Concordat *caput 17. § verum h. t.* Quando vero contractus unusquisque censeatur perfectus, ex varia contractuum natura prout vel re, vel verbis, vel consensu constiterint, dijudicandum est.

3.º Verumtamen generalis hujusmodi regula limitatur, si id nominatim actum fuerit, ut non ibi, sed alibi conveniretur. *Leg. haeres 19. § proinde 2. ff. h. t.*; aut cum advena, et viatore contractum sit, qui in loco contractus, nec domicilium habens, nec tabernam, vel officinam conductam, confestim inde discessurus est, sciente id adversario, quocum contraxit. Hic enim non tenetur ibi respondere, nisi voluerit, sed habet jus revocandi domum, seu ad forum domicilii. Patet hoc ex dicta *leg. 19. § 2. ff. h. t.*; ubi inter alia hujus ratio redditur: quia « *durissimum est quotquot locis quis navigans, vel*

iter faciens delatus est, tot locis se defendere. » Tandem hujusmodi regula fallit etiam quoad administratores non tantum publicos, sed et privatos, quia isti, etsi *absentes*, conveniri possunt ex quasi contractu in loco administrationis. Ita *Leg. 1. Cod. ubi de ratiociniis tam publicis quam privatis agi oporteat*. Ratio est, quia in loco administrationis « *instructio sufficiens, et nota testimonia, et verissima possunt documenta praestari.* » *Leg. fin. Cod. cit. loc.*

4.º Hic tamen notandum occurrit, quod ex data regula non sequitur forum domicilii destrui, sed cumulative ambos coexistere, ita ut sit locus electioni actoris, et praeventioni judicis; forus enim acquisitus ex contractu in loco certo non tollit forum domicilii, sed forum foro accumulatur. *Cap. dilecti 17. h. t. leg. haeres absens § fin. ff. de judiciis.*

§ III.

De competenti foro ratione delicti.

1.º In cujus territorio quis delinquit, ejus jurisdictioni subjici, ac puniri ab eo posse indubitati juris est, licet alias eidem subditus non sit. Ita ex *Cap. Postulasti 14. et Cap. ult. h. t. Can. Placuit 6. 9. 3. et Cap. 1. de Raptoribus*. Concordat: *Auth. qua in Provincia Cod. Ubi de criminibus agi oportet.* — ibi — *Qua in Provincia quis deli-*

quit, aut in qua pecuniarum aut criminum reus sit, illic etiam juri subjaceat. Et optimo sane jure: ratio enim boni publici omnino suadet, ut delicta ibi coerceri, et puniri possint, ubi commissae sunt: tum quia in loco ipso patrati facinoris facilius haberi possunt circa factum, et varias ejus circumstantias probationes, et testimonia; tum quia maxime congruit et ad terrorem aliorum, et ad satisfactionem illius regionis, in qua crimen commissum est. Hinc et jure canonico, et jure Romano praeter domicilii, contractus, rei quae sitae, etiam forus delicti sapienter constitutus est. Verum a data regula excipi debent Episcopi, quorum graviores criminales causas Sedi Apostolicae, leviores vero provinciali Synodo judicandas reservavit S. Concilium Tridentinum *Sess. 13. Cap. 8. de reformat.* Idque merito ob tantae dignitatis eminentiam statutum fuisse in compertis est.

2.º Ut itaque modus applicandi supradictam regulam statuatur, duplex a Canonistis consideratur casus, scilicet vel quod delinquens adhuc reperitur in loco delicti, vel quod amplius non sit in eo loco. In primo casu delinquens quoad omnes effectus, tam respectu personae, quam respectu bonorum alibi existentium est de jurisdictione judicis delicti per clarum textum *Cap. 14. h. t.*, in quo proposito dubio, utrum Sacerdos, qui possidet beneficium Ecclesiasticum in una Dioecesi, et in altera deliquit, debeat in loco delicti judicari in causis praesertim privationem officii exposcen-

tibus, sic respondit Innocentius III. « *Per Episcopum, in cujus Dioecesi deliquit, sententia promulgari poterit in eundem: sed ab eo, in cujus Dioecesi beneficium obtinet, erit quoad illud executio facienda* ». Verumtamen ut Episcopus beneficii exequatur sententiam a iudice delicti prolatam, necesse est, ut ab hoc ad illum directae fuerint literae *requisitoriae* super executione suae sententiae. Ita in simili casu statutum habetur in *Cap. Romana § Contrahentes h. t. in 6. et Leg. Properandum § Sin autem Cod. de judiciis*. Alioquin iudex alterius Tribunalis non posset se intromittere sine voluntate primi iudicantis *Leg. 1. § 1. ff. de Offic. Consul*. Praeterea necesse est, ut prolata sententia justa sit, ac valida, si enim aliquo defectu laboraret, qui nullitati locum dare posset, tunc deberet supersedere usque dum res plene, ac peremptorie definita fuerit. Imo si nullitas sententiae notoria foret, tunc nulla opus esset remissione, sed posset executio denegari. Ita Canonistae et praecipue Felinus in *Cap. postulasti n. 11. § si iudex h. t.* At si sententia justa fuerit, ac valida, iudex tamen debite requisitus nollet eam exequi, tunc poterit is per Superiorem, vel Episcopum suum ad hoc cogi, et puniri *arg. auth. ut differentes iudices § 1. Collat. 9.*

3.º In secundo vero casu, quo scilicet Reus non sit amplius in loco delicti subdistinctione opus est. Vel enim reus antequam e loco delicti exiret, praeventus fuit iuridica citatione, vel non. Si *pri-*

num criminosis tenetur comparere, et jure punitur uti contumax, si non obtemperaverit. Ita *ex Cap. Proposuisti* 19. *h. t.*, in quo Gregorius IX interrogatus de reo, qui citatus tempore opportuno contendebat declinare judicium allegando se e loco recessisse, respondit. « *Tuae prudentiae dubium esse non credimus, quod is in praedicta causa jus revocandi forum non habet, quasi ab altero praesentus.* » Hinc judex delicti potest contra eum etiam absentem procedere ipsum nedum excommunicando, et omnem processum super persona ejus efformando, sed etiam contra ipsius bona in suo territorio existentia procedendo, si contumaciter comparere renuat. Si *secundum*, idest si reus e loco delicti discessit ante citationem, tunc certum est, quod reus non tenetur respondere judici ejusdem loci. Ita communiter Canonistae innixi axiomati juris « *extra territorium judicanti impune non paratur.* » Hinc ob jurisdictionis defectum non potest facere processum contra eum, nec illum citare, etc.

4.º Solent heic Doctores, et Canonistae nonnullas proponere quaestiones plus, minusque graves, quarum unam, vel alteram tractandam suscipimus; caeteras vero penes Auctores brevitatis amore inspiciendas relinquimus. Prima quaestio est. Si quis in uno territorio existens in alio delictum patrat, ex. gr. hominem scoplecto occidendo, ejus Ordinarii jurisdictioni subest? Non conveniunt in hac re Doctores, verum probabilior sententia est ratione delicti utriusque territorii Ordi-

narium competentem esse, et inter utrosque locum praeventioni esse. Consule Pirhing *tit. 2, lib. 2, Decret. n. 28*, et Schmalzgrueber *eod. tit. n. 68 et seq.* Altera quaestio est: « Quando aliquis in uno
 « territorio sanciatu in alterum pergit, et in utrius-
 « que territorii confinio decedit, quo in loco reus
 « sortitur forum ratione delicti? Indubitata est re-
 « solutio, eum qui vulnus infligit, ratione homi-
 « cidii sortiri forum in illo territorio, quo lethale
 « vulnus infligit... Ratio est, quia homicidium in
 « eo loco commissum esse censetur, in quo ejus
 « efficax, et necessaria causa posita, et in sub-
 « jectum derivata est. Tertia quaestio est: In quo
 « loco sortiatur forum is, qui in uno territorio
 « existens mandavit delictum v. g. homicidium
 « alteri exequendum in alio territorio? Communior
 « sententia est hujusmodi mandantem forum sor-
 « tiri non in loco mandati, sed in loco executio-
 nis. » Idem Schmalzgrueber *loc. cit.*

5.º Tandem illud hoc in loco iterum adnotatum volumus, quod etiam per forum delicti non tollitur forus domicilii, sed ambo cumulative concurrunt, et locus datur praeventioni. Ex eo enim quod quis Ordinario alieni territorii subijcitur ratione delicti, non idcirco desinit esse subjectus Ordinario domicilii sui, sed potest ab illo etiam citari, et judicari sive praesens sit, sive absens, dummodo alter nondum causam praeoccupaverit. Ita comuniter.

§ IV.

De foro competenti ratione rei sitae.

1.º Certum est quod ratione rei, de qua contenditur, quis forum sortiatur adeo ut Reus conveniri possit coram illo iudice, in cujus territorio res controversa existit. Textus est in *Cap. 20, tit. 2, lib. 2 decret.*, ubi Pontifex inter alia inquit, quod etiam « *ratione rei, de qua contra possessorem causa movetur, forum regulariter quis sortiatur.* » Concordat *Cap. Sane 3 h. t. item Cap. 1, tit. 7 lib. 5 in 6*, in quo forum rei sitae saretum, tectum manere decernitur etiam quoad eos, qui privilegium obtinuissent nonnisi coram certo iudice respondendi. Consonat et jus Romanorum uti patet ex *leg. 1 et 2 Cod. ubi in rem actio, et leg. unic. Cod. ubi de haereditate agitur*. Quapropter unanimiter a Canonistis haec regula generalis statuitur — *Ratione rei sitae competens est iudex loci, in quo sita est res, de qua controvertitur.*

2.º Disputant tamen Canonistae, utrum Reus conveniri possit in loco rei sitae, si ibi praesens non reperiatur? Affirmant nonnulli hac moti ratione, quia forus contractus, et forus rei sitae aequiparantur; atqui ratione contractus Reus citari nequit, nisi praesens ibidem reperiatur, ergo a

pari etc. Alii vero negant, quia si ratione rei sitae, Reus absens conveniri in eo loco nequiret, locus iste rei sitae non faceret forum per se, sed ex accidenti, quod a jure civili non admittitur, et jus canonicum respuit. Verumtamen sententia negativa est probabilior, communior, et praxi magis approbata, testante Schmalzgrueber *h. t. n.* 53.

3.º Quo posito tria sunt heic animadvertenda.

1. Quod Reus conveniri nequit in loco rei sitae, nisi actione reali, vel mixta, minime vero actione mere personali. Ita Pirhing *h. t. n.* 48, ita Schmalzgrueber *h. t. n.* 51., ubi ait. « Quaeritur qua actione
« Reus in loco rei sitae conveniri possit? Respondeo
« actione reali tantum, non vero personali, nisi sit
« in rem scripta. Ratio est, quia actio realis rem,
« non personam sequitur: igitur nihil obest, quod
« Reus quoad personam suam non sit subjectus
« tali judici. Contrarium fit in actione personali;
« nam haec non rem, sed personam sequitur; ac
« proinde Actor eam intentaturus, coram eo iudice
« hanc intentare debet, cui subjecta est persona
« rei conventi. » 2. Quod Reus hunc forum sortitur non modo si res, de qua lis movetur, sit immobilis, sed etiam si res est mobilis, modo talis sit *permanendo*, non autem *transeundo*, id est modo res existat in loco, ceu in statu permanenti, non transeunti e. g. si peregrinus transeat civitatem cum equo, quem civis, vel incola ejusdem civitatis dicat ad se pertinere, negante id peregrino, tali casu iste ratione rei sitae forum non

sortitur. *Leg. haeres praesens §. proinde ff. h. t.* Excipitur tamen si res mobilis per furtum subtracta fuerit, etsi rei possessor sit suspectus de fuga, nec immobilia possideat. 3. Tandem quod ex hac regula non excluditur forus domicilii, sed cumulative ambo concurrerunt. Verum etiam in hoc quaestio existit inter Doctores; alii enim innixi *Cap. 3. h. t. leg. fin. Cod. ubi in rem actio* substinent forum domicilii excludi; alii vero denegant; postremam tamen hanc sententiam utpote verosimiliorem in punto juris tenent Pirhing *h. t. n. 49.*, et Schmalzgrueber *h. t. n. 57*, agentes in actoris electione esse utrum in loco domicilii rei, an vero ubi res sita est agere velit. Ratio est, quia domicilii forus ordinarius est, et generalis, ideoque cum quovis alio concurrit.

§ V.

De foro competenti intuitu privilegii status Clericalis.

1.º Inter modos speciales sortiendi forum competentem recensetur etiam veluti appendix privilegium fori Clericorum. Porro per privilegium hujusmodi intelligitur illud, vi cujus quis exemptus est ab omni potestate, et jurisdictione fori saecularis adeo ut non possit amplius a iudice saeculari in iudicium trahi, carcerari, vel puniri, sed dum-

taxat ab Ecclesiastico, secus acta, quae a tribu-
nali laico in subjecta materia conficerentur, nulla,
atque irrita forent. *Cap. 4 de jud.*

2.º Ut itaque probe agnoscat, in quo vere,
et proprie privilegium hoc consistat, haec sunt
prae oculis habenda. 1. Quando nos loquimur de
privilegio fori Clericorum haud loqui intelligimus
de causis mere Ecclesiasticis, hae siquidem causae
spirituales sunt, ideoque natura sua ad forum Ec-
clesiasticum spectant. *Cap. 2 de judiciis, et Cap. 10
de constitut.* et laicus judex eas videre non potest
ne ex commissione quidem Episcopi, vel delega-
tione alicujus Papa inferioris, nisi ipsius Papae
auctoritas accederet, ita ut si violatio concurrat
Ecclesiasticae libertatis ipso facto excommunica-
tionem incurrat. Ita *Constit. Apostolicae Sedis n. 6,
7, et 8.* 2. Nec pariter loqui intelligimus de cau-
sis, quae sunt spiritualibus adnexae, quia istae
etiam ad forum Ecclesiasticum spectant, et laicus
judex nequit eas cognoscere *Cap. 3 de jud.* tales
sunt causae de jure patronatus, de jure sepulturae
in loco sacro. 3. Sed loqui intelligimus de illa exem-
ptione Clericis competente, quae in eo consistit,
ut Clerici tanquam rei conventi ad iudices laicos vo-
cari non possint nedum in causis criminalibus, sed
et in civilibus, scilicet loquimur de omnimoda immu-
nitate Clericorum. Et jure, ac merito ita sancitum
est: 1. Quia Clerici personae sunt Deo sacrae,
hinc si res sacrae inanimatae, ut Altaria, vasa,
vestes, etc. per hoc quod Deo sint dicatae a sae-

ularis potestatis dispositione sunt ipso jure immunes; a fortiori Clerici, utpote Tempia animata, et viventia gratiae eo ipso quod Clerici sunt, exempti esse debent a qualibet saeculari potestate.

2. Quia Clerici instituti sunt, et vocantur Patres, Magistri, et judices omnium fidelium, haud exclusis Principibus: quare “ *miserabilis insaniae esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur subjugare, et iniquis obligationibus illum suae potestati subjicere, a quo credit non solum in terra, sed etiam in coelo se ligari posse, et solvi* *Can. 9. dist. 96.* „ Hac de re Imperatores Christiani Clericorum privilegium agnoverunt justum, suisque legibus confirmarunt, *Can. 28, c. 11, q. 1, Thomassinus p. 2, l. 3, c. 102 et seqq.*

3.º Verum possunt ne laico judici saltem delegari causae civiles, et criminales Clericorum? Certum est, quod hoc possit Papa ex plenitudine potestatis papalis, ut docet Glos. in *Can. 1 v. praeter dist. 96*. Episcopus autem delegare potest tantum civiles, minime vero criminales, quia in civilibus delegatus quasi proprium nihil habet, sed utitur auctoritate, et jurisdictione delegantis *Leg. quaecumque 1, § qui mandatum 1 ff. de offic. ejus, cui mandata est jurisdict.*, et sic jurisdictio, quam exercet laicus in Clericos ex delegatione Praelati Ecclesiastici censenda est potius Ecclesiastica, quam saecularis. Excipe tamen, si delegatio fieret laico ad universitatem causarum civilium; haec enim ipsi delegari non potest, ceu

tradunt communiter Doctores. Ratio est, quia jurisdictio delegata ad universitatem causarum aequiparatur ordinariae, et quasi ordinaria censetur. Atqui ordinariam jurisdictionem in Clericos neque Episcopus, neque alius Papa inferior committere potest laico, quia privilegium a jure communi concessum clericis tollere nequeunt, ergo etc. *Dixi* Episcopum posse delegare laico causas civiles, minime criminales, quia delegatio criminalium cederet in injuriam, et contemptum ordinis clericalis, quandoquidem judices saeculares, qui statu inferiores existunt, Clericos ob eorum crimina judicarent, ac punirent.

4.º Hoc posito quaerunt Canonistae quonam jure privilegium hoc introductum fuerit? Circa hujusmodi articulum variae extant sententiae: nonnulli enim tenent illud promanare a jure naturali, vel saltem divino positivo: alii tenent illud in novo testamento solum jure humano fuisse introductum: alii vero dicunt hujusmodi Clericorum exemptionem a foro saeculari immediate quidem esse juris humani, originaliter tamen et initiative juris divini. Nobis Schmalzgrueber vestigia sequentibus tertia sententia arridet utpote quae Concilio Tridentino innititur *Cap. 20. sess. 25. de reformat.*, ubi immunitas haec dicitur *constituta Dei ordinatione, et canonicis sanctionibus*. Dixi *Dei ordinatione*, quia, ut ait Schmalzgrueber *part. 1. tit. 2. de for. compet. n. 98. circa med.*, « exemptio « haec originem, et initium suum ex jure divino

« trahit : idque ex triplici capite 1. Quia facta est
« ad imitationem legis antiquae, qua Sacerdotes,
« et Levitae a potestate reliquarum tribuum exempti,
« Aaroni, et successoribus ejus tantum subicie-
« bantur. 2. Quia ex speciali quodam instinctu,
« et quodammodo praecepto Dei profecta est ; cum
« enim recta Ecclesiae gubernatio videatur, ut
« clerici, tanquam patres, et magistri reliquorum
« fidelium, ab istorum potestate et jurisdictione
« eximerentur, per hoc ipsum, quod Christus com-
« miserit Pontifici gubernationem Ecclesiae suae,
« etiam commisisse ipsi potestatem censetur pri-
« vilegium hoc communicandi clericis. 3. Quia
« etsi jure naturae non necessario competat cle-
« ricis, tamen etiam maxime consentaneum est
« Clericos, tanquam res Deo dicatas, non eodem
« modo tractari, sicut tractantur laici. Habet autem
« Pontifex ex jure divino potestatem gubernandi
« Ecclesiam, et faciendi in illa, quod maxime
« consentaneum est juri divino. Dixi autem *Ca-*
« *nonicis sanctionibus*, quia Ecclesia hujusmodi
« sanctionibus partim introduxit, et partim ac-
« ceptavit privilegia ab Imperatoribus Clericali
« Ordini concessa, ut patet ex juris utriusque
« textibus. »

5.º Post haec quaeritur utrum privilegium hoc tolli possit ab Episcopis, etiamsi Principes existant in temporalibus ? Procul dubio dicendum non posse, idque manifeste evincitur ex hactenus expositis, et confirmatur ex Bulla Clementis XIII.

Non satis verbis, in qua Pontifex graviter reprehendit Archiepiscopum Trevirensensem etsi Principem Electorem, qui per edictum suum fori privilegium suppresserat, et admiratione lamentatur, ipsum Episcopum « *ita Ecclesiam saeculo posthabere, ut ecclesiasticam potestatem, auctoritatemque depressam velit, et saecularem super Ecclesiasticae ruinas extollat.* » Sed idem edictum postea Archiepiscopus revocavit, quod forte tulerat non voluntate sua, sed pravis eorum consiliis, qui eum circumsteterunt, utpote *corruptis* moribus, vel novarum doctrinarum erroribus maculosi. Patet id ex altera ejusdem Pontificis Bulla, quae incipit *Ex literis*.

6.º At non modo nequeunt Episcopi etsi Principes temporales, sed et nequit ipse Romanus Pontifex hujusmodi privilegium per legem generalem quoad omnes Clericos, omnesque eorum causas auferre, cum enim istud licet sit immediate juris humani, sit simul initiative, et origininaliter juris divini, et naturalis uti mox innuimus, consequens est a Romano Pontifice lege generali tolli omnino non posse, quippe qui potestatem a Christo accepit ad aedificationem dumtaxat, non vero ad destructionem Ecclesiae, quod profecto fieret, si Romanus Pontifex tolleret, quod divino et naturali instinctu, et quasi praecepto est introductum. Decoloraretur enim status Ecclesiae Universalis, quandoquidem hoc modo spiritualia temporalibus, divina terrenis, Ecclesiastica politicis, superioresque inferioribus, personae sacrae subijcerentur profanis, patres filiis,

pastores ovibus, et hac ratione omnia susdeque verterentur: Verum privilegium hoc cum sit pariter juris humani consequitur, quod Romanus Pontifex ob peculiares temporum, et locorum circumstantias ex rationibus valde urgentibus illud tollere possit permittendo, ut certae causae civiles Clericorum certis sub conditionibus definiri valeant a laicis iudicibus, et quidem si sermo sit de iudicibus catholicis haec permissio delegationis locum tenere potest. Conveniunt enim unanimiter Doctores posse Romanum Pontificem cognitionem causarum Clericorum, imo et cognitionem alicujus causae Ecclesiasticae committere laico iudici, prout eruitur ex *Glos. cap. 2. de Jud. verb. non praesumant.* Potest insuper Romanus Pontifex ob peculiares rationes cum laico Principe convenire, ut privilegium fori Clericorum tum quoad personas, tum quoad causas cognoscendas coarctetur, uti ex facto Ecclesiae manifestum apparet, siquidem Bonifacius VIII *Cap. unic. de Cler. coniug.* privilegium fori quoad istos Clericos coarctavit, et Concil. Trident. *Cap. VI. Ses. 23. de Refor.* minoribus Clericis aliquas imposuit conditiones, ut privilegio fori frui valerent. Imo id evidentissime revelant concordata a S. Sede cum nonnullis regnis, et imperiis quoad rem inita.

7.º Huc perventa oratione quaeri ulterius posset, utrum saltem consuetudine induci possit, ut Clerici coram laico iudice conveniantur? Quoad causas criminales certum est clericos ita coram

judice Ecclesiastico conveniendos esse super quocumque crimine, ut non valeat ulla consuetudo in contrarium, etiamsi esset immemorabilis, uti patet apertissime ex *cap. Clerici 8. de judic.* Imo nulla consuetudine induci, aut cohonestari potest, ut Clerici conveniantur coram judice saeculari etiam in causis civilibus. Eruitur id ex *Cap. qualiter, et quando 17. de judic.* ubi Pontifex generaliter, ac penitus interdicat ne Clerici ad saeculare Tribunal trahantur illis verbis «*ne pro defectu justitiae Clerici trahantur a laicis ad iudicium saeculare, quod omnino fieri prohibemus*». Et merito 1.º quia non apparet quomodo consuetudo contraria privilegio *quod Dei ordinatione, et speciali instinctu, ac quodammodo praecepto est* introductum, rationabilis esse possit; eo vel magis quia ad consuetudinem legitime praescribendam necessarius est consensus saltem tacitus legislatoris, qui in subjecta materia praesumi nunquam potest, quia innuimus ipsum R. Pontificem huiusmodi privilegium saltem per legem generalem auferre non posse. 2.º quia talis consuetudo esset contra libertatem Ecclesiasticam, contra quam nulla valet consuetudo etsi immemorabilis.

8.º Imo tanta est vis hujus privilegii, ut Clerici neque in causis criminalibus, neque etiam in civilibus, nec invitati, nec volentes eidem renunciare valeant, imo ne accedente quidem juramento, quia juri inducto pro toto collegio, seu communitate, non potest privatus pro suo libito renunciare,

Leg. Imperatores ff. de pact. et leg. illud ff. de pact. dotal. Cum igitur privilegium fori non sit inductum in favorem hujus, vel alterius Clerici, sed in honorem totius Ordinis Clericalis, evidens est, quod clericus sua voluntate privata illi renunciare haud possit. Juramentum autem, cum non debeat esse vinculum iniquitatis, *Can. in malis 22, quaest. 2*, et super re illicita praestitum non habeat vires, ideo neque talis renunciatio juramento firmata sustinebitur. Ita ex *Cap. Si diligenti*, et *Cap. Significasti h. t.* Audio sed hic neothericum principium hodie inductum, nempe omnes in societate aequales esse coram lege, ideoque omnes uno, eodemque tribunali teneri; at scio etiam hodie valere rationem inductivam privilegii, quae deducitur ex dignitate, et ex honore status ecclesiastici, quae dignitas et honor derivant ex divina ordinatione, et destrui nequeunt ex principiis humanae Legislationis. Quare merito damnatae fuerunt sequentes propositiones: « *Ecclesiae et personarum Ecclesiasticarum immunitas a jure civili ortum habuit. - Ecclesiasticum forum pro temporalibus clericorum causis sive civilibus, sive criminalibus omnino de medio tollendum est, etiam inconsulta, et reclamante Apostolica Sede. - Absque ulla naturalis juris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, qua Clerici ab onere subeundae exercendaeque militiae eximuntur, hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta.* Syllab. prop.

30, 31 et 32. Sicut igitur stabit perpetuo Ecclesia Catholica, licet a persecutoribus continuo excitata, ita perpetuo stabit immunitas ecclesiastica clericorum, licet impietas legum saecularium ad tempus clericis vim faciat, et divina conturbet. Jus enim hoc a Religione avelli non potest, ac proinde est inalienabile atque impraescriptibile. Unde Principes et *Ordines* seu *Parlamenta* illud per nefas, et vim usurpare poterunt, sibi autem juste acquirere nunquam poterunt.

9.º Diximus hoc fori privilegium competere clericis, *Cap. 4 h. t. Cap. 2. h. t. in 6.* Jam vero clerici alii sunt majores, alii minores. Competit itaque majoribus clericis, quoad usque facti non fuerint incorrigibiles, et depositi, ac degradati traditi non fuerint laicae potestati. *Cap. 10, de judic.* 2.º Clericis minoribus, et simpliciter tonsuratis, dummodo praestent, quae habentur expresse in Concilio Tridentino, *Sess. 23 Cap. 6 de Reformat.* 3.º Hoc privilegio gaudent etiam clerici illi, qui matrimonium contraxerint, modo cum unica, et virgine contraxerint, et vestes clericales deferant. *Cap. unic. de cleric. conjugat.* et modo *alicujus Ecclesiae praeterea servitio, vel ministerio ab Episcopo deputati eidem Ecclesiae inserviant, vel ministrent* ad praescriptum Concil. Trid. *loc. cit.* Utrum vero hujusmodi clerici fori privilegio gaudent solum in criminalibus, an etiam in civilibus, controvertitur inter DD. Alii enim affirmant innixi *cap. unic. de Cleric. conjugat. in*

6, *ubi dicitur Clericum trahi non posse criminaliter, aut civiliter ad iudicium saeculare.* Verius tamen est eos fori privilegio gaudere solummodo in criminalibus, non vero in civilibus; idque eruitur ex verbis illis recitati *Capitis unic. in 6*: ubi dicitur « *in caeteris autem eos gaudere nolumus privilegio clericali.* Tandem hoc privilegio gaudent Monachi, aliique regulares religionum approbatarum tam professi, quam Novitii, nec non Moniales, sive sint conversae, sive sint Novitiae, quia omnes istae personae sunt Dei servitio, divinisque ministeriis specialiter deputatae, unde in materia favorabili, qualis est praesens, veniunt appellatione Clericorum.

10.º Hoc posito quaeritur 1° utrum Clericus praeter causas criminales, et personales hujusmodi privilegio fori gaudeat etiam in causis realibus, quando scilicet ejus bona actione reali quis persequitur? Quaestio est; nonnulli enim negant, quia in actione reali non persona, sed res convenitur *Leg. 19 ff. de jure fisci*, ideoque non est contra dignitatem Clericalem actione reali clericum conveniri coram laico iudice; alii vero affirmant innixi *Auth. statuimus Cod. de Episcopis, et Cler.* ubi haec referuntur — *Statuimus, ut nullus Ecclesiasticam personam in criminali quaestione, vel civili trahere ad iudicium saeculare praesumant*, et *Cap. 12. h. t.* ubi Inn. III docet Clericos in criminali, seu in civili negotio nec invitos, nec voluntarios subire posse saecularia iudicia. Ex quibus iuribus nullam di-

stinctionem secumferentibus inter causas personales, et reales arguunt Clericos privilegio fori gaudere etiam in causis realibus. Idque confirmant ex eo, quod res, et bona tanquam accessoria sequuntur conditionem personae Ecclesiasticae per *leg. Quae religiosis adhaeret, religiosa sunt*, 43 ff. *de Rei vindicat*, ergo inferunt Clericos etiam quoad bona sua exemptos esse a curia saeculari. Ad contrarium autem argumentum respondent, quod non res nuda, sed ut relata ad Clericum possessorem convenitur, et tota jurisdictio in eum exercetur citando etc. Jamvero hoc modo jurisdictionem a laico in Clericum exerceri jura non admittere contendunt.

11.º Quaeritur 2° utrum Clericus gaudeat privilegio fori etiam quoad obligationes contractas antequam statum Clericalem amplecteretur? Pro hac extricanda difficultate distinctione opus esse tradunt DD., utrum nempe res sit adhuc integra, idest nondum deducta ad forum laicum, vel non. In primo casu certum est, quod privilegio fori gaudeat, scilicet quod non debeat coram alio, quam Ecclesiastico iudice conveniri. Ratio est, quia privilegium superveniens eximit quempiam a priore onere, quo tenebatur. *Caput Cum Cappella de privileg. Canon Frater caus. 16. quaest. 1. Leg. Spadorum §. Siquis autem, et Leg. Jurisperitos ff. de Excusat. tutor.* In secundo autem casu, idest si res non est amplius integra, et Clericus ante assumptum Clericatum in foro saeculari praeventus fuit, tunc

subdistinctione opus esse ajunt utrum nempe obligatio sit civilis, vel criminalis. In primo casu laicus judex potest causam prosecui, ac definitiva sententia terminare, ipsamque sententiam realiter exequi in bonis Clerici, non autem in ejus personam. Vulgatissimi enim juris est, judicium ubi fuerit incoeptum, ibi finem accipere debere, neque sub privilegii quidem fuco post litem institutam superventi licere praeventi judicis, vel tribunalis jurisdictionem declinare, ceu tradit jus civile *leg. 30. §. de judiciis leg. 19. de jurisdictione Leg. 7. §. de judiciis, leg. 4. Cod. de in jus vocando, Cap. 19. de foro competenti, ibique Glossa*. Quin oggeri valeat, quod judex laicus incompetens omnino sit in causis Clericorum, et veluti incapax jurisdictionis in eos. Sententia enim a judice lata ad id tempus retrahitur, quo lis mota fuit, et idcirco si eo tempore judex competens fuit, competens quoque est, dum sententiam pronuntiat, quia judicasse videtur qua die judicium acceptum est. Juris autem canonici auctores de hac re disserentes omnes fere consentientes habentur, ea tantum distinctione proposita, quod quidam putant judicem laicum praeventum videri, si reus in jus vocatus sit, plerique vero litis contestationem praeterea requirant. In secundo autem casu iterum subdistinguendum esse subdunt, scilicet aut laicus post commissum crimen assumit statum clericalem *sine fraude* et tunc gaudet privilegio fori adeo ut non possit a laica potestate desuper judicari, ac puniri, aut assumit hunc statum *in fraudem*, ut nimirum

sic judicis saecularis forum declinet, et tunc ipse potest a iudice laico desuper judicari, et puniri poena pecuniaria, licet non poena corporali. Ad hanc enim paenam corporalem incurrendam opus est ut prius degradetur, et tradatur Curiae saeculari. Ratio est, quia fraus, et dolus nemini debet patrocinari. Ita *Cap. 15. de Rescript. Reiffenstuel. h. t.*

12.º Quid vero dicendum, si clericus, qui fori privilegio gaudet, de facto trahatur apud tribunal laicum sive in causa civili, sive in causa criminali? In *Cap. Nullus iudicium 2 h. t.* traditur iudicem, qui ad suum Tribunal Clericum trahit, excommunicationem incurrere » et ab *Ecclesia Dei, cui injuriam irrogare dignoscitur, tandiu sit sequestratus, quousque reatum suum cognoscens emendet.* De quo textu sic loquitur Giraldi p. 1, sect. 228. « Hic infligitur excommunicatio « in iudices saeculares judicare, et condemnare « praesumentes sine licentia Papae quoscumque « clericos in causis tam civilibus, quam criminalibus, et quidem ferendae sententiae (juxta magis « receptam Canonistarum sententiam, ut apud « Fagnanum hic n. 13) duratura quousque se emendent, seu iudicatum retractent. Verum hodie « ex Constit. Martini V. *ad reprimendas* Kal. « Feb. 1428 incurritur ipso facto, et est Papae « reservata. » Quae excommunicatio renovata in Bulla die Coenae Domini legi solita § 15, 17 et 19, tandem incidit sub dispositione Constitutionis Apostolicae S. Mem. Pii PP. IX anno 1869

edita, in qua inter excommunicationes latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatae reperitur excommunicatio contra « *cogentes sive directe, sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum Tribunal personas Ecclesiasticas praeter Canonicas dispositiones. Item edentes leges, seu decreta contra libertatem aut jura Ecclesiae.* Sed ortis difficultatibus circa hujus articuli interpretationem dubium propositum fuit Supremo Tribunali Sacrae Inquisitionis, et die 1 Februarii hec prodiit declaratio » « *Excommunicatio eos non attingit, qui subordinati sint, etiamsi iudices fuerint, sed in eos tantum lata est, qui a nemine coacti vel talia agunt, vel alios ad agendum cogunt.* » Quapropter evidenter patet excommunicationem hujusmodi haud incurri a iudicibus, quia non libere, sed coacti procedunt in iudicio contra clericos. Veruntamen dubium non leve superest quoad Actores, qui Clericum vocant, et trahunt ad iudices laicos in illis locis, in quibus nullum existit concordatum cum Sede Apostolica quoad hoc initum. Certum est eos delinquere contra leges Ecclesiasticas; at relate ad excommunicationis poenam, licet ipsi uti *cogentes* aliquo modo considerari possint, tamen attenta juridica positione, in qua hodie versamur, excusari posse videntur: expresse enim Ecclesia nihil adhuc pronunciavit. Hinc ad cauthelam a respectivis Ordinariis veniam obtinere hortandi sunt, ut Clericum debitorem conveniant coram iudice laico.

13.º Vidimus de Clericis, qui fori privilegio gaudent, inspiciendum nunc est de Clericis qui hujusmodi privilegio haud fruuntur, sive amittunt. Et primo quidem ex Decreto Conc. Trid. *Sess. XXIII, Cap. 6 de Reformat.* Clerici minorum ordinum « *fori privilegio non gaudent, nisi beneficium Ecclesiasticum habeant, aut clericalem habitum et tonsuram deferentes alicui Ecclesiae ex mandato Episcopi inserviant; vel in Seminario Clericorum, aut in aliqua schola, vel universitate de licentia Episcopi, quasi in via ad majores ordines suscipiendos versentur.* » Cum autem Concilium particulis disjunctivis, *aut, et vel* utatur, in alternativis autem alteram adimplere sufficiat, hinc gaudent privilegio fori, tum qui habitum, et tonsuram deferunt, et Ecclesiae inserviunt, tum qui beneficium obtinent, etiamsi tonsuram, et habitum non deferant, nec Ecclesiae inserviant. Hic tamen quaeri potest, cum Tridentinum voluerit, ut in aliqua Ecclesia inservire debeant de Episcopi mandato, suffragatur ne istis Clericis servitium, quod alteri Ecclesiae praestant absque mandato Episcopi? Sacra Concilii Congregatio pluries decidit Ecclesiae servitium eis suffragari, quamquam illud praestent absque mandato Episcopi, aut non illi, quam Episcopus designavit, sed alteri famulentur Ecclesiae. Ita Bened. XIV *de Syn. lib. 12, Cap. 6, § 5.* Item fori privilegio non gaudent Clerici quilibet bigami. Hi enim omni penitus excidunt privilegio clericali; imo sub anathemate *prohibebantur*, (nam

haec censura evanuit) tonsuram, habitumque clericalem deferre, *Cap. unic. de Bigam. in 6.* Pariter ex ipsius Tridentini loc. superius citato Clerici conjugati privilegio fori non fruuntur, nisi copulative tres conditiones observent a dicto Concilio requisitas, scilicet nisi deferant habitum, tonsuramque, et alicui Ecclesiae inserviant. Ita saepius docuit S. Concilii Congregatio, et praesertim in *Trident. 18 Novembr. 1685.* Notandum tamen est, et attente animadvertendum ad fori privilegium amittendum non sufficere quamcumque habitus dimissionem, sed requiri constantem, et permanentem, adeo ut per ipsam significetur Clerici propositum deserendi statum clericalem. Ita saepe tradidit S. Congregatio Concilii ad monitum Fagnani in *Cap. 1 h. t. n. 20.* Est pariter hic notandum, et attente animadvertendum Clericum minorem, qui beneficium habet, non amittere privilegium fori nisi prius beneficio privetur. Beneficio autem privari non potest, nisi habitum, et tonsuram deserat ad tramites Constit. Sisti V, quae incipit *In Sacrosanctum.* Quaeri sed hic fortasse potest, utrum Clericus, qui ad tempus habitum deseruerit, incidat in poenam privationis beneficii? Sacra Concilii Congregatio die 6 Septembr. ann. 1612 rescripsit « *Negative.* » Imo eadem S. Congregatio in mox citata resolutione tradidit, quod Clericus minor beneficio privatus non illico orbatur privilegio fori, sed requiritur sententia declaratoria iudicis circa factum dimissionis habitus

et tonsurae. Praeterea Clerici joculatores, vel histrioniam exercentes, si per annum hasce artes execuerint, ipso jure, si vero tempore breviori post trinam monitionem, secutamque damnationem omni privilegio expoliantur. *Cap. unic. de vit. et honest. Cleric. in 6.* Tandem hujusmodi privilegium amittunt Clerici tonsurati nullum habentes beneficium, qui duo homicidia dolosa perpetrarunt. Ita *Clem. XII, Constit. In supremo*. Nec non illi Clerici, qui crimina patrarunt, ob quae fori privilegium illico amittitur, uti est sodomia *Constit. Horrendum* S. Pii V, crimen falsi monetari pro Italia *Constit. Urbani VIII. In Suprema* etc.

14.º Verum si Clericus in praedictis quidem casibus privilegium fori amittit, quid juris de Episcopo, qui cujusvis culpa est expers, amittit ne jus, quo in eosdem Clericos pollet? Hisce in casibus cum Episcopus omnis culpa sit expers, non privatur jure, quo in Clericos potitur, hinc semper potest eos ad suum revocare tribunal juxta doctrinam *Bened. XIV, de Syn. lib. 12. cap. 2. §. 3.*, excepto casu, quo Clericus minor ob dimissionem habitus fori privatus privilegio duo dolosa homicidia perpetraverit. *Citat. Constit. In supremo*. Imo juxta eundem *Benedict. XIV ibid.* pessime se gereret Episcopus, qui generali constitutione ediceret, se Clericos in habitu, et tonsura non incedentes ad suum tribunal nunquam revocaturum. Cum autem Clericus ob solam habitus dimissionem fori privilegium amisit, hoc recuperat habitu reas-

sumpto, dummodo non reassumat in fraudem, veluti si jam ad laicum tribunal fuisset provocatus, vel in judicis laici manus jam incidisset. Ita *Benedict. XIV. ibid. Cap. 3.*

15.º Quid vero juris, siquis reus a curia saeculari deprehendatur in habitu, et tonsura clericali? Hoc casu reputandus est Clericus, donec constet de contrario, ideoque Curiae Ecclesiasticae est tradendus. *Cap. Si judex de sent. excomm. in 6. Benedict. XIV. ibid. lib. 9 Cap. 14 § 3.*, eidemque Curiae pariter est illico tradendus Clericus, qui a saecularis fori administris in fragranti flagitio, aut noctu cum armis fuit deprehensus. *Bened. XIV. ibid. cap. 9. § 1.*

16.º Notandum hic tamen est, quod licet Clericus, qui ob non servatas Tridentini conditiones fori privilegium amisit, possit ab Episcopo ad suum tribunal revocari, tamen ex nuperrima declaratione Pii IX. S. M. edita per S. Congregationem immunitatis ecclesiasticae die 20 Novembris 1860 statutum est, Clericum minorem, qui ob non servatas Concilii Tridentini conditiones amisit privilegium fori, eo ipso amittere omnia alia privilegia status clericalis, et considerandum, ac tractandum esse in omnibus uti personam laicam, ideoque penitus subjici foro laicali.

§ VI.

*De foro competenti ratione communis patriae,
vel communis Superioris in Romana Curia.*

1.º Praeter modos ordinarios sortiendi forum proprium sunt et extrordinarii, uti jam innuimus. Horum primus exhibetur in *Cap. ult. h. t.*, in quo Gregorius IX haec rescripsit. « *Licet ratione delicti, seu contractus, aut domicilii, sive rei, de qua contra possessorem causa movetur (quibus forum regulariter quis sortitur), Episcopus vester apud Sedem Apostolicam conventus non fuerit: quia tamen omnium Ecclesiarum mater est eadem, et magistra, rite compelli potuit, ut ibi suis adversariis responderet: nisi pro alia justa, et necessaria causa venisset: quam si tunc allegasset, jus revocandi domum saluum fuisset eidem.* » Ex hoc textu arguunt communiter Doctores certum esse, quod hodie Clerici, et laici in causis spiritualibus conveniri possint immediate in Curia Apostolica Romae, vel alibi, ubi Papa residet, constituta, tum quia Roma, in qua Pater omnium residet, adhuc hodie est communis Patria Clericorum, et laicorum in causis spiritualibus; tum quia Curia Apostolica habet concurrentem jurisdictionem cum omnibus Dicasteriis Ecclesiasticis, et Papa est Ordinarius iudex omnium fidelium. Habent tamen ex eadem Decre-

tali privilegium revocandi domum, id est revocandi
 forum proprium, seu forum ipsis competens extra
 urbem, justa, et necessaria causa interveniente.
 Hoc more suo exponit Schmalzgrueber *h. t. n.* 27,
 ubi quaerens, an recte adhuc hodie conveniri Clerici
 in Curia Romana possint, ita respondet. « Videtur
 « non posse *ex Trid. sess. 24. c. 20. de reform.*
 « in princ. ubi statuitur, ut causae omnes ad forum
 « Ecclesiasticum pertinentes, in prima instantia
 « coram Ordinariis locorum tantum cognoscantur,
 « ac terminentur. Sed hoc non obstante dicendum,
 « posse Clericos adhuc hodie conveniri in Curia Ro-
 « mana, etsi alias specificè ibidem forum non sor-
 « tiantur, modo, dum conveniuntur, ibi existant. Ita
 « post *Cap. 20 h. t.* docent Fagnan *n.* 21. Pirhing.
 « *n.* 6. Ratio est quia Roma quoad Clericos commu-
 « nis hodiedum patria est, communi ipsorum patre
 « Summo Pont. ibidem existente. Confirmatur,
 « quia Curia Romana habet jurisdictionem con-
 « currentem cum omnibus dicasteriis Ecclesiasticis,
 « et ipse Pontifex omnium Christi fidelium, in
 « causis saltem spiritualibus, ordinarius iudex est;
 « *Can. cuncta* 17, et *Can. fin. caus. 9, q. 3.* Estque
 « hoc ita verum, ut ita conventus Clericus exce-
 « ptionem fori declinatoriam opponere nequeat,
 « quamvis, si ex justa, et necessaria causa ibi ad
 « tempus degat, litem domum ad forum domicilii
 « avocare possit, ubi melius ad respondendum in-
 « structus est, ut recte advertit Gloss. *fin. h. t.*
 « *Abb. ibid. n.* 46, Pirhing. *n.* 7. Ratio diffe-

« rentiae, quare conventus in Curia Romana non
« possit declinare forum Papae, licet possit domum
« avocare litem, est, quia declinare forum quis
« solum potest, quando non est alicujus jurisdi-
« ctioni subjectus, avocare litem vero etiam, qui
« subjectus est jurisdictioni iudicis, coram quo
« convenitur, sed illuc non bene paratus, et in-
« structus in causa venit. Ad rationem autem
« dubitandi dico, etiam Papam esse Ordinarium
« cujuscumque loci, quippe qui habet potestatem
« concurrentem cum quovis Ordinario inferiore. »

2.º Quaerens autem idem Auctor an, etiam laici in causis spiritualibus conveniri in Curia Romana possint? Ita sub n. 28 respondet: « Possunt
« in his aequae, ac Clerici, si ibidem reperiantur,
« nec causam domum revocandi habeant. Ratio est,
« quia Summus Pontifex in causis spiritualibus
« aequae laicos, ac Clericos sibi obstrictos tenet;
« ergo sicut in causis Clericorum quibusvis, ita
« in causis laicorum spiritualibus Curia Romana,
« tanquam Ordinarium Summi Pontificis tribunal,
« in prima instantia judicare potest. Dixi autem, si
« ibidem reperiantur: quod benignitati Sedis Apo-
« stolicae tribuendum est, quae licet etiam de ab-
« sentium causis in prima instantia cognoscere pos-
« sit, non tamen vult, et solet, nisi ibidem reperian-
« tur, ne fideles, sive Clerici, sive laici, nimium
« graventur, si in locum adeo dissitum, iudicii
« subeundi causa, conferre se tenerentur. Accedit
« quia sic magis conservatur consistoriis inferiori-

« bus sua autoritas; et cavetur, ne Pontificia di-
« casteria litium multitudine obruantur. Addidi
« nec causam domum revocandi habeant: talis est,
« si in loco domicilii melius instructus esset ad
« respondendum, qui ita in Curia Romana conveni-
« tur. Permittitur autem haec avocatio solum illi,
« qui ex justa, et necessaria causa Romae est;
« quales sunt, si Episcopus e. g. vel Clericus alius
« in causa suae Ecclesiae velut legatus ibidem
« degat, si causa testimonii dicendi, aut judicandi
« eo vocatus est, si causa appellandi contra sen-
« tentiam illuc accessit etc. Et hinc si causa sit
« omnino voluntaria, jus revocandi domum non
« habet, sicut nec facultas illa conceditur casu,
« quo periculum est in mora, prout est, quando
« controvertitur de electione praelati, cujus exa-
« men ob detrimentum Ecclesiae diu differendum
« non est.

3.º Subdens denique quid intelligatur hic no-
mine Romae? « Resp. Roma hic non accipienda est
« materialiter, et pro determinata urbe, quae eo
« nomine appellatur, sed pro illo loco, ubi Pontifex
« residet, sive Roma is sit, sive alius locus; ubi-
« cumque enim is resederit, ibi sedes, et Curia
« Pontificis erit, consequenter etiam Roma, sicut et
« censebatur, Roma ibi esse, ubi Romanus fuerat
« olim Imperator. Et hic sicut Vejos habitante Ca-
« millo, ut canit Lucanus, illic Roma fuit, ita etiam
« tunc quando Pontifex residebat Avenione, Roma
« fuit in Galliis, ac proinde ibidem aequae, ac Romae

« nunc, in causis Ecclesiasticis fideles conveniri
« potuere; nam, ut inquit Catellinus Cotta, rer.
« memor. in V. imperat, ubi persona Pontificis
« cum legitimo Cardinalium coetu moratur, ibi
« Roma repraesentatur. »

§ VII.

De foro competenti ratione prorogationis.

1.º Alter modus extraordinarius sortiendi forum competentem est prorogatio jurisdictionis, juxta *Leges 1. et 2. de judiciis*. Haec definitur « *extensio jurisdictionis judicis de consensu partium facta ultra limites, intra quos caeteroquin est constricta.* » Fit autem haec prorogatio cum quis in se extendit jurisdictionem judicis, cui alias vel omnino, vel saltem in illa causa non est subjectus.

2.º Quatuor modis prorogatio hujusmodi fit, 1. *de persona in personam*, cum scilicet litigantes mutuo consensu se subjiciunt judici caeteroquin in ipsos jurisdictionem non habenti *L. 1. et 2. de judiciis*, 2. *de re ad rem*, cum judex certarum causarum constitutus ex consensu partium aliam quoque causam dijudicandam suscipit, quae quamdam cum priori habet convenientiam, seu similitudinem; puta quia est ejusdem naturae, ac formae: ex. gr. si judici habenti limitatam jurisdictionem, ut non possit cognoscere de summa excedente

centum aureos, postea litigantes super majori summa se ei mutuo consensu subjiciunt, ut possit cognoscere de majori illa summa. *Dixi* ejusdem naturae, ac formae, quia ad alias causas non valeret prorogatio: sic de causis pecuniariis non potest cognoscere judex maleficiorum *leg. 61. ff. de judiciis*, 3. *de tempore ad tempus*, quando judici pro ferenda sententia certum tempus est assignatum, quod partes de comuni consensu extendunt, illudque antequam fuerit elapsum, ulterius prorogant. Notandum tamen est id fieri posse antequam tempus labatur, nam finito illo tempore expirat jurisdictio judicis, neque ea amplius extendi, vel prorogari potest, quia quod non est, prorogari non potest. Abbas in *Cap. de causis de officio delegat* § *nisi dies praefixus*, 4° *de loco ad locum*, cum judex extra suum territorium de communi partium consensu jus dicit, quia secus extra territorium iudicanti impune non paretur *Cap. ult. de constit. in 6.* et de delegato iudice dicitur *cap. XI. § in nullo de rescriptis in 6.*

3.º Ad prorogationem nonnulla requiruntur ex parte judicis, nonnulla ex parte prorogantium. Ex parte judicis requiritur. 1. Ut habeat jurisdictionem aliquam, secus fieri non potest prorogatio. 2. In prorogatione de persona in personam, vel de causa ad causam requiritur, ut habeat jurisdictionem ordinariam. Siquidem jurisdictio delegata non potest prorogari per textum in *cap. P. et G. 40. de Officio delegat*

ubi summarium sic habet. « Delegata jurisdictio
 « ad personas non expressas in rescripto etiam de
 « ipsarum consensu prorogari non potest. » Secus
 dicendum de aliis prorogationum speciebus. Ex
 parte vero prorogantium requiritur. 1. quod consen-
 tiant in judicem non proprium *ex certa scientia*
et non per errorem, nec coacte; errantis enim nullus
 est consensus, et metus in hac parte nullam reddit
 prorogationem. 2. Requiritur, quod ipsi non sint
 a jure impediti, seu prohibiti, quominus prorogare
 valeant: *Leg. 2. §. Si et Judex ff. de judi-*
ciis. — ibi — *Nisi principali jussione specialiter*
prorogatio fuerit inhibita. Sic non valet prorogatio
 in causa feudali invito domino *Cap. 5. de judiciis.*
 Sic Clerici jurisdictionem judicis laici in se pro-
 rogare nequeunt ne consensu quidem proprii Epi-
 scopi, quia privilegium est in favorem clericalis
 ordinis *Cap. 18. h. t.* Imo nec prorogare possunt
 jurisdictionem alterius judicis Ecclesiastici, nisi ex
 consensu proprii Episcopi *cit. Cap. 18. h. t.*, ratio
 est, quia Clerici ratione sui beneficii, vel ordinis
 suscepti propriis Episcopis, ac Praelatis specialiter
 dignoscuntur esse obligati. Ita post *cit.* textum
 comuniter omnes Doctores, et Canonistae.

4.º Satis de prorogatione, cum hodie, ut
 advertit Engel. *tit. de officio judicis n. 32.*, tum
 in Ecclesiastico, tum in laico foro raro, aut non
 nisi cum consensu priorum dominorum pro-
 rogatio jurisdictionis admittitur.

§ VIII.

*De foro competenti ratione continentiae,
seu connexionis causarum.*

1.º Tertius modus extraordinarius constituendi forum competentem procedit ex *continentia*, seu *connexione causarum*. Hujusmodi autem connexio verificatur 1.º *ratione subjecti, seu rei*, de qua agitur, prout fit, quando duo judicia competunt ad eandem rem, ac v. g. causa possessionis, et proprietatis circa ipsam rem simul intentantur, vel quando circa eandem rem diversae moventur quaestiones, una principaliter, et alia incidenter: prout accidit, si mota causa matrimonii, hujusque nullitate declarata, oriatur quaestio super dote restituenda, vel si introducta principaliter quaestio praejudicialis super petitione hereditatis, venit incidenter quaestio, an petens sit filius legitimus. 2. *Ratione generalis actionis*, quando diversae res, seu causae continentur sub una generali actione, v. g. tutelae, negotiorum gestorum, administrationis bonorum. 3.º *Ratione pluralitatis personarum*, quas concernunt, ut si plures socii in actione aliqua individua conveniantur; vel si inter plures cohaeredes actio familiae herciscundae instituatur. Item si habentes praedia rustica confinia agunt de confinium fundorum divisione, et determinatione.

2.º Hisce praenotatis, dicimus regulam generalem quoad istas causas receptam esse « *continentiam causarum non esse dividendam, Leg. Nulli 10 Cod. de judiciis*, ac proinde judex ille, qui unam ex istis causis connexis cognoscit, potest, ac debet super alia eidem connexa cognoscere, ideoque ratione continentiae, seu connexionis causarum datur apud illum competentia fori. Hinc merito Bartolus in summario *ad Leg. 1 et 2 ff. de quibus rebus ad eundem Judicem eatur*, generaliter infert ». *In causis connexis plures licet diversi fori coguntur apud eundem judicem litigare*. Idque jure statutum fuisse patet partim ut parcatur sumptibus, qui certe multiplicarentur, si litigantes diversos judices adire deberent, partim quia judex, qui de una cognovit jam est instructus ad expeditiorem tractationem alterius, partim demum, ut evitetur inconueniens illud, quod oriri posset, si unus judex sic, alius aliter de personalibus actionibus, seu praestationibus judicaret.

3.º Verum data regula, quod causae continentia non debeat dividi, tunc solum procedit, cum causae, et rei conventi ejusdem sunt naturae, et ordinis, v. g. utraque causa temporalis, et uterque reus conventus laicus. Si enim causa principalis est temporalis, agiturque coram judice laico, causa vero incidens spiritualis, vel Ecclesiastica v. g. super validitate juramenti, vel matrimonii, judex saecularis non potest cognoscere de hac quaestione incidenti utpote causa Eccle-

siastica, sed tenetur hanc remittere ad judicem Ecclesiasticum, atque interim in causa principali supersedere *Cap. Lator* 5, et *Cap. Causam, quae* 7. *Qui filii sint legitimi*, et *Cap. 3 de Ordine cognitionum*, uti inferius videbimus. Item si unus ex reis conventis est laicus, et alter est Clericus, tunc si causa est *dividua*, non coram eodem iudice uterque, sed Clericus coram suo, nempe Ecclesiastico Iudice, laicus vero coram suo, nempe laico conveniendus est juxta illud Capicii, quod refert Schmalzgrueber *de foro competent. n.* 141 « quando causa est dividua, retinemus laicos, et « remittimus clericos, aliosque privilegiatos. » Si vero causa est *individua*, et separationem quoad cognitionem judicalem non admittens v. g. contra complures tutores, vel curatores ejusdem tutelae, vel curae, contra tutores ejusdem testamenti, tunc rei etiam diversi ordinis coram eodem iudice conveniendi sunt, quia continentia causarum non est dividenda. Ast quid juris, si unus sit laicus alter Clericus? Hoc in casu uterque conveniendus coram iudice Ecclesiastico, quia convenientius est, ut magis dignus ad se trahat minus dignum *Cap. quod in dubiis de consecrat. Eccles. et Leg. quae religiosis* 43 *de Rei vindicat.* Nec obstat, quod iudex Ecclesiasticus in causa temporalis non sit competens iudex laici, nam competens fit ratione personae adjunctae, et propter communionem, ac societatem individuum cum privilegiato, cum utique aequius sit, ut non privilegiatus fruatur jure privilegiati, quam ut ipse privetur suo privilegio.

4.º Illud vero unum est hic animadvertendum, scilicet hujusmodi exceptionem uti caeteras exceptiones fori declinatorias ante litis contestationem opponendam esse, ut ita litis ingressum impedire valeat; secus enim, si omissa fuerit, valebit processus coram diversis iudicibus factus. Idque desumitur ex *Cap. Inter Monasterium 20. de sentent. et re judicat.* Siquidem non opponens hujusmodi exceptionem ante litis contestationem subeundo coram diversis iudicibus iudicium juri suo renunciasse videtur.

5.º Post haec resolvendum superest, quis iudex in causis connexis, dum plures interesse habent, adeundus sit? Controvertitur apud Doctores; nonnulli enim tenent Superiorem respectu omnium adeundum esse. Alii vero contendunt minime distinguendum esse inter Superiorem, inferiorem, et aequalem iudicem, sed ab eo terminandam litem, qui jurisdictionem habens in unum ex coreis causam praeoccupavit. Alii tandem sic distinguunt, si iudex, coram quo lis caepta est, competens sit respectu omnium, coram eo licet inferiori sit continuanda, et finienda; sin vero respectu alicujus ex coreis, vel alicujus ex causis connexis incompetens reperiatur, tunc qui superior est respectu omnium coreorum, vel respectu causarum connexarum est adeundus. *Leg. 5. Cod. arbitr. tutel. Leg. 2. Cod. de Ord. judic.*

6.º Essent et alii modi extraordinarii sortiendi forum, at brevitatis gratia omittimus.

TITULUS III.

De libelli oblatione.

1.º Actor electo iudicio, et foro competenti despicere ulterius debet quid, et quomodo petere oporteat. Hinc B. Raymundus tertium subjicit titulum, in quo modum concipiendi libellum, et in eo proponendi petitionem tradit, et sic post generales titulos incipit tractare de methodo tenenda in iudicio. In quo tria tempora distinguere videtur, scilicet 1. tempus ordinandi processum. 2. tempus edendarum probationum, atque exceptionum. 3º tempus iudicandi, seu ferendi sententiam, eamque exequendi, et ab ea appellandi. De primo tempore pertractat ab hoc titulo III ad titulum XVIII. De secundo tempore a titulo XVIII ad titulum XXVI inclusive. De tertio tempore tandem pertractat a titulo XXVII ad finem.

2.º Nos non multa dicemus de primo tempore, siquidem a Gregorio IX usque ad haec tempora multa interciderunt; pauca tamen hystorice delibabimus. Pressius vero insistendum putamus secundo, et tertio tempori, quia eodem fere modo res permanserunt.

3.º De primo itaque tempore agens B. Raymundus titulum de libelli oblatione subjicit, qui libellus jure decretalium pro ordinario processu primus actus introductivus considerabatur. Actor enim eo tempore electo competenti foro illico *in judicio postulationem deponebat*, hoc est apud acta deponebat brevem scripturam, quae claram ejus continebat intentionem, et contra adversarium necessario concludebat. Haec scriptura appellabatur *libellus* *Glos. in cap. 1. de libel obl.*

4.º Libellus igitur jure decretalium definiebatur — *brevis scriptura claram continens intentionem Actoris, sive accusatoris*. Dicitur *scriptura*, quia petitio in judicio solemniter fieri debet per scripturam *cap. 1. h. t.* 2. Dicitur *brevis*, quia non est nisi summarium causae; 3. Dicitur *continens intentionem claram actoris*, eo quod clarus, perspicuus, et certus esse debet libellus *cap. 2. h. t.* ubi reprobat libellus, quia obscurus. Dicitur tandem *actoris*, seu *accusatoris*, quia libellus potest esse vel civilis, et conventionalis, vel criminalis, et querimonialis, ille locum habet in causis civilibus, vel criminalibus civiliter intentatis, hic in criminalibus criminaliter introductis, in prima

actor, in altera accusator vocatur. Porro libellus tribus constare debet partibus, scilicet *narratione facti, causa petendi, sive medio concludendi, et ipsa conclusione*, scilicet 1. praemisso nomine, et competenti titulo judicis (hodie sufficit nomen officii tantum) et expresso nomine Actoris, et Rei oportet narrare factum cum necessariis circumstantiis itaut pateat quid, quale, et quantum petatur; 2. Expressi debet causa petendi, seu medium concludendi, et jus, ex quo agitur, ut constet Reo, num cedere, vel litigare expediat. Hoc autem fieri non posset, si causa petendi in libello non exprimeretur. Hinc *cap. ult. h. t.* dicitur, quod reus non teneatur respondere, si in libello non exprimitur causa petendi, sed possit contra excipere, et si iudex exceptionem non admittit, posse ab eo appellare. 3. Tandem debet subjungere conclusionem sive actualem petitionem, quod accurate faciendum est, quia de hac verificatur, quod sententia debet esse conformis libello.

5.º Quoad autem causam petendi dicendum est, eam esse vel *proximam*, vel *remotam*, in actione personali causa proxima est *obligatio rei conveniendi*, in actione reali est *dominium*, causa remota in personali est contractus, in reali causa remota est factum, ex quo causatur dominium, sive est titulus, ex quo dominium habetur. Hoc posito necessarium est in personali actione remotam causam exponere *ex. gr. Peto a Titio centum, quos mihi debet ex contractu mutui*, in

reali tantum proximam *ex gr. Peto mihi domum, quae mea est jure dominii*. Praeterea licet jure veteri, quo vigeant scrupulosae formulae actionum, necessarium foret in libello exprimere nomen actionis, hodie tamen his ambagibus, et subtilitatibus formularum sublatis de jure canonico non est necesse *Cap. 6. de judiciis, cui favent leg. 69. de fidejus. et mandat. 3. Cod. ad Senatus cons. maced. 6. ff. de rebus credit*. Conclusio demum in civilibus in hoc consistit, ut in actione personali restringatur petitio, seu exprimatur quid, et quantum petatur; in actione reali, seu rei vindicatione sufficienter specificetur res petita, simulque addatur an tota, vel pars ejus, et qualis petatur; in judiciis tamen universalibus non est necesse exprimere, sive designare singulas res, sed sufficit dicere v. g. *Peto talem haereditatem utpote legitimus haeres*. In criminalibus vero factum per se loquitur, et lex ipsa concludit. In conclusione libelli addi solent clausulae salutares. Tandem in eodem libello cumulari possunt plures actiones sibi non contrariae, ceu patet *ex leg. 11 ff. de jurisd.* et ratio est, quia cumulatio actionum est favorabilis bono publico ad lites abbreviandas.

6.º His positis quaeritur, an libellus semel oblatus possit mutari, vel emendari. Mutatio libelli verificari dicitur, quoties ob errorem, vel circa causam petendi, vel circa actionem corrigendus est libellus, *ex. gr.*, si quod petebatur titulo emptionis venditionis, postulari velit titulo mutui, locationis

conductionis etc, vel si quod petebatur actione personali, velit postulari actione reali, ita ut salva non maneat substantia iudicii. Emendatio autem contingit, quoties salva, et integra manente causa petendi, et actione primitus invocata, resecantur superflua, aut dubia declarantur, aut petitio restringitur. Hinc qui petit, ut sibi solvantur centum, in decursu iudicii potest ad quinquaginta petitionem restringere. Hoc notato libellus emendari, aut declarari usque ad conclusionem in causa regulariter potest, quia emendatio substantialia non attingit. Mutari autem ante litem contestatam potest *leg. 3. Cod. de edend.*, quia iudicium proprie ante litis contestationem coeptum non est, dummodo tamen Reo novae concedantur induciae, et expensae, si quas fecerit, compensentur. Post vero litem contestatam mutari amplius nequit, nisi expensis omnibus refusus, novisque ad deliberandum induciis indultis. *Cap. 25. de judic.* Ratio est, quia per litis contestationem inter Actorem, et Reum quidam fit quasi contractus de lite super proposito libello agenda, *leg. 25 ff. de Rei Vind. Leg. 52. princ. ff. de judic. et leg. Nemo 4. Codicis de jurisd. omn. judic.* Quod adeo verum est, ut ne ex partium quidem consensu id fieri possit, nam contestatio litis est actus substantialis iudicii, qui tolli nequit partium consensu. Ita Reinffestuel *lib. 2. Decretal. tit. 3. de Libell. oblat. n. 29.*

7.º Effectus libelli sunt. 1. Obligat actorem

ad causam proseguendam, si rite Reo delatus fuit.

2. Obligat judicem ad sententiam libello conformem proferendam *Cap. 31. de Simon Leg. 18. com. divid.* 3. Interrumpit praescriptionem.

8.º Oblato ab Actore libello, qui erat quasi primus aditus judicii, Reus in jus vocabatur. Vocare autem in jus nihil erat aliud, quam vocare aliquem ad eum; qui jus dicturus erat ea de re, de qua quaerebatur *Leg. 1. ff. In Jus vocand.* Nullus olim apud Romanos ritus vocationis fuit, sed cuique privato licebat privatum, quocum agere vellet, propria auctoritate in jus vocare, et si vocatus vadimonium haud promississet, videlicet nisi satisdeditset judicio sisti, invitus quoque injecta manu, obtortoque collo in jus rapiebatur. Heinec. *Antiq. Roman. lib. 4. tit. 6. § 14. et seq.* Verum hic mos ad evitandas turbas, et civiles pugnas abrogatus fuit, inductumque, ut quis vocaretur in jus per citationem judicis. Hinc tempore decretalium judex considerato libello vocabat Reum in judicium per citationem. Haec distinguebatur a libello, quia libellus exhibebat expositionem facti, et petitionem actoris, citatio vero exhibebat mandatum judicis reum ad suum Tribunal vocantis. Hodie libelli vice fungitur libellata citatio, proindeque, omissa libelli oblatione, ad forum electum Reus statim vocatur. Cum itaque post libellum sequeretur citatio, hinc de ipsa nunc loqui oportet.

De citatione.

9.º Post libelli oblationem iudex progredi debebat ad rei conventi citationem, de qua cum in toto jure canonico non extet specialis rubrica, prouti extat tum in Pandectis, tum in Codice *tit. de in jus vocando*, hinc cum necessitas sit de ea tractandi, opportunum est, ut hic de ipsa agamus. Citatio itaque definiri potest. « *Actus legitimus, quo quis mandato judicis juris experiundi causa in iudicium vocatur* » leg. 1 ff. *de in jus vocando*

Citationis plures sunt species : alia fit *a jure*, alia fit *ab homine*, scilicet a iudice. *Juris* citationis exemplum habes in *capite 1 de elect. et elect. potestat* in 6. *Cap. Quamvis de offic. Ordin. in 6. Cap. 4 de appellat. in 6. Judicis* vero est ea, quae de speciali judicis mandato fit. Haec vel est *publica*, vel *privata*. Publica est ea, quae fit in publico, seu coram tota communitate, et antiquitus fiebat per praeconem, modo per edictum in publico loco affixum ex. g. ad valvas Ecclesiae, et publicari solet per publicas ephemerides, unde *edictalis* dicitur, et praecipue locum habet cum Reus latitat, nec inveniri potest, seu quando Reus vel fixum non habet domicilium, vel ignoratur. Privata vero est ea, quae fit privatim in personam citandi, unde et personalis dicitur, quae si voce, vel scriptis per ministrum publicum, vel nuncium fit, *verbalis*

erit, si vero fit per apprehensionem Rei, tunc *realis* dicitur. Praeterea citatio alia est simplex, quae citatum statuto tempore non comparentem non prius facit contumacem, nisi tribus vicibus, et justo temporis intervallo interposito repetita fuerit *leg. 7. Cod. quomodo et quand. jud.* Haec intervalla jure veteri 10 dies continebant *Leg. 69. de jud.* jure novellarum ampliata sunt. *Novel. 112. cap. 3.* Jure canonico arbitrio judicis. *Cap. 7. de dol. et contum.*, alia est *peremptoria*, quae fit addita clausula peremptorie, et observato justo temporis intervallo, quod pro tribus aequivalet. Dicitur autem *peremptoria*, quia tres simplices citationes ita perimit, ut in jus vocatum, si praefinita die non comparuerit, contumacem constituat. *Leg. Non. nunquam ff. de judic.* Tandem citatio alia est *generalis.*, qua omnes auctoritate judicis vocantur quicumque sua interesse putaverint, alia est *specialis*, per quam certa persona in judicium vocatur.

10.º Citatio adeo necessaria est quoad absentem, ut nullatenus omitti per se loquendo possit, et si omittatur, omnis alius actus judicialis ipso jure irritus, et nullus est. *Can. caveant 2. et Can. omnia 4. caus. 3. q. 9., Cap. Ecclesia 10. de Constit. et Clem. Pastoralis 2. de sent. et re judic.* Ratio est, quia cum citatio ad defensionem spectet, juris est naturalis, et in iis, quae sunt juris naturalis, etiam Summi Principes privatorum jure censentur. Hinc merito defectum citationis *insanabilem* vocant. Hisce positis quaeritur

quis citari possit a iudice, et ubi? Citari potest omnis, et solus subjectus jurisdictioni citantis, reus quidem principaliter, et praeter hunc omnes, quorum interest *leg. 47. ff. de judic.*, quia citatio est actus jurisdictionis contentiosae, et coactivae.

11.º Ad legitimam autem citationem tria requiri videntur, scilicet 1. mandatum seu commissio iudicis de citando, *Leg. Sed si hac § fin. ff. de in jus voc.* ubi Pretor ait *in jus sine permissu meo ne quis vocetur*. Cui consonat *Cap. Ex parte de rescript.*, ubi dicitur *Cumque auctoritate predictorum Iudicum in jus esset vocatus*. Potest tamen in civilibus, sed non in criminalibus de consuetudine fieri citatio sine iudicis commissione. 2. Ex parte Cursoris, seu Apparitoris executio commissae sibi per iudicem citationis. Hinc citatio rite concinnata presentanda est ipsi Reo, vel relinquenda in domicilio ejusdem, et si plura habet domicilia in eo domicilio, ubi potiori anni parte degere solet, et si in omnibus aequaliter habitet, debet relinqui in eo, ubi citationis tempore degit. Pirhing *de for. competent. n. 224*. 3. Relatio facta per nuntium iudici de peracta executione citationis, quae in actis referri debet, ut constet, quod legitime facta sit. *Cap. II. de probat.* Si unum ex istis deficiet, citatio non valet, nec arctat citatum ad comparandum.

12.º Quo generaliter praehabito quaenam sunt

necessario exprimenda in citatione, ut rite facta dici possit? Requiritur 1. ut exprimatur nomen judicis, et qualitas auctoritatis eum ad finem, ut reo non solum constet, an incompetentiae, vel justae suspicionis exceptio ei opponi possit, sed etiam an sit judex Delegatus, vel Ordinarius. Si enim est Delegatus una cum citatione debet transmittere copiam suae delegationis, alioquin ipsi non creditur, ut constat ex *Cap. 31 de offic. delegt. et 2. de dilationibus*. 2. Exprimi debet nomen, et cognomen Rei, seu citandi *Cap. 34. et 36. de rescriptis, et Cap. Cum in multis de rescript.* in 6. Idque merito statutum 1. ut Reus cognoscat, quod citatio ipsum concernat, et contra eum contumacem executio fieri valeat. 2. ut fraudibus aditus praecludatur. Quod si citatio expediatur contra corpus morale, designari debet hujusmodi corpus, et in specie debet exprimi persona Superioris, quae illud repraesentat. 3. Exprimi debet nomen, et cognomen Actoris, tum ut Reus cognoscat adversarium suum, et melius defensionem suam possit instruere, tum ut intelligat, an ipsa citatio facta sit ad instantiam, et petitionem adversarii sui, nam citra hanc in causis privatis non valet citatio; tum ex eo quia judex jus non dicit in favorem personae incertae, sed certa esse debet persona actoris, quae si probaverit intensionem suam, judex in ejus favorem sententiam ferat. 4. Exprimi debet quaestio seu causa, ad quam definiendam judicis auctoritas in-

vocatur, nec non titulus petendi, ut reus deliberare valeat, utrum sibi magis prosit procedere in iudicio, vel magis opportunum sit ei renunciare.

Can. si primates 5. quaest. 2 et Cap. Praeterea juncta gloss. v. plene potuit de dilation. Notum enim est, quod veteri jure Romano actor postulatam, atque impetratam a Praetore actionem edebat Reo, cum in iudicium venerat, atque ita ipse vocationis causam noscebat, sed antiquo jure sublato in ipsa vocatione libellus conventionalis tradebatur, atque ita in unum judiciale actum in jus vocatio, et actionis editio coaluerunt. 5. Exprimi debet locus iudicii, in quo Reus comparere debet 1. quia citatio ratione loci incerta est nulla *Cap. ult. juncta glos. verb. vel indeterminate de rescriptis, et Leg. Si ut proponis Cod. Quomodo, et quando iudex.* 2. quia citatus scire debet, an iudex excedat fines suae jurisdictionis, sive territorii; si enim excedit, venire non tenetur; nam extra territorium iudicantis impune non paretur *Cap. ultim. de constit. in 6.* 3. quia videre debet, num locus sit tutus, ac securus. Tandem exprimi debet dies, seu terminus comparendi, qui debet esse 1. certus 2. non feriatus, quia iudicia sollemnia tractari non possunt nisi diebus legalibus, modo necessitas non urgeat, vel pietas non suadeat *Cap. ult. de Feriis.* 3. tandem debet esse opportunus; seu determinari debent termini ad comparendum competentes. Quae termini competentia computatur ex distantia inter locum, in quo

judicium tractatur, et domicilium rei conventi; in praxi tamen determinatur juxta Codices proceduræ.

13.º Plures enumerantur effectus validæ citationis. Nos præcipuos referemus, quorum primus est ut citatus teneatur ad comparendum, nisi justa exceptio obstet *cap. 2. de dol. et contum. 2.* est ut per citationem perpetuetur iudicis delegati jurisdictio *leg. 30, ff. de judic. Cap. 20, de off. deleg. 3.* effectus est ut inducatur litis pendentia, et res fiat litigiosa *Clem. 2. ut lit. pend. cap. 4. de litigios. 4.* effectus est ut per citationem interrumpatur præscriptio odiosa 30, vel 40, ann. ob negligentiam Domini introductam. 5. effectus est, ut si causa ad plures iudices pertinere possit, ille censeatur prævenisse, qui citationis mandatum prius dedit.

14.º Diximus *validæ citationis*, nam si vitio aliquo substantiali laboret, tunc nullum citatio producit effectum, dummodo Reus nullitatem agnoscens iudicem sponte non adiverit et facto suo ejus auctoritatem non recognoverit.

15.º Quæ de citationum forma, ac terminis obiter exposuimus ex jure Romano, et Canonico, paulo aliter hodie se se habent, ceu videri potest penes Codices cujusvis proceduræ civilis sub titulo de citationibus.

TITULUS IV.

De mutuis petitionibus.

1.º Visa, atque intellecta petitione Actoris ex libello per ipsum Judici, et per Judicem ad Reum porrecto, vicissim Reus oblato pariter libello poterat ab Actore aliquid ex eadem, vel diversa causa sibi debitum petere in ipsum quasi reagendo, et sic duae reciprocae petitiones oriebantur, hinc sapienter B. Raymundus quartum subjicit titulum juri civili ignotum, scilicet de mutuis petitionibus. Quod enim jure civili *conventio*, et *reconventio* dicitur, jure canonico *mutua petitio* vocatur, etsi idem sonet, uti mox innuemus. Praeter caetera autem merito hic titulus praecedenti subnectitur, quia libelli ex utraque parte porriguntur.

2.º Mutuae itaque petitiones nihil aliud sunt nisi conventio ex parte Actoris, et reconventio ex

parte Rei, siquidem dum Actor libellum suum Judici offert Reum convenire dicitur, dum autem Reus viso Actoris libello suum vicissim tradit, dicitur Actorem reconvenire. Quare mutua petitio potest definiri « *reciproca actio Rei conventi contra Actorem coram eodem Judice promota saltem ante conclusionem in causa ad destruendam, vel minuendam efficaciam actionis ab Actore propositae.* »

3.º Hac posita definitione est maxime praepriis observandum, neminem invitum constringi posse, ut apud eundem Judicem, coram quo conventus est, vicissim ab Actore petat. Cum enim monitum fuerit Actoris electionem esse, quo in loco Reum pluribus in locis sortientem forum competentem convenire malit, atque insuper in ipsius Rei conventi utilitatem reconventionis faciendae jus sit excogitatum, absurdum profecto foret eum hac privari electione, aut invitum ad id adigi, ut suo uteretur beneficio, cui unusquisque secundum juris principia potest renunciare. Veruntamen si reconvenire nolit, jus SS. Canonum hanc ei imponit necessitatem, ut litem alio coram Judice non antea moveat, quam post litis prioris illatae finem, nisi Judicem illum in reconventionis causa suspectum habeat *Cap. Dispendia 3 de rescript. in 6.* Quam necessitatem etiam jus Romanum Reo jam imposuerat. *Novel. 96, cap. 2.*

4.º Hoc praemonito observandum est, neque omni tempore, neque adversus omnes Actores, neque apud omnem Judicem, nec denique omni in actione

reconventionem promiscue admissam esse. Sane tempus quod attinet, etsi consultius Reo sit, statim in ipso litis ingressu, vel ante litem contestatam, vel immediate post reconventionem facere, ut pari passu utraque lis procedat, tamen et postea in quavis judicii parte eandem fieri nihil vetat, dummodo meminerimus, tunc non ita eadem sententia litem reconventionis simul dirimendam esse: durat enim, pendente conventionis lite, eadem aequitatis ratio, quae reconventionem introduci suasit; ut nempe actor judicem non dedignetur tanquam idoneum in reconventionem, quem in conventionem ut idoneum agnovit. *Cap. Dispendia 3. de rescript. in 6*, ubi scriptum est « *reum, si durante eodem judicio Actorem sibi obnoxium dixerit, reconventionis beneficio apud eosdem judices experiri* » quod et juri civili congruit; dum generaliter definitum, eum qui non cogitur in aliquo loco judicium pati, si ipse ibi agat, cogendum actionem accipere, *leg. qui non cogitur 22 ff. de judic. et ubi quis ag. vel conven. debeat*, neutro scilicet jure distinctio temporis invenitur proposita, sed utrobique generalis definitio est, *durante judicio, et si ipse agat*, adeoque non tantum in litis exordio, sed in omni judicii parte. Verum reconventio hujusmodi non sortitur eosdem effectus, quos sortitur illa proposita in ipso litis exordio; haud enim Judex suspendere tenetur actionem prius propositam, sed procedere potest in cognitione causae, quae ex eadem actione derivat; hac de re serotina

haec reconventio ad prorogandam Judicis jurisdictionem tantum valebit, et velut improprie dicta reconventio habebitur, et hoc modo conciliantur *Caput Dispendia* § *Reus de rescript. in 6*, et *Clement. Saepe contingit* § *Verum de Verb. significat.*

5.º At potestne reconventio institui adversus omnes Actores? Affirmativum responsum dictat naturalis aequitas, quam insinuat *lex 14 cum Papinianus Cod. de sen. et interloc.*, in qua legitur « *cujus enim in agendo observat arbitrium, eum habere contra se judicem non dedignetur*, et *argum. leg. 1 ff. quod quisque juris in alterum statuerit, eodem ipse utatur*, et *Cap. 1, et 2 h. t.* Fallit tamen regula, quoties Actor sit procurator agens alterius nomine, contra ipsum enim reconventio fieri nequit de proprio nomine. Ita Schmalzgrueber *part. 1, tit. 4 de mut. petit. n. 5.* « *Ad 2 dico reconventionem institui posse regulariter adversus quemlibet Actorem; cujus enim in agendo observat arbitrium, eum habere contra se judicem in eodem negotio (idest in eadem lite, vel instantia) non dedignetur, ut dicitur L. Papinianus cit. Excipe, si Actor sit procurator agens alterius nomine; hic enim de proprio debito reconveniri non potest: et ratio est; quia reconventio non habet locum, nisi contra agentem suo nomine: quod etiam extendi debet ad tutorem, et curatorem, quando agunt nomine pupilli, vel minoris.*

6.º Quid vero dicendum, si reconventio instituitur a laico reo convento adversus Clericum

Actorem coram iudice laico? Potest ne hoc regulariter fieri, sive reconventio proponatur per modum exceptionis, sive proponatur per modum actionis? *Certum est* 1. Clericum non posse reconveniri coram iudice laico in causa rei spiritualis, aut huic annexae, quia ab hujus cognitione natura ipsa causae iudicem saecularem repellit, ceu superius innuimus. *Certum est* 2. reconveniri eundem non posse coram praefato iudice in causa criminali sive criminaliter, sive civiliter agatur de crimine, tum quia iudicium criminale est in personam, de qua solus iudex ecclesiasticus potest cognoscere, si persona Clericus sit, tum quia si permetteretur, illud eveniret, quod per unam viam concederetur iudicibus laicis, quod per aliam denegatur contra regul. 84 juris in 6 - ibi - *Cum quid una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti.* *Certum est* 3. adversus Clericum in causa mere civili conventum locum fieri reconventioni, quando ista solum per modum exceptionis proponitur, quia reconventio sic proposita habet potius rationem defensionis necessariae, quam actionis. Quaestio at vero magnis partium studiis agitur inter Canonistas, utrum Actor Clericus coram iudice laico reconveniri possit a Reo laico reconventionem non per modum exceptionis, sed actionis proposita? Tam affirmativa, quam negativa sententia validis innititur rationibus, uti videri potest apud Canonistas; nos tamen spectato jure communi, negativam veriore esse putamus, duce

Schmalzgrueber *h. t. n.* 8, ubi haec dicit: “ *Dico igitur, spectato jure communi, veriore esse negativam sententiam. Spectato jure communi, inquam; nam si consuetudinem, et praxim tribunalium consideremus, retinenda est affirmativa. quippe quae passim habet, ut Clerici reconveniantur coram judice laico, quam consuetudinem, cum superiores ecclesiastici, et ipse Pontifex ignorare non possit, sed eandem scienter toleret, approbare censetur. Triplex tamen addenda est limitatio. 1. Ut causa reconventionis non sit spiritualis, vel criminalis secundum dicta n. 6 in princ. 2. Ut Reus fraude, et dolo non procuraverit se conveniri coram judice laico eo fine, ut sic ipse haberet occasionem coram eodem ipsum reconveniendi, ne agere debeat coram ecclesiastico; nam fraus, et dolus nemini prodesse debent. 3. Ut casu, quo judex laicus ex causa reconventionis adversus clericum sententiam tulerit, executionem ejus relinquat judici ecclesiastico; nam exequi illam ipse non potest ob defectum jurisdictionis, quam ille in Clericum, praecisa occasione reconventionis, nullam habet. Neque obstat, quod ex communi regula ad quem cognitio causae pertinet, ad eum etiam pertinere debet executio; hoc enim solummodo verum est, quando exemptioni ecclesiastica libertas non obstat. „*

7.º Quibus absolutis quaeri hic potest, an coram Ordinario tantum, vel etiam coram Delegato judice reconventio locum habeat? Quoad hujusce juris articulum disputant pariter Doctores, et Canonistae, at nobis illa sententia arridet, quae tenet reconventioni non tantum coram Ordinario, sed etiam coram Delegato locum esse. Ita post

Cap. Ex literis 1. *h. t. docent* Maranta *p.* 4. *dist.* 6, *n.* 13. Barbos. *in cit. cap. n.* 5. Layman *ibid. n.* 1. Gonz. *n.* 4. Pirh. *h. t. n.* 3, aliique. Ratio est, quia jura inter Ordinarium, et Delegatum Judicem non distinguunt. Intelligi autem hoc debet, si delegatus sit ad instantiam actoris; secus si ad instantiam utriusque, quia tunc reus sibi imputare debet, quod causam reconventionis non curaverit in rescripto exprimi.

8.º Verum erit ne semper, et in omnibus causis admittenda reconventio? Semper, et in omnibus causis specialiter non exceptis, sive connexae sint, sive disparatae, ut ex empto, et mutuo: nam jura generaliter admittunt mutuas petitiones *leg.* 1. § *fin. ff. de extrord. cognit.* Non ammittitur tamen 1. in causis spoli, cum spoliatus ante omnia restituendus est. *Cap. super. spoliatione de Ordin. cognit.*, dummodo tamen reconventio non fiat super spolio in re diversa. 2. in causis criminalibus criminaliter actis, nam « *non relatione criminum, sed innocentia Reus purgatur* » ut loquitur *lex* 5. *ff. de public. Judiciis*. 3. non ammittitur coram Arbitris, quippe qui de iis tantum, quae compromisso continentur, cognoscere possunt. *Cap. 6. de arbitr.* 4. in causis ecclesiasticis coram Judice laico, quippe qui de ecclesiasticis judicare nequit. *Glos. in can. I. c.* 4. *q.* 8. 5. in causis executivis, seu liquidis, quae utpote certae, et liquidae paratam habent executionem. 6. in causa appellationis, si reconventio in prima

instantia non fuit proposita, quia judex appellationis unice ad hoc eligitur, ut judicet supra sententiam judicis in prima instantia eam vel reformato, vel confirmando. 7. non admittitur, si reus sit excommunicatus: licet enim excommunicatus exceptiones objicere queat, attamen Actorem agere nequit *cap. 5. de exceptionibus*, in quo legitur « *ne quod in defensionis remedium substinetur, ad impugnationis materiam extendatur.* » 8. denique mutuum petitionem proponere non potest Actor ne in infinitum prope tentatis, ac reciprocatis reconventionum vicibus lites immortales reddantur. *Cap. 2. de mut. petit.* Ex hactenus itaque expositis manifestum liquet modum procedendi in causa mutuarum petitionum hunc esse, scilicet ut eodem processu utraque causa tractetur, praecedentia autem tribuatur actori ita ut prius expendatur articulus causae propositae ab actore, et dein articulus causae propositae a Reo *Cap. 1. h. t. Cap. 2. de ord. cognit. § Nos autem.* Pauca nunc de effectibus.

9.º Tres sunt effectus, quos parit reconventio, si litis initio proponatur. Primus effectus est, ut aequalitas servetur inter Actorem, et Reum. Unde si Actor nolit respondere Reo super libello reconventionis, neque Reus teneatur Actori in causa conventionis respondere, quia insimul causae debent pertractari, et par debet esse conditio Actoris, et Rei *Cap. 1 et 2. h. t.* Secundus effectus est, ut proroget jurisdictionem judicis

quoad actionem reconventionalem, licet limitandum sit in causis illis, quarum natura, et qualitas reconventioni repugnet. Tertius effectus est, ut eodem processu tractetur utraque causa, et eadem sententia finiatur *Cap. 2. de ordin. cognit.* § *Nos autem.* Quartus effectus est, ut sit causarum adequativa ita videlicet ut idem modus procedendi, qui servatur in causa conventionis, etiam servandus sit in causa reconventionis, hinc si in causa conventionis Reo appellare non licet, neque Actori licebit in causa reconventionis *Cap. 2 h. t.* Quod si reconventio fiat in progressu, aut in exitu litis; tunc unice prorogabit iudicis jurisdictionem *Cap. 3. de rescript. in 6.* Verum si reconventio competentiam Iudicis excedat, ea ad Tribunal superius erit amandanda.

TITULUS V.

De litis contestatione.

1.º Comparsente Reo in die per citationem praefixo, communicabatur ipsi per judicem Actoris libellus una cum exhibitis documentis; eidemque concedebantur viginti dierum induciae, quibus deliberaret, cederetne, an obsisteret Actoris instantiae. *Novel. 53. cap. 3. Auth. Offeratur Cod. de lit. cont. can 4. C. 3. quae 3.* Transactis viginti diebus, si Reus in iudicium veniens declarasset, veram, justamque esse Actoris petitionem, liti, et iudicio non erat locus, et nihilominus Iudex audita Rei confessione ferre sententiam poterat, concessa ut plurimum eidem Reo congrua ad solvendum dilatione. Ast si Reus satius duxisset actoris instantiam vel in totum, vel ex parte impugnare, enascebatur *litis contestatio*, quae nomen duxit ex

antiqua Romanorum formula, qui post institutam apud Praetorem controversiam, datosque a Praetore iudices adhibebant testes, et eos hisce verbis compellabant. « *Testes estote* » Fest. V. *Contestari*. Tempore Decretalium retinebatur quidem vocabulum, sed testes non adhibebantur, quia lis contestari dicebatur per solam petitionem Actoris in jure propositam, et responsionem Rei animo litigandi. Quapropter post libelli oblationem, et mutuas petitiones merito B. Raymundus titulum de litis contestatione hic subjicit, quae est fundamentum judicii, et basis, lapisque angularis ipsius, qua omissa, si in figura judicii ordinarii procedatur, vexantur litigantes inanibus laboribus, ac sumptibus, ipseque processus est irritus, ac nullus. Ita Reiffenstuel. *h. t.*

2.º Est itaque litis contestatio *fundamentum judicii per petitionem Actoris propositam, et congruam rei responsionem secutam animo litigandi*. Cap. unic. *h. t.* ubi dicitur, quod non per positiones, sed per petitionem in jure propositam, et responsionem secutam litis contestatio fiat. Porro uti ex definitione patet ad eam legitime constituendam tria elementa sunt necessaria 1. scilicet petitio actoris, qua iudicis auctoritatem invocat, ut jus sibi reddatur, 2. Negatio congrua Rei, qua Actoris petitioni resistit. 3. Animus litigandi. Quomodo autem inducatur contestatio litis, Gregorius IX tradit edicens, litis contestationem non induci per positiones, et convenientes responsiones,

Cap. Unic. h. t., cui concordat *Cap. Dudum*, 54 § *licet autem de Elect. in 6*. Positiones enim sunt quaedam breves assertiones ab una ex partibus litigantibus propositae circa factum aliquod ad causam controversam pertinentes; atqui ponens aliquod dictum, vel factum nihil petit ab adversario, neque per hoc ostendit se velle agere, ergo etc. Praeterea istae narrationes sunt ad veritatem eliciendam conceptae ab Actore, super quibus is petit sibi responderi ab adversario; atqui istae principali modo fiunt in causa post litem contestatam, ceu notat Adamus Huth. *h. t.* ergo per positiones, et responsiones non fit litis contestatio.

3.º Insuper non inducitur per exceptiones; quia litis contestatio non oritur, nisi per responsionem Rei ad petitionem Actoris. Jamvero is, qui excipit neque affirmat, neque negat intentionem Actoris *Cap. Cum venerabilis de Exception. junct. reg. 63. juris in 6*. « *Exceptionem obijciens non videtur de intentione adversari confiteri;* » ergo etc. Confirmatur ex eo, quod hujusmodi exceptiones vel sunt *peremptoriae*, vel sunt *declinatoriae* fori, vel sunt *dilatoriae*, atqui per nullam ex his regulariter inducitur contestatio litis. Sane non per peremptorias, de ipsis enim expressum habemus textum *in cap. 2. h. t. in 6*. « *Si oblato ab Actore libello, ex parte rei exceptio peremptoria proponatur, nequaquam per hoc litis contestatio intelligitur esse facta.* » Non per fori declinatorias, ceu desumitur ex *text. leg. 23. § signis ff. de*

condict. indeb. leg. ita demum 13. *Cod. de procuratoribus leg. quin. Cod. de except.*, et ratio est, quia cum istae exponantur ad declinandum forum, atque impediendum processum coram iudice, vel incompetente, vel suspecto, non vero ad litigandum, manifestum est per eas non induci contestationem litis, evidenter enim deficit animus litigandi. Denique non per dilatorias, quia per litis contestationem suscipitur, et constituitur iudicium, hae autem non suscipiunt, sed differunt, hinc manifestum erumpit, quod huiusmodi contestationem nequeunt inducere.

4.º Tandem si Reus vocatus in iudicio statim admittat petitionem actoris, tunc non habetur litis contestatio, uti superius innuimus, et constat ex *leg. si reus ff. de procurat.*, ubi dicitur, quod qui paratus est solvere, non cogitur iudicium suscipere. Accedit ratio, quia inter consentientes non datur lis, et consequenter neque contestatio litis: hinc in ista hypothesis non instituitur verum iudicium, sed solum iudex, vel mandat statim, ut reddatur jus, vel concedit congruam dilationem ad jus praestandum, ceu pariter superius jam innuimus.

5.º Litis itaque contestatio coram iudice tunc inducitur, cum actor proponit suam petitionem, et Reus contradicat eidem *Cap. unic. h. t.* cui concordat *Cap. Dudum* 54. § *Licet autem de Elect. et Lex Rem non novam* § *Patroni Cod. de Judic.* ubi dicitur. « *Cum lis fuerit contestata per nar-*

rationem propositam, et contradictionem objectam.»

Nec requiritur ut Reus in omnibus partibus contradicat petitioni Rei, sed sufficit, ut alicui articulo dissentiat, ceu DD. tradunt. Verum his non obstantibus Card. Deluc. *de judic. dis.* 7. n. 14. ait. « Contestatio litis juxta juris civilis
« rigores aliquas exigit formalitates, per Actoris
« scilicet interrogationem, et Rei responsionem,
« aliasque solemnitates, quae tamen hodie pene
« ubique ab aula exulare videntur; adeoque in
« Curia Romana lis contestari dicitur per illos pri-
« mos actus, qui inter Actorem, et Reum post
« legitimam citationem, ejusque reproductionem
« sequuntur, quamvis dicta formalitas interroga-
« tionis, et responsionis non servetur, cum ita ser-
« vari dicatur. »

6.º Haec litis contestatio adeo necessaria est ad substantiam judicii ordinarii, ut ea praetermissa regulariter loquendo totus processus sit irritus, et consequenter etiam sententia. Ita ex *Cap. un. h. t. et leg. un. junct. auth. offeratur. Cod. h. t.* Ratio est, quia litis contestatio est basis, fundamentum, et ut Doctores loquuntur, quasi lapis angularis judicii, quo deficiente nihil supraedificari potest. Quod adeo verum est, ut neque mutuo consensu partes illi renunciare possint, aut judicis auctoritate remitti, quia quae ad solemnitates judiciorum pertinent, sunt juris publici, cui pactis privatorum derogari non posse inclamat *Lex 38. ff. de pact.* Dixi *regulariter loquendo*, nam in aliquibus casibus

judicium subsistit etiam sine contestatione litis. Et quidem 1. *In causis summariis*, quia in iis omnes solemnitates juris positivi, quibus accensetur sollemnis contestatio litis, omitti possunt. Clement. *Saepe de verb. signif.* 2. *In causis appellationis*, dummodo in prima instantia lis contestata fuerit, et in secunda a partium altera non exigatur. Ita *Cap. per tuas* 58. *de appellat. et leg. fin.* § *illud* 4. *Cod. de temp. appell.* 3. *In causis notoriis*, quia in his ordo juris non est servandus, cum in notoriis hic est ordo juris nullum servare ordinem. *Clem. Pastoralis de re judicat. Cap. ad nostram* 3. *de jurejur. Pirh. h. t. n.* 10. 4. In causa *coram Papa*, vel *Principe* proposita, quia auctoritas Pontificis, vel Principis defectum juris positivi supplet. 5. denique in *omnibus casibus*, in quibus non requiritur libellus, siquidem libellus est origo litis; remisso igitur libello remittitur etiam litis contestatio.

7.º His praeactis videamus per quos fieri potest litis contestatio, et quinam sint ejus effectus. Litis contestatio non solum fieri potest per partes principales, sed etiam per earumdum procuratores, modo legitimam personam standi in judicio habeant, et mandato non destituantur: item per tutores, curatores, et syndicos, ceu tradit *lex* 4. § *patroni Cod. de Jud.* Item per responsionem advocati animo litigandi factam, nisi statim fuerit a parte revocata *Cap. 62. de appellat. Pirhing. h. t. n.* 7. Nec necesse est Actorem, et Reum simul esse eodem

tempore coram iudice praesentes, sed sufficit post petitionem Actoris ex intervallo sequi responsionem Rei *leg. 2. §. 2. ff. de oblig. et act.*

8.º Haec litis contestatio varios producit effectus, si valida sit, nam si est invalida nec aliquid operatur, nec aliquem producit effectum *Auth. offeratur Cod. h. t.* Speciales effectus sunt 1. Per eam incipit iudicium, quod antea proprie, et simpliciter loquendo inchoatum dici nequibat, et ratio est, quia ante litem contestatam non dicitur quis agere, vel petere, sed tantum agere, vel petere velle *leg. amplius 15 ff. rem ratam habere.* 2. A tempore litis contestatae incipit currere instantia *leg. Properandum 13 de judic.* 3. Obligat partes quasi contrahentes, ut neuter litigans altero invito possit recedere, nisi poena temere litigantis puniri velit § 1. *Instit. de poen. tem. litig.* 4. Praecludit viam opponendi exceptiones dilatorias, nisi de iis antea fuerit interjecta protestatio, aut iudicio accepto ex nova causa emergerint, vel novissime innotuerint *Cap. 20 de sent. et rejud. Leg. si quis Cod. de except.* Ratio est, quia his exceptionibus per acceptum iudicium renuntiasset censetur. 5. Perpetuat actiones temporales *leg. 1, § 1 Cod. de annal. except.* actiones vero poenales, quae ex delictis, vel quasi delictis descendunt, ad haeredes in solidum transmittit § *non autem in fin. Inst. de perpet. et tempor. action.,* cum haeredes non teneantur ex delicto defuncti, nisi quantum ad eos pervenerit *Leg. un. in fin. Cod. ex delict. defuncti.*

6. Interrumpit praescriptionem longi temporis, scilicet decem, vel viginti annorum, quam Reus inchoavit *Leg. Morae litis 26 Codicis de rei vindicatione*. In quo iterum fortior est ejus vis, quam citationis, quae tantum interrumpit praescriptionem longissimi temporis. 7. Per eam possessor bonae fidei constituitur in mala fide quoad fructuum perceptionem itaut illos a die contestatae litis non amplius lucretur, sed conservare illos, et actori, si is litem obtineat, restituere teneatur *Leg. videamus 38, § actionem 7 ff. de usur. Leg. certum 22 Cod. de rei vindicat.* 8. Per eam procurator constitutus in causa non potest pro lubitu revocari, sicut potuisset id fieri ante litem contestatam, sed requiritur justa ac rationabilis causa. Ita in *Cap. 5 de procur. in 6*, et ratio est, quia procurator quando nomine mandantis litem contestatur, censetur factus dominus causae. 9. Post litem contestatam non admittitur mutatio libelli, ceu supra monuimus. 10. Tandem post litis contestationem parte se contumaciter absentante procedi potest ad sententiam definitivam, ceu inferius melius patebit.

TITULUS VI.

*Ut lite non contestata non procedatur
ad testium receptionem
vel ad sententiam definitivam.*

1.º Vidimus litis contestationem esse basim, et fundamentum iudicii ordinarii, ideoque ante ipsam adhuc incertum esse, an lis sit secutura, vel super quo negotio sit movenda; partes enim ante litem contestatam non tam agere, quam agere velle videntur, ut ait lex *Amplius ff. rem ratam haberi*. Hac de re merito a B. Raymundo praesens titulus adjicitur quasi appendix praecedentis. Quomodo enim testes recipi, vel sententia proferri potest, si nondum lis contestata est, et principale negotium nondum est determinatum?

2.º Videamus igitur quid praescribatur in hoc titulo. Rubrica hujus tituli habet sensum completum, atque perfectum, hinc juxta principia practica interpretationis SS. Canonum ipsa constituit legem. Lex itaque est in hoc titulo, ut Judex in

judicio ordinario super causa principali, antequam partes litem contestatae fuerint regulariter procedere non possit, vel ad testium depositiones recipiendas, vel ad sententiam definitivam proferendam. Ratio est, quia causa nondum censetur in iudicium deducta *Cap. unic. de Lit. contestat*, et quia testes in iudicio tantum, et super re in iudicium deducta recipi, et audiri debent, ut ex eorum dictis Iudex ad ferendam sententiam informetur. Atqui uti jam advertimus ante litis contestationem nondum censetur lis in iudicium deducta, quia litis contestatio est basis, fundamentum, atque exordium litis; ergo ante ipsam nequeunt testes recipi, et multo minus sententia definitiva proferri.

3.º At cum nulla sit regula sine exceptione prout habet vulgatum axioma, hinc etiam regula in praesentis tituli rubrica contenta quasdam patitur fallentias, seu limitationes. Sane 1. fallit in iudiciis summariis, quia cum in istis procedatur simpliciter, ac de plano Clem. *Saepe contingit de Verb. signif.*; hinc contestatio litis necessaria haud est, ideoque testes, et aliae probationes recipi possunt, lite non contestata, et hac de re superius diximus - *in iudiciis ordinariis*, 2. fallit in sententiis interlocutoriis, quia ad sententiam interlocutoriam super quaestionibus incidentibus quoad exceptiones dilatorias, vel declinatorias fori, et super quaestionibus de novo emergentibus sine ipsa procedi posse ait *Cap. 19 de judic. Glos. in Cap. final. V. pro-*

cedendum h. t. Pirh. h. t. n. 1, ideoque diximus - *ad sententiam definitivam*. Diximus tandem *regulariter*, quia praeter allatas limitationes plures in jure dantur casus, in quibus etiam in judiciis ordinariis, et solemnibus ante litem contestatam ad testium receptionem, et ad sententiam definitivam proferendam procedi potest. Hi autem casus quadruplicis maxime generis a Doctoribus, et Canonistis assignantur, quorum alii respiciunt *Judicem*, alii *Reum*, alii *Actorem*, nonnulli vero *causam ipsam*.

4.º 1. *Ex parte Judicis*, si is procedat ex officio nobili ad inquisitionem generalem delictorum, tum potest recipere testes, lite non contestata, *Cap. final. § sunt et alii h. t.* Ratio est, ne delicta maneant impunita. Et merito, quia tunc in nullam personam certam inquiritur: at in inquisitione speciali litis contestatio praerequiritur, quia tunc in personam certam fit inquisitio. Excipe tamen nisi haec persona, seu reus legitime citatus contumaciter absit. 2. *Ex parte Rei*: nam is ad propriam defensionem producere potest testes quancumque, et quoscumque, et in quacumque causa, ne forsitan per dolum, et moras Actoris legitima probatione destituatur. Quo casu testes examinantur ad *perpetuam memoriam*, ut, si lis Reo intentaretur, testes ita examinati prosint ad defensionem ipsius. Et merito ita statutum est, cum in ejus potestate non sit conveniri, quando ei volupe est, quod profecto in actore accidere nequit,

cum is possit, quando vult, agere. Idque extenditur non solum ad casum, quo lis actu movetur, sed etiam quando quis timet, ne sibi in posterum moveatur super negotio, aut contractu aliquo, nam hoc in casu poterit petere a iudice, ut testes, qui negotio, vel contractui interfuerunt, publicentur, idest dicta eorum redigantur in publicam formam. Imo potest petere, ut publicum instrumentum conficiatur *Cap. 41 de testibus*. Praeterea extenditur non solum quando lis movetur, vel movenda timetur super causa proprietatis, sed etiam super causa possessionis, aequum enim est, ne jus possessoris pereat, uti tradunt DD. per *cap. 41 de testibus*. Tandem extenditur etiam ad causas criminales, et hoc favore innocentiae introductum videtur. 3. *Ex parte actoris*, ne inter litis contestandae moras pereat copia probationis, hinc lite non contestata potest is a iudice obtinere testium receptionem; at non quodcumque, ceu de reo diximus, sed tantum in *casu periculi*, ut quia timetur mors testium, eo quod isti sint infirmi, vel senes decrepiti, vel quia testes diu, et procul abfuturi sunt, ut in longa, aut periculosa navigatione: vel quia rem gestam memoria non retinebunt, et demum in omni casu, quo et subtraheretur probationis copia, et veritas supprimeretur, nisi testes reciperentur ante litem contestatam *Cap. ult.* § 1. *h. t.* Sed hoc solum in causa civili, non criminali criminaliter intentata *citat. C. fin. pr. h. t.* - ibi - *cum civiliter est agendum*. Caeterum quando

censeatur adesse mortis periculum, aut quam diuturna requiratur absentia testium iudicis arbitrio relinquendum esse DD. tradunt. 4. Ob favorem causae ad receptionem testium, et si de causa liqueat, etiam ad sententiam definitivam, lite non contestata procedi potest.

5.º Hoc vero contingere potest duobus praecipue in casibus, quos refert Schmalzgrueber *h. t. n.* 9. « 1. In causa *matrimonii carnali*; ubi tamen
« est distinguendum inter casum, quo agitur de
« crimine adulterii ad separationem thori, vel
« restitutionem dotis, et inter casum, quo movetur
« quaestio, an matrimonium subsistat ob allega-
« tum impedimentum dirimens. *Si de primo agatur*,
« contra reum etiam contumaciter absentem testes
« recipi, et sententia ferri ante litis contestationem
« non potest prout sumitur ex *Cap. 1. h. t.* ut
« docent Doctores. *Si de secunda agatur*, et Reus
« legitime citatus contumaciter non compareat,
« non tantum testes recipi, sed etiam probata
« causa sententia definitiva proferri potest, prout
« decisum est in *Cap. 5. § Porro*, et docent
« pariter Doctores. Ratio disparitatis est, quia
« cum de valore matrimonii agitur, versamur in
« materia favorabili, ut scilicet conjuges simul
« cohabitent, si matrimonium validum sit; vel
« separentur, et declarentur non conjuges, si est
« invalidum, ne maneant in peccato; at cum causa
« adulterii agitur ad separationem thori, supposito
« valore matrimonii, versamur in materia odiosa,

« quia agitur de gravi praejudicio non tantum
« conjugis accusati, sed etiam ipsius matrimonii,
« cujus individua societas dissolvi petitur; et hinc
« rigidus, et ordinarius processus judicii servandus
« est, nec ante procedi debet ad receptionem te-
« stium, et definitivam sententiam, quam lis fuerit
« contestata. Alter casus est *matrimonii spiritualis*:
« ubi pariter distinctio est adhibenda, vel enim
« agitur de praelato post legitimam institutionem
« ob crimen a se perpetratum ab Ecclesia, et Prae-
« latura removendo, vel impugnatur ipsa electio,
« institutio, etc., propter nullitatem provenientem
« ex defectu formae, vel personae tanquam ea
« praelatura indignae. *Si primum* non statim con-
« demnandus, aut testes contra eum recipiendi
« sunt, sed primo contumaciter post legitimam
« citationem non comparens, excommunicandus
« est, et si insuper habito anathemate intra annum
« non compareat, tum demum contra eum ad pri-
« vationis, vel depositionis sententiam procedendum
« est. *Can. rursus 3. Can. quicumque 37. caus.*
« *n. 9. 3. Cap. 8. de dolo et contumacia. Si*
« *secundum* et praelatus contumaciter absens ad
« terminum peremptorium non compareant, testes
« lite non contestata sunt admittendi, et nihilo-
« minus si de causa liqueat, ad definitivam sen-
« tentiam est procedendum per cit. text. § Porro
« et rationem ibi allatam — *ne propter longam*
« *moram in spiritualibus, et temporalibus patiatur*
« *Ecclesia laesionem.* Quae ratio cum etiam in

« inferioribus beneficiis saltem animarum curam
 « annexam habentibus procedat, idcirco eodem
 « modo cum inferioribus beneficiatis saltem Cu-
 « ratis procedendum esse Doctores tradunt. Dixi
 « in utroque casu, *si contumax sit*; nam si con-
 « tumacia absit, adversus reum absentem testes
 « recipi, et sententia ferri nequit, sed si quidem
 « reus conventus in Praelatum electus sit, sex
 « mensibus expectandus est: potest tamen hoc
 « tempus spectatis circumstantiis extendi, vel re-
 « stringi a Superiore. Si vero agatur de valore
 « matrimonii tandiu alter conjugum absens ex-
 « pectari debet, donec de ipsius obitu verisimiliter
 « praesumi possit § *porro citat. et ibi glos. v. prae-*
 « *sumatur. Addidi verisimiliter*, nam in hoc casu
 « non requiritur omnimoda certitudo mortis, sicut
 « requiritur ad hoc, ut conjux vivens post matri-
 « monium semel valide contractum transire ad
 « vota secunda possit, et ratio est, quia non agitur
 « de tam gravi praejudicio. »

6.º Verumtamen ut testes produci, et recipi possint ante litis contestationem, nonnulla requiruntur, et observanda sunt tum quoad Reum, tum quoad actorem. Quoad reum plus non requiritur, quam quod ipsi lis vel intentetur actu, vel metus sit, ne aliquando sit intentanda; quoad Actorem autem praeter citationem partis adversae, et causam rationabilem, puta periculi mortis, vel absentiae testium requiritur, ut Actor intra annum conveniat Reum, vel si conveniri nequit, ei de-

nuntiet receptionem testium; secus praesumitur fraus, et attestations receptae non valent: quae praesumptio est juris, et de jure, nisi Actor indirecte probet contrarium, scilicet in sua potestate non fuisse convenire Reum, vel ei denunciare receptionem testium *Cap. fin. § 1. h. t.*

7.º Denique receptis testibus regulariter non proceditur ad sententiam definitivam, sed asservantur eorum testimonia, et deinde convento Reo cum aliis testium depositionibus, qui recepti sunt, producuntur, seu publicantur post litem contestatam. Hinc patet, quod in hisce, et similibus casibus, etsi testes dicantur recipi lite non contestata, reipsa tamen non recipiuntur, nisi ea jam contestata, dum eorum attestations non publicantur, nisi post litis contestationem una cum aliis testibus forte productis litis contestatione jam facta. An autem eo casu, si testes sint superstites, et praesentes iterum de novo examinandi sint, dubitant Doctores, et inter se minime conveniunt.

8.º Hic vero antequam praesenti titulo finem imponamus, adnotatum volumus, quod licet *Cap. 1. et 5. h. t.* tradatur, posse judicem lite non contestata procedere ad examen testium recipiendum, et sententiam definitive proferendam in causis matrimonialibus, quae vinculum respiciunt; minime vero in causis matrimonialibus respicientibus matrimonium quoad torum, et habitationem, tamen S. Congregatio Concilii nuperrime contrarium huic secundae parti edidit responsum in causa *Monacen. diei 23 Januarii anni 1869.* Species haec erat.

In regionibus praesertim Bavaricis mos erat, ut viri relictis uxoribus in longinquas trans Oceanum abirent regiones. Cum vero diuturno elapso tempore respective uxores nihil de ipsis amplius scire possent, consuetudo illic invaluit, ut Curiam Episcopalem adirent, et exhibitis testium depositionibus viros jamdiu abiisse, ipsorumque domicilium ignorari comprobantibus divortium peterent. Curia Episcopalis expositis mature perpensis citabat viros ad comparendum coram iudice Ecclesiastico sive per se, sive per procuratorem intra congruum, et peremptorium tempus, citationemque in publicis locis affigebat, simulque per publicas ephemerides divulgabat. Elapso inutiliter termino in citatione adsignato procedebat in causae cognitionem, et tandem definitivam divortii sententiam proferebat. Huic sententiae adhaerebat laicum tribunal, et alteram quoad effectus civiles, educationis scilicet prolis, et dotis restitutionis pronunciabat. Hujusmodi sed vero disciplina haud consona juri SS. Canonum, et praesertim titulo, de quo agimus, visa fuit R^mo Archiepiscopo: sed cum caeteri R^mi Episcopi sese opposuerint, ad S. Congregationem, recursus habitus fuit. Proposito dubio "*An parte absente citata per edictum, seu programma, eaque non comparente testes recipi, et examinari possint, et sententiam definitivam pro separatione maritali ab habitatione, et thoro liceat proferri*" S. Congregatio respondit *In voto* „. Hoc autem votum docte elaboratum fuerat ab E^mo Mertel, qui opinionem suam pandiderat pro affirmativa sententia.

TITULUS VII.

De Juramento calumniae.

1.º Contestata lite, ne fraudibus, et deceptionibus litigantes uterentur, voluerunt leges Romanae religione adstringere litigantium fidem, ut omnes divinae ultionis metu ab injusta, et fraudolenta vexatione deterriti abstinerent. Hac de re statuerunt, ut uterque litigans ad alterius instantiam praestaret juramentum calumniae, scilicet non inferendae § 1, 4, et 5 *Institut. tit. de poena temere litigant. Tot. tit. Cod. de jure jurando propter calumn.*

2.º Cum vero hoc a jure Romano inventum haberetur velut elementum formae judicialis, ut tutius, atque expeditius obtineretur exitus judiciorum, ideoque post litis contestationem ordinarie praestaretur, cumque tempore Decretalium hoc pariter receptum esset, hinc B. Raymundus recte post titulum de contestatione litis praesentem subnectit.

3.º Juramentum itaque calumniae definiri potest cum Schmalzgrueber *h. t. n. 2.* “ *Juramentum quo partes litigantes jurant, quod in judicio tam agendo, quam excipiendo, et defendendo absque fraude, et calumnia versari, omniaque bona fide peragere velint* „ seu est jurandum propter calumniam, quo Actor jurat “ *non calumniandi animo litem se movisse, sed existimando bonam causam habere* ; „ Reus vero jurat “ *quod putans se bona instantia uti ad reluctandum pervenerit* „ ut Justinianus habet *leg. 2. Cod. de jurejuran. propt. calumn.*

4.º Glossa in *Cap. 1. h. t.* tradit in juramento calumniae quinque capitula contineri, scilicet partes jurant 1. quod se bonam causam habere credant *leg. 2. Cod. h. t.* 2. quod interrogati nolint veritatem inficiari. *Novel. 49. cap. 1.* 3. quod scienter falsa probatione non utantur *Auth. in isto Cod. h. t.* 4. quod dilationem non petant in fraudem, animo scilicet protrahendi, seu differendi judicii. *Leg. 1. Cod. h. t.* 5. quod nihil dederint, nec promiserint, nec deinceps daturi sint, nisi illis personis, quibus leges dare permittunt. *Auth. principales Cod. h. t.* Quae omnia *Glos. verb. calumniae* hisce versiculis comprehendit.

Illud juretur, quod lis sibi justa videtur.

Et si quaeretur, verum non inficietur.

Nil promittetur; nec falsa probatio detur:

Ut lis tardetur, dilatio nulla petetur.

5.º Differt juramentum calumniae a juramento malitiae, de quo fit mentio *Cap. 2. h. t. in 6.* eo quod hoc praestatur non super tota causa, sed tantum super exceptionibus, vel aliis singularibus articulis, sive ante, sive post litem contestatam, quoties est praesumptio contra aliquem, quod malitiose aliquid proponat, e contra illud calumniae super tota causa praestatur, et differt etiam, quia hoc ante, vel post litem contestatam exigì potest, illud tantum post litem contestatam, etsi dein a Bonifacio VIII id mutatum fuerit ita ut praestetur etiam in decursu causae *Cap. 1. h. t. in 6.* Sic pariter differt a juramento de veritate dicenda, quod a testibus defertur, quia hoc emittens jurat super *scientia*, et *veritate*, illud autem emittens jurat super *credulitate*, quod credat se justam fovere causam.

6.º Juramentum calumniae ab alterutra parte exactum debet praestari, et est de substantia judicii, cum exigitur; hinc si illud exactum non praestatur, processus vitiatur, et sententia redditur invalida *Cap. 1. 2. h. t. in 6. leg. 2. § 4. Cod. h. t.*, nam finis hujus juramenti est, ut lites calumniosae evitentur, partes onere probandi, et molestia litigandi liberentur, et veritas manifestetur. Potest tamen exigì, et praestari in quaque parte judicii, licet regulariter praestetur statim post litem contestatam, antequam positiones ab Actore offerantur, ut constat *ex Cap. 1. § 1. h. t. in 6.* « *si de calumnia etc.* » Et licet hoc juramentum exten-

datur ad totam instantiam, tamen in appellatione jurari iterum debet de calumnia *Cap. 2. § 1. h. t. in 6.* « *in appellationis etc.* » quia causa appellationis est nova instantia.

7.º Praestatur hoc juramentum in omnibus causis, in quibus fit allegatio, et contentio partium, seu opus est probatione *Leg. 1. Cod. h. t.*, unde praestatur 1. in causis coram arbitris; 2. in causis civilibus etiam summariis ex *Clement. Saepe contingit de Verb. signif.*; 3. in causis spiritualibus *Cap. 1. § fin. h. t. in 6.*, ubi correctum est, quod habebatur *Cap. 2. h. t.* 4. Disputatur, an praestandum sit etiam in causis criminalibus, sed jura loquuntur generatim, unde rigore juris comprehenduntur, uti ex *Cap. 1. h. t.* ubi legitur *in quacumque causa sive criminali, sive civili*, licet de facto non comprehendantur causae criminales graviores propter *obvium perjurium*.

8.º Tenentur praestare hoc juramentum calumniae regulariter omnes ii, respectu quorum potest esse periculum calumniae, nisi specialiter excipiantur *Leg. 2. h. t.* Unde ad jurandum de calumnia tenentur 1. Personae principales, nempe Actor, et Reus, et quidem principaliter, eo quod censentur optimam habere notitiam rei. 2. Haeredes, et successores eorum: nam fieri potest, ut auctores eorum fuerint in bona fide, ipsi vero in mala ob majorem negotii cognitionem. 3. Procuratores, qui jurant in animam suam, et cum speciali mandato in animam Principalis *Cap. 2 § Pro-*

curatores, et fin. h. t. in 6. Excipe si procurator daretur ex officio judicis, tunc enim juraret solum super his, quae ad officium suum spectant. 4. Pro illis, qui stare in iudicio non possunt, Tutores Curatores, pater pro filio, pro Ecclesia Aeconomus, pro Universitate Syndicus, et isti omnes in animam suam, quia isti praesumuntur habere optimam notitiam causae. Excipiuntur tamen parentes, si litigent cum filiis, patronus cum liberto, Dominus feudi cum vassallis, *Leg. 8, § 5 ff. qui satisd. cog.* Et ratio est, quia reverentia his personis debetur, ob quam sanctior, et honestior debet liberis, et libertis esse persona Patris, et Patroni, quam ut suspicari debeant, attentaturos illos quidquam animo calumniandi *Leg. Licet § nec defunctus ff. de obseq. parentib., et patron. praest.*

9.º Quid autem dicendum de Clericis? Tenentur ne et ipsi ad iuramentum calumniae praestandum? Distinctione opus est, vel enim litigant coram Iudice alieno, vel coram Iudice proprio Ecclesiastico. Si coram Iudice alieno, tunc sine speciali venia sui Ordinarii nequeunt de calumnia jurare *Cap. inhaerentes 1 h. t.* Idque multo magis si Iudex alienus esset laicus, quia iuramentum iudiciale est coactivum, et imponitur a Iudice. Jamvero non decet, ut Iudex laicus hanc potestatem exerceat in Clericos sine licentia Ordinarii proprii. Si vero litigant coram Iudice proprio Ecclesiastico, iterum subdistinctione indigemus. Vel enim agitur in iudicio de causa Ecclesiae, vel de

causa propria; si de prima, tunc non tenentur jurare personaliter, sed vel per procuratorem generaliter constitutum, vel per Syndicum. *Cap. Imperator 4, et cap. fin. h. t.* Si vero de secunda, tunc possunt, et debent sive per se, sive per Procuratorem specialiter constitutum cum speciali mandato jurandi in animam constituentis *cit. cap. fin. h. t. Pirh. h. t. n. 11.* Imo hoc casu magis decet, ut per se jurent; quia in causa propria censentur melius informati. Haec omnia, quae dicta sunt de Clericis, extendi debent etiam ad Religiosos, qui nomine Clericorum veniunt.

10.º Denique quid sentiendum de Episcopo cum in judicio litem habet? Si perseipsum litigare velit in judicio, et hoc gravitas causae expostulet, etiam ipse personaliter jurare de calumnia debet. *Cap. fin. h. t. Glossa V. perseipsum.* Quin opus sit licentia speciali Papae, quia juramentum hoc est accessorium ad litis prosecutionem, cum sine illo lis expediri nequeat, quoties a parte expetitur fuerit. Dixi, si *perseipsum litigare velit*, magis enim decens, et conveniens est, ut per Syndicum in judicio agat, et per eum juret, prout advertunt Doctores, et Canonistae innixi praesertim *Can. fin. caus. 5. quaest. 3.* Addidi, si *gravitas causae expostulet*, quandoquidem si causae sint ordinariae, et leves, tunc neque Episcopi, neque Presbyteri jurare tenentur. Dedecet enim Sacerdotes jurare ex levi causa.

11.º Hoc juramentum calumniae non potest expresse remitti, nec pactum iniri de eo non praestando, quia propter favorem publicum introductum est, ideoque non potest pactis privatorum expungi *Cap. Si diligenti* 12. *de for. compet.*, imo tale pactum utpote turpe non attenditur. *Cap. ult. de pactis*. At tacite potest remitti *Cap. 1. § 2. h. t. in 6. § propter omissum*, quia stante hac tacita remissione adhuc finis obtinetur, et via non aperitur calumniis. Neque potest introduci consuetudo de non petendo hoc juramentum ex *Cap. 5. h. t. cap. 3. de fidejus.*, ubi reprobatur ista consuetudo utpote irrationabilis. Verum estne aliqua poena in jure statuta, si quis jurare recuset? Poena recusantis jurare de calumnia sequens est. Actor ab instituta actione cadit, et Reus habetur pro confesso, et licet Judici contra eum venire ad sententiam aliis pensatis *Cap. ult. § final. h. t. et leg. 2. § Quod si Actor Cod. de jurejur. propter calumniam*. Haec autem poena tam ex parte Actoris quam Rei non incurritur ipso jure, sed opus est sententia Judicis, per quam Reus, Actore recusante, absolvitur ab instituta actione, vel si Reus jurare nolit, tanquam confessus Actori condemnetur juxta libelli petitionem, et ad praestandum id, super quo lis contestata fuit. *Cit. Auth. Principales Cod. h. t.* Potest tamen hujusmodi poena evitari, si mora, et contumacia opportune purgetur. *Arg. Legis Etsi 8 ff. si quis coactionibus etc.*

12.º Effectus autem hujus juramenti est, ut jurans excusetur ab omni calumniandi suspicione, sive a tacita, seu praesumpta calumnia, *arg. Cap. 5. h. t. et Leg. 1. Cod. h. t.* non autem ab evidenti et expressa, ideoque finita causa tanquam calumniator criminaliter accusari potest, et puniri. Pirhing *lib. 2. h. t. n. 35.*

13.º Satis de hoc, quia hodie hujusmodi juramentum in judiciis a foris nostris recessit, cum mali litigantes ad pejerandum facile accederent. Hinc hodie post litis contestationem nil aliud curandum, quam ut rei controversae probationes afferantur, quae judices sententiam laturos ad veritatem dignoscendam quasi manu deducant.

TITULUS VIII.

De dilationibus

1.º Post litem contestatam, post utrinque praestitum juramentum calumniae solent litigantes inducias, et dilationes petere, Actor quidem ad probandam intentionem suam, Reus vero ad respondendum petitioni Actoris, et exceptionem, si quam habet, comprobendam. Hinc merito B. Raymundus subiungit titulum praesentem.

2.º Dilatio itaque generice sumpta nihil aliud est, nisi indultum, seu concessio temporis competentis, intra quod aliquid agi debet, et potest. Haec est vel judicialis, vel extrajudicialis, prout ad actum judiciale, vel extrajudiciale conficiendum conceditur. Judicialis autem, de qua hic loquimur, definiri potest « *Justum temporis intervallum, quod ad aliquem actum judiciale commodius expediendum actori, vel reo conceditur.* » Dilationes a jure

introducuntur sunt, ut iudices in causarum cognitione, et definitione tutiori pede procedant, et partes ad propriam praeparandam defensionem congruum tempus habeant. Hinc in definitione diximus: *Iustum temporis intervallum.* » Porro nonnullas ex istis dilationibus dat lex, nonnullas Iudex, alias autem dat conventio, hinc dicuntur dilationes *legitimae*, *arbitrariae*, et *conventionales*. Legitimae sunt, quae simpliciter, et determinate dantur a lege, ut esset tempus decennii ad appellandum a sententia lata, ne abeat in rem iudicatam. *Cap. quod ad consultationem 15 de senten. et re iudic.* Arbitrariae sunt, quae in iudicio a Iudice pro arbitrio conceduntur, inspectis circumstantiis causae. Cum autem huiusmodi dilationes arbitrariae sint actus iudiciales, idcirco concedendae a Iudice sunt pro tribunali sedente, causaque cognita, et utraque parte praesente. *Conventionales* denique sunt, quae ex partium conventionem, seu consensu dantur, seu cum partes conveniunt in negotii prorogatione *Cap. 28. § fin. de offic. delegat. Leg. 13 ff. de verb. signif.*

3.º *Arbitrariae*, sive *Judiciales* triplicis sunt generis, nam aliae dantur in prima litis parte, nempe a citatione usque ad litis contestationem, ac dividuntur in *citatorias*, *deliberatorias*, et *recusatorias*, vel *declinatorias*, aliae dantur a litis contestatione ad sententiam definitivam, et istae dicuntur *probatoriae*, et *allegatoriae*. Alia edemum

dantur in fine litis, et dicuntur *definitivae, vel executoriae*.

4.º Quoad praedictas dilationes haec notatu digna sunt. 1. Dilatio *citatoria*, est, quae Reo absenti, et citato datur ad comparendum, et respondendum libello Actoris. Haec *peremptoria* suapte natura non est, quia Reus nonnisi ad tertiam, quae proinde peremptoria erit, comparere tenetur *Leg. 68. ff. de judic.* De jure antiquo dilatio simplex decem dies, de jure recentiori per *Auth. qui semel Cod. quom. et quand.* triginta dies requirit, adeoque peremptoria nonaginta. In praxi tamen, aequitate canonica suadente, hoc tempus juxta *prudens* Judicis arbitrium vel extenditur, vel arctatur. Verum si dilatio citatoria cum termino peremptorio nimis brevis esset, praesertim cum de rebus Ecclesiasticis agitur, licite ab ea potest appellari, nisi necessitas aliud requirat, uti clare patet *ex Cap. 1. h. t.* Quod si terminus sit justus, interim tamen is, cui dilatio data fuerat, a judice citetur, et occupetur in causa publica ita, ut pro causa privata se instruere haud potuerit, tunc nova dilatio est concedenda. Ita *Caput 4. et ult. h. t.* 2.º Dilatio *deliberatoria* est, quae Reo post oblatum libellum datur, ut deliberare possit, an litigare velit, vel non. Dixi *Reo*, siquidem dilatio deliberatoria non datur Actori, quia ipse cum ad litigandum provocet, instructus venire potest, et debet *Leg. qui in alterius 42. ff. de reg. jur. et Leg. 2. Cod. h. t.* Imo etiam Reo quandoque

hujusmodi dilatio denegatur, quando scilicet per literas citatorias plene instrui, et secum deliberare potuit, cederet ne liti, vel contenderet *Cap. praeterea 2. h. t.* Terminus istarum induciarum, seu dilationum jure communi extenditur ad viginti dies a die porrecti libelli, ut statuitur. *Auth. Offeratur Cod. de lit. contest. Novell. 53. c. 3. § 1.* An vero hujusmodi tempus coarctari, vel prolongari a Judice possit DD. disputant. Negant alii ex ea ratione, quod sicut decendium ad appellandum, sic et viginti dierum terminus ad deliberandum, et judicem recusandum est legalis, sive concessus a jure; atqui tempus a jure concessum coarctationi, et prorogationi Judicis non est obnoxium; ergo etc., sed melius adfirmant alii, si in favorem Rei hoc fiat, et justa, ac rationabilis causa urgeat. Hodie deliberatoriae non differunt a citatoriis, quia libellus cum citatione mittitur. 3.º Dilatio *recusatoria*, seu *declinatoria* illa dicitur, quae ad omnes exceptiones dilatorias, seu declinatorias opponendas datur, priusquam litis contestatio fiat *Cap. 4. de except.* Porro sicut plures sunt casus excipiendi, ita et plures sunt causae differendi. Ita Huth *h. t.* Tempus autem his dandum idem statuitur, quod exceptionibus determinatum est, de quo tamen infra *tit. 25.*

5.º Dilationes *probatoriae* sunt, quae dantur tum Actori ad positiones, et articulos probatoriales formandos, conquirendosque testes, et instrumenta, tum Reo ad respondendum, et ad suas exceptiones

conficiendas, et probandas. Istae plerumque ad instantiam partis litigantis post litis contestationem conceduntur. *Cap. l. h. t. Leg. 1. et 4. Cod. h. t.* Quoad eas jure communi tempus moderandum est pro distantia locorum, et personarum qualitate ita, ut tres menses concedendi sint, quando probationes petendae forent ex eadem provincia, non ultra sex menses, quando peterentur ex aliena provincia, non ultra autem novem menses, quando ex remotissima provincia peti deberent juxta *leg. 1. et fin. Cod. h. t.* Verumtamen hodie tempus pro his dilationibus assignandum committitur arbitrio Judicis, modo servetur aequalitas inter Actorem, et Reum, ita ut quantum tempus datur Actori, tantum etiam detur Reo, si petat, cum ejus partes sint favorabiles ex regula juris *Non licet 32. in 6.* In judiciis enim vel maxime servanda est aequalitas *Cap. 1. de re judicat. in 6. Cap. Novit de judic. Leg. qui accusare Cod. de edendo.* Caeterum in *causis pecuniariis, et civilibus* regulariter hujusmodi dilatio est peremptoria, ita ut per se loquendo non nisi semel dari debeat ad probandum *citat. leg. 1. C. h. t.* Neque opus est, ut addatur verbum *peremptorie*, nam hoc ex juris dispositione subintelligitur. Dixi *regulariter*, quia ex justa causa concedi potest etiam secunda, et tertia: quarta vero non aliter conceditur, nisi cum solemnitate legali, videlicet ut eam petens post allegatam, et probatam legitimam causam, juramento asserat, quod malitiose illam non petat. Quod pariter

observatur, si prorogatio quartae dilationis petatur. *Cap. 15 de testib., Authent. at qui semel Cod. de probat.* In criminalibus vero Reo dari possunt tres dilationes, Accusatori vero duae, et ex quacumque causa, nullo etiam impedimento allegato, dummodo non sit praesumptio, quod dolose petantur. Ratio est, quia in his causis majus vertitur praejudicium. Ita Schmalzgrueber *h. t. n. 13. 14. 15. et 16.*

6.º Quoad *definitorias* dilationes, quae dantur ad audiendam sententiam, certum tempus a jure praefixum non est, potest enim dari secunda, et tertia dilatio, nisi prima sit *peremptoria*, quod significatur per terminum *peremptorie*, vel alios aequivalentes, ut si dicatur, si quis tali die non comparuerit ad audiendam sententiam definitivam, etiam in ejus absentia Iudicem processurum ad ferendam sententiam *Cap. 24. de offic. Deleg. leg. 71. ff. de judic.* Pirhing. *h. t. n. 21.* Schmalzgrueber *eod. tit. n. 20.*

7.º Denique quoad *executorias*, quae conceduntur parti, quae damnata est ad solvendum, vel ad aliam satisfactionem praestandam, illud est observandum, quod in actionibus personalibus de jure est quadrimestre. *Cap. 26 de off. Deleg. juncta Gloss. v. Quadrimestre.* Et merito: *siquidem debere statim solvere cum aliquo temperamento intelligendum est: nec enim cum sacco adire debet*, ait lex *Quod dicimus 105. de solut.* Quod tamen a Iudice ex rationabili causa ampliari, vel

abbreviari potest *Cap. 15. de sent. et re judic.*, in realibus autem non habent locum, quia statim fit executio, ubi reus dixit se velle parere, alias post decem dies ad appellandum concessos. Si tamen reus possessor neget, se statim posse restituere, et caveat per fidejussores de re, vel ejus aestimatione restituenda, tunc aliqua dilatio a Judice ei est concedenda. Ita in *Instit. de offic. jud. § Etsi in rem, leg. Qui restituere 68. ff. de rei vind.* Neque pariter locum habent tales dilationes in *criminalibus*, nam in his executio non differtur, nisi in certis casibus v. g. cum mulier praegnans damnatur ad mortem.

8.º At quos pariunt effectus dilationes? Triplicem effectum gignunt. 1. ut dilatio uni parti concessa prosit et alteri litiganti, ita ut ea invita renuntiari non possit datae dilationi *leg. 6. in fin. Cod. de temp. in integr. rest.* 2. ut pendente dilatione Judicis officium conquiescat « *donec petiti temporis defluerint curricula* » *Leg. 3 Cod. de dilat.*, ac proinde nihil agendum, vel innovandum est circa articulum causae, super quo data est dilatio, in praejudicium ejus, qui eam impetravit, secus ipso jure nullum, neque partium consensu validari potest. At super alios articulos in causae cognitione Judex procedere non prohibetur. 3. Ut pars, nisi actum fecerit intra dilationis terminum ad eum faciendum assignatum, amplius non audiatur; actus enim perimitur, qui in dato termino fieri debuit, Judexque ad ulteriora possit

procedere *leg. fin. ff. de feriis leg. 13. ff. de excus. tutor.* Nec hic opus est interloqui, quia ipsa dilatio finita vim habet sententiae interlocutoriae *Leg. 3. Cod. h. t. et arg. Cap. 1. eod.*

9.º Quomodo vero computetur tempus dilationum disputant DD. Haec tamen retinenda videntur. Prima dies datae dilationis, seu a quo incipit dilatio, non computatur, sed altera proxima: verum ultima dies cedit impetranti ita, ut sufficiat ultimo momento hujus diei comparere *arg. cap. I. de restitut. spoliat. in 6. Leg. 41. de Verb. oblig. et §. 2. Instit. de Verb. oblig.* Medium autem tempus est continuum computatis diebus feriatis, et non feriatis *leg. 3. Cod. h. t.*, nisi forsan feriae absorberent totam dilationem, vel majorem ejus partem, tunc enim tempus feriatum non computari aequitas postulare. Ita Schmalzgrueber *h. t. n. 26.*

10.º Verum etiam quoad hujusmodi materiam hodie in judiciis consulendi sunt Codices proceduræ.

TITULUS IX.

De feriis.

1.º Feriae quoque sunt quaedam dilationes, vel potius causae dilationum; siquidem iis durantibus, neque in jus aliquis vocari, neque ullus actus judicialis exerceri potest; hinc sapienter B. Raymundus titulo de dilationibus hunc subjunxit.

2.º Feriae dictae sunt a *feriendis hostiis*, quas veteres suis Diis immolabant, itaut illis diebus nefas esset aliquid in judicio tractari, ideoque dies festi, seu feriatii dies *nefasti* dicebantur. Quoad vero rem nostram feriae dicuntur illi dies, quibus jus non dicitur, seu vacatur a strepitu judiciali. Differunt autem a dilationibus, quia istae dantur ad instantiam, et utilitatem partium, ut se se melius instruere, aut jus proprium rectius

explicare valeant; e contra feriae vel ad Dei honorem, vel ad bonum publicum principaliter instituuntur. Hae dividuntur in *ordinarias*, et in *extraordinarias*, seu *repentinas*. Primae certo jure SS. Canonum, et legum constitutae statis temporibus quotannis recurrunt; secundae autem non certa, et stabili lege, sed ob peculiarem, atque extraordinarium aliquem eventum a Principe, vel Magistratu indicuntur. *Ordinariae* autem dividuntur in ferias *sacras*, et in *profanas*. Sacrae sunt illae, in quibus ex mandato Ecclesiae ab operibus servilibus, et actibus judiciariis abstinendum est, et divino cultui vacandum, et de his agitur in *Cap. 1. et ult. h. t. et Leg. 7. Cod. eod.* Profanae illae sunt, quae hominum gratia ob aliquam necessitatem, vel utilitatem constitutae sunt, tales sunt: 1. *feriae nundinarum*, quae ad publicum mercatum exercendum conceduntur *Leg. unic. Cod. de nundinis*; 2. *feriae messium, et vindemmiarum*, de quibus fit mentio *Leg. 1. 3. et 7. ff. h. t.* 3. *Feriae nuptiarum*, quibus per statuta sacrorum canonum nuptiae publice, et solemniter celebrari prohibentur. Verum quoad ferias *nundinarum*, et *nuptiarum* hoc notandum est, quod in ipsis actus judiciales non prohibentur, nisi aut cum *sacris*, aut cum *rusticis* coincidunt. Discrimen est inter ferias, sive sacras, sive repentinas, et rusticas seu profanas. Nam feriis sacris renuntiare partes non possuunt *Cap. fin. h. t.* quia solemnitates sacrae in honorem

Dei, et boni publici intuitu institutae sunt, cui partes nequeunt praejudicare. Idem dicendum de *feriis repentinis*, quae ob causam publicam, et publicum favorem instituuntur, quia et istae postquam semel sunt constitutae, publici juris fiunt, ideoque privatorum pactis tolli haud possunt *Cap. Si diligenti de for. compet. et leg. Jus public. ff. de pactis*. Secus autem dicendum de feriis rusticis, videlicet *messium*, et *vindemmiarum*, quia istae in commodum, ac utilitatem privatorum sunt constitutae, hinc eis pacto privatorum renunciari posse in aprico est » *cum sit regula juris antiqui omnes licentiam habere iis, quae pro se introducta sunt, renunciare*, ut loquitur Imperator in *leg. Si quis 29 Cod. de pactis*, ac proinde in istis feriis ex partium consensu actus judiciales exerceri queunt. *Cap. ult. h. t.*

3.º Hoc posito quaeritur quinam possint instituere, et indicere ferias. Ut clara, et recta responsio detur, distinctione opus est; vel enim feriae sunt sacrae, vel profanae. Si sunt sacrae, tunc quidquid acatholici dicant, in Ecclesia esse potestatem eas instituendi de fide est, et patet ex perpetua traditione, et usu Ecclesiae a temporibus Apostolorum usque ad haec tempora continuato. Hin sacras ferias universales, quae totam Ecclesiam obligent, instituere potest solus R. Pontifex, quia ipse solus spirituales habet jurisdictionem in universa Ecclesia, et populo christiano, uti constat ex *Cap. 1. dist. 3 de consec. Fagnan. in Cap. fin. h. t.* Particulares autem, et quae unam tan-

tum Dioecesim ligant, praecipere, atque instituere potest proprius illius Episcopus *Can. pronuncian- dum* 1. *dist. 3 de consec. Cap. fin. h. t.* Ratio est, quia in Dioecesi sua id potest Episcopus, quod Pont. Romanus in universa Ecclesia, exceptis iis, quae sibi ipse Pontifex reservavit *Cap. ad honorem* 4. *de auct. et usu Pall. Cap. nopit. 13 a judic.* Porro potestas indicendi festa non est reservata R. P., sed pro respectivis Dioecesibus expresse Episcopis concessa *Cap. fin. h. t.* ubi legitur « *Quas singuli Episcopi in suis Dioecesibus cum Clero, et populo duxerint solemniter venerandas.* » Duo tamen quoad hanc Episcopi potestatem sunt notanda, 1. nempe ut sanctus, de quo Episcopus vult instituere festum, fuerit prius a Papa canonizatus, haec enim canonizatio exclusive ad Papam pertinet. *Canon. audivimus* 1. *de reliqu. et venerat. Sanctor.* 2. Ut hujusmodi institutio festi fiat ab Episcopo cum Clero, et populo, *Cap. fin. h. t.* Etsi hodie ex *Cone. Trid. Cap. 12. Sess. 25 de regular.* secus fiat, si quidem haec S. Synod. mentionem non facit nec Cleri, nec populi, sed statuit tantum dies festos designatos ab Episcopo observandos esse etiam a regularibus.

4.º Cum vero potestas instituendi ferias sacras in honorem Dei, et Sanctorum sit proprie spiritualis, spectat enim ad religionem, et cultum divinum, sequitur eam laicis haud competere, siquidem in spiritualibus ipsos solum *necessitas manet obsequendi, non auctoritas imperandi Cap. Ecclesiae*

S. Mariae 10 de Const. et Cap. fin. de rebus Eccl. non alien. Id autem, quod ad laicos tantum pertinet, est, ut poenam infligere possint illis, qui violant hos dies festos ab Ecclesia institutos; quia Principum Catholicorum officium est in adiutorium Ecclesiae sacrarum Constitutionum praecepta tueri, atque in earum violatores animadvertere. *Can. Si in adiutorium dist. 10. et can. Boni Principis dist. 96. juncto Conc. Trid. Sess. 25. cap. 20. de Reform.* Hinc muneri suo non satisfacit Princeps, qui ob nullam aliam causam, nisi quia vult separationem Status ab Ecclesia, denegat opem ad observantiam legum Ecclesiasticarum, ut nostris temporibus factum fuisse omnes norunt. Si autem feriae sunt profanae, tunc illas instituere, atque indicere est solius Principis politici *leg. 4. Cod. h. t.*; earum vero determinatio ad tempus spectat ad praesides, et proconsules *Leg. 3. ff. h. t. et Leg. 7. ff. de offic. Proconsulis.*

5.º Dies, in quibus sacrae sunt feriae, antiquitus definiti inveniuntur a Gregorio IX *Cap. 5. h. t.*, sed postea determinati fuerunt ab Urbano VIII Bulla, quae incipit, *Universa*. Isti autem deinceps reducti fuerunt per posteriores Pontifices, scilicet a Bened. XIV. Bulla incipiens, *Ab eo tempore*; a Pio VII declaratione pro tota Gallia data a Cardin. Caprara die 9 Aprilis 1802, et deinde ad totam Italiam extensa. Novissime vero a Papa Pio IX s. mem. iterum pro Italia idem decretum, et confirmatum fuit, uti omnibus est notum.

6.º Relate vero ad modum, quo computari debeat tempus feriarum, haec statuta reperiuntur. Feriae sacrae quoad publicum divinorum officiorum celebrationem incipiunt a vespere diei praecedentis, et durant ad vespervas diei sequentis *Cap. 1. h. t.*, quoad vero vacationem ab operibus servilibus, et aliis actibus prohibitis in *citat. Cap. 1. h. t.*, licet feriae istae eodem modo inciperent, et eodem modo durarent, tamen in Europa universalis consuetudo, et usus Ecclesiae jam obtinuit, ut a media nocte inciperent, et usque ad alterius noctis medium durarent: quod ex more romano ortum habuisse videtur ut in *Leg. More Romano ff. de feriis*. Relate vero ad ferias *messium*, et *vindemniarum* consuetudo locorum est attendenda, quia cum non ubique eodem tempore aut fruges maturescant, aut in apricis collibus uvae ducant colorem, sed prout regio quaeque vel soli vicinior est, vel ab eo remotior, hinc non unum tempus ubique gentium designari potest. Feriae vero repentinae tempus non habent, quia sicut ex Principis arbitrio pendet earum institutio, ita et duratio. Tandem quoad ferias nuptiarum, quid sit de jure veteri *Can. non oportet 10. caus. 33. quaest. 4*, hodie servandum est praescriptum Concilii Tridentini *Sess. 24. cap. 10. de reformat. matrim.*

7.º His praejactis quaeritur quinam actus in feriis prohibentur? Quamvis in feriis profanis solum prohibeantur exerceri actus judiciales, seu

forenses, in sacris tamen feriis ad cultum Dei, et SS. institutis praeter istos actus etiam opera servilia, atque illicita prohibentur. Hinc omnes Christifideles tenentur celebrare, seu observare ferias sacras, seu festos dies. Praeceptum hoc Ecclesiasticum partim est *affirmativum*, partim *negativum*. In vim *prioris* tenentur integram missam cum attentione audire, nisi eos excuset impotentia, aut phisica, aut moralis, de qua theologi. In vim autem *posterioris* prohibentur 1. opera servilia. Ita *Cap. 3. h. t.* ubi legitur, *in his ab omni opere servili cessandum*, nisi ex causa necessitatis tale opus suscipiatur 2. Praecipitur *ab omni opere illicito abstinere ita ut mercatus minime fiat, neque placitum, neque aliquis ad mortem, vel ad poenam judicetur: nec sacramenta (nisi pro pace, vel alia necessitate) praestentur* Ita *Cap. 1. h. t.* Praeterea *Cap. 5. h. t.* Gregorius IX. rescripsit. « *Quamvis non prorogari, sed expediri deceat quaestiones; debet tamen judicialis strepitus diebus conquiescere feriatis, qui ob reverentiam Dei noscuntur esse statuti..... Et adeo quidem his sacris feriis a judiciis cessandum est, nisi necessitas exigat, vel pietas suadeat, ut neque consentientibus partibus processus judiciarius subsistat, nec sententia talibus diebus promulgata valeat.*

8.º Ex quibus sequitur in feriis sacris 1. interdicti mercatus. Sub hoc autem nomine non veniunt distractiones rerum parvi momenti, quae ad

victum quotidianum maxime sunt necessariae, sed contractus emptionum, et venditionum, locationum, et conductionum, praesertim si publice, vel publica solemnitate fiant. Item publicae, et solemnes nundinae, quae certis temporibus semel, vel bis in anno negotiationis causa in loco instituuntur, sicut et illae, quae singulis hebdomadis certo quodam die fiunt. Et ratio est, quia non est conveniens, ut in sacris illis diebus mercatus fiat, qui fideles a cultu, et servitio divino distrahit. In pluribus tamen locis consuetudine receptum est, ut nundinae festis diebus celebrentur ob maiorem populi commoditatem, praesertim rusticorum, et pauperum, qui non possunt operas suas deserere. Et licet nonnulli teneant hanc consuetudinem non excusare a peccato; oppositum tamen substinent alii, quia cum observatio festorum sit legis humanae, sequitur ei per consuetudinem derogari posse. Verum quoad nundinas observandae sunt nonnullae Constitutiones a Benedicto XIV. editae ann. 1742 die 12 Aug. 1744 die 24 ejusd. mensis, et 1745., die 5 Novemb. quarum 1. incipit. *Nihil profecto*. 2. *Paternae charitatis officium*. 3. *Ab eo tempore*.

9.º Sequitur 2º interdicti *Placitum*. Sub hoc nomine venit tota causa judicialis, et forensis tractatio; hinc prohiberi in die festo *placitum* idem est, ac prohiberi strepitum judiciale, et si acta iudicii fiant, sunt invalida, quia lex illa prohibens festo die irritat ita, ut etiam *consentientibus*

partibus nec processus subsistat, nec sententia teneat. Cap. fin. h. t. et leg. 2. Cod. eod. Quod procedit etiam in proprie dicto arbitrio, et vero arbitro *Leg. 7 Cod. h. t.* quia verus arbiter procedere debet ad instar judicis servato ordine judiciario. Verbo nomine *placiti* interdicta sunt illa acta judicii, quae fiunt cum strepitu forensi, ideoque prohibetur exercitium jurisdictionis *contentiosae*. Prohibetur insuper eadem de causa citatio decretoria juxta *leg. fin. Cod. h. t.* in qua legitur « *sit ille dies a cognitionibus alienus.* » confectio enim citationis requirit cognitionem causae ad statuendum terminum citato, etsi secus sentiant Fagnan et Reiff., qui docent a judice extra tribunal *posse die festo* confici decretum citationis. Multo magis prohibetur sollemnis citatio per *proclama* vel *capturam* ad tradita per *cit. leg. fin. Cod. h. t.* ubi legitur « *praeconis horrida vox silescat.* » Quod si citatio fiat die juridico ad diem non juridicum, seu feriarum expresse v. gr. *die dominico comparere*, non valet, cum omnis strepitus cesset die feriato. At si tacite fiat in diem feriatum v. gr. ut compareat 6. Junii, quo die occurrit festum, citatio regulariter fertur in sequentem diem proximum juridicum *arg. cap. 6 de dolo et contum.* Praeterea interdicatur iudicium criminale, praesertim si ad capitis poenam dirigatur. Legitur enim in *cit. cap. 1. h. t.* *Neque aliquis ad mortem, vel ad poenam judicetur.*

10.º Tandem interdicatur *sacramentum*, cujus nomine venit juramentum, ideoque prohibetur examen, aut depositio testium, et multo magis juramentum illorum *Cap. I, et fin. h. t.*, cum testes cogi non possint ad testificandum *l. fin. C. h. t.* - ibi - *nulla quemquam urgeat admonitio*; et aliunde actus isti multum habent de strepitu judiciali. Quoad vero sententiam, et executionem dubium non est, quod die festo prohibeantur, si cum strepitu forensi exercentur, imo invalide fiunt *Cap. fin. et leg. fin. Cod. h. t.* ubi legitur. « *A cunctis executionibus excusetur.* » Verum quoad hujusmodi actus judiciales exceptio habetur in ipso *Cap. 1. h. t.*, scilicet quod actus isti fieri possint in die sacro, si *necessitas exigat, vel pietas suadeat*. Hinc ob *necessitatem* expediri possunt causae illae, quae celeritatem requirunt, quia necessitas non habet legem: ob *pietatem*, sive misericordiam vero peragi possunt causae alimentorum, mercedis etc.

11.º Ex hactenus expositis innotescit omnes actus ad strepitum forensem pertinentes die feriato interdici. Cum vero nonnulla ad hunc strepitum judicialem haud pertineant, sequitur ea licite, et valide fieri posse. Hac de re exerceri possunt actus jurisdictionis *voluntariae* feriis tam sacris tam prophanis *leg. 3. ff. et arg. Cap. ult. h. t.* Licite et valide fieri possunt 1. *oblatio libelli*, quia est preparatoria tantum ad iudicium absque ullo strepitu. Idem dicatur de citatione privata per nuntium,

aut litteras. 2. *Sententia*, quae fertur sine cognitione, et strepitu judiciali, uti etiam actus jurisdictionis voluntariae; ut emancipare, manumittere, veniam aetatis concedere, dispensare, magistratum creare, exceptis illis, qui solemnem causae cognitionem praerequirunt; ut arrogatio, bonorum possessio decretalis etc. 3. *Sententia excommunicationis, suspensionis, et interdicti*: nam poenae istae feruntur per modum praecepti, et in bonum, seu medicinam animae. 4. *Appellatio*; tum quia haec fit sine strepitu, tum quia vim habet defensionis, quae cuicumque, et quovis tempore jure naturali est permissa. Oppositum tamen tenent nonnulli canonistae. Ita Maschat *h. t. n.* 5.

12.º Post haec quaerunt Canonistae, quaenam regula tenenda est in hypothesisi, quod feriae particulares in uno loco vigeant, at in alio non vigeant? Quinam tunc locus in iis observandis attendendus est? Num judicis? Num actoris? Num Rei? Num omnium? Respondent servandas esse ferias, quae vigent in loco judicis, quia quando agitur de ordinatione judicii, seu processus, non consuetudo loci litigantium, sed consuetudo, et praescriptio loci, in quo exercetur judicium, et causa tractatur, attendi solet. Argum. *Leg. Semper in stipulationibus* 34 ff. *de reg. jur.*

13.º Ex omnibus itaque adhuc prolatis manifestum apparet diebus festis prohiberi omnes

actus *serviles*, nec non eos de quibus in *Cap. 1 h. t.* sermo habetur. Verumtamen, ut Ecclesiae intentio quoad expositam prohibitionem clarior erumpat, prae oculis habenda est dispositio *Cap. 3 h. t.* in quo de piscatione aelecium pertractatur.

TITULUS X.

De ordine cognitionum.

1.º Lite jam contestata, praestitoque jam juramento calumniae, et expletis dilationibus a jure, vel ab homine indultis, solet non raro Reus aliquam contra Actorem quaestionem proponere, sive per modum actionis, sive per modum exceptionis, uti frequentius accidit. Hinc saepe contingere potest, ut duae, aut plures etiam quaestiones in eodem judicio decidendae judici offerantur. Hac de re ne praeposterus ordo confusionem pariat, scite hic B. Raymundus hunc titulum subnectit, ut pateat, quo ordine de his causis cognitio institui, et sententia ferri debeat.

2.º Ordo itaque cognitionum, seu judiciorum nihil aliud est, quam « *Ordo servandus a Iudice in examine plurium quaestionum in eodem judicio*

concurrentium inter easdem personas » Doctores hunc titulum explicantes plures tradunt regulas, quae hujusmodi ordinem determinant. Nos brevitati consulentes nonnullas tantum referemus.

3.º *Prima regula est.* Ex duabus, vel pluribus causis, seu quaestionibus, quarum una viam parat ad cognitionem alterius, vel eam impedit, prius est cognoscenda quaestio viam parans vel eam impediens, v. g. prius est cognoscenda causa possessionis, quam proprietatis. *Leg. Ordinarii Cod. de Rei vindicat.*, ut constet, cui onus probandi incumbat, et quis possessionis commodis, seu privilegiis gaudeat. Item prius discutienda est exceptio excommunicationis actori objecta, quam causa ab eo in iudicium deducta *Arg. Cap. Intelleximus de judic.*, ut constet, num agere in iudicio possit. Item prius cognoscendum de Clericatu Rei conventi, si de eo dubitatur, quam de crimine illius. *Cap. si iudex 7 de sent. Excomm. in 6*, ut pateat, an iudex saecularis respectu illius sit competens. Quare hujusmodi quaestio potiusquam praejudicialis, nonnisi praeparatoria dici potest, et debet, quia licet cardinem controversiae non contineat, tamen viam expeditiorem parat ad controversiam dirimendam. *Secunda regula est.* Ex duabus causis in iudicium deductis illa prius est tractanda, a qua altera sic dependet, ut lata in ea sententia absolutoria altera absorbeatur, et perimatur, unde proprie praejudicialis dicitur. Idque ut pu-

gnantium inter se sententiarum prolatio, processuumque intricatio evitetur. Procedit autem huiusmodi regula sive plures istae causae ab uno, sive a diversis, sive agendo, sive excipiendo proponantur. Hinc si in iudicium deducta causa divortii, incidat causa de valore matrimonii, haec utpote praejudicialis prius tractanda, et cognoscenda est. Sic si inducta causa de valore matrimonii in iudicium Ecclesiasticum, vir tanquam reus adulterii deferatur ad forum saecularem, prius de valore matrimonii, quam de crimine adulterii cognoscendum est, quia si matrimonium declaretur nullum, adulterium a viro committi haud potuit, ideoque prior causa est praejudicialis, quia alteri praejudicium offert. *Tertia regula est.* Si contra actionem jam institutam proponatur exceptio peremptoria, tunc pariter prius tractanda, ac discutienda est huiusmodi exceptio, quam causa jam instituta, quum exceptio peremptoria jus actoris perimat, et petitionem omnino absorbeat Ita *Cap. 1. h. tit.* Neque obstant textus *Cap. causam 16. de Offic. Delegat. Cap. Accedens 4 ut lite non contestata, et Cap. 10, et 13 de rest. spoliator.* Siquidem in his casibus processum est ad causam principalem, sprete exceptione, quia iudicium erat *possessorium*; in *cap. 1* autem erat *petitorium* Ita *Hut. h. t.*

4.º Item procedit in exceptionibus dilatoriis, nam et hae ante negotium principale sunt cognoscendae, quin imo regulariter ante litis conte-

stationem proponi, discuti, et probari debent. *Cap. Pastoralis 4. de except. Cap. Inter Monasterium 20 de sent. et rejudicet.* Unde proposita contra Actorem per Reum exceptione dilatoria, judex antequam procedat in negotio principali, tenetur de veritate talis exceptionis cognoscere: siquidem tali exceptione subsistente, vel persona judicis a judicando, vel persona actoris ab agendo, vel ipsa instantia veluti incompetens repellitur, ideoque in causa principali superflue, imo et nulliter, atque invalide procederetur.

5.º Ex hactenus dictis apparet quid veniat sub nomine quaestionis praejudicialis, et quid sub nomine exceptionis peremptoriae. Quaestio praejudicialis ea dicitur, quae alteri praejudicium sic infert, ut altera definiri nequat, nisi prius ipsa definita fuerit. Exceptio autem peremptoria ea est, quae si probetur, causa eo ipso cessat. Praejudicialis autem pluribus sub respectibus talis dici potest, nimirum vel respectu eligentis, vel respectu adversarii, sive rei conventi, vel respectu processus.

1. Dicitur praejudicialis respectu eligentis, siveponentis, quatenus si is ex duabus actionibus sibi competentibus eligit unam, praejudicium sibi in altera infert, siquidem ad ipsam amplius regredi non potest, prout habetur casus in *Cap. 25 de electionibus in 6, et Cap. unic. § fin. de postulat. Praelator. in 6, et in leg. Quod in haerede § eligere ff. de tributor action.*

2. Dicitur praejudicialis respectu adversarii, seu rei conventi, quatenus si

ipse contra actorem proponat exceptionem, et eam probet, jus actoris tollitur, ejusque intentio perimitur *Argum. Cap. 1 h. t.* ubi probato impedimento consanguinitatis, perimitur intentio mulieris virum repetentis. Sed hoc in casu quaestio praejudicialis confunditur cum exceptione peremptoria. 3. Denique dicitur quaestio praejudicialis, respectu processus, quatenus si non perimit intentionem actoris, exigit tamen tractari ante aliam, et sic praejudicet processui ipsum retardando, ex. g. si contra actionem propositam objiciatur exceptio declinatoria fori, vel quia judex non est competens, vel quia est suspectus. Pariter si exceptio fiat ad repellendum actorem ab agendo, sive quia nequeat in judicio consistere, sive quia actionem male proposuerit etc. Jam omnes istae quaestiones praejudiciales sunt respectu processus quia proponendae sunt, et resolvendae antequam principalis definiatur, ideoque processum retardant. Imo hujusmodi exceptiones declinatoriae fori non modo sunt cognoscendae ante causam principalem, sed imo ante litis contestationem, uti jam innuimus.

6.º Discrimen tamen est circa modum procedendi quoad hujusmodi exceptiones. Si enim exceptiones sunt communes, et simpliciter dilatoriae, quae concernant judicium processum causae principalis, tunc duplex sententia requiritur, una scilicet, quae definiat exceptionem, altera autem, quae resolvat causam principalem. Si vero

exceptiones sunt peremptoriae, tunc necesse non est, ut super his feratur sententia, quia pronuntiatio super causa principali jam in se includit pronuntiationem tacitam super peremptoria exceptione *Cap. 21 de sent. et re judicet*. Excipe tamen si quaestio, seu exceptio peremptoria coram uno iudice, et principalis coram alio esset ventilanda, uti habetur in *Cap. 3 h. t. et Cap. 5 qui filii sint legit*. Hoc enim in casu duplicem sententiam requiri palam est.

7.º Exceptionibus peremptoriis, et dilatoriis affines sunt quaestiones incidentes, et emergentes. *Incidens* enim quaestio, seu exceptio sumitur pro peremptoria, eoquod quasi incidat, seu perimat negotium principale. *Emergens* e contra dicitur, quae negotium principale non perimit, sed tantum differt, talis est omnis exceptio dilatoria. Unde illud *Glos. 1. cap. h. t. Incidens perimit, emergens quaestio differt*. Dicitur autem incidens, quia ante iudicium inchoatum originem habet, seu quia negotium principale, et causam ipsam attingit, qualis est exceptio consanguinitatis, pacti de non petendo; emergens contra vocatur, quia post iudicium inchoatum, atque adeo in ipso iudicio orta est, quasi tunc primum emergat, seu quia processum, et ordinem litis tangit ex. gr. *an danda sit dilatio, an testis a muliere productus recipiendus sit*.

8.º *Quarta regula est* — Cognitio majoris causae praemittenda est cognitioni minoris causae

juxta *leg. 54. per minorem ff. de judic*: ubi — *per minorem causam majori praejudicium fieri non oportet*: addita etiam ratione, quia major quaestio minorem ad se trahit. Sic e. g. si qui fundum petat, et praeterea servitutem viae ad illum fundum, prius de fundi proprietate, quam de viae servitute agendum est *Leg. fundum 16 de except. et praescript.* Item si causa civilis cum criminali concurrat, criminalis civili tanquam minori in ordine cognitionis praefertur. *Leg. fin. Cod. de ordin. judic.*, dummodo tamen utraque actio mota sit aequae principaliter. v. g. Titius petit a Cajo certum debitum, et Cajus vicissim accusat Titium de homicidio. Tunc enim prius terminanda est illa causa criminalis homicidii, et illa civilis differenda, donec criminalis cessaverit, vel per sententiam absolutoriam, vel quocumque alio modo, et dein de integro resumenda. *Pirh. h. t. n. 18.* Hoc tamen non procedit, si una mota est principaliter, altera vero est incidens, et neutra alteri praejudicat; tunc enim una propter aliam non est differenda, sed utraque eadem sententia est terminanda. Ita desumitur ex *leg. Cum civili Cod. de ordine judicior.* *Pirh. loc. cit. Reiffenstuel. h. t. n. 11.*

9.º Verum quid juris, si quaestio civilis praejudicet criminali? Hoc in casu fallit data responsio, et redit regula superius allata, scilicet quod generaliter quaestio praejudicialis debet praecedere, et prius cognosci ante illam, cui praeju-

dicat. Hinc jure romano siqui liber dicebatur, accusaretur de crimine, et ab alio conveniretur ratione status, hoc in discrimine prius causa libertatis agi debebat, quam de crimine cognosceretur « *Quoniam necesse est antea sciri, si delictum probatum fuerit, utrum ut in liberum, an ut in servum constitui oporteat judicium*, inquit textus in *Can. Prius est § si crimen 3. q. u. et Leg. 3. Cod. de Ord. cognit.*

10.º *Quinta regula est.* Si penes diversos judices causae tractentur, ita nempe ut introducta causa saeculari coram iudice laico, excitetur altera spiritualis coram iudice Ecclesiastico, tunc iudex laicus debet suspendere decisionem usque dum iudex Ecclesiasticus non pronunciaverit. Ita *Cap. 3 h. t. Cap. 5. qui filii sint legitimi*. Ubi dum penes Tribunal laicum pendebat quaestio successionis, penes iudicem Ecclesiasticum orta fuit causa de valore matrimonii. Verum haec regula procedit, si causa posterior sit adeo naturae diversae a prima, ut excludat in primo iudice prorogationem jurisdictionis, secus dicta minime procedunt. Hic tamen notandum est, quod licet quaestione spirituali incidente in iudicium saeculare, iudex Ecclesiasticus motu proprio, vel ad instantiam partis inhibere possit iudici saeculari, ne ulterius procedat, vel ne interim inchoet processum super causa principali mittendo etiam ejusmodi inhibitiones absque cognitione causae, id tamen non est necessarium, cum jurisdictio

judicis saecularis super causa principali propter incidentem illam causam spiritualem, vel propter quaecumque aliam praejudicialem sit ipso jure suspensa independenter ab illa inhibitione judicis Ecclesiastici, quia sufficit inhibitio juris. Ita Pirh. *h. t. n.* 17, citans Fagnan. in *cap.* 3. *n.* 21, et 22.

11.º Tandem in causa spoli, si reus conventus ab Actore super spolio vicissim spoliationem opponat *per modum exceptionis*, prius audiendus est Reus super exceptione spoli, caque probata, Actori prius respondere non tenetur, quam restitutus sit. *Cap.* 2. *h. t.* Ratio, quia exceptio spoli dilatoria est; et regulariter exceptiones dilatoriae ante litem contestatam sunt proponendae. Si spoliatio autem *per modum actionis, et reconventionis* proponatur, cum hoc casu duae sint causae principales, utraque causa simul tractari debet, et terminari juxta dicta ad *Tit. de mut. petit.*

TITULUS XI.

De plus petitionibus.

1.º Inter incidentes quaestiones, et exceptiones, quae Actori ante, et post litis contestationem objici possunt, accensetur et ea, quod Actor plus petat, quam ipsi debeatur, hinc titulo de *ordine cognitionum* praesens titulus subiungitur.

2.º Definiri autem potest *plus petitio*, quod sit « *inordinata, sive excessiva petitio Actoris aliquid ultra debitum a Reo apud Judicem exigentis* ». In hoc titulo duo praecipue proponuntur, 1 videlicet modi plus petendi. 2. poenae plus petentium. Hinc binis paragraphis titulum absolvemus.

§ I.

Quot modis plus petatur?

3.º Gregorius IX. in *Cap. unic. h. t.* ait non esse consultum Actori, si pecuniam sibi debitam ante terminum solutionis ab adversario repetat; postea vero in §. *Te quoque* - subiungit, quod quatuor modis plus peti possit ab adversario, scilicet, *causa, re, loco, et tempore*. In primis plus petitur *causa*, dum quis pro re in genere, vel alternative debita petit rem determinatam ver. gr. si cui promissus est equus, petit bucephalum, si cui debentur 50. scutata, vel equus, determinate petit equum. Ratio est, quia in debitis *rerum* indeterminatis, et alternativis electio est debitoris § 33. V. *hinc autem, Instit. de action. 2. Re*, seu *quantitate* plus petitur, dum v. gr. petuntur 100. cum debeantur solum 50, vel dum tota haereditas petitur, cum debeatur pars tantum. 3. plus petitur *loco*, dum quis alibi potius ad solvendum convenitur, quam ubi constitutum fuit, seu *loco* plus petit Actor, quando postulat rem sibi deberi in determinato loco, cum locus solutionis faciendae in obligatione determinatus non fuit, vel si fuerit determinatus, est alius distinctus ab eo, in quo petit fieri solutionem. Debitori enim saepe interesse potest, in hoc potius quam alio loco solvere, cum non in omnibus locis

idem sit rerum pretium, aut pecuniae aestimatio, seu valor. 4. denique *tempore* plus petitur, dum quis praemature, seu ante diem statutum, vel ante impletam conditionem adjectam petit §. *eit.* 33. V. *tempore*, ubi legitur « *qua ratione, qui tardius solvit, minus solvere intelligitur, eadem ratione, qui praemature petit, plus petere videtur.*

§ II.

Quae sit poena plus petentium?

4.º De hac quoque agit Gregorius IX. in *eit. cap. unic.* § *Punitur h. t.* ubi dicit « *Punitur autem importunitas plus petentium, si super petitione sua duxerit in iudicio persisteadum; ita ut, qui re plus petunt, aut eausa adversario in expensas condemnentur: qui autem loco plus petunt, ad interesse obligentur, quia utilitas adimitur debitoribus, quam haberent, si statuto loco solvissent. Ei vero, a quo tempore plus petitur, indueiae duplicentur, nec litem cogitur suseipere, nisi ei solvantur expensae.* Ex quo recitato capite manifestum est mitigatum fuisse rigorem juris Romani circa poenas contra plus petentes, siquidem jure Romano ut habetur in § *Si quis agens. Inst. Justin. tit. de actionib.* poena plus petentium fuit, ut causa caderent, idest rem amitterent, nec facile in integrum restituerentur, nisi ratione aetatis; jure

autem Canonico statutum est, 1. in casu plus petitionis *tempore* concedi Reo convento duplicatas inducias ad solvendum. 2. in casu plus petitionis *re, loco et causa* in expensas, omneque damnum Actorem condemnari, quod sua plus petitione Reo intulit *cit. Cap. unic. de plus petit.*

5.º Potest tamen Actor qui plus petivit evitare poenas, 1. si Actor probaverit se non dolo malo, sed justo errore plus petiisse *leg. fin. Cod. h. t. Cap. unic. cod.* 2. si ante litis contestationem correxerit excessum in petitione propositum, nam per litis contestationem solum Actor, et Reus quasi contractum ineunt insistendi in determinata quaestione, 3. si post factam litis contestationem poeniteat, et desistat a plus petitione libellum non mutans, sed emendans petendo justum, quia in *cit. Cap. unic. h. t.* punitur solum persistentia, 4. si adsit justa causa petendi *ante tempus*, ex. gr. si debitor bona dilapidet, vel de fuga sit suspectus etc. vel si adsit justa causa petendi in *alio loco*, ut si debitor in loco convento nunquam reperiatur. Denique si adjecta fuit clausula salutaris: *salvo jure superflui*; sed haec causa reducitur ad poenitentiam, ut libellus emendari possit; sicut etiam solet, si creditor minus petiit, quam sibi debitum fuerit *leg. 2. § 1. Cod. h. t. § 34 de action. Instit. Justin.* ubi legitur, *si minus in intentione sua complexus fuit Actor etc.*

6.º Verum hodie haud amplius locum habent hujusmodi poenae, sed si reus ante tempus conve-

nitur a judicii observatione liberatur, et actor in expensas damnatur, reservata ei facultate reum in judicium iterum vocandi, cum primum obligationis diem venisse constat. In caeteris autem hujusmodi petitionibus reo licet offerre plus petenti, quod se debere censet, quod si non accipit Actor, neque aliud judex revera deberi intelligit, uti temere litigans in expensas condemnatur. Videatur Vinn. in *Inst. lib. 4. tit. 6. § 3*, et Voct. in *Pandect. lib. 5. tit. 1. § 25*.

TITULUS XII.

De causa possessionis, et proprietatis.

1.º Cum inter causas, quae saepe tractandae in judicio occurrunt, recenseatur et causa *possessionis, et proprietatis*, cumque ex hujus tractatione confusio oriri possit, hinc B. Raymundus prosequens ordinem cognitionis causarum in specie praesentem subnectit titulum, in quo tradit quomodo, et quo ordine proponenda, et tractanda sit hujusmodi causa possessionis, et proprietatis.

2.º Antequam vero quaestiones ad hunc titulum pertinentes proponantur, necessario aliqua praemittenda sunt circa conceptum ipsius possessionis, et proprietatis, quae ad praesentem rubricam directe pertinent. Siquidem amplissima est materia de possessione, et dominio : sed ejus tractatio non a praesenti titulo petenda est, at ex jure civili

ad *tit. ff. de acq. poss. et de acquir. rer. domin.* Ne autem lucidus ordo nos deserat in hac pertractanda materia triplici paragrapho hunc titulum absolvemus. 1^a § aget de possessione. 2^a de proprietate, 3^a de ratione, qua hujusmodi causa est proponenda, ac tractanda. Sit itaque

§ I.

De possessione.

3.º Possessionis nomen grammaticae a verbis *posse*, et *sedere*, iuridice vero a *pedum quasi positione leg. 1. ff. de acquirend. possess.* ortum varias habet significationes. Interdum enim hoc nomen tribuitur ipsis rebus possessis, ceu patet ex *leg. cum Miles 11. ff. de alien. judic. mut. caus.* et *leg. quaestio 115 ff. de verb. signif.* Aliquando proprietatem significat, uti monet Paulus *leg. interdum 78. ff. eod. tit.* Non raro autem sumitur pro usucapione Ulpian. *leg. ait Praetor 23. § is autem 1. ff. ex quib. caus. major.* Tandem accipitur pro actu, sive jure possidendi, ex quo denominantur possessor, et res possessa. Actus possidendi, sive ipsa detentio, et insistentia rei dici solet *possessio facti*, de qua hic potissimum agitur. Jus vero possidendi, quod oritur ex detentione rei appellari consuevit *possessio juris*.

4.º Aliter autem definitur possessio juris, aliter possessio facti. Possessio juris definiri solet « *Jus insistendi rei tanquam suae non prohibitaе possideri.* » Dicitur *jus*, ut distinguatur a possessione facti, quae revera non est ipsum jus, sed si justa fuerit parit jus. Dicitur *insistendi rei*, ut distinguatur a dominio, seu proprietate. Vi enim solius possessionis non potest possessor disponere de re, sicut disponit dominus vi dominii; sed potest tantum per juris remedia rem tueri etiam vim vi repellendo. Dicitur tandem *tanquam suae*, ut agnoscatur, eum, qui non insistit rei tanquam suae, idest non habet animum, et affectum eam habendi uti suam non posse dici possessorem. Hinc tutor bonorum pupilli, et servus rerum sui Domini non est possessor, quia non insistunt rebus tanquam suis, sed alterius nomine eas detinent. Dicitur tandem: *non prohibitaе possideri*, ut agnoscatur contra expressa jura non dari possessionem juris. Hinc ex legis dispositione laicus non fit possessor rerum sacrarum; nec rerum comunium, et publicarum fit possessor homo privatus.

5.º Possessio vero facti, licet in hoc multum laborent, et varient juristae, communius tamen definiri solet « *Rei corporalis detentio, corporis, animi, et juris adminiculo concurrente.* » Dicitur *detentio*, quia dum primo apprehenditur res, corporis, animi, et juris adminiculo concurrente, acquiritur possessio, dum vero apprehensa

detinetur, illa continuatur. Dicitur *rei corporalis*, quia incorporalia proprie non possidentur, sed quasi possideri dicuntur *Cap. 3 h. t. Leg. possideri 3 ff. de acquir. vel amitten. possess.* Verum accurata haec distinctio inter possessionem, et quasi possessionem saepius non observatur, et passim possessio attribuitur etiam rebus incorporalibus, ut bene advertunt nonnulli Doctores. Dicitur *corporis*, quia apprehensio, quae constituit possessionem, debet esse corporalis, sive vere, sive saltem per fictionem juris. Dicitur *animi*, quia requiritur etiam intentio eam uti suam habendi, secus non *juridica*, sed *asinina* possessio habetur. Dicitur *juris*, ut jus apprehendenti non resistat, inhabilitando illum ad possidendum, sicut laicus incapax est possidendi spiritualia. Non tamen requiritur, ut jus positive approbet possessionem, quia etiam fur, et quicumque malae fidei possessor dicitur possidere. Dicitur tandem *corporis, animi, et juris adminiculo concurrente*, quia tria haec elementa exiguntur ad constituendam legitimam possessionem, quae aliquid possessori tribuit.

6.º Possessio multifariam dividitur. Alia enim est *propria*, alia *impropria*. Propria est possessio rerum corporalium. Impropria autem est quasi possessio rerum incorporalium, puta juris eligendi, venandi, etc. Haec autem impropria possessio eosdem parit effectus, quos producit possessio propria. Praeterea alia est *justa*, alia *in-*

justa. Justa est, quae justo, et legitimo titulo innititur; injusta vero, quae tali titulo destituitur. Alia *bonae fidei*, altera *malae fidei*. Possessio *bonae fidei* habetur, cum quis rem possidet inculpabiliter judicans esse suam. Possessio vero *malae fidei* habetur, cum quis rem detinet ut suam sciens esse alienam, vel nonnisi ex ignorantia crassa, et culpabili id nesciens. Adamus Huth *jus can. ad lib.* 2. *Decret. tit.* 12. § 1. *de possessione*. Confundunt nonnulli apud Donnellum *lib.* 5. *comment. Cap.* 7. hanc tertiam divisionem possessionis cum secunda, sed male, ac perperam notat Schmalzgrueber *p.* 2, *tit.* 12 *h. t. n.* 4. Celeberrima autem possessionis divisio est in *naturalem*, *civilem*, et *mixtam*. *Naturalis* est, qua quis rem tenet corporis adminiculo tantum absque opinione domini, seu sciens, aut dubitans se dominum non esse, quo modo possidet fur, conductor, commodatarius, fructuarius, et quilibet malae fidei possessor. *Civilis* est, qua quis rem aliquando naturaliter possidemus, non quidem actu corporis vel per se, vel per alium, sed animi tantum adminiculo possidere pergit. Ita clare deducitur *ex Leg.* 10 *Cod. de acquir. possess.* ubi Constantinus ita rescribit. *Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem, aliam, quae jure consistit, aliam quae corpore.* *Mixta* est, quando quis corporis, et animi adminiculo rem actualiter ita possidet, ut nullus alius ejusdem rei possessionem civilem retineat, etsi nonnulli tertiam hujusmodi distinctionem, scilicet

possessionem esse *mixtam* penitus rejiciant. Maschat. *Praecursus juris canonici lib. 2, tit. 1. n. 65.* Datur etiam juxta multos possessio *civilissima*, vi cujus quis absque corporis, et animi adminiculo fit verus rei possessor ex sola legis dispositione, ita in Gallia, Hispania, atque Italia quis fiebat possessor Majoratus sine ullo corporis, et animi adminiculo, siquidem ultimo majoratus possessore defuncto possessio majoratus in proximum agnatum etiam ignorantem ministerio legis trãsibat.

7.º Hisce positis quaeritur quomodo acquiratur rerum possessio? Sicut res sunt vel corporeae, vel incorporeae, hinc uno modo acquiritur possessio rerum corporearum, altero vero incorporearum. Possessio rerum corporearum acquiritur tribus modis, scilicet *apprehensione vera*, *apprehensione ficta*, et *dispositione legis*. 1. itaque acquiritur *apprehensione vera*, quae fit vel manibus, vel pedibus. Si res est mobilis, fit manibus injiciendo eas ad rem, cujus possessores esse volumus, si vero est immobilis, tunc apprehensio fit pedibus, insistendo scilicet fundo, quem velut nostrum habere contendimus. Hujusmodi vera apprehensio necessaria est ad acquirendam possessionem in quatuor maxime casibus. 1. Si res sint, quae carent domino, ut sunt ferae bestiae, volucres, et pisces, item gemmae, et margaritae in maris littore, thesauri, insulae in mari natae, et res pro derelictis habitae §. 12. 22. 34. et 47. *Instit. de rer. divis.* 2. Si sint bona defuncti, quia et haec domino carent, a quo tradantur. Hinc

ut acquiratur earum possessio, opus est ut apprehendantur ab eo, qui ea vult possidere *leg. cum haeredes* 23. *ff. de acquir. vel amittend. posses.* 3. Si quis clam, aut vi vult aliquid possidere, nam ut hic fiat possessor, rem apprehendere, et loco movere debet *leg. possideri* §. *si rem* 18. *ff. de acq. vel amit. pos.* 4. Si alius rem possidens nolit tibi possessionem reddere. Veruntamen si magistratus auctoritas veram hanc apprehensionem suppleat, tunc minime necessaria est hujusmodi realis apprehensio, satisque erit, si res possidenda ei, cui traditur, eminus ostendatur, imo si visu fieri nequit, sufficit tradi solo verbo. Ita ex *Cap. contingit* 9 *de dolo*, et *contumac.* et *leg. quamvis* 13. *ff. de bon. auth. jud. possiden.*

8.º Hac apprehensione capere quis potest possessionem vel per se, vel per alium, puta filium, servum, procuratorem, fructuarium, et similes. *leg. posses.* 1. §. *adipiscimur*, et sequi. *ff. de acquir., vel amitten. poss.* Nec opus est, ut singulae partes fundi apprehendantur, sed satis est ingredi aliquam illius partem animo totum possidendi *leg. possideri* 3. §. *at adipiscimur* *ff. de acquir. vel amit. posses.* Quod si res aliqua, cujus possessio comparanda est, capi consueverit non per partem sui, sed per id, quo continetur, tunc non est necesse eam manibus immediate contrectari, sed sufficit, ut capiatur juxta solitum. 2. acquiritur *apprehensione ficta*, quae habetur, quando nec manibus, nec pedibus res possidenda apprehen-

ditur, sed intervenit aliquis actus, qui ex fictione, seu dispositione juris apprehensioni verae, ac reali aequivalet, atque illius vim obtinet. Fit autem variis modis haec ficta apprehensio, scilicet 1. per *traditionem* clavium §. *item si quis* 45 *Instit. de rerum divis.* Leg. *clavibus* 74. ff. *de contrahend. emptio*, Leg. *Qua ratione* § *item si* ff. *de acquir. domin.* 2. per *visum* Leg. *quod meo* §. *si venditorem* ff. *de acquir. vel amittend. possession.* 3. per *appositionem* brevis manus. Leg. *qua ratione* §. *interdum.* Leg. *possideri* §. *sed de acquir. vel amitt. posses.* 4. Per *traditionem scripturae*, vel *instrumenti*, quo pristini possessoris jus continetur leg. *Emptionem* Cod. *de donat.* 5. Per *substitutionem* antiqui possessoris Leg. 18. ff. *de acquiren. vel amit. posses.* 6. Per *appositionem custodiae* Leg. 51. ff. *de acquiren. posses.* 7. Per *signationem rei venditae*, ut si quis emat duo pecora ex grege aliquo, et venditore consentiente accipiat, et signet tanquam sua Leg. 14. ff. *de pericul. et commod. rei vendit.* 8. Per *clausulam constituti* leg. 18. 19. 21. §. *fin.* *de acquiren. vel amit. poss.* 9. Per *investituram* leg. 18. leg. 74. Cod. *h. t.*

9.º Legis tandem *dispositione* acquiritur possessio rerum corporalium. Verum in hoc non concordant Canonistae: nonnulli enim negant sola legis dispositione comparari possessionem, nisi accedat rei apprehensio, vel vera, vel ficta; nonnulli autem affirmant. Sententia affirmantium est verior, ceu aperte colligitur ex *Cap. cum Ecclesia*

3. *h. t. et Cap. Contingit 9 de dolo.* Circa vero acquisitionem quasi possessionis rerum incorporalium, sive jurium distinguenda sunt jura, quae non inhaerent rei corporali, uti jus eligendi, et jura, quae corpori inhaerent, uti sunt servitutes; primorum jurium possessio, vel quasi acquiritur per actus excercitos tanquam jure debitos, et non ex gratia, vel amicitia permissos cum scientia, et patientia illius, cujus est permittere, vel prohibere tales actus. Secundorum autem jurium, vel servitutum possessio, vel quasi acquiritur non solum per actus mox supra descriptos, sed et imo per solam introductionem, vel immissionem in fundum, qui servire debet. *Leg. 3. ff. de usufruct.*

10.º Quot sed vero actus requirantur ad acquirendam hanc possessionem, vel quasi, dissentiunt Doctores. Rectius tamen distinguitur inter servitutes *negativas*, et *affirmativas*. Servitus *negativa* v. gr. altius non tollendi, acquiritur per unicum actum, puta per unicam prohibitionem, cui acquiescit adversarius: si vero servitus est *affirmativa*, tunc altera opus est distinctione, vel enim actus sunt tales, ut vix unquam alicui concedantur ex gratia, et amicitia, et tunc *unus actus* sufficit prout sumitur *ex Cap. Cum de beneficio 5 de praebend. in 6. leg. ait Praetor §. quaesitum 21. ff. de aqu. quotid.*, vel sunt tales, ut ex gratia, et amicitia alteri concedi soleant, sed raro, et non frequenter, et tunc plures requiruntur *arg. Legis Praetor §. interdicto de itinere, actuque privat.*

11.º] Vidimus quomodo acquiratur possessio, vel quasi possessio rerum corporalium, et incorporalium, restat nunc, ut aliquid innuamus de modis, quibus hujusmodi possessio, vel quasi amittatur. In hoc tamen parum immorabimur, siquidem 1. in genere ea amittitur omnibus illis modis, quibus ab uno ad alium transferri potest. 2. Amitti potest possessio tam mobilium, quam immobilium, tam civilis, quam naturalis solo animo amplius non possidendi *leg. 3. §. 6. ff. de acquir., vel amitt. posses* — ibi — *itaque si in fundo sis, et tamen nolis eum possidere, protinus amittes possessionem: igitur amitti et animo solo potest, quamvis acquiri non potest.* Idem habetur *Leg. 17. §. unic. ff. eod.* Quin obstat *lex 8 ff. cod. tit.*, quia inquit Schmalzgrueber *p. 2. tit. 12. n. 13.* circa finem « textum illum intelligendum » quando incipitur a corpore, seu quando corpore « quis exit e fundo: tunc enim non amittit possessionem, nisi desinat etiam habere animum » possidendi: secus autem, quando incipitur ab « animo, tunc enim sufficit, ut solo animo desinat » possidere, etiamsi corpore adhuc rei insistat, « ut notat *gloss. §. amittenda citat. V. solo animo*; hic enim *praecipue* in hoc puncto spectandus est. » 3. Possessio naturalis aequae, ac civilis (scilicet quoad modum) rerum mobilium amittitur per furtum, et rapinam alterius *leg. 15. et 47. ff. de acquir. vel amitten. poss.* 4. Per amissionem rei v. g. gemmae, annuli, ut non

sciatur ubi sit *Leg. si id. quod 25. ff. eod. tit.*
 5. Per fugam rerum animatarum, servo, et ancilla exceptis, de quibus aliter in jure dispositum est. *Leg. 1. §. 14. Leg. 3. §. 10. Leg. 13. ff. de acquir. vel amitt. posses.* 6. Rerum immobilium possessio amittitur, si possessor longo tempore v. g. decennio nec per se, nec per alium rei insistat, vel non protestetur, se possessionem retinere velle *Leg. 6. §. 1. ff. de acq. vel amitt. posses.* 7. Si sciat rem ab alio occupatam, et eam negligat vindicare *Leg. 46. eod.* Si expulsus invasorem, ipse repulsus cedat. *Leg. 6. cit. Leg. 25. ff. final ff. cod. tit.*

12.º Nunc de commodis, seu effectibus possessionis. Multa, et magna sunt commoda possessionis. Nos brevitatis amore praecipua indicabimus. 1. In dubio melior est conditio possidentis *reg. juris 55. in 6.* 2.º relevat ab onere probandi, dummodo possidenti jus non adversetur, aut adversarius non habeat pro se intentionem in jure fundatam *Cap. fin. de restitut. spoliat. in 6.* 3. Parit praesumptionem dominii, et si possessio sit immemorialis parit etiam praesumptionem tituli. 4. Tribuit jus administrandi rem possessam, et juribus adnexis utendi, hinc si adnexum sit jus eligendi, praesentandi etc etiam illud indulget *Cap. 19. de jure patron. et Cap. 24. de elect. in 6.* 5. Possessor bonae fidei facit fructus suos ex re aliena perceptos, modo consumpti sint ante litem contestatam; quomodo autem, et quando faciat suos,

inferius videbimus sub titulo *de restitutione spoliatorum*. Plures autem alios effectus parit possessio, sed sparsim in jure deprehenduntur.

§ 2.

De proprietate.

13.º Proprietas varias et ipsa habet significationes; at *pro dominio* sumpta definitur « *jus reale disponendi de re aliqua tanquam sua, nisi lege prohibeatur*. Hujusmodi jus aliud est *plenum*, seu *perfectum*, aliud *minus plenum*, seu *imperfectum*. Plenum habetur, cum facultas est disponendi nedum de rei suae substantia, seu proprietate, sed etiam de fructibus, et omnimoda utilitate. Minus plenum autem habetur, cum facultas est disponendi vel de rei proprietate tantum, et non de utilitate, vel de utilitate solum, et non de proprietate. Quare in dominio minus pleno jus circa rem divisum est, in eoque duo saltem domini conspiciuntur. Et is, qui jus habet quoad proprietatem, et ceu principalis existimatur, dicitur *dominus directus*, ejusque facultas dominium directum: qui vero jus habet percipiendi utilitatem, remque ipsam vindicandi, nuncupatur *Dominus utilis*, et *utile dominium ipsius* facultas. Item dominium aliud est *naturale*, aliud *civile*, aliud *verum*, aliud *fictum*, aliud *revocabile*, aliud *universale*, aliud *singulare*.

14.º Cum proprietate, sive dominio cave, ne confundas possessionem. Proprietas enim nihil commune habet cum possessione *leg.* 12. § 1. *ff. de aeq. vel amitt. posses.* Et quidem differt 1. in *natura*, et *essentia*. Nam proprietas est ipsum jus, quo res vere est mea; at possessio est factum, vel quandoque jus, quo detineo rem ut meam, licet forsitan non sit mea, et ideo ejusdem rei unus potest habere proprietatem, alter possessionem *leg.* 35. *de aeq. vel amitt. poss.* 2. Differt quoad modum acquirendi, et amittendi: nam proprietas solo animo acquiritur *Leg.* 23. *ff. eod. tit.*, at solo animo non amittitur *leg.* 17. *ff. § 1. eod.*, Possessio autem solo animo non acquiritur *leg.* 3. § 1. *eod.*, licet solo animo amittatur *cit. leg.* 3. § 6. — ibi — *itaque si in fundo sis, et tamen nolis eum possidere, protinus amittes possessionem.* 3. Proprietas non acquiritur sine titulo habili ad translationem dominii *leg.* 31. *ff. de acquir. rer. dominio*, e contra possessio saepe acquiritur sine titulo, et causa *leg.* 6. § 1. *ff. de aeq. posses.* 4. Possessio causat judicium possessorium, idest remedia, et interdicta possessoria; proprietas vero judicium petitorium, idest actionem realem, quae dicitur vindicatoria, qua dominus persequitur rem suam penes quemcumque possessorem. Hujusmodi at vero actio prodita est agenti, si petatur res corporea: at si agatur de re incorporea, ut usufructus, servitus, beneficium, tunc prodita est actio praesertim *confessoria*, et

negatoria. Hae differentiae sufficiant, licet plures ab aliis afferantur.

§ 3.

De ratione, qua tractanda sit causa possessionis et proprietatis.

15.º Causa possessionis ea est, qua actor directe, et principaliter agit, ut vel acquirat possessionem, vel ut conservetur in possessione, vel ut recuperet possessionem. Causa autem proprietatis ea est, qua Actor directe, et principaliter agit de proprietate, vel dominio rei controversae, vel alio jure a possessione distincto. Hic quaeri posset cur causa possessionis dicatur in *Cap. 1. h. t.* causa *momenti*, vel *momentanea*? Ratio, quare ita dicitur, varia redditur, scilicet vel quia apta est durare momento, seu tempore modicissimo, ut si unus vincat in possessorio, et alter subito in petitorio: vel quia causa possessionis momento temporis reformanda, et possessio statim restituenda est, relicta quaestione dominii Gonzalez *Cap. 1. h. t.* vel ex origine sua, quia Praetor causas possessionis de plano, celeriter, et quasi intra momentum summarie cognoscebat, et datis interdictis adjudicabat possessiones, relicta quaestione proprietatis, ne partes contententes de possessione facile ad arma, rixas, et caedes convolarent, et ideo interdicta plerumque erant summaria, et plena;

maxime in casu spoli, ut possessio quam citissime poterat reformaretur, remota omni appellatione *Leg. unic. Cod. si de momentanea posses.* Ex hac origine caepit vocari possessio *momentum*, et iudicium possessorium *momentaneum*, licet hodie *diuturnum*, et *longaevum* dici possit, cum saepe valde diu duret : nam hodie iudicium possessorium vel est *plenarium*, in quo apices juris observantur, et appellatio conceditur *Cap. 10. et 15. de restitut. spoliat. Clemen. unic. de sequestrat. posses*, vel est *summarium*, in quo de plano proceditur, praesertim si sit periculum, ne partes ad arma convolent ; uti si incolae ex duobus locis contendant de quasi possessione juris lignandi in eadem sylva. Ita Maschat. *lib. 2. tit. 2. de causa posses. et propriet. num. 4.*

16.º Praeterea causa proprietatis una est, et unicum parit iudicium, quod petitorium dicitur, causa vero possessionis triplex est, et triplex producere potest iudicium possessorium. In his autem iudiciis possessorii locum habent interdicta. Haec olim jure civili ignota, sed ob aequitatem naturalem jure praetorio introducta nihil aliud erant nisi formae, atque conceptiones verborum, quibus Praetor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. *Instit. h. t.* Nomen autem sumpserunt vel ab inter duos dicendo, vel prout alii fortasse rectius legunt, ab interim dicendo § 1 *in fin. Instit. h. t.* Per interdicta enim inter duos litigantes dicitur a Praetore decretum, veluti interloquutorium,

ac tandiu duraturum, quandiu de alterius jure non constat, ac de proprietate non judicatur. Voet *ad Pandect. lib. 43, tit. 1, § 1*. Tractu temporis formae illae, ac verborum conceptiones sublatae fuerunt, sed non ideo sublatus interdictorum effectus. Siquidem extraordinariis actionibus ex causa interdictorum sic agi coepit, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset § *ult. Instit. h. t.* Voet *ibid.* Unde Digestorum titulus de *interdictis, sive extraordinariis actionibus*, quae pro his competunt. Quapropter hodie possunt interdicta definiri: *Actiones extraordinariae, quibus summatim agitur causa de vera possessione, vel quasi, rejecto ad petitorium diligentiori juris examine citat.* § *ult. Instit.* Hinc est, quod hodie non oportet interdicta suo quaeque nomine in citatione designare, sed sufficit, ut factum simpliciter exponatur, et inde utilis in factum actio ad instar interdicti proponatur *cit. § ult. Inst. leg. 2 et 4. Cod. Unde vi.* Voet *ibid.*

17.º In judiciis autem possessionis, vel petimus possessionem rei, quam nondum nacti sumus, vel exposcimus, ut possessionem, quam habemus, et a qua turbamur, quiete valeamus retinere, vel de omissa possessione recuperanda laboramus. Hinc interdicta vel sunt *adipiscendae*, vel *retinendae*, vel *recuperandae possessionis* § *sequens Instit. h. t.* Prima a Pragmaticis dicuntur *Judicia immissionis*, seu *de immittendo*, secunda *judicia*

manutentionis, seu *mandata de manutenendo*, tertia *judicia reintegrationis*, seu *spolii*.

18.º *Interdictum adipiscendae possessionis* triplex est, scilicet *quorum bonorum*, *quorum legatorum*, et *Salvianum*. Primum sic dictum a primis verbis, quibus incipit, et refertur *Leg. 1. ff. de interdict.*, competit haeredi universali, sive ex testamento, sive ab intestato post aditam haereditatem ad capiendam ejus possessionem nunquam adhuc habitam adversus eum, qui illam possidet titulo vel *pro haerede*, vel *pro possessore*. *Leg. 1. etes quen. ff. quorum bonorum*. *Pro haerede* autem possidere dicitur, qui putat se haeredem esse, et tamen non est; *pro possessore*, qui possidet haereditam, et tamen scit eam ad se non pertinere. Alterum competit haeredi contra legatarios, et fideicommissarios particulares ad avocandum ab ipsis possessionem legati, aut fidei commissi, quod praevenientes haeredem propria auctoritate occuparunt *Leg. 1. ff. quorum legatorum*. Tertium sic dictum ab auctore suo Salvio Juliano, competit domino fundi, seu locatori praedii rustici, et ex interpretatione etiam praedii urbani adversus colonum, seu conductorem, et inquilinum, ut possessionem consequantur earum rerum, quae a colono, seu conductore, et inquilino in praedium invectae, utque illatae fuerunt, et pro mercede conductionis expresse pignori obligatae sunt, si praedium est rusticum, et tacite si praedium est urbanum. *Leg. 1. ff. de Salvian. interdict. §. adi-*

piscendae. Datur etiam hujusmodi remedium adversus tertium possessorem, ceu patet ex *Leg. 1. ff. de Salvian. interdict.* Praeter haec remedia praetoria sunt et alia tria, quae competunt ex jure civili, quorum primum habetur ex *Leg. fin Cod. de edict. Divi Hadriani tollend.* Secundum habetur ex *Leg. Creditores 3. Cod. de pignoribus*. Tertium est imploratio officii judicis facta ab eo, qui titulum beneficii Ecclesiastici consecutus est, ut in actuale ejusdem beneficii possessionem, quam nondum habuit, immittatur ab eo, qui jus immittendi habet.

19.º Interdictum retinendae possessionis est illud, quod competit ei, qui neque vi, neque clam, neque precario possidens in sua pacifica possessione turbatur, et conceditur ei ad hoc, ut per judicem conservetur in sua possessione. Subdividitur autem in interdictum *uti possidetis*, et in interdictum *utrobi*. Textus in § *retinendae in Instit. de interdict.* Primum locum habet, quando de retinenda possessione rerum immobilium contenditur. Alterum autem, quando quaestio est de retinenda possessione rerum mobilium.

20.º Interdictum denique recuperandae possessionis est illud, quod conceditur pro recuperanda possessione rerum immobilium, ut puta fundi, vel aedium, unde quis vi dejectus, seu expulsus fuit. Ita ex textu § *recuperandae Inst. de interdict.*, ubi hujusmodi interdictum unicum assignatur, et speciali nomine appellatur inter-

dictum *Unde vi*, de quo inferius. Haec interdicta jure romano a Praetore invecta jus Sacrorum Canonum sua fecit, ideoque locum habent nedum in civilibus, sed et in Ecclesiasticis, scilicet in beneficiis, in jurisdictionalibus etc.

21.º His positis quaeritur 1. an causa possessionis praemittenda sit causae proprietatis? Nullo jure prohibitum est prius agere super proprietate, quam super possessione. Ita *Cap. 5. h. t.* et *Cap. 36 de testibus*. Veruntamen haud semper expedit actori, ut causam proprietatis intentet, quandiu potest agere remedio aliquo possessorio “ *Quia longe commodius est ipsum possidere, et adversarium ad onera petitionis compellere, quam alio possidente petere* „ ceu monet *Lex Is, qui destinavit ff. de rei vindicatione*. Idque ex eo vel maxime confirmatur, quod probatio dominii difficilior sit, quam probatio possessionis. Quapropter non immerito Imola in *Clement. unic. h. t.* circa principium inquit “ *Quod si a principio intentatur petitorium videtur intentari contra consilium.* „ Proinde regulariter consultius est, Actorem tandiu non intentare causam proprietatis, quandiu in possessorio agere potest, et possessionem medio aliquo possessorio defendere, ac tueri.

22.º Quaeritur 2. utrum causa tam proprietatis, quam possessionis tractari debeat penes eundem judicem? Hujusmodi quaestio definitur a *leg. Nulli Cod. de judiciis*, et a *Cap. 1. h. t.*, cujus haec est species. Quidam Dux Siculus spo-

liatus suis possessionibus a Gregorio I petiit, ut causam possessionis uni judici, et causam proprietatis alteri committeret judicandam. Pontifex innixus juri civili praescribenti causae continentiam dividendam non esse, ita rescripsit. “ *Legali provisione decretum est tam momenti (idest possessionis) quam proprietatis causam sub uno, eodemque judice debere cognosci.*” Porro ex recitato textu clare patet per rescriptum obtineri non posse diversos judices delegatos, scilicet unum super possessione, alterum super proprietate, et si secus fieret, audiendum non esse, qui id impetrare vellet. Ita Glossa in *Cap. ult. § super proprietate de judiciis*. Hinc dubium haud esse videtur quod tam causa *momenti*, idest possessionis, quam causa proprietatis proponenda, tractanda, et terminanda sit coram uno, eodemque judice delegato. Quin imo hoc adeo verum est, ut si cuiquam delegato absolute, atque indistincte causa committatur, hoc in casu nedum causam possessionis, sed et causam proprietatis eidem delegatam fuisse censetur, eoquod *causae continentia non debet dividi. Cap. 1. § Caelestinus de scquestr. possess.*

23.º Nec secus dicendum esse videtur de judice ordinario. Licet enim de ipso nihil in jure canonico clare expressum reperiatur, tamen ex administraculis juris eadem regula tenenda esse videtur, siquidem principium a Gregorio I invocatum militare, et applicari potest tam judici delegato, quam ordinario. Sane ratio, cur Pontifex Gregorius I in capite superius citato ita rescripsit, fuit, quia Cac-

sareis legibus statutum erat causas, quae connexionem aliquam habent inter se, coram uno, eodemque iudice tractandas, et terminandas esse; atqui hoc examussum in causa proprietatis, et possessionis verificatur etiam in iudice Ordinario, siquidem causae possessionis, et proprietatis sunt inter se connexae tum ratione subjecti, quia circa eandem rem versantur, tum ratione facilioris cognitionis, et decisionis, nam qui de possessione cognoscit, facilius cognoscere, et definire potest causam proprietatis, ergo coram uno, eodemque iudice huiusmodi causae sunt tractandae, et terminandae, sive iudex fuerit delegatus, sive fuerit ordinarius.

24.º Verum huiusmodi regula triplicem patitur exceptionem, quam sic exponit Schmalzgrueber *h. t. n.* 57. « 1° Si litigantes sint fori
« diversi, nam si Actor sit Clericus v. g. et causam
« obtinuit in iudicio possessorio coram iudice sae-
« culari Rei, eo finito, coram eodem iudice non
« tenetur respondere super proprietate, ut colli-
« gitur ex *Cap. fin. de iudic.* Et ratio est, quia
« iudex saecularis incompetens est, ut in causa
« conventionis pronuntiare possit adversus Cle-
« ricum. 2. Si causae possessionis, et proprietatis
« tales sint ut de utraque non possit iudex co-
« gnoscere: Exemplum habes in re spirituali, nam
« licet iudex laicus in causa possessoria, cum est
« quaestio meri facti, cognoscere possit, non tamen
« ideo ad eundem spectat definire causam peti-
« toriam, seu proprietatis, cum ibi agatur de jure

« 3. Si judex specialiter sit delegatus pro causa
« proprietatis tantum, vel tantum super causa
« possessionis, tunc enim de altera cognoscere
« nequit, nisi incidenter per viam reconventionis,
« si status causae reconventionem admittat. Extra
« hos casus, et exceptiones universalis est regula
« judicium proprietatis, et possessionis ab eodem
« judice fieri debere. » Utrum autem causa pos-
sessionis rei spiritualis, vel quasi spiritualis tra-
ctari debeat a judice Ecclesiastico, vel a saeculari
dissentiant inter se Doctores; alii enim tenent soli
judici Ecclesiastico hoc in casu cognitionem com-
petere, alii vero volunt hujusmodi causas etiam
in foro saeculari agitari posse. Melius tamen pro-
ceditur via media ope distinctionis, ceu relatis hinc
inde DD. rationibus exponit Schmalzgrueber *h. t.*
n. 51. « Melius proceditur via media, quam tenent
« Covar. *pract. q. cap.* 35. *n.* 1. Layman *l.* 4. *tr.* 9.
« *c.* 2. *n.* 11. Pirhing. *h. t. n.* 18, qui difficultatem
« ope distinctionis dirimunt. Vel enim admixta est
« aliqua quaestio juris, vel solum est quaestio facti.
« Si *primum*, ad judicem Ecclesiasticum tantum
« pertinet, etiamsi reus conventus sit laicus; quia
« causa involvens quaestionem juris spiritualis,
« et justificationem tituli etiam ipsa spiritualis est,
« eo ipso, quod titulus, et jus detinendi sit spi-
« rituale. Si *secundum*, altera distinctio est facienda,
« et quidem si litigantes, vel saltem reus con-
« ventus sit persona ecclesiastica, causae posses-
« soriae cognitio iterum ad judicem ecclesiasticum

» solum spectat, ut exploratum est apud omnes
 « melioris notae DD. Si vero reus conventus sit
 « laicus, erit causa mixti fori. Nam quaestio
 « de possessione rei spiritualis, si mere facti sit,
 « nihil spirituale continet; de facto autem a spi-
 « ritualitate abstracto non apparet, cur cognoscere
 « judex saecularis nequeat. Potest autem de eodem
 « cognoscere in hoc casu etiam judex ecclesia-
 « sticus; quia spolians, et turbans ecclesiam in
 « quasi possessione, v. g. juris decimandi reus
 « est sacrilegii, ut cum communi docent Abb. *in*
 « *Cap. litteras 2. de juram. calumn. n. 8*; sacrilegii
 « autem crimen est mixti fori, ac proinde eccle-
 « siastici judicis cognitioni subjectum est. »

25.º Quaeritur 3º utrum causa proprietatis, ac possessionis in eodem judicio simul cumulari possit, et valeat? Antequam respondeatur, abs re non erit raptim innuere, quid sibi velit ejusmodi cumulatio, et quot modis fieri possit. Porro cumulare in judicio causam possessionis, et proprietatis idem est ac utramque in judicio proponere; seu agere tam possessorio, quam petitorio: Haec cumulatio generaliter duobus modis contingere potest 1º scilicet si utraque causa proponitur ab una eademque parte, sive simul, et statim ab ipso exordio litis, sive successive. Fit autem ab ipso exordio litis, si Actor asserens se per alium re sua spoliatum fuisse, aut ab adipiscenda possessione ejusdem rei injuste impediri, intentat oblato judici libello judicium tum possessorium recuperandae, vel adi-

piscendae, tum petitorium poscendo, ut sibi tam possessio, quam proprietates rei adjudicetur. Fit vero successive, si Actor postquam coepit agere petitorio regreditur ad possessorium. 2. Cumulatio contingere potest, quando utraque haec causa in eodem iudicio proponitur divisim a partibus ex gr. dum Actor incipit iudicium possessorium petendo sibi adjudicari possessionem, reus autem excipiendo contendit proprietatem rei sibi competere eamque poscit; aut dum uterque tam Actor, quam Reus contendunt simul tam super possessione, quam proprietate rei. Hisce praenotatis dicimus quod licet pluribus ex locis utriusque juris expressum habeatur, quod orta possessionis, et proprietatis lite oporteat primum iudicare de possessione, et dein de proprietate, tamen in casu cumulari posse causam possessionis, et proprietatis tradunt aperte *Cap. 2, 3, 4 et 6 h. t.* Ratio est, quia hoc modo minuuntur lites, et ex duabus fit una, ac praeterea praecavetur maioribus partium expensis. Neque obstant textus utriusque juris innuentes orta quaestione possessionis, et proprietatis prius illam possessionis definiendam esse, quandoquidem ex illis textibus nihil aliud inferri potest quam quod causa possessionis prius discutienda sit eo tantum casu, quo neuter litigantium in se vult onus probandi suscipere, ut constet, cui illud incumbat.

26.º Veruntamen etiam principium hoc, quod admittit cumulationem tum causae proprietatis, tum possessionis, nonnullas patitur exceptiones.

Prima exceptio est in casu factae spoliationis: quando enim spoliatus agit possessorio recuperandae possessionis contra spoliatorem, et iste excipit contra eum super proprietate, aut ipsum reconvenit intentando vicissim petitorium super proprietate rei per spoliationem acquisitae, certum est, quod iste nullo modo sit audiendus, neque admittendus ad probandum rei proprietatem, nisi prius restituerit spolium. Siquidem quaestio spoliationis inter privilegiatas habetur adeo, ut ipsam intentans, atque probans non teneatur suis spoliatoribus respondere ante factam sibi restitutionem spolii. Ita *Cap. ult. de Ordin. cognit.* Verum id intelligi debet, modo spoliatus agens possessorio recuperandae excipiat contra ejusmodi spoliatorem allegando istud privilegium spoliationis, antequam Reus spoliator audiatur, Reiffenstuel *h. t.* § 9. n. 273 *et sequen.* *Secunda* exceptio est juxta nonnullos in casu judicii retinendae possessionis, quia judicium retinendae, et judicium petitorium super eadem re videntur inter se pugnare, cum qui agit interdicto retinendae asserit se possidere, petitque manuteneri in possessione contra adversarium, qui ipsum in sua possessione turbare, seu molestare conatur: qui autem agit petitorio sive rei vindicatione, hoc ipso saltem tacite asserit, atque fatetur, se non possidere, sed adversarium suum. Atqui possidere, et non possidere sunt contraria, seu potius contradictoria, et consequenter haec simul asserens dum vult agere possessorio

retinendae, ac petitorio simul, tanquam sibi ipsi contradicens, et contraria allegans non esset audiendus, sed repellendus. Ita *Cap. Examinata* 15. *de judiciis* et *Cap. Sollicitudinem* 54. § *fin. de appellat.*

27.º Dixi *juxta nonnullos*. Siquidem disceptantes quaerunt Canonistae, an judicium petitorium cumulari possit cum judicio possessorio retinendae? Quaestio ardua, et perdifficilis est, prouti fatetur ipse Fagnanus in *Cap. Cum Ecclesia* n. 14. *h. t.*, et omnium ingenia exercuit. Nos autem de more eam referemus, prout exponit Schmalzgrueber *h. t. n.* 63 et 64. « Negat posse cumulari » Schneid. § *retinendae* 4. *Inst. de interd.* n. 11. « et plures alii, quos refert Menoch. *retin. remed.* 3. « *n.* 512, et colligunt hoc ex *Cap. Pastoralis* 5. « *h. t.* ubi Innocentius III. postquam rescripsit « petitorium cum possessorio adipiscendae, et recuperandae cumulari posse, addidit *aliis possessoriiis judiciis in suo robore duraturis*, non « obscure innuens aliud obtinere in possessorio « retinendae. *Confirmatur*, quia actor instituendo « petitorium, hoc ipso fatetur possidere adversarium; consequenter non potest petere, ut defendatur in possessione. Sed dicendum, etiam haec « judicia cumulari aliquando posse. Ita Barbos. « *in leg. si de vi* 37. *ff. de judic.* n. 384. Fachin. « *lib. 8. contr. cap. 6.* Zoes *hic. n.* 6. Vivies, *n.* 134 « et alii supra; et sumitur ex *c. quod super* 4. et *Cap. seq. h. t.*, ubi petitorii, et possessorii cumulatio

« conceditur sine exceptione, et ulla distinctione
« inter interdicta; *et l. naturaliter* 12. *ff. de acquir.*
« *vel amit. pos.* ubi interdictum *uti possidetis*,
« sive retinendae possessionis diserte conceditur
« ei, *qui coepit rem vindicare*. Casus autem com-
« plures sunt: 1. Quando aliquis agit in iudicio
« petitorio, et nescit se in possessione esse; vel
« quia putat adversarium possidere, cum non pos-
« sideat, vel quia per filium, aut servum possidet;
« tum enim postquam id intellexerit, cumulare
« potest, et instituere interdictum retinendae pos-
« sessionis simul cum iudicio petitorio; et ratio
« est, quia hic, dum egit iudicio petitorio, cen-
« seri non debet hoc ipso renuntiasse iudicio pos-
« sessorio, cum ignoraverit se possidere. 2. Si is,
« qui intentat iudicium petitorium, amisit pos-
« sessionem naturalem, et retinet solum civilem;
« tunc enim cum petitorio nihil impedit cumulari
« iudicium, seu interdictum retinendae posses-
« sionis, ad retinendam possessionem civilem,
« quam adhuc habet: et ratio est, quia nulla est
« hic contrarietas, neque actor per hoc quod pe-
« titorium intentet, censeri potest renuntiasse pos-
« sessioni suae civili, ratione cujus hoc inter-
« dictum eidem competit. 3. Si causa agatur de
« rebus incorporalibus, e. g. iuribus, servitutibus;
« in his enim licet aliquis in possessione sit, si
« tamen ab altero molestetur, potest una cum
« interdicto retinendae possessionis cumulare, et
« simul instituere iudicium petitorium, videlicet

« actionem in rem confessoriam, per quam petat
 « declarari a iudice, quod adversario jus nullum
 « competat, atque ideo desistere debeat, prout
 « colligitur ex *C. Cum super* 4. *h. t. et § aequae* 2.
 « *Inst. de action.* 4. Si agatur adversus detento-
 « rem tantum; nam adversus istum, qui agit pe-
 « titorio, petere potest, ut etiam detinere desistat. »

28.º « Neque contrarium, prosequitur idem
 Auctor, probatur ex *Cap. Pastoralis cit.* Di-
 « cendum enim est, Pontificem ibi non memi-
 « nisse possessorii retinendae, quia de eo non
 « fuerat consultus. Neque refert, quod addiderit
 « verba « *aliis possessoriiis in suo robore dura-*
 « *turis, quae vindicationem sui natura praece-*
 « *dunt;* nam ut exponunt Zoes *ff. de interdict.*
 « *n. 10.* et P. Wiest *hic n. 135* intelligi possunt
 « de casu, quo unus, idemque non suscipit pro-
 « bationem utriusque tam proprietatis, quam pos-
 « sessionis. *Ad conf.* negatur, quod ex hoc, quod
 « quis agat petitorio, statim sequatur eum impli-
 « cite fateri, quod alter, adversus quem agit, pos-
 « sessor sit; potest enim esse tantum detentor. »
 Ab expositis itaque patet, quod licet certum sit
 iudicium adipiscendae, et recuperandae posses-
 sionis una cum petitorio cumulari posse, hoc ta-
 men profecto dici nequit de possessorio retinendae,
 siquidem Doctores haud pauci id mordicus ne-
 gant, uti jam innuimus.

29.º At posito, quod causa possessionis, et
 proprietatis cumulentur, quomodo, vel quo ordine

judex procedere debet in hoc judicio? *Caput 2. h. t.* tradit judicem in hoc casu posse commixtim super utraque causa recipere probationes, testesque admittere, tum ut parcat laboribus, et gravioribus partium expensis, quas alioquin subire tenerentur testes super dictis judiciis bis producendo, si separatim hujusmodi causae tractari possent, aut seorsim tractarentur; tum ut obtemperetur partibus probare volentibus ad tramites utriusque juris tum in *Leg. 14. ff. de Probat.*, tum in *Cap. Licet 9. eod.* Quoad vero sententiam tradit *Cap. 6. h. t.* utrumque judicium una sententia terminandum esse, si propositis, discussisque hinc inde rationibus, atque sufficienter examinatis de utraque causa liqueat, ita tamen, ut in pronunciando praemittatur possessorium, sed in exequendo prevaleat petitorium, prout expressum habetur in citato *Cap. Cum dilectus 6. h. t.* juncto *Cap. 3. et 4. eod.* Et merito ita statutum est: 1. quia *judex de qua re cognoverit* (saltem principaliter) *pronunciare debet* per textum in *Cap. Cum super h. t.*, et *Leg. De qua re ff. de judiciis*; atqui judex tum super possessorio, tum super petitorio cognovit in casu, ergo de utroque pronunciare debet. 2. Quia proprietas utpote dignior, atque efficacior trahit ad se possessionem, eamque absorbet.

30.º Neque dicas *Cap. 2. h. t.* tradere quod auditis super utraque causa commixtim probationibus possit judex, prius discutere probationes

super possessorio, illudque pronunciata sententia super possessione terminare. Caput enim citatum tunc solum procedit 1. quando dubitatur quis possideat, ut sic apparere valeat, cui probandi onus incumbat in petitorio, uti habetur in *Leg. Incerti juris Cod. de Interdict.*, et *Leg. Ordinarii Cod. de Rei vindicat.* 2. quando ex allegatis, et probatis nondum satis de utroque liquere potest, sed tantum de possessorio, 3. si ex aliis circumstantiis, atque rationibus ita expedire videatur: tunc judex ex officio procedere potest ad tramitem, ac tenorem supracitati *Cap. 2. h. t.*, et pronunciare solummodo super possessione, dilato in posterum judicio petitorio. At hisce casibus exclusis firmum remanet, quod ubi tam possessorium, quam petitorium simul fuit in iudicium deductum, et super utroque attestations, aliaequae probationes sufficienter fuerint adductae, judex debeat utramque causam simul una, eademque sententia terminare, hoc unum tantum advertens, ut primo super possessione, ac deinde in continenti pronunciet etiam super proprietate, ceu superius jam innuimus.

31.º Neque subsumas, quod licet una sententia hoc casu utrumque iudicium sit terminandum, duplex tamen revera interveniat, una scilicet concernens possessionem, altera proprietatem, ideoque primam super possessorio momentaneo penitus superfluere. Respondetur enim, quod licet duplicem intervenire sententiam dici possit, haud

tamen ex hoc descendit, primam super possessorio penitus superfluere, quia in tali casu, etsi praevaleat quidem sententia lata super petitorio in exequendo, quatenus haec sola executioni mandari debet; et sic sententia lata super possessione eliditur quoad effectum suum principalem, non tamen haec penitus absorbetur, atque evacuatur, cum plures habeat effectus saltem secundarios, ac minus principales. Et sane juvat *primo* ejusmodi sententia super possessorio lata, ut satisfiat juri, atque petitioni litigantium, dum hac ratione possessio adjudicatur illi parti, cui secundum allegata, et probata de jure debetur, ut est casus in *Cap. Cum Ecclesiâ h. t.* *Secundo* juvat ejusmodi sententia quoad expensas litis, nam regula est, quod victus debeat victori condemnari in expensis. *Cap. Calumniam de poenis, et Leg. Properandum § Sive autem alterutra Cod. de judic.* *Tertio* juvat talis sententia propter fructus perceptos, nam possessor bonae fidei non tenetur restituere fructus jam consumptos § *Si quis a non domino Instit. de Rerum divis.* Tandem talis sententia prodest, quia bonae fidei possessor non tenetur de casu *Leg. Utique autem ff. de Rei vindicat.*, ac proinde obtinens in possessorio non tenebitur rem illam, quae casu apud ipsum perierat, recompensare adversario obtinenti in petitorio. Ex his itaque, et aliis effectibus saltem secundariis, ac minus principalibus manifestum

apparet, quod sententia lata in possessorio haud superfluat. Ita *Reiffenstuel h. t. n. 292. et seq.*

32.º Post haec quaerunt Doctores, utrum qui semel judicium petitorium instituit, possit deinde videns difficultatem probandi rei dominium transire ad possessorium, relicto, seu suspenso petitorio? In *Cap. Pastoralis 5. h. t.*, et in *leg. Qui fundum § fin. ff. de vi, et vi armata* traditur id fieri posse, dummodo conclusum in causa haud fuerit. Et merito id in jure permitti dicendum est, secus enim Actores ingressi petitorium, et deficientes in probatione proprietatis utpote difficillima, omni penitus remedio destituerentur, atque ex integro causa caderent. *Cap. 36 de Testibus.* Diximus *dummodo conclusum in causa haud fuerit.* Facta enim ejusmodi conclusione in causa, quae locum habet, quando partes novis, atque ulterioribus probationibus sive tacite, sive expresse renunciaverint, causamque cognitioni, atque decisioni judicis submiserint, tunc haud amplius Actori licebit ab intentato petitorio regredi ad possessorium. Et ratio est, ne lites ex litibus oriantur, et ne via aperiatur fraudibus. Excipe tamen casum, in quo aequitatis ratio aliud judicii suaserit. Per conclusionem enim in causa ligantur quidem manus, et os occluditur partium, non tamen judicis. Ita ex *Cap. 10 de fide instrument.*, et *Clemen. Saepe contingit juncta Gloss. v. interrogabit de Verb. signific.* Neque contra hujusmodi dispositionem dici potest: « Actor post

litem contestatam libellum mutare non potest, uti praecipit *Lex Non potest 23. ff. de judiciis*, et nos jam diximus *Tit. 3 de libelli oblatione*; atqui post litem contestatam libellus mutaretur, si intentato jam judicio petitorio regredi Actor posset ad possessorium, ergo patet dispositionem citati *Cap. 5. h. t.* in casu procedere haud posse, ideoque ille, qui semel judicium petitorium ingressus fuit, non potest, eo relicto, ad possessorium regredi. Verum haec difficultas illico evanescet, si paullisper animadvertatur, in tali casu reipsa libellum non mutari, sed dumtaxat emendari aliquid ei superaddendo, nempe possessorium. Sane quod non accadat vera mutatio libelli ex eo evidenter apparet, quod Actor non petit idem in utroque judicio, sed aliud principaliter, et directe in judicio proprietatis, aliud in judicio possessionis. At dato etiam, sed non concesso, quod libellus mutaretur, nihil ex hoc concludi posset, siquidem id fieret in casu jure specialiter permittente ob connexionem harum duarum causarum. Quapropter concludimus eum, qui semel judicium petitorium instituit, posse juxta dispositionem mox citati *Cap. 5. h. t.* relicto, seu suspenso petitorio, transire ad possessorium, modo in causa conclusum haud fuerit.

33.º Hic vero antequam titulus absolvatur, opportunum est adnotare ea omnia, quae adhuc protulimus de regressu petitorii ad possessorium applicari etiam causis beneficialibus ad S. Sedem

per appellationem devolutis. Sane *Clem. 2. h. t.* disponit hoc in casu utrique parti, idest appellato, et appellanti ad S. Sedem licere a judicio petitorio ad possessorium regredi, etiam altera parte invita, quoties spoliatio possessionis contigerit. Praestat verba Clementis V. in Concilio Viennensi ita statuentis referre. « *Causa beneficali per appellationem ad S. Sedem Apostolicam legitime devoluta, tam appellanti, quam appellato licere decernimus nedum petitorium, sed et possessorium intentare, et in spoliantis odium ante causae conclusionem suspendere petitorium a se, et adversario intentatum in solo possessorio procedendo etc.*

34.º Sed dices hujusmodi principium tum juri civili, tum canonico adversari, siquidem judex appellationis non potest cognoscere nisi super ea causa, a qua fuit appellatum *Clem. Appellanti 5. de Appellat. et Leg. Eos, qui § 1. Cod. ejusd. tit.* Hinc si solum a causa in petitorio appellatum fuit, sequitur judicem nonnisi super ea cognoscere posse, ideoque dispositio *Clem. unic. h. t.* utpote juris utriusque regulis aperte repugnans non est attendenda. Verum et haec pariter difficultas in auras abit, si parumper animadvertatur, juris utriusque theoriam regulariter procedere in omnibus aliis causis, exceptis beneficialibus ad Sedem Apostolicam per appellationem devolutis; idque merito Papam tanquam Ordinarium generalem habentem cum aliis Ordinariis concurrentem potestatem specialiter permisisse, quia in istis causis

majus vertitur periculum, ne Ecclesiae legitimo rectore destitutae diutius maneant, et in odium, et detestationem spoliationis factae in beneficiis. Agitur enim in cit. *Clem.* tantum de possessorio recuperandae.

35.º Illud autem unum serio est animadvertendum, quod cum dispositio citatae Clementinae evidenter deroget generali regulae in appellationibus servandae, manifestum apparet eam coarctandam esse ad solam S. Sedem, et ad solas causas beneficiales, quae in gradu appellationis apud ipsam pertractantur, non vero ad alias causas, aliosque judices inferiores extendi facile posse, cum scitissimi juris sit, quod non censeatur plus derogatum priori legi per posteriorem, quam fuerit in ea expressum.

TITULUS XIII.

De restitutione spoliatorum.

1.º Compiler juris Canonici in praecedenti titulo de causa possessionis in genere tractavit, merito hinc in praesenti titulo agit de causa possessionis in specie in casu spolii, tum quia causa restitutionis spoliatorum et ipsa possessoria existit, tum praesertim quia necesse est, ut cognita natura possessionis, statim remedia pateant, quibus ejusmodi possessio recuperari valeat, si quis eam auferre attentaret. Quapropter titulus hic est veluti appendix tituli praecedentis. Videbimus itaque in hac rubrica quinam spoliator, et quinam spoliatus dicatur, quaenam remedia competant spoliatis contra spoliatores, et quid hisce remediis spoliati consequi valeant.

2.º *Spoliator* dicitur quicumque sive privatus sive iudex alium vi, vel clam, extrajudicialiter, et

non servato juris ordine de possessione alicujus rei, seu juris ejicit, aut alias injuste privat, seu spoliat. *Ita in re Communis argum. Cap. Conquerente 7. de restitutione spoliatorum* etc. Spoliatus e contra dicitur, qui vi, vel clam a quocumque privato, sive judice extrajudicialiter, et non servato juris ordine de possessione alicujus rei, seu juris est ejectus, aut alias injuste privatus, seu spoliatus. *Sic in re Communis arg. citat. Cap. Conquerente.*

3.º Sicut spolium, seu spoliatio gravissimum, et frequentissimum facinus est, et ordinem, ac tranquillitatem publicam perturbat, hinc sapientissime tum jus civile, tum jus canonicum amice conspirarunt ad possessores tuendos, ac defendendos, ideoque illis, qui expoliati fuerunt sua possessione, opportuna remedia pararunt, scilicet unum paravit jus civile, quod et suum fecit jus SS. Canonum, et est *interdictum Unde vi*, duo vero jus Canonicum invexit, et sunt *Condictio ex Cap. Saepe contingit 18. h. t., et Condictio ex Can. Redintegranda 3. Caus. 3. quaest. 1.* Quibus addi potest et quartum remedium, quod extraordinarium, et subsidiarium dicitur, et habetur ex officio judicis.

4.º Primum itaque remedium est interdictum *Unde vi* sic dictum a primis verbis Praetoris illud proponentis in *Leg. Praetor ait ff. de vi, et vi armata*, per quod duo in favorem spoliati statuuntur 1.º scilicet ut spoliatus ante omnia resti-

tuatur in pristinam possessionem 2° ut restituatur ad totam causam, idest non solum in pristinam possessionem, sed etiam ad omne id, quod amisit, scilicet ad rem ipsam, fructus, damna, et interesse. Idque favore spoliatorum, et in odium spoliantium. *Clement. unic. de causa possess. et propriet.* Interdictum hoc competit tantum pro rebus immobilibus; pro recuperandis enim rebus mobilibus per vim ablatis competit actio *vi bonorum raptorum*, de qua tit. *Instit. et ff. de vi bonorum rapt.* Ut autem hoc remedio uti possit spoliatus requiritur 1° ut probet se tempore spoliis possedissee 2° ut probet se spoliatum fuisse tali possessione, prout eruitur ex *Cap. 10. de Offic. Delegati juncta Glos. v. possessionem, et dejectionem, et Leg. 1. §. Interdictum autem ff. de vi et vi armata.*

5.º Remedium hoc, seu interdictum in genere loquendo non conceditur nisi illi, qui vi dejectus, ac spoliatus fuit possessione rei *immobilis*, sive naturaliter, sive civiliter tantum possederit *Leg. 1. §. Dejicitur ff. de vi, et vi armata*, sive juste, sive injuste, dummodo dejectus rem non amplius possideat per alium, quia si per alium possideret, tunc adhuc possessionem retinere diceretur. Extenditur autem etiam ad haeredes spoliati, tum quia spolium descendit ex delicto, et actiones ex delicto provenientes haeredibus non denegantur, uti patet ex *Institut. § 1. de Perpet. et Temp. Action.*, tum quia haeredes succedunt in omne jus defuncti *Leg. 37. ff. de acquir. haeredit.* Cum

itaque praefatum interdictum non competat nisi vero possessori rei spoliatae, plane consequitur illud concedi haud posse depositario, commodatario, nudo detentori, aut illi, qui alieno nomine rem possidet, et dejectus est, quia isti veri, et legitimi possessores non sunt. Excipiuntur tamen conductores *ad longum tempus*, puta decem annos, emphiteuta, et usufructuarius, quia tales dominium utile habent, ac proinde cum sint in quasi possessione juris utendi, vel fruendi, ideoque veri possessores, sequitur etiam ipsis hoc remedium competere posse.

6.º Verum interdictum hoc non conceditur liberis contra parentes, et libertis adversus patronos *Leg. 1. § 43. de vi, et vi armata*. Et ratio est « *quia interdictum hoc atrocitatem facinoris in se habet* » et infamiam aliquam facti apud honestos parit; locum tamen habet, si ipsi armata manu usi fuerint. Excepto hoc casu competit ipsis solum actio in factum, per quam res ereptas, damna illata, et fructus repetere possunt.

7.º Competit autem hoc interdictum adversus eum, qui alium possessione sua dejecit, vel dejici, aut spoliari mandavit, facto secuto *Leg. 12. § 12. ff. de vi, et vi armata*, vel dejectionem ratam habuit *cit. Leg. § 14. Cap. 15. h. t.* Cum vero poenale sit *Leg. 2. Cod. Unde vi*, consequitur ipsum haud competere adversus haeredes, et successores universales spoliatoris, quia « *Certissima juris regula est, ex maleficiis*

poenales actiones in haeredem Rei non competere » Ita § non autem 1. *Instit. de perpet. et temporal. action.*, sed ejus loco competit actio in factum, quatenus ad ipsos pervenit. « *Quia licet poena ad haeredem non transeat, attamen quod turpiter, vel scelere quaesitum est, ad commodum haeredis non debet pertinere* » ceu loquitur *Lex* 16. ff. *quod motus causa*, *Leg.* 26. ff. *de dolo mas.* Praeterea non datur interdictum hoc contra singularem successorem, qui a spoliatore emit, aut dono accepit, siquidem ipsum mere personale est, uti clare patet ex *Leg.* 7. ff. *de vi, et vi armata* — ibi — *Cum a te vi dejectus sim, siquis eandem possessionem coeperit, non possum cum alio, quam tecum interdicto experiri.* » Concordat *Cap.* 15. § *fin. h. t.*

8.º Post haec quaeritur, utrum hujusmodi interdictum intentari possit, et valeat adversus judicem injuste spoliantem? Affirmativum responsum fuit ex *Cap.* 7. *h. t.*, si praetermisso juris ordine expoliavit, uti jam usque ab initio innuimus definitionem spoliatoris, et spoliati exhibentes. Verum quaestionem hanc exponit, et variis sub distinctionibus solvit Schmalzgrueber *h. t. num.* 15, 16 et 17. cujus verba brevitatis amore haud referre duximus.

9.º Vidimus quid sit interdictum *Unde vi*, cui competat, et contra quos detur, superest ut videamus quousque illud intentari possit. Certum, exploratumque est hoc interdictum ex jure civili

intra annum utilem intentari posse *Leg. 1. § annus de vi armata*, post annum autem nonnisi actio in factum competit de eo, quod ad dejicientem pervenit. *Leg. 1. § 1 ff. de vi, et vi armata*, ubi clare legitur « *Praetor ait. Unde tu illum vi dejecisti, aut familia tua dejecit, de eoque quod ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum, post annum vero de eo, quod ad eum, qui vi dejecit, pervenerit, judicium dabo.* » Verum hoc intelligi debet de casu, quo quis hoc interdicto utitur agendo. Si enim ipso quis uteretur excipiendo, tunc perpetuum esse *arg. legis Pure § fin. de doli mali except.* tradit Reiffenstuel. *h. t. § 1. n. 9.* De iure autem canonico interdictum hoc tam ad agendum, quam ad excipiendum perpetuum esse passim observant DD. innixi *Canon. Reintegrand. 3. q. 9.*

10.º Secundum remedium spoliatorum est conditio ex *Cap. Saepe contingit 18. h. t.* quod ita se habet “ *Saepe contingit, quod spoliatus per spoliatorem in alium re translata, dum adversus possessorem non subvenitur per restitutionis beneficium eidem spoliato, commodo possessionis amisso propter difficultatem probationum juris proprietatis amittit effectum. Unde non obstante juris civilis rigore, sancimus, ut si quis de caetero rem talem scienter receperit, cum spoliatori quasi succedat in vitium, (eo quod non multum intersit quoad periculum animae, detinere injuste, ac invadere alienum) contra possessorem hujusmodi spoliato per restitutionis beneficium succurratur. „* Hoc ex-

posito sciendum est, quod per interdictum *Unde vi* antiquitus non satis consulebatur spoliatis; quando enim res spolio ablata per spoliatores in alium transferebatur sive titulo venditionis, sive donationis, aut alio ejusmodi, tunc possessori dejecto, seu spoliato ex jure romano per interdictum *Unde vi* non subveniebatur, quippe quod contra tertium possessorem illud non competebat ad monitum *Leg. Cum a te ff. de vi, et vi armata*. Hinc adversus istiusmodi spoliatores nulla alia actio dabatur, nisi *vindictoria*, in qua Actor probare debebat rei dominium. At cum illud difficillimum probatu esset, saepe contingebat, quod prior possessor, amisso possessionis commodo, amitteret totam causam, ipsamque rei proprietatem. Porro durum hoc admodum erat, atque incommodum, et simul peccatum secumferebat. Hinc ut his incommodis, atque inconvenientibus Ecclesia prospiceret, aequum ei, imo necessarium visum fuit temperare juris civilis rigorem, et occasionem peccandi auferre, quoad enim animae periculum idem est alienum invadere, atque injuste detinere, ideoque in Concilio Lateranense IV. sub Innocentio III. celebrato sancitum fuit — *ut si quis de caetero scienter* etc. quod inde in *Cap. Saepe contingit* relatum fuit, de quo superius.

11.º Hanc Decretalem, referente Giraldio *lib. 1. sect. 250.*, ita exposuit Benedict. XIV. in *Epistola ad R. O. Nicolaum Lercari, Congreg. de Propaganda fide Secret.* incipiens. *Urbem Antiba-*

rum 19 Martii 1752 occasione quorundam dubiorum ab Archiepiscopo Antibanensi ei propositorum circa bona Ecclesiarum prius ab infidelibus occupata et deinde a Christianis empta. Ita praescribit famigeratus textus Inn. III. in Cap. Saepe de restitutione spoliatorum. Cum enim jus civile « beneficium interdicti, *Unde vi, sive restitutionis*, « concessisset dumtaxat adversum illum, qui per « vim de possessione dejecerat, et contra ejus- « dem haeredem universalem ut habent *Lex 1. § ult. et Lex 2. ff. Unde vi*, minime vero contra « illum, in cujus potestatem res furto ablata de- « venerat, ut patet ex *L. 7. ff. eod.* etiamsi ille, « dum rem emit, furtivam eam esse non ignorasset; « idque ea ratione, quod interdictum *Unde vi* di- « recte propositum fuerat adversus eum, qui vim « intulisset. *Unde tu illum vi dejecisti*: magno « illi Pontifici parum tuta visa est haec juris civilis « dispositio; ideoque decrevit, ut remedium pos- « sessorium *Unde vi* locum etiam haberet adversus « illum, qui spoliū quidem non commiserat, sed « rem, quam alienam, ac furto sublatam esse non « ignorabat, a spoliatore mercatus fuerat. — non « obstante juris civilis rigore, *sancimus, ut si quis de caetero scienter rem talem acceperit, cum spoliatori quasi succedat in vitium etc.*, contra « possessorem hujusmodi spoliato per restitutio- « nis beneficium succurratur. — Atque sequen- « tem decreti sui attulit rationem. — *Eo quod non multum intersit, quoad periculum animae,*

« *injuste detinere, aut invadere alienum.* — Hoc
 « denique postulat canonici juris adagium, quod
 « est in *Can. Rapinam* 14. *quaest.* 5., ubi sic
 « legitur. — *Rapinam emere non licet, nisi ea*
 « *intentione*, ut cui est ablata, reddatur. »

12.º Uti patet remedium hoc interdictum dici nequit, eoquod interdictum est actio in factum a Praetore inventa, quae datur contra omnes illos, qui vel dejecerunt, vel dejectionem mandarunt, vel eam ratam habuerunt, et contra remedium hoc *condictio* appellatur. Porro *condictio* aliud non est quam actio in personam. *Condicere* enim idem est ac rem in judicio petere pulsando personam, vel eam inquietando, et dicendo sibi obligatam esse ad aliquid dandum, vel faciendum, quod idem est ac per actionem personalem aliquid petere. Et licet *condictio*, et *vindicatio* ad recuperationem rei pertineant, distinguuntur tamen in hoc, quia *vindicatio* est actio singularis in rem, *condictio* autem est actio personalis, sive actio in personam. Hinc *condictio* ex Lege idem est ac actio personalis, quae cuiquam datur ad recuperandam rem, ejusque possessionem. Quae lex si civilis est, dicitur *condictio ex lege*, si Ecclesiastica dicitur *condictio ex Canone*, addendo prima verba legis, vel Canonis v. g. *condictio ex Canon. reintegranda*, *condictio ex lege Si quis in tantam* etc.

13.º *Condictio* itaque ex *Cap. Saepe* « est
 « actio personalis in rem scripta adversus quem-
 « cumque rei per vim ereptae possessorem injustum

« seu expoliationis conscius, sive deinde is rem
 « immediate a spoliatore acceperit, sive mediate,
 « mediante alio possessore etiam bonae fidei, modo
 « sciens rem esse ab initio vi ereptam acceperit,
 « seu mala fide possessionem acquisiverit. » Ex
 quo clare liquet, quod spoliatus agere possit
 contra quemcumque tertium possessorem, qui
 rem invasam scienter (hoc est sciens rem illam
 fuisse ab alio spoliatam) recepit: adeo ut ipse
 cogatur illico rem ablatam restituere, quamvis
 spoliatus non probaverit ejus proprietatem, sed
 dumtaxat spoliationem. Et hoc procedit etiamsi
 res spoliata per multas manus transierit: ut proinde
 quicumque rem raptam, sciens ipsam esse raptam,
 a quocumque receperit, teneatur hac conditione,
 licet res illa per mille manus transierit: adhuc
 enim urget ratio dictae Decretalis, quia videlicet
 parum interest quoad periculum animae, injuste
 detinere, ac alienum rapere. Ut autem spoliatus hoc
 remedio agere valeat, tria probare debet, 1. nempe
 se possedissee, 2. spoliatum fuisse, 3. modernum
 rei possessorem haud ignorare spoliationem ante-
 cedentem, sive rem vitio violentiae affectam esse.

14.º Tertium remedium recuperandae pos-
 sessionis, quod a Pragmaticis appellatur *remedium*
redintegrandae, est conditio ex *Can. redinte-*
granda 3. q. 1., quod saepissime in praxim dedu-
 citur. Haec conditio spoliatis, vel ejectis Epi-
 scopis conceditur, ut omnia mobilia, sive im-
 mobilia in eodem loco, ubi erepta fuerunt resti-

tuantur, ac penitus redintegrentur, et quidem etiam ante accusationem, adeout spoliatus ante factam restitutionem omnium sibi ablatorum accusari non possit, et accusatus etiam in Synodo spoliatoribus respondere non teneatur, antequam omnia sibi fuerint restituta. Porro licet remedium hoc ex professo loquatur de Episcopis ejectis, et expoliatis, nihilominus ob paritatem rationis, favoremque Religionis extensum fuit etiam ad alios Clericos, qui vel suas, vel Ecclesiae suae res injuste perdidisse noscuntur, ipsisque competit contra quemcumque talium rerum possessorem, sive bona, sive mala fide possideat, et sive scienter, sive ignoranter, sive cum vitio, sive absque vitio, sive cum titulo, sive sine titulo res illa ad ipsum pervenerit. Imo tractu temporis competere coepit etiam laicis pro recuperandis rebus profanis, et hodie maxime in honore est fere penes omnes gentes. Differt autem a remedio *Cap. Saepe contingit*, quia non modo competit adversus possessorem malae fidei, sed etiam adversus possessorem bonae fidei, dum e contra condictio *Saepe contingit* conceditur tantum contra possessorem malae fidei, uti vidimus. Neque dicas superfluum fuisse memoratam Decretalem *Saepe contingit h. t.*, si admitteretur remedium Can. *Redintegranda* fuisse tam generale, ut etiam laicis competeret. Quamvis enim spoliati sese juvare potuissent remedio *redintegranda* utpote plurimis jam annis prius promulgato, attamen cum sive ob diversitatem opinionum inter Doctores, (an etiam pro laicis, eorum-

que rebus profanis militaret), sive etiam ob verba ipsius canonis haud clare laicis patrocinantia, nonnulli iudices praesertim laici huiusmodi canonem in iudicando negligerent, ideo novo, atque expresso remedio opus fuit, quo et juris civilis rigor temperaretur, atque introducta iudicantium praxis retunderetur. Hinc clarum, et expressum remedium in concursu alterius non adeo clari, sed dubii haud superfluere censendum est. Ut vero quis agere possit hoc remedio duo probanda sunt: 1. nempe probare debet priorem suam possessionem, 2. novam, seu recentiore Rei conventi, quia probata illa possessione antiquiore, nova praesumitur clandestina, et vitiosa, nisi probetur iuste fuisse acquisitam.

15.º Quartum remedium recuperandae possessionis extraordinarium, et subsidiarium habetur ex officio iudicis, et competit ei, qui non possidet, sed solum detinet, ac postmodum spoliatur: ut Commodatarius, Depositarius, Conductor ad breve tempus, aut qui rei servandae gratia in possessione est. Nam isti sicut non possident, sed solum detinent *Leg. Offic. ff. de rei vindicat.*, ideo, si expellantur a detentione talium rerum, non habent ullum ex recensitis remediis possessoriiis ex defectu possessionis, ac proinde sic suadente aequitate fuit illis indultum in subsidium, ut possent implorare officium iudicis ad recuperandam rerum praehabitarum detentionem, a qua ceciderunt. Patet hoc ex *Leg. Attilius ff. de Donation.*

16.º Perpensis jam, et consideratis remediis a jure contra spoliatores paratis, nunc videamus, quinam modus observandus sit, cum a spoliato restitutio petitur in causa spolii. Regula generalis est “ *spoliatum ante omnia restituendum esse, si de spoliatione facta vere constat, aut ea legitime probata sit.* Ita *Cap. ult. de Ordine cognit. et Can. Episcopi, et Can. Redintegranda 3. quaest. 1. et Leg. 1. ff. de vi et vi armata.* Neque audiendus est in hoc judicio spoliator, si defectum proprietatis spoliato objiciat, seu licet is, idest spoliator dominium, et proprietatem *in-incontinenti* velit probare. Constat id ex *Cap. Licet 1. h. t.*, ubi restitutio possessionis vi ablatae facienda dicitur « *ante omnem contentionem* » ac proinde ante ejusmodi exceptionis objectae discussionem, et constat pariter ex *Cap. 5. h. t. in fin.*, ubi traditur etiam praedo restituendus secundum rigorem juris. Et merito quidem: natura quippe dictat, ut spoliator eandem legem patiatur, quam ipse tulit. Cum autem ipse spoliaverit juris ordine non servato, expedit, ut etiam ipse jure suo non discusso restituere cogatur spoliato *arg. Leg. 1. ff. quod quisque juris* etc. Proceditque hujusmodi principium, sive spolatio facta sit in corporalibus, sive in incorporalibus, sive in immobilibus tantum, vel etiam in mobilibus accessorie venientibus in rem immobilem, sive Actor agat super alia re *Cap. 2. de Ordine Cognit.*, sive super alio spolio diverso *Cap. fin. Vers. Quamquam eod. tit.* Imo spoliator non audi-

tur, etsi opponeret exceptionem criminis *Cap. 6. h. t.* Ratio est, quia spoliator praesumitur spoliati inimicus, et inimicus ab accusando criminaliter repellitur. Excipe tamen, nisi tale sit crimen, ut reddat spoliatum inhabilem ad agendum, ut est excommunicatio *Can. Conspiratores cum sequen. 3. 9. 4 et Cap. Intelleximus 7. de judiciis*, tunc enim neque agere, neque intentare interdictum *Unde vi* potest, donec fuerit absolutus; vel nisi crimen sit tale, ut ipso vix commisso, illico privatus existat re, et possessione. Scitum enim est, sine possessione remedium hoc competere haud posse, quandoquidem spoliatus probare debet se possedissee, et spoliatum fuisse. *Cap. 16 de Offic. Delegat.* ceu superius jam diximus.

18.º Praedicta autem regula non solum procedit, quando quis spoliatus fuit a privato, sed etiam quando spoliatus est a suo Praelato, vel a iudice procedente extrajudicialiter, sive juris ordine non servato. *Cap. 7. h. t.* Quod adeo verum est, ut spoliatus utpote munitus causa spoli specialiter privilegiata restituatur etiam contra minores, pupillos, et Ecclesiam ipsam. Imo suffragatur etiam praedoni, si spoliatur rebus a se vi possessis. Ita textus expressus in *Cap. litteris 5. h. t.*, ubi legitur, quod “ *praedo etiam est secundum vigorem juris restituendus*, cui concordat alius textus in *Leg. 1. § qui a me ff. vi et vi armata.* „ Verumtamen quoad praedonem Doctores hanc distinctionem induxerunt, scilicet utrum ipse spoliatur a tertio, vel ab ipso

domino rei per furtum ablatae. In primo casu praedo agere potest interdicto *Unde vi*, et est restituendus, ceu patet aperte ex *Leg. 1. ff. § Qui a me de vi et vi armata*, et ex *Cap. 5. h. t.* ubi Alexander III etiam praedoni clare patrocinator. Quin obstat, quod praedo illicite, et cum peccato rem detineat, ideoque ipsi restitutio haud sit facienda. Id enim verificatur respectu veri domini, minime vero respectu tertii spoliatoris. Res autem non restituitur praedoni, ut eam ipse usurpet, ac sibi retineat, sed ut vero domino restituere possit. Hinc si praedo a tertio spoliatur, agere poterit interdicto, et sic locum habet illud vulgatum *Leg. ult. ff. de Acquir. possess. "Adversus extraneos vitiosa possessio prodesse solet.* Verum si praedo concurreret cum domino proprietatis, et uterque peteret ab aliquo tertio, qui praedonem spoliavit, rem ablatam sibi restitui, probata veritate, seu rei proprietate praefertur dominus, quia proprietas veluti dignior trahit ad se possessionem. *Cap. 6 juncta Glos. Vers. Praevalere de causa possess. et Leg. Bona fides § incurrit ff. depositi.* In secundo vero casu, idest si praedo spoliatur a domino rei ablatae, ita subdistinguunt Doctores; aut praedo est occultus, aut est notorius. Si est occultus, tunc restituendum esse putant, eoquod paria sunt in foro externo, quod quis praedo non sit, vel quod sit praedo, at talis esse non appareat. Si autem praedo est notorius, tunc restitutionem faciendam haud esse censent, eoquod defectus notorius pro-

prietatis obstaret. Hinc si talis praedo restitutionem rei spolio ablatae exigeret, ob talem defectum proprietatis jure uti dolosus repelleretur “ *nam dolo facit, qui petit, quod restituere oportet eundem*, ceu monet regula 59 juris in 6. „ Idque confirmatur ex *Cap. 6 de causa possess. et propriet.* ubi Pontifex decedit, quod si de proprietatis jure constaret, tunc in executione ipsa possessionis causae praevalere deberet.

19.º Verum quid dicendum, si dominus rei spoliatus a praedone vim vi repelleret, et rursus eundem spoliaret? Hoc in casu ita distinguendum esse unanimiter tradunt Doctores. Vel id fit *incontinenti*, vel *ex intervallo*. Si fit incontinenti, seu confestim, id est antequam ad alia negotia diverstat, tunc praedo non est restituendus, quia vim vi repellere incontinenti spectat ad licitam rerum suarum defensionem, et jure naturali est permissum *Cap. Significasti 18. de homicid. volunt.*, et quia “ *qui possessionem vi ereptam in ipso congressu recuperat, in pristinam causam reverti potius, quam vi possidere intelligendus est*, ceu loquitur *Lex. 1. ff. de vi et vi armata.* „ Si vero fit *ex intervallo*, tunc potius censenda est vindictio, seu vindicta, quam justa rerum defensio, ideoque permissa non est privato, sed publicae auctoritati reservatur. Hac de re praedoni competit interdictum *Unde vi*, et secundum juris rigorem est restituendus. Ratio est, quia nemo propria auctoritate sibi jus dicere debet, si iudicis copiam

habere possit, et ultimum spoliū est purgandum prout colligitur ex *leg. 3 § cum igitur ff. de vi armat.* atqui ultimums spoliū in proposito est spoliū domini contra praedonem, ergo etc.

20.º Praefata sed vero regula « *spoliatus ante omnia est restituendus* » nonnullas patitur exceptiones, quarum prima est, si spoliatus consentiat, ut spoliator ante restitutionem super proprietate rei sibi competente audiat, *Cap. 1. h. t.* Idque procedit sive expresse, sive tacite consentiat e. g. si spoliatus spoliatorem excipientem de dominio sibi competente, seu jus proprietatis probare volentem non repellat, aut contra judicem de proprietate cognoscere volentem non reclamet, vel appellet. Ratio est, quia privilegium hoc introductum est favore ejus, et quisque juri suo renunciare valet ad monitum *Cap. 12 de foro competenti.* Neque stante hoc spoliati consensu sive expresse, sive tacito judex ex officio restituere potest, quandoquidem ipse officium suum regulariter non interponit, nisi imploretur. Excipe tamen nisi periculum animarum immineret, tunc enim ad ipsum evitandum ex officio restitutionem facere deberet *arg. Cap. 9 et 14 de Convers. conjugat.*

21.º Secunda exceptio est, si notorius sit defectus proprietatis ex parte spoliati, et simul liquide ex actis judicii constet eam ad spoliatorem pertinere, quia tunc si peteret, exceptione doli repelli posset juxta *regulam juris 59 in 6.* Discri-

men tamen est inter causas beneficiales, et profanas. In causis enim beneficialibus sufficit ad negandam restitutionem, ut notorium sit spoliato nullum jus competere, quia in beneficiis Ecclesiasticis non datur vitiosus ingressus. In profanis autem ad restitutionem denegandam non sufficit, quod notorie constet de non jure spoliati, sed requiritur etiam ut notorie constet de jure spoliantis, Pirhing *h. t. n.* 27. § *Porro*.

22.º Tertia exceptio est, si jus commune resistat spoliato, et faveat spoliatori. Tunc enim spoliatus non auditur, nisi doceat de titulo. Ita ex *Cap. 2. h. t. in 6.* cujus haec est species. Quidam Canonici decimas recipiebant ex fundo in aliena paroecia sito. Mortuo veteri parrocho hujus alienae paroeciae, novus coepit exigere decimas ex fundo illo, a quo eas recipiebant Canonici, idest spoliavit Canonicos pensionem decimarum auferendo, et decimas illas percipiendo. Canonici quaestionem proposuerunt, et restitui postularunt. At cum de titulo docere haud potuerint, et aliunde intentio parochi fundata erat in jure, quia decimae praediales pertinent ad Ecclesiam Parochialem, hinc Bonifacius VIII. respondit Canonicos nequaquam esse restituendos, quia eas injuste occupasse verosimiliter praesumuntur, cum jus resisteret spoliatis, et spoliatori faveret. Ex hoc sequitur quod quoties praesumptio juris adsistit occupanti rem, sive spoliatori, adversetur autem spoliato, spolium non est ante

omnia purgandum, quod locum habet nedum in beneficialibus, sed et in matrimonialibus, prout passim in jure sacrorum canonum traditur.

23.º Quarta exceptio est, si obstet periculum animae. Ita ex *Cap. 13. h. t.*, ubi haec habentur. Initum legitime et consumatum fuerat matrimonium inter Titium et Cajam, quae paullo post pertaesa conversationis maritalis proprio Marte discessit a Titio asserens matrimonium non fuisse legitimum; Titius institit, ut ante omnia sibi uxor restitueretur juxta regulam juris spoliatum ante omnia esse restituendum. Res delata fuit Pontifici, qui ita rescripsit: vel mulier paratas habet probationes ad ostendendam matrimonii nullitatem, vel non. In primo casu restitutio non est facienda quoad thorum, sed tantum quoad habitationem, quia obstat periculum animae ob nullitatem matrimonii. In secundo vero casu restitutio plenarie est facienda. Praesumitur enim in muliere mala fides, eoquod recessit a viro propria temeritate, et absque judicio Ecclesiae. At si nihilominus mulier certa esset de existentia impedimenti dirimentis, illud autem probare nequiret, tunc non obstante sententia judicis, et censura Ecclesiastica, potiusquam peccare, humiliter substinere deberet censuram Ecclesiae. Moriendum enim est potius, quam fornicandum. Post haec duo hic sunt ad propositum quaerenda, 1. scilicet quandonam in causis matrimonialibus probationes censeantur *in continenti* afferri paratas? 2. quandonam in

his causis spoliū verificetur? Respond. 1. probationes *in continenti* afferri paratae tunc dicuntur, quando magnae dilationes non postulantur, sed afferuntur faciendae intra breve tempus arbitrio iudicis taxandum. Ita communiter DD. Respond. 2. spoliū in causis matrimonialibus non verificatur, nisi matrimonium per consumationem fuerit perfectum. Tunc enim solum conjuges iuridice possidere dicuntur, et pars quae recedit, privat alteram partem jure suo.

24.º Quinta exceptio est, quando spoliatus ante factam suam spoliationem libere renunciavit dominio rei spoliatae *Cap. Accepta 3. h. t.*, quia per spontaneam renuntiationem remisit omne jus suum non modo quoad proprietatem, sed etiam quoad possessionem, quae, uti jam innuimus, necessaria omnino est, ut spoliatus restitui valeat. Neque obstat *Cap. Sollicite 2. h. t.*, quia loquitur de renuntiatione post spoliationem facta, quae non censetur libera, ut argumentatur ibi Pontifex “*Quia non est verisimile, quod sponte juri suo renunciaverit, qui renunciavit spoliatus.*”

25.º Sexta exceptio est, quando spoliatus post expoliationem pactum inivit cum spoliatore, vel juravit sponte, quod nolit agere possessorio recuperandae. Pacta enim inita sunt custodienda, et promissa sunt opere complenda. *Cap. Antigonus 1. et Cap. Qualiter 3. de pactis Leg. Juris gentium 7. § 7. ff. eod.* Dicitur autem *post spoliationem*, quia simile pactum cum spoliatore initum ante spoliationem

minime valet *Leg. Si unus* 27. § 3 et § 4. ff. de pactis.

Ratio est, quia pactum ante spoliationem initum ansam delinquendi praeberet, et homines ad spoliandum animaret, hinc veluti turpem causam continens merito a jure reprobatur, et non valet.

Citat. Leg. Si unus § 3 et 4, ubi expresse dicitur:

“ *Pacta quae turpem causam continent, non sunt observanda, veluti si paciscar, ne furti agam, vel injuriarum, si feceris; expedit enim timeri furti, vel injuriarum poenam, sed post admissa haec pacisci possumus.* „

26.º Septima exceptio est, si judicium petitorium et possessorium simul cumulet spoliatus *Cap. 3 et 4 de Caus. poss. et propr.* Tunc enim recusari nequeunt exceptiones petitorium respecientes, *Cap. 2. eod. tit.*

27.º Octava exceptio est, si timeatur damnum irreparabile, vel publicum scandalum, et perturbatio in populo, ut si agatur de restitutione mulieris marito saevienti *Cap. Litteras h. t. in fine* - ibi - *Si vero tanta sit viri saevitia, ut mulieri trepidanti non possit sufficiens securitas, provideri non solum non debet ei restitui, sed ab eo potius amoveri.* Item si agatur de possessione tyranno oblata, vel de reo, qui e carcere ad asylum confugerit. Ex quibus omnibus manifestum apparet, quod in casu spoli judicialiter acti ante omnia ejus purgatio sit facienda, exceptis casibus de jure excipiendis.

28.º Nunc quaeritur quidnam restituere teneatur rei alienae invasor, seu violentus spoliator?

Non solum ipse restituere debet rem principalem, sed etiam accessoriam cum fructibus omnibus haud exclusis illis, qui percipi potuissent, sed insuper omnia damna resarcire, ac de injuriis integre satisfacere compellitur. Ita *Cap. 11 h. t. Leg. Si de possessione Cod. Unde vi Leg. 1. § Non solum ff. de vi et vi armata, et Cap. ult. de Injuriis et damn. dat.* Et merito; aequitas enim, et ratio naturalis imperiose postulat, ut aliena vis, et injuria nemini sit damnosa.

29.º Verum ut clare percipi possit, quinam ex fructibus in casu sint restituendi, operae pretium est aliquid hic raptim innuere de varia fructuum specie. Fructuum appellatione in jure intelliguntur illi, qui supersunt » *deductis impensis, quae quaerendorum, colligendorum, conservandorumque eorum gratia fiunt.* Ita *Lex 39. § fin. ff. de Petition. haereditat.* Ipsi multiplicis generis sunt; alii enim sunt *naturales*, alii *industriales*, alii *civiles*. Naturales sunt, quos natura sua sponte sine ulla, vel modica tantum hominis industria producit, uti sunt poma, ficus, nuces, cerasa, et similia. *Leg. Fructus 45. ff. de Usur. et fruct.* Industriales sunt, in quibus comparandis magis operatur, et versatur diligentia, industria, et labor hominis, quam natura, ut sunt segetes, sive frumenta, vinum, oleum etc. eoquod ista, ut in propriam formam reducantur, indigent labore, et industria hominis. Civiles sunt, qui non proveniunt ex re ipsa, sed

propter rem percipiuntur, hoc est propter usum rei, ejusque occasione, ut sunt canones, laudemia, pensiones locationum praediorum, domorum, usurae etc. Cum vero major, vel minor perceptio horum fructuum non parum pendeat ab hominis industria, hinc a nonnullis hujusmodi fructus industrialibus accensentur. Insuper alii sunt *percepti*, alii *percipiendi*, seu adhuc *pendentes*. Fructus percepti dicuntur non solum illi, qui perfecte sunt collecti, et in horreis, aut cellariis sunt reconditi, sed etiam qui industria hominis sunt a solo separati, licet nondum in horreis reconditi *Leg. Si usufructuarius ff. Quibus modis usufructus amitt.* ubi dicitur “ *fructum percipi spica, aut faeno caeso, aut uva adempta, aut excussa olea, quamvis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta sit.* Percipiendi vero, seu pendentes dicuntur, qui nondum ex hominis industria a solo separati sunt, seu a re, ex qua proveniunt, sed eidem adhuc adhaerent, ideoque pars fundi dicuntur, et cum fundo transeunt, ac proinde una cum fundo restituendi sunt. *Leg. Fructus pendentes 45 ff. de Rei vendic.* Ex quo sequitur, quod olivae, quae per se decidunt, et sine hominis industria a solo separantur inter fructus pendentes accenseantur. Tandem alii fructus dicuntur *consumpti*, alii *non consumpti* appellantur. Primi sunt illi, quos possessor in suos usus convertit, nec amplius in rerum natura existunt. Secundi vero sunt illi, qui in usum

nondum sunt conversi, ideoque adhuc in rerum natura existunt, ac proinde etiam *extantes* nuncupantur.

30.º Praesupposita hac multiplici fructuum divisione inspicere oportet, quosnam ex his fructibus restituere debeat spoliator violentus in iudicio spoliationis. Huic interrogationi respondens satisfacit Schmalzgrueber *h. t. n.* 41 — ibi — Debet restituere fructus omnes, sive extantes, sive consumptos, sive perceptos, sive percipiendos, et quos percipere potuisset spoliatus, si possessione sua non fuisset depulsus. Deciditur clare *Cap. 11. h. t.* — ibi — *non tantum fructus a novo, et violento possessore perceptos, sed quos (si eis possidere fuisset licitum) possessores veteres percepissent, reddi faciat eisdem.* » Consonat jus civile *Leg. Si de possessione Cod. Unde vi*, ubi pariter dicitur quod conventum interdicto *Unde vi*, seu violentum possessorem « causam omnem praestare oportet, in qua fructus etiam, quos vetus possessor percipere potuit, non tantum quos percepit, venire non ambigitur. » Hoc posito tria hic sunt animadvertenda 1. quod praelevatis expensis necessariis, et utilibus, si separari possunt, fructus omnes usque ad obolum restituendi sint spoliato, antequam spoliator audiat, ceu praeter Doctores tradidit S. Rota in *Lavellen.*, seu *Melphien. pecuniaria* 18 Novemb. 1620, cor. *Ubaldo*, et in *Romana Sylvae* 15 Mai 1628 cor. *Verospio*. 2. quod fructus restituendi computari

debeant a die dejectionis, seu spoliationis. 3. quod si spoliatus singula, quae perdidit, comprobare nequeat, tunc judex constituto de violentia debet inspecta personarum, et negotii qualitate illa taxare, et juramentum Actori, sive petitori spoliato deferre ad monitum *Cap. ult. de iis, quae vi, metusque causa, et Leg. Si quando Cod. Unde vi.*

31.º Ast quid dicendum, si spoliator non fuerit violentus, sed tantum tertius rei per vim ablatae possessor malae fidei? Statutum in jure est, quod etiam possessor malae fidei, etsi non fuerit spoliator violentus teneatur fructus omnes restituere ex re aliena perceptos. Ita sane patet ex *Leg. Si fundum Cod. de rei vindicat. et Leg. Certum eodem.* Quibus consonat textus expressus in § *Si quis a non domino Instit. de rer. divis.* indistincte de quolibet malae fidei possessore pronuncians. Imò nedum praestare cogitur fructus perceptos, sed etiam, qui a domino honeste percipi potuissent. *Leg. fructus non modo ff. de rei vindicat.*

32.º Quaestio tantum fit tum a Canonistis, tum a Theologis quoad fructus industriales qui a sola industria hominis proveniunt. Nonnulli enim tenent etiam istos restituendos esse, quia objectum, et materia industriae est semper res aliena. Alii autem contendunt, non esse restituendos, quia ad eum spectant fructus, cujus est causa fructificans, atqui fructus industriales non sunt effectus rei alienae, utpote omnino sterilis, ut sup-

ponitur, sed solius hominis industrii operantis, vel negotiantis, ergo fructus industriales ex re aliena non sunt restituendi ab invasore rei alienae, seu a possessore malae fidei, cum isti non sint fructus suae iniquitatis, et malae fidei, sed suae industriae solius.

33.º Quid vero juris, si spoliator solvendo non esset, et ideo fructus omnes restituere nequiret, antequam in causa proprietatis audiretur? Hoc in casu DD. innixi *Cap. 16. h. t.* tradunt judicem procedere posse in causa proprietatis usque ad sententiam; executionem autem sententiae suspendere. Iniquum enim esset, ut spoliator proprietatem demonstrare paratus non audiretur, ideoque jus ejus dominii destrueretur, ex eo quod fructus omnes restituere haud valeret. Id enim aequitas canonica haud patitur, *cum inanis est actio, quam excludit debitoris inopia*, ideoque infertur restitutionem fructuum in causa spoli non esse urgendam ultra vires spoliatoris, qui facit quantum potest, ut fructus omnes restituat. Verumtamen ex hoc haud sequitur illam generalem regulam labefactari, qua docemur spoliatum ante omnia esse restituendum. Volitat enim per omnium ora illud juris adagium, quod « *exceptio firmat regulam in contrarium*. Sed satis de violento spoliatore, seu de quocumque malae fidei possessore: nunc aliquid de possessore bonae fidei proferamus oportet, ut huic articulo in praxi admodum notabili, ac proficuo finis imponatur.

34.º In *Leg. 48. de acquiren. rerum dominio* dicitur, quod possessor bonae fidei pene domini loco sit. Hac de re fructus rei legitime percipit, hisque quasi dominus utitur, ac fruitur, usquedum judiciali actione non pulsetur. Supervenienti itaque vero domino, et iudicio agenti pro vindicanda re, possessor bonae fidei ante completa praescriptionis tempora restituere debet 1. rem prout extat, sed si perierit, aut deterior facta sit, sive sua culpa, sive casu, aestimationem praestare non debet, nisi nec damna sarcire. 2. fructus, recuperatis expensis omnibus factis.

35.º At quales fructus tenetur restituere possessor bonae fidei vero domino in iudicio agenti? Quoad hanc materiam jus SS. Canonum silet, ideoque suas fecit dispositiones juris civilis, quod cum non satis clare loquatur, multi multa dixerunt. In hac itaque incertitudine nos id in medium proferre duximus, quod ex Doctoribus, et Canonistis haurire potuimus. Et in primis dicimus, vel agitur de fructibus industrialibus, vel naturalibus. Si agitur de fructibus industrialibus, non conveniunt DD. inter se, sed pugnant. Alii enim tenent esse restituendos, si extant adhuc, quia licet ex dispositione, et beneficio legis possessor bonae fidei hos fructus ex re aliena perceptos faciat suos, ac proinde salvo jure, tutaque conscientia retinere valeat, quandiu judicialiter nemo eos repetat, attamen cum ipsorum dominium sit conditionatum, ac revocabile per iudicem ad instantiam veri domini,

legibus sic disponentibus, hinc putant eos restituendos esse, si adhuc extant, quoties verus dominus una cum re evicta etiam istorum fructum restitutionem judicialiter urgeat, dummodo per lapsum triennii nondum usucapierit, sive praescripserit. *Leg. sequitur § fructus juxta Glos. non fuerint ff. de usucapionibus.* Ita Reinsfestuel *h. t. § 6. n. 125. et seq.* Alii vero certant eos non esse restituendos etiam relecto vitio possessionis, 1. quia non sunt fructus rei in se, sed prout subsunt industriae hominum, adeoque ei, cujus industria proveniunt, de jure naturali acquiruntur, 2. quia leges nullam ei restitutionem imponunt. Pirh. *h. t. n. 36.* Schmalzgrueber *h. t. n. 4.* et merito ajunt; propria enim industria nemini debet esse pernicioiosa.

36.º Si vero agitur de fructibus *naturalibus* videndum, an isti adhuc pendentes sint, an jam percepti. Si pendentes adhuc sunt, cum re restitui debent domino, quia sunt pars fundi, cui adhaerent *Leg. fructus 44. ff. de Rei vindicat.* Si vero percepti, et a solo separati, tunc iterum videndum, an adhuc extent, an vero consumpti sint. Si adhuc extant, et ipsi restitui debent. *Leg. certum 22. Cod. de Rei vindicat.,* modo praescripti non fuerint per lapsum triennii, ut superius innuimus. Si vero *consumpti* jam sunt, quaerendum est, an ita consumpti sint, ut nequidem aequivalenter amplius extent, an vero ita, ut extent aequivalenter, quatenus nempe possessor bonae fidei factus est ditior.

Si primum omnes facile concedunt, eo casu a restitutione fructuum consumptorum eundem liberari, et ratio est, quia quod operatur industria, et cultura in fructibus industrialibus, hoc operatur consumptio in naturalibus, et quod meum adhuc non erat, post consumptionem meum efficitur. *Si secundum* disputant acriter Doctores. Nonnulli tenent hujusmodi fructus aequivalenter extantes esse restituendos quatenus factus est ditior 1. quia nemo locupletari debet cum aliena jactura. *Leg. Nam hoc natura ff. de cond. indebiti, et Leg. Jure naturae ff. de regulis juris.* Porro hujusmodi locupletatio dubio procul eveniret, si possessor bonae fidei fructus consumptos aequivalenter extantes restituere non teneretur. 2. Quia in judiciis universalibus, puta in petitione haereditatis eos restituendos esse jura expresse volunt. 3. quia fructus virtualiter extantes proprie in sensu juris non dicuntur consumpti, eo quod « *non absumitur, quod tempore patrimonii retinetur Leg. 72. ff. de legat. 2.* » Alii autem negant esse restituendos, quia istorum restitutionis obligatio probari nequit *ex jure*, quod uti mox innuimus, possessori favet intuitu boni publici: hoc enim modo evitantur, et excluduntur lites, quae ex incertitudine, et difficultate probandi lucrum ex fructuum consumptione perceptum saepe nascerentur. Neque obstare subdunt supra citatas rationes. Ad primam enim respondent, quod licet verum sit, lucrum cum alieno detrimento perceptum naturali jure spectato restitutioni esse obno-

noxium, urgent tamen hoc principium, tunc locum habere, ac totam vim suam exerere, atque evolvere, quando jus positivum intuitu, et contemplatione boni publici contrarium non decerneret; atqui a jure positivo contrarium statutum fuit, uti patet *ex leg. Certum* 22. *Cod. de Rei vindicat*, ubi tantum jubentur restitui fructus extantes, *ex Leg. sed et loci* 4. § *post litem* 2. *ff. fin. regund.* ubi negatur restitutio fructuum consumptorum, *et Leg. Quaesitum* 40. *ff. de acquir. re domin.*, ubi dicitur, quod bonae fidei possessor fructus consumptos faciat suos, et denique *ex* § *Siquis a non domino* 35. *Instit. de rer. divis.* ubi statuitur ad fructuum consumptorum restitutionem adversus bonae fidei possessorem agi, et eum condemnari non posse. Ad secundam autem subjiciunt non urgere textus *Leg. Item veniunt*, *et Leg. Sed et. si ff. de petit. haereditatis*, quia ibi agitur de judicio universali petitionis haereditatis, in quo leges evidenter statuunt possessorem bonae fidei teneri ad restitutionem ejus, in quo factus est ditor. Hinc si in hoc judicio leges evidenter hoc decernunt, in aliis autem silent, palam esse videtur hanc restitutionem excludi. Inclusio enim unius est exclusio alterius.

37.º Postremam hanc sententiam tuentur Vinnius, Voetius *ad Pand. lib. 41. tit. 1. § 29*, Heinnecc. *ad Pand. part. 6. § 191*, alique magni nominis Doctores fisi auctoritate § *si a non domino Instit. de rer. divis. et Leg. 4. § 2. fin. regund.* Faten-

tur autem bonae fidei possessorem debere eatenus, quatenus factus est locupletior, fructus consumptos restituere, ubi agitur de universitate juris, puta de petitione haereditatis, tum quia fructus ipso jure augent haereditatem, et haereditariorum rerum naturam induunt *Leg. 9. Cod. fam. erciscund.*, tum quia sic expresse cavetur in *Leg. 25 ff. et in Leg. 1. § 1. Cod. de petit. haered.* Alteram autem sententiam tuentur Mynsigerus *cit.* § *Instit. n. 8*, alique communius tradentes possessorem bonae fidei quolibet casu debere fructus consumptos compensare, quatenus ex iis locupletior factus est. Hanc opinionem semper secuta est Rota Romana *decis. 500. n. 14 et seqq. part. 9. tom. 2*, et annotat. *ad Decis. 81. n. 140 et seqq. part. 8. Recent.*

38.º Verum hujusmodiquaestioni, an, et quando possessor b. f. restituere debeat fructus consumptos locus esse potest, donec lis contestata non fuerit. Post litis enim contestationem quidquid nonnulli dicant, certum est fructus omnes ab eo restituendos esse. Ita *Lex 22. Cod. de rei vindicat* - ibi - *Certum est malae fidei possessores omnes fructus cum ipsa re praestare. Bonae fidei vero extantes: POST LITIS AUTEM CONTESTATIONEM UNIVERSOS. Et merito: quia post litem contestatam omnes incipiunt malae fidei possessores esse, quin imo post controversiam motam, ut inquit Lex Sed etsi 28 § si ante 7. ff. de haered. petit. Rota*

Romana praesertim in *decis.* 162. *n.* 2 et *seqq. part.* 13 *Recent.* Ratio est, quia possessor super re conventus, licet revera malae fidei non sit, a litis tamen contestatae die, et momento abstinere debet a consumptione fructuum, et eos diligenter custodire usquequo controversiae motae exitum cernat. Ita Schmalzgrueber *h. t. n.* 54 *circa fin.* Ex eo enim tempore dubitare incipit de dominio, ac proinde in ipso bona fides cessat, ait *Rot. Rom. decis.* 289. *n.* 2 et 3. *part.* 8. *Recent.*

39° Diximus a domino superveniente, et vindicante rem, ac fructus possessorem bonae, et interdum etiam malae fidei repetere posse impensas. *Impensae* aliae sunt *necessariae*, aliae *utiles*, aliae *voluptuariae*. Quae rem alias interituram, aut detrimentum passuram conservant, sunt *necessariae*, quae rem caeteroquin integram fructuosiore faciant, sunt *utiles*; quae denique nec rem pereuntem servant, nec fructum augent, sed solum exornant, dicuntur *voluptuariae* *Leg.* 45. § *ult.* 6. 7. *De impens. in rem dotal.* *Leg.* 79 *de V. et R. Signif.* Porro ex iis primas deducere potest possessor b. f. absque ulla controversia, quia eas deducere potest et possessor malae fidei *Leg. Domum* § *Cod. de rei vindicat.* « ibi » nisi *necessarios sumptus fecerit*. Ratio, quia secus dominus locupletaretur cum aliena jactura, siquidem tales expensas et ipse facere debuisset, si res ab alio possessa haud fuisset. *Secundas* autem tunc solum deducere potest tum bonae, tum malae fidei pos-

essor, quando a re sine detrimento, ac dispendio domini sunt separabiles *Leg. 39. fin. ff. de haered. petit. Leg. 37. ff. de rei vindicat. Tertias* denique nemini licet deducere; imputare enim sibi debent, quod sumptus hujusmodi in re aliena fecerint. Ita Adamus Huth. *h. t.*

TITULUS XIV.

De dolo et contumacia.

1.º Saepe contingit, ut spoliatus restitutionem rei ob dolum, et contumaciam adversarii consequi nequeat, hinc praesens titulus praecedenti a B. Raymundo recte subjungitur, ut pateat, jus fatigatis dolo, et contumacia succurrere, et remedia opportuna suggerere.

2.º Inscribitur autem titulus de dolo, et contumacia, quia contumacia non committitur, cessante dolo. Quare hic tantum de dolo, quatenus contumaciae adhaeret, esset agendum; sed cum ab Auctoribus in tota sua latitudine consideretur, ideo distinctis paragraphis de dolo, et contumacia tractabimus. Sit itaque

§ I.

De dolo.

3.º Dolum jurisconsulti haud inconcinne distinxerunt in *bonum*, et *malum*. Bonum dixerunt solertiam adhibitam ad fraudes, malasque artes aliorum eludendas, et ad se, resque suas, vel alienas tuendas, maxime adversus hostes, et latrones. *Leg. 1. § 3. ff. de dol. mal.* Dolum malum autem definiverunt « *omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum, decipiendumque alterum adhibita.* »

4.º Dolus hic malus cum includat intentionem malam, nempe nocendi, et haec in animo consistat, alius est verus, alius praesumptus. *Verus* est, qui vel ex confessione decipientis, vel ex manifestis indiciis declaratur *Leg. 6 Cod. de dolo* *Praesumptus* est, qui colligitur ex conjecturis non manifestis, sed dubiis ex. gr. si quis culpam latam admittit non faciendo, quod omnes homines, vel saltem homines talis conditionis in tali negotio facere solent, nemo non videt hujusmodi culpam latam ex juris interpretatione pro dolo haberi. Paulo at vero aliter utrumque hunc dolum explicant alii agentes, dolum verum esse illum, quem lex, vel canon statuit, eo quod verum, et manifestum censeatur id, quod ex legis, vel canonis praesum-

ptione habetur; dolum econtra praesumptum, quem prudens iudex desumit ex indiciis et conjecturis a jure non expressis.

5.º Porro de hoc dolo malo quaeritur, num vitiet contractum? Ut huic quaesito recta detur responsio, distinctione opus est. Vel enim dolus versatur circa substantiam rei, vel circa qualitates accidentales, seu quasdam extrinsecas circumstantias. In primo casu dolus contractum reddit irritum, ac nullum jure naturae pro utroque foro, quandoquidem deficit consensus substantialis ad contractum requisitus. In secundo casu iterum distinguere oportet; vel dolus circa qualitates dedit causam contractui, vel non dedit causam, sed solum incidit in contractum. Dicitur dolus dare causam contractui, cum animum contrahendi non habens ad contrahendum inducitur, nullatenus contracturus, si dolus defuisset. Incidere vero in contractum tunc censetur, cum quis sponte quidem contrahit, sed in modo contrahendi e. g. in pretio, aut aliter decipitur. *Leg. Et eleganter 7. ff. de dol. mal.* Hoc praenotato dicimus, quod si dolus circa qualitates versans non det causam contractui, sed solum incidat in eum, conveniunt Doctores contractum ipso jure validum esse, adeo ut etiam per exceptionem doli ad petitionem decepti nequeat rescindi, licet taliter decepto competat actio contra decipientem, ut solvat quanti sua interest, dolum adhibitum non fuisse. Ratio prioris partis est, quia dolus iste, utpote incidens solum, non tollit

consensum circa substantiam contractus, et consequenter ipsum iure naturali validum relinquit. Altera vero pars ex eo suadetur, quia hujusmodi dolus, uti supponitur, non dedit causam contractui, imo eo cognito adhuc quis contracturus fuisset; ergo non est ratio, cur cognita rei veritate contractus ad petitionem partis infirmari, et rescindi debeat: dummodo solvatur decepto quanti ejus interest dolum adhibitum non fuisse. Id clare desumitur ex *Leg. Julianus § si venditor ff. de action. empti*, ubi dolo rem pluris vendens tenetur actione ex empto non ad rescissionem contractus, sed ad praestandum, seu solvendum decepto quanto pluris ei vendidit. Verum si dolus hic circa qualitates non ab altero contrahente, sed eo ignorante per tertium quemdam commissus fuit, simulque contractus ab utraque parte completus eat, tenet contractus; datur tamen actio de dolo contra illum tertium. Ratio est, quia cum neuter contrahentium causaverit dolum, jam hoc ipso dolus non debet alterutri eorum obesse: hoc autem fieret, si eo invito contractus ex sua parte completus rescinderetur. Id ipsum desumitur *ex citat. Leg. et eleganter ff. de dolo*. Caeterum quod illè tertius, qui dolum commisit, actione de dolo teneatur ei, qui exinde laesus est, desumitur ex *Leg. 2. ff. de Proneticis*. At si iste tertius solvendo forsan non sit, succurrendum erit circumvento ratione resultantis inaequalitatis reducendo contractum ad aequalitatem.

6.º Si vero dolus circa qualitates accidentales versans causam dederit contractui, distinguendum est inter contractus bonae fidei, et stricti juris. Et quidem loquendo de contractibus stricti juris communiter tenent Doctores, quod dolus dans causam contractui stricti juris, eum non reddat ipso jure nullum, sed talis contractus primum ad petitionem decepti sit rescindendus per judicem arg. § 1. *Inst. de exception. et leg. dolo, vel metu Cod. de inutilib. stipulat.* In quo posteriori loco sermo est de stipulatione, quae est stricti juris, et sic habetur « *Dolo, vel metu adhibito, actio quidem nascitur, si subdita stipulatio sit: per doli mali tamen, vel metus exceptionem submoveri potest.* »

7.º Quod si dolus det causam contractui bonae fidei, tunc quaestio est inter Doctores. Alii enim tenent contractum effici ipso jure nullum innixi praecipue *legi ea vero § fin. ff. pro socio*, ubi dicitur « *Societas (quae est contractus bonae fidei) si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso jure nullius momenti est: quia fides bona contraria est fraudi, et dolo.* » Alii autem putant etiam contractus bonae fidei non esse ipso jure irritos, ac nullos, etiamsi dolus quoad accidentalia ab altero commissus dederit causam contractui, verum per exceptionem doli rescindi posse, ac debere, si deceptus velit. Ita Lessius *lib. 2. de justit. et jur. cap. 17. dub. 5. conclus. 3. Pirhing. h. t. n. 6.*

8.º Hisce positis quaeritur quonam remedio

succurratur dolum passis? Huic quaesito etsi responsio aliquo modo fluat ex dictis, juvat tamen audire, quod ait Schmalzgrueber *h. t. n.* 18. « Si
 « dolus versetur circa substantiam actus, vel con-
 « tractus, opus est sola declaratione nullitatis. Si
 « circa circumstantias distinguendum est, an dolus
 « fiat per tertium aliquem, an per unum ex con-
 « trahentibus. Si *primum* actus, vel contractus ab-
 « solute est validus, sive gratuitus ille sit, sive on-
 « rosus, neque per oppositam exceptionem, vel
 « actionem doli rescindi potest, etsi dolus causam
 « eidem dederit prout colligitur *ex Leg. Et elegan-*
 « *ter* 7. *ff. de dol. mal.* Et ratio est, quia tali casu
 « neuter contrahens censetur sibi reservare jus rece-
 « dendi a contractu, si a tertio sine culpa, et dolo
 « secum contrahentis deceptus fuit; alias etiam is,
 « qui per errorem seipsum decepit, posset dicere
 « se animo illo contraxisse, ut tali casu recedere a
 « contractu posset: et sic plurimi contractus va-
 « cillant, cum tamen contrahentium securitas
 « sit valde optabilis commercio humano. Interim
 « tamen decepto competit actio de dolo contra
 « tertium deceptorem. Si *secundum* decepto de jure
 « praetorio contra decipientem datur exceptio, vel
 « actio de dolo. Exceptio quidem, si res adhuc
 « sit integra et contractus nondum impletus; actio
 « autem quando non amplius res integra est, sed
 « contractus fuit per traditionem completus. Di-
 « scrimen tamen iterum faciendum est inter casum
 « quo dolus est tantum incidens, et inter casum

« quo dolus est praecedens, et causam dedit con-
 « tractui. Nam *primo casu* actio decepto contra
 « decipientem competit non ad rescissionem con-
 « tractus, sed ad solvendum quantum decepti
 « interest dolum esse adhibitum *Leg. Julianus 13.*
 « § 1. *ff. de action. empt. et vendit.*, immo deci-
 « piens, si dolo suo fecit, ut deceptus e. g. rem
 « emeret majori pretio, quam merebatur, in con-
 « scientia etiam ante sententiam iudicis damnum
 « illud compensare tenetur. *In casu secundo* actio
 « de dolo datur etiam ad rescindendum contractum.
 « Actio haec est praetoria, et personalis, quia ex
 « delicto, videlicet dolo nascitur. »

9.º Tam actio hujusmodi, quam exceptio
 competit non modo illis, qui dolum passi sunt,
 sed etiam haeredibus, et successoribus eorum,
 quia actio est *rei persecutoria*, exceptio vero
 cohaeret rei. Datur autem adversus dolosum, aut
 decipientem; minime vero contra haeredes, et suc-
 cessores illius, nisi quantum ad illos doli parti-
 cipes pervenit *Leg. 17. in fin. leg. 26. et sequen.*
ff. de dol. mal. Ita Pirhing. h. t. n. 17. Schmal-
zgrueber eod. n. 20. et 21. Excipiuntur tamen per-
 sonae, quibus ex pietate, officio, aut reverentia
 obligamur, uti sunt liberi cum parentibus, liberti
 cum patronis etc., quia istorum famae parcendum
 est, ideoque adversus eos loco actionis de dolo
 institui debet actio in factum temperatis verbis,
 et omissa doli mentione. *Sabel. § dolus n. 15.*
 Satis de dolo, nunc de contumacia.

§ II.

De Contumacia.

10.º Contumacia a *contemnendo* dicta in casu nostro nihil aliud est, nisi « *Inobedientia a legitime vocato erga judicem in iis, quae ad iudicium pertinent commissa.* » Dicitur *erga judicem in iis, quae ad iudicium pertinent commissa*, ut indicetur non semper obediendum esse iudici, sed eo tantum in casu, quo suo munere fungens aliquid juris ordine servato praecipit.

11.º Pluribus modis contumacia committitur, uti patet ex vulgatis versiculis extantibus apud Gloss: *in cap. Ex litteris h. t.*

*Non veniens, non restituens, citiusque recedens,
Nil dicens, pignusque tenens, jurareque nolens,
Obscureque loquens: isti sunt jure rebelles.*

Nos tamen praecipue de contumacia *in non veniendo* in praesenti titulo loquimur.

12.º Porro hujusmodi contumacia duplex est, altera, quae vera, altera, quae ficta, seu praesumpta vocatur. Prior est, cum quis tribus edictis, vel uno pro tribus peremptorio citatus, vel sui copiam non facit, vel cum venerit iudici obtemperare recusat, aut sine iudicis venia susceptum iudicium deserit. Posterior est, dum aliquis in jus vocatus

dolo malo, et fraude latitat, efficitque, ne citatio ad eum perveniat; tunc enim juris fictione, seu praesumptione talis reputatur contumax, et potest contra eum procedi, nisi moram purgaverit, allegando scilicet justam suae absentiae causam.

13.º Ut itaque quis contumax dici possit, et valeat, requiritur 1. ut sit judicialiter legitime citatus, videlicet tribus edictis, vel uno peremptorio pro omnibus, uti superius innuimus *Leg. contumacia ff. de re judicat. et can. De illicita § Quicumque* 24. *quaest.* 3. — 2. Requiritur, ut nullo justo impedimento detentus fuerit, dum in termino citationis non comparuit *Leg. contumacia § contumax est et leg. seqq. ff. de judiciis*. Causae autem quae justum impedimentum constituunt, et excusant a contumacia inter caeteras sunt adversa valitudo *Leg. 53. ff. de re judicat*: majoris causae occupatio, incompetencia notoria judicis, tempus feriatum, ad quod fit citatio etc.

14.º Hoc posito inspiciendum occurrit, quando judex contra contumacem procedere possit. Certum in jure est, quod judex regulariter numquam contra contumacem procedere potest, nisi altera parte instante, ac petente, *Leg. Ad peremptorium ff. de judic. Leg. Properandum § 1. eod.*, siquidem judex officium suum impertiri non debet, nisi petitum, imploratumque sit, praesertim si de facto, et non de jure controvertatur, dummodo tamen non procedat ex officio. *Leg. 2. § I. ff. Si quis in jus vocat*. Utrum autem elapso termino perem-

ptorio iudex possit expectare contumacem in aliam horam, vel diem sequentem, distinguendum esse videtur, utrum iudex sit ordinarius, vel delegatus; si est ordinarius suadente aequitate potest, si autem est delegatus, iterum distinctione opus est: vel expirat ejus jurisdictio eadem hora, et eodem die, vel non. Si expirat jurisdictio, tunc dubio procul nequit iudex expectare, ne tota judicialis instantia frustra evanescat, expirante ejusdem jurisditione. Si autem non expirat, tunc de eo dicendum, quod et de iudice ordinario dicitur, scilicet suadente aequitate posse expectare. Ita manifeste statuit *Cap. 24. de offic. delegat.*, ratio est, quia potest contingere, nec raro contingit, quod justum impedimentum intervenerit, quominus pars citata in praefixo citationis término comparere potuerit. Neque pars adversa contradicere potest, iudex enim hoc faciens non nisi suo jure utitur. Verum ex hoc haud sequitur iudicem ad ita procedendum teneri. Ex citato enim capite *consuluit 24. de offic. delegat.*, juncta *Glos. v. Aequitate*, atque ex DD. habetur, iudicem posse, termino peremptorio elapso, condemnare absentem contumacem ad instantiam partis praesentis, quoties ipsi id placuerit. Non enim omne, quod potest iudex, necesse est, ut faciat, cū aperte monet textus *in leg. Non quidquid ff. de judic. — ibi — Non quidquid iudicis potestati permittitur, id juris necessitati subijcitur.*

15.º At nedum Reus, sed etiam Actor contumax esse potest, et uterque tam ante, quam post litem contestatam. Gravior tamen est Actoris, quam Rei contumacia, cum huic aliquantulum sit ignoscendum, eoquod naturaliter iudicium formidare cogitur; siquidem neque lubens, neque volens uti Actor, sed invitus in iudicium venit. Verificatur autem Actoris contumacia, quoties proposita ab ipso actione statuto tempore comparere, et litem prosecui contemnit. Contumacia vero Rei, tunc verificatur, cum legitime citatus, vel non compareat, vel latitet, vel per eum stet, quominus citatio ad ipsum pervenerit.

16.º Itaque si Actor est contumax, et comparere renuit, tunc instante Reo vel trina denunciatione, vel una tantum peremptoria trinae aequivalente per iudicem personaliter est citandus, dummodo reperiri possit; si autem non inveniatur, tunc si causa procuratorem requirit citandus est ejus procurator, modo reliquerit; si autem nullum reliquerit, aut incertum sit, utrum reliquerit, tunc citandus est per edictum affixum ad domum ipsius, vel ad valvas Curiae, aut Ecclesiae illius loci, ubi ipse morari solet; hodie tamen per publicas ephemerides est citandus. Facta autem citatione ut supra, et adveniente die citationi praefixo, si Actor in contumacia perseverat, tunc iudex praesente Reo, et instante, potest procedere super negotio principali, et in hunc finem testes recipere, auditisque allegationibus, et veritate comperta,

sententiam definitivam ferre, etiam lite non contestata. Ita expresse *Cap. 3. h. t. et Cap. 1. eod. in 6.* Et merito id statutum; tollitur enim occasio vexandi Reos, cum hoc modo non amplius licet a lite jam coepta recedere. Neque in hoc processu opus est servari juris civilis rigorem, sed statim instante Reo ex jure canonico testibus receptis ad sententiam definitivam proceditur. Ita Pirhing. *h. t. n. 25.* Quod si nollet Reus, ut in judicio ulterius procederetur, tunc ipse praesens posset petere *circumduci edictum*, idest deleri peremptoriam citationem, ejusque virtutem tolli, itaut absolvatur a facta citatione, sicque libere possit a judicio recedere *Leg. Et post edictum* juncta Gloss. *V. circumducendum ff. de judiciis.* Obtenta autem hac circumductione edicti, sicut causae meritum haud definitur, ita palam est posse Actorem iterum super agitatis redire; at si iterum citat, hoc in casu Actor non auditur, nisi restitutus Reo expensis, et praestita cautione sese in termino fideliter esse compariturum, ceu tradit *Cap. 1 h. t. in 6.*

17.º Si vero Actor post litem contestatam contumax fuerit, tribus denuntiationibus vocandus est, eoque non comparente Reus petere potest se absolvi ab observatione judicii, hoc est ab instantia intentatae actionis. Et hoc remedium pinguius est, quam primum, idest illud *circumductionis*, nam per primum tollitur tantum virtus factae citationis, et absolvitur Reus ab ipsa; per istud autem tolluntur, et annullantur omnia gesta in

tali instantia, sive iudicio. *Leg. properandum § Et siquidem Cod. de iudiciis*. Hinc si Actor rediens denuo agere velit, prius Reo solvere debet expensas jam factas, et dein novum iudicium instituere cogitur. *Gloss. ibid. v. iudicii*. Quod si hoc etiam nolit Reus, potest petere se definitive absolvi ab impeditioe Actoris contumaciter absentis, ita ut Actor super eodem negotio amplius postea non audiatur, et si agere denuo velit, repellatur exceptione rei iudicatae. Immo non modo potest petere, ut definitive absolvatur ab impetitione Actoris, sed etiam potest petere, ut pro se pronunciatur. Exemplo res declaratur. Titius Actor rei vindicatione petivit agrum a Cajo possessum, et postea Titius contumaciter se absentat: hoc ut agnoscat Cajus, adhibitis pro sua intentione idoneis probationibus non modo petit absolvi ab impetitione Titii per definitivam sententiam, quae declaret agrum illum non deberi Titio, sed insuper petere potest judicialiter pronunciari, quod ipse sit verus dominus illius agri. Quo casu non solum contra Titium, sed contra quemcumque tertium sese Cajus defendere posset opponendo exceptionem rei iudicatae. Verum ad hoc remedium obtinendum non sufficit probare agrum non esse Actoris, sed probare debet jus suum, seu quod ager ille ad se pertineat.

18.º Haec de Actoris, nunc de Rei contumacia. Si Reus fuerit contumax, et ipse vel tribus, vel una peremptoria citatione est vocandus. Verum-

tamen sive in trina, sive in unica citatione tempus ad comparandum concessum debet esse congruum. Jure romano erant 10 dies, jure at vero canonico relinquitur arbitrio judicis. Ita communiter DD. Si Reus itaque ante litem contestatam legitime citatus in judicium non veniat, non proceditur ad sententiam definitivam *Cap. 2. 3. et 5. ut lite non contestata*, sed judex edere debet *primum decretum*, vi cuius Actor mittitur in rerum controversarum possessionem, quae tamen possessio est mera, et simplex custodia. *Cap. 9 h. t.* Et merito, quia Reo invito ad judicium tracto plus est indulgendum, quam Actori. Quod si Reus compareat quidem, sed post litem contestatam contumax evadat; tunc judex, si bene perspectam causam habet, potest eam definire, aut pro Actore, si intentionem suam probaverit, aut pro Reo, cujus absentia Dei praesentia suppletur. *Leg. 13 § jus autem de judic.*; et nisi causa sit satis explorata, dabit Actori bonorum rei possessionem relicta Reo sola defensione circa dominium *Leg. VIII Cod. de praescript. 30. ann., Cap. 4. et 9. de dol. et contum. Cap. 5. ut lit. non cont.* Cujac. in cap. ult. ut lit. nod cont. et ad tit. de eo qui mitt. in poss. tom. 6. col. 729. In causis tamen beneficiabilibus Actor ob Rei contumaciam non est in possessionem mittendus, ne vitiosus ad beneficia pateat accessus *Cap. unic. de eo qui mitt. in poss. in 6.*

19.º Praeter hactenus enumeratas sunt aliae poenae, quibus jure decretalium contumaces coercentur, quales sunt sequestratio possessionis, con-

demnatio in expensas, et in primis excommunicatio, qua tamen utendum non est, si missio in possessionem decerni possit, cum jure novissimo Tridentini *sess. 25. cap. 3. de reformat.* Ecclesiastici judices a censuris ferendis abstinere debeant. « Quandocumque executio realis, vel personalis, « in qualibet parte judicii propria auctoritate ab « ipsis fieri poterit. »

20.º Haec de jure romano, et canonico; hodie tamen Codices proceduræ civilis etiam quoad hoc sunt consulendi.

TITULUS XV.

*De eo, qui mittitur in possessionem causa
rei servandae.*

1.º Sicut propter contumaciam Rei quandoque judex suspenso aliquantisper judicio in causa principali per decretum interlocutorium mittebat Actorem in possessionem rei petitaе, vel bonorum debitoris, uti superius vidimus, ideo post praecedentem titulum de contumacia, convenienter B. Raymundus praesentem annectit, seu melius antecedentem prosequitur. Est autem duplex missio in possessionem bonorum, aut rerum. Prior ex primo decreto judicis, posterior ex secundo decreto ipsius, et ambae directae sunt ad frangendam Rei contumaciam, ne ab obstinatione sua commodum reportet.

2.º De utraque igitur missione hic agemus considerantes 1. quid sit missio in possessionem

rerum, vel bonorum ex primo decreto, quando, et quomodo concedatur, ac fiat, quinam ejus effectus, et demum utrum hujusmodi missio in possessionem verificari possit in beneficiis Ecclesiasticis. 2. quid sit missio in possessionem bonorum ex secundo decreto judicis, quomodo et quando interponatur, et quinam ejus effectus.

3.º Missio in possessionem ex primo decreto est prima jussio Judicis, per quam Actor, cujus probationes nec sufficientes, nec clarae fuerunt, ob contumaciam Rei mittitur in possessionem bonorum petitorum custodiae causa, ut sic Reus videns adversarium res suas occupare, ac detinere taedio affectus in judicium venire, ac respondere cogatur. Ita *Cap. 3. h. t. Cap. Quoniam 10. § in aliis. Ut lite non contestata.* Idque jure, ac merito constitutum fuisse videtur, secus enim Reus e sua contumacia commodum reportaret.

4.º Dicitur autem missio ex primo decreto, quia decreti nomine comprehenduntur omnia, quae causa cognita per judicem statuuntur *Leg. 1. ff. de constit. Princip. Leg. penult. ff. de Offic. Praetor.* Dicitur *custodiae causa*, quia sive agatur actione reali, sive personali Actor immissus ex primo decreto in bona Rei contumaciter absentis non acquirit dominium, aut veram possessionem rerum, sed puram, ac simplicem detentionem custodiae causa.

5.º Ut vero haec immissio concedi valeat in contumacia Rei quatuor praesertim requiruntur.

1. ut causa sit intentata, Rei contumacia accusata, et dicta immissio ab Actore petita *Cap. 4. h. t.*
 2. requiritur trina citatio, vel una peremptoria, secus enim Reus in ordine ad hanc immisionem in sua bona faciendam contumax haud censeretur.
 3. requiritur, ut causa, propter quam fit missio, sit vera : quia falsa causa vitiat missionem. Ita ex. g. si debitum, propter quod fit missio, non est verum, haec prima jussio, seu primum decretum nullius roboris existit. 4. Demum ad hanc missionem decernendam requiritur quaedam summaria causae cognitio, et probatio debiti saltem per conjecturas, praesumptiones, et juramentum Actoris.

6.º His positis quaeritur a Doctoribus, an, et qualiter intentata actione reali procedatur ad immissionem ex primo decreto contra Reum contumaciter absentem post, vel ante litem contestatam? Ad primum respondent, quod si reus post litem contestatam se absentat, locus haud est immissioni in possessionem ex primo decreto. Quandoquidem vel liquet de causa, ejusque meritis, et tunc judex procedere potest illico ad sententiam definitivam pro, vel contra Reum absolvendo, vel condemnando illum; prout merita causae exigunt. *Leg. Pro-randum § sin autem reus, et § si autem ex gestis. Cod. de judic. Cap. prout de dolo, et contum.* Vel non satis liquet neque de jure actoris, neque de jure rei, et tunc, quia lex praesumit Reum diffidere de jure suo, vera rei petitae possessio tran-

fertur in actorem praesentem, quasi ex secundo decreto, reservata quaestione proprietatis Reo absentem juxta *Leg. Consentaneum Cod. quomod., et quand. et Cap. prout 4. de dolo, et contum.* Ita jure specialiter statuente in odium, et poenam contumaciae.

7.º Ad secundum autem respondent, quod si Reus se absentaverit ante litem contestatam, tunc cum procedi non possit ad receptionem testium, multoque minus ad sententiam definitivam, et aliunde reus regulariter privari nequeat sua possessione, mittitur actor ex primo decreto in possessionem rei petitaе ad eam servandam, vel loco pignoris detinendam, et non in veram, ac realem possessionem, nisi ex gravi causa ex. g. ob magnam, et notoriam contumaciam. At si reus intra annum comparuerit, expensasque Actori refuderit, et idoneam cautionem praestiterit, recuperabit liberam possessionem una cum fructibus *Cap. 1. et 2. h. t. Pirhing. h. t. n. 3.* At si intra annum non comparuerit, aut comparens idoneam de juri stando cautionem praestare renuerit, tunc actor ex nudo rei petitaе detentore efficitur verus possessor ejusdem, fruiturque omnibus possessionis commodis, seu privilegiis, sola proprietatis quaestione ac defensione Reo reservata, uti sumitur ex *Cap. Qnoniam § in aliis ut lite non contestata Cap. Accedent. Eodem Cap. 1. et ult. h. t.* Verum de hoc inferius.

8.º Quid vero dicendum; si personalis actio

intentatur, seu si conveniatur actione personali reus, et contumax sit? Hoc in casu sive reus contumax sit ante, sive post litem contestatam, judex vel potest actorem mittere in possessionem bonorum Rei pro modo debiti, vel infligere ei censuram Ecclesiasticam, *Cap. fin. ut lite non contestata.*

9° Effectus primi decreti sunt 1. ut si agatur de actionibus realibus Actor immittatur in possessionem bonorum, de quibus lis mota fuit, si vero agitur de actionibus personalibus Actor immittitur pro mensura, et quantitate debiti petiti, et in libello declarati primum quidem in possessionem bonorum mobilium, et si mobilia non habeat, vel non sufficiant, immittitur in possessionem immobilium, *Cap. ult. Ut lite non contestat. § fin. 2.* ut Actor immissus in possessionem detinens rem contumacis debeat colligere fructus, et eos servare, ut dein ratio reddatur in fine judicii, et si servari nequeant, potest eos alienare, et servare pretium. 3. ut defendat bona, in quorum possessionem fuit immissus, 4: ut cessante contumacia fiat locus restitutioni, quandoquidem ad hunc finem missio data fuit, ut frangeretur contumacia. Cessat autem contumacia, quoties reus in judicio compareat, et sufficienter caveat, se a judicio temere non esse recessurum.

10.° Notandum hic tamen est hujusmodi immissionem in possessionem ex 1° decreto ob contumaciam Rei absentis fieri non posse in be-

neficiis Ecclesiasticis quoad titulum obtinendis. Non enim ex possessione, vel contumacia alterius, sed solum a canonica institutione beneficia Ecclesiastica obtineri possunt, ac debent, *Cap. Ex frequentibus 3. de Instit. et Cap. 1 de reg. Juris in 6.* Sed lite etiam non contestata procedi potest ad testes recipiendos, et ad sententiam definitivam, *Cap. unic. h. t. in 6.* Et merito hoc statutum est, ne ad Ecclesiastica beneficia vitiosus pateret ingressus. Quod locum habet etiam in causis matrimonialibus, ubi alter conjugum peremptorie citatus venire contemnit, seu malitiose se occultat, aut impedit, quominus ad eum citatio perveniat. *Cap. Quoniam § ut lite non contestata.* Idque ad evitandum periculum animarum.

11.º At quid si post annum a primo decreto reus conventus obstinatus non comparuerit, vel cautionem non praestiterit? Tunc fit locus immisioni ex secundo decreto, uti mox innuimus. Porro missio in possessionem ex secundo decreto est secunda jussio judicis, qua Actor ob perseverantem Rei contumaciam, elapso anno, constituitur verus possessor rei petitae, vel bonorum rei contumacis; quae Actor prius tantum custodiae causa detinebat, ceu sumitur ex *Cap. 4 h. t.*, reservata Reo legitima defensione super proprietate, seu dominio eorundem bonorum, seu facultate in posterum agendi super eisdem judicio petitorio. *Cap. 1. h. t. Leg. Praetoris § 1 et Leg. Si finita § Julianus ff. de damno infecto.*

12.º Verum hoc secundum decretum requiritur tantum in actionibus personalibus, ut immissus post annum fiat verus possessor, secus enim etiam post annum audietur reus super possessione. At in actionibus realibus quidquid alii dicant, non requiritur; in iis enim per solum cursum anni fit, et constituitur verus possessor sine alio decreto, computato anno a tempore interpositionis primi decreti. *Cap. Contingit 9. in fin. de dolo et contum. Cap. Pastoralis 11 in fin. de Offic. judic. Ordin. Cap. fin. § in aliis ut lite non contest.* Ratio diversitatis est, quia in actionibus realibus post annum fit verus dominus, et possessor rei, vel fundi, hinc petere nequit, quod intus habet; secus autem est in personalibus, quia petere debet, quod non habet, idest dominium, ideoque opus est secundo decreto judicis. Verumtamen hujusmodi decretum interponi debet ad petitionem partis, praevia causae cognitione, et post annum elapsam a tempore primi decreti, nisi aliud justa causa suaserit.

13.º Ipsius effectus est, ut non modo fiat verus, ac stabilis possessor, ideoque fructus lucretur, sed etiam dominium acquirat, modo reus, seu debitor illud habuerit, alias praescribendi tantum conditionem sibi comparabit. Sed satis de hoc, siquidem hodierna praxis in judiciis contrarium tenet, uti videri potest in Codicibus procedurae, ideoque hujusmodi missiones hodie rarissimas esse nemo est, qui ignoret.

TITULUS XVI.

Ut lite pendente nihil innovetur.

1.º In praecedenti titulo tradidit B. Raymundus Actorem ob contumaciam Rei absentis mitti in possessionem bonorum, de quibus lis mota fuit. Hoc profecto cum considerari posset uti innovatio quaedam post incoeptum iudicium, hinc ne ex eo quis inferret, regulariter, pendente iudicio, aliquid innovari posse, sapide praesentem subnectit titulum, in quo id generaliter prohibetur. Verum ut melius, ac rectius id intelligatur; videndum nobis est, quando lis pendere dicatur, et quaenam innovationes, pendente lite, sint prohibitae, seu quinam sint effectus hujus pendenciae litis.

2.º Quidquid sit de jure antiquo, tum Canonico, tum Civili, hodie quando lis pendeat nobis explicat *Clem. 2 h. t.* « *Cum lite pendente nihil debeat innovari, litem quoad hoc pendere censemus,*

postquam a iudice competenti in ea citatio emanavit, et ad partem citatam pervenit, vel per eam factum fuit, quominus ad ejus notitiam perveniret: dum tamen in citatione praedicta talia sint expressa, per quae plene possit instrui, super quibus in iudicio convenitur. Ex postremis verbis recitatis sponte fluit animadversio, quod si illa ultima conditio necessaria erat tempore Clementinae, quia tunc citatio, et libellus erant duae res diversae, scilicet libellus introductivus distinguebatur a citatione; hodie tamen hujusmodi conditio recessit, atque exulat, cum, sublato libello, in ipsa citatione exprimatur causa, et titulus, ob quem Reus in jus vocatur, ideoque satis per citationem provisum est notitiae, seu cognitioni quaestionis, quam Reus ad jus vocatus habere debet. Hinc hodie pendentia litis inducta censetur per citationem ad reum conventum transmissam, etsi per ipsum steterit, quominus ad eum perveniret, et durat usque ad sententiam definitivam, si ab ea non fuit appellatum, vel si ea aliter transiit in rem judicatam. Phiring *h. t. n. 2.*

3.º Ut autem hujusmodi citatio litis pendentiam inducere valeat requiritur, ut ipsa sit valida; nam si invalida fuerit, tunc litis pendentiam non inducet, uti patet ex Clement. 2. *h. t.* Requiritur praeterea, ut a iudice competente emanaverit, haud obstante quod ejus competentia possit exceptione elidi, modo incompetencia non fuerit no-

toria. Tandem requiritur, ut citatio per nuntium, seu cursorem reo rite fuerit insinuata.

4.º Ex hac litis pendentia in genere prohibita est omnis innovatio, quae praejudicium inferre potest vel Actori, vel Reo, sive circa rem, de qua agitur, sive circa ejus possessionem, aut etiam circa jus, quod tempore litis vigebat. Idque clare patet ex ipsa rubrica tituli, quae cum orationem perfectam, et completam contineat juxta sacros canones jus inducit. Et merito; siquidem juris utriusque principium est nullius conditionem deteriore fieri posse ex facto alterius. *Cap. Ecclesia 3. h. t. Leg. Omnibus 1. ff. de alienat. judic. mutand. caus. et Leg. Non debet 74 ff. de regul. juris.* Hinc palam est, quod pendente lite nihil sit innovandum, usque dum causa definitive terminata fuerit, et si aliquid factum fuerit, illud revocandum est, et lis peragenda, veluti si nihil actum fuerit. Ita Pirhing *h. t. n. 3.* Haec in genere, in specie autem ex litis pendentia plures gignuntur effectus, quorum primus est, ut lite pendente possessio immutari non possit, hinc durante lite reus, seu possessor non debet privari commodo suae rei; at fructus, ut antea percipere potest. Ratio est, quia qui utitur possessione sua ut prius, nihil innovare dicitur, sed potius jure veteri uti. Hac de re statuitur in *Cap. 1. h. t.* quod Archiepiscopus, cui super jure praeferendae crucis lis mota fuerat, lite durante posset, ut prius ante se crucem deferre. Imo hoc principium adeo verum est, ut

extendatur etiam ad litem pendentem de matrimonio, uti patet ex *Cap. 2. h. t.* ubi accusatus de adulterio in ordine ad separationem thori durante lite privari non debet possessione carnalis commercii. Item locum habet, cum quaestio pendet super validitate matrimonii ex impedimento dirimente; donec enim per legitimas probationes de hoc impedimento non constiterit, pendente lite usus matrimonii conjugibus non est interdicendus *citat. Cap. 2. h. t.* Notandum tamen est, hoc dici relate ad iudicem, qui non potest pendente lite, conjuges privare jure suo, minime vero in ordine ad partes, quarum una, si sciat matrimonium esse nullum propter dirimens impedimentum, non potest petere, nec reddere debitum conjugale, ne peccatum incurrat, imo si ad hoc compellatur per iudicem, patienter, et humiliter sustinere debet excommunicationem. Ita *Cap. 13. § porro de restit. spoliat.* Verumtamen non est praetereundum hic agi de matrimonio jam consumato. Si enim ageretur de matrimonio tantum rato, tunc sicut quis in possessione commercii conjugalis non esset, ita lite pendente omnia in suo statu relinqui deberent. Huic tamen regulae praescribenti, possessionem, pendente lite, immutari non posse, duplex obstat exceptio in jure: 1.^a est in casu contumaciae Rei, de qua in titulo antecedenti sermo institutus fuit; 2.^a exhibetur in titulo sequenti, et est sequestratio fructuum contra possidentem, quando pe-

riculum imminet, ne ab eodem fructus rei litigiosae dissipentur.

5.º Secundus effectus litis pendentis est, quod rescriptum, aut privilegium lite pendente in praejudicium partis adversae impetratum, nisi de litis pendentia mentionem faciat, censeatur esse subreptitium *Cap. 1 et 5. h. t.* quia in dubio non censetur Princeps velle alterius juri praejudicare, vel statum litis mutare. Quod etiam procedit, etsi non ad petitionem, sed motu proprio Princeps hujusmodi rescriptum, aut privilegium dedisset, scitum enim est, quod licet motus proprius tollat obreptionis, vel subreptionis suspicionem, haud tamen privilegium extendere valet ultra voluntatem concedentis probabiliter praesumptam; praesumitur autem Princeps concedere illud nolle in alterius praejudicium, nisi hoc specialiter exprimat. Item verisimile est non concessurum fuisse, si litis pendentiam agnovisset. Ita Schmalzgrueber *h. t. n. 18.* Verum aliud dicendum est, si in privilegio impetrato, facta sit mentio de litis pendentia, tunc enim valet privilegium, seu gratia concessa, quia cessat subreptio, cum Princeps ex certa scientia gratiam concedit. Phiring *h. t. n. 7.*

6.º Tertius litis pendentis effectus est, quod rerum litigiosarum, actionumque alienatio lite pendente sit prohibita, et si attentetur, vel ipso jure sit irrita, et nulla, vel saltem per judicem irritanda *Can. ult. caus. 11. q. 1. juncta glossa ibid. v. quia res. Leg. 2. Cod. de Litigiosis.* Et ratio

hujus prohibitionis est, ne alioquin per alienationem rei litigiosae durior fieret conditio adversarii contra illud jure naturali notum « *non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri* » *Leg. 75. ff. de Reg. jur.*

7.º Quomodo autem res, vel actio fiat litigiosa, aut vitio litigii affecta, habetur in *Auth. de litigiosis* § 1. *Collat. 8.* ubi legitur. « *Res litigiosa dicitur ea, de cujus dominio causa inter petitem et possidentem movetur, aut per judicariam conventionem, aut per preces Principi oblatas, et insinuatas judici, ac per eum adversario interpellatoris cognitas.* » Unde patet, quod si causa judiciaria movetur non de dominio, vel quasi, sed tantum de aliquo onere illius rei, res non fit litigiosa, ac proinde alienari non est prohibita, sed vendi potest cum isto onere, vel si agatur de possessione, res per se non fit litigiosa quoad proprietatem, at fit litigiosa quoad possessionem ipsam; proprietas enim nihil commune habet cum possessione, ideoque poterit tunc alienari sine vitio litigiosi. Verumtamen ut actio tum personalis, tum etiam realis fiat litigiosa ita ut in alium cedi, aut vendi, vel donari non possit absque vitio litigiosi, requiritur litis contestatio. *Reiffenstuel. h. t. § 2. n. 31.*

8.º Supracitatae tamen regulae dantur nonnullae exceptiones, scilicet res litigiosae alienari possunt 1. si agatur de haereditate litigiosa, hoc enim in casu alienari possunt res haereditariae pro expensis funeris, et pro solutione debitorum, ac pro

cibariis familiae. Ratio est, quia hujusmodi alienationem urget ipsa necessitas *Leg. ult. Cod. de litig. haereditate Leg. 1. ff. de petition. haereditat.* 2. Non prohibetur alienatio rei litigiosae, si fiat transactionis causa, quia tunc excusat amor, et bonum pacis. 3. Non prohibetur alienatio rei litigiosae, si fiat *dotis nomine, aut donationis ante nuptias*, quia tunc excusat causa necessitatis, cum forte alia res non suppetit, quae in dotem dari possit etc.

9.º Quartus tandem litis pendentis effectus est, quod attentata, lite pendente, commissa debeant antea purgari, idest in pristinum statum restitui, secus iudex non potest in causae cognitione procedere *Cap. 17. de elect. et electi potest. Cap. ult. de rer. permutat.* Verum si res in pristinum statum reponi nequit, tunc aequivalens in ejus locum, et jus debet substitui. *Cap. 3. et 4. h. t.* Ratio est, quia nisi res litigiosa post alienationem restitueretur, vel saltem alia aequivalens in ejusdem locum, ac jus subrogaretur, invanum laboraret Actor, siquidem etiamsi vinceret in iudicio, profecto non haberet, quod vinceret, ideoque ejus victoria frustraretur, quod est absurdum. At quaeri hic potest quomodo attentata, lite pendente, possint revocari? Cum attentata lite pendente commissa, sive cum actus circa rem litigiosam in praejudicium partis adversae quidpiam innovantes dicantur laborare *vitio litigiosi*, uti perhibet *Caput 3. h. t.* hinc Actor ad attentata, lite pendente, melius re-

vocanda, suspenso judicio petitorio ab ipso super rei vindicatione instituto, transire potest ad vitium litigiosi, si quid innovatum fuerit. Ita *ex Cap. 3. h. t.* ubi conceditur in tali casu vel de vitio litigiosi, vel de proprietate experiri. Quod in jure novum non est, siquidem vidimus in *Cap. 5. de Causa possess., et propriet.*, quod Actor pendente judicio petitorio potest, eo suspenso, transire ad possessorium.

10.º Verum quid si lite pendente aliquid innovetur circa beneficia? Ex his, quae adhuc exposuimus, descendit etiam circa beneficia lite pendente nihil esse innovandum. Sane si duo electi in discordia super electione de se celebrata litigent coram Papa, vel alibi, non potest ad aliam electionem procedi, quamvis aliquis ipsorum moriatur, vel juri suo renunciaret, aut a prosecutione suae causae quoquo modo excludatur, quamdiu lis super electione superstitis electi pendet, alias electio, lite adhuc pendente, celebrata ipso jure invalida, seu melius attentata existet. Ita *Cap. 1. h. t. in 6.* Ratio est, quia per mortem unius collitigantis, beneficium non cessat esse litigiosum, cum dubium adhuc maneat, an superstes jus habeat ad illud Beneficium, hinc ne isto jure privetur, electio nova interim suspendi debet.

11.º Sic pariter si contra beneficiatum possidentem beneficium lis mota fuerit super illud, et is moriatur, aut sponte juri suo renunciaret, non potest alius, lite pendente, ad illud eligi, vel etiam

praesentari, nisi lis contra superstitem terminata fuerit, et si secus fieret, illud eo ipso irritum foret. Ita *Cap. 2. h. t. in 6.* Et ratio sic statuendi fuit, ne Ecclesiae ob subrogatos, sen novos pessesores beneficiorum damnum, vel detrimentum patiantur. Est tamen inter hunc, et praecedentem casum aliquod discrimen: nam in priori casu, qui refertur *Cap. 1. h. t. in 6.* agitur de electione, seu beneficio litigioso, quod neuter ex litigantibus possidebat: in posteriori autem casu relato in *Cap. 2. h. t. in 6.* agitur de beneficio ab altero ex litigantibus possesso. *Gloss. cit. Cap. 2. V. Possidens*, secus posterius caput omnino superflueret. Huc autem perventi admonere haud inutile ducimus occasione dispositionis hujus Decretalis confectam fuisse regulam 29 Cancellariae Apostolicae, quae inscribitur de subrogandis collitigantibus, ceu refert Giraldi *tit. XVI. p. 1. lib. 2. Sect. 251*. Quando autem, et quomodo hujusmodi regula locum habeat, vide praecitatum Auctorem eod. loc. ubi dictam regulam refert.

12.º Quod autem de electoribus diximus, idem pariter dicendum est de patronis ita ut lite inter duos praesentatos pendente, si unus ex praesentatis moriatur, vel cedat, patrono non permittatur absque vitio attentati alium praesentare, donec lis cum superstite finita non fuerit, et quidem loquendo de duobus praesentatis a patronis ecclesiasticis res caret difficultate, nam praesentatio ab his facta vim electionis habet, unde etiam ipsi

amplius variare non possunt *Cap. 24. de jurepatron.* Difficultas tamen esse potest quoad patronos laicos; siquidem isti possunt intra quadrimestre cumulative praesentare *Cap. 24. et 29. de jurepatron.* Certum tamen est, quod ipsi lite pendente variare non possint: ideoque etiam respectu ipsorum procedit dispositio *cit. Cap. 1. h. t. in 6.* Ratio est, quia licet patronus laicus variare possit, tamen in dato casu talis variatio propter litis pendentiam a jure prohibita fuit. Hac de re S. Congregatio Concilii in *Viglevanen Institutionis die 16. Decembris 1876*, uti attentatam habuit alteram praesentationem factam a patronis laicis pendente lite in gradu appellationis apud S. Sedem occasione obitus unius collitigantis ab ipsis jam praesentati.

13.º Verum quid notandum, si duobus super beneficio sibi collato litigantibus, mori contingat utrumque, vel alterutrum eorum? Tunc observanda erit dispositio *Clement. 1. h. t.* de quo sic Reiffenstuel *h. t. § 2. n. 47, et 48 — ibi —* « Si
 « uterque moriatur, tunc vel uterque moritur in
 « Romana Curia, vel solus possidens, aut neutro
 « possidente unus tantum illorum in Curia Ro-
 « mana moritur, altero alibi decedente, et sic ad
 « Romanum Pontificem spectat collatio illius be-
 « neficii. In casibus autem conversis pertinet ejus
 « collatio ad Ordinarium Collatorem, dummodo
 « aliquis tertius in dicto beneficio jus non habeat.

« Quod si vero lite pendente alter tantummodo
 « decedat, et superstes nihilominus litem prose-
 « sequatur; tunc (nisi ad superstitem Beneficium
 « illud pertinere dignoscatur) ex futuro patebit
 « eventu, ad quem collatio spectet. Nam quando
 « declaratur, Beneficium pertinuisse ad defunctum
 « in Curia Romana, pertinebit collatio ad Papam:
 « si autem pronuncietur, illud pertinuisse ad de-
 « functum extra Curiam, spectabit collatio ad Ordi-
 « narium: quod si ad neutrum ipsorum Bene-
 « ficiū spectasse constiterit, pariter ad Ordinarium
 « collatio pertinebit. Salva tamen in praemissis
 « omnibus plenitudine potestatis Pontificiae. Ita
 « habetur expressum *in cit. Clem. I. h. t.* juncta
 « Glossa, et Doctoribus ibidem. »

14.º Vidimus quando lis pendeat, et quinam
 effectus etiam quoad beneficia ab ea producantur,
 nunc de ipsius cessatione inspiciendum esse su-
 perest. Tradunt Doctores pluribus modis litis pen-
 dentiam cessare, nos autem eos dumtaxat refe-
 remus, quos ita enumerat Schmalzgrueber *h. t.*
n. 18 — ibi — 1. Litis pendentia cessat *per sen-*
 « *tentiam definitivam* si non tantum lata, sed
 « etiam lapsu decendii a die latae sententiae in
 « rem judicatam transierit, et executioni fuerit
 « mandata; dixi per sententiam definitivam, nam
 « per sententiam interlocutoriam tantum lis cessat
 « super eo articulo, super quo lata est, non autem
 « respectu causae principalis. Excipe, nisi talis

« haec sententia interlocutoria fuerit, ut per eam
« judex pronuntiaverit se esse incompetentem;
« tunc enim lis non amplius diceretur pendere.
« 2. per *cessionem* vel *renunciationem expressam*
« *ipsius actionis vel causae*. Ut tamen litis pen-
« dentia per eam tollatur, quatuor requiruntur,
« 1. ut in cessione facta sit litis mentio; nam si
« in ea non est facta litis mentio, cessio erit nulla,
« et propterea litem non extinguet; 2. ut cessio
« haec sit acceptata a Reo, potest enim Reus
« illam respuere, et velle proferri sententiam; unde
« utriusque litigantis consensu fieri debet; alioquin
« lis non extinguetur. Si autem conditionate sit
« facta opus est ut conditio sit impleta, nam ante
« impletionem conditionis nihil ponit in esse; 3. si
« facta sit a Procuratore, fieri debet ex speciali
« mandato Principalis, quia est quaedam quasi
« donatio, confessio, et declaratio animi posita in
« voluntate Domini... Proceditque hoc non solum
« in causis profanis, sed etiam in beneficialibus,
« talis enim cessio in beneficialibus, quamvis non
« inducat cessionem juris, habet tamen vim facti
« de non petendo: 3. Tollitur litis pendencia per
« *cessionem*, vel *renunciationem tacitam*, et im-
« plicitam, qualis est, si litigator acceptat bene-
« ficiium incompatible cum beneficio litigioso etc.
« 4. *Per mortem utriusque litigantis*; mors enim
« omnia solvit *Novel. 22. Cap. 22. in princip.* etc.
« Proceditque hoc etiam si unus moriatur, et alter

« cedat, vel renunciât liti. Dixi *per mortem utrius-*
« *que*, nam si unus ex litigantibus moriatur, et
« alter superstes velit prosecui litem, et sententiam
« expectare poterit etc. Denique litis pendentia
« cessat omnibus iis modis, quibus lis aut omnino
« finitur, aut notorie nulla est. »

TITULUS XVII.

De sequestratione possessionum, et fructuum.

1.º In superiori titulo pro regula universali posuit Compiler Decretalium, lite pendente nihil esse innovandum. At sicut non raro, pendente lite, litigiosae rei, sive ejus fructuum sequestratio exposcitur, et ex certis causis, certisque circumstantiis permittitur praedictam universalitatem restringendo, hinc merito praesens rubrica subjungitur, ut manifestum appareat, an, et quando ejusmodi sequestratio locum habere possit. Videndum itaque nobis est in praesenti titulo, quid, et quotuplex sit sequestratio, in quibus casibus fieri possit, et quid requiratur ad eam legitime faciendam etc.

2.º Sequestratio quantum ad propositum « *Est rei controversae, vel fructuum ejus apud tertium facta depositio* » Ita lex 17 in princ. ff. depositi.

Pluribus modis haec differt a deposito, 1. quia sequestratio non fit, nisi de re litigiosa, ceu ex definitione patet; depositum vero fit etiam de re non litigiosa. Ita *cit. Lex* 17. § 1. 2. apud depositarium etiam unus potest deponere, apud sequestrem autem nonnisi plures, quia sequestratio est « *rei controversae* » et controversia nonnisi inter plures esse potest; 3. sequestratio censetur a litigantibus facta in solidum; depositum vero cum fit a pluribus, intelligitur pro parte, quam quisque in re habuit *Leg.* 1. § *sed si duo, et Leg. licet ff. depositi*; 4. Res deposita repeti ad libitum potest § *praeterea* 3. *Instit. quibus mod. re contrah. obligat.* Sequestrata autem, nonnisi controversia decisa, *Leg. Ei* 5 § *si velit ff. Deposit.* Imo hac decisa cedit victori, uti Doctores tradunt; 5. qui deponit simpliciter rem, non solum proprietatem, sed etiam possessionem depositi retinet, quia in deposito res custodienda traditur. *Leg. Depositum* 1 *ff. Deposit.*, quando vero apud sequestrem fit depositio, saepius possessio aufertur, et constituitur penes ipsum, donec lis fuerit decisa *cit. leg. Licet in fin.* 6. Denique ex deposito datur actio depositi; ex sequestro vero actio sequestraria adversus sequestrem, quae etiam in haeredem ejus transit. *Leg.* 12. § 2. *ff. Deposit.*

3.º Vidimus ex definitione sequestrationis, eam faciendam esse apud tertium. Porro tertius hic dicitur sequester. Ita *Lex sequester ff. de verbor. significat.* « ibi » *Sequester dicitur, apud*

quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt. » Potest autem sequester esse quicumque, qui fidelem rei sequestratae custodiam, et diligentem curam habiturus existimatur. Potest esse unus, vel plures, modo non sit unus ex litigantibus, vel talis, qui ob singularem erga unum ex collitigantibus affectionem parti alteri sit suspectus. Imo potest esse idem iudex, qui causam debet definire, quidquid minus vere dicant alii. At in beneficialibus sequester debet esse Clericus. Ita Huth *jus canonicum ad lib. II. Decret. Gregor. IX.* Controvertitur autem a Canonistis, utrum aliquis cogi possit, ut sit sequester, seu ut invitus sequestrum accipiat. Sententia verior est negativa, quia sequester obligatur ex contractu, vel quasi contractu *Leg. si quis 9, leg. si oleum 3. ff. de dol. mal.* Invitus autem nemo tenetur contrahere, vel quasi contrahere *Leg. nec emere 16. Cod. de jur. delib.* Verum etsi sequester cogi nequeat, tamen Officium suum, quod semel suscepit, amplius sua sponte deserere non valet, nisi justa de causa, et judicis auctoritate interveniente, prout sumitur *ex Leg. Sicut initio 5. Cod. de action. et obligat.* ex qua illud vulgatum « *Quod a principio est voluntatis, ex post facto fit necessitatis.* »

4.º His positis quaeritur quaenam res sequestrari queant? Tum ex jure canonico, tum ex jure civili sequestrari possunt omnes res illae, quae sub controversiam, et custodiam cadunt, sive mobiles sint, sive immobiles, sive corporales,

sive incorporales, sive spirituales, sive profanae. Ita *Cap. Examinata* 15. *de judic. Cap. ex literis* 2. *de dol. et cont. Cap. ex transmissa* 8. et *Cap. Litteras* 13. § *fin. de restit. spoliat. Cap. dilectus* 2. et *Clement. unic. h. t.* Concordat jus civile *Leg. Si fidejussor* 7. § *fin. ff. qui satisfacere cogant. Leg. Imperatores* 21. § *fin. ff. de appellat. et relation. Leg. ab executione* 5. *Cod. quor. appellat. non recipiunt.* Neque necesse est, ut contentio judicialis intercedat ad sequestrum ponendum, quia praeter judicialem datur etiam sequestratio conventionalis, uti inferius videbimus, et contendentes super aliqua re prius privato consensu convenire inter se possunt ad faciendum sequestrum, et postea in judicio litigare.

5.º Duplex autem est hujusmodi sequestratio, *voluntaria* scilicet, et *necessaria*. Voluntaria, quae et conventionalis dicitur, ea est, quae fit mutuo litigantium consensu, et haec generaliter est permissa, quia quilibet rerum suarum est moderator et arbiter *Leg. 21 Cod. Mandati*, et quia volentibus nulla fit injuria. Necessaria autem, quae et *judicialis* dicitur ea est, quae fit utraque litigantium parte, vel alterutra tantum invita, intercedente tamen semper judicis auctoritate. Haec sequestratio necessaria generatim dupliciter fieri contingit, scilicet vel motu proprio, sive ex officio nobili judicis, vel ad instantiam partis, seu ex officio judicis mercenario, et haec sequestratio est utroque jure prohibita *Leg. unic. Cod. de Prohibit.*

sequestrat. concordat *Cap. 1. h. t.*, ubi Innocentius III. sequestrationem revocavit, quam Caelestinus ejus praedecessor fecerat *pro suo arbitrio*: hoc est non juste, ut explicat *Gloss. ibid. § arbitrio*. Ratio est, quia judicium non debet ab executione incipere, sed oportet, ut Actor antea de suo jure doceat, reumque super debito convincat.

6.º Verumtamen nonnulli dantur casus in quibus, aequitate suadente, jus ipsum necessariam hanc sequestrationem permittit. Et 1. permittitur quidem in casu contumaciae Rei conventi, in quo Actori datur optio, vel apud se rem custodiae causa recipiendi, vel ipsam sub sequestratione ponendi. *Cap. 25. de Rescript. Cap. 2. de Dolo et contumacia*. 2. Permittitur, quando petitur res mobilis, et persona est suspecta, ideoque timetur, ne cum ea fugiat. Patet hoc *ex Leg. Si fidejussor § Si satisdatum, ff. qui satisdare cogantur*. 3. Jus hanc sequestrationem necessariam permittit, si timeatur de dilapidatione *Leg. 21. § fin. de Appellat.*, cui concordat *Cap. 3. h. t.* 4. Permittitur in re dotali, si maritus vergat ad inopiam, *Leg. si cum dotem § si vero solut. matr. Cap. 7. de Donat. inter vir et uxor*. 5. Si periculum est, ne deveniatur ad arma, jure incerto existente super possessione *arg. Leg. si cujus 13. § 3. ff. de Usuf.* - ibi - *Cur enim (inquit Julianus) ad arma, et rixam procedere patiatur Praetor, quos potest jurisdictione sua componere?* Concordant *Cap. Cura. 1, et Cap. Significan. 2 de purg. vulgar. 6*. Si aliquis sit

obligatus ad aliquid praestandum, et non praestet, etsi monitus, tunc iudex potest rei illius fructus sequestrare, ut si v. g. Canonicus, vel alius Beneficiatus obligatus ad residendum non resideat, nec veniat ad Ecclesiam prouti deberet, hoc casu possunt fructus beneficii sequestrari, donec causa decisa fuerit. *Argum. Cap. Pervenit 28. de appellat.*

7. Fieri potest hujusmodi sequestratio etiam in beneficialibus, et in matrimonialibus. In primis, idest in beneficialibus, quando duo contendunt de beneficio, et neuter adhuc possidet. Tunc enim, lite pendente iudex fructus beneficii sequestrare potest, donec lis sit decisa, ne alioquin una pars cum alterius praejudicio in beneficium se intrudat *arg. Leg. si quae ff. de famil. herciscund.* An autem, et qualiter litigiosi beneficii sequestratio fieri possit, *Clemen. unic. h. t.* satis explicat. Verum dispositio haec Clementis V. extensa fuit a Pio IV. ad beneficia litigiosa S. Sedi reservata in Const. *Sanctissimus* publicat. 26 Octobris 1560. Disponitur enim ibi, ut lite beneficiali pendente extra Curiam, iudices possint decernere sequestrationem fructuum beneficiorum Sedi Apostolicae reservatorum, seu affectorum, et ordinaria, seu alia auctoritate, quam apostolica nulliter collatorum. In ea vero parte, in qua Clemens statuit dictos fructus, lite pendente, interim deponendos esse apud personam idoneam extensa est a S. Pio V Const. *Cordi* 30 Martii 1568 ad quoscumque beneficiorum fructus. Ita Giraldi *Part. I. lib. 2.*

Decretal. tit. XVII. de sequestrat. Sect. 252 et 253.
 In secundis, idest in matrimonialibus uti patet ex
Cap. Cum olim 14. de Sponsal., ex Cap. 14. de
Probat. ex Cap. ex transmissa 8, et ex Cap. Li-
teras 13 de restit. spoliator. Non permittitur autem
 sequestratio cadaveris, donec ab haerede debita de-
 functi non solvantur, quidquid nonnulli dicant.
 Inhumanum enim est negare cadaveribus defuncto-
 rum sepulturam, quam omnia jura concedunt. Di-
 vinum scilicet *Eccl. 7. « ibi » Mortuo ne prohibeas*
gratiam, seu sepulcrum gratuitum, Canonicum
Cap. 28. qui divina 13. q. 2. Civile Leg. 6. Cod.
de sepule. viol. Novel. 60. n. 2.

7.º Quaerunt hic Doctores quid requiratur
 ut judex procedere possit ad faciendam sequestra-
 tionem? Ut huic dubio satisfaciant DD. distinguen-
 dum existimant, utrum judex ad sequestrationem
 procedat motu proprio, seu ex officio nobili, vel ad
 petitionem partis. seu ex officio mercenario. Si
 primum, tunc requiritur aliqua gravis, et publica
 causa in commune bonum reipublicae redundans
 ex. gr. timor scandali, vel metus, ne partes liti-
 gantes ad arma deveniant. Si secundum, tunc
 quatuor concurrere debent, 1. Ut judici saltem
 summarie constet de jure illius, qui sequestratio-
 nem fieri postulat. 2. Ut citetur debitor, seu pars
 adversa, in cujus praejudicium sequestratio po-
 stulatur, secus ipsa non valet. 3. Ut eam postulans
 juret de calumnia, hoc est ut juratus affirmet se
 non calumniae, aut aemulationis causa, sed pro

suo jure tuendo, et conservando ipsam petere.
 4. Ut aliqua suspicio contra debitorem existat, v. g. si suspicetur, quod dilapidatis bonis non possit amplius creditori satisfacere etc. Ita comuniter. Notandum tamen est, hujusmodi sequestrationem faciendam esse per judicem a quo, si petatur antequam appellatio sit praesentata judici ad quem, et per eum recepta. Si vero petatur postea, tunc DD. tradunt eam faciendam esse per judicem ad quem.

8.º Verum suppetit ne aliquod juris remedium ad evitandam hujusmodi sequestrationem in casibus mox recensitis? Affirmative respondent Doctores, et tale remedium regulariter potest esse sufficiens cautio, seu satisdatio de restituenda re litigiosa, vel fructibus ipsius in casu, quo pars adversa finalem obtinuerit victoriam. Ita *ex Leg. Senatus-consulto 16 ff. de Offic. Praesidis*. Concordant autem *Leg. Satisfatio 1., Fidejussor. 7. ff. qui satisfacere cogantur. Rota part. 3. recent. decis. 381. n. 2.* Excipiuntur tamen nonnulli casus, in quibus vel hujusmodi cautio, et satisdatio non habet locum, vel per eam non sufficienter incommodis providetur. Ita in *Clem. unic. h. t.*, ubi, ne vitiosus possessor (idest ille, qui in Romana Curia jam reportavit unam sententiam definitivam sibi contrariam, sicque praesumptive censetur vitiosus possessor) beneficii Ecclesiastici possessioni ulterius incumbat, et materia illicitae occupationis praebeatur, satisdatio locum non habet, sed per Or-

dinarium loci interim beneficium sequestrandum est in aliam idoneam personam, quae plenam de ipso curam, atque administrationem gerat, ejusque jura exerceat. Sicque allatum principium fallit, quando sequestratio fit ob timorem scandali, eo quod timor ille non tollitur per satisfactionem.

9.º Viso quid, et quotuplex sit sequestratio, quibus in casibus ipsa fieri possit, et quid requiratur ad eam legitime faciendam, expedit modo ut inspiciamus quinam sint ejusdem effectus, et quomodo finiatur, aut tollatur? Primus effectus est, quod possessionem non transferat in sequestrem, nisi expresse de hoc cautum fuerit, quia sequestrum est species quaedam depositi. Secundus effectus est, ut inducat obligationes, scilicet in sequestro unam, et alteram in victore. *In sequestre* ut is diligenter rem custodiat, ne quid damni, vel incommodi capiatur ex dolo, vel culpa lata ejusdem, ut colligat fructus, servando servabiles servet, vel si servari non possint, pretium inde redactum lite finita victori restituat. *In victore* autem inducit obligationem praestandi indemnem sequestrem, ideoque ab eo sequester repetere potest omnia damna ex re sequestrata accepta, et sumptus, omneque id, quod in eam necessario, vel utiliter impendit. Ita ex *Cap. ex literis 2. de dol. et contum.* Ita *Clem. unic. h. t.* Unde victori, ejusque haeredibus competit *actio depositi sequestraria directa* *Leg. 1. § 24. ff. depos.* Sequestro autem contra victorem competit *actio contraria* *Leg. 5.*

§ *fin. ff. eod.* Salarium tamen *de jure* non competit sequestro.

10.º Finitur tandem, vel tollitur sequestratio variis modis, quos ita recenset Schmalzgrueber *h. t. n.* 33. *et sequen.* « Tollitur 1. lite finita, « tunc enim victori restituenda est res sequestrata. « Lis autem finita tunc dicitur, quando sententia « a judice prolata transiit in rem judicatam, et « hinc interposita appellatione sequestratio adhuc « durat. 2. Si is, cujus res in sequestrum data « est, sufficientem cautionem de rebus servandis « praestiterit, nam illa praestita tollitur sequestrum « etiam ante finitam litem. *Leg. fin. Cod. de Ordin. cognit.* Sufficiens autem cautio erit si fidejussoria « vel pignoratitia sit : imo si persona jurans non « sit suspecta, sed honesta, et idoneas facultates « habeat, vel jam prius de judicatum solvendo « satisdederit; sufficit cautio juratoria tantum. Tria « autem juxta *Glos. in Leg. fidejussor. § fin. ff. qui satisdare cog.* potissimum sunt, quae spectrum reddunt, paupertas, mali mores, et « facta praecedentia. 3. Si sequester velit deponere « officium : quod tamen fieri non potest, nisi ex « justissima causa, et si sequestrum sit judiciale, « interveniente auctoritate judicis, ut habetur *Leg. ei apud 5. § fin. ff. de deposit.* Et tum res « litigiosa raro parti, ut *ibidem* notatur, sed potius « apud aedem sacram, vel officium publicum, « aut privatum aliquem tertium deponi denuo « debet. 4. Conditione existente, sub qua seque-

« stratio fuit concessa; *arg. Leg. proprie* 6. *ff. de-*
« *posit.* - ibi - *certa conditione*, et *Leg. si quis af-*
« *firmauit* 9. § *Labeo* 3. *ff. dol. mal.* - ibi - *non-*
« *dum impleta conditione*. Idem dicendum, die
« veniente, in quem res litigiosa sequestri est
« tradita; *arg. § hoc amplius* 4. *inst. quib. mod.*
« *tollit. oblig.* Harprecht *n.* 177. 5. Morte seque-
« stris; nam cum personae industria, et fides hic
« electa sit, ad haeredes officium istud non transit;
« *arg. § item si adhuc.* 10 *inst. de mandat.*
« Harprecht *n.* 178. 6. Denique si loco missionis
« in possessionem sequestratio decreta sit in con-
« tumaciam, et hinc contumacia posita compareat,
« ac sisti in iudicio sufficienter caveat, praestetque
« expensas, quas adversarius facere debuit; *cap.*
« *ad hoc* 1. *h. t.* Ratio est, quia subrogatum as-
« sumit naturam, et condiciones ejus rei, cui sub-
« rogatur, *arg. Cap. Ecclesia* 3. *ut lit. pend.*
« Ergo sicut missio in possessionem bonorum ex
« primo decreto revocatur, si contumax cautionem
« obtulerit de sistendo in iudicio, et expensas prac-
« stiterit, ita etiam revocari debet sequestratio
« ei subrogata. »

11.º Essent et alia addenda de sequēstratione
possessionum, et fructuum: at instituti nostri ratio
fusius loqui haud patitur.

INDEX

	PAG.
Prosequutor operis benevolo lectori	5
Prolegomena ad expositionem libri secundi Decretalium Gregorii IX, sed ultimi juxta methodum ab Auctore praefixam	7

LIBER II. PARS I.

DECRETALIUM GREGORII IX.

SEU

LIBER ULTIMUS PARS I.

JUXTA METHODUM AUCTORIS.

TITULUS I.	De judiciis	21
» II.	De foro competenti	76
» III.	De libelli oblatione	145
» IV.	De mutuis petitionibus	157
» V.	De litis contestatione	166
» VI.	Ut lite non contestata non procedatur ad te- stium receptionem, vel ad sententiam defi- nitivam	174
» VII.	De juramento calumniae	183
» VIII.	De dilationibus	191
» IX.	De feriis	199
» X.	De Ordine cognitionum	211
» XI.	De plus petitionibus	220
» XII.	De causa possessionis, et proprietatis . . .	225
» XIII.	De restitutione spoliatorum	260
» XIV.	De dolo, et contumacia	293
» XV.	De eo, qui mittitur in possessionem causa roi servandae	308
» XVI.	Ut lite pendente nihil innovetur	315
» XVII.	De sequestratione possessionis, et fructuum.	328

ERRATA CORRIGE.

Pag. 192 lin. 10 loco *decennii* lege *decendii*.

Pag. 238 in fine loco *plena* lege *plana*.

Si avverte, che dopo il secondo libro delle Decretali
uscirà alla luce il libro quinto delle medesime.

IMPRIMATUR

P. Fr. Augustinus Bausa O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Julius Lenti Archiep. Siden. Vicesgerens.

PRAELECTIONES
JURIS CANONICI

L'Autore si riserva il diritto di proprietà per la riproduzione e traduzione di questa sua opera sotto qualsiasi forma, avendo previamente adempito a tutte le formalità prescritte dalla legge.

PRAELECTIONES
JURIS CANONICI

AD METHODUM
DECRETALIIUM GREGORII IX EXACTAE,
QUAS
IN SCHOLIS PONTIFICII SEMINARII ROMANI

TRADEBAT
PHILIPPUS DE ANGELIS

CANONICUS LIBERIANUS,

DEVOTUS MEMORIAE ET AMICITIAE EJUS
PROSEQUI CURAVIT

NAZARENUS GENTILINI

in Curia Romana Advocatus
et Canonicus S. Mariae de Via Lata de Urbe

Tomi ultimi — Pars secunda

ROMAE
EX TYP. PACIS PH. CUGGANI
Piazza della Pace N. 35
1887

PARISIIS
APUD P. LETHIELLEUX
Rue Cassette Num. 4
1887

LIBER SECUNDUS

TITULUS XVIII.

De Confessis

Egit adhuc juris Canonici Compiler de iis, quae ad formam, et modum ordinandi processum judicalem pertinent. Postulat modo statuti ordinis ratio, ut ad terminum probatorium, et merita causae deveniat.

Et optimo quidem jure; nemini enim non dictum, quod jacto litis fundamento progressus fit ad causae disceptationem. Sane vel Reus conventus in judicium veniens satius ducit adversario cedere, et liberaliter coram iudice fateri, veram, ac justam esse Actoris instantiam, et tunc diutius in iudicio haud contenditur, cum Reus ipse sua confessione, ac testimonio in se condemnationem protulisse videatur. Quin tamen ex hoc impedimentum oriatur, quominus iudex audita Rei confessione sententiam edere possit, scitum cum

sit, iudicium semel acceptum sententia esse absolvendum, nisi litigantes ultro, citroque liti valedicant. Vel potius Reus conventus ad iudicium veniens certamen haud reformidat, iudiciumque suscipit, et tunc probationibus fit locus, ut iudici rei veritas innotescat, qua non cognita sententiam ferre ei non licet, ceu tradit *Can. 10 Cap. 30. Quaest. 5*. At cum confessio in iudicio principem sibi locum vindicet, eo quod relevet ab onere probationis, non datur enim probatio major ea, quae a proprii oris confessione procedit *Leg. 1. ff. Confess. L. 13. Cod. De non numer. Pecun.*, hinc merito B. Raymundus titulo de Probationibus hunc praemittit. De confessis itaque disseramus oportet.

Confessio, quantum ad propositum nostrum pertinet, definiri potest « *Ejus, quod ab adversario intenditur, in iudicio, vel extra illud facta asseveratio* ». Ita communiter *ex leg. 2. Cod. Quorum appellationes recipiantur, et leg. penult. Cod. de liberali causa*. Disputant DD. et Canonistae, utrum confessio sit species probationis. Nonnulli innixi tum vulgato axiomati « *propria confessio est optima probatio* » tum auctoritati *Cap. 1. h. t. in 6* tenent affirmativam sententiam; alii vero moti ex textu *Cap. 5. De Raptor.* negativam amplectuntur; et eam nonnisi relevationem probationis esse tuentur. Verum quidquid sit de huiusmodi quaestione, illud certum est, quod confessio probet, et fieri possit vel in iudicio, vel

extra iudicium, ceu ex allata definitione patet; hinc eam dividimus *in iudicialem*, et *extrajudicialem*. Prima habetur, si fit coram iudice, vel ministro competenti in loco iudicii *Cap. Si Clerici* 4. *de iudiciis*; secunda habetur si fit extra iudicium coram probis, et fide dignis personis privatis. Praeterea alia est *simplex*, alia est *qualificata*. Prima est, in qua unus ex collitigantibus pure, et simpliciter fatetur, et admittit intentionem alterius: secunda locum habet quando confitens designat etiam circumstantias, et adminicula, quae inducant maiorem veritatis praesumptionem. Rursum alia est *discreta*, alia *indiscreta*: prima ea est, quae fit cum expressione causae, ex qua orta est obligatio; secunda est ea, quae fit genericè tantum, et absque expressione causae obligantis, ex. gr. si Titius fateatur Cajo se eidem debere centum scutata ex contractu mutui, huiusmodi confessio dicitur *discreta*: si vero mentionem causae non facit, ex qua debet hanc summam, tunc confessio *indiscreta* audit.

Insuper alia est *expressa*, alia *tacita*. Expressa, quae etiam *vera* nuncupatur, est quae fit verbis clavis, scriptura, vel aliis signis declarandae voluntati idoneis. Tacita, quae et *ficta* dicitur, et quasi confessio appellatur, ea est, quae ex certo aliquo facto elicitur, vel a lege intervenisse fingitur: quod variis modis contingere potest. Et 1.º si quis transigit de delicto, ut ad *tit. De Transact.* tunc fateri censetur *Leg. 4. 5. et 15 De His. Qui Not.*

Infam. 2.º Si quis contumax est in judicio, vel legitime interrogatus non respondet, tunc saltem in civilibus pro confesso habetur. *Cap. 2. h. t. in. 6.* Tandem alia est *jurata*, alia *non jurata* prout in ea adjectum est juramentum, vel non; alia *spontanea*, alia *extorta*. Prima habetur cum quis intelligens quid agat, sponte confitetur intentionem adversarii. Secunda vero, cum quis vel coactione externa, vel fraude, et dolo irretitus intentionem adversarii confitetur. Nos caeteris omissis de judiciali, et extrajudiciali potissimum heic agemus.

Confessio judicialis summam vim habet, ita ut qui eam emisit pro judicato habeatur, juxta illud Christi *Lucae cap. 19. v. 22* « *Ex ore tuo te judico* », et vim sententiae, et rei judicatae in civilibus obtineat, adeo ut confitens sua se sententia quodammodo damnassee videatur *Leg. 1. ff. De Confess., Leg. Unic. Cod. Ejusd. tit.* Non ita tamen est confessio extrajudicialis, uti inferius videbimus. Utraque sed vero confessio, at praecipue judicialis, ut vires, et efficaciam habeat, plura a DD. requiruntur, quae memoriae juvandae gratia in sequentes versiculos collecta sunt :

*Major, sponte, sciens contra se, est jus ubi et hostis
Certum, lisque, favor, jus nec natura repugnet.*

1.º Dicitur *major*, idest requiritur, ut confessio sit profecta a majorenni, qui plenum habeat animi judicium; adeo ut irrita sit confessio

pupilli sine tutore, *Leg. Certum §. in pupilli ff. De Confess.*; irritanda vero sit illa minoris absque curatore, et si cum auctoritate curatoris confessus graviter laesus fuerit, restituitur. *Leg. 6. §. pen. ff. h. t. 2.º* Dicitur *sponte*, idest requiritur, ut fiat sponte, et libere; per vim enim, aut per metum, aut per tormenta confessio extorta non valet. *Can. 1. Caus 15. Quaest. 6. 3.º* Dicitur *sciens*, idest requiritur ut confessio fiat scienter, scilicet ab homine sanae mentis, et compote rationis, et non procedat ex furore, vel calore iracundiae, aut probabili errore, *Leg. Quidquid calore 48. ff. De Reg. Jur.*; *Cap. final. h. t. 4.º* Dicitur *contra se*, idest requiritur ut fiat contra seipsum, quia nemini in praejudicium alterius confitenti creditur, ceu tradit regula juris 74. *ff.*, etiamsi confessio pro se facta fuerit in articulo mortis, *arg. Leg. ult. Cod. De Conveniendis Fisc. Debit.*, ubi Imperator ait: « *Iniquissimum esse perspeximus, ut sub propria adnotationis manu (seu confessione) unusquisque sibi faciat debitorem* ». 5.º Dicitur *est jus ubi*, idest requiritur ut confessio fiat in iudicio coram iudice competente, et regulariter pro tribunali sedente, vel coram arbitro, quia arbitria ad formam iudiciorum redacta sunt, *Leg. 1. ff. De Recept. Arbitr.* Non valet autem confessio facta coram arbitratore, quia arbitrator non cognoscit ut iudex, ideoque confessio non est judicialis. 6.º Dicitur *ubi hostis est*, idest requiritur ut confessio fiat, ubi est adversarius, qui hostis nomine venit; hinc

feri debet praesente adversario, vel ejus procuratore, *Leg. 6. §. 3. ff. h. t.*

Verum hoc procedit de jure civili, nam de aequitate canonica confessio facta etiam parte absente valet, et plenam meretur fidem, quia de Jure Canonico in confessione non consideratur aliud nisi deliberatio, et veritas, quarum neutram nec praesentia adversarii auget, neque absentia minuit. 7.º Dicitur *certum*, idest requiritur ut fiat *de re certa* quoad substantiam, et quantitatem *Leg. Certum pr. ff. h. t.* Et ratio est, quia confessio parit sententiam, hinc sicut haec certa esse debet, ita et confessionem certam esse oportet. 8.º Dicitur *Lisque*, idest requiritur ut fiat in judicio, scilicet ut fiat super re litigiosa, prout indicat dictio *Lisque* in allatis versiculis contenta. *Leg. 13. ff. De Interrogat.* 9.º Dicitur *favor*, idest requiritur ut favor confessioni non repugnet, uti est favor libertatis, matrimonii, quia si probari potest contrarium, non valet confessio contra libertatem, aut valorem matrimonii. *Cap. 5. De Eo qui Cognovit.* Ita Maschat. *h. t. n. 2.*; vel facta non sit *in favorem confitentis*, nam in favorem confitentis facta regulariter loquendo non habet vim probationis, *Leg. Rationes Cod. De Probat.*, quia sicut nemo judex, ita nec testis potest esse in propria causa ob fidem suspectam. Schmalzgrueber *h. t. n. 15. §. 9.* Hinc si Titius in judicio fateatur Cajum debere sibi 100, nullius est momenti hujusmodi confessio, et ei, ceu testi in propria causa, fides non adhibetur *Leg. 11. ff. De*

Interrogat. in jur. fac. 10.º Dicitur *jus*, nec *natura*, idest requiritur, ut fiat de re, quae neque *rerum naturae*, neque *juri* adversetur. Hinc si quis fateatur se occidisse Cajum, qui adhuc lucis usura fruitur, aut quempiam esse filium suum, qui est majoris aetatis, quam confitentis, vel si quis christianus confitetur se contraxisse matrimonium cum judaea, talis confessio rejicitur, priori enim natura, posteriori autem jus Canonicum resistit. Denique requiritur, ut sit *clara*, *univoca* et non *ambigua*.

Quaerunt hic DD., an confessio judicialis requirat sententiam definitivam judicis, quae ferri debeat contra confessum in judicio? Schmalzgrueber *h. t. n.* 16 ait, celeberrimam esse hujusmodi quaestionem, at nondum definitum fuisse, quanam opinio sit verior. Prima enim negat, quia leges confessum in jure habent pro condemnato. Altera affirmat, quia judex, qui cognovit de causa, debet quoque super illa pronuntiare. Tertia autem distinguit inter causas criminales, et civiles, et quoad criminales affirmat, quoad civiles autem iterum distinguit, ante litis contestationem negat, post litis contestationem affirmat. Consule mox citatum auctorem. Nos autem hujusmodi quaestione omitta, eo quod singillatim de hoc loquemur, quoties opus fuerit, ad expendendum juridicum ejus valorem transitum facimus.

Hinc quaerimus, qui sint effectus confessionis judicialis? Varii afferuntur a DD.; nos more solito

eos in medium proferimus, quos recenset Schmalz-
 grueber *h. t. n.* 20, ibi: « Primus quidem est plenis-
 » sima probatio, ita ut superet, et infringat omnes
 » alias probationes factas per testes, et instrumenta
 » in favorem confitentis contrarium *Cap. Diligenti*
 » *7. De Praescription. Leg. 1. ff. et Leg. Unic.*
 » *Cod. h. t.* Et propterea non est mirum, quod
 » per eam ab onere probandi relevetur actor, cum
 » nulla sit probatio melior, quam proprii oris con-
 » fessio, ut proinde utiliter admittatur in iudicio,
 » cum per eam veritas controversiae sine longio-
 » ribus ambagibus eruatur. *Excipitur* nisi quod
 » confitetur, tale sit ut simul cedat in praejudi-
 » cium Reipublicae. 2.º Inducit notorium per *Cap.*
 » *Vestra 7. De Cohabit. Cler. et Mulier.* Hinc
 » viam appellationi praecludit *Cap. Pervenit 13,*
 » *et Cap. Seq. De Appellat., Leg. Observare 2.*
 » *Cod. Quor. Appel. Non. Recip.* Estque hoc
 » verum, etsi confessus quis sit sponte, voce pro-
 » pria, licet convictus non sit; neque refert, an
 » causa, de qua agitur, sit civilis, an criminalis,
 » ut notant DD. *Excipitur* casus, quo reus con-
 » fessionem in iudicio factam ex causa revocavit,
 » tunc enim nihil obstat appellationi. 3.º Tollit
 » praesumptionem juris et de jure, ita ut etiamsi
 » aliae probationes contra huiusmodi praesump-
 » tionem non admittantur, admittatur tamen con-
 » tra illam probatio in contrarium per confessio-
 » nem partis. Ratio est, quia propria confessio
 » potissimam pro se praesumptionem veritatis

» habet, cum enim nemo praesumatur veritatem
 » fateri contra seipsum, nisi coactus, si fateatur id,
 » quod fatetur, merito haberi pro vero debet.
 » 4.º Locum invenit etiam post conclusionem in
 » causa, ratio est, quia licet renunciatum sit
 » probationibus, non intelligitur tamen renuncia-
 » tum etiam confessionibus. *Cap. 10. De Fid.*
 » *Instrum.* 5.º Sanat omnes defectus processus,
 » adeo ut etsi processus ob juris ordinem non
 » servatum, vel alium quemcumque defectum nul-
 » lus sit, et propterea sententia ex eo ferri non
 » possit, confessio tamen modo coram compe-
 » tente iudice; et cum aliis supra requisitis fiat,
 » valida sit, et sententia ex eo ferri possit. Ra-
 » tio est, quia ad valorem confessionis processus
 » non requiritur. 6.º Per confessionem res judi-
 » cata retractur, et hoc peculiare habet confes-
 » sio prae aliis probationibus, per has enim re-
 » tractari non potest sententia, quae in rem judica-
 » tam transiit; at si pars victrix ultro confiteatur
 » sententiam esse injustam, iudex illam non exe-
 » quetur. 7.º Aequiparatur rejudicatae».

Notatum tamen hic volumus, quod unius
 partis confessio in *beneficialibus* non probat in
 favorem alterius, dum is fundat tantum in ea in-
 tentionem suam, quia haec in canonico, et legit-
 timo titulo non in confessione colligantis fun-
 dari debet. Ita Adamus Huth. *h. t. Quaest 3. Resp.*
 3. Probat tamen veritatem in accidentalibus pro
 tituli canonici justificatione. Ita *Card. De Luca*

de Judic. Disc. 23 n. 30. Lauren. For. Eccles. Lib. 2. Tit. 17 Quaest. 507.

Post haec solent DD. nonnullas haud inelegantes excitare quaestiones, inter quas haec primo se offert, scilicet, utrum reus interrogatus a iudice teneatur veritatem exponere? Ut autem huic interrogationi satisfieri possit, distinctione opus esse communiter traditur, scilicet utrum iudex legitime, et servato juris ordine interroget, an illegitime, et nullo juris ordine servato. Si *primum* tunc reus in genere tenetur fateri veritatem, videlicet debitum, vel delictum, quia quivis obedire tenetur Superiori legitime praecipienti in vim Decalogi « *non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam* » Rom. Cap. 13. Diximus in genere, quia tradit De Lugo *De Justitia Dis. 40. Sect. 1.^a n. 16*, eum aliis magnae notae Doctoribus, probabilem, et in praxi tutam esse sententiam, quod reus possit in causa capitali, ubi puniendus esset poena mortis, vel aequivalenti, etiam legitime interrogatus celare veritatem, quamdiu sperat se tali modo posse effugere condemnationem. Ratio est, quia lex, seu praeceptum humanum fatendi crimen mortem secumferens non est accommodatum humanae imbecillitati, nec humano modo impleri valet. Hac de re in praxi communiter receptum est, ut in causis criminalibus praesertim majoribus, non amplius deferatur iuramentum. Si vero *secundum*, idest si iudex interroget non legitime, tunc reus non tenetur exponere veri-

tatem; sed potest loqui amphibologice, vel alio artificio ejus interrogationem eludere, non tamen dicere falsitatem, seu mentiri. Siquidem non potest hoc casu judex reo imponere ullam obligationem ad veritatem exponendam, seu crimen faciendum, cum jus illi hanc potestatem non concedat, sed potius adimat. *Cap. 17, 19 et 21. De Accusat.* ubi prohibetur judex procedere ad inquisitionem, et examen reorum juris ordine non servato. Judex autem tunc censetur non legitime interrogare, cum non habeat jurisdictionem, aut habeat eam impeditam, vel interroget de crimine occulto, soli Deo noto, vel de quo nulla contra reum praecessit infamia, neque indicia competentia, neque probatio semiplena. Ita *Caput 24. citat. tit.* Verumtamen hic est animadvertendum, quod in materia amphibologicae locutionis pro oculis habenda est propositio damnata ab Innocentio XI die 11. Martii 1679, qua rejicitur proprie dicta amphibologia, et pura restrictio mentalis.

Secunda quaestio est, utrum si interrogatio esset juridica, sed ex falsa praesumptione, teneatur reus hoc casu confiteri? Huic interrogationi sic respondet citatus auctor Adamus Huth. *h. t. Quaest. 5. Resp. 2.* « Dum interrogatio quidem » est juridica, ex falsa tamen praesumptione, non » modo non tenetur fateri reus, sed potest simpliciter, etiam cum juramento, factum negare. » Ratio, quia in tali negatione, et juramento nulla » intervenit falsitas, cum enim similes a iudice

» formatae propositiones in sensu, et intentione
 » interrogantis sint falsae, eas negans non dicit
 » falsum, sed verum. Sic ergo Titius v. g. qui
 » fecte contraxit matrimonium interrogatus super
 » eo, potest simpliciter negare a se contractum
 » matrimonium ».

Tertia quaestio est, utrum si reus dubitat, num judex procedat legitime, et juris ordine servato, obligetur confiteri crimen? Respondet mox citatus auctor *h. t. quaest. 5. R. 3.*: « Dum reus
 » dubitat, num judex procedat legitime, et juris
 » ordine servato, non tenetur fateri crimen. Ratio,
 » quia cum nemo bonae fidei possidens famam,
 » honorem, et bona, teneatur se illis expoliare,
 » donec constet ei de jure, quo compellitur ea di-
 » mittere, ita nec tenetur etiam parere Superiori
 » imperanti confessionem criminis, per quam amis-
 » sio famae, imo et vitae incurritur, quamdiu non
 » constet, illum habere potestatem eam urgendi,
 » et imperandi ».

Verum potest ne reus confessionem in judicio factam revocare? In genere confessionem in judicio factam revocari non posse tradit *Lex Unie. Cod. De Confess.*, ubi dicitur: « *Quare sine causa desideras recedi a confessione tua, cum et solvere cogeris* ». Et merito, quia confessus in jure pro judicato habetur. Veruntamen DD. aequitate moti hujusmodi quaestionem resolvunt distinguendo, an scilicet revocatio fiat *incontinenti*, vel *ex intervallo*.

Si fit incontinenti, idest ante recessum a praesentia judicis, admittitur, etsi nullus error probatus fuerit, *arg. Cap. 7 De Testib. Cogend.*; si vero fit ex intervallo, tunc vel probari potest, per errorem facti confessum fuisse, et hoc in casu admittitur revocatio; si vero id probari non potest, tunc confessionem regulariter revocari non valere arguitur *ex Cap. Ult. h. t.*

Quid autem dicendum, si confessio in iudicio facta scinditur? Potest ne id impune fieri, vel potius per integrum attendi debeat? Antequam huic interrogationi fiat satis, praemittendum ducitur, quod tunc confessio scindi dicitur in iudicio, quando pro una parte, quae favet adversario admittitur, pro altera vero parte, quae favet ipsi confitenti excluditur. Hoc posito DD. distinguunt inter iudicia criminalia, et civilia, et subdunt, confessionem in primis, idest in iudiciis criminalibus scindi posse, quia reus praesumitur se velle tueri, et effugere poenam sui criminis; in secundis autem, idest in iudiciis civilibus confessionem scindi posse negant, nisi agatur de re, in qua jura ipsa praesumunt contra confitentem.

Huc usque diximus de juridico valore confessionis judicialis, restat modo, ut pauca de vi, et efficacia confessionis extrajudicialis innuamus ac proinde quaerimus quid sit, quotupliciter fieri possit, et quem effectum habeat confessio haec extrajudicialis?

Quoad primum responderi potest, confessionem hanc esse « ejus, quod ab adversario intenditur, adseverationem extra judicium, seu extra praesentiam judicis competentis factam. » Cujus proinde non tanta in omnibus vis est, quanta confessionis judicialis, sed longe inferior, minorisque praejudicii, adeoque in omnibus casibus, in quibus confessio judicialis non praejudicat, multo minus prejudicat confessio extrajudicialis, et omnia quae apta sunt elidere judicialem, multo magis elidunt extrajudicialem. Ita *Card. De Luca De Judic. Disc. 23 n. 16*. Nec eadem semper vis est, sed varia pro ejus, causarumque, quas concernit, varietate.

Quoad secundum responderi potest, confessionem extrajudicialem varie fieri posse, nimirum vel verbis, vel scriptura, seu litteris, praesente, vel absente adversario, seu eo, in cujus favorem tendit, cum, vel sine expressione causae, cum juramento, vel sine, geminate, vel semel tantum. Neque id sine ratione procedere dicendum est; siquidem si confessio fit cum expressione causae, et praesente adversario, vel in scriptis, tunc eam ex deliberatione provenisse dubium non est, ideoque revocari nequit, nisi error probetur; et ratio est, quia tolerari non debet, ut qui praesente adversario semel, deliberate tamen, licet extrajudicium aliquid confessus est, postea in judicio neget, vel alias probationes postulet. Si vero fit sine expressione causae, et absente ad-

versario, tunc praesumitur provenisse ex praecipitantia, et indeliberatione; si autem cum expressione causae, sed absente adversario, aut vicissim, tunc cum aliquali deliberatione facta praesumitur adeout actori pro se habenti talem confessionem deferri iuramentum suppletorium possit.

Ad tertium denique, antequam respondeamus, praenotandum esse utile ducimus, quod cum confessio verbalis extrajudicialis fiat extra praesentiam iudicis, ut vim probandi habeat, prius legitime demonstrari debet, eam factam fuisse, quamdiu enim de hoc non constat, nulla exinde probatio desum potest. Quo bene adnotato dicimus, quod confessio extrajudicialis non eundem praestat effectum tam in causis civilibus, quam in criminalibus, hinc videndum nobis est 1.º quid praestet in civilibus, 2.º. quid in criminalibus. Confessio extrajudicialis facta in causis civilibus, parte adversa praesente, et causa specialiter expressa, v. g. *confiteor me debere centum Titio ex causa mutui accepti*, plene probat, ceu desumitur ex *Leg. Cum. de indebit. ff. de Probat*, et ex *Leg. Generaliter Cod. De Non numer. pecun.*; ubi ratio redditur. « *Nimis enim indignum esse judicamus, quod sua quisque voce dilucide protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonioque proprio resistere* ». Concordat *Cap. 10. De Probat.* Ratio est, quia praesente Adversario non praesumitur quis velle exprimere causam, per quam speciale ejus debitum agnosci-

tur. Censetur autem in jure confessio facta coram adversario, si facta fuerit ipso praesente, vel ejus negotiorum gestore, vel procuratore. Utrum autem requiratur acceptatio expressa, ut hujusmodi confessio praesente adversario facta cum expressione causae plene probet, variant DD. Plerique enim requirunt expressam acceptationem, alii vero negant, quia cum confessio fiat in favorem praesentis, praesumitur acceptatio ex parte ejus, dummodo non contradicat. Hinc opus non est expressa acceptatione; in praxi tamen expedit expresse eam acceptari, quia tunc revocari non potest a confitente.

Plures tamen sunt casus, in quibus confessio extrajudicialis facta cum expressione causae, et adversa parte praesente non facit probationem plenam. Nos praecipuos referemus. 1.º Si ex circumstantiis constet eam factam fuisse ex calore irae, nisi dein, ira sedata, perseveraret. *Leg. Quidquid Calore ff. De Reg. Jur.* 2.º Quando facta non fuerit per verba dispositiva, sed per verba enunciativa, aut narrativa, ut si quis diceret: « *Potest esse, quod tibi debeam centum ratione mutui* ». *Cap. Fin. De Succes. ab. Intestat.* 3.º Si facta fuerit non principaliter, sed solum incidenter, et ad alium finem. v. g. si Titius petat a me mutuos centum florenos, et ego ad me excusandum ipsi respondeam: « *Non habeo, immo ego ipse cum egerem, centum mutuos accepi a Cajo* ». Cajus praesens id audiens non potest ex tali confessione agere contra me, cum eam non fecerim

principaliter super ipso mutuo accepto a Cajo, sed incidenter solum, et ad me excusandum. 4.º Si fit confessio mutui; ex speciali enim juris dispositione, nimirum ex *Leg. In Contract.*, et *Leg. Ult. Cod. De Non Numerat. Pecun.* haec confessio debiti ex causa mutui etiam in scriptis facta, immo juramento firmata, plene non probat, ita ut intra biennium opponi adhuc possit exceptio non numeratae pecuniae, nisi aliter probetur pecuniam mutuo datam, ejusque numerationem factam. Item de confessione dotis acceptae, ita ut exceptio non traditae, seu non numeratae dotis intra certum tempus opponi possit, etiamsi maritus dotem a se acceptam dotalibus instrumentis confessus fuerit.

Quod si confessio extrajudicialis facta fuerit praesente adversario, sed sine causae adjectione, tunc non plenam, sed semiplenam inducit probationem *Cap. 14. de fide instrum.*; ideoque non eximit adversarium ab onere probandi. Ratio est, quia obligatio dandi, vel faciendi aliquid, ipsumque jus, et actio petendi non oritur, nisi ex causa, et titulo. Cum itaque nulla causa, nullus titulus expressus fuerit, praesumitur per errorem confessionem emanasse. Ast si confessio facta fuerit extra judicium etiam adjecta causa speciali, sed absente parte adversa, tunc pariter non plenam, sed semiplenam tantum probationem facit, dummodo saltem per duos testes probetur, alioquin nullam prorsus probationem facit, immo nec in-

dicium, quia praesumitur facta ex inconsideratione, nisi sit jurata, vel geminata, vel in favorem causae piae, vel nisi aliud ex circumstantiis colligatur. Denique si confessio extrajudicialis facta fuerit et sine adjectione causae, et absente parte adversa, tunc neque probationem, neque indicium facere omnes communiter tenent.

Haec de confessione extrajudiciali in causis civilibus. In criminalibus autem nullam probationem facit, prout sumitur ex *Cap. Olim 25. De Rescript.*; idque sive cum causae adjectione, et parte praesente facta sit, sive absente. Quandoquidem ut in criminalibus talis confessio sufficiat ad condemnationem, requiruntur probationes concludentes, certae, et luce meridiana clariores. *Leg. Ult. Cod. de probat.*

Suscitant hic DD. varias quaestiones quoad confessionem hominis constituti in articulo mortis, et quoad confessionem factam in testamento. Quoad primam dicunt, quod plenam facit probationem etiam contra haeredes, si facta fuerit ad liberationem tertii, et legitime duobus testibus probata fuerit: ex. gr. si confitetur sibi factam solutionem centum libellarum debitarum, aut debitum ei remissum, quandoquidem in vitae periculo constitutus omnia serio agere, et in praejudicium suum immemor aeternae salutis non mentiri praesumitur. Si vero facta fuerit ad se obligandum: ex. gr. si Titius confitetur se debere Cajo centum libellas in praejudicium haeredum

Titii nihil probat, ubi causa debiti expressa non est, et aliunde non apparet. Eo quod assertioni constituti in articulo mortis in ipsius solum, non autem in tertii praejudicium credi jura praescribunt *Leg. Final. De Conveniend. Fisc. Debit.* Adnotandum tamen hic occurrit, quod licet hujusmodi confessio vim non habeat probandi debitum contra haeredes, nihilotamen secius habet vim legati, aut fideicommissi, ita ut illae centum libellae tamquam legatum, et fidei commissum peti possint, modo non probetur defunctum circa debitum errasse *Leg. Aurelius. 5. fin. De Liberat. Legat.*, et modo non probetur, personae, cujus se debitorem confitetur, prohibitum jure esse testamento relinquere *Leg. Cum Quis §. 6. ff. De Legat.* Sic quoque talis confessio facta ab existente in extremis non praejudicat creditoribus, et in genere nulli tertio, etiamsi nemo illo tempore censeatur in praejudicium animae suae aliquid asserere.

Quoad alteram vero quaestionem distinctione opus est: vel enim tale testamentum revocatum est, vel non. Si *primum*, revocato testamento, censetur etiam confessio revocata, nisi acceptata fuerit a parte praesente, vel notario pro ea stipulante; nam tunc transit in contractum, nec potest revocari. Si *secundum*, tunc ea locum habent, quae de confessione in articulo mortis constituti dicta fuere.

Quid autem dicendum de confessione sacramentali, si in judicio produceretur? Hujusmodi

confessio nullum omnino effectum producere potest, nihilque omnino probat. Ita DD. et Canonistae orthodoxi omnes *ex Cap. 2. De Off. Ordin.*, et *Cap. 13 De Exces. Praelat.* Haec enim confessio Deo fit, et non homini, et consequenter extra commercium humanum est, nullusque ejus usus in foro externo. Neque hoc procedit tantum quoad Sacerdotem, apud quem illa deposita fuit, sed procedit etiam quoad eos, qui cum propius Sacro Tribunali adstarent, peccata confitentis clariori voce confessario enarrata auscultassent; quia hi non minus quam Confessarius ad silentium obligantur. Hac de re universalis regula est, scientiam, quae ex confessione sacramentali quomodocumque obtinetur, ad nullum humanum usum applicabilem esse.

Nunc pauca de confessione Praelati, Procuratoris, et Antecessoris quoad successorem. Si Praelatus administrationem non habet, tunc certum, atque extra controversiam est, ejus confessionem nihil probare in praejudicium Ecclesiae, vel Capituli. Ratio est, quia « *non debet aliquis alterius odio praegravari* » juxta regulam juris 22 in 6°; et quia « *non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri* ». At si Praelatus administrationem habet, tunc distinguendum esse videtur, vel Praelatus iste confessionem facit in judicio, seu ut ajunt *per viam contentiosae jurisdictionis*, vel extra judicium, seu *per viam voluntariae jurisdictionis*. Priori modo facta contra Ec-

clesiam probat, eique praejudicat, prout desumitur ex *Cap. Praesentium 2.º De Confess. in 6.º*, et ex *Cap. Suborta 21 De Sent. et Rejud.* Altero vero modo facta neque probat contra Ecclesiam, neque ei praejudicat, quia talis confessio habetur ut species alienationis, quae fieri nequit nisi accedentibus causis necessitatis, et utilitatis, atque interveniente debita forma, et auctoritate Superioris ceu desumitur ex *Cap. 1. et sequen. De Reb. Eccles. Non Alienan.*

Quoad Procuratorem vero inspiciendum est, utrum ipse confiteatur ex officii necessitate ex. gr. si sit a legitima potestate interrogatus, vel confiteatur extra necessitatem officii, et sponte. Si *primum* non nocet ejus confessio, quatenus habeat mandatum tantum generale; si vero mandato speciali sit munitus, tunc ejus confessio probat, et praejudicat. Si *secundum*, idest si extra officii necessitatem confessionem emiseric, tunc ejus confessionem non nocere indubium est, quia alteri per alterum non debet iniqua conditio inferri.

Sed quid tandem dicendum de confessione Antecessoris quoad Successorem? Distinguendum pariter est inter successorem *universalem*, et *singularem*. Si est *universalis*, tunc revocare potest confessionem antecessoris, quatenus antecessor revocare potuisset, si mortuus non esset; ratio est, quia successor *universalis* in omnia jura defuncti succedit, ideoque etiam in jus revocandi confes-

sionem ab antecessore factam. Si autem successor est *singularis*, tunc confessio antecessoris nocet, quia ad hunc non transeunt jura defuncti, ideoque nec jus revocandi confessionem antecessoris.

Plura alia essent addenda ad hujus tituli materiam explendam, sed fines nostris praelectionibus statuti id prohibent, hinc penes probatos auctores inspicere possunt. Solum aliquid dicendum putamus de *Positionibus*, siquidem Compiler juris Canonici ex professo de ipsis tractat in *Cap. 1° et 2.º De Confess. in 6.º*, utpote quae plurimum inserviunt ad judicalem eruendam partium confessionem. Harum autem occasione haud supervacaneum putamus mentionem facere de Interpellationibus, Articulis, atque Interrogatoriis, ut ipsorum differentia a positionibus innotescat.

Ad obtinendam itaque judicalem confessionem sciendum est, quod fiebant olim interrogationes in jure ante litem contestatam, ceu patet ex titulo 1.º *Lib. 2. ff. De Interrog. in Jur. facien.* At cum ad simplicem petitionem actoris, sive rei exceptionem confessio adversarii obtineri nequiret, jus SS. Canonum aliud medium subministravit ad eam eliciendam, veluti ex invito adversario, qui in ea salebra ponitur, ut confitendo, vel mentiendo debeat sese onerare, scilicet invexit *positiones*, seu admisit praxim interrogandi tam pro Actore, quam pro Reo sub forma positionum, ad finem agnoscendi quid in causa tam actor, quam reus concederet, quid negaret,

quodque probandum remaneret. Ex qua praxi a jure Canonico inducta, et postea a jure Civili recepta, maxima derivavit utilitas ad celeriolem, et simpliciolem causarum expeditionem. *Cap. 54. De Elect. Cap. Unic. De Lit. Cont., et Clem. Saepe De Verb. Signif.* Cognito enim quid pars adversa confitetur, in eo evanescit probandi onus. Insuper si petitio vel exceptio alio modo probari non possit, quia desunt scripturae, et testes, vel quia agitur de facto personali, hoc medium aptissimum est ad veritatem dignoscendam.

Positio consistit in assertionem alicujus facti ad causam pertinentis, quae ab uno ex litigantibus in iudicio proponitur, ut eidem adversarius concedendo, vel negando respondere teneatur; cui si non respondeat, tamquam confessus habeatur. *Cap. 1. et 2. De Confess. in 6.* Iudex autem debet singulas positiones inspicere, et suo decreto obscuras, captiosas, dubias, et ad rem non facientes resecare, alias vero admittere, easque alteri parti ad respondendum proponere, quae respondere debet per verbum *credo*, vel *non credo esse verum* saltem *ut proponitur*, vel *ad effectum ad quem proponitur*. Si vero respondere noluerit, convictus iudicatur. Olim positiones, et responsiones fiebant cum iuramento; ast hodierna plurimarum Curiarum consuetudine iuramentum hoc non amplius adhibetur. Nunc positiones, et responsiones, ut olim, dari debent a principali, vel a procuratore ad hoc speciali mandato instructo.

Cap. final. de jurejur. in 6. Pellegrinus Part. 2. Sect. 2. subsect. 4. Positio autem videtur hoc designata nomine, quia qui eam facit, aliquid ponit ut verum, vel notorium, et de eo adversarium interrogat, an ipse quoque ut verum vel notorium admittat.

Praeter interrogationes vero per positiones in praxi judiciaria adhibentur etiam interpellationes, sed positio ab interpellatione differt; nam qui aliquid in judicio ponit, id confitetur ita ut nequeat amplius suam confessionem revocare; qui vero simpliciter interpellat, interrogationem quidem exhibet, sed factum non confitetur, et idcirco potest adhuc interrogationem variare. Positionibus per adversarium negatis, qui eas proposuit, in articulos reducere tenetur. *Articulus* est illa propositio, quae post responsionem adversarii restat probanda a proponente. Articuli multa arte elaborandi sunt, dum super iisdem vertitur omnis discussionis cardo, vis probationis, et causae victoria. *Interrogatoria* autem sunt illae quaestiones, quae a iudice vel ex officio, vel ad instantiam partis proponuntur Reo, et testibus, hinc tam articuli, quam interrogatoria valde differunt a *positionibus*. Hodie usus positionum in judiciis non est frequens, sed loco earum deferuntur interrogatoria. Videantur itaque Codices procedurae tum quoad confessionem, tum praecipue quoad positiones.

TITULUS XIX.

De Probationibus

Diximus quod si Reus conventus in iudicium veniens non confiteatur veram, ac justam esse Actoris instantiam, sed certamen haud reformidans iudicium suscipiat, tunc locus fit probationibus. Cum vero valde expediat de probationibus in genere loqui, prius quam de illis in specie disse-ratur, hac de re sapienter Decretalium Compiler post titulum *de confessis* praesentem de probatio-nibus in genere praemittit, ut dein distinctius ad illas in specie descendat.

Probare pluribus significationibus usurpatur. Quandoque enim idem significat ac laudare, et tamquam probe, seu recte factum approbare; quan-doque idem ac experiri, v. g. saporem, odorem, vires, virtutesque alias rerum. Quandoque idem

significat ac tentare, seu explorare v. g. animum alicujus, constantiam, amicitiam etc.; quandoque propius ad praesens institutum significat idem ac fidem facere de re aliqua facta, seu ostendere rem sic se habere, sicut enunciata. Ita quoque sumitur pro ipsa allegatione eorum, quibus ea stabiliuntur et confirmantur, sive ea sint juris, sive sint facti. Quod si allegatio talis fiat coram iudice de re controversa, tunc dicitur probatio juridica, de qua praecipue hic sermo instituitur.

Hujusmodi probatio communiter definiri solet: « *Rei dubiae, seu controversae per legitima argumenta iudici facta ostensio* ». Dicitur 1° *ostensio*, quia per eam res, quae in dubium vocatur, ostenditur, manifestatur, et in claro, et aperto iudice ponitur; dicitur 2° *rei dubiae*, nam quae certa sunt, probatione non indigent. Hinc regulariter probatio tantum versatur circa facta non manifesta, saltem iudici, vel etiam circa jura particularia; communia enim jura non probantur, sed allegantur. Dicitur 3° *iudici facta*, quia leges eam iudici, non adversario fieri jubent. *Leg. 1. Cod. De Cond. ob. turpem Caus.* Dicitur. 4° *per legitima argumenta*, quia probatio non legitima nulla est probatio. Verumtamen haec veterum jurisconsultorum definitio nonnullis Doctoribus haud arridet, immo illam carpunt, eo quod non conveniat probationi *per testes, et instrumenta*, cum haec *argumenta* non sint, ideoque loco verborum per *legitima argumenta* substitui posse tradunt per

legitima media. Hinc per eos probatio solet ita definiri, seu potius describi. « *Actus judicialis, quo per instrumenta, aut testes, aut idonea argumenta judici de re, aut facto dubio, et controverso fit fides* ». Vide hujusmodi definitionem, seu descriptionem evolutam, atque explicatam apud Reinffestuel *h. t. n. 1. et seq.* et praecipue apud Schmalzgrueber *d. t. n. 2.*

Probatio multifariam dividitur a Doctoribus. Distinguunt enim eam 1° in *judicialem*, et *extrajudicialem*. *Judicialis* est illa, quae fit in judicio; *extrajudicialis*, quae fit extra judicium, ut sunt probationes, quae solent adhiberi inter homines privatos in contractibus civilibus, nec non illae, quae recipiuntur ante omnem litem motam ad perpetuam rei memoriam *Cap. 4. de Confirmat. utili*, aut ne copia probationum fortuitis casibus subtrahatur *Cap. ult. §. 11, Ut lite non contest.* Iterum dividitur probatio in *artificialem*, et in *inartificialem*. *Artificialis* dicitur, quam probans arte, seu industria propria conficit per argumenta ex ipsa causa, ejusque circumstantiis, seu ex rei visceribus petita. Ad discernendam vero hujusmodi probationis vim nullae aliae regulae assignari possunt, quam illae a logica suppeditatae. Hinc nihil de hac probationum specie dicendum putamus, quia rectae judicis aestimationi res tota relinquitur. *Inartificialis* autem est illa, quae non ex arte, et ex causa, sive ex visceribus rei, sed extra causam comparatur, seu extrinsecus assumitur, nempe a

testibus, instrumentis, confessione, juramento, legibus, consuetudine, jure municipali, ac recepta Doctorum in judiciis opinione etc. Utraque subdividitur in *plenam*, et *semiplenam*. *Plena* dicitur quae judici plenam fidem facit de re in iudicium deducta, seu quae ita iudicem in causa instruit, ut nulla alia re ulterius requisita sententiam ferre, et controversiam definire possit. *Semiplena* autem, quae et *imperfecta* dicitur, est illa, ex qua iudex valde probabiliter veritatem de re controversa inspicit, sed tamen certo notam non habet, seu est illa, qua judici aliqua, non tamen plena fit fides, nec sufficit, ut ex illa moveri possit ad ferendam sententiam pro hac, vel illa parte. Tertiam hanc divisionem explodere voluerunt nonnulli jurisconsulti negando probationem semiplenam dari posse. Contendunt enim probationem quamlibet vel plenam esse, vel nullatenus esse probationem, pro quo sustinendo nonnullos Justiniani juris textus adducunt. Verumtamen quidquid ipsi dicant, allatam divisionem omnino retinendam esse putamus cum Schmalzgrueber *tit. 19. Lib. 2. Decret.* ubi fuse id probat.

Hisce positis quaeritur quatenus sint praecipuae species probationis plenae, et quatenus ejus effectus? Quatenus species probationis semiplenae, et quatenus ejus effectus? Quoad primum responderi potest, quod quamvis alii assignent duodecim, alii decem, nos tamen sex potissimum enumeramus, scilicet. 1.º Depositionem duorum

testium omni exceptione majorum super uno, eodemque articulo. 2.º Instrumentum publicum, vel aliam scripturam authenticam habentem eandem vim probandi ac instrumentum publicum. 3.º Praesumptionem juris, et de jure. 4.º Juramentum, quod a parte litigante sibi delatum pars adversa praestat. 5.º Confessionem ipsius rei. 6.º Evidentiam, seu notorietatem facti.

Praecipuos autem plenae probationis effectus triplicis generis esse ait Schmalzgrueber *in tit.* 19. *lib.* II. *n.* 11. ibi. « Triplex est maxime: 1.º quod » juxta illam sit ferenda sententia. Hinc condem- » nare judex Reum debet, si actor intentionem » suam plene probaverit: absolvere autem, si » actor nihil, aut reus contra plene probavit.... » alioquin judex litem faciet suam, et in id quod » litigatoris interest, condemnabitur..... quod si » uterque (Actor et Reus) plene probaverit, is » vincet, qui pro se habet praesumptionem. *Cap.* » *Ex Litteris* 3.º *De Probat.* alioquin in pari cau- » sa, et probationum aequilibrio Reus absolvitur » *cit.* *Cap.* 3. *De Probat.*; *Cap.* 6. *De Fide In-* » *strument.*, *Leg. Arrianus* 4. *ff. De Obligat. et* » *Actionib.*; nam hujus in jure melior est con- » ditio. 2.º Quod Actor qui plene probavit inten- » tionem suam, non teneatur juramento eam con- » firmare, sed oblatum a judice recusare possit, » ut statuitur *Cap. Sicut Consuetudo* 2. *De Pro-* » *bat.* Et ratio, est, quia cum juramentum sit » species quaedam probationis, adhibetur tantum

» quando causa nondum est probata sufficienter.
 » *Leg. Maximus 1. ff. de jurejurando. 3.º* Quod
 » is, contra quem plene probatum est, non am-
 » plius admittitur ad purgationem Canonicam.
 » Ratio est, quia purgatio Canonica tantum con-
 » ceditur suspecto, et non convicto ». Alii autem
 inter effectus probationis plenae addunt etiam se-
 quentes, scilicet, quod probationes factae coram
 uno iudice fidem faciunt in alio iudicio coram al-
 tero iudice respectu ejusdem causae, et inter eas-
 dem personas *Cap. ult. h. t.* et quod acta, et
 probationes factae inter Clericum, et laicum co-
 ram saeculari iudice probant coram Ecclesiastico,
 et vicissim *Cap. 2. de except. in 6. et Cap. Sae-
 culares 2. de foro competenti in 6.*

Quoad secundum, scilicet quatenus sint spe-
 cies probationis semiplenae, et quatenus effectus
 ejusdem, praelaudatus Auctor *loc. cit. n. 14, et 15*
 respondet: « Sex praesertim enumerantur. 1.º de-
 » positio unius testis, vel plurium singularium;
 » aut duorum etiam concordantium, sed non le-
 » gitimorum, seu omni exceptione majorum;
 » 2.º instrumentum, seu scriptura privata; 3.º com-
 » paratio litterarum quando de scripto dubitatur;
 » 4.º juramentum, quod *suppletorium* nuncupa-
 » tur; 5.º praesumptio verisimilis sive probabilis;
 » 6.º fama ».

Effectus autem ex eodem auctore *cit. loc. n. 15* praecipui sunt « 1.º Dat locum juramento
 » suppletorio; 2.º liberat aliquando ab ulteriori

» onere probandi, et illud in adversarium rejicit;
 » 3.º conjuncta alteri semiplenae probationi con-
 » ficit plenam probationem ».

Verum hic duo notanda occurrunt 1.º quod probatio minus quam semiplena facit adminiculum et aliis juncta aliquando plenam, aliquando semiplenam probationem efficit. 2.º Quod probatio plus quam semiplena id speciale habet, quod aliquando in causis civilibus sit idonea ad ferendam sententiam, etiamsi adminiculum nullum accedat. Ita Schmalzgrueber *loc. cit.*

Disputant Doctores, et Canonistae, an, et quando duae semiplenae probationes unam plenam constituent? Plurimi tenent ex duabus semiplenis in genere suo perfectis, et ad eundem finem tendentibus plenam probationem exurgere, et pro hac substinenda thesi adducunt *Caput. Cum Causa 13. De Probat., Caput. Praeterea 27. De Testibus, et Caput Final. de Succession. ab Intestato*. Nonnulli autem tenent, quod in sensu rigoroso terminorum id revera admitti non possit. Siquidem, fatentibus omnibus, quoad causas criminales nec duae, nec plures semiplenae probationes plenam efficiunt. Porro si plenam in aliquo casu vere efficerent, id procul dubio in omnibus casibus verificari deberet, ergo etc. Rectius tamen dicendum videtur duas semiplenas probationes ex genere suo perfectas, et ad eundem finem tendentes *regulariter* haberi pro una plena, et eundem effectum sortiri. Diximus *regulariter* quandoquidem

communiter Doctores excipiunt 1.º causas criminales, in quibus nec duae, nec plures semiplenae probationes ad condemnandum sufficiunt, sed dumtaxat ad inquirendum. Sciunt enim omnes in hujusmodi causis criminalibus probationes requiri certas, concludentes, et luce meridiana clariores ad tradita per *Leg. Ult. Cod. De Probat.* 2.º Excipiunt causas matrimoniales; siquidem ut pronuncietur contra valorem jam initi matrimonii *plena* requiritur probatio. 3.º Denique excipiunt causas civiles adeo arduas, ut criminalibus aequiparentur. Et jure merito: in his enim duae semiplenae probationes non conjunguntur, sed ob gravissimum praejudicium tertii, aut periculum animae requiritur plena probatio.

Disseruimus adhuc de natura, varietate, atque effectu probationis, videamus modo quatenus sit forma ipsius, et quodnam objectum. Forma probationis consistit in legitimis actibus, et solemnitatibus a jure ad probandum requisitis, seu in legitima rei controversae ostensione, et probatione. Ut autem talis sit, plura requiruntur. Et in primis probatio fieri debet judici, praesente adversario, et notario publico, seu duobus viris idoneis, qui probationes in scriptum redigant *Cap. 11. h. t.* 2.º probatio debet esse clara, perspicua, et certa, ceu patet ex *Cap. In praesentia* 6.º *De Probat.* juncta Glossa *in cit. Cap.* ubi expresse dicitur, quod « *clara, et certa debet esse probatio, et non dubia* ». Unde probatio dubia, seu

aequivoca, id est quae potest referri ad unum et ad aliud, non relevat probantem, sed rejici debet, cum nihil concludat, nec ullum probationis gradum constituat, ceu saepissime tradidit Rota Romana, et praecipue in *Decis.* 176. *n.* 8, *Decis.* 232. *n.* 9, *Decis.* 311. *n.* 2. *Part.* 3. *R.* Nam juxta illud vulgatum « *non probat hoc esse, quod ab hoc contingit abesse* » prout loquitur Summarium in *Leg. Neque Natales Cod. De Probat.*, et probat *Lex Non Hoc. Cod. Unde Vi*, et Rota Romana *Part.* 19. *Recent. Tom.* 2. *Decis.* 459. *n.* 15. 3.º Respondere debet petitioni in libello propositae. *Cap. Cum Dilectus. §. Sed Quoniam De Ordin. Cognit.* Est enim pronunciandum secundum formam libelli. *Clementin. Saepe Contingit. §. Verum quia De Verb. Significat.* Et quoniam de probationibus judicialibus agimus, illa solummodo sunt probanda, quae per libellum in iudicium deducta fuerunt, et super quibus lis movetur, sive directe, sive per modum exceptionis, sive replicationis, uti eruitur ex *Cap. 29. De Testib.* et *Leg. Ad probationem Domini. Cod. De Probat.* Unde si per testes probatur aliud quam deductum est per libellum in iudicium, non valet dictum eorum super illo. *Leg. 4. §. Divus Antoninus ff. De Quaest.* — 4.º Probatio regulariter debet esse plena, et concludens. Ita communis Doctorum per textus in *Cap. In Praesentia 6 De Probat.*, *Cap. Recepimus 18. De Privileg.* et ex *Leg. Iudices Cod. De Judic.* ubi legitur

« *Judices oportet imprimis rei veritatem plena inquisitione discutere* ». Quatenus autem probatio hic et nunc plena, et concludens dicenda sit, id ut plurimum judicis arbitrio relinquitur, ceu communiter docent Doctores per textus in *Leg. 3. §. Ideoque Divus ff. De Testib., Cap. In Nostra 32. De Testib.* Quibus concinit Rota *Decis 466. n. 4. Part. 3. Recent. et Decis. 5. n. 13. Part. 4. Tom. 2. Recent. et Decis. 146. n. 19. Part. 18. Tom. 1. Rec.*

Verumtamen ab hac regula generali excipiuntur nonnulli casus, in quibus non requiritur plena probatio, sed sufficit semiplena, vel alia ex conjecturis deprompta, ut sunt casus, in quibus sententia lata modicum praejudicium affert. Sic probatio non requiritur plena, sed sufficit semiplena, et praesumptiva in materia difficilis probationis. Item in rebus antiquis, praesertim si excedant centum annos; item in materia de sui natura verisimili etc. etc. 5.º Probatio fieri debet citata ad ejus receptionem adversa parte *arg. Leg. Nam ita 39 de adopt.* 6.º Institui debet post litem contestatam, uti patet ex ipsa natura judicii, dummodo aut valitudo senium, aut instans longa absentia testium, aut alia circumstantia non suadeat contrarium. 7.º Fieri debet intra terminum a judice adsignatum. 8.º Post publicata testimonia, et conclusionem in causa non est admittenda alia probatio super iisdem articulis, sed sententia ferenda est secundum priorem testium depositionem, quia per conclusionem in causa censentur partes

renuntiasset caeteris probationibus. Tandem servandus est ordo in probando.

Objectum autem probationis est factum controversum in iudicium deductum ad causam pertinens, et ab altera parte negatum. Ea enim, quae sunt juris communis non probantur, sed allegantur, utpote nota iudici, licet privilegia privata, consuetudo, et statuta particularia, quae aequiparantur quaestionibus facti, probanda sint. Quomodo vero quaelibet res in specie probanda sit, vide penes auctores, et praesertim Mascardum.

Illud nunc inquirendum venit, cuinam incumbat onus probandi rem in iudicio assertam? Regula generalis, et veluti certa ab omnibus admissa tenet, quod illi incumbat probandi onus, qui aliquid alteri praejudiciale in iudicio affirmat, neque habet pro se juris praesumptionem. Ita expresse statuit Paulus in *Leg. 2. ff. h., t.* et *Leg. Ut Creditor. 1. Cod. h. t.* Hinc quia actor plerumque affirmat aliquid in iudicio in rei praejudicium, reus autem negat, ideo regulariter onus probandi actori incumbit, non vero reo neganti. *Leg. 21 ff. h. t., Leg. 8. et 23. Cod. eod. Cap. 13. §. Porro De Elect.* Quod adeo verum est, ut actore non probante reus absolvi debeat, etsi nihil praestiterit, id est nullam defensionem, vel probationem pro se attulerit, prout patet ex *Cap. Fin. §. Sane De Jurejur., Cap. Unic. Ut Eccl. Benefic. sine Dim. confer., Leg. 4. Cod. De Eden.* Principium autem hoc applican-

dum venit ad omnes causas non tantum civiles, sed et criminales, nec ad prophanas solum, sed etiam ad spirituales, et beneficiales; nam in omnibus his allata regula generalis procedit. Quinimo assertio extenditur etiam ad casum, quo iudex ex officio inquit, id est absque ullo accusatore, aut denuntiatore; siquidem etiam in hoc casu reus, contra quem proceditur, non tenetur probare innocentiam suam, sed iudex, vel promotor fiscalis probare debet ipsum deliquisse. Quapropter, etsi reus nullam defensionem, nullamque probationem pro se attulerit, absolvi nihilominus debet, si contra ipsum probatum haud fuerit, veluti decernunt textus mox allati.

Diximus *regulariter onus probandi incumbere actori*, nam plures sunt casus, in quibus illud non actori, sed reo incumbit, scilicet. 1.º Si Reus excipiendo aliquid affirmet; tunc enim ipse *in exceptione fit actor*, *Leg. l. ff. De Except.* ideoque onus probandi eum gravat. 2.º Si ius resistat reo, et faveat, et assistat actori fundando ejus intensionem, e. gr. si Episcopus petat cappellam suae Diocesis, vel parochus decimas; tunc reus probare debet, quo jure cappella, vel decimae ad eum pervenerint, cum sive Episcopo, sive parrocho juris praesumptio faveat, atque assistat. 3.º Si minor agat contra venditionem rei immobilis celebratam cum majori, tunc etiam major probare debet decretum praetoris cum aliis solemnitatibus intervenisse. *Leg. 13. §. fin. ff.*

De Publiciana. 4.º Si reus confisus de justitia suae causae ultro in se suscipiat onus probandi; at in hoc casu licet non probet, non perinde causa cadit *Leg. 14. ff. h. t.*; vel si iudex onus probandi transferat in reum deferendo ei iuramentum *Caput. fin. de Jurejur.*

Quaerunt hic Doctores utrum negans quandoque obligetur ad probandum, seu an propositio negativa probari possit. Antequam propositae quaestioni satisfaciamus, praemittendum ducimus, propositiones negativas triplicis generis esse, scilicet *facti*, *juris*, et *qualitatis*. *Negativa facti* dicitur, quae negat aliquid factum fuisse, ut *non occidi Titium, non contraxi cum Sempronio*; *negativa juris* autem habetur, quando negatur aliquid jure fieri posse, aut de jure factum fuisse, ut si quis neget Titium posse esse procuratorem; vel si quis neget electionem de jure factam esse. Tandem *negativa qualitatis* tunc habetur, quando negatur aliqua qualitas in subjecto, quae duplicis generis esse potest; nam aliquae insunt homini communiter, et naturaliter v. g. aliquem esse compotem mentis; aliae solum insunt accidentaliter, et non communiter v. g. aliquem esse doctorem theologiae, philosophiae, juris utriusque etc. Hisce praemissis, respondemus cum Schmalzgrueber *Lib. 2. Decretal. 33. et seq.* « ibi » « Cer- » tum est 1.º Si propositio sit negativa qualitatis, » quae communiter et naturaliter inest omnibus, » eam probari debere a negante illam qualita-

» tem... Ratio est, quia qualitas quae commu-
 » niter, et naturaliter inest homini adesse a jure
 » semper praesumitur.

» At si negetur qualitas, quae solum acci-
 » dentaliter, et non communiter inest, distinguen-
 » dum est, an agatur de aliquo promovendo, vel
 » admittendo ad dignitatem, beneficium etc.; in
 » quo qualitas illa requiritur; an vero de eo, qui
 » promotus, vel admissus est, ob carentiam ip-
 » sius removendo. Si *primum* affirmativa propo-
 » sitio probanda est ab allegante; et si non pro-
 » betur, non praesumitur adesse.... Si *secundum*,
 » onus probandi defectum talis qualitatis neganti
 » incumbit; cum adversarius ejus per possessio-
 » nem muneris, quod talem qualitatem requirit,
 » constituatur etiam in quasi possessione ipsius
 » qualitatis.

» *Certum est.* 2.º Si propositio sit negativa
 » juris, et id quod negatur, sit de *genere permis-*
 » *sorum*, eam propositionem probandam a ne-
 » gante *Leg. 5. Ab ea parte ff. De Probat.*,
 » quia omnia praesumuntur de jure licita esse,
 » nisi prohibita esse probentur. At quando ne-
 » gantur ea, quae sunt de *genere prohibitorum*
 » ex. gr. quando negatur hominem aliquem jure
 » occidi potuisse, non negans suam negativam,
 » sed affirmans affirmativam probare debet. Nam
 » in materia communiter prohibita observari de-
 » bet regula: *Quod concessum non reperitur, eo*
 » *ipso prohibitum censeri debet.*

» Controversia solum est de propositione *negativa facti*. Sed etiam haec ope distinctionis
 » decidi potest. Nam triplex hujusmodi propositionum species est, videlicet. 1.º propositio *negativa pura, simplex, et indeterminata*, quae
 » non habet determinationem loci, temporis, vel
 » alterius circumstantiae ex. gr. quando reus dicit, non contraxi, non mutuavi, non sum citatus etc. 2.º Negativa facti *determinata*, quae limitata est certo loco, tempore, et aliis circumstantiis, ut si testis, vel actor dicat, Titium
 » contraxisse matrimonium cum Berta tali loco, tempore etc. 3.º Denique propositio negativa *praegnans*; quia scilicet virtualiter, et implicite
 » continet in se propositionem affirmativam: ut
 » si quis dicat se non sponte renuntiasset beneficio; nam hic implicite asserit sibi vim illatam
 » in renuntiatione beneficii.

» Ex his *ultima* a negante probari potest, et debet *Cap. Super hoc 5. De Renuntiat., Cap. Final. de Successione ab Intest., Leg. Si filius 8. ff. De Probat.* Ratio est, quia asserenti incumbit probatio; sed qui utitur propositione *negativa praegnante* asserit: ergo.

» *Secunda*, seu negativa determinata a negante probari indirecte potest, si scilicet probet, se eo tempore in alio loco, cum aliis personis fuisse etc. sed probari ab ipso non necessario debet, *Cap. Ex tenore 35. De Testib., Leg. Optimam 14. Cod. De Contr. Stipulat.* Excipe

» nisi super ejusmodi propositione negativa, eam
 » allegans fundet intentionem suam: tunc enim
 » illam probare debet; cum regula generalis sit,
 » quemlibet obligari ad probandum id, quod est
 » causa, et fundamentum intentionis suae.

« *Prima*, seu negativa pura, non potest pro-
 » bari. *Leg. Actor 23. Cod. De Probat., Cap.*
 » *Bonae 23. De Elect.* Ratio est, quia negatio-
 » nis, utpote non entis, nullae sunt causae, nullae
 » differentiae, nullae proprietates, a quibus sicut
 » definitiones, ita et probationes desumendae sunt:
 » cum probatio nihil aliud sit quam vera alicujus
 » facti definitio et demonstratio ».

Post haec quaeritur quid tradendum de judi-
 ciis communibus, sive duplicibus? Quis in istis
 probare debet? Cum in istis quilibet sit Actor, et
 Reus *Leg. 44. §. familia ff. Familiae Herciscun-*
dae, sponte sequitur, quod uterque litigantium pro-
 bare debet, quilibet enim agit, et convenitur *Leg.*
judicium 10 ff. fin. regund. Obtinebit autem victo-
 riam, qui melius probaverit. Quod si aequae proba-
 verint, absolvendus est possessor. *Cap. ex lite-*
ris 3. h. t.

Nunc aliquid innuendum de *evidentia facti*,
fama, et *verbis narrativis Pontificis*. Evidentia
 facti est probatio omnium validissima, et nunquam
 censetur exclusae, etsi sententia transeat in rem ju-
 dicatam, cum veritas melius haberi nequeat, quam
 per inspectionem ocularem *argum. leg. 8. ff. fin.*
regund. Leg. 32. §. 5. ff. de auro, et arg. Unde

Cap. 9. de accusat. dicitur « *evidentia patrati scele-
ris non indiget clamore accusatoris* ». Haec inspectio
locum habet in causa homicidii, vulnerationis, novi
operis nunciatione, in causis damni infecti, finium
parochialium, vel alterius territorii, impotentiae
ad copulam, etc. Instituitur autem praemissa
aliqua causae cognitione, praesentibus partibus,
testibus, notariis, et aliis personis necessariis,
ut sunt medici, chirurghi in casu vulneris, ob-
stetrices in causa impotentiae etc.

Fama vero quanti valet in iudicio? Licet teste
Marone Eneid. 61 fama dicatur malum, quo non
aliud velocius ullum, tam ficti, pravique tenax,
quam nuncia veri, attamen distingui ipsa debet a
rumore. Si quidem fama aliud non est, nisi opinio
communis hominum etiam prudentum de aliqua re;
rumor autem est inanis vox, et suspicio vulgi carens
auctore, et fundamento. Ita Fagnan. *in Cap. Vestra
n. 44 de cohabit. Cleric. et Mulierum*. Hinc ut
aliquid ponderis habeat in iudiciis, inspicere debet a
quibus viris orta fuerit. Si enim ex vafriis, et su-
spectis non attenditur. Si vero ex prudentibus, et
fide dignis, tunc semiplenam probationem consti-
tuere tradunt communiter DD. innixi *leg. 3. ff.
de testibus*. Verum in criminalibus praesertim ma-
joribus nonnisi indicium ad inquirendum reum
constituit. Ita *Cap. 24. de accusat.*

Quid tandem valent verba narrativa Romani
Pontificis aliquod factum in literis Apostolicis asse-
rentis? Utrum plene probent? Ut huic dubio re-

spondeatur, distinctione opus est, vel enim R. Pontifex proprium factum narrat, vel narrat alienum. Si primum, tunc plene probant, si super illis gratia, vel intentio Pontificis fundetur. Ita textus expressus in *Clement Unic. h. t.* Quod adeo verum est, ut inducat praesumptionem juris, et de jure, contra quam directa probatio in contrarium proponi nequit, ceu desumitur ex verbis *cit. Clem. unic h. t.* « ibi » *Censemur super sic narratis fidem plenariam adhibendam.* Gloss. verb. *Fecisse narramus* et DD. Si secundum, idest, si R. Pontifex narrat factum alienum, seu intentio Papae fundatur super facto alieno a se narrato, tunc narratio, sive assertio facit quidem plenam fidem, si nihil opponatur, verumtamen admittitur probatio in contrarium, idest non inducit praesumptionem juris et de jure. Ita *cit. Gloss. in cit. Clemen.*

Ratio disparitatis inter hunc, et prior~~em~~ casum est, quia in facto proprio non facile praesumitur error: in facto alieno autem licet auctoritati Papae, seu Principis attestantis multum sittribuendum, nihilominus de facili ob malam aliorum informationem contingere potest ipsum errare *Cap. Lator. 7. de Sent. et rejudicat. Cap. a nobis 28 de sentent. excommunicat;* ac proinde merito probationi in contrarium locus relinquitur. Verum ob reverentiam Supremo Ecclesiae Capiti debitam antea venia disceptandi, et oppugnandi narrationem petenda est. Ast si intentio Pontifi-

eis super eis non fundetur, tunc verba narrativa Papae, seu literarum Apostolicarum nihil probant. Ita *Glos. in citat. Clement. unic. v. Fundatur.* Res illustratur exemplis. Si Papa excommunicato dat literas, eumque salutatur *Cap. 21 de Sentent. Excom.*, vel si in literis Ecclesiam aliquam vocet exemptam *Cap. Si Papa 10. §. 1. De privileg. in 6.* vel aliquem sub titulo certae dignitatis appellet, nihil ex hoc erui potest, quia super talibus verbis, vel factis non fundatur intentio Papae, ideoque non probant.

Sed modo ad probationes in specie ut descendamus oportet.

TITULUS XX.

De Testibus, et Attestationibus

Praecedenti titulo non inconvenienter egit Beatus Raymundus de probationibus in genere, hinc sapide nunc transitum facit ad probationes in specie, quarum plures fontes assignat. Sed cum probatio per testes ex jure Canonico caeteris sit efficacior, atque excellentior, eo quod viva testium voce fiat, ideo praesentem titulum aliis praemittit.

Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super causae statu proferebantur, nunc (parte ablata nominis) testes vocantur. Ita textus expressus in *Cap. Forus 10. De Verb. Signif.* Ipsi in genere loquendo sunt personae, quae ad fidem aliqujus rei adstruendam adhibentur; attestationes vero sunt ipsorum depositiones, seu assevera-

tiones super facto aliquo controverso, et audiunt testimonia.

Tum testes, tum attestaciones possunt esse sive judiciales, sive extrajudiciales. Verum longe diversa est ratio; nam in primis, seu judicialibus quaedam requiruntur solemnitates, in secundis autem, seu extrajudicialibus hujusmodi formalitates minime necessariae habentur. Licet autem testes alii sint *instrumentarii*, qui in istrumento, alii *testamentarii*, qui in testamento, alii *judiciales*, qui in judicio adhibentur, nos tamen in hoc titulo tantum de testibus judicialibus sermonem instituemus.

Testis itaque judicialis definiri potest: « *Testis ille, qui ad alicujus rei fidem in judicio faciendam legitime vocatus testimonium sacratissimis verbis adhibitis perhibet* ». Ut in omnium oculos insilit, ex allata definitione patet ad testem judicialem constituendum duo requiri; 1.º scilicet ut sit legitime vocatus, idest adversario consentiente, aut saltem nihil contra eum asserente. 2.º Ut sit *juratus*, idest *sacratissimis verbis testimonium perhibeat*, ita ut si jurati non fuerint ipsi uti testes non habeantur. Quod autem dictum est de testibus judicialibus, idem dicatur de attestacionibus. Attestatio enim judicialis definitur: « *Solemnis confirmatio facti alieni sacratissimis verbis roborata, quae profertur ab iis, quos causa non concernit* ». Dicitur *solemnis*, quia in ea intervenire debet aliqua solemnitas, ex. gr. fieri debet coram judice,

et cum juramento, ideoque additur *sacratissimis verbis roborata*. Dicitur *facti alieni*, et non proprii, quia nemo testis esse potest in causa propria. Dicitur tandem *prolata ab iis, quos causa non concernit*, ut agnoscatur, quod depositio testium pro veritate esse debet; hinc necesse est, ut depositio sit illorum testium, quos causa non concernit.

Hisce in genere positis cum circa testes in judicio adhibendos plura occurrant considerata; hinc ne in hac implexa, et difficili materia lucidus ordo nos deserat, eam in distinctas paragraphos dispertiri operae pretium duximus. Sit itaque

§. I.

De Testium idoneitate

Testes in judicio adhibentur, ut moralis certitudo haberi possit. Ad hunc finem requiritur in ipsis *scientia, et probitas*. Scientia quidem facti, quod narrant, idest requiritur, ut sufficienter cognoscant factum, super quo deponere debent, ne decipiantur. Probitas autem necessaria est, ne decipiant alios. Hoc erui videtur ex *Cap. 1.º h. t.* ubi praesertim statuitur, ut testes sint *idonei, et fideles*. *Idonei*, idest habeant scientiam eorum, quae deponunt; *fideles*, idest fide digni, seu honestate, et probitate refulgeant. Qui igitur his qualita-

tibus carent, eos lex rejicit a ferendo testimonio, quippe quia eos non idoneos esse praesumit. Plures autem sunt regulae juris, quae nos docent quales testes rejiciendi sint propter defectum scientiae, et fidelitatis, seu probitatis; sed cum innumerae sint, hinc eas tantummodo recensemus, quas communiter Doctores enumerant. Licet itaque testes esse possint omnes, qui nullo jure prohibentur, *Leg. 1. ff. h. t.*; nonnulli tamen testes a ferendo testimonio repelluntur propter *defectum naturalem*; nonnulli propter *turpitudinem vitae*; nonnulli denique propter *affectionem*. Quapropter concludi potest, quod ille sit testis legitimus, integer, et idoneus, qui nec propter defectum naturalem, nec propter turpitudinem vitae, nec propter affectionem, aliisque de causis repelli potest. Ita *Glossa in Cap. 1. h. t. verb. Idonei*, et *Abbas ibid. n. 3. h. t.* Ille autem sit minus idoneus, seu inhabilis, cui aliqua ex dictis aliisque exceptionibus opponi potest, quae ejus testimonium debilitat, vel poenitus evacuat. Ita in re Communis.

Eja igitur videamus, quinam sint testes, qui propter defectum naturalem a testificando prohibentur. Tales sunt 1°. amentes, furiosi, ebrii. Item qui sunt infirmo judicio v. g. impuberes, et in causis criminalibus 20 annis minores. 2.º Caecus de iis, quae audivit tempore caecitatis, nisi judex prudenter judicare possit, eum habuisse notas voces loquentium, et falli non potuisse, uti habet

Communis cum Farinac, *Lib. 2. Q. 61. 3.º* Mutus, nisi sciat scribere distincte, vel alio signo evidenti suam mentem declarare possit. 4.º Surdus, nisi de visu, et si ex scriptura intelligat, quid judex quaerat. 5.º Mulier juxta jus Canonicum *Can. 17. caus. 22. Quaest. 5.* excluditur ob sexus fragilitatem, et animi mutabilitatem in causis criminalibus criminaliter actis; non item in jure civili, nisi sit infamis *L. 3. ff. De Testib 6.* non admittitur in causa feudali servus proprie dictus, nisi in defectu aliarum probationum.

Nonnulli autem a ferendo testimonio prohibentur *ob turpitudinem vitae*, tales sunt 1.º Infames infamia juris; item infames infamia facti, saltem in criminalibus, et civilibus arduis; testificando tamen hi faciunt indicium, et praesumptionem 2.º Criminosi convicti tam in criminali, quam in civili causa, uti sunt homicidae, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incestuosi, perjuri, etc. 3.º In causis criminalibus criminaliter actis, aut etiam civilibus, quae requirunt testes omni exceptione majores, repelluntur, pendente accusatione, accusati; imo etiam denunciati, et inquisiti *C. fin. h. t.* 4.º Pagani, Iudaei, et a fide apostatae contra Christianum non admittuntur ad testificandum *Canon 24 et 25. Causa 2. Q. 7.* 5.º Repellitur excommunicatus non toleratus *Cap. 2. h. t.* 6.º Spurii in causis requirentibus testes omni exceptione majores. 7º Repellitur redemptor litium, et continuus litigator tamquam suspectus. *Can. 4. Caus. 3.*

Q. 5. 8.º Pauperes licet omnino non rejiciantur ; haud tamen sunt testes integrae fidei, et omni exceptione majores, quia ob paupertatem sunt suspecti, utrum fuerint corrupti. *Can. 3. §. testium Caus. 4. Q. 3.*

Nonnulli denique a testificando repellantur *propter affectionem*. Tales sunt. 1.º Inimicus capitalis tam in causis civilibus, quam in criminalibus etiam in iis, in quibus alias admittuntur testes inhabiles. Ita Communis. 2.º Nemo admittitur testis in causa propria, uti Judex, vel Arbitrator in causa apud se agitata, nec Advocatus in causa sui clientis, ac universim qui ex sua depositione sentire potest commodum, incommodum, honorem, vel verecundiam. Ita Communis. 3.º Regulariter neque parentes, neque liberi contra se, vel pro se testimonia ferre possunt. *Leg. 5. Cod. h. t., et Can. Si testes 3. Caus. 4. Q. 3. Dixi regulariter*. Nam admittitur testimonium parentum in probanda aetate filii, et probandis natalibus ; item si agatur de aliquo impedimento affinitatis, vel consanguinitatis, aut probando contractu inter eos, qui sunt pares divitiis, honoribus, nobilitate etc. Et ratio est quia meliores testes hic adhiberi non possunt. 4.º Excluditur amicus singularis, *cit. Can. Si testis, et Leg. 3. ff. h. t.* Sic regulariter testis esse non potest frater pro fratre, consanguineus, vel affinis pro consanguineo, vel affine : uxor pro marito, vel vicissim ; subditus pro domino, et illi, quibus produciens imperare potest

L. 6. ff. h. t. Dixi tamen *regulariter*, quia frater quandoque admittitur, si sit spectatae fidei, et religionis; item si producat inter duos fratres, aut si concurrat alius testis omni exceptione major; aut si ab alio contra fratrem testis productus pro fratre testetur, quia hoc modo eum producens fidem ejus tacite approbat. Ita communis. Item vassallus ratione feudi testificari potest pro Domino directo. Ita cum Communi Mascard. Lib. 3. Concl. 9398.

Hic Doctores, et Canonistae nonnullas movent quaestiones circa Praelatos, rectores Ecclesiae, aliosque Clericos, et disputant, utrum Praelati hujusmodi, et Clerici possint esse testes in causis suae Ecclesiae? Propositae quaestioni respondent innixi *Capp. 6, et 12. h. t.*, et ajunt, Praelatos, aliosque Clericos testimonium ferre posse in causa civili suae Ecclesiae, dummodo non subsit alia rationabilis causa illos impediens a testificando. Ita textus expressus in *Cap. 12. h. t.* ibi: « *Non lateat prudentiam vestram, quod Clerici non sunt a ferendo testimonio super negotio Ecclesiae suae repellendi, NISI ALIA RATIONABILIS CAUSA IMPEDIAT* ». Et concordat *Canon. Super praesentia l. caus. 14. q. 2.* Et ratio est, quia jura Ecclesiae non sunt jura propria Clericorum, cum bona Ecclesiae sint bona Dei, et patrimonium Christi. *Canon. Quia tua 8, et Canon. Res Ecclesiae 26, et Canon. Nulli 27. caus. 12. q. 1. Cum similibus.* Quod autem bona Ecclesiae non sint bona propria Cle-

ricorum, ideoque ipsi testificando de ipsis non sint testes in causa propria, colligitur a simili de bonis universitatis, quae non sunt singulorum, sed Universitatis, ut expresse dicitur *in leg. Sicut 7. § 1. ff. Quod cujuscumque universitatis nomine* « ibi » *Si quid Universitati debetur, singulis non debetur, nec quod Universitas debet, singuli debent.*

Quod autem dicitur de Clericis saecularibus, id a fortiori dicendum de regularibus, cum in ipsis magis remota sit praesumptio affectionis, et suspicio proprii interesse. Ita clare *in Cap. 6. h. t.* ubi Eugenius III expresse concessit hac de causa Priori, et Fratribus SS. Trinitatis, ut liceret ipsis in causis propriae Ecclesiae testimonium ferre.

Diximus *dummodo non subsit alia rationalis causa illos impediens a testificando*, quia Clerici tum saeculares, tum regulares repelli possunt ex rationabili causa, puta *Excommunicatione, perjurio, infamia, aut alio gravi crimine*, ut patet ex dictis. Item repelli possunt a ferendo testimonio in causa suae Ecclesiae, quando in eadem causa constituti essent Actores, et Procuratores, et nomine suae Ecclesiae, vel Monasterii causam agerent. Ita *Cap. citat. 6. h. t.* et ratio est, quia nemo in eadem causa potest esse Actor, vel Reus et testis.

Verum quid dicendum, si commodum, et utilitas ex causa proveniens esset singulorum, puta si quaestio esset de praedio, vel de redditibus in augmentum praebendarum destinandis, vel si

ageretur de fructibus non Capitulo, sed singulis canonicis distribuendis? Hoc in casu clericus saecularis, vel regularis non posset ferre testimonium, quia testes forent in propria causa, et *omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura submoverunt*, ait *Lex 10. Cod. 4. t.* Item dicendum de Episcopis, Abbatibus, Praelatis, et Rectoribus Ecclesiae non Collegiatae in rebus spectantibus ad solas mensas, et Praebendas. Consule Reiffens-tuel. *h. t.* Vidimus in genere quinam possint, vel non possint esse testes. Videamus modo quot testes requirantur ad probationem.

§. II.

De Numero Testium.

Ut testes plene probent, non sufficit idoneitas, et fidelitas tantum, sed requiritur etiam numerus. Siquidem unus testis non facit plenam probationem, sed generaliter requiruntur, et sufficiunt saltem duo contestes, idonei, et omni exceptione majores. Haec generalis regula necdum deducitur ex Sacris Scripturis, scilicet *Deut. C. 17. v. 6.* et *Cap. 19. v. 16. Matth.* ubi legitur, quod « *In ore duorum, vel trium testium stat omne verbum* »; sed etiam ex utroque jure, Canonico scilicet, et Civili: Canonico quidem ex *Can. Si testes 3. §.*

ubi numerus. Caus. 4. Q. 3., ex Cap. Licet 23. h. t.; ex Civili autem in Leg. Ubi Numerus 12. ff., et in Leg. Jurisjurandi 9. Cod. h. t. Ratio est, quia difficile est duos ita corrumpere, ut non ex alio signo appareat falsitas; vel quia plerumque periculum subest, ne unus homo satis sincere deponat, vel non satis vere, cum facile aut per errorem decipi, aut ex malitia, et sua, et aliorum corrumpi possit. Hinc cum jura praecludere velint viam fraudibus, absolute statuerunt, uni testi non esse credendum, ac propterea per omnium ora volat adagium « *dictum unius, dictum nullius* ». Diximus *generaliter*, sunt enim casus, in quibus et SS. Canones, et Jura Caesarea ad quamdam solemnitatem requirunt etiam majorem numerum testium ut ex. gr. in testamento solemni, in Codicillis, et in aliis ultimis voluntatibus, nec non in causa nullitatis matrimonii ob impotentiam *ex Cap. 5, et 6 de frigidis, et maleficiat.* etc.

Innuimus duos testes contestes omni exceptione majores ad plenam probationem regulariter sufficere, dummodo expresse per legem, aut Canonem plures in aliqua causa non requirantur: hac de re diximus principium apud juris consultos invaluisse *dictum unius dictum nullius*, licet praeclaro Curiae honore praefulgeat. Hoc autem adeo verum est, ut neque statuto, neque consuetudine, aut Principis, vel Papae ipsius constitutione generaliter induci possit, ut in cujusvis controversia ad alteram partem convincendam sufficiat unius testis depositio.

Verumtamen hujusmodi regula fallit, et perdit officium suum in pluribus casibus. Sane licet unus testis plenam probationem non suppetit, nihilominus si omni exceptione major est, juridicam inducit praesumptionem veritatis. Ita *DD. cum gloss. in Cap. 23. h. t.* Hinc in civilibus receptum est hujusmodi testem semiplenam facere probationem, quae proinde suppleri potest alia semiplena probatione, idest juramento suppletorio, quod deferri solet illi ex collitigantibus, pro quo testis fide dignus deposuit *arg. Capit. 2. de probat.* Ratio est, quia licet jus terminos legitimae probationis definiat, spernere tamen haud potest testimonium hominis fide digni juramento firmatum.

2.º Unus testis valet ad probandum in quibusdam causis non judicialibus, neque alteri praejudicialibus, ut ex. g. quod talis infans sit baptizatus, talis Clericus sit ordinatus, talis poenitens sit confessus, talis moribundus signa dederit poenitentiae, talis excommunicatus sit ab excommunicatione absolutus, talis Ecclesia sit consecrata, et hujusmodi *arg. Cap. Cum itaque 112 juncta Glos ib. verb. qui testimonio dist. 4. de consecrat.* Item in causis judicialibus levioribus, in quibus non agitur de gravi praejudicio tertii, et in causis summariis, in quibus de plano proceditur sola facti veritate inspecta. Similiter quando agitur de vitando peccato, dummodo parti jus non sit acquisitum, ut si ante contractum matrimonium dubitetur de impedimento dirimente, tunc enim sufficit

testis unicus id affirmans ut patet *ex Cap. super eo 22 de testibus, et Cap. 2. de sponsalib.* Item creditur publico officiali jurato in his, quae pertinent ad suum officium, ut Nuncio, seu apparitori asserenti citationem a se factam esse, Ponderatori publico circa mensurationem, seu ponderationem justam rerum ad se delatarum, Medico, Architetto, Agrimensori, et aliis hujusmodi. Item Parocho quoad adnotationes matrimoniorum, et baptismatum. Hisce itaque, et aliis similibus casibus exceptis firma remanet regula generalis, quod in qualibet causa requiruntur, et sufficiunt duo testes cōtestes omni exceptione majores ad legitimam probationem habendam.

Sed quid dicendum de testibus singularibus? Hujusmodi quaestio valde ardua est, in qua Doctorum ingenia non parum insudarunt. Nos ad eam aliquo modo enodandam praemissa definitione testium singularium, varias eorum species in medium proferemus, ut inde pateat, quid ipsi probent. Dicuntur itaque *singulares* ii testes, qui varia, atque inter sese diversa deponunt. Istorum depositionibus licet nullam vim inesse concludendum videretur *ex Cap. 9 de probat. §. quamquam, ex Cap. cum dilectus 32 de elect.* ubi decernit Pontifex, *eorum probationem esse insufficientem, eo quod singuli essent in suis testimoniis singulares*, nihilotamensecius communiter [existimant Canonistae distinguendum esse inter varias testium singularium species — Quidam,

ait Schmalzgrueber *h. t. n.* 105, tales sunt singularitate *adversativa*, alii *cumulativa*, alii *diversificativa*. « Adversativa singularitate singulares » sunt, qui de uno non iterabili, vel saltem non » iterato, varia et quoad circumstantias (exempli » gratia temporis et loci) inter se pugnancia de- » ponunt. Quales sunt duo illi senes Susannae » accusatores, quorum unus adulterii crimen ab » ea commissum dicebat sub prino, alter sub » schino. *Cumulativa singularitate singulares* sunt, » qui de actibus quidem diversis, sed ad eundem » finem tendentibus, seseque mutuo adjuvanti- » bus deponunt, ut si unus testis actus alicujus » auditum asserat, alter visum; si unus asseve- » ret Sempronium citasse partes, alter dicat eum- » dem tulisse sententiam, tertius ipsum istam exe- » cutioni mandasse; si unus fundi possessionem » Titio asserat, quod viderit illum ab eo coli, » alter quod compexerit eum collegisse ex ipso » messem, etc. *Diversificative singulares* sunt, » qui deponunt de factis sibi invicem non con- » trariis, sed diversis, et nihil se invicem juvan- » tibus: sicut factum est in casu capitis *Cum tu* » 16. tit. 20. Lib. 2. *Decret.*, ubi duo deposue- » runt de excommunicationis sententia: unus qui- » dem dicebat, latam illam fuisse ante, alter post » appellationem: idem accidit cum unus testifi- » catur de Caii, alter de Sempronii caede a Titio » facta.

» Ex his *primi generis* testes nec semiplene

» probant ob contrarietatem, et repugnantiam,
 » quae redolet falsitatem (*Cap. Licet Causam* 9.
 » *De Probat*). Et hoc verum est, etsi mille essent
 » ejusmodi testes singulares: quia mille tantum
 » probarent, quantum unus: imo minus, quam
 » unus: unus enim si solus esset, et impedimento
 » non laboraret, probaret saltem semiplene: cum
 » aliis adjunctus, ob dictorum repugnantiam su-
 » spectus redditur.

» Testes *secundi generis*, diversam vim habent
 » in criminalibus, et in civilibus; in prioribus
 » plerumque ad poenam ordinariam infligendam
 » non sufficiunt, sed ad purgationem canonicam
 » solum indicendam; in posterioribus vero ali-
 » quando probant semiplene, ita ut locus fiat ju-
 » ramento suppletorio; aliquando etiam plene.

» Denique testes *tertii generis*, etsi magnam
 » praesumptionem, et plusquam semiplenam pro-
 » bationem faciant, plene tamen non probant:
 » prout patet ex *Cap. Bonae*. 23. et *Cap. Cum*
 » *Dilectus* 32. *De Elect* ».

Quid vero de testibus, qui de *credulitate* di-
 cuntur? Praemittimus alios esse testes de scientia,
 qui videlicet deponunt, se scire rem gestam esse,
 eo quod proprio sensu e. g. visu, vel auditu de-
 prehenderint, se vidisse Titium occidentem, Cajum
 audivisse blasphemantem; et tale testimonium or-
 dinarie requiritur ad facti probationem, ceu tradit
Glos. in Leg. 2. §. idem Labeo v. audierunt ff. de
aqua pluvia arcend. quia non possunt testes esse

certi de facto externo, et sensu perceptibili, nisi per aliquem sensum corporeum. Alii sunt testes de *credulitate*, qui jurati deponunt se credere ita rem se habere, quia scilicet id ex conjecturis, indiciis, et praesumptionibus eruunt, arbitrantur. Alii denique testes sunt de fama, scilicet illi, qui referunt, ac deponunt opinionem aliquam penes populum vigere, et esse diffusam. Hoc posito resp. quod testes de credulitate regulariter nihil probant, immo nec sunt proprie testes, cum rationem sui dicti reddere nequeant per sensum corporeum, sicut requiritur in testibus. *Cap. 37, et Leg. 3. §. 4. ff. h. t.* Verumtamen urgente necessitate admittuntur e. g. ad probandam filiationem, ad probandam inculpatam tutelam occidentis, admittuntur insuper in his, quae pertinent ad peritiam artis, quia perito in arte sua credendum est. Item admittuntur, si credulitas proxima est sensui, ut si quis deponat adulterium commissum esse, ex eo quod nudum cum nuda deprehenderit.

Quod autem dictum de testibus de credulitate deponentibus, idem ferme dicendum de illis, qui deponunt *de auditu alieno*, scilicet illis, qui jurati deponunt, se ita audivisse narrari a viris fide dignis. Ipsi regulariter plene non probant, ceu patet ex *Can. In primis 2. Quaest. 1., Cap. 47. h. t.* Et merito: siquidem non testantur ex propria scientia, sed ex dicto tertii, et famae fallibilis, praesertim in criminalibus. Verum in nonnullis circumstantiis, et casibus etiam hujusmodi testes admittuntur,

uti ex. gr. in factis antiquis, et in causis difficilis probationis. Utrum autem ipsi semiplenam probationem constituent, id pensatis circumstantiis relinquitur arbitrio iudicis. Testes autem de fama ad summum praesumptionem tantum gignere possunt, si ipsa procedat a viris prudentibus, et fide dignis.

Nunc aliquid de testibus *contrariis variantibus*, et *vacillantibus*. Testis contrarius vel ille est, qui sive in eodem iudicio, sive in pluribus sibi contradicit, quin revocet in eodem iudicio, quod antea dixerat, et haec est contrarietas testis *cum seipso*, vel habetur testis contrarius, quando unus affirmat, alius negat, et haec contrarietas est ea, quae *ad invicem* appellatur. Testis autem *varius*, seu *variatus* censetur, qui varia loquitur, hoc est, qui non stat firmus in dicto suo, puta quia in uno iudicio sic, in altero autem, sive iterum examinatus, diverso modo loquitur super eodem facto. Intellige quando quis primo dicit aliquid, et postea dicit contrarium, nulla ejus variationis causa assignata. Differt autem a contrario testis varius, quia ille in eodem examine dicit contraria, seu inter se repugnantia. Testis varius autem successive, seu in diversis instantiis, aut examinibus.

Testis tandem *vacillans* dicitur, qui timendo, titubando, vel dubitando testimonium dicit, unde, ut testis censeatur *vacillans*, sufficit, quod dubitando, timendo, aut titubando deponat, etsi non loquatur contraria.

Quid autem probent hujusmodi testes contrarii, variantes, aut vacillantes nunc audite. Quoad contrarios sedulo considerandum occurrit, utrum hujusmodi contrarietas sit testium *ad invicem*, vel testis *cum seipso*. In primo casu inspicere debet, an testes sic ad invicem contrarii producti sint ab eodem, an a diversis. Si *prius*, debet iudex numerum, et qualitates testium perpendere. In causis tamen criminalibus, cum requirantur probationes clarissimae, eliditur testimonium deponentium contra reum, si alii, etsi numero pauciores, contrarium deponant « Non potest autem » negari, ait Schmalzgrueber. h. t. n. 107, quod » si tres deponant de crimine, duo autem omni » exceptione majores pro reo, priorum testimonium debilitetur. Si *posterius*, idest si ab actore, seu promotore fiscali producti sint, qui affirmant, et a reo, qui negant, et quidem aequali numero, debet iudex, caeteris paribus, credere deponentibus in favorem rei; quia nempe istius causa est de jure favorabilior, uti monet *Cap. Ex Litteris. 3. De Probat.* Ea tamen regula exceptionem patitur quoad causas *specialiter favorabiles*, uti sunt causae matrimonii, dotis, Ecclesiae, pauperum etc. » Verumtamen prius a iudice curandum est, ut dicta eorum inter se componantur et perjurii periculum amoveatur prouti constat ex *Cap. Cum tu 6. h. t.* In secundo autem casu, scilicet si testis est contrarius cum seipso, tunc nulla ei fides est adhibenda. Cum nimis indignum

sit juxta legitimas sanctiones, ut quod quisque sua voce dilucide protestatus est, proprio valeat testimonio infirmare. Et jure merito, quia testis contraria deponendo ei, quod prius deposuerat, redditur suspectus, et perjurus, cum juraverit, se dicturum veritatem. Imo falsitas argui potest. *Cap. 9. de probat.* quin etiam de falso puniendus *ex can. si testis caus. 5. q. 4.* Verum haec omnia procedunt eo in casu, quo istiusmodi testis illico se non corrigeret, si enim incontinenti se corrigeret, tunc ejus correctioni cohaerendum esse tradit Reiffenstuel. *h. t. 519. et seq.* Quod si extra judicium testis asserat aliquid, quod contrarium sit depositioni judiciali juratae, tunc ex *Cap. 9. h. t.* standum est primae. Testi vero *vario* credendum in iis, quae primo deposuit. *Cap. 10 de probat.* Vacillanti denique nulla fides est adhibenda, uti per se patet.

§. III.

De productione testium.

Praeter idoneitatem, fidelitatem, et numerum testium, requiritur etiam productio. Ipsa nihil aliud est nisi petitio, seu instantia unius ex collitigantibus judici oblata, ut infra tempus ab ipso praefigendum testes illi audiantur, quos ad probandam vel actionem, vel exceptionem Actor, vel Reus nominatim designavit. Haec productio regulariter fieri

nequit, nisi post litem contestatam, ceu clare patet ex rubrica, totoque tit. *Ut lite non contestata non procedatur ad testium receptionem*. Et merito, siquidem ante contestationem litis quaestionis punctum plene non agnoscitur. Dixi *regulariter*, quia potest Reus, etiam ante litem contestatam petere productionem, et receptionem testium. 1.º Si timet de futura controversia sibi per adversarium movenda, et testes, quos pro sua defensione nunc habere posset, sunt valetudinarii, aut in longinquas regiones abituri, sicque periculum subest, ne ob ipsorum defectum veritas in posterum occultetur. *Cap. Quoniam* 5. §. I. *ut lite non contestata*. 2.º In judiciis summariis, ubi litis contestatio exulat. 3.º Si iudicium incidentale institui oportet propter oppositam exceptionem fori declinatoriam.

Praeterea juxta *Cap. 2.^m hoc tit.* productio fieri debet adversa parte citata, vel ejus procuratore, ut si aliquid habet excipiendum contra personas testium, illud in iudicium deducant, secus nullitatem secumfert. Excipiuntur tamen nonnulli casus, qui sunt 1.º Si partes in id consentiant, quia juri suo renunciare possunt. 2.º Si agatur de crimine Haeresos, nam in hoc partis citationem supplet praesentia honestarum personarum. *Cap. fin. De Haereticis in* 6.º 3.º Si agitur de peccato vitando, uti factum est *Cap. Praeterea* 12 *de sponsalibus*, ubi ad depositionem unius testis secreto et occulte deponentis, sine citatione alterius partis impeditur matrimonium contrahen-

dum. 4.º Si periculum sit in mora ; ut quia debitor de fuga suspectus sit, vel testes in remotas partes discessuri, vel si senes, aut aegroti sint, nec pars adversa interea citari, vel interesse possit. 5.º Denique in omnibus illis casibus, in quibus litis contestatio necessaria non est. Ita Schmalzgrueber *in Tit. 20 lib. 2 Decret. N. 82.*

Verumtamen citatae partes admittendae sunt eum ad finem, ut videant testes recipi, et jurare, minime vero ut audiant testimonia eorundem, ut patet ex Cap. *Inquisitionis 21 lib. 5.º tit. 1. decret.* ubi Innocentius III statuit *non solum* testium dicta, *sed etiam ipsa nomina, ut quid a quo sit dictum appareat, publicanda* : quod certe supponit primum interrogatos fuisse testes parte adversa non praesente. Ita autem interpretandum esse praefatum Caput colligitur *ex Cap. Venerabili 52 tit. 20. lib. 2 decret.*; et ex lege *nullum 14 Cod. de testibus*. Hinc Canonistae unanimiter tradunt testes secreto a iudice esse examinandos, et dum interpretantur haec verba supracitatae decretalis *In nomine* « admonendus est semper adversarius » ut *ad audiendos* testes veniat » vocem *ad audiendos* dicunt intelligendam esse de auditione dumtaxat iuramenti a testibus praestandi, non vero de auditione depositionis ipsorum. Schmalzgrueber. *cit. loc. n. 83.*

Sed quot depositiones testium sunt necessariae? Quanquam plures testium depositiones cognitioni veritatis, et iustitiae maxime faveant, quia

quo plures afferuntur, eo firmior erit probatio; ne tamen ad vexandum adversarium superflua multitudo produceretur, de jure romano tot admittebant, quot necesarios existimabant, reliquos vero excludebant: de jure autem Canonico ne tela judiciaria nimis implicetur, et ne longius differatur exitus judiciorum, exaggerata testium multitudo sapientissime exclusa fuit. *Cap. 37 h. t.* Hinc testium productiones tres tantum fieri, et admitti regulariter possunt; quarta vero nonnisi ex justa causa, et solemnitate legali admitti debet. Ita ex *Cap. In Causis 15. h. t.*; ubi sic deciditur: « *In causis Ecclesiasticis, et Civilibus, ultra tertiam productionem non debent testes produci, nisi adhibita quadam solemnitate, quae in legibus invenitur expressa.* » Quaenam autem sit hujusmodi solemnitas legalis determinatur ex *Cap. 55 eod. tit.* his verbis: « *Ultra tertiam productionem non debent testes produci in causa, nisi praestito ab eo, qui hoc postulat, juramento, quod neque per se, neque per alium testificata subtraxerit, vel fuerit percunctatus: nec per dolum, aut artem aliquam quartam productionem exponat: sed quia, quos desiderat de novo producere, prius habere nequivit.* ». Quinam vero sit sensus superallati Capituli vide penes auctores. Notandum tantum est, quod licet quarta productio testium concedi minime debeat absque memorata solemnitate legali, nihilominus si ea indulta fuerit absque illa solemnitate, et ab altera parte non fuerit contradictum, neque ap-

pellatum, tunc attestations inde secutae juridicum habent valorem, quia censetur altera pars tacite consensisse in ejusmodi quartam testium productionem, eamque approbasse.

Post haec quaeritur, num testes semel producti iterum in eadem causa produci queant? Respondemus, quod si testificata nondum didicerit, neque testibus producendis renuntiaverit, potest in eodem etiam judicio, et super iisdem articulis iterum eosdem, vel alios testes producere. Exulat enim periculum fraudis, et corruptionis. Ita decusum habetur in *Cap. Constitutis* 46 *h. t.*; secus autem dicendum est, si post publicationem attestatorum, et didicita testificata, super iisdem articulis, vel directe contrariis pars vellet vel priores testes reproducere, vel alios novos producere. Ita expressum habetur in *Authentica De Testibus*. §. *Quia vero Collat.* 7. Concordat textus in *Cap. Constitutis*. 46. *h. t.*, et ratio est, quia postquam pars testificata didicit, periculum subesse potest subornationis ipsorum.

Sed quid dicendum, et agendum si testes producendi alienae subsint jurisdictioni? Resp. Hoc in casu citatio expediri debet per literas, quas vulgo *Mutui Compassus* appellant, in quibus requiritur iudex competens, ut testes suae jurisdictioni subjectos mittat ad locum iudicii, in quo eorum testimonium desideratur. Et ratio est, quia necessariae probationes debent fieri coram iudice, qui praest judicio. *Leg. Quinquaginta ff.*

de Probt. Quod si testes vel ob nimiam distantiam, vel aliud justum impedimentum personaliter accedere nequiverint, tunc concedenda est alteri judicii *remissoria* pro examinandis ejusmodi testibus: ita videlicet, ut ille alius judex examen testium in se suscipiat, illudque secundum ordinem juris instituat, ac depositiones testium in scriptis sub suo sigillo clausas transmittat. Ita in *Leg. Judices Cod. de fide instrumentor.*

Tandem non ineleganter quaeri potest, cujus sumptibus testes producendi sint? Respondemus testes esse producendos sumptibus ipsius producentis. Hinc si e longinquo venire debent, tenetur ipsis subministrare viaticum, seu competentes expensas in veniendo, stando, et redeundo factas, juxta conditionem, et qualitatem ipsorum. Ita in *Cap. Statutum 11 §. proferendo De Rescriptis in 6.* et *Leg. Quoniam liberi Cod. h. t.* Et merito: quia licet testimonium non debeat testi esse lucro, non debet tamen ipsi esse nocumento, et regulare est, quod ille teneatur ad impensas, cujus gratia actus celebratur. *Leg. Sed etsi haereditas §. quo autem ff. ad exhibendum.*

§. 4.

De juramento testium.

Ut major testimonii certitudo habeatur, quam vel maxime judex procurare debet, inductum

est, ut antequam testis suum deponat testimonium, debeat jurare, secus ejus dictum nihil probat. Ita expressum habetur in *Cap. Nuper Nobis*. 54. *h. t.*, illis verbis: « *Nullius testimonio, quantumcumque religiosus existat, nisi juratus deposuerit, in alterius praejudicium debet credi* ». Unde DD. hanc regulam ponunt. « *Non creditur testi etiam religioso, qui sine juramento deponit* ». Et merito ita statutum est; sic enim timore, et reverentia juramenti testes magis incitantur ad veritatem dicendam.

At sicut juramentum testium est de veritate dicenda, et quidem de tota, quam novērunt de re illa, super qua deposituri jurant, ceu desumitur ex *Can. 4. Quaest. 9*; hinc comprehendere debet nonnulla capitula, quorum *primum* est, quod testes jurare debeant se solam, et totam veritatem judici dicturos. *Secundum* est, quod testes jurare debeant, se veritatem dicturos nullam interserendo falsitatem, ceu patet ex *Can. Nullam Damnationem 2. Q. 4.* « ibi » *Et prius ad sacra Christi quatuor Evangelia sacramenta praestent, quod nihil falsum deponant. Tertium* est, quod testes jurare debeant se pro utraque parte veritatem dicturos, quam sciunt. Ita ex *Cap. Veniens 38. §. final. h. t.* « ibi » *Ut vocati ad testimonium libere valeant pro utraque parte testari. Quartum* est, quod testes jurabunt, se omnem veritatem dicturos sive interrogati fuerint, sive non. *Arg. Cap. Cum Dilecti 48. §. 4. De Ac-*

cusat. Quintum denique est, quod testes jurabunt, se testimonium dicturos non pretio aliquo, non amore, non timore, vel odio, aut pro alio commodo, quod habuerunt, habent, vel habituri sunt. Ita ex *Cap. 5. et Cap. 47. h. t.*

Juramentum hoc praestari debet praesente adversario, et depositionem juramenti audiente., ita ex *Cap. 2. h. t.* Insuper debet esse corporale, idest praestari debet vel tactis SS. Evangeliiis uti patet ex *cit. cap. Hortamur*, vel juxta consuetudinem tangendo alias scripturas sacras, secus non probat.

Hiscæ absolutis, quaeri potest, utrum juramentum hoc remitti possit? Huic autem interrogationi satisfieri potest distinguendo, vel enim causa attingit solummodo partes litigantes, vel intrat periculum laesionis tertii; si *primum*, tunc ex consensu expresso utriusque partis praestatio juramenti remitti posse docet *Caput 39. h. t.* Et ratio est, quia juramentum inductum est tamquam medium, quo tuta redditur, ac certa depositio in favorem collitigantium, ac proinde cum partes possint huic favori renuntiare, sequitur, quod haec remissio fieri debeat ex consensu expresso utriusque partis ad tramitem *Reg. 66. Jur. in 6.º* Si vero *secundum*, idest si intret periculum laesionis juris tertii, tunc patet, remissionem juramenti locum habere non posse; quia juramentum in causis gravioribus uti sunt illae, in quibus intrat periculum lesionis juris tertii, introductum ex legibus

est, ut bono publico consulatur. Jam vero scitissimi juris est juri publico privatorum pactis derogari non posse. Leg. *Jus publ. ff. de pactis*. Sunt tamen casus, in quibus omnino remitti nequit, et 1.º in causis criminalibus, in quibus non solum de privata, sed de publica etiam utilitate agitur, nimirum ut delicta puniantur. Ita lex 38 *ff. de pact.* 2.º In causa matrimoniali, cum agitur de valore matrimonii, quia hic vertitur de periculo animae, et de reverentia matrimonii, secus si agatur de matrimonio non dissolvendo. 3.º Quando agitur de beneficio Ecclesiastico, vel alia re spirituali non dependente a mera voluntate partium, quia tunc non agitur de favore partium. Piringh. *h. t. n.* 125.

§. 5.

De Examine Testium.

Post praestitum juramentum examen testium quoad judicia solemnia fieri debet. Hoc autem peragendum die juridico, seu non feriato, in loco judicii, nisi qualitas personae aliud exigat, et regulariter coram ipso judice, vel ejus delegato, ut patet *ex Leg. 3. ff. h. t. et Novella 60. Cap. 2.*

Praeterea fieri debet singillatim, nam plures simul examinandi non sunt. Fieri debet secreto, remotis scilicet partibus litigantibus, et aliis testibus. *Cap. 52. h. t.* Idque merito fit exemplo

Danielis, qui secreto, ac separatim examinavit duos senes, qui accusabant castam Susannam. *Cap. 13. h. t.* Si enim non secreto, et singillatim testes examinarentur, sed omnes simul et semel interrogarentur, periculum tunc foret, ne unus alterum instrueret, et sic omnibus eodem modo respondentibus, falsitas depreendi non posset. Haud tamen excluditur notarius, seu cancellarius, qui omnia etiam formalia testium in protocollum referre debet. Ita *Cap. 11. De Probat.*

In hoc examine testium proponenda sunt ipsis *interrogatoria partim generalia*, ex. gr. quo nomine testis vocetur, cujus aetatis, et conditionis existat, an conjunctus producenti, an inimicus parti adversae, an in causa controversa interesse habeat? partim *specialia*, quae ex facto controverso, ejusque circumstantiis desumuntur. *Cap. 37. h. t.* Maxime autem abstinendum, et temperandum est ab interrogatoriis subgestivis. *Leg. 1. ff. §. Qui Quaest. De Quaest.*

Ut autem examen hoc legitime fiat quinque omnino requiruntur 1.º Ut viva voce, et non in scriptis ad examinantis interrogationem respondeant, secus non probant. Ita *Canon relatum 3. caus. 5. quaest. 2. can. testes 15 caus. 3. quaes 9.* Et ratio est, quia ex voce, modo, et gestu deponentis veritas magis deprehendi potest. Excipiuntur tamen illustres personae, Muti si scribere sciant, et consuetudo loci admittentis testimonia in scriptis tradita. 2.º Requiritur ut depositio te-

tis sit conformis articulo, hinc plus dicere non debet, quam interrogetur, secus fidem non facit. 3° ut sit clara, et perspicua, non incerta, vel dubia. 4° Ut testis deponens causam sufficientem sui dicti suppeditet, *Cap. 37. h. t.* Et merito, quia testis deponere debet de eo, quod scit, scire autem non intelligitur, qui suae scientiae de ea re causam reddere nequit, cum scire sit rem per causas cognoscere. 5° Denique requiritur, ut testis depositio sit constans, et non vacillans, nec varia, et sibi contraria.

Absoluto denique examine testis tota, depositio est ei perlegenda.

§. 6.

De Publicatione Attestationum.

Cum nova testium productio fieri nequeat sive quia a jure est vetita, sive quia partes litigantes novae productioni faciendae nuncium miserint, fit locus publicationi attestatorum.

Ipsa nihil aliud est, nisi publica in judicio praelectio depositionum illarum, quas singuli testes a partibus producti, et rite examinati ad singula puncta secreto fecerunt. Ad eam hoc modo proceditur. 1.° Absoluto singulorum testium examine citantur partes ad videndum testimonia publicari, quae citatio adeo necessaria est, ut a iudice

omitti nequeat, eo quod in publicatione testium versatur praejudicium alterius partis. *Cap. 2º h. t. in 6.º* — 2.º Judex debet partes praesentes (contumax pro praesente habetur) interrogare, utrum consentire velint in publicationem, vel utrum habeant justas differendi causas. 3.º Consistentibus partibus rotulus examinis, seu dicta, et attestaciones testium praeleguntur publice cum nominibus testium, excepta causa haeresis, ubi nomina seu accusantium, seu denuntiantium, seu testificantium non publicantur ex *Constitutione Pii IV incip. Cum sicut*. 4.º Facta publicatione datur partibus copia attestacionum, et judex praefigit terminum competentem, intra quem super dictis attestacionibus disputent, et reus praesertim deliberet, utrum aliquam sui excusationem allegare queat. 5.º Si lapso termino nullam reus defensionem, vel excusationem alleget, sed fateatur crimem lubens ac volens, tunc sententia condemnatoria adversus eundem ferri potest.

Sed quaerunt DD., utrum judex possit ex se sine partium petitione publicare depositiones testium? Regula generalis est, non posse, et arguitur ex *Cap. 2º et 30 h. t.*, ubi traditur ad petitionem partium aperiendum, et publicandum examen. Et ratio est, quia testium depositiones possunt esse praejudiciales vel utrique litiganti, vel alterutri. Quod adeo verum est, ut hujusmodi publicatio fieri nequeat, tertia persona petente, nisi ipsa probaverit interesse habere in causa, quo probato

judex intimare debet partibus, ut ad tribunal accedant, et publicationi adsistant. Stat igitur firmum, quod publicatio attestatorum regulariter fieri debeat rogantibus partibus, et si judex recuset, potest appellari contra ipsius decretum. Ita ex *Cap. 30. h. t.* et ex *Cap. 22. De Sententia et Rejudic.*

Verum publicatio attestatorum pertinetne ad substantiam processus judiciarii? Regula pariter generalis est, hujusmodi publicationem non pertinere ad substantiam processus judiciarii, adeoque ejus ommissio non vitiat acta, ipsamque sententiam tam in causis civilibus, quam in criminalibus. Certum tamen est, eam necessario requiri ex praecepto, quia est de justitia. Quare si publicatio attestatorum ommissa sit a iudice, potest pars litigans petere, ut publicentur, et iudice recusante, potest appellare; at si appellatum non sit, sententia lata valet, et transit in rem judicatam.

Triplicis autem generis est effectus publicationis testium. *Primus*, quod attestatores in causa aliqua coram uno iudice legitime receptae, et publicatae, in eadem causa, et inter easdem personas, eisque succedentes, aut ab eis jus habentes, coram alio etiam iudice fidem faciant, modo nulla contra testes facta, et probata fuerit exceptio *Cap. II* et *Cap. 37 § fin. h. t.* *Secundus* quod post publicatas attestatores nec priores, nec novi testes super iisdem, vel directe contrariis articulis regulariter produci, et recipi possint. *Cap. 17, 18,*

19. *h. t. Tertius* quod post eandem publicationem exceptiones contra testium personas in genere non admittantur.

Hujusmodi vero exceptiones contra testes triplici ex capite opportuno tempore fieri possunt, videlicet contra personas testium, contra examen illorum, et contra ipsorum dicta. Contra personas testium exceptio fit affirmando talem testem esse de numero eorum, qui ad ferendum testimonium de jure sunt inhabiles. Contra examen autem testium exceptio fit opponendo ipsos examinatos fuisse ante praestitum de dicenda veritate juramentum, eosdem simul, non autem secreto, et unum post alium deposuisse. vel opponendo examen institutum, et completum fuisse a iudice incompetente, etc. Tandem exceptio fit contra testium dicta asserendo vel quod fuerint minus verosimilia, vel contraria aliis circumstantiis facti aliunde notis, vel quod fuerint discordantia ab articulis, seu interrogatoriis, vel denique quod depositio fuerit singularis, et non reddiderit rationem sui dicti.

Primum genus exceptionum uti innuimus proponi debet ante publicationem attestationum, uti patet ex *Cap. 31. h. t.* Et merito, nam si alteruter ex litigantibus exciperet contra personam testis post cognitam ejus depositionem sibi adversam non praesumeretur excipere ex rei veritate, sed ex eo quod contra eum deposuerit. Haec tamen regula perdit officium suum 1° si excipiens juraverit se non ex malitia, sed ex veritate pro-

ponere exceptionem, 2° si ante examen protestatus fuerit, se propositurum fore exceptiones, 3° si ostenderit causam exceptionis contra testes sibi antea non fuisse notam, ceu manifeste docet praesertim. *Cap. 31 h. t.*

Verum exceptiones contra testes propositae *ordinarie* non retardant eorum examen, et progressum actorum iudicii, sed potest iudex quaestionem de ejusmodi exceptionibus ad finem litis reservare. Ita tenent communiter Canonistae innixi *Auth. Si testis. De Testib.* Et ratio est, ait Schmalzgrueber. *h. t. n.* 136 « quia fortasse in » progressu litis patebit, quod iudex etiam sine » eorum testium, de quorum inhabilitate opponi- » tur, depositionibus, ex aliis probationibus sententiam ferre possit; adeoque frustra disputare- » tur de habilitate illorum testium. »

Dixi ordinarie, nam ea regula generalis locum non habet in sequentibus casibus. 1.º Si testi objiciatur defectus notorius, vel talis, qui incontinenti probari possit. Constat id ex *Cap. 7. h. t.* 2.º Si objiciatur testem esse capitalem inimicum illius, adversus quem producitur: talis siquidem testis audiri non debet, antequam de inimicitia judicetur. Constat ex *Auth. Si testis §. Si vero De Testibus.* 3.º Si objiciatur, quod sit excommunicatus vitandus ob periculum communionis. Constat ex *Cap. Pia 2. De Exception in 6.* Extra hos casus docent communiter Doctores in arbitrio iudicis esse, an exceptiones contra testes

oppositas reservare velit in finem litis, vel non. Exceptionum autem genus secundum, et tertium nonnisi post publicationem proponi posse palam est. Quomodo enim excipi potest, nisi cognoscatur?

Verumtamen hodie in praxi consulendi sunt Codices respectivae proceduræ, et consuetudines locorum observandæ.

TITULUS XXI

De Testibus Cogendis vel non.

Non raro accidit, ut testes, qui fuerunt producti ad factum alienum comprobandum, sive ex metu, sive ex odio, sive ex amore, sive ex qualibet alia causa, aut venire nolint, aut si veniunt, testificari recusent. Quamobrem merito B. Raymundus praesentem rubricam veluti appendicem priori subjunxit, ut in hoc casu quid a iudice faciendum sit agnoscatur.

Regula generalis est, quod si testes legitime citati venire, aut testificari nolint, per iudicem tum Ordinarium, tum Delegatum cogi possint ad testimonium ferendum. Ita textus expressus in *Cap. 1. h. t.* Quod si non obtemperaverint, tunc prius moniti poenis a iure statutis compelli possunt pro qualitate fori. Hinc in foro Ecclesiastico distractione Ecclesiastica, idest per censuram ipso facto,

vel per sententiam incurrendam *Cap. 1 et 2, et Cap. Pervenit ad Nos h. t.* In foro autem laico pignora capiendo, vel multam imponendo. *Leg. 1. ff. de ventre inspiciend.* Verum in hoc servanda est locorum consuetudo. Et merito hoc statutum est: nam id exigit nedum bonum Reipublicae, *ne veritas occultetur*, et *ne malus bonus aestimetur*, sed et lex charitatis, ac justitiae, ne defectu probationum jus suum cives amittant. Unde testificatio considerari posse videtur veluti species muneris publici, a quo nemo se subtrahere potest, nisi rationabilis causa existat.

Verumtamen uti in aliis publicis muneribus rationes, et causae suppetunt, ob quas cives ex privilegio ab eisdem obeundis excusantur, ita etiam in hoc possunt esse rationabiles causae, propter quas nonnulli in vim privilegii sese eximere valent ab onere ferendi testimonium. Tales autem imprimis sunt parentes, et liberi, qui non solum non coguntur inviti adversus se dicere testimonium, sed ne volentes quidem admittuntur *Leg. Parentes Cod. De Testib.* quae est canonizata in *Canon. Si Testes. §. Parentes. 4. Quaest 3.* ubi dicitur « *Parentes, et liberi invicem adversus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt* » Ratio est, ne quoquomodo vel pietas in liberis (idest descendantibus omnibus) vel charitas in parentibus laedatur, si adversus se testari eos contingat.

2.º Sunt *Agnati, et Cognati*, qui non possunt compelli ad testificandum contra consanguineos suos

usque ad tertium gradum inclusive. *Gloss. fin. in Canone Consanguinei* 3. *Quaest.* 5. 3.º *Affines* qui sibi instar parentum, et liberorum sunt, ut Socer, Gener, Vitricus, Privignus, qui inviti non compelluntur adversus se testimonium perhibere *Leg.* 4. *ff. De Testib.*, et *Canon. Si Testes* 4. *Quaest.* 3. §. *Lege Julia Publicorum*. Et optimo sane jure hujusmodi personae privilegio donantur, secus enim cogarentur adversum se dicere testimonium. Porro durum, et naturali affectioni contrarium esse dignoscitur, ut quis invitus contra suum sanguinem, vel affinitate adeo conjunctum, atque in praejudicium ipsius passim compellatur ferre testimonium. 4.º Inviti non coguntur dicere testimonium *senes*, idest majores septuaginta annis *Leg.* 1. *Cod. Qui Aetate etc.* et *Leg.* 3. *ff. De Jur. Immunit.* Item *Valetudinarii*, *militēs*, vel illi, qui cum Magistratu Reipublicae causa absunt, vel quibus venire non licet, *cit. Canon. Si Testes* 4. Q. 3. §. *Inviti.*, et *Leg.* 8. *ff. De Testib.* Tandem ut omittantur nonnulli alii, de quibus fit mentio in *citat. Canon. Si Testes*, sunt *clerici* in certis casibus, ac praesertim in causa sanguinis propter periculum irregularitatis.

At si veritas aliunde haberi non possit, tunc etiam privilegiati cogi possunt ad testificandum, quia privilegium, seu favor juris hoc in casu cessare debet, ne veritas occultetur. Quod adeo verum est, ut publica utilitate exigente ne clerici quidem excipiuntur, ceu sumitur ex *Canon.*

Quamquam 2. *Caus.* 14. *Quaest.* 2. Hisce sed vero in casibus de jure Canonico probari necesse est, quod testimonium privilegiatae personae necessarium sit.

Sed quid dicendum si Clericus inducatur uti testis penes Tribunal laicum? Potest ne cogi hoc in casu ab ipso ad accedendum ad suum tribunal, et testificandum? Quaestionem tractamus juxta dispositionem juris communis, hinc praescindimus a dispositionibus particularibus locorum, quae statutae sunt per concordata. Hoc posito dicimus, clericum a judice laico nec vocari, nec cogi posse, quia vocare ad suum tribunal, et cogere ad testimonium dicendum est actus jurisdictionis, quae deficit in judice laico respectu Clericorum. *Can. Statutum* 38. *Causa* 2. *Quaest.* 6. *juncta Gloss.* V. *Ad Testimonium.* Accedit, quia testes jurati esse debent. Clericus autem coram judice laico absque Episcopi sui licentia jurare nec potest, nec debet *Can. Nullus.* 22. *Quaest.* 3. *et ibi Glos. Verb. Laico.* Ast quid dicendum si verificetur casus coactionis? Putamus cum clarissimo D'Annibale in *Comm. ad Constit. Apostolicae Sedis*, quod tam ipse, quam inducens non incurreret excommunicationem in vim praefatae *Constitut. Apostolicae Sedis art.* 7.; siquidem articulus iste loquitur de cogentibus judices laicos ad trahendum ad suum tribunal Clericum uti Reum. Poenae autem sunt odiosae, ideoque restringendae, et non ampliandae.

Quid vero, si iudex laicus indigeret testimonio alicuius Clerici? Si necessitas postularet, quia alias idonei testes haberi nequeunt, tunc uti jam innuimus, compelli potest ad testimonium ferendum. Ita DD. post *Canon. Quamquam 2 et ibi Gloss V. Occultetur. Caus. 4. Quaest 2*, et *Cap. 14 Quaest. 3*. At hoc in casu vel ipsemet Episcopus rogatus a saeculari iudice excipiet examen Clerici inducti, et dein illud transmittet ad laicum iudicem, vel si ita videbitur, potest alium Ecclesiasticum deputare ad examen Clerici excipiendum, et transmittendum; vel potest alium ablegare clericum ad ipsum iudicem laicum, ut coram isto Clericus iuramentum, et testimonium ferat. Hujusmodi praxim antiquam esse referunt DD. et praesertim *Phiring. h. t. n. 24, Reinffestuel De Testib n. 507*. Hinc si clericus citetur, ut compareat uti testis ad laicum Tribunal, adire debet proprium Episcopum, et ab eo petere veniam, et modum se gerendi in tali negotio.

Secus autem dicendum, si Clericus inducatur uti testis penes iudicem *Ecclesiasticum et suum*, tunc enim et clericum, et religiosum posse ab eo vocari, et cogi ad testificandum dubium non est. Ita *Cap. Cum Super 2. h. t.*, dummodo non agatur causa Ecclesiae suae, cujus sunt beneficiati, et membra; nam cum haec pro ipsis instar matris habeatur, non facile cogendi sunt, ut contra eam deponant, etiam coram Ordinario suo juxta *Canon. Quamquam 14. Quaest. 2. et arg. Legis in*

Lege Julia. ff. De Testib. nisi in defectum aliarum probationum. *Glos. unic. in Cap. Nuncius De Testib.* Nec obstat, quod clericus censeatur esse filius respectu suae Ecclesiae; filii autem contra parentes, et vicissim, nec volentes admittuntur. Nam id, quod statutum est de carnalibus parentibus, et liberis, non debet extendi ad filios spirituales, quia edictum de testibus prohibitorium est ejus, quod jure conceptum est, hinc strictam interpretationem haberet, nec extendi posse ultra casum expressum scitissimi juris est.

Post haec non immerito quaeri potest, utrum possit cogi ad testificandum, qui juramento se adstrinxit ad nihil dicendum, seu non testificandum? Responsio affirmativa patet *ex Cap. Pervenit ad Audientiam 4. de testib. cogend., ex Cap. Ult. eod. tit., ex Cap. 18. et ex Cap. 45. de testibus*, quia tale juramentum non est obligatorium, nec servandum, utpote quod contra bonos mores, et in praejudicium tertii, ac detrimentum Reipublicae tendit. Neque opus esset, ut sic jurans antequam ferat testimonium absolveretur a juramento, cum illud non teneat. Consultius tamen erit eo in casu, ut judex prius declaret tale juramentum non valere, vel etiam jurantem ad cautionem a juramento absolvat, ne videatur perjurum ad juramentum admittere.

Hisce omnibus absolutis, tandem quaeri potest an omnes ii, qui cogi possunt ad testificandum, cogi etiam possint ad testimonium ferendum coram

judice in loco judicii? Responsio negativa est communis, siquidem plures sunt, qui compelli possunt simpliciter ad testificandum, at minime compelli queunt ut testimonium ferant coram judice causae, vel in loco judicii. Tales sunt 1° Majores 70 annis, infirmi, vel aliter impediti *Cap. 8, et Leg. 8. ff. h. t.* 2.º *Paupertate depressi*, qui ob verecundiam exire prohibentur, uti et mulieres, *cit. Cap. 8, et Canon 2. De Judiciis in 6.* 3° Longe distantes *Novell. 90. Cap 5., et Cap. 3. De Fidejussor.* 4.º Milites, et personae egregiae, uti Episcopi, Abbates, duces, barones etc, qui depositiones suas scriptis consignare, et clausas ad locum judicii mittere solent. *Leg. 25 ff., et Leg. 6. Cod. De Testib.* Verum etiam in hac materia in praxi consulendi sunt peculiaries Codices Procedurae uti saepius innuimus.

TITULUS XXII

De Fide Instrumentorum.

Cum egerit Beatus Raymundus de prima specie probationis, quae jure Canonico fit per testes, illico ad alteram transit, quae fit per instrumenta, praesentem subjiciens titulum. Et optimo sane jure, quia licet instrumentis eadem sit vis, ac testibus. *Leg. 15. Cod. h. t.*, nihilominus facilius, et securius probatio fit per scripturam ad monitum Legis *Contrahitur ff. De Pignoribus*, quamquam haec ad substantiam actus non semper requiratur. Modo igitur de amplissima instrumentorum materia, licet obiter, disserendum est.

Sub nomine instrumenti latissima acceptione sumpti comprehendi possunt suppellectilia, atque utensilia omnia, quibus domus, officina, fundus instruitur. *Leg. 1. et Leg. Instrumenta, et seq. ff. De Fundo Instructo, Leg. 1 et leg. Instrumenti, ac*

sequen. ff. De Suppellectili Legata. Verumtamen latissima hac acceptione praetermissa, utpote ad rem non pertinente, instrumentum ab *instruendo* dictum dupliciter accipitur, *lato* scilicet, et *stricto* modo. Lato modo sumptum accipitur pro omni eo, quod causam instruit, hinc in *Cap. 4. De Testibus Cogen.* etiam depositiones testium veniunt sub appellatione instrumenti: stricto vero, et proprio modo sumptum accipitur ad significandam scripturam, quae affertur ad probationem faciendam, ideoque definitur: « *Scriptura ad probationem alicujus rei in futurum faciendam confecta* ».

Dividitur autem instrumentum juxta *leg. 5, et 6. Cod. de probat.* in *publicum*, et *privatum*. Primum est, quod manu publica, seu per notarium publicum cum legitimis solemnitatibus confectum est *Cap. 1. h. t.* Secundum est, quod manu privata, seu absque notario confectum est, vel etiam quod confectum est a persona publica, idest notario, sed non legitime, seu sine solemnitatibus juris.

Rursus instrumentum publicum duplex est. Primum appellatur *protocollum*, alterum autem vocatur *transumptum*. Protocollum est summaria quaedam, et succinta actus gesti adnotatio memoriae causa facta, ex qua postea instrumentum in solemnem formam extenditur, ac redigitur. Dicitur autem *protocollum* a verbo graeco *Protos*, quod est *primum*, et *collum*, quod est *collatio*, scilicet literarum, quasi diceretur: « Protocollum est

prima collatio literarum in charta, et alio nomine dicitur *Abbreviatura* ». *Transumptum* autem est ipsum instrumentum originale ex protocollo desumptum, in quo plene, et cum debitis solemnitatibus res gesta per extensum exponitur. Quando autem fit aliqua huius transumpti transcriptio, tunc haec vel *exemplum*, vel *copia* nuncupari solet. Privatum pariter duplex est, *authenticum* scilicet, et non *authenticum*, de quibus inferius.

Hisce praenotatis majoris claritatis gratia per distinctos, ac separatos articulos videbimus, quam fidem, et auctoritatem faciant hujusmodi instrumenta, et quomodo enervetur, infirmetur, atque evertatur eorundem fides. Sit itaque

ART. 1.

De Fide Instrumentorum Publicorum.

Antequam ad agnoscendam publicorum instrumentorum fidem, et auctoritatem deveniamus, utile, imo necessarium ducimus inspicere, quid requiratur ad instrumentum publicum conficiendum. Hujusmodi instrumenta ut legitime conficiantur, plures, et variae solemnitates adhibendae sunt, quarum nonnullae necessariae reputantur ex *parte notarii*, nonnullae ex *parte materiae*, alterae autem ex *parte formae*. Ex *parte notarii* requiritur, ut hic sit persona idonea, scilicet laicus, non Cle-

ricus *Cap. 8. Ne Cleric. vel Monach.*, legitimo matrimonio natus, et liber. *Deinde* ut sit legitime creatus, et constitutus in territorio a legitima potestate. Hanc vero creandi facultatem habent *per se* summi Principes, ex privilegio etiam inferiores, uti Comites Palatini, et ex consuetudine Episcopi, ac Principes, qui tamen pro suis tantum territoriis eos creare possunt. Verbo ex parte notarii requiritur, ut ipse fuerit nedum a publica auctoritate recognitus, sed et constitutus in determinato territorio ad acta publica conficienda. Requiritur insuper ut sit a partibus rogatus, idque exprimatur. *Demum* ut negotio, de quo testatur, fuerit corporaliter praesens, aut partes, inter quas negotium gestum, quasi de novo omnia repetant. *Novell. 44. Cap. 1.* Ex *parte* autem *materiae* requiritur, ut instrumentum fiat super tali actu, qui dependeat a voluntate humana, eorum scilicet dispositione, qui instrumentum petunt, nullamque actus iste causae cognitionem requirat. *Deinde* ut actus hic sit per se licitus. *Denique* ut totum negotium cum clausolis, circumstantiis debitis, et causis enarretur. *Leg. 11. Cod. Qui Potiores in Pignor.* Requiritur tandem *ex parte formae*. 1.º ut praemitatur invocatio SS. Trinitatis. 2.º Nomen Pontificis, Imperatoris, imo et Principis territorialis. 3.º Annus, indictio, mensis, dies, locus generalis ex. gr. Civitatis, et specialis, scilicet domus ipsa, in qua confectum est instrumentum. 4.º Nomina, et cognomina testium, quorum ad minimum duo esse

debent, non tamen, testamento excepto, rogati. *Ultimo* Notarius manu propria se subscribere debet addendo qua auctoritate, scilicet an Pontificia, vel Caesarea notarius existat, simulque signum Notariatus apponet. Utrum vero omnes istae solemnitates sint de necessitate, variant DD. At multum in hoc valet consuetudo. Ita *Schmalzgrueber h. t. n. 15.* Ita *Adamus Huth. h. t. n. 2 et seq.*

Hisce praemissis quaeritur, quaenam sit auctoritas publici instrumenti, et quam fidem faciat? Resp.: In jure receptum est, quod Instrumentum publicum in forma debita confectum per se solum, et sine alio adminiculo facit plenam fidem de eo, quod dispositive continet non solum pro, sed etiam contra proferentem, et hoc tamdiu, donec probetur contrarium. Ita DD. et Canonistae, et colligitur ex *Cap. 1. 2. et Leg. 15. Cod. h. t., et 18. Cod. De Probat.* Et merito. Qualitas enim personae notarii, quem publica auctoritas constituit, ejus fides juramento obfirmata, et solemnitates ipsae, quibus instrumentum conficitur, omnem remouent fraudis suspicionem. Ad rem *Schmalzgrueber h. t. n. 22.* « ibi » *Ratio* est, quia ex » tali instrumento duplex oritur praesumptio; *una* » ex qualitate personae ipsius notarii, quod is publica auctoritate constitutus, ejusque fides specialiter approbata, insuper juramento, quod » initio officii sui praestare debet, obligatus sit » ad rem, uti gesta est, in instrumento fideliter » redigendam. *Altera* ex solemnitatibus, cum qui-

» bus confectum est instrumentum, quaeque om-
 » nem fraudis suspicionem removent. Cum igitur
 » dolus, et quodlibet aliud delictum nunquam prae-
 » sumatur, ob has duas praesumptiones fit, ut fides
 » plena habeatur ejusmodi instrumento, donec
 » contrarium probetur, et praesumptio veritatis
 » elidatur ». Hac de re instrumentum publicum
 merito dicitur *probatio probata*, nec minus facit
 fidem, quam duo testes ad tramitem *Leg. In exer-*
cendis 15. *Cod. h. t.*, ubi fides instrumentorum,
 et depositiones testium quoad vim probandi aequi-
 parantur.

Dixi *de eo quod dispositive continet*, nam
 quoad ea, quae in instrumento solum *enuntia-*
tive, sive *narrative*, et *incidenter* ponuntur,
 instrumentum plenam fidem non facit. Addidi
 autem, *donec probetur contrarium*, eo quod etiam
 in ministris publicis potest fraus, vel error inter-
 venire, qui si ostendatur sufficientibus argumen-
 tis, fides instrumenti cessabit. Ita *cit. Auctor.*
loc. cit.

Hic si quaeratur, utrum protocollum eamdem
 vim habeat ac instrumentum solemne, prima fronte
 respondendum videretur, quod cum protocollum
 nihil aliud sit, nisi principium, et incohatio quae-
 dam instrumenti, carere posset vi probandi, ante-
 quam instrumentum compleatur, quandoquidem
 ait *Lex. 11. Cod. De His quib. ut Indig.*: « *Ni-*
hil actum creditur, dum aliquid addendum supe-
rest ». Verumtamen hoc non obstante dicendum

est, protocollum eamdem habere vim probandi, quam ipsum originale, seu solemne instrumentum, quia protocollum est veluti matrix, et originale, ex quo extrahitur, et conficitur instrumentum. Ita ex *Leg. 10. ff. De Edend., et Cap. 11. De Probat.* Quod adeo verum est, ut orta quaestione super aliquo verbo instrumenti « *per hoc veritas possit declarari* » ceu habetur in *cit. Cap. 11* ; imo in dubio potius protocollo credendum est, utpote priori et simplicius continenti rei gestae seriem, quam transumpto, seu instrumento. Nec aliquid relevat objectio allata, quod scilicet protocollum sit dumtaxat inchoatio, et non perfectio instrumenti ; siquidem licet protocollum non sit perfectum in ratione instrumenti publici, denegari tamen non potest, ipsum perfectum esse in ratione protocolli. Verumtamen a tradita regula excipi debet casus, in quo partes contrahendo caverint, se non aliter obligare velle, nisi confecto, et absoluto pleno instrumento, tunc enim ad protocollum non respicitur, sed plena scriptura ex lege contrahentium est de substantia contractus, et partibus praelegenda. *Leg. 17. Cod. h. t.*

Huc referri potest etiam *Constitutio 141. Urb. VIII. incip.: Alias*, in qua praecipitur, gratias, et privilegia Apostolica suum haud obtinere robur, nisi prius cum debitis solemnitatibus in scripturam plenam redigantur.

Quid autem dicendum est de exemplis, seu copiis istorum instrumentorum ? Haec exempla,

seu copiae ex originali transcriptae manu, et auctoritate privata, sine originali fidem non faciunt. Ita Gregor. Pontifex in *Cap. Si scripturam, h. t.* ubi inquit: « *Si scripturam authenticam non videmus, ad exemplaria nihil facere possumus.* Consonat jus Civile *Leg. Quicumque ff. h. t. Leg. Cum precibus 18 Cod. de probat.* Ratio est, quia si exemplo fides adhiberetur absque originali, facile daretur occasio falsitatis, et deceptionis. At si hujusmodi exempla, seu copiae transcriptae sunt ab eodem notario, qui originale confecit, tunc fidem faciunt, etsi transcriptae non fuerint auctoritate judicis. Si vero hujusmodi exempla, seu copiae factae sunt a notario, qui originale non fecit, tunc fidem non faciunt, nisi cum solemnitatibus a jure praescriptis exarentur. Inter solemnitates autem praeter rogationem partium illa eminet, ut auctoritas judicis ordinarii, vel delegati interveniat. Ita expresse decisum habetur in *Cap. Ult. h. t.*, ibi: « *Si instrumenta propter vetustatem, vel propter aliam justam causam exemplari petantur, coram ordinario judice, vel delegato ab ipso specialiter praesententur, qui si ea diligenter inspecta, in nulla sua parte vitiata repererit, per publicam personam illa praecipiat exemplari, eandem auctoritatem per hoc cum originalibus habitura* ».

Si vero sine solemnitatibus exararentur, tunc regulariter plenam fidem non faciunt. Ratio est, quia notarius, qui negotio non fuit praesens, nequit authentice de ipso testari. *Novel. 44. h. t.*

ART. 2.

De fide instrumentorum Privatorum.

Diximus instrumentum *privatum* illud vocari, quod vel a persona non publica, vel a persona publica, seu notario, sed sine debitis solemnitatibus conficitur, ipsumque autem esse vel *authenticum*, vel non *authenticum*, seu authenticitate destitutum. Privatum authenticum describi solet : « *Scriptura privata quidem, testium tamen subscriptione, aut sigillo, eoque recognito, et approbato, aut alio legitimo modo munita* ». Si autem hujusmodi conditiones deficiunt, tunc privatum instrumentum *non authenticum*, seu authenticitate destitutum dicitur.

Plures sunt instrumentorum privatorum *authenticorum* species: « Nam pro talibus habentur: » 1.º acta publica, et judicialia; 2.º scripturae » ex archivio publico desumptae; 3.º Scripturae » a privatis quidem confectae, sed publico, vel » authentico sigillo Principis, Episcopi, Civitatis, » Universitatis, vel alterius Communitatis jus sigilli habentis munite, 4.º Scripturae privati manu » conscriptae, sed trium, et aliquando duorum testium adhuc viventium, et suam manum recognoscentium subscriptione corroboratae; 5.º Matriculae, et libri censuales; 6.º Libri officialium

» publicorum, parochiales, baptizatorum, nup-
 » torum, defunctorum, libri collegiorum; 7.º De-
 » nique omnes illae scripturae, quae secundum
 » morem regionis confectae vim authenticarum
 » obtinuerunt apud omnes a longo usu, et tem-
 » pore ». Ita Schalmzgrueber *h. t. n.* 36.

His praenotatis, quāeritur quantum probent instrumenta privata authentica? Ex *Cap. 1° et 2° h. t.*, et ex *Novella 49. Cap. 2. §. 2.* eruitur, ipsa in genere plenam fidem facere, si debito modo confecta sint, nec aliunde defectum habeant.

Quid vero dicendum de instrumentis privatis non authenticis, seu de scripturis proprie dictis privatis? Quantum ipsa probant? Antequam ad hujusmodi probationem descendamus, praemittendum ducimus, quatenus sint species horum instrumentorum. Ipsae juxta DD. et Canonistas multiplices sunt, sed tamen ad tria potissimum capita reduci facile possunt, suntque vel cautiones parti a parte datae, vel rationes, et regesta privatorum, vel epistolae, et litterae missivae.

Hisce praemissis, ad quaestionem quantum probent hujusmodi instrumenta privata non authentica, respondemus, cautiones partis a parte datas v. g. *apochas*, aut *quietantias*, *antapochas*, *syngrapham*, vel *chirographum* ab ipso scribente productas, *pro scribente ordinarie* nihil probare, nisi testium subscriptione, sigillo, vel alio adminiculo fuerint munitae. *Leg. 5, 6, 7. Cod. De Probat.*; et ratio est, quia scripturae istae sunt

quaedam scribentis assertiones, et testimonia. Testi autem in propria causa non creditur. *Leg. Nullus. 10. ff. et Leg. Omnibus 10. Cod. De Testib.* Idque eo vel magis, quia si ejusmodi scripturae pro scribente probandi vim haberent, quilibet cujusque rei vellet, probationem sibi parare, et scribendo alium debitorem sibi constituere posset. Quod quantum exemplo perniciosum, atque iniquum foret, apertissime apparet ex *Leg. 7. Cod. De Probat.* Verumtamen *contra scribentem*, si debiti causam expressam habent, et a scribente sint recognitae, idest legitime non impugnatae, etsi testium subscriptione, sigillo, aut alio adminiculo munitae non sint, regulariter loquendo vim plenam probandi habent. Sunt enim scribentis confessiones veluti permanentes. Patet id ex *Cap. Si cautio 14. h. t. Leg. Cum De Indeb. 25. §. fin. ff. De Probat., Leg. Ne in Arbitria 4. §. Si igitur. 1. Cod. De Recept. Arbitr. Leg. Generaliter. 13. et seq. Cod. De non numerat. Pecun.* Imo regulae instar receptum est apud DD. qui hujusmodi scripturis quoad effectum istum vim publici instrumenti tribuunt, quod illae sint propriae, et deliberatae scribentis confessiones, uti innuimus, contra quas probatio non facile admittitur.

Quaeri tamen hic potest, utrum hujusmodi scripturae privatae in omni prorsus casu plene probent contra scribentem? Huic interrogationi *negative* responderi potest; siquidem non paucae limitationes praedictae regulae dantur, itaut etiam

in praesentiarum locum habeat vulgatum illud « *nulla regula sine exceptione* ». Et 1.º quidem regula illa fallit in privata scriptura, puta cautione seu chirographo continente quidem debitum, sed non exprimente causam debiti, nam si postea debitor negaverit, se revera debere id, quod in tali scriptura continetur allegando, quod cautio huiusmodi indebite exposita, seu data fuerit, nulla inde actio, seu obligatio oritur in foro externo, tum Ecclesiastico, tum laico; sed oportet, ut actor aliunde probet, illud ex tali, vel tali causa vere debitum fuisse, quod in cautione, seu scriptura illa privata continetur. Ita communiter docent tum Canonistae, tum legistae, et expressum habetur in *Leg. Cum De Indebito §. fin. ff. De Probat.* et concinit *Cap. Cautio 14. h. t.* ubi legitur: « *Si cautio, quam a te indebite proponis expositam, indeterminate loquatur, adversarius tuus tenetur ostendere debitum, quod continetur in ea* ». Secus tamen dicendum est, si causa debiti expressa in dicta scriptura privata fuisset, ceu superius innuimus, et patet ex *cit. Cap. 14*, quod posteriori loco post verba relata ita sequitur ». *Sed si causam, propter quam huiusmodi scriptura processerit, expresseris in eadem, confessioni tuae statur; nisi probaveris te id indebite promississe* ».

2.º Fallit data regula, quando per debitorem opponitur *exceptio non numeratae pecuniae*. Quandoquidem si quis in apocha, seu chirografo privato fateatur se accepisse pecuniam ab altero sibi

mutuatam, quam revera non recepit (prouti incaute frequenter hujusmodi chirographa dari, vel mitti solent ante receptionem pecuniae, quam quis mutuatam petit), hoc in casu ipsi competit certum juris beneficium, quod appellatur *exceptio non numeratae pecuniae*. Hanc quippe exceptionem si debitor scriptus intra biennium a die dati chirographi opposuerit, tunc onus probandi numerationem pecuniae factam esse, in adversarium transfert. Ita *Lex In Contract. et tot. tit. Cod. De Non Numerat. Pecunia*.

In dote similiter constitutum est, ut marito intra biennium concedatur exceptio non numeratae dotis *cit. Leg. In Contract. §. final. Cod. Eod.* « ibi » *Quae etiam in exceptione non numeratae dotis locum habere certum est* ». Et ratio est, quia sponsus saepe ob affectionem erga sponsam adducitur, ut confiteatur se dotem accepisse, antequam illam acceperit.

Quod si etiam creditores dent apocham, seu quietantiam, antequam receperint solutionem debiti, ipsi quoque possunt opponere exceptionem non numeratae pecuniae, sed non intra biennium, at intra triginta dies tantum post dictae quietantiae expositionem computandos. *Cit. Leg. In Contract. §. Super. Cod. Eod.* Ratio disparitatis, cur his minus tempus, nempe triginta dierum solummodo, debitoribus vero totum biennium a jure concedatur, haec est, quia videlicet debitor, si velit habere pecuniam mutuatam, debet ad petitionem

creditoris prius dare chirographum, ne alioquin mutuum negetur: creditor vero non solum non cogitur ad reddendum ante receptam solutionem chirographum, sed etiam potest per media judicialia compellere debitorem ad solvendum, si forte solvere recusaret. Unde magis videbatur succurrendum debitori, qui citius dedit chirographum, quam creditori.

Sed posset hoc loco etiam quaeri, an dentur aliqui casus, in quibus scripturae privatae plene probent pro scribente, et in commodum eius? Responderi potest *affirmative*. Et 1.º quando sunt subscriptae a partibus, simulque a tribus testibus; nam si testes adhuc vivant, et recognoscant scripturas, tunc insurgit plena probatio. *Cap. 2. h. t.* argumento a sensu contrario desumpto. 2.º quando sunt aliunde authenticatae, ut puta, quia sunt adservatae in Archivio publico, vel quia sunt munitae sigillo authentico Curiae, seu majoris magistratus etc. *Citat. Cap. 2. h. t.* 3.º quando partes conveniunt, ut plenam fidem faciant, quia non credere scripturis privatis in commodum scribentis, introductum principaliter est favore partium, quae huic favori renunciare possunt ad monitum *Cap. Diligenti 12 de foro competenti.* etc.

Quid modo dicendum de registris privatorum, et praecipue de *libris rationum*? Rationes, et registra privatorum, quae, uti vidimus, constituunt secundam speciem instrumentorum privatorum non authenticorum plene probant contra

scribentem, sed non pro illo, nisi aliis juventur adminiculis. *Leg. 6. et 7. Cod. de probat* uti jam superius innuimus. Inter istas autem rationes, seu registra praecipue adnumerantur *libri rationum*, qui frequentes sunt, atque usitati praesertim inter mercatores, tutores, curatores, ac alios rerum alienarum gestores, seu administratores. Iamvero hujusmodi libri regulariter plene non probant in commodum scribentis, bene tamen contra ipsum, seu in ejus praejudicium. Ita Glossa communiter recepta in *Clement. Unic. §. Caeterum. verb. Rationum De Usur.*; et alia Glossa in *Leg. Quaedam §. Nummularios. Ver. Decernitur. ff. De Edend.* Et ratio est, quia libri rationum non sunt nisi scripturae privatae, adeoque sicut privatae scripturae ex adductis regulariter non probant in commodum scribentium, ita neque libri rationum. Exemplo siquidem perniciosum esset, quod sub propriae scripturae annotatione quis sibi debitorem constituere valeret. *Leg. Exemplo. Cod. De Probat.* cum similibus. Idque eo vel magis, quia si libri rationum plene probarent, de facili praeberetur ansa delinquendi. Et hoc adeo verum est, ut ipsa instrumenta Notariorum, licet hac publica auctoritate comprobata, adhuc tamen non probant in commodum, seu favorem scribentis. *Leg. Divus Claudius. ff. Ad Leg. Cornel. De Falsis.*

Verum quod isti rationum libri non modo

plene non probent in favorem, sed imo probent in praejudicium scribentis, seu contra ipsum, eruitur ex *Leg. Maevia* 26. §. *fn. ff. Depositi*, *Leg. Vice Donatricis*. 20. *Cod. De Donat.*, et *Leg. Generaliter* 13. *Cod. De non Numerat. Pecun.* Libri enim hujusmodi habentur tamquam scripturae privatae confessatae, ideoque probant in praejudicium scribentis, seu contra ipsum. Nulla siquidem datur major probatio, quam ea, quae fit ex proprii oris confessione. Nec refert, quod tales libri rationum scripti sint propria manu, sive alterius de ejus voluntate, et mandato, cum paria sint per se subscribere, vel alium subscribere vice ipsius. *Cap. 72. De Reg. Jur. in 6.º*

Dixi *regulariter*, quia nonnulli dantur casus, in quibus hujusmodi libri probare possunt etiam in commodum, et favorem scribentis, vel suorum haeredum, ex. g. si adesset Statutum, seu Lex specialis, aut legitima specialis consuetudo, qua libris rationum v. g. mercatorum plena fides daretur in favorem scribentis.

Item liber rationum defuncti optimae probitatis, et famae facit pro haerede non solum praesumptionem, sed etiam semiplenam probationem. Credibile enim non est, quod vir talis probitatis et famae, in periculo mortis aut scribat librum falsum, aut eum falsa continentem relinquat. Ita *Reinffestuel h. t. 106. aliique.*

Item mercaturae utilitas et favor invexit, ut mercatorum libri rite compositi, si tamen mercator sit integrae famaе, modicas, ac verosimiles summas in iis inscripserit, eaque tantum retulerit, quae ad mercaturam non ad alia spectent, semiplenam in scribentis favorem probationem faciant, adeo ut locus sit juramento suppletorio. Ita Costantin. *Vot. Decisio.* 396. et 407. Idem dicendum de aliis privatis scripturis, quarum veritatem comprobent adminicula.

At quid denique probant epistolae, vel literae missivae? Epistolae contra scribentem, si ab hoc sint recognitae, plene probant. *Ratio* est, quia per recognitionem scriptura evadit confessio illius, quod scriptum est; confessio autem est apta probatio contra confessum..... *Pro scribente* autem tum probat epistola missiva, quando ab eo, ad quem scripta fuit, acceptata est, ex gr. si Titius per epistolam Cajum moneat de debito, is vero epistolam accipiat, et postquam legit, non statim contradicat, cum posset; ex post facto Titius ex hac sua epistola potest probare, debitum contra Cajum, quia qui simpliciter acceptat epistolam, nec contradicit, aut remittit scribenti, censetur fateri, et approbare omnia, quae in illa continentur. Ita Schmalzgrueber *h. t. n.* 78 et 79.

ART. 3.

De Productione et Amissione Instrumentorum.

Productio instrumentorum idem est ac exhibitio instrumentorum in judicio facta ad probandam suam intensionem. Haec regulariter, et ordinarie fieri debet eodem modo ac fiunt aliae probationes, idest a lite contestata usque ad conclusionem in causa, ceu liquet ex *Cap. 9. h. t.* Et optimo sane jure. Siquidem non potest fieri ante contestationem litis, quia si ante litis contestationem producerentur, illa postea non probarent, nisi lite contestata iterum reproducerentur, cum ante hoc tempus, idest ante litem contestatam nulla lis existit, aut probatio. Non potest autem fieri post conclusionem in causa, quia post hoc tempus non amplius recipiuntur probationes, seu quia conclusio in causa est terminus exclusivus probationum adducendarum, cum facta conclusione jam liquere dicatur de causa. *Gloss. in Cap. 36. Verb. Liquere De Testibus.* Verumtamen justa suadente causa, et ante litis contestationem, et post conclusionem in causa instrumenta produci possunt; ex. g. si quis integrae fama sub juramento declaret se post conclusionem in causa nova instrumenta reperiisse; 2.º si instrumenta non sunt revera nova, sed appendices, etc.

Haec productio semel tantum fieri debet, at justa interveniente causa etiam iterum fieri potest. *Leg. Siquis §. final. ff. De Edend.* Verum hoc in casu juramentum praestare debet is, qui illam iterari petit. *Leg. 21. Cod. h. t.* Expensae autem, quae inserviunt hujusmodi productioni faciendae, ad producentem pertinent, suadente id aequitate naturali *Leg. Praetor ait 4. §. final. ff. de edend.* Fagnan. in *Cap. 12. n. 13. h. t.*

Editio vero instrumentorum aliud non est, quam exhibitio, seu communicatio instrumentorum facta coram iudice parti adversae; nam *edere* est *copiam describendi facere* *Leg. 1. §. 1. ff. De Eden.*

Hoc posito quaeritur, utrum litigans teneatur edere, seu communicare instrumenta parti adversae? Praemisso principio tradito in *Cap. 1. de Probat.*, scilicet, quod nemo teneatur ad producendum documentum, quod contra se militet, et adversario probationem suppeditet, huic interrogationi respondetur, quod reus regulariter non tenetur actori (licet Actor teneatur Reo) edere sua instrumenta, ceu clare desumitur ex *citāt. Cap. 1. De Probat.*, et ex *Leg. Qui Accusare 4. Cod. De Eden.* Et ratio disparitatis deducitur a DD. ex diversa conditione Actoris, et Rei. Siquidem actor libere venit ad iudicium, ideoque jam paratas habere debet suas probationes, Reus autem invitus trahitur ad illud. Porro neque juris, neque aequitatis ratio sinit, ut quis invitus arma,

quibus oppugnetur, adversario suo tradere cogatur. *Leg. Nimis Grave. Cod. De Testib.* Accedit, quod jura promptiora sint ad favendum Reo potiusquam Actori, et actore non probante, reus sit absolvendus.

Dixi *regulariter*, quia nonnulli sunt casus in quibus etiam Reus edere cogitur. Et 1.º si instrumenta sint communia utrique parti. *Cap. 12. h. t.* Et ratio est, quia instrumenta communia sunt quodam modo propria utrique parti; nam quod commune est meum est. *Leg. Servi electione ff de legat. 1.* Censentur autem communia sive *ratione proprietatis*, uti sunt instrumenta sumptibus communibus confecta, aut utrique parti donata, aut legata etc.; vel *ratione materiae*, si instrumenta communem materiem continent, uti sunt testamenta inter haeredes, et legatarios; vel *ratione negotii*, uti sunt instrumenta confecta ab exercente aliquod officium publicum, et tenente librum, in quo scribebat omnia negotia officii. Sic judex omnia acta judicii cuilibet interesse habenti edere debet *Cap. Quoniam 11. De Probat. et Leg. 2. Cod. De Edendo. 2.º* Si Actor intentionem suam jam habeat fundatam ex. g. si jam plene probavit praedium tale a Reo sibi esse venditum, nunc vero remanet quaestio, quantum praedium illud extendatur, vel nesciat quomodo, et quibus conditionibus venditum fuerit. Hoc in casu tenetur Reus ad hoc ostendendum, scilicet edere sua instrumenta, quia non petuntur principaliter ad impugnandum

Reum, sed solum ad coadjuvandam intentionem Actoris jam fundatam. 3.º Si Reus ipse utatur suis instrumentis, et illa producat in judicio. 4.º Potest Actor petere a Reo, ut exhibeat, quae necessaria sunt ad probandam suam replicationem, quia haec est receptio Actoris contra exceptionem Rei. 5.º Usurarii si negent se exercere usuras, compelli possunt etiam per censuras Ecclesiasticas, ut edant suos libros, seu instrumenta suarum rationum ad probandam intentionem Actoris. *Clem. Unic. §. Caeterum De Usur.* 6.º Reus edere debet sua instrumenta fisco contra se agenti, idque ex privilegio, quo fiscus gaudet. Quod privilegium multi extendunt ad Ecclesias, aliaque loca pia, ad causas matrimoniales, vel alias, in quibus vertitur favor pietatis, uti sunt causae alimentorum, dotis, et legati ad causas pias, et generaliter ad omnes causas favorabiles. Ita Piringh. *h. t. n.* 230. *aliique.* Praetermittuntur nonnulli alii casus apud auctores videndi; nam praemissi sunt principalliores.

Quaestio hic oritur, utrum totum instrumentum, vel tantum in ea parte edi debeat, circa quam lis versatur? Huic quaestioni responderi potest, instrumentum plura habens capitula non connexa totum tradendum esse judici, ut illud coram eo, et parte adversa legatur, quo sensu procedit *Caput. 7. De Privilegiis in 6. Dixi tradendum judici totum instrumentum* etiam in originali, si iudex petat, *Cap. cum Personae De Pri-*

vileg. in 6, quia iudicis partes sunt cognoscere, an instrumentum sit authenticum, vel legitimum, et an revera articulus, ut pars allegat, in eo contineatur; quod difficulter cognoscet, nisi toto instrumenti tenore inspecto, et intellecto. Dixi autem, ut *coram iudice, et adversa parte legatur*. Siquidem in hac recitatione haud tantum periculum imminet, ut suscitentur novae lites, sicut profecto suscitarentur, si totum instrumentum communicaretur parti; nam ex sola recitatione non tam plena hauriri potest notitia, quanta hauriretur, si instrumentum ipsum parti traderetur.

Qua de causa instrumentum non est totum edendum parti adversae, sed solum illud capitulum, de quo est quaestio, quo sensu procedit *Cap. 5. h. t.* sine ulla antinomia, vel correctione juris. Quod confirmari potest exemplo legatarii, cui non totum testamentum est edendum, sed illud tantum capitulum, quod eum respicit.

Verumtamen quid juris, si instrumentum amissum fuerit? Respondent Canonistae hujusmodi amissionem non obesse creditori, si aliis legitimis probationibus ostendere possit debitum *Leg. 1. Cod. h. t.*, quia instrumentum tantum est loco probationis, quae suppleri potest, ceu tradit *lex 10. Cod. eod.* Caeterum amissio instrumenti originalis tripliciter contingere potest: *Primo*, casu fortuito, v. g. incendio, naufragio, etc. *Secundo* ex proprio facto producentis. *Tertio*, ex facto adversarii instrumentum dilacerantis, aut

surripientis. Si instrumentum dicitur fuisse amissum casu fortuito, tunc oportet ut illud allegans probet hujusmodi casum fortuitum, simulque tenorem instrumenti. Ita Salicetus innixus *Leg. Sicut Iniquum Cod. h. t.*, ubi ait: « Si creditor » dicat se perdidisse casu instrumentum debiti, » non debent propterea, qui dicuntur debitores, » ad solutionem urgeri, nisi creditor probet casum, » et tenorem instrumenti ».

Porro tenor instrumenti amissi probari potest per testes duplici modo, scilicet vel per testes, qui deponunt de eo, quod est contentum in instrumento, utpote qui praesentes fuerunt contractui celebrato, de quo postea publicum instrumentum, nunc casu fortuito amissum, per notarium fuit confectum. Et hoc in casu sufficiunt testes idonei: testantur enim de proprio sensu, seu prout actus, quem tenor instrumenti exprimit, ipsis praesentibus est celebratus, et hoc modo perinde probant ac si instrumentum exhiberetur: vel per testes, qui licet tempore celebrati contractus laud fuerint praesentes, postea tamen instrumentum viderunt, ejusdemque tenorem legerunt. Verum ut tales testes rite probent tenorem instrumenti deperditi, opus est ut non modo sint viri boni et honesti, sed etiam valde periti, itaut potuerint defectus instrumenti agnoscere, et testari instrumentum illud non fuisse vitiosum.

At si dicitur instrumentum amissum fuisse ex facto producentis, puta quia creditor chirogra-

phum reddidit debitori suo, aut illud dilaceravit spe obtinendae solutionis, tunc hoc probandum est per allegantem, secus pro debitore stat praesumptio liberationis. *Leg. 2. §. 1. ff. De Pactis, leg. 24. ff. De Probationibus.*

Tandem si dicitur instrumentum periisse ex facto adversarii, puta quia illud laceravit, aut substulit, tunc necesse est, ut de hoc facto constet, seu legitime probetur: facta autem tali probatione per solum juramentum spoliati probantur contenta, seu tenor instrumenti, valorque rerum in eo contentarum. Ita desumitur ex *leg. Si de possessione 20. Cod. De Probat.* Idque in jure statutum fuit in paenam adversarii, quia probata tali fraude, seu violentia praesumitur contra ipsum, qui instrumentum dilaceravit, seu subtraxit.

Heic tamen sedulo animadvertendum est, quod hoc procedit in causis privatis, quando scilicet agitur de praejudicio juris cujuspiam privati instrumentum dilacerantis; minime vero quando agitur de praejudicio Ecclesiae, pupilli, vel minoris laedendi ex facto rectoris, tutoris, curatoris, et administratoris, siquidem *delictum personae*, puta Rectoris Ecclesiae, vel tutoris, et Curatoris instrumentum alterius dilacerantis, non debet in detrimentum Ecclesiae, pupilli, et minoris redundare juxta *regulam 76 juris in 6*, ideoque Ecclesia, pupillus, et minor possent alio modo

v. g. per testes ostendere falsitatem instrumenti parti adversae subtracti.

Denique heic Doctores, Canonistae finem imponunt quaerentes, quid juris, si allegaretur constitutio Principis, vel Papae, de qua judex dubitat, utrum authenticitate polleat? Quaestio hujusmodi resolvitur *in Cap. Pastoralis* 8. *h. t.* ubi Pontifex ita distinguendum esse putat, scilicet aut constitutio illa, de qua judex dubitat, est juri communi consona, aut dissona. Si primum, tunc judex debet judicare secundum eam; *cum non tam ipsius, quam juris communis auctoritate procedere videatur*. Si vero secundum, tunc judex nequit illa uti, sed ad Principem, sive Pontificem recurrendum est, qui fuit conditor ipsius; quandoquidem ejus est interpretari, cujus est condere, inquit *lex ult. Cod. de legibus*. Nunc de impugnatione instrumenti.

ART. 4.

De impugnatione instrumentorum.

Huc cum pervenerimus quaeri potest, utrum istorum instrumentorum fides possit everti? Ad hanc quaestionem tum Doctores, tum Canonistae respondent hujusmodi fidem enervari, infirmari, et everti posse per *impugnationem*. Impugnatur autem instrumentum variis modis: 1.º nempe ra-

tione *causae efficientis*, quod nempe factum sit ab eo qui non erat, nec esse poterat notarius legitimus; 2.º ratione *causae materialis*, quod nempe factum sit super negotio, de quo non poterat confici instrumentum, v. g. quia res erat illicita; 3.º ratione *causae formalis*, quia omissae dicuntur solemnitates a jure ad instrumenti valorem requisitae; 4.º ratione *productionis*, et *publicationis* quod nempe non sit debite productum etc.; 5.º Denique ratione *ipsius instrumenti*, quod scilicet sit falsum, aut suspectum. Idque probari potest. *Primo* ex contrarietate, si repugnantia complectatur, aut si producitur aliud priori repugnans. *Secundo* ex sigillo, quod non sit debite sigillatum, aut sigillum sit adulterinum, vel furtivum. *Tertio* ex rasura, cancellatione, deletione etc. maxime in parte substantiali, vel aliis conjecturis. *Quarto* ex depositione testium contra instrumentum deponentium. Ita Schmalzgrueber *h. t. n. 96*.

Nunc quaeri potest, an instrumentum totum corruat, si in aliqua parte falsitas contineatur? Huic dubio responderi potest distinguendo: aut instrumentum habet plura capitula inter se connexa, sed disparata, et tunc falsum in uno non praesumitur falsum in caeteris articulis separatis, saltem si falsitas non contingit ex malitia, et dolo notarii, quia utile non debet vitari per inutile, quando unum potest ab altero separari. Aut falsitas reperitur in articulo connexo cum aliis, et quidem tali, qui attingat substantialia instru-

menti, et tunc totum suspectum reddi arguitur ex *Can. 17. Caus. 3. Quaest. 9.* Ita DD.

Plura heic proferri potuissent ad hujus tituli materiam plenius evolvendam, atque explicandam, sed fines praelectionibus statuti impedimento fuerunt. Hinc ad uberiores rerum notitiam auctores consuli possunt, et praecipue Schmalzgrueber noster *t. h.*

TITULUS XXIII.

De Praesumptionibus.

Probationibus per testes, et instrumenta accedunt praesumptiones, quae sicut loco probationis solent quandoque in judicio afferri, hinc B. Raymundus post proprie dictas probationes hunc titulum subjicit.

Istarum aliquando tanta est vis, ut veritas a iudice cognoscatur, etiam antequam juridice probetur; ideoque praesumptio dicta est *a prae*, et *sumptio*, quasi *ante sumptio*, quae scilicet aliquoties ante legitimas probationes aliquid sumit pro vero. Multa de his dici possent, sed ne limites praelectionum transgrediamur, nonnulla obiter proferemus.

Praesumptio definitur, quod sit « *rationabilis* » *conjectura* (vel probatio) *rei dubiae, collecta ex*

» *argumentis et indiciis, quae per rerum circum-*
 » *stantias frequenter eveniunt* » seu praesumptio
 est *judicium de re dubia ex indiciis deductum*, et
 ut loquuntur civiles leges est consequentia, quam
 lex, aut judex ex facto cognito ad incognitum
 deducit. Ipsa fundatur in veritate, et eruitur ex
 veritatis signis, quae certa non sunt, sed tantum
 vel magis, vel minus probabilia. Quare longe dif-
 fert a fictione juridica, quae falsitati revera inni-
 titur, et quod non est neque fuit, assumit ut ve-
 rum ex justa et probata causa ad aliquem effec-
 tum juris inducendum aequitati naturali non re-
 pugnantem. Sic jus canonicum fingit beneficiatum
 studiis vacantem choro praesentem ad lucrandos
 fructus beneficii, cum sit absens; et monachum
 quoad potestatem exercendi certos actus civiles
 esse mortuum, cum vere vivat. Similiter jus ci-
 vile fingit esse natum, qui adhuc existit in utero,
 quando agitur de ejus commodo; fingit patrem et
 filium in quibusdam negociis esse unam personam,
 cum sint duae. Hujusmodi juris fictionibus a le-
 gibus Romanorum introductis, ad bonum com-
 mune saepe utitur jus civile, raro autem jus ca-
 nonicum. Devoti, *lib. 3, t. 9, §. 28. in not.*

Praesumptio varias patitur divisiones. Alia
 enim est praesumptio *juris*, alia *hominis*. Prae-
 sumptio *juris*, quae etiam dicitur *Canonis*, et
legis, ea est, quae ex juris auctoritate, ac prae-
 cepto procedit, quando scilicet lex ipsa ex aliquo
 indicio rem dubiam colligit, sive quae in ipso jure

est scripta, vel a lege approbata, seu quando suppositis certis circumstantiis lex vel canon aliquid conjicit. Praesumptio *hominis*, seu *judicis* e contra est, quae nullo jure scripta reperitur, sed juxta rerum, et circumstantiarum exigentiam, ac varietatem ex variis verosimilibus conjecturis, seu indiciis prudentis hominis, scilicet judicis arbitrio concipitur, seu formatur.

Praesumptio juris subdividitur in praesumptionem *juris tantum*, et in praesumptionem *juris et de jure*. Praesumptio juris tantum est illa, cui jus tamdiu innititur, donec contrarium probetur; contra enim hujusmodi praesumptionem probatio in contrarium admittitur. Hinc ex jure praesumitur baptizatus, qui natus est, et educatus inter christianos *Cap. Veniens 3. de Praesbyt. non baptiz.* Quilibet praesumitur bonus, nisi probetur malus. *Cap. Mandata 6. h. t., Cap. Semel malus 8. De Reg. Jur. in 6.* Item hac praesumptione juris vicinus praesumitur scire ea, quae facta sunt in vicinia. *Cap. 7. h. t. cui concordat Caput. 8. eod.* Item praesumitur filius ex uxore natus, cum qua vir cohabitavit. *Leg. Filium P. 6. De His, qui sui, vel alieni Jur. sunt.* Item si chirographum debitoris sit cancellatum, vel deletum, praesumitur creditori esse satisfactum *Leg. Si Chirogr. 24. ff. De Probat.* Et sic de aliis pluribus.

Praesumptio vero *juris, et de jure* ea est, cui jus adeo fortiter innititur, ut eam plene pro veritate habendam esse decernat. Dicitur *juris*, quia

lege introducta est, et *de jure*, quia super tali praesumptione lex inducit firmum jus, et eam habet pro veritate ita ut ipsa in foro judiciali tantum operetur, quantum ipsa veritas, et contra hanc praesumptionem regulariter non admittatur probatio in contrarium, textu expresso in *Cap. Is, qui Fidem. 30. De Sponsal.* « ibi » *Contra praesumptionem hujusmodi non est probatio admit-tenda*, nisi de contraria veritate aperte constet, quia tunc omnis praesumptio cessat, et cedit veritati. *Arg. Cap. Super. Hoc. 5. De Renuntiat., Leg. Continuus 137. De Verb. Signif. Leg. Ult. ff. Quod metus Causa, Leg. Imperatores ff. De Probat.* uti inferius.

Hujusmodi autem praesumptionis *juris, et de jure* plurima exempla habentur in utroque jure. Ne vero nos nimii simus, unum et alterum affere-mus. Sic in *Cap. Is, qui Fidem 30 De Sponsalibus* cognoscens sponsam de futuro praesumitur in ma-trimonium consensisse, ita ut non admittatur pro-batio in contrarium. Hodie tamen tale matrimo-nium praesumptum propter subsequentem copulam carnalem, tamquam clandestinum est reproba-tum, atque irritatum per Concilium Tridentinum *Sess. 24. Cap. I. De Reformat. Matrimonii*. Item, cognoscens sibi desponsatam sub conditione, prae-sumitur conditionem remisisse, et absolute in matrimonium consensisse. *Cap. Per tuas 6. De Condition. Apposit.* Similiter per annum cum di-midio cohabitans viro, cui coacte nupserat, prae-

sumitur in eum libere consensisse, et adhaerere ei tenetur, perinde ac si ab initio libere consensisset. *Cap. Ad id. 21. De Sponsalibus.* Sic in *Leg. Ult. Cod. Arbitr. Tutelae* praesumitur, quod res in inventario a tutore descriptae vere fuerint in bonis defuncti, nec regulariter admittitur idem tutor ad probandum oppositum. Sic in *Leg. 23 in princ. Cod. Ad Senatus consultum Vellejanum* mulier fidejubens pro aliquo, accepto pretio, si super ista fidejussione conficiatur instrumentum tribus testibus firmatum, in quo contineatur eam pecuniam pro fidejussione accepisse, Senatus consulti exceptione uti non potest, quia praesumitur non ex levitate, et fragilitate sexus, sed cupiditate pecuniae illectam intercessisse.

Diximus praesumptionem juris, et de jure *regulariter* non admittere probationem in contrarium, quia nonnulli sunt casus, in quibus contra eam probatio admittitur. Et 1.º admittitur propria confessio ejus, pro quo stat talis praesumptio, quia is, in cujus favorem jus praesumit, confitendo contrarium, tollit praesumptionem juris, quae erat in sui favorem ex gr. est praesumptio juris, et de jure adversus tutorem pro pupillo, quod res in inventario a tutore descriptae vere fuerint in bonis defuncti; at si pupillus major factus fateatur res illas per errorem fuisse descriptas in inventario, praesumptioni praevalebit confessio. Et merito, quia licet praesumptio juris, et de jure a lege pro veritate habeatur, non tamen

est ipsa veritas: igitur si per confessionem, quae est optima veritatis probatio, detegatur veritas, praesumptio vim habere non potest, praesumptionem enim veritati cedere debet ait *Citat. Lex Imperatores ff. de probationibus*. 2° Admittitur contra eam probatio per evidentiam facti, seu per notorium. 3° Quae fit per testes et instrumenta. 4° Si contra eum admissa est probatio, nec aliquid a parte oppositum etc. etc.

Praesumptio autem *hominis* etiam ipsa subdividitur, alia enim est *vehemens*, seu *gravissima*; alia *gravis*, seu *probabilis*, et alia *levis*. Praesumptio *vehemens*, seu *gravissima* habetur, quando per eam animus iudicis per urgentes conjecturas vehementer movetur, et quasi violenter trahitur ad credendum. Exemplum hujus vehementis, seu violentae praesumptionis habetur, si mulier undecimo mense post mortem mariti pareret, tunc enim animus vehementer movetur, et quasi trahitur ad credendum, quod istius mulieris partus ex fornicatione provenerit. Alterum exemplum potest esse sequens. Agnes lac habet in uberibus, ergo est corrupta, quia natura lac praebet propter generationem prolis. Alterum denique exemplum suppeditat *Cap. Afferte 2. h. t.* ubi refertur factum Salomonis puerum dividi jubentis, ut agnosceretur quatenus esset vera mater. Praesumptio *gravis*, seu *probabilis* est, quae oritur ex probabilibus, et minus urgentibus conjecturis, et indiciis. Exemplum hujusmodi praesumptionis haberetur, si quis crederet, quod non sit virgo

illa foemina, quae saepe in obscuris, et remotis locis sola cum juvenibus et uxoratis versari, visa fuerit. Praesumptio vero *levis*, seu temeraria est, quae ex levibus, et minus probabilibus conjecturis, et indiciis oritur. Exemplum istius esse potest, si quis suspicaretur Petrum esse adulterum, quia interdum conversatur cum alterius uxore, etsi non in loco suspecto. Verumtamen hae non sunt diversae species praesumptionum, siquidem ex eo quod sit major, vel minor suspicio, hoc non variat speciem.

Quid autem operentur praesumptiones istae, seu quinam sit earum effectus, nunc paucis dicemus. Praesumptio *levis*, seu temeraria nihil penitus probat, sed est omnino rejicienda, ceu tradunt textus in *Cap. Primo semper* 13. *caus.* 2. *q.* 1. *Cap. Oves* 9. *Caus.* 6. *q.* 1, *Cap. Inquisitioni tuae* 44, §. *finali De Sententia Excomun.*, ubi expresse statuitur conscientiam *levis*, et temerariae credulitatis esse expellendam. Praesumptio vero *gravis*, seu probabilis aut est sola, aut est coadjuvata aliis; si sola est, probat tantum semiplene, ceu clare patet ex *Cap. Inquisitioni tuae* 44 §. *final. de Sententia Excom.*, et ex *Cap. Tertio loco* 14 *De Praesumpt.*, in quo habita tali praesumptione defertur partibus iuramentum suppletorium. Porro quisque ingenio suo facile percipit, illud deferri haud potuisse, si praesumptio illa semiplene non probasset. Ita passim Doctores. Si vero adjuvetur e. g. per publi-

cam famam, vel alia adminicula, tunc facere potest plenam probationem, ceu clare colligitur ex *Cap. Illud. 11 De Praesumpt.* juncto eius sum-mario, ubi traditur per diutinam cohabitationem, et famam de Matrimonio, aliaque adminicula probari matrimonium. Praesumptio tandem *vehemens*, seu gravissima, et violenta facit plenam probationem, adeo ut sufficiat ad condemnationem saltem in causis civilibus non nimium arduis per *text. in Cap. Affinitate 2. De Praesumpt.* ubi refertur, quod Salomon regum sapientissimus ex huiusmodi vehementi, et violenta praesumptione tulerit sententiam definitivam inter duas foeminas de filio vivente coram eo litigantes. Diximus *in causis civilibus non nimium arduis*; quia causae civiles arduae, et magni momenti aequiparantur criminalibus, ideoque acriter inter se disputant Doctores et Canonistae utrum in ipsis possit Reus condemnari ex praesumptionibus etiam vehementibus, seu violentis. Consule Reinfestuel hoc loco.

Idem dicendum de praesumptione *juris, et de jure*, quia cum haec censeatur vera, et plena probatio, et pro veritate habeatur, sequitur ex ea ferri posse sententiam definitivam. Imo etiam ex praesumptione juris tantum, quia et haec dicitur liquida, et manifesta probatio, dummodo per contrariam probationem non fuerit elisa, et improbata. Hinc liberat eum ab onere probandi, in cujus favorem stat, et sufficit communiter ad sententiam fovendam, nisi elidatur probationibus in contra-

rium uti mox innuimus. Ita omnes Canonistae, et huic regulae conformis est jurisprudentia Tribunalium. Utrum autem praesumptio *hominis* probet, et ex ea ferri possit sententia, si lege non nitatur, id in praxi pendet ex arbitrio prudentis judicis, qui examinare debet quanta fides ei haberi possit. Ita Menoch., aliique.

Verum hic quaeri potest, quid juris in concursu plurium praesumptionum inter se pugnantium? Huic interrogationi responderi potest, fortiores praevalere debilioribus ad monitum *Cap. 3. Qui filii legit. et Leg. 25. ff. de Probat.* Proceditque haec regula etiam in concursu praesumptionis hominis, et praesumptionis juris, si enim praesumptio hominis validior, et verisimilior sit praesumptione juris, tunc haec illi praevalet, et vincit *arg. legis q. 3. §. 3. de legat. 3.* Et ratio est, quia cum jus partium in foro externo desumatur ex allegatis, et probatis, quanto fortior, et potentior est praesumptio, quae allegatur, tanto certius est jus, quod ex illa desumitur.

Ad cognoscendum vero, quatenus praesumptio sit altera validior, et fortior nonnullae regulae traduntur a Doctoribus, inter quos sequentes recensentur: 1.º Praesumptio in specie praevalet praesumptioni in genere *regul. juris 34. in 6.* 2.º Praesumptio pro parte benigniori praevalet praesumptioni contrariae, *arg. leg. semper. 56. ff. de reg. jur.* Hinc si aliquis ex duplici titulo sit debitor, et debitum solvat *non* expresso titulo so-

lutionis, praesumitur ex illo solvisse, qui solventi plus commodi affert. 3°. Praesumptio stans pro valore actus, vel causa favorabili, vel bono animae praevalet oppositae. *Cap. 25. de V. S.* Caeteras vide penes Auctores.

TITULUS XXIV.

De Jurejurando.

Saepe contingere potest, ut litiganti non jus, sed probatio in judicio deficiat, hinc ne ex defectu probationum aliquis prohibeatur assequi, quod suum est, salubriter institutum fuit, ut juramentum vel a parte, vel a iudice alteri litiganti deferatur, sicque lis decidatur, quae aliter definiri nequiret. Unde patet finem juramenti in judicio delati esse rei controversae confirmationem, et litis decisionem. Ad rem Apostolus *Hebr.* 6. v. 16.

» *Omnis controversiae finis ad confirmationem est*
» *juramentum* ». Et Jurisconsultus Cajus *Leg.* 1.
ff. h. t. « *Maximum remedium expediendarum*
» *litium in usum venit jurisjurandi religio* ».

Cum igitur juramentum in defectum aliarum probationum saepe in judiciis adhiberi soleat, hac

de re non immerito B. Raymundus post titulos de confessis, de testibus, et attestationibus, de instrumentis et praesumptionibus, praesentem subjicit.

Jusjurandum *a jure* nomen accepit, eo quod instar juris sit observandum. Alio nomine appellatur etiam *sacramentum*, ceu perhibent *Caput Omnes 1 Si De Fer., et Auth. Sacramenta Puberum. Cod. advers. Vendit.* Verumtamen nonnulli Doctores discrimen statuunt inter juramentum, et sacramentum, affirmantes quod juramentum denotet quodcumque dictum, vel assertum juratum; sacramentum vero specialiter significet asseverationem religiosam super re sacra, libro Evangeliorum, altari, vel reliquiis sanctorum praestitam. Vide Gonzalez. *in Cap. Etsi Christus 26. N. 7.*

Quidquid vero de hoc sit, jusjurandum definitur « *Invocatio divini nominis in testimonium* » *alicujus rei* » Dicitur *invocatio*, ut agnoscatur, jusjurandum a voto maxime differre: nam voti essentia in sola promissione Deo facta consistit, essentia autem juramenti in invocatione, quod non solum explicite, sed etiam implicite fieri potest. Dicitur vero *divini nominis* ad denotandum, quod jurare ille proprie dicitur, qui cum aliquid affirmat, vel negat, Deum in veritatis aut promissionis testem adducit.

Porro misso, quod circa Juramentum effutiunt haeretici, quorum error a Valdensibus et Anabaptistis resuscitatus fuit, ipsum si debite fiat, honestum est, et laudabile, ceu patet 1° ex *Deuter.*

6. v. 13. : « *Dominum Deum tuum timebis, illi*
 » *soli servies, et per nomen ejus jurabis* » ex
 Psalm. 62. v. 12 « *Laudabuntur omnes, qui ju-*
 » *rant in eo* ». 2° Ex usu gentium omnium.
 3° Ex praxi cunctorum Tribunalium tam sacrorum,
 quam prophanorum. Ratio est, quia juramentum
 est actus religionis, et Latriae, quo cultus divinae
 veracitati exhibetur. Verum de hoc fusius disse-
 rere ad theologos pertinet.

Ut ipsum rite praestetur tres comites habere
 debet, scilicet *veritatem, judicium, et justitiam*,
 juxta illud: « *Jurabis, vivit Dominus, in justitia,*
 » *in judicio, in veritate.*—Jerem. 4. v. 2. » *In*
veritate jurat, qui Deum non assumit in testem
 falsi, sed de re pronuntiat, quam scit, et prout
 scit. In *judicio*, qui prudenti intellectus conside-
 ratione ac pia, et reverenti voluntatis affectione
 non sine necessitate, aut magna utilitate jurat,
 seu qui non temere, et inconsiderate, sed cum
 praevia deliberatione non solum veritatis, sed
 etiam causae jurat, quia in causa sola necessi-
 tatis, aut valde magnae utilitatis adhiberi potest.
 In *justitia* denique jurat, qui aequissimi Numinis
 testimonium non adducit in confirmationem rei
 iniquae, et peccato obnoxiae, eo quod juramentum
 non est vinculum iniquitatis, ceu loquitur *Cap. 18.*
h. t. Hinc si promissorium est juramentum, id in
 eo promitti debet, quod justum, honestum, et lici-
 tum existit; si vero assertorium est, id in eo asseri
 debet, quod nemini injuriam irroget.

Juramentum variis modis, et in plures species dividitur: nos brevitatis amore celebriores tantum, et hujus loci magis proprias divisiones afferemus. Prima itaque divisio est in *judiciale*, et *extrajudiciale*. Primum est illud, quod in judicio praestatur. Secundum quod extra judicium emittitur. Judiciale autem juramentum aut respicit partes litigantes, aut decisionem causarum: si respicit partes litigantes dividitur in juramentum *calumniae*, in juramentum *malitiae*, et in juramentum *de veritate dicenda*, de quibus in *tit. 7*, jam disserimus.

Si vero juramentum judiciale respicit decisionem causarum, tunc dividitur in *juramentum decisorium litis*, et *juramentum in litem*. Primum est illud, per quod lis principalis deciditur; secundum est illud, per quod deciditur aestimatio rei. Unde juramentum istud appellatur etiam juramentum aestimatorium.

Juramentum decisorium litis subdividitur in *voluntarium*, *judiciale*, (intellige de juramento judiciali specificè sumpto) et *necessarium*. Quid sit voluntarium, quid judiciale, quid necessarium inter latinos, et graecos non satis constat, his *judiciale* appellantibus, quod illi *necessarium* dixerunt. Sed cum istam tantum de nomine dissonantiam, et quaestionem esse jam olim suo tempore Azo observaverit in *summa Cod. h. t. De Rebus Creditis, et Jurejurando n. 6 in fin.*, hinc

rectius fuerit, ea disputatione praetermissa, rem ipsam excutere. Sed de hoc inferius.

Juramentum autem in litem seu aestimatorium subdividitur: 1.º in juramentum in litem *de veritate*, 2.º in juramentum in litem *de affectione*, 3.º in juramentum in litem *de interesse*. *Juramentum in litem de veritate*, seu vera aestimatione est illud, quod deferretur spoliato, aut damnum passo super vera aestimatione, seu valore rei per vim, aut dolum alterius amissae, quando alia probatio non suppetit *Leg. In Actionibus*, 5, §. *Sed et in ff. De In Litem Jurando*. Res illustrari potest exemplo. Si quis legitime probaverit violentiam sibi factam, non tamen singula ablata liquido probare valeat, eo quod difficile sit probare singulas minutas quantitates, seu parvas res ab hoc sibi ablatas fuisse, tunc judex inspecta personarum et negotii qualitate, debet damnum illatum taxare et postea damnum passo juramentum super rebus sibi ablatas, earumque valore deferre, quod videlicet tantum et non minus sibi ablatum fuerit, et in tali casu erit standum ejus juramento usque ad quantitatem taxatam, textu expresso in *Leg. Si Quando* 9. *Cod. Unde Vi.*, et *Cap. Super Eo*. 7 *De iis, quae vi metusque causa fiunt*.

Juramentum autem in litem *de affectione* est illud, quod deferretur spoliato, aut damnum passo, non tantum super vera aestimatione, seu valore rei sibi dolo ablatae, vel destructae, sed etiam quantum res illa valebat juxta suam affectionem. Si quis enim v. g.

mihi abstulerit, aut destruxerit codicem, seu librum valentem comuni aestimatione quinque scuta, et ego illum non dedissem pro decem scutis, eo quia mihi carissimus erat ob singulares annotationes magno meo labore in ipso conscriptas, tunc judex in poenam dolose, aut contumaciter restituere recusantis, potest mihi injuste spoliato deferre juramentum, quo juxta etiam meam privatam affectionem erga talem codicem, seu librum illum, sic aestimem, et jurem quod illum nec dedissem pro decem scutis, et inde judex, si non prius taxavit, potest ipsum taxare et juxta communem aestimationem, et privatam meam et limitatam, et rationabilem affectionem. *Leg. Videamus 4. § Deferre et § Item videndum. ff. De In Litem Iuran., et ibi Glos. V. ex magna causa, vers. In dicas.*

Denique juramentum in litem *de interesse* est illud, quod defertur et praestatur super interesse singulari, et extra rem. Si quis enim v. g. pecuniam penes me deposuerit tali tempore restituendam, et ego dolose pro tali tempore non restituerim, et ideo ipse grave damnum sit passus, eo quod ex defectu talis non restitutae pecuniae perdiderit pignora sub usuris, vel fuerit coactus emere merces interim pretio adauctas, tunc judex propter meam dolosam et culpabilem dilationem restituendi pecuniam, potest deferre deponenti juramentum in litem de suo interesse singulari extra rem, scilicet ut ipse juret in litem secundum aestimationem damni, quod passus est ratione meae dilatae culpa-

biliter, et dolose ultra conventum tempus restitutionis talis pecuniae et hujusmodi, *Leg. Nummis* 3, § *Nisi Forte*, ff. *De In Litem Jurando*.

Verum divisio praecipua, celeberrima et frequentissima juramenti est in *assertorium* et *promissorium*. Assertorium est illud, quo aliquid affirmamus, vel negamus invocantes Dei nomen in confirmationem assertionis, vel negationis. Promissorium autem est illud, quo invocantes divinum nomen suscipimus aliquam obligationem in futurum explendam, et solet adjungi contractibus, et conventionibus in genere.

Cum vero praecipue super juramento promissorio, et voluntario, et judiciali, et necessario nonnullae insurgere possint, et soleant quaestiones, quae haud leves secumferunt difficultates, hinc de ipsis separatis, ac distinctis paragraphis sermonem institui operae pretium duximus. Sit itaque

§. 1.º

De Juramento Promissorio.

Juramentum hoc in legislatione Ecclesiastica consideratur uti actus religionis, qui ad confirmationem promissionis, seu contractus, aut pacti alicujus corroborationem adjicitur. Ex quo haec duo sequuntur. *Primo* scilicet, quod hujusmodi juramentum non immutat naturam contractus,

accedit enim ipsi contractui. Hinc sicut accessorium relinquit principale in sua nativa, et propria substantia, ita iuramentum hoc relinquit contractum, cui accedit, in sua propria indole, et natura. Hac de re obligatio orta ex hoc juramento est consentanea obligationi, quae oritur ex negotio ex gr. si iuramentum adjiciatur contractui resolubili, posita istius resolutione, resolvitur etiam obligatio juramenti, et in genere cessante obligatione contractus, cessat etiam obligatio juramenti. *Secundo* quod ex hujusmodi juramento duplex oriatur obligatio, *religionis* videlicet, et *justitiae*: religionis, qua iuramentum, *justitiae*, qua contractus, scilicet eum, qui juravit, teneri ad praestandum quod promisit, ex duplici capite, videlicet ex justitia et ex religionis virtute. Ita communis *ex Capp.* 8. et 28, et *ex Cap.* 2. *de pactis in-6.*^o Et merito; si enim iuramentum non servaretur, auctoritas Dei in testem promissae fidei vocati despiceretur.

Obligatio propria juramenti prout procedit ex virtute religionis est omnino personalis, solumque jurantem afficit, et non transit ad haeredes, seu successores eius. Ita Reinffestuel *h. t. n.* 103. Piring. *h. t. n.* 146. Et ratio est, quia religio juramenti, ejusque obligatio non nisi propria voluntate suscipi potest, adeoque non transit ad alias personas propria voluntate ad talis juramenti obligationem non concurrentes. Obligatio autem juramenti, prout procedit ex virtute justitiae est rea-

lis, ideoque transit ad haeredes, et successores, quia promissio ab una parte jurata, et ab altera acceptata non est merum juramentum, sed est verum pactum; atqui obligatio pacti praesertim juramento firmati transit ad haeredes, sicut aliae obligationes *Leg. Veteris. 13 ff. De Contr. Stipulatione, Leg. Si pactum ff. De Probationibus*. Ergo etc. Unde haeredes tenentur dare puellae dotem, vel pauperibus eleemosynam, si eorum auctor cum juramento promisit dare dotem, et eleemosynam; secus peccant contra justitiam, non tamen contra religionem; ideoque non sunt rei perjurii si juramentum violent.

At licet obiigatio hujus juramenti promissorii ex parte jurantis sit personalis, ex parte tamen ejus, cui juratur, est realis transiens ad successores, ceu desumitur ex *Cap. Veritatis 14. h. t. et ex Leg. 9. ff. De Probatione*. Unde sequitur quod si Titius juravit se centum scutata daturum Cajo acceptanti, si Cajus moriatur ante solutionem, obligatur Titius eam pecuniam solvere haeredibus Caji ex vi promissionis juratae a Caio acceptatae. Et ratio est, quia promissio, et quicumque contractus, etiamsi id non fuerit expressum, nisi aliter constet de contrahentium intentione, ad haeredes illius transit, cum quo contractum est, ceu clare innuitur a mox citata *Lege 9. ff. De Probat.*, ubi legitur: « *Quia plerumque tam haeredibus nostris, quam nobismetipsis cavemus* ».

Ut vero heic agnosci possit et valeat, qua-

tenus juramentum hoc obliget, seu quando observandum sit, tres regulae praecipue receptae sunt. Prima est: *Omne juramentum observandum est, quod non vergit in dispendium salutis aeternae, et in alterius praejudicium non redundat.* Sumitur id ex *Cap. Cum Contingat* 28., ex *Cap. Licet.* 2. *h. t.*, et ex *Cap. Quamvis De Pact. in* 6. Ex qua regula colligitur obligatorium esse juramentum, quo mutuatarius usurario jurat se soluturum usuras *Cap. Debitores.* 6. *h. t.*; quo filia accepta dote jurat se illa contentam fore, et ad bona paterna non regressuram, *cit. Cap. Quamvis*; quo mulier in alienationem rei dotalis consentiens jurat, se illam non revocaturam, *cit. Cap. Cum Contingat*, et *cit. Cap. Licet.* Et ratio est, quia haec impleri possunt sine peccato, ideoque sequitur obligatio implendi, ne nomen Domini in vanum sit assumptum.

Secunda regula est: *Non est obligatorium juramentum, quod contra bonos mores praestitum est.* Ita *regula juris* 58. *in* 6. Porro contra bonos mores censetur esse, si contineat turpitudinem ex parte objecti, quia jure naturali, divino, et etiam canonico prohibitum est: quale est juramentum de furto faciendo, de non sanctificando die festo, de beneficio permutando, vel resignando sine licentia Ordinarii, etc.: 2° Si cedat in praejudicium boni publici, et privati; 3° si invitat ad liberius delinquendum.

Tertia regula est: *Juramentum non est vin-*

culum iniquitatis, ut dicitur in *Cap. Quanto* 18. *h. t.* Hinc irritum esset juramentum, quo filius juraret se parentibus debitum honorem, et reverentiam non exhibiturum. *Cap. Cum Quidam* 2. § *Illi vero h. t.* Irritum esset juramentum, quo religiosus juraret se in professionis suae monasterio non permansurum *Cap. Sicut.* 13. *h. t.* Irritum esset juramentum, quo Praelatus juraret se res Ecclesiae suae injuste ablatas non repetiturum etc.

Verum quid juris si juramentum hoc impediret majus bonum? Huic interrogationi respondet noster Schmalzgrueber *Part. 3. tit. 24. §. 6. n. 74*:
 « Quando juramentum est impeditivum majoris
 » boni, distinctio est adhibenda; vel enim pro-
 » mittitur aliquid ad honorem, et cultum Dei, vel
 » in favorem, et gratiam hominis. Si *primum* non
 » obligat; quia est species voti, quod esse debet
 » de meliori bono: ideoque non obstante voto
 » etiam jurato de ineundo matrimonio, licita est
 » vita religiosa, clericalis, aut caelebs. Si *secun-*
 » *dum*, etsi impeditivum sit majoris boni, obligat:
 » quia generaliter omne juramentum praestitum
 » homini servandum est, quod non vergit in di-
 » spendium salutis aeternae, et alteri non prae-
 » judicat. *Cap. Quamvis, Cap. Licet, Cap. Cum*
 » *Contingat h. t.* Excipiuntur sponsalia jurata;
 » nam in his juramentum non impedit, quominus
 » jurans ingredi religionem possit: et ratio est,
 » quia iisdem inest tacita conditio, *nisi ingrediar*,

» *et profitear religionem* per textus *Cap. Verum 2.*
 » et *Cap. Ex Publico 7. De Convers. Conju-*
gat. » Ex quibus omnibus colligitur, quod
 res de se bona, et majoris boni non impeditiva est
 materia hujus juramenti.

Post haec quaeritur, an, et quomodo juramentum promissorium confirmet contractus, pacta, promissiones, et actus, quibus accedit. Huic dubio respondit Schmalzgrueber *p. 3. tit. 24. n. 83.* « ibi »
 « Celebris est haec quaestio apud Doctores, quam
 » antequam resolvam, *notandum* 1.º est, tunc dici
 » per juramentum firmari contractum, quando
 » ex promissione, alioquin infirma per hoc, quod
 » juramentum illi addatur, nascitur non solum
 » obligatio religionis erga Deum, quae nascitur
 » ex omni juramento valido, sed etiam justitiae
 » respectu hominis, videlicet promissarii, ita ut
 » huic acquiratur jus adversus promittentem, quo
 » hic non tantum ex virtute religionis, sed et-
 » iam justitiae, aut fidelitatis teneatur stare con-
 » tractui, etiamsi juramenti, quod contractui ad-
 » jectum erat, relaxatio impetretur. Quando autem
 » ex promissione jurata nulla nascitur obligatio
 » respectu hominis, cui fit promissio, sed tantum
 » respectu Dei, tunc juramentum non firmat con-
 » tractum, sed vocatur *per se stans*, seu inducti-
 » vum obligationis; quia solum eam inducit obli-
 » gationem, quam secum trahit, neque ulterius
 » progreditur ad firmandam promissionem, sed
 » ita invalidam illam relinquit, ac si non esset

» appositum juramentum. Exemplum est in pro-
» mittente sub juramento usuras; neque enim ex
» tali promissione jurata usurarius jus ullum
» acquirit, ut sibi usurae solvantur.

» Notandum 2.º est, si juramentum accedat
» contractui alias firmo, et valido, juramentum
» hoc operari, ut ultra obligationem justitiae, quam
» contractus sibi annexam habet, inducat etiam
» obligationem religionis, adeo ut si forte contra-
» hens non absterretur turpitudine injustitiae,
» saltem absterreatur gravitate, et poenis perjurii
» a violatione contractus; ipsa autem obligatio
» justitiae eo casu per juramentum adjectum non
» crescit, cum tunc tantum fit accessorium con-
» tractus.

» Notandum 3.º denique venit, si contractus sit
» jure naturae irritus, eundem per juramentum
» non confirmari, ut omnes facile DD. consentiunt:
» et ratio est, quia juramentum non potest sup-
» plere defectum substantialem, ob quem con-
» tractus jure naturae nullus est, ut per se patet.
» Idem dic de contractu, qui jure naturae est ir-
» ritabilis; et hinc qui dolo, metu injusto, aut
» usuraria pravitate extortus est, etsi juramentum
» illi addatur, ex vi contractus firmitatem non
» habet, sed tantum servandus est ex obligatione
» religionis juramenti, quamvis hoc a iudice re-
» laxari possit.

» Punctum itaque controversiae solum procedit
» de contractibus jure positivo nullis, non quidem

» divino (nam lex humana, ex qua sola juramen-
 » tum vim contractus confirmandi habere dicam,
 » circa ea, quae juris divini sunt, nihil potest
 » disponere) sed humano. Hinc est

» Dubium primum. An juramentum habeat vim
 » confirmandi contractus jure positivo nullos, vel in-
 » validos? Negativam defendunt Jason *in Auth. Sa-*
 » *cramenta Puberum Cod. Si Advers. Vendit. n. 37,*
 » et alii ex modernis non pauci primi nominis DD.
 » hanc rationem dantes, quia scilicet non apparet,
 » unde juramentum vim istam habeat; non enim
 » 1° hanc vim habet ex *jure naturali*, et *ex natura*
 » *sua*; quia ex natura sua plus non exigit, quam ut
 » jurans efficiat, quod juramento interposito pro-
 » misit, ne Dei nomen et testimonium assumptum
 » sit in vanum: quae est obligatio religionis, et
 » optime impleri potest, etiamsi contractus inva-
 » lidus maneat, ut patet ex juramento, quod usu-
 » rarum promissioni adjectum est. 2.º Non *ex*
 » *jure civili*, quia nusquam invenitur quod vis
 » ista per jus civile tribuatur juramento; imo con-
 » trarium non leviter colligitur ex *Leg. Non Du-*
 » *bium. 5. in fin. Cod. De Legibus*, ubi Imperator
 » non solum prohibet apponere juramentum con-
 » tractibus lege reprobatis, sed illud irritat, et
 » annullat. Idem dici videtur *Leg. Juris Gentium*
 » *7. §. et generaliter. 16. ff. De Pactis*, ubi
 » Ulpianus, *nec jusjurandum* ait (addit pacto, quod
 » *jure communi remotum est*) *servandum esse*. Et
 » confirmatur ex *Leg. Si quis 112. §. fin. ff. De*

» *Fideicommiss.* 1. ubi *jusjurandum contra vim*
 » *legum, et auctoritatem juris in testamento scrip-*
 » *tum, nullius esse momenti* dicitur. 3.º Non ex
 » *jure Canonico*; quia dici potest, quod textus,
 » qui citantur in contrarium loquantur de con-
 » tractibus validis, vel si de invalidis in aliquibus
 » sermo est, intelligi debent de obligatione reli-
 » gionis. Accedit, quia Pontifex non potuit con-
 » tractus invalidos validos reddere per appositum
 » juramentum, cum materia illorum contractuum
 » ut juramentum praecedat, non subditur Ponti-
 » fici; necessarium autem erat subdi, ut posito
 » juramento firmaretur contractus; quia alias ju-
 » ramentum caderet super contractum nullum et
 » reprobatum; consequenter non esset juramentum
 » honestum, ac proinde nec obligatorium, nec
 » confirmatorium. Volunt itaque isti AA., quod
 » juramentum non addat aliam obligationem, quam
 » religionis, ita ut, hac relaxata, obligatio rem
 » juratam praestandi cesset. Haec sententia est
 » valde probabilis. Communissima tamen sententia
 » adhaeret parti affirmativae, cum qua ad dubium
 » propositum

» Respondeo, et dico juramento ultra vim obli-
 » gandi ad servandam veritatem rei juratae, inesse
 » quamdam vim confirmandi contractum, cui adjici-
 » citur, sic ut ex invalido fiat validus, aut ex revo-
 » cabili irrevocabilis. Ita *Gloss. in Cap. 2. De Pactis.*
 » *V. Servari in 6.º*, Imolen., et alii per plurimi.

» Probatur: 1.º satis aperte ex variis juris Ca-

» nonici textibus, videlicet 1° ex *Cap. Cum Con-*
 » *tingat* 28 *cit.* ubi mulier jubetur stare juramento
 » super alienatione rerum dotalium, quamvis con-
 » sensus in hac alienatione alias jure civili sit ir-
 » ritus. 2° Ex *Cap. Licet. 2 hoc. tit. in 6.* ubi
 » Pontifex decernit judices saeculares, qui mulie-
 » res hujusmodi contra praefatas alienationes au-
 » diunt, per locorum Ordinarios censura Ecclesia-
 » stica compellendos ad servandum jus canonicum
 » de hoc introductum. 3° Ex *Cap. Quamvis. 2.*
 » *De Pact. in 6,* ubi deciditur, pactum, quo filia
 » renuntiat haereditati paternae, quamvis jurè civili
 » improbetur, si tamen juramentum accedat, ser-
 » vandum. Neque dici potest, quod in his textibus
 » loquatur Pontifex solum de obligatione religio-
 » nis, quae propria est juramento; nam *Cit. Cap.*
 » *Quamvis.* diserte ait, pactum *juramento nec vi,*
 » *nec dolo praestito, firmatum fuisse.* Accedit,
 » quia hoc eodem capite, et *Cap. Cum Contingat*
 » *cit.* Pontifex statuit iuramentum illud esse ser-
 » vandum, si modo sponte, et non dolo sit prae-
 » stitum: quae conditio frustra adderetur, si
 » juramentum contractui additum aliam obliga-
 » tionem, quam religionis, nullam induceret; nam
 » etsi vis, aut dolo interveniat in juramento, hanc
 » religionis obligationem inducit, et ob hoc ser-
 » vandum est, quoties sine dispendio salutis ser-
 » vari potest; igitur necesse est ut Pontifex in
 » citatis textibus loquatur de obligatione ex alio

» capite introducta, quae alia esse non potest, nisi
 » justitiae ex pacto per iuramentum firmato.

» Probatur 2° ex jure civili: nam idem sua-
 » det textus. *Auth. Sacramenta Puberum. Cod. Si*
 » *advers. Vendit.* « ibi ». *Sacramenta puberum*
 » *sponte facta super contractibus rerum suarum*
 » *non retractandis inviolabiliter custodiantur.* —
 » Neque dicas hanc *Auth.* accipiendam ita ut non
 » contradicat *Leg. Non Dubium cit.* ubi statuitur
 » contractus a lege irritatos manere irritos, quam-
 » vis iuramentum accedat; nam haec lex vel cor-
 » recta est per *cit. Auth.* ut vult Perez. *Cod. De*
 » *Leg. n. 12.* vel ut Brunnem. *ad cit. Auth. n. 6.*
 » Pirh. *hic n. 137,* Konig. *n. 35* explicant, textus
 » *cit. Leg.* loquitur tantum de illis contractibus, qui
 » jure reprobati sunt, eo quod contineant turpitu-
 » dinem ex parte accipientis, vel cedant in praeju-
 » dicium tertii, quos contractus neque nos per ju-
 » ramentum confirmari dicimus. Alii cum P. Uviest
 » ad *Auth. cit.* respondent, ibi sermonem dum-
 » taxat esse de contractibus validis, quia ponitur
 » sub titulo *Si adversus Venditionem* (intellige)
 » agatur ad rescissionem illius, rescissio autem
 » supponit valorem actus. Sed neque haec re-
 » sponsio vim argumenti enervat: nam duplicem
 » DD. rescissionem actus agnoscunt, unam juris,
 » quae fit annullando actum antea validum; alte-
 » ram facti, quae fit actum declarando invalidum:
 » prior valorem actus supponit, non posterior:
 » de utraque *Auth. cit.* loquitur, et hinc *Gloss.*

» *ibid.* V. *Contractibus* addit: *Etsi contractus*
» *jure non valeant.*

» Probatur 3° ex ratione: quia si contractus
» juramento non confirmatur, relaxari posset hoc
» juramentum, et casu, quo non relaxaretur, etsi
» jurans teneretur eam obligationem exsolvere, ad
» haeredes tamen jurantis obligatio contractus sic
» jurati non transiret, quippe quae eo casu solum
» esset ex virtute religionis, consequenter mere
» personalis, quae cum persona emovitur: contra-
» rium tenet recentissima DD. sententia, ergo etc.
» Confirmatur ex hoc, quod si contractus invali-
» dus jure non confirmatur, cogendus necessario
» est is, cui juramentum praestatur, ut juramen-
» tum remittat; quia est praestitum contractu nullo
» et invalido; consequenter tali, ex quo nullum
» jus acquiritur; at nec leges, nec canones talem
» insinuant remissionem obligationis, imo *cit. Cap.*
» *Licet in-6°.* ut supra monui Pontifex vult cogi
» judices, ut jus canonicum in hoc observent. »

Responsiones ad argumenta contraria videri
possunt penes ipsum Schmalzgrueber.

§. 2.º

De Juramento Voluntario.

Diximus juramentum decisorium litis dividi
in *voluntarium*, *judiciale* specificè sumptum, et *ne-*
cessarium. Porro voluntarium hoc jusjurandum etsi
a nonnullis dicatur, quod a parte parti in judicio, vel

extra iudicium defertur; mihi tamen voluntarium potius esse videtur, quod pars parti defert, vel refert extra iudicium; idque vel ex conventionione, quo casu delatum ab adversario referri nequit, ceu docet *Lex Jusjurandum 17, ff. h. t. ibi. Quod ex conventionione extra iudicium defertur, referri non potest*; vel sine praecedenti conventionione, quo casu referri quidem potest, sed is, cui relatum ad iurandum compelli nequit, cum necdum aditus sit iudex qui cogat, et aliunde privatus in privatum nullam habet jurisdictionem.

Huic iuramento Leges Romanae tantam vim tribuerunt ut, eo interposito, controversia finita censeretur. *Speciem enim habet transactionis, maioremque habet auctoritatem quam resjudicata*, ut inquit *Leg. 17. ff. h. t.* Hinc apparet finem huius iuramenti esse litem terminare, et controversias dirimere absque judiciali strepitu: ipsum maxime servit iis, qui probationibus destituuntur, et metu expensarum ad finem controversiae sponte properant. Hac de re ipso vix praestito, illico causa finita est.

Iuramentum hoc omnes hi deferre possunt, qui liberam habent rerum administrationem, quales sunt domini maiorennis, tutores et curatores in causis dubiis pupillorum et minorum *Leg. 17, § 12, Leg. Tutor 35 ff. h. t.* Deferri autem potest omnibus, qui ex conventionione sibi, et aliis actionem, aut exceptionem quaerere possunt sine aliquo discrimine sexus, aetatis et conditionis. *Leg. 26 ff. h. t.* Praestari

vero potest in omni re dubia, et controversa, quae a voluntate partium pendet, et nullum controversiae privatae genus est, super quo illud deferri, aut praestari non possit. *Leg. cit. Praetor* 3. § I. *ff. h. t.* Excipiuntur tamen: 1° causa matrimonialis, si matrimonium jam contractum dissolvi velit; 2° causa de professione religiosa invalidanda; 3° tandem causae criminales, in quibus transactio non admittitur; nam haec, et similia non sunt in potestate litigantium. Juramentum hoc praestari debet, alio deferente extra judicium, intra tempus a delatore statutum, et eo modo, quo delatum est, quin revocari possit, re amplius non integra, scilicet postquam ipsum praestitum fuerit.

Effectus autem, qui ex hoc juramento nascitur duplex est, proximus scilicet unus, et remotus alter. *Proximus* est decisio rei, vel causae inter partes controversae: is enim, qui, deferente adversario, juravit rem esse suam, aut se debitorem non esse, victoriam obtinet, nec minus juris adipiscitur, quam si cum adversario transegisset, aut sententiam judicalem pro se consequutus esset. *Leg. Iusjurandum* 2. *ff. h. t.* *Remotus* autem est *actio in factum*, et *exceptio iuratoria*, si reus juraverit se non debere. *Leg.* 7. 8. 9. 11. 18. 28. *ff. h. t.* Res exemplo illustratur. Ego substineo, quod pater meus defunctus Sempronio dederit mutua scutata mille, et cum sciam Sempronium nondum ea restituisse, repeto ab ipso solutionem. Negat Sempronius absolute se mutuum accepisse: cum ego chirogra-

phum non habeam, neque testes, eo quod, qui interfuerunt, mortui sunt, non possum sufficienter probare debitum, quod tamen scio reipsa contractum. Hoc in casu si Sempronio mihi iuramentum deferente, illud praestem, ex hoc iuramento datur mihi actio, qua mutuum coram iudice repetere possim a Sempronio; at si in contrarium Sempronius, me deferente, iuravit absolute se mutuum non accepisse, tunc exceptio iuratoria datur Sempronio, qua se adversum me objiciendo iuramentum voluntarium a se praestitum, defendat, et elidat actionem a me adversus eum intentatam: nam praestito iuramento non amplius quaeritur de debito, sed tantum de iuramento, an scilicet praestitum sit sub ea lege, et conditione, sub qua delatum fuit; quaestio enim, num debeat, remissa est, cum sufficienter probata sit iuramento *Leg. Non erit. 5. §. Dato. 2. ff. h. t.* Denique tanta est vis iuramenti voluntarii praestiti, ut res eo decisa non rescindatur, etsi postea detegatur perjurium. Citat. *Leg. 5. §. 2. ff. h. t.* et *Leg. 1. Cod. de R. C.* « ibi » *causa jurejurando ex consensu utriusque partis decisa, nec perjurii praetextu retractari potest, nisi specialiter hoc lege excipiatur.* Et ratio est, quia ad hoc sese obligavit deferens.

§. 3.

De Juramento Judiciali

Juramentum specificè judiciale est illud, quod una pars ex collitigantibus diuturnitate judicii pertaesa, et efficacioribus probationibus destituta, judicis auctoritate invocata alteri parti in judicio defert ea sub conditione, ut si jurare auserit absque ulteriori processu causae victoriam obtineat. Differt autem hoc jusjurandum a voluntario. 1.º quia voluntarium pars parti defert extra judicium; judiciale autem non nisi in ipso judicio. 2.º Quia pars, cui juramentum voluntarium delatum est, non cogitur illud subire, sed recusare potest, si malit per viam juris procedere, et in judicio litigare; at cui juramentum judiciale delatum est, ille cogitur illud subire, aut si malit, referre illud deferenti debet. 3.º Quia juramentum voluntarium ex sola utriusque partis libera voluntate pendet; in judiciali autem judicis auctoritas intervenire debet, qui si justum illud esse perspexerit, aliquando etiam jubere potest.

Juramentum hoc judiciale deferre potest fere omnis ille, qui voluntarium deferre valet, sive actor sive reus; scilicet nec actor dumtaxat reo, sed etiam reus actori, uti colligitur ex *Lege* 12. *Cod. De rebus credit.*

Disputant hic inter se DD. et Canonistae, utrum actor, qui nihil omnino probavit, possit deferre reo juramentum judiciale cum effectu, ut hic teneatur delatum praestare, vel referre, aut solvere. Affirmant nonnulli innixi 1° *Leg. 38. ff. h. t. ubi generaliter sine distinctione dicitur « manifestae turpitudinis, et confessionis est nolle nec » jurare, nec jusjurandum referre.* 2.º *Legi Tutor 35. ff. eodem tit. ubi dicitur « tutorem pupilli, omnibus probationibus aliis deficientibus, » jusjurandum deferentem audiendum esse ».* 3.º *Legi 12. Cod. de reb. cred. ubi dicitur juramentum reo non tantum circa finem causae, sed et in principio litis, adeoque antequam aliquid probatum est, deferri posse.* Alii autem negant: 1° ex eo quod Actore non probante, Reus absolvi debeat, etsi nihil praestiterit, nihil probaverit, non juraverit *Cap. final. §. Sane h. t. et Leg. Qui accusare, 4. Cod. De edend.* 2.º Actore plene probante suam intentionem, reus ita condemnatur, ut illum ad jurandum provocare non liceat *Cap. 2. De probat.* ergo eodem actore nihil probante absolvi debet Reus, neque cogi ad jurandum, quia Actor, et Reus ad imparia judicari non debent; *Leg. fin. Cod. de fruc. et lit. expens.* 3.º Quia non debent probationes peti ex domo Rei *Leg. Qui accusare 4. Cod. De edend. et Leg. Nimis grave 7. Cod. de testib.* Jamvero ita eveniret, si actor probare posset intentionem suam referens Reo juramentum. Quod fieri non posse

ait Justinian. *Leg. Si quis 11. Cod. De rebus cred.* ubi *satis absurdum est*, inquit, *cum aliam probationem quis desperaverit, tunc denuo ad religionem juramenti concolare.*

Huiusmodi sed tamen quaestio hac distinctione conciliari posse videtur. Vel actor nihil omnino probavit nec positive, nec praesumptive, vel aliquid probavit, seu aliqua praesumptione non levi adjuvatur. In primo casu reo non potest deferre iuramentum, sed absolvi debet a iudicio, nulla siquidem rationabilis causa adsistit. In secundo autem casu compelli ad jurandum, vel iuramentum referendum potest. Cum talis praesumptio vim probationis habeat, et per se sit causa sufficiens ad jurandum. Utrumque probatur ex claro textu *Cap. Final. §. Sane h. t.* « ibi » *Sane si actor omnino in probatione defecerit; reus debet, etsi nihil praestiterit, obtinere: praesumptione vero faciente pro illo, reo deferri potest ad ostendendam suam innocentiam iuramentum.* Quin obstant *Lex. 38. ff. h. t. Lex., 35. Cod. Lex. 12. Cod. De Rebus Credit.* Quandoquidem in omnibus his legibus semper supponitur aliqua probatio saltem praesumptiva ex parte actoris, secus plurimis calumniis aditus pateret. Ita Schmalzgrueber *h. t.*

Iuramentum hoc iudiciale deferri potest illi, qui est dominus rei controversae, aut loco domini, seu qui illud deferre potest. Nam hoc iuramentum vim habet transactionis, et alienationis. Deferri autem potest in omni causa, quae in iudicio proponi valet, prout colligitur ex *Leg. Ait. Praetor. § 1.*

ff. h. t. Dantur autem nonnullae justae causae recusandi hoc juramentum v. g. si deferenti, vel ob fori incompetentiam, vel alia ex justa causa actio non competat: si qui defert juramentum potestatem illud deferenti non habet *Leg. Tutor 35. ff. h. t.*: si is, cui defertur, jam plene jus suum per testes probavit.

Hisce absolutis, quaeri potest, quinam sit effectus juramenti judicialis? Huic interrogationi respondet Mascat: *Lib. 2.º Tit. 24. §. 1. n. 7.* « ibi » Delatio hujus juramenti alternative obligat, » ut vel referatur deferenti, vel praestetur. *Cap. fin. h. t.* nisi justa causa aliud suadeat: sic » enim in delictis reus illud referre non potest, cum » ipse de suis factis optime noverit veritatem, *cit. Cap. fin. h. t.*, uti etiam in casu, quo actor » non plene probavit factum alienum, super quo » plenam habere notitiam non praesumitur *Leg. 11. ff. De Act. Rer. Amot. 2.º* Si primo deferenti » relatum est juramentum, tenetur illud praestare, » nisi justa causa illum excuset; alias reus habetur pro convicto, et actor repellitur ab agendo. » *Leg. 34. §. 7 et final. ff. h. t.*; nam non debet » displicere conditio jurisjurandi ei, qui detulit. » 3.º Si juramentum judiciale acceptatum est, re » vocari non potest, nisi occurrat justa causa, ut » si superveniant aliae probationes; nam in judiciis, quod semel placuit, amplius displicere non » potest. *Reg. 21. Jur. in 6.º*, tum ne judici illud datur, tum ne judicia protelentur. 4º. Si hoc

» juramentum praestitum est, vim habet reijudi-
 » catae producentis actionem, aut exceptionem ju-
 » ratoriam: non ammittit appellationem, aut re-
 » scissionem etiam praetextu instrumentorum de
 » novo repertorum. *Leg. 5, 9, 34. ff. h. t., Leg.*
 » 1, 12, §. 3. *Cod. De Reb. Credit.*, nam jura-
 » mentum judiciale est species transactionis, et
 » vim conditionis habet ad decisionem causae. »

§. 4.º

De Juramento Necessario

Hoc nomine vocamus juramentum, quod judex causa cognita ob defectum probationis plenae uni ex litigantibus defert. Dicitur autem necessarium, tum quia defertur ab ipso judice ex officio, quod habet investigandi veritatem, tum quia pars, cui defertur, non potest sese eximere ab onere illud praestandi sine justa et rationabili causa, neque optionem habeat illud referendi. Dicitur etiam *suppletorium*, vel *purgatorium*. Suppletorium, si ordinetur ad complendam probationem. Purgatorium vero, si deferatur ad destruendum praesumptionem criminis. Sed de hoc in lib. V sermo redibit.

Juramentum hoc deferri potest non solum a judice ordinario, sed etiam delegato, ceu docent *Legg. 4 et 31. ff. h. t. Legg. 3 et 12. Cod. De Reb. Credit.* Quin imo deferri etiam potest ab

arbitro, quandoquidem arbitria ad formam iudicii redacta sunt. *Leg. Compromissum ff. De Recept. Arbitr.* Et non solum deferre potest ad instantiam partis, sed etiam ex officio, si ita expediens, atque aequum iudex crediderit, quia iudicis est cuncta rimari, et pro veritate eruenda modis omnibus laborare. *Can. Judicantem 11. Caus. 30, Quaest. 5., Leg. Iudices 9., Cod. De Iudic.* Quin obstet, quod iudex officium suum non debeat impertiri, nisi illud petatur, atque imploretur *Leg. 4. § Hoc Autem Iudicium ff. De Damn. Infect.* Tum quia satis est quod pars ab initio vel in processu imploraverit officium iudicis pro administratione justitiae, inserta libello clausula illa quae communiter adjici consuerit: *peto mihi jus, et justitiam administrari*, prout respondet Abbas. *Cap Ult. §. Sane N. 25.* Tum quia ex officio incumbit iudici, ut si aliquid dubii circa deducta in iudicium supersit, illud per interrogationes, et alios modos suppleri, et tolli procuret.

Utrum autem Reo, vel Actori, iudex deferre debeat hoc juramentum disputant Jurisconsulti, quorum alii soli Reo, alii soli Actori deferri posse a iudice existimarunt. Verior tamen sententia est prudenti iudicis arbitrio relinqui illud sive reo, sive actori deferre. Verum ut iudex facilius discernat quomodo in hac re se gerere debeat, sequentes regulas tradit Smalzgrueber *intit. 24. Lib. 2. Decret. n. 43.* « ibi » Primo. si actor *in probatione* omnino defecit, reus etsi nihil praestiterit,

» absolvi debet etiam sine juramento. Secundo si ac-
 » tor praesumptionem pro se habet, reo juramen-
 » tum deferri potest... Probabilius autem actori eo
 » casu juramentum suppletorium judex deferre
 » nequit, tum quia rei favorabiliores potius, quam
 » actores habentur, *Leg. Favorabiliores* 125. *ff. De*
 » *Reg. Juris.*; tum vero maxime quia cum jura-
 » mentum tantum semiplene probet, et actor non
 » semiplenam probationem, sed praesumptionem
 » tantum prose attulerit, plena probatio per jura-
 » mentum non efficeretur. Tertio si actor semi-
 » plene probavit intentionem suam, reus vero nihil
 » probavit, actori potius deferendum est juramen-
 » tum, quam reo. Colligitur ex § *Sane cit.* ubi
 » dicitur quod judex, inspectis circumstantiis cau-
 » sarum et personarum, actori juramentum sup-
 » pletorium deferre possit. Nulla autem est major
 » circumstantia, quae movere judicem possit ad
 » deferendum juramentum actori, quam cum is
 » intentionem suam, semiplene probavit, reo con-
 » tra nihil probante; tunc enim merito opinari
 » potest, quod actor veritatem dicat, reus autem
 » mentiatur. Quarto si semiplena probatio allata
 » est ab utroque, juramentum deferendum est reo,
 » ut patet ex §. *Sane cit.* et *Leg. Amonendi* 31,
 » *ff. h. t.*, nisi actoris probatio propter dignita-
 » tem, vel integritatem personae dignior foret;
 » tunc enim juramentum huic deferendum esse
 » a nonnullis existimatur, eo quod sic major esset
 » probabilitas obtinendae veritatis. Quinto si actor

» plene probavit, reus autem contrarium probavit
 » semiplene, sententia fertur pro actore, et ju-
 » ramentum reo non deferretur, neque deferri potest.
 » Ratio est, quia plena probatio actoris infringi
 » non potest per contrariam rei semiplenam, cum
 » in judicio is abstineat, qui plenius probavit...
 » Sexto si tam actor quam reus plene proba-
 » runt intentionem, tunc iterum considerandum
 » est an probationes sint contrariae, vel compos-
 » sibles; si compossibiles sint, probatio exceptionis
 » enervat intentionem actoris, et consequenter non
 » est opus juramento suppletorio; sed sine hoc
 » ferenda est pro reo sententia. Si contrarium sit
 » ex. gr. quando actor mutuum a se datum Cajo
 » plene probat per duos testes, et Cajus per alios
 » duos testes plene probet mutuum se ab actore
 » non accepisse, judex attendet ad qualitatem per-
 » sonarum, et alias circumstantias, et illi deferret
 » juramentum, in quo major est probabilitas ob-
 » tinendae veritatis. Si omnia sint paria, posset
 » quidem judex reum absolvere; si tamen jura-
 » mentum deferendum putet, potius reo deferret,
 » cujus melior, et favorabilior est conditio. »

Vidimus quid sit hoc juramentum, quis et
 cui deferri possit: videamus modo in qua causa
 deferri ipsum valeat. Juramentum necessarium
 suppletorium regulariter a judice deferri potest
 in omni causa specialiter non excepta, ut patet
 ex *Leg. 3. ff. h. t.*, et *Leg. 3. Cod. De Reb.
 Credit.* Ratio est, quia juramentum necessarium

suppletorium est de genere permissorum, ac proinde in omnibus causis non exceptis deferri potest. Excipiuntur tamen: 1.º *Causae criminales criminaliter intentatae*, quia in istis, ut saepius innuimus, requiruntur probationes plenissimae, et luce meridiana clariores ad tramitem *Legis finalis Cod. De Probat.* Jamvero probatio, quae solum ex juramento actoris supplementum suum habet, profecto dici nequit luce meridiana clarior. 2.º Excipiuntur *causae omnes famosae*, in quibus condemnatus fit infamis, ex gr. causa furti, injuriarum, quia etiam in istis jura liquidas probationes requirunt. 3.º Excipiuntur *causae civiles valde arduae*, quae causis criminalibus aequiparantur. Ratio est, quia ob suspicionem perjurii juramentum non faceret semiplenam probationem. 4.º Excipiuntur *causae matrimoniales et professionis religiosae*, quoties agitur de vinculi dissolutione.

Ut vero juramentum necessarium, seu suppletorium legitime deferatur requiritur: 1.º Ut a judice praevia cognitione causae deferatur ad monitum *Leg. 3. Cod. de Reb. Credit.* 2.º Ut deferatur altera parte praesente, vel citata ad videndum deferri. 3.º Ut deferatur ei, qui veram scientiam rei habet per sensum corporeum, quia sic jurans aequiparatur testi, qui si deponat tantum de credulitate, et non de visu, aut alio sensu corporeo, regulariter nihil probat. 4.º Ut is, cui defertur, sit persona honesta, et bonae vitae, nam personae vili, et suspectae de perju-

rio non defertur. 5.º Ut causa non sit ardua, seu gravis, et magni momenti; nam in istis causis juramentum suppletorium actori non defertur.

6.º Ut sit semiplene probatum, et quidem concludenter, atque ita, ut dicta semiplena probatio non sit elisa in aliquo per contrarias probationes.

7.º Ut deferatur, vel saltem petatur deferri ante conclusionem in causa; nam post conclusionem in causa non amplius deferri potest ad instantiam partis, cum illa probationibus et consequenter juri petendi juramentum suppletorium renuntiaverit.

§. 5.º

De interpretatione juramenti.

Cum tota vis obligatoria juramenti ab intentione jurantis dependeat, sponte veluti sua fluit secundum eam juramentum interpretandum esse. Hinc si dubium aliquod oriatur in verbis adhibitis inspicere debet, an de intentione jurantis constet, vel non. Si enim de hac intentione constat, tunc nulla interpretatione opus esse liquet; in claris enim nullum interpretationi locum fieri scitissimi juris est. Si vero de hac intentione jurantis minime constat in foro externo, seu ei cui juratur, tunc prudens interpretatio adhibenda est, pro qua nonnullae regulae adsignantur, quarum

nos brevitatis ergo unam vel alteram in medium proferemus.

Prima regula haec est. Juramentum est stricti juris, hinc stricte et rigore est interpretandum propter periculum animarum, atque ad evitandum perjurium. Ita Piringh. *h. t. n.* 102, et desumitur ex *Cap. 19. De Verb. Significat.*, ubi juramentum a quopiam prolatum stricte Pontifex interpretatur. Accedit ratio, quia ubi de obligatione inducenda agitur, stricta debet fieri interpretatio ad tramitem *Cap. Odia Restrungi* 13. *De Reg. Jur. in 6.º* Quapropter si in formula juramenti quaedam vel dubietas, vel obscuritas reperiatur, tunc palam est, quod strictae interpretationi locum fieri debeat, atque illud, quod palam verbis expressum non fuit, omissum esse censetur, uti patet ex *Leg. Quidquid adstringendae ff. De Verb. Obligat.* - ibi - *Quidquid adstringendae obligationis causa dictum est, id nisi palam verbis exprimatur omissum esse intelligendum est: aut certe secundum promissorem interpretandum.*

Secunda regula est. Quando juramentum est praestitum circa materiam juris, hoc est circa illa, de quibus jus ipsum aliquid disponit, tunc illud est interpretandum secundum dispositionem juris communis, nec ultra extendendum. Desumitur id ex *Cap. Tua Nos. 6. De Eccl. Edifican.*, ubi non obstante juramento de rebus Ecclesiae non alienandis, potest Episcopus novam Ecclesiam aedificare, si populus ea indigeat, quia hoc

ipsum est de jure communi, *Cap. Ad Audientiam* 3. *Eod.*; sicque juramentum illud Episcopi est interpretandum juxta jus commune, ac proinde casus iste in juramento illo censetur tacite exceptus. Concinit *Cap. Ad Nostram* 21. *h. t.* ubi jurans, quod in omni causa observaturus esset ordinem judicarium, non tenetur vi juramenti ipsum servare in manifestis ac notoriis, eo quod inspecto jure communi, manifesta excusatione non indigent, *Can. Manifesta*. 2. *Q. h. etc. Evidentia De Accusation.*, ac proinde etiam illud juramentum, utpote interpretandum secundum jus commune, casum hunc de manifestis non comprehendit.

Tertia regula est. Juramentum bona fide generaliter praestitum est interpretandum secundum intentionem jurantis, non vero extendendum ad incogitata, seu ad ea, de quibus jurans in specie non cogitavit, et si in mentem venissent, verisimiliter excepisset. Ratio est, quia *in generali concessione non veniunt ea, quae quis non esset verisimiliter in specie concessurus*. Verum si jurans fuit in dolo, scilicet praestitit juramentum sub verbis callidis, seu amphibologicis ad decipiendum eum, cui juravit, tunc juramentum interpretandum est juxta sanum intellectum ejus, cui juramentum praestatur; tum quia fraus, et dolus nemini patrocinari debet, *Cap.* 15, et 16. *De Rescript.*; tum quia non debet alicujus conditio reddi deterior per fraudem alterius, cum scriptum sit:

non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. Leg. Non debet. ff. De Reg. Jur.

Notandum tamen hic est, quod non eadem sit ratio juramenti assertorii ac promissorii: siquidem in juramento assertorio, utpote in quo praecise aliquid asseritur, vel negatur esse verum, nulla conditio subintelligitur, cum fiat de re praesenti, vel praeterita, adeoque sit de simplici veritate, quae consistit in hoc, quod jurans bona fide arbitretur esse verum id, quod sub jurejurando affirmat. At vero in juramento promissorio, utpote quo aliquid promittimus, duplex debet intervenire veritas: una intentionis, seu veritas dicti, et altera executionis, seu veritas facti, ut videlicet illud, quod sub juramento promittimus, non solum ab initio intendamus adimplere, sed postmodum etiam, cessante justa causa excusante, opere compleamus, ne perjurium incurramus. Hinc in omni juramento promissorio, quamvis absolute facto, quaedam tacite subintelliguntur conditiones. Ita desumitur ex *Cap. 25. §. 1. h. t.*

Inter ejusmodi conditiones, quae videlicet juramento provvisorio tacite ac ipso jure insunt, *prima* est, *si potuero*, hoc est si mihi possibile sit, quia ad impossibile nemo tenetur, juxta *Reg. 6. juris* in 6°. Et hoc procedit de quolibet impossibili; sive sit impossibile *de jure* sive *de facto*. Impossibile autem *de jure* est quod honeste et secundum bonos mores fieri non potest; impossi-

bile vero de facto est quod naturaliter fieri non potest.

Secunda conditio est « *salvo jure et auctoritate superioris* » uti desumitur ex *Cap. Venientes* 19 *h. t.*, et ex *Cap. Ea te* 22. *Eod.* ubi illicitum nec servandum juramentum quod, salvo Apostolicae Sedis honore, servari nequit.

Tertia conditio implicita, ac veluti imbibita in juramento promissorio est « *si res in eodem statu permanserint, hoc est non fuerint notabiliter mutatae.* » Desumitur id ex *Cap.* 25. *h. t.* ubi vir ob subsecutam fornicationem mulieris eximitur ab obligatione eam in uxorem ducendi, licet erga illam sub fide juramenti sese obligasset. Et ratio hujus regulae est, quia verisimile non videtur quod jurantis intentio fuerit sese obligare, si hujusmodi notabilem mutationem praevidisset.

Quarta conditio pacto vel contractui reciproco etiam jurato specialis haec est « *si et altera pars fidem servaverit;* » id est pacto, seu promissis suis steterit, ceu patet ex *Cap. Pervenit*, 3. *h. t.* ubi legitur « *Nec tu ei, etiamsi promissum tuum juramento firmasses, aliquatenus teneris, si constet eum conditioni minime paruisse.* » Cui concinit et *Cap. Sicut* 29. §. *fin. h. t.* Hinc vulgatum illud axioma « *Frangenti fidem, fides frangatur eidem* » nam « *frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se praestitam servare recusat,* *Reg. 57. jur. in 6°.*

Verum hic antequam tituli tractationi finis imponatur, adnotatum volumus, quod quidquid olim fuerit de variis juramenti speciebus, certum est hodie apud nonnulla tribunalia in civilibus judiciis locum non habere, nisi 1. *juramentum veritatis*, 2. *juramentum decisivum*, 3. *aestimatorium*, 4. *suppletorium*. Consulantur itaque codices proceduræ.

TITULUS XXV.

De Exceptionibus.

Compiler Juris Canonici hactenus egit de jure actoris tractans de probationibus in genere, et in specie, quae sunt veluti arma ipsius, quibus Reum aggreditur, atque intentionem suam probat. Nunc ad observandam inter actorem, et reum aequalitatem in judicio maxime spectandam, merito subjicit titulum de exceptionibus, quae pariter sunt veluti arma Rei, quibus adversus actorem se defendit, ejusque probationes eludit.

Antequam vero ad hujus tituli materiam (licet obiter) evolvendam, atque explicandam progrediamur, operae pretium ducimus animadvertere, quod quamquam prima fronte videatur actionem inter, et exceptionem nullum intercedere discrimen, adhuc tamen differentia existit; nam ex-

ceptio utpote ad naturalem defensionem spectans facilius conceditur, quam actio juxta *regul. Jur.* 71 in 6.º ubi legitur: « *Qui ad agendum admittitur, est ad excipiendum multo magis admittendus* ». Cui concordat textus in *Leg. Invitus* 156. §. 1. *ff. De Div. Reg. Jur.* ibi: « *Cui damus actionem, eidem et exceptionem competere multo magis quis dixerit* ». Quod adeo verum est, ut licet spectato juris civilis rigore, ex pacto nudo non detur actio: datur tamen exceptio, qua quis adversarii petitionem repellere potest. *Leg. Jurisgentium* §. *Sed cum nulla ff. De Pactis*, eo quod favorabilior sit causa exceptionis, quam actionis. Cum itaque ex dictis pateat, quod jura magis se defendenti, quam agenti succurrant, prono alveo fluit, quod exceptio ab actione differat. Hoc praenotato inspiciendum praeprimis occurrit, quid sit exceptio, quotuplicis generis, et a quo jure descendat.

Exceptionis nomen a verbo *excipere* derivat, nam qui exceptionem opponit, quasi aliquid capit, vel tollit ab actione proposita. Ipsa dupliciter sumi potest, *large* scilicet, et *strictè*. Priori modo, seu *large* sumpta, accipitur pro qualibet defensione, quae reo competit, etiamsi nulla actio debeat adversario, et ita excludit tantum ejus intentionem: *strictè* autem sumpta aliud non est, nisi exclusio actionis. Quapropter exceptio recte dicitur « *intentionis, et actionis exclusio.* » Dixi recte dicitur, quia sub se complectitur utramque jam dictam exceptionem, videlicet, tam *large*, quam

strictè sumptam. Sane exceptio large accepta, quae dicitur etiam *facti*, excludit, uti mox inuimus, intentionem tantum actoris, ex. g.: si quis a Titio petat sibi solvi centum antea eidem mutuo data, Titius autem excipiat negando illa sibi mutuo data fuisse, excluditur sola intentio actoris, nam si vera est negatio Titii, nulla actori competeat actio, ac proinde haec excludi non poterat, sed sola ejus intentio. E contra exceptio *strictè* sumpta, quae dicitur etiam exceptio *juris*, excludit nedum intentionem, sed et actionem, quae in veritate, ac de jure actori competeat, ex. gr. si metu coactus centum stipulatus sum, valet stipulatio, ideoque obligatio ex hoc nascitur, competitque adversario actio ex stipulatu contra me: eam tamen aequitate suadente per exceptionem quod *metus causa* excludere possum, quia iniquum foret, me eo nomine condemnari ad solvendum, quod *metus causa* promisi. Atque haec est exceptio *strictè* sumpta, quae nedum intentionem, sed et actionem excludit. Communiter autem exceptio definitur « *Actionis exclusio, qua Reus actionem contra se institutam vel retardat, vel penitus elidit* ».

Ipsa multifariam dividitur. Quae enim ex legibus proprie dictis, scilicet ex Plebiscitis, Senatusconsultis, Prudentum responsis, et Principum placitis promanant, vocantur *exceptiones civiles*; quae vero ex Praetorum edictis, vel etiam ex edictis edilitiis, nuncupabantur *Prae-*

toriae §. *Haec Exempli Instit. De Except.* Insuper quaedam sunt *personales*, quae nimirum personae ita adhaerent, ut eam haud egrediantur, ideoque neque fidejussoribus; neque haeredibus prosunt, prout sunt exceptiones *competentiae, cessionis, pacti ne a se petatur*; hae enim conceduntur personae propter specialem aliquam rationem v. g. reverentiae, pietatis, dignitatis etc.: quaedam *reales*, quae videlicet potius rei, quam personae adhaerent, proindeque et haeredibus, et fidejussoribus prosunt. *Leg. 6. et 7. ff. h. t.*: quaedam denique *mixtae*, scilicet quae participant de personalibus, et realibus; quaeque prosunt haeredibus, sed non fidejussoribus, uti exceptio minorrennitatis. VoET, *Ad Pandect. Lib. 44. Tit. 1. §. 9.* Aliae praeterea sunt *nominae*, aliae *innominatae*; aliae *justae*, aliae *frivolae*. Verum praecipua, et celeberrima exceptionum divisio, quae a recta definitione descendit, est quod aliae sint *dilatoriae*, seu temporariae, aliae *peremptoriae*, seu perpetuae. Dilatoriae nuncupantur, quae actionis effectum suspendunt, seu iudicii progressum retardant, adeo ut non semper obstant, sed ad tempus duntaxat actorem repellunt: *peremptoriae* vero, quae actoris intentionem, et actionem omnino perimunt, et in perpetuum elidunt. §. *Appellantur. Instit. eod.* Peremptoriarum autem quaedam impediunt ipsum litis ingressum, seu litis contestationem, dummodo incontinenti probentur, et hae a Pragmaticis dicuntur

peremptoriae litis finitae. Cap. 1. De Litis. Cont. in 6.º; quaedam vero litis contestationem non impediunt, sed actionem institutam perimunt, et nuncupantur simpliciter *peremptoriae*.

Plurima autem peremptoriarum utriusque generis exceptionum exempla prostant in utroque jure dispersa. Ad primum genus revocantur exceptiones *jurisjurandi* litis decisorii, *rei judicatae* et *transactionis*. Ad secundum vero genus revocantur exceptiones omnes, quibus intentata actio elidi potest, quas omnes longum esset enumerare. Praecipuae tamen sunt exceptiones *solutionis*, *pacti de non petendo*, *praescriptionis*, *doli mali*, et *metus*.

Similiter plures sunt exceptiones dilatoriae, quarum aliae respiciunt personam judicis, aliae actorem, aliae reum conventum, et aliae ipsam causam, sive actionem. Exceptiones respicientes personam judicis sunt quod sit *incompetens*, vel *suspectus. declinatoriae fori*. Sane declinatur forus judicis alicujus, vel quia traducitur tamquam *incompetens*, vel quia traducitur tamquam suspectus. De competentia judicis actum est *in tit. De Foro Competenti*. Suspectus autem redditur vel propter specialem amicitiam, vel propter affinitatem, cognationem, sive familiaritatem, quam habet cum actore, aut propter inimicitias, quas gerit erga Reum; vel quia excipitur contra ipsum, ex eo quod sit imperitus juris, aut impar magnitudini causae, sive quod in eadem causa advocatum

egerit, aut ejusdem ferme generis litem habeat, vel ex alia justa causa Reus contra ipsum excipit, prout desumitur *ex Cap. Postremo 36. De Appellat.*

Exceptiones autem personam actoris respicientes sunt, quae proponuntur ad repellendam personam ab agendo, ut si excipiat contra actorem, quod sit excommunicatus, quod sit pupillus, vel minor viginti quinque annis, qui sine tutore vel curatore non possunt comparere in judicio. Aut si fiat exceptio contra Procuratorem, quod careat mandato, seu non sit legitime constitutus.

Exceptiones vero respicientes Reum conventum sunt 1.º exceptio *cautionis* praestandae ab Actore de reficiendis expensis, si in judicio succumbat; quod praecipue observatur, cum non levis suspicio est, quod Actor velit temere litigare, et Reum vexare. 2.º Exceptio *excussionis*, qua reus obligatus tantum in subsidium, ut simplex fidejussor, petit ut excutiat prius debitor principalis.

Tandem exceptiones respicientes causam ipsam sunt eae, quae desumuntur ex qualitate causae, vel actionis, ex loco, vel tempore, aut aliis hujusmodi circumstantiis ipsius, ut si quis excipiat quod libellus actoris sit ineptus, vel obscurus: quod citatio tempore feriarum, vel ad locum non tutum facta fuerit, quod causae continentia non sit dividenda, quod pactum de non solvendo usque ad certum tempus non intercesserit, ac hujusmodi.

Non conveniunt DD. quoad exceptionis originem, scilicet an juri naturali, an vero juri positivo tribuenda sit. Nonnulli enim eam referunt ad jus naturale, quia exceptio defensio est, quae jure naturae competit. Alii contendunt eas esse civili jure introductas, et hoc duplici persuasi argumento, ut ait Schmalzgrueber *h. t. n.* 7 et 8. 1.º quia exceptio est exclusio actionis; sed actiones inventae sunt a jure civili, igitur etiam exceptiones. 2.º quia exceptio tolli lege, aut rescripto Principis potest. *Cap. Ex Parte* 13. *de Offic. Delegat.*, *Leg. Si Quis.* 3. §. *Si is.* 3. *ff. Quod Quisque Juris.*, *Leg.* 36. *Cod. De Decur.* Tolli autem exceptio non posset, si juris naturalis esset. §. *Sed naturalia* 11. *Instit. de Jur. Nat. Gent. et Civ.*, et *Leg. Eas Obligationes.* 8. *ff. De Cap. Minut.* Alii denique variis modis distinguunt. Inter autem istos modos ille anteponendus videtur, cui Gonzalez, aliique consentiunt, haud excepto nostro Schmalzgrueber, nempe illas exceptiones juris esse naturalis, ideoque tolli per Legislatores non posse, quae ad justam defensionem pertinent, caeteras ad jus positivum referendas esse.

His positis quaeritur, quis, et cui opponi possit exceptio? Huic quaestioni breviter ita respondemus. Ille potest excipere, qui potest agere; nam *cui damus actionem, eidem multo magis exceptionem competere quis dixerit.* *Leg. Inventus* 156. §. *cui ff. de regul. juris.* Limitatur tamen

regula in excommunicato, qui licet agere nequeat, excipere tamen potest, ceu docet *Cap. 5. h. t.* ubi ratio additur, nimirum quia aequitas postulat, ne *impugnante Actore, Reo copia defensionis negetur*. Opponi autem exceptio potest Actori, et haeredibus ejus. *Leg. 143. de reg. jur.* Ad rem Maschat. *h. tit. n. 3.* « ibi » Quicumque Reus etiam excommunicatus, vel inhabilis ad agendum, opponere potest actori, ejusque haeredibus exceptionem. *Arg. Leg. 143. ff. de Reg. Jur.*; nam cuicumque defensio a jure naturali conceditur; exceptio autem est species defensionis, et quoad substantiam juris naturalis. Nec obest quod reus excipiendo fiat actor. *Leg. 19. ff. de Probat.*, et consequenter inhabilis ad agendum, etiam inhabilis esse debeat ad excipiendum; nam reus non fit actor *simpliciter* puta aliquid petendo, sed fit tantum actor *secundum quid*, et per accidens, scilicet ad probandam unice suam exceptionem. »

Adeo autem verum est, Reo competere exceptionem, ut si judex illam a Reo appositam negligeret, et procederet ad sententiam, sive definitivam, sive interlocutoriam, Reus posset ad judicem superiorem appellare contra gravamen ei illatum spernendo ejus exceptionem. Ita *Cap. 67. De Appellat.* Quin obstat Concilium Tridentinum *Cap. 20. Sess. 24. De Reform.* prohibens appellationem a tribunali judicis inferioris ad superius tribunal contra sententiam definitivam, aut eam, quae vim

habeat definitivae. Ibi enim Concilium loquitur non de omni appellatione, sed de ea, quae totum atque integrum causae meritum ad judicem superiorem transfert, seu de appellatione quae, ut forenses loquuntur « *trahit ad se currum, et boves* ». Jamvero appellatio in casu non est hujus naturae, atque indolis. Siquidem non avocatur integrum causae meritum ad Superioris tribunal, sed solum gravamen, idest judex superior videt tantummodo, utrum exceptio a Reo proposita sit rationabilis, et posito, quod talis existat, indicit judici inferiori, ut de ea ratio habeatur in judicio ad tramitem *Cap. 7. h. t.* Hinc appellatio ab exceptione neglecta non subjacet superallatae dispositioni Concilii Tridentini, uti legenti patet.

Verum posito, quod exceptio sit species defensionis, et quoad substantiam juris naturalis, quid dicendum, si quis delegatus est a Romano Pontifice ad causam videndam, ac definiendam, adjecta clausula *non obstantibus exceptionibus in contrarium objectis*? Hanc quaestionem tractat, ac resolvit Alexander III. *Cap. 13. De Offic. et Potestate Jud. Delegat.* tradens hoc in casu adjecta tali clausula judicem impune spernere posse eas exceptiones, quae audiunt frivolae, quaeque opponi praesumuntur solo animo differendi judicium, et molestandi Actorem, minime vero exceptiones rationabiles. Verumtamen si in mandato expresse cautum esset etiam de exceptionibus rationabilibus, tunc etiam istas ab eodem impune sperni posse ab eo-

dem traditur. Supremo enim Principi in casibus particularibus privatorum juri derogare fas esse neminem latet. At casus iste veluti metaphysicus in jure habetur, ceu indirecte eruitur ex ipso loquendi modo Alexandri III.

Hic si quis quaereret, utrum Reus pluribus uti valeat exceptionibus, responderi potest, quod Reus ad excludendam actionem ab Actore contra ipsum propositam, pluribus uti posset exceptionibus, etiamsi diversae sint. *Leg. Is, qui* 5, et *Leg. Nemo*. 8. *ff. h. t., Cap. 20. De Reg. Jur.* in 6.º Ratio est, quia nemo prohibetur pluribus uti defensionibus. Ad rem *Schmalzgrueber h. t. n.* 30, ubi proposito dubio, an plures simul exceptiones a Reo opponi possint, ita respondet: « Videtur non posse: nam Reus exceptione fit actor. *Leg. in Exceptionibus* 19. *ff. De Probat., et Leg. Agere* 1. *h. ff. h. t.* Atqui » actor non potest plures actiones proponere, sed » unam de pluribus debet eligere *Leg. Nemo* 43. » §. *Quoties*. 1. *ff. De Reg. Jur.*; ergo nec Reus » potest simul opponere plures exceptiones. Sed » respondendum est affirmative, verumque hoc » est non tantum, ut una opponi possit post alteram, sed etiam ut alligari possint plures simul. » Ratio est, quia exceptiones aliud non sunt, nisi » defensiones; pluribus autem defensionibus uti » quis non prohibetur. Potest igitur post exceptionem jurisjurandi recurri ad exceptionem rei » judicatae; post allegationem privilegii, subsidium

» peti ab exceptione praescriptionis, et qui exci-
 » piendo de homicidio a se negato succumbit,
 » potest dein opponere, quod ad defensionem sui
 » cum moderamine inculpatae tutelae hoc fecerit.
 » Vel si malit, potest omnes has, et quascumque
 » sibi competere exceptiones putaverit, simul et
 » una scriptura conjunctas proponere... Plurium
 » autem aut simul, aut successive propositarum
 » exceptionum haec est utilitas, ut si in unius
 » exceptionis probatione reus defecerit, transire
 » possit ad probationem alterius exceptionis. Ad
 » rationem dubitandi vero nego paritatem inter
 » actorem et reum, nam plus permittitur reo,
 » quam actori, eique plus permittendi ratio fuit,
 » quia actor sponte, et paratus ad iudicium venit,
 » et hic qua potissimum actione uti velit delibe-
 » rare potuit, atque statuere; reus vero in judi-
 » cium invitatus trahitur, et imparatus, ut proinde
 » misera, et in casum prona foret ejus conditio,
 » si nonnisi una defensione uti posset. »

Imo nedum exceptiones plures a Reo simul
 opponi possunt, sed etiam contrariis simul, et
 semel uti licet, ceu prosequitur idem Auctor *eod.*
tit. n. 31, ubi proposita quaestione, *An contra-*
riis etiam exceptionibus simul et semel uti liceat,
 haec ait: « *Ratio dubitandi* esse potest, quia qui
 » contraria, seu quae simul vera esse non pos-
 » sunt, in iudicio proponit, audiendus non est,
 » sed tanquam fallax, et mendax repelli debet, et
 » condemnari. *arg. leg. Si quadrupes l. §. in-*

» *terdum* 15. *ff. si quadrup. pauper*, ergo neque
» is, qui exceptiones contrarias, seu quae simul
» consistere nequeunt, in judicio proponit, audiri
» debet. Tenenda tamen est affirmativa sententia,
» modo hujusmodi exceptiones contrariae alterna-
» tive proponantur. Exemplum sit: Titius petit a
» Cajo solutionem mutui, quod ait se dedisse Cajo,
» Cajus vero excipit dicendo se mutuum non ac-
» cepisse, vel si numerata est pecunia, a se illam
» jam solutam. Item parochianus a suo paroco
» interpellatur de solvendis decimis; ille autem
» excipit opponendo se habere privilegium, vel si
» ostendatur, quod privilegium nullum habeat,
» praescripsisse se libertatem a debito solvendi
» decimas: in utroque casu contrariae allegantur
» exceptiones. In primo quidem exceptio non nu-
» meratae pecuniæ cum exceptione solutionis prae-
» stitae; in secundo autem exceptio privilegii cum
» exceptione praescriptionis, quod recte fit, ut
» probat rationis identitas, et docent DD. *Neque*
» *obstat allata ratio dubitandi*, nam dum reus con-
» ventus oppositas exceptiones affert, non asserit
» idcirco utramque veram esse; nam qui excipit,
» non propterea fatetur, ut ait Gloss. *in Cap. 1.*
» *verb. Assecuti de testibus in 6.º*, sed tantum
» affirmat se defensorem de utrolibet, ut si suc-
» cumbat in uno, obtinere possit in altero. » Quod
autem nedum ex intervallo, sed etiam simul plu-
res exceptiones proponi queant, id magis, ac magis
corroboratur ex *Cap. 13. de praescriptionibus*.

Haud sufficeret tamen exceptiones existere, et esse ex actis notorias, sed debent a reo de facto allegari, et opponi. Si enim reus non allegaret, et opponeret, judex eas attendere non debet, quia tacens in judicio consentire videtur, et qui in eodem non opponit jus sibi competens, illud remittere censetur. Ita Schmalzgrueber *h. t. n.* 28. Verumtamen hujusmodi regula fallit, et perdit officium suum in duobus casibus. 1.º scilicet, quando Actor est excommunicatus non toleratus, tunc enim, etsi Reus non excipiat, nihilominus judex debet ex officio repellere Actorem. Judex enim disquirere cogitur, utrum actor habilis sit nec ne, et curare, ut peccata evitentur *Cap. 13. de jud.* 2.º In omnibus illis exceptionibus, quae ipso jure elidunt actionem, istas enim, et similes judex attendere debet, etsi a parte non opponantur, modo ex actis notoriae existant.

Verum quo tempore, seu in quo stadio judicii proponendae sunt exceptiones? Ut id probe agnoscatur, distinctione opus est inter exceptiones dilatorias, et peremptorias; siquidem non solum effectu differunt; sed etiam tempore, quo proponendae sunt in judicio, hinc aliter disserendum est de dilatoriis, et aliter de peremptoriis. Sane exceptiones *dilatoriae*, exceptis nonnullis casibus, jure communi regulariter proponendae sunt ante litis contestationem, nam exceptiones istae litis ingressum, et constitutionem judicii impediunt; hinc patet, quod proponendae sint antequam litis

contestatione iudicium constituatur. Ita *Cap. 20 de sentent. et rejud.* Quin imo ne lites nimis protelentur, ad iudicis officium pertinet hujusmodi exceptionibus proponendis terminum praefigere, quo inutiliter elapso, censetur quis renunciare suis exceptionibus, ceu statuit *Cap. 4. h. t.* Nihilominus dantur nonnulli casus, in quibus ista regula cessat, et sunt sequentes: 1.° Si Reus prius protestatus sit, quod salvas sibi velit esse alias exceptiones, quae tamen nominatim, et in specie exprimendae sunt, et quidem in scriptis, nec sufficit in genere dicere *salvis aliis exceptionibus*; quia alias non satis provisum est abbreviandis litibus. 2.° Si primum post litem contestatam exceptio de novo exorta fuerit, vel ex facto adversarii, ut exceptio spoli, vel respectu iudicis, qualis est exceptio recusationis, vel aliunde, quia quae de novo emergunt, novo indigent auxilio. 3.° Si exceptio quidem compete-
tebat ante contestationem litis, sed post eam primum innotuit, quod competere; hanc autem Reus adhuc potest opponere, si juramento testetur, quod malitiose non excipiat. 4.° Exceptio excommunicationis majoris semper potest proponi. *Cap. 12. h. t.*

Peremptoriae autem, quidquid fuerit de jure civili antiquo, hodie proponendae sunt post litem contestatam ante conclusionem in causa, nam tales exceptiones proprie excludunt, seu perimunt actionem: actio autem excludi, et perimi nequit, nisi prius in iudicium deducatur; hinc istas regulariter nonnisi post litem contestatam propo-

nendas esse tradunt leges 4, 8, 9 *Cod. h. t. lex 9 Cod. de praescript. longi temp. Cap. 1. de litis contestat. in 6.º* Verumtamen nonnulli sunt casus, in quibus exceptiones peremptoriae etiam post sententiam possunt opponi, et tales sunt : 1.º Si opponitur exceptio nullitatis sententiae ex quacumque causa. 2.º Si opponitur exceptio, quae sententiam rescindit, uti est exceptio restitutionis in integrum *leg. 36 ff. de minorib.* 3.º Si exceptio sententiam non quidem oppugnat, sed executionem impedit, aut moderatur *Leg. Res. ad Senatus Macedon.*

At non solum post sententiam definitivam opponi possunt aliquando exceptiones peremptoriae, sed etiam ante litem contestatam. Sane si hujusmodi exceptio est notoria, vel sit exceptio litis finitae, tunc dubium non est eas etiam ante litis contestationem posse proponi, quia directe impetunt actionem clare expressam in libello. *Cap. 1. de litis contest. in 6.º.* Notoria enim in iudicium deduci nequeunt *Cap. 10 de filiis praesbyth.*, et non debet in quaestionem revocari, quod jam decisum fuit, et ita lites aeternari.

Notandum tamen hic est, quod in gradu appellationis hujusmodi exceptiones peremptoriae proponi possunt, modo fraus, et dolus absit ex parte rei conventi. Ratio est, quia in secundo gradu jurisdictionis ex integro causa pertractatur. Ex quo sequitur, quod licet exceptio excommunicationis in jure sit privilegiata, nihilominus si ex

malitia fuerit dilata, exceptio non rejicitur, at Reus ad expensas Actori reficiendas condemnatur ex *Cap. 12 h. t.*

Utrum vero judex possit praefigere tempus etiam ad exceptiones peremptorias deducendas non conveniunt Canonistae. *Gloss. in Cap. 4. h. t. verb. Dilatoriae* negat, eo quod regula generalis sit exceptiones peremptorias opponi posse usque ad sententiam, secus enim gravamen imponderetur Reo, si post praefixum a judice terminum dictas exceptiones opponere non posset, praesertim si ageretur de illis exceptionibus, quae aut post elapsum praefatum terminum orirentur, aut tunc primum innotescerent. Privaretur enim Reus beneficio a lege sibi indulto; atqui indultum a jure beneficium non est alicui auferendum *ex regul. jur. in 6.º* Alii autem Canonistae (et sunt plures) ita distinguendum putant: scilicet vel judex praefixit dictum terminum cum cognitione causae, vel causa nondum cognita. Priori casu Reus non poterit elapso termino, in posteriori autem poterit etiam post terminum elapsum proponere exceptiones peremptorias, quia ageretur de praejudicio gravi. Ita Perhing *h. t. n. 31.* Verum in praxi consultius videtur, ut judex Ecclesiasticus nullum praefigat terminum, ne scilicet, dum lites amputare satagit, novas suscitetur. Ita Schmalzgrueber *h. t. n. 27.*

Post haec quaeritur, an aliqua forma, et ordo servandus est in proponendis exceptionibus? Resp.

Antiquitus erat quaedam forma solemnis exceptiones proponendi, et quidam ordo servabatur, sed hodie hujusmodi forma, et ordo exulavit, et dummodo de intentione constet eas proponendi, quocumque ordine quibuscumque verbis, scripto, vel voce proponantur, recipiuntur, modo expresse, et determinate oppositio illarum fiat, atque ad acta redigantur.

At non modo exceptiones a Reo opponendae, sed et probandae sunt, hinc quaeritur quomodo et quando exceptiones probandae sint? Respondemus necesse omnino esse, ut Reus exceptionem a se oppositam probet, et plene probet. Nam sicut Actor tenetur plene probare suam intentionem, ita et Reus plene probare debet suam exceptionem quia Reus excipiendo fit actor. Patet id *ex leg. Exceptionibus* 19 ff. *de probat.*, et *leg. Agere juxta leg. seg. ff. h. t.* Secus effectum suum non consequetur, neque elidet, vel differet actionem, seu intentionem Actoris. Probandae autem sunt in genere a litis contestatione usque ad conclusionem in causa. Hoc enim tempore verus agnoscitur status quaestionis.

Ast quid dicendum, si Reus in probatione exceptionis defecerit? In promptu responsio est. Si reus in probatione deficit, non idcirco Actor obtinebit, sed ut obtineat, opus est, ut intentionem suam probet. Scitum enim est in causa principali non ex rei exceptionibus, sed ex Actoris probationibus sententiam ferendam esse. Quaerenti

vero an Reus excipiendo confiteatur intentionem Actoris, respondetur negative, quia Reus excipiendo se defendit, et non approbat actoris intentionem. Ita *Cap. 6. h. t. et reg. juris 63 in 6.º*

Huc perventi finem titulo de exceptionibus imponimus, verum antequam ejus materia absolvatur, adnotandum occurrit, exceptionem a Reo propositam elidi posse per contrariam replicationem Actoris. Hujusmodi replicationi autem posse responderi a Reo, et hoc responsum dici *duplicationem*. Hanc duplicationem vero oppugnari posse triplicatione, et istam quadruplicatione everti, et sic deinceps. Cavendum tamen est, ne per iteratas replicationes judicii exitus nimium differatur. Hac de re in praxi praeter quadruplicationem nulla alia replicatio admittitur. Consulantur Codices procedurae.

TITULUS XXVI.

De Praescriptionibus.

Superiori titulo de exceptionibus tum dilatoriis, tum peremptoriis actum est. Cum vero praescriptio sit quaedam exceptionis peremptoriae species, hinc merito hic titulus priori subjungitur. Titulus autem distinctus, et separatus ad exemplum juris civilis inscribitur, eo quod praescriptio prae ceteris exceptionibus propriam habet indolem, et characteres, ac peculiare habet qualitates. Hoc praejacto operi manum admovemus.

Duplici modo considerari potest praescriptio, scilicet vel *late*, et *generaliter*, vel *stricte*, et *specialiter*. Primo modo accepta idem est ac exceptio, seu oppositio ad excludendam intentionem, vel actionem alterius, ideo, quia elapso tempore legitimo ageret. Erant enim quibusdam actioni-

bus praefixa certa tempora, intra quae institui debebant, quo non facto, actoris intentio, sive actio praescriptione excludebatur, quin tamen dominium secumferret, uti patet ex titulo *ff. et Cod. De Exceptionibus*, et *Praescriptionibus*. Secundo modo accepta idem est ac exceptio peremptoria, per quam bonae fidei possessor post legitimi temporis decursum dominum rem suam pristinam repetentem, vel antiquo suo jure uti volentem opponendo possessionem certi temporis a legibus definiti repellere, adeoque contra eum peremptorie excipere, seu praescribere potest. Nos, priori omitta, de hac posteriori praescriptione sermonem instituiamus, prout ipse titulus exigere videtur.

Definiri autem potest haec praescriptio *Exceptio peremptoria ex tempore legibus definito substantiam capiens, vi cujus possessor bonae fidei in judicio repellere potest dominum rei possessae, qui velit rem suam vindicare, aut uti jure suo antiquo*. In hac definitione exceptio peremptoria ut genus ponitur, reliqua vero loco differentiae. Sane licet tempus ad omnem praescriptionem sit necessarium, regulariter autem solum haud sufficit, hinc in definitione allata additur *tempore* (et modo) *legibus definito*. Quibus verbis indicatur, quod tempori extrinsecus accedere debeant etiam ea, quae a jure requiruntur, scilicet bona fides, titulus, et caetera, de quibus inferius.

Hujusmodi praescriptio eam habet affinitatem cum usucapione, quam habet effectus cum causa.

Sane usucapio definitur in *Leg. 1. ff. De Usucap.*
« *Adjectio domini, id est acquisitio domini, per continuationem possessionis temporis lege definiti.* »
Jamvero ex hac definitione patet, quod haec praescriptio sit effectus usucapionis, ex qua oritur, usucapio vero sit causa. Sane ideo aliquis contra dominum, vel quasi, repetentem rem suam exceptionem praescriptionis opponere potest, quia ex diuturna possessione dominium, vel jus in re acquisivit. Hac de re manifestum est, quod haec praescriptio locum non habuisset, nisi usucapio dominium, vel quasi jam acquisivisset. Bene igitur innuimus, hujusmodi praescriptionem eam habere affinitatem cum usucapione, quam habet effectus cum causa. Verumtamen aliquando latius patet praescriptio, quam usucapio, ita ut omnis usucapio sit praescriptio, sed non omnis praescriptio sit usucapio. Siquidem praescriptio, per quam tollitur jus actionis personalis, vel jus servitutis, quod alter habet, non est proprie usucapio, quia nullius rei dominium, vel quasi dominium acquiritur praescribenti, sed tamen est praescriptio. Non inficiamur autem quod etiam usucapio generaliter accipi possit pro alieni juris peremptione, per quam liberatur quis obligatione, qua alteri erat obstrictus, et sic aequè patet praescriptio, et usucapio ad tradita per Less. *Cap. 6. n. 3. Theolog. Moral.*, Laym. *Lib. 3. Theol. Moral. Tract. 1. Cap. 8. n. 3.* Quare praescriptio, seu usucapio communiter definitur « *Acquisitio, seu ad-*

jectio domini rei alienae, vel alieni juris peremptio per continuationem possessionis tempore, et modo a lege definito. »

Inter usucapionem et praescriptionem multa olim intercedebant discrimina. Etenim usucapio erat juris Quiritarii, praescriptio Bonitarii; illa circa res Mancipi dumtaxat; haec etiam circa rem non Mancipi versabatur, illa in rebus tantum Corporalibus, haec in incorporalibus quoque habebat locum: illa breve tempus, puta annum, vel biennium, haec diuturnum tempus requirebat. Illa erat reapse acquisitio domini per continuationem possessionis tempore a XII Tabulis definito; haec non erat nisi exceptio, qua is, qui longo tempore rem possederat, sese adversus dominum tuebatur. Confer Heinneceium *Antiq. Rom. h. t.* Verum discrimina substulit Justinianus, voluitque, ut una eademque esset Praescriptio, et Usucapio. *Leg. Unic. Cod. De Usucap. Transform.* Hinc hodie quidquid de praescriptione dicitur, de usucapione quoque dictum accipitur.

Praescriptionem ita sumptam non Romani tantum, sed et Haebrei, et Graeci, caeteraeque gentes agnoverunt. *Grot. de Jur. Belli et Pacis Lib. 2. Cap. 4. §. 2*; nec jure civili solum introducta, sed et Canonico probata fuit, *tot. tit. X. De Praescript.* Inventa autem est ob publicum bonum, 1.º ne scilicet diu, et fere semper quarundam rerum dominia incerta essent. *L. 1. ff. de Usurpat. et Usucap.* 2.º Ut aliquis litium finis imponeretur

Leg. Ult. ff. Pro Suo, quae pene immortales forent, si liceret post diutinam rerum possessionem eas repetere a bonae fidei possessoribus. 3.º Ne possessores ejusmodi prope immortalis timore tenerentur, ut ait Justinianus in *Leg. Cum in notissimis princ. Cod. de Praescript. 30 vel 40 annor.* dum in perpetuo metu forent, ne res ab ipsis possessae evincerentur, unde fieret, ut nemo auderet fundos colere; 4.º Tandem ut hac ratione segnities, ac desidia hominum, qui res suas, ac jura in judicio persequi negligunt, exacuatur, dum ea punitur ademptione domini ad tramites *Leg. 2. Cod. De Annal. Except.*, et *Cap. Vigilanti 5. h. t.*

Usucapio, seu praescriptio hujusmodi licet variis subsit objectionibus, quae brevitatis causa videri possunt penes *Harprecht. Instit. De Usucapion. a n. 23 et 24 usque ad 43*, nihilominus locum habet, ac vim obtinet non solum in foro externo, sed etiam in foro interno usque adeo, ut qui praescripsit non teneatur ad rei restitutionem ne in foro quidem conscientiae, etsi post completam praescriptionem cognoscat, rem illam alienam esse, vel potius fuisse, et quamvis nulla culpabilis negligentia prioris domini in re sua inquirenda intervenerit, nisi hic per judicem ex causa justa restitutionem in integrum obtinuerit. Ita ex veriori sententia docet. *Glos. in Cap. Vigilanti 5. h. t. verb. Noverit*, et ibidem *Abbas. n. 6, Covarr. cit. loc. n. 3*, aliique *theologi, et jurisperiti*. Et ratio est, quia qui praescripsit,

jam dominium plenum, et completum acquisivit rei alienae, et acquisitio, seu translatio domini facta auctoritate legis publicae, et justae, justa, et licita est. Cui et altera ratio addi potest, scilicet, quia non est verisimile, quod sacri Canones, qui principaliter salutem animarum considerant, *Cap. Novit. 13. De Judic., Cap. Ut Animarum 2. De Constit. in 6º*, praescriptionis jura approbasent, si effectus eorum conscientiae repugnaret.

Porro haec praescriptio alia est *formalis*, seu in facto esse, alia est *causalis*, seu in *feri*. Prior est ipsum jus acquisitum ex possessione legitimo tempore continuata. Secunda est ipse actus continuativus possessionis nondum tempore completae. Quo sensu dicitur praescriptio *currere, dormire, vel interrumpi*. Insuper alia est *acquisitiva*, alia *liberativa*, seu *extinctiva*. Prima acquiruntur dominia rerum, et jura, secunda liberamur ab aliqua obligatione, vel onere. Tandem alia est *ordinaria seu longi temporis*. Alia *extraordinaria*, et *longissimi temporis*, alia *centenaria*, alia *immemorabilis*. Ordinaria est, qua res mobilis triennio, immobilis vero decennio inter praesentes, et vicennio inter absentes praescribitur. Extraordinaria est, quae tempore 30, vel 40 annorum completur, centenaria vero, quae spatio centum annorum, immemorabilis, cujus initium excedit memoriam hominum, sive lapsum sit tempus centum, sive plurius, sive pauciorum annorum. Verumtamen praescriptio nec dominium, nec jura transfert,

nisi debitis vestita fuerit conditionibus a lege praefixis.

Videamus itaque quaenam conditiones a legibus requirantur, ut per praescriptionem dominia rerum, et jura acquirantur. Conditiones, seu extrema, quae a jure requiruntur, sunt quinque: nimirum 1.º quod res sit praescriptionis capax; 2.º bona fides, 3.º justus titulus, 4.º justa possessio, 5.º justum tempus. Continentur autem hisce barbaris versiculis

*Non usucapies, ni sint tibi talia quinque
Bona fides, justus titulus, res non vitiosa;
Ut res tradatur, tempus quoque continuetur.*

Seu ut alii tradunt

*Non usucapies, ni sint talia quinque
Sit res apta, fides bona, sit titulus quoque justus
Possideas juste, completo tempore legis.*

De his omnibus separatis, ac distinctis paragraphis loquemur, ne confusio in dicendo oriatur. Antequam vero de ipsis sermo instituatur, ordinis ratio postulat, ut in primis de personis agamus, quae, et contra quas, hoc jure uti valent. Sit itaque

§. 1.^a

*Quinam in genere praescribere,
et adversus quos praescribi possit, et valeat.*

Cum usucapio sit modus acquirendi dominium a jure civili introductus, sponte sequitur, omnes illos praescribere, seu usucapere posse, qui sunt capaces dominii acquirendi. Atqui olim soli cives communionem habebant hujus juris, ergo patet eos solos jus usucapiendi habuisse, non peregrinos, ceu tradunt *leges XII Tabularum, Tab. 3. Cap. 3.* Communicatum tamen postea fuit iis omnibus, quibus communionum jura concessa erant, ut patet ex *leg. 4. § 1. ff. De Usurpat. et Usucap.* « *Ex civibus autem usucapere potest paterfamilias, filiusfamilias, et maxime miles in castris acquisitum usucapit* ». Quod de jure antiquo a Triboniano dictum fuisse ex eo patet, quod jure pandectarum si filius non poterat quidquam proprium habere, nisi quod in castris, seu occasione militiae acquisiverat, consequens erat, ut ex ea solummodo causa potuerit usucapere, ex caeteris vero causis non ipse, sed pater per ipsum usucapiebat. Verum id a Justiniano sublatum fuisse notum est, siquidem jure Justiniano cum filius familias sibi acquirat quidquid non ex re patris acquirit, consequens est, ut si non acquirat ex re patris, ipse possit usucapere.

Similiter usucapere potest *pupillus*, si tutore auctore coeperit possidere. Si non tutore auctore possideat, et animum possidendi habet, dicemus, posse eum usucapere. Leg. 4. §. 2. De Usurpat. et Usucap., puta si sit infantia major, ita ut possit intelligere se possidere. Sed neque solum pupillus, verum etiam infans potest usucapere. Licet enim infans, qui eius aetatis non sit, ut intellectu capiat, si strictam juris rationem sequeremur, nec tutore auctore possessionem acquirere posset, obtinuit tamen, quod *infans possidere recte potest, si auctore tutore coepit*. Nam *judicium infantis suppletur auctoritate tutoris*. Utilitatis enim causa hoc receptum est: nam alioquin nullus sensus sit *infantis accipiendi possessionem*. Leg. 32. §. 2. ff. De Acquir. vel Amitt. Poss.

Item « *furiosus, quod ante furorem possidere coepit, usucapit*. Sed haec persona ita demum usucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua usucapio sequitur » Leg. 4. §. 3. ff. De Usurpat. et Usucap.

Nequeunt autem usucapere 1.º servus. Patet id ex Leg. 23. §. 1. ff. Ex Quib. Caus. Maj. ibi « *Is autem qui apud hostes est, nihil per usum sibi acquire potest, nec coeptam possessionem implere, dum est apud hostes*. Hoc amplius, nec postliminio reversus recuperabit per usum dominii acquisitionem ». Unde haec regula generalis profecta est, de qua in Leg. 118. ff. De Reg. Jur. « *Qui in servitute est usucapere non potest*. Nam

cum possideatur, possidere non videtur ». Et recte; servus enim suo nomine possidere nequit. Sine possessione autem non currit praescriptio. 2.º Clerici non possunt praescribere, seu usucapere bona suorum beneficiorum *Cap. Clerici* 11. *Caus.* 16. q. 3., cum non possint beneficia obtinere sine Canonica institutione *Cap. 1. De Reg. Jur. in* 6.º *Covarr. in Reg. Possessor. P. 2. §. 10. n. 9.* 3.º Precario rem possidentes, uti sunt usufructuarii, creditores rem sibi pignore datam, et omnes alii, qui non suo, sed alieno nomine possident, usucapere, seu praescribere nequeunt. *Glos. in cit. Cap. Clerici. Verb. In Jus Proprium.* Denique generaliter loquendo prohibentur usucapere, seu praescribere omnes illi, qui non sunt capaces acquirendi domini, et possessionis, cum usucapio sit species alienationis. *Leg. Alienationes* 28. ff. *De Verb. Signif.*

Non potest vero praescribi contra certas personas, quae scilicet in iudicio stare, agere, iura sua tueri, vel bona administrare nequeunt, ex. gr. praescribi non potest contra pupillum ratione minoris aetatis, contra filium familias ratione subjectionis; verbo, praescribi nequit adversus omnes illas personas, quibus iurum suorum alienatio interdicta est, quia praescriptio est quaedam species alienationis. Hinc rationi consonum non est, ut qui alienare non potest, contra eum praescribi possit, ne quod una via prohibetur, altera admittatur. Praeterea praescribi nequit ratione im-

pedimenti extrinseci, ex gr. captivitatis, vacationis Prelaturae, etc. Contra has enim personas, durante impedimento, non modo non potest inchoari praescriptio, sed si coepta fuerit, non currit, ast dormit, ut ajunt, ceu melius ex infradicendis elucescet. Nunc de conditionibus a lege ad praescriptionem requisitis.

§. 2.^a

Quaenam res praescribi possint, vel non?

De omnibus rebus, quae praescribi possunt, vel non, praesenti §. agere nimium esset; nihilominus hic de nonnullis breviter tractabimus.

Cum finis praescriptionis sit dominia, ac jura transferre ex auctoritate legis, manifestum apparet talem translationem fieri non posse de re, quae ex natura sua, vel ex legum dispositione in dominium privatorum venire non possit. Hinc exploratum est, omnes res praescribi posse, exceptis iis, quae vel sunt extra commercium, vel lege aliqua, aut speciali ratione praescribi, vel usucapi prohibentur. Tales autem sunt liberi homines, quia nullo tempore praescribi potest, ut liberi homines fiant servi, licet possessores bona fide illos emerint, putantes esse servos. §. *Sed Aliquando. Instit. De Usucap. et Long. Temp. Praescript.*, Res divino cultui addictae uti sunt res sacrae, religiosae et sanctae *cit.* §. *Instit. et Leg. Alienationem* 9.

ff. Eod. Sunt enim extra commercium positae. Res quae ad publicum usum et commodum deputatae sunt, ut viae, et plateae publicae, pontes, fora, theatra *Leg. 9. ff. de Usucap., Leg. 7. Cod. De Oper. Public.* Ratio est, quia haec utpote omnibus communia a privatis possideri nequeunt. *Leg. 1. §. fin. ff. De Acquir. Posses.* Sine possessione autem non procedit praescriptio, uti expresse cavetur in *reg. tert. jur. in 6.º* et nos saepe jam innuimus. Idque pariter dicendum etiamsi populus his uti desinat *Leg. 2. ff. De Via Publ. et Itin. Publ.* quia satis est, quod eis uti possit. Res universitatis, fiscales, et Principis patrimoniales §. 1. *Instit. h. t., Leg. 9, 18, et ult. ff. Eod. Leg. 14. Cod. de SS. Eccl., Leg. 2. ff. Commun. De Usucap. Leg. 6. §. 1. ff. De Jur. Fisci.* Insuper res fideicommissariae, pupillorum, et minorum, res adventitiae filiorumfamilias a patre alienatae *Leg. 30. Cod. De Praescrip. 30, vel 40 annor. et alibi;* praeterea res dotales, nisi antequam constituerentur in dotem, fuisset jam inchoata praescriptio *Leg. 16. ff. De Fundo Dotali;* nec non res Praesidi donatae contra legem Juliam repetundarum, ab eoque distractae *Leg. penult. ff. De Lege Julia Repet.*

Item praescribi nequeunt res furtivae, vel vi possessae non tantum a fure ipso, qui malae fidei est, sed neque a quocumque bonae fidei possessore, qui forte illas a fure, vel a tertio emit, vel alio quocumque justo titulo accepit, et possedit,

propter vitium furti, aut violentiae ipsis inhaerens, prout habetur in §. *Furtivae et ibi Gloss. Verb. Vi. Instit. De Usucap., Leg. Scimus 7. Cod. De Usucap. Pro Emptore, Leg. Vitia 11. Cod. De Acquir. Possess.* ubi expresse habetur, quod « *Vitia possessionum a maioribus contracta perdurant, et successorem auctoris sui culpa comitatur* ». Verum heic duo maxime notanda occurrunt, 1.º nempe quod ejusmodi res furtivae, ac vi possessae, si non possunt praescribi tempore ordinario trium, decem, vel viginti annorum, ceu patet *ex cit. §. Furtivae*, possunt tamen praescribi tempore extraordinario, seu longissimo 30, vel 40 annorum, si tanto tempore bona fide possessae fuerint, quia per praescriptionem longissimi temporis purgatur vitium furti, vel violentiae, quo affecta res erat, et omnis actio extinguitur, *Leg. Sicut. 3., et Leg. Omnes 4. Cod. De Praescript. 30 vel 40 Annor. 2.º* Quod si res furtivae, vel vi possessae in potestatem domini sui redierint, tunc vitio purgato, ab alio bonae fidei possessore praescribi possunt tempore ordinario. §. *Aliquando Instit. De Usucap., et Leg. Sciens 7. Cod. De Usucap. Pro Emptore.*

At licet bonae fidei possessor non possit rem furtivam, vel vi possessam propter vitium rei, ordinario, ac longo tempore 10 vel 20 annorum praescribere, fructus tamen ex ea perceptos facit suos juxta *Leg. Bonae Fidei 48 §. 1. in fin. ff. De Acquir. Rer. Dom.; Leg. Si Aliena Res 10.*

§. *Suo Modo*. ff. *De Usucap.*, ubi *Gloss. verb.* *Nec enim*, juncta *Gloss. margin. Litt. A.*, ubi ait « *Partus rei furtivae non est pars, postquam editus fuit, ideoque usucapi potest* ».

Item non potest praescribi haereditas vel res communis ab uno ex haeredibus, vel sociis bonorum etiamsi longissimo tempore possessa fuerint, quin unquam rationem eis redderet, eo quod non suo tantum, sed omnium cohaerendum, vel sociorum nomine rem communem possidere censeatur. *Leg. Si Communem* 10. ff. *Quemadmodum Servitus Amitt.* *Molin. Disput.* 79 n. 1.

Item generatim loquendo res alienari prohibitaе, non possunt praescribi, quia hoc ipso quod prohibentur alienari, tacite prohibentur usucapi. *Argum. Leg.* 26 ff. *De Verb. Signif.* « ibi » *Alienationis verbum etiam usucapionem continet; vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi* « juncta *Leg. Si fundum* 19. ff. *De Fundo Dotali*, et *Leg. Bonae Fidei* 48. ff. *De Acquir. Rer. Domin.* deficit enim in his plerumque justus titulus ex defectu justae alienationis, concurritque error juris, qui non prodest ad usucapionem, seu praescriptionem *Leg.* 31. ff. *De Usucap.*, et *Cap. 2. De Reb. Eccles. Non Alienan.* in 6.

Item praescribi non possunt ea, quae sunt merae facultatis, seu liberae, et gratuitaе voluntatis, uti desumitur ex *Leg. 2. ff. De Via Publ. et Itin. Pub.*, ubi dicitur quod « *Via publica populus non utendo amittere non potest, etiamsi centum annis*

per ipsam non iverit » ut addit Glos., *Covarr. in Reg. Posses. P. 2. §. 4. n. 6.* Ratio est, quia ex talibus actibus nulla obligatio induci potest, cum nullam contineant. Unde si quis etiam per centum annos, et ultra iverit ad certum molendinum, vel ad certum furnum, seu ad certam officinam pro suis respectivis indigentiis, vel si quis jus habens altius aedificandi domum suam, etiamsi per spatium centum annorum nunquam altius aedificaverit, hic vi praescriptionis cogi non potest, ut deinceps dictum molendinum, furnum, officinam frequentet, seu quod altius domum suam non aedificet; ratio est, quia hae res sunt facultatis, et in facultativis non datur praescriptio. Unicus tamen excipiendus esset casus, in quo domino vel molendini, vel furni, vel officinae jus ejusmodi aliquo modo quaesitum fuisset, scilicet vel consuetudine jam antea vigente, vel ex privilegio saltem colorato, sicque bona fide prohibuerit suis subditis, ne frequentarent alia molendina, alios furnos, et alias officinas, et ipsi prohibitioni sic interpositae acquieverint. Idem dic de eo, qui prohibitus a vicino ne domum suam altius aedificaret, destiterit ab aedificando, et mandato ne aedificaret, obtemperaverit. Hoc enim in casu locum habere potest praescriptio incipiens a die factae prohibitionis. Ita *Covarr. In Reg. Possess. Part. 2. §. 4. n. 7.*, aliique plures.

Item praescribi nequeunt jura spiritualia a laicis, eo quod inhahiles sunt ad ea possidenda, vel

quasi possidenda. Ita praescribi nequit jus percipiendi decimas sacramentales *Cap. 7. de his, quae fiunt a Praelatis*, jus conferendi beneficia *Cap. 7. h. t.* Possunt tamen haec jura praescribi a personis Ecclesiasticis, seu Clericis. *Cap. 1. 4. 6. h. t.* Et ratio in promptu est, quia hujusmodi personae habiles sunt ad quasi possidenda hujusmodi jura. Item praescribi nequit *matrimonium carnale*, si nulliter sit contractum, cum non possit possideri nisi bene contrahendo, nec praescribitur contra ipsum, quando vere contractum est, nam ex praescriptione fieri nequit, ut non sint veri conjuges, qui tales sunt, et viceversa. Sic pariter induci non potest ex praescriptione, vel etiam dissolvi *matrimonium spirituale*, aut *professio religiosa*. Sic non potest praescribi exercitium *ordinis sacri*, cum requirat ordinem, vel quoad aliqua privilegium apostolicum.

Quid autem dicendum de juribus Episcopalibus, idest exemptione ab onere subjectionis erga Episcopum, visitationis ejusdem, et procurationis indebitae? Possuntne haec praescribi? Celebris est hujusmodi quaestio, et satis inter Doctores exagitata propter textus juris inter se veluti pugnantes. Sane pro affirmativa sententia stant *Cap. Auditis 15, et Cap. Cum olim 18 h. t.* ubi clare dicitur omnia jura Episcopalia posse praescribi per inferiorem Episcopo ex. gr. per *Abatem*. Pro negativa autem sententia stant *Cap. Cum non liceat 12 h. t., et Cap. Conquerente 16 de Off. Ordin.* ubi dicitur non posse praescribi.

Verumtamen textus allati concordari posse videntur hac distinctione, scilicet dicendo, quod subditus possit praescribere *translative*, non vero *extinctive*. Ratio autem primae partis allatae distinctionis in eo est, quod libertas, et exemptio ab alicujus Episcopi jurisdictione obtineri licite potest *Cap. 4. de privileg.* et *Cap. 7. cod.* Ratio vero secundae partis in eo est, quod nemo potest esse acephalus, idest sine capite, cui obediat.

Item praescribi non possunt limites, seu termini Provinciarum, Dioecesium, et Parochiarum, et ea, quae hujusmodi limitibus cohaereant, dummodo constet tales fines fuisse legitima auctoritate praefixos, et constitutos. Ita ex *Cap. Super Eo. 4. De Paroch., Cap. Quicumque 4. Caus. 16. Quaest. 4.* ubi haec ratio redditur, scilicet « *Ne Provinciarum termini confundantur* ». Et concordant *Cap. Licet 5 et 6 et 7 eodem caus. 16. quaest. 4.* Cave tamen ne cum finibus Ecclesiarum, et Parochiarum confundas fines agrorum ad ipsas pertinentium; isti enim spatio 40 annorum praescribi possunt, uti fert textus expressus in *Cap. Quia judicante 9. De Praescription.*

Item praescribi non possunt beneficia Ecclesiastica *ex regula 1. juris in 6.* « *Beneficium Ecclesiasticum non potest licite sine institutione canonica obtineri.* Verum id intelligi debet de casu, quo praescribens non habet titulum, si enim hunc habet saltem *coloratum*, et triennalem possessio-

nem, tunc praescribi posse tradit *cap. 9 de dolo et contumacia*.

Utrum autem praescribi possit contra onera, et foundationes beneficiorum, et contra onus, et numerum missarum, quaestio est inter DD.

§. 3^a.

An ad omnem praescriptionem, et omni tempore necessaria sit bona fides ad praescribendum?

Altera conditio ad prescribendum maxime necessaria est bona fides. Ipsa in proposito « *est sincera rei alienae ignorantia* » seu illa dicitur bona fides, qua quis probabiliter, et prudenter existimat rem, quam possidet ad se pertinere, vel saltem alienam esse non cognoscit. Hac de re Glos. in *Cap. Si diligenter 17 De Praescr. Verb. Bona Fides* expresse dicit « *Bona fides intelligitur, cum aliquis credit tradentem esse dominum, vel habere jus distrahendi, licet erret in facto* » *Leg. Bonae Fidei Emptor 109. De Verb. Signif.* « *ibi* » *Bonae fidei emptor esse videtur, qui ignoravit rem esse alienam, aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere* ». Mala autem fide possidere dicitur, qui scit, vel credit, rem, quam possidet, alienam esse, vel non esse suam.

Hoc posito, quaeritur, utrum bona fides requiratur omni tempore, et ad omnem praescrip-

tionem? Indubitatum est, jure Caesareo in praescriptione longi temporis bonam fidem tantum requiri ab initio ad inchoandam praescriptionem *Leg. Unic. Cod. De Usucap. Transform.*, et ibi *Glos. Verb. ab initio*. Hinc praescriptio bona fide caepta per defunctum continuari, et compleri potest ab haerede, etsi is fuerit in mala fide, et scientiam habuerit rei alienae. §. *Diutina Instit. h. t.* Imo in praescriptione longissimi temporis scilicet 30 vel 40 annorum bona fides de jure Civili nullo tempore, ne ab initio quidem requiritur, sed post tantum tempus is, qui praescribit adversus omnem petentem exceptione tutus est; hac re quamvis praescribens malam fidem habuerit ab initio, si tamen rem alienam tali longissimo tempore possedit, eam sibi praescriptione acquisivit, et a nemine molestari potest, idque statutum ob odium domini res suas petere negligentis. *Leg. Si quis Emptionis. §. Quod si quis. Cod. De Praescript. 30 vel 40 annor.*

Verumtamen Canonico jure bona fides requiritur ad omnem praescriptionem, et omni tempore, hinc satis non est, ut praescriptio bona fide coeperit, sed oportet, ut haec praescriptio bona fide etiam continuetur, donec tempus ad praescribendum requisitum compleatur. Ita ex *Cap. 20, et ult. h. t.*, ubi ab Innocentio III. in Concilio Lateranensi definitum fuit « *Quoniam omne, quod non est ex fide, peccatum est, synodali judicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide prae-*

scriptio tam Canonica, quam Civilis. Unde oportet, ut qui praescribit, in nulla temporis parte rei habeat notitiam alienae. » Quare manifestum apparet requiri, ut talis bona fides intersit toto illo tempore, quo praescriptio currit. Quin obstet lex Civilis aliter disponens, quia ipsa tamquam nutritiva, et fovens peccatum (eo quod homines ob desiderium praescribendi animaret ad continuandam injustam rei alienae possessionem) fuit a Jure Canonico correcta, atque abrogata. *Citat. Cap. 5, et citat. Cap. 20. De Praescript.* - ibi « *Cum generaliter omni Constitutioni, vel consuetudini derogandum sit, quae absque peccato mortali observari non potest.* » Quamobrem haec juris Canonici dispositio observanda est in utroque foro tam civili, quam canonico, *synodali judicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide praescriptio tam canonica, quam civilis.*

Ex quo sponte veluti sua fluit, quod possessores malae fidei, quamvis per centum, et mille annos possederint rem alienam, nunquam tamen poterunt eam praescribere. Ita *ex cit. Cap. 5. De Praescript.* expresse habetur « ibi » *Vigilanti studio cavendum est, ne malae fidei possessores simus in praediis alienis, quoniam nulla antiqua dierum possessio juvat aliquem malae fidei possessorem.* » Unde generalis illa juris regula derivavit, quae in *Cap. 2. De Regulis Jur. in 6.º* legitur « *Possessor malae fidei ullo tempore non praescribit.* »

Quod adeo extensum fuit, ut mala fides an-

tecessoris in possessione rei noceat etiam successori universali, seu haeredi immediato. Sane si defunctus fuit possessor malae fidei, successor ejus universalis, seu haeres ejus immediatus non potest ullo tempore rem a defuncto mala fide possessam praescribere, quamvis eam bona fide habeat, et velit a se ipso praescriptionem inchoare. Ita textus *in leg. ult. Cod. Communio de Usucap. Leg. Cum haeres ff. de divers. et temporalib. prescription.* et §. *Diutina Inst. de Usucap.* etc. Excipe tamen, nisi haeres practer titulum haereditatis habeat alium titulum v. g. donationis, emptionis, ceu DD. tradunt. Verum licet rem mala fide a defuncto possessam non possit praescribere ullo tempore successor universalis, seu haeres immediatus, potest tamen praescribere tempore ordinario haeres mediatas, idest haeres primi haeredis, dummodo hic haeres mediatas bona fide rem possidens incipiat praescriptionem computando solum tempus, quo ipse possedit, et non connumerando tempus, quo possedit suus antecessor, seu haeres immediatus. Ita Pirhing *h. t. n.* 70, Reiffenstuel *n.* 138, Covarruv. Lessius, alique. Et ratio disparitatis inter haeredem immediatum, et mediatum haec assignatur, scilicet quia primus repraesentat personam defuncti, imo censetur una, eademque persona cum defuncto. *Authen. de jurejurando a moriente praestito*, adeoque censetur fictione juris habere eandem malam fidem. Non ita tamen haeres mediatas, quia cum

ipse non repraesentet personam primi defuncti, et ideo non censeatur una, eademque persona cum ipso, primum est inferre non censi habere eandem malam fidem fictione juris; fictio enim fictionem non parit.

Quod vero dictum est de haerede mediato, id tanto magis dicendum venit de successore, cui primus haeres rem huiusmodi donavit, vel vendidit. Hic siquidem nullo prorsus modo personam defuncti repraesentat, ideoque potest, uti haeres mediatas, ordinario tempore rem praescribere. Ita communiter ex textu expresso in §. *Sed tamen Instit. de Usucapionib.* Ex quibus principiis sequitur, quod etiam successor in dignitate, beneficio, vel officio non nocet mala fides antecessoris, quia hic ab eo titulum, seu causam non habet, sed a collatore. Quare talis successor potest cum bona fide praescribere dignitatem, vel beneficium ad alium pertinens non computando tempus, quo mala fide possidebat antecessor, cujus ipse personam non repraesentat.

Haec, quae hactenus diximus, respiciunt malam fidem antecessoris quoad successores, quid autem dicendum de ejus bona fide? Prodestne haec bona fides antecessoris etiam successoribus? Affirmative respondendum esse videtur ex ratione contrariorum. Hinc quisquis bonae fidei possessori in re aliqua quocumque titulo succedit, potest numerare etiam tempus antecessoris sui, adeoque uti accessione temporis illius, quo antecessor bona

fide rem possedit, ut ipse bona etiam fide possidens compleat praescriptionem; conjunguntur enim tempora possessionis tum antecessoris, tum successoris. §. *Inter venditorem Instit. de Usucap. et leg. Id tempus 14. ff. eodem et leg. Pompon. 13. §. cum quis ff. de acquirend. possess.* Ratio autem haec esse potest. Quoad successorem universalem, quia ipse repraesentat personam defuncti; quoad singularem vero, quia antecessor transferendo rem in alterum, transfert simul etiam totum jus, quod in illa re habebat; at qui possidendo illam rem per partem temporis requisiti ad praescribendum, acquisivit jus, ut possidendo adhuc per reliquum tempus, quod deest ad complementum, rem praescriberet, ergo hoc ipsum jus transfert in successorem. Ita Pirhing. *h. t.* §. 6. n. 65 circa finem.

Huc perventa oratione quaeri potest utrum dubitans de suo jure, vel de legitima possessione possit praescribere; seu utrum dubitans, num res sit sua, vel aliena, habeat bonam fidem necessariam ad praescribendum? Doctores, et Canonistae hujusmodi quaestionem resolvunt distinguentes inter dubium, quod oritur in ipso possessionis exordio, et dubium, quod nascitur currente ejusdem possessionis tempore. In primo casu ajunt praescriptionem incipere non posse, eo quod qui cum tali dubio rem possidere coepit, non censetur habere bonam fidem necessariam ad praescribendum, adeoque stante illo dubio nequit praescrip-

tionem inchoare. In secundo autem casu, scilicet si tale dubium superveniat post praescriptionem bona fide jam incoeptam, tradunt, quod sic dubitans possit continuare rem possidere, et perficere praescriptionem: teneri tamen interim omnem adhibere diligentiam ad hauriendam veritatem, scilicet ad investigandum, an res sit vere aliena. Quo facto, si dubium adhuc perseveret, potest possessor continuare, et perficere praescriptionem, uti mox innuimus. Idque probatur *ex cap. ult. h. t.* ubi solum requiritur ad continuandam praescriptionem, ut possessor in nulla temporis parte ad praescribendum constituta habeat conscientiam rei alienae. Idemque probatur *ex Cap. Virgo 5. caus. 34. q. 1.* ubi habetur, quod tamdiu quisque bonae fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum; atqui is, qui dubitat, non est sibi conscius rem esse alienam, ergo est b. f. possessor, ergo etc. Tandem probatur illa regula *juris 65 in 6.º* « *In dubiis melior est conditio possidentis.* »

Hic autem quaeri potest, utrum saltem praescribi possit, et valeat cum ignorantia juris? Hic distinguunt pariter Doctores inter jus clarum, atque indubitatum, et inter jus dubium, et controversum. Et in primo casu tradunt, hujusmodi ignorantiam impedire bonam fidem, ideoque et praescriptionem in utroque foro, licet sit invincibilis, seu inculcata, tum quia jura positiva humana expresse reprobant hanc ignorantiam, ut clare patet ex

leg. Nunquam ff. de usucapionib. Ex leg. 2. §. si a pupillo ff. pro Emptore Leg. 4. ff. de juris et facti ignorantia. Tum quia errans in jure praesumitur malam fidem habere *Leg. Quemadmodum Cod. de Agricol. et Cens. et Cap. 82. de regul. juris in 6.º* Hinc licet hujusmodi ignorantia theologice, et moraliter non sit culpabilis, seu constituat possidentem in bona fide theologica, seu moraliter excludente peccatum, non sufficit tamen ad constituendum ipsum in bona fide civiliter, seu juridice necessaria ad inducendam praescriptionem. Hac de re tum bona fides theologica, et moralis, tum bona fides civilis, et juridica concurrere debet, quia uti innuimus, jura positiva humana, a quibus praescriptio originem suam, et totam vim habet, expresse statuerint, quod ignorantia, seu error juris ad praescriptionem, seu usucapionem non prosit.

In secundo autem casu, scilicet ignorantiae juris dubii, et controversi Auctores docent hujusmodi ignorantiam, seu errorem juris non impedire bonam fidem requisitam ad legitimam praescriptionem, quia ipsa ambiguitas juris, circa quod diversae sunt sententiae utramque partem facit probabilem ita ut utramque prudenter in praxi quis sequi potest. At quid tandem dicendum de ignorantia facti? Excludit ne bonam fidem? Cum ipsa excuset a culpa, ideoque constituat possessorem in bona fide, sequitur proinde ipsum legitime praescribere posse cum tali ignorantia. Ad rem *lex 4. ff. de juris*

et facti ignor. « ibi » *Juris ignorantia in usucapionibus negatur prodesse, facti vero ignorantiam prodesse constat*

Post haec non sunt omittendae duae haud in-
elegantēs investigationes, utrum nempe doctrina
juris Canonici de bona fide locum etiam sibi vin-
dicet in praescriptione temporis immemorialis, et
in praescriptione actionum maxime personalium.
Quoad primam quaestionem Doctores, et Cano-
nistae communiter contra nnnnullos tenent, etiam
in praescriptione temporis immemorialis requiri
bonam fidem: nam in *cit. Cap. ult. h. t.* gene-
raliter, et sine ulla exceptione requiritur ista bona
fides in praescribente, et ratio est, quia qui sciens
detinet rem alienam non potest praescribere ob
peccatum *cit. Cap. Ult.*; at quo longiore tem-
pore malae fidei possessor rem alienam detinet,
eo gravius peccat; ergo etiam tanto minus potest
praescribere. Nec obstat, quod praescriptio im-
memorabilis habet vim tituli, et privilegii, nam
id intelligendum est, cum ex bona fide procedit,
alias lex praescriptionis faveret iniquitati, uti tradit
Palao *Diss. un. p. 22. §. 6. n. 2*, Piringh. *h. t.*
n. 49.

Quoad 2.^{am} autem quaestionem disputant inter
se Doctores, et Canonistae. Nonnulli enim tenent
bonam fidem haud requiri in praescriptione ac-
tionum maxime personalium, quam vocant prae-
scriptionem *extinctivam*, seu *liberativam*, quia jus
canonicum voluit corrigere, et derogare legibus

civilibus eo tempore in honore existentibus, quippe quae fovebant, ac nutriebant peccatum; atqui hujusmodi leges respiciebant dumtaxat actiones reales, seu praescriptionem, quam vocant *acquisitivam*; ergo. Confirmant assumptum ex eo quod illa decretalis in lucem venit eo tempore, quo diripiebantur ab injustis invasoribus res Ecclesiae. Ne itaque in vim juris civilis tunc vigentis lapsu temporis hujusmodi res Ecclesiae legitime retineri possent, a Patribus illius Concilii generalis salubriter statutum fuit, ut bona fides omni tempore necessaria foret, secus res istae praescribi nequirent. Idque magis ac magis confirmant verbis ipsius Decretalis agentis « *Unde oportet, ut qui praescribit in nulla temporis parte conscientiam habeat rei alienae;* » jam vero quisque ingenio suo facile percipit sub nomine *rei alienae* non comprehendendi jus alienum. Consule Coccejum *in dissert. 1. De finib. bon. fid. in praescript. sect. 2. §. 11 et sect. 3 per tot.*; Rauchbar *part. 2. quaest. 38. n. 23*; Franksz *lib. 3. resol. 13 fere per tot.*; Dunod. *De Praescript. p. 1. Cap. 8.* Neque moveri ajunt multitudine, et numero Doctorum, et Canonistarum contrarium sentientium, quia isti citatam Decretalem non bene intellexerunt, et unus alteri adhaesit, quin ejusdem decretalis verba, vim, ac potestatem animadverteret. Alii autem pro viribus tuentur etiam hoc in casu requiri bonam fidem, quia citati textus juris Canonici eam requirunt omni tempore, et in omni

praescriptione, secus peccata nutrentur, ac foveantur, cum jugiter existeret opinio *rei alienae*; aperta sunt verba Capitis juris Canonici « *Quoniam omne, quod non est ex fide peccatum est* etc. Rei autem vocabulo non solum res corporales, sed et jura, atque actiones comprehenditur. Ita Brisson. *verb. Res. Lyncher in praescript. tam jur. civ. quam Canonici thesi* 24, et seq. Stryk. *De Action. investigat.* 3. n. 1. Rectius meo judicio Bohemerus *Decret. Lib. 2. tit. 25. §. 66 et seq.*

Nonnulli vero hac distinctione utuntur, scilicet vel agitur de obligationibus ad aliquid agendum, et non agendum, vel de obligationibus ad aliquid patiendum, videlicet de obligationibus, quae consistunt in mera patientia. Quoad primas tradunt ad praescribendum requiri bonam fidem. Siquidem qui cum opinione alieni juris vel non agit, ubi esset agendum, vel agit, ubi non esset agendum, hunc revera dici potest possidere, vel occupare rem alienam in mala fide, ideoque locum in his habere non posse praescriptionem. Ita Reiffenstuel. *h. t. n.* 111-113, aliique. Quoad secundas vero ajunt in his praescriptioni locum fieri posse, quandoquidem juxta *Cap. ult. h. t.* ea tantum opinio alienae rei impedit praescriptionem, quae in peccato fundatur. Porro qui patienter tantum tolerare tenetur, nullo modo peccat, si alter negligat exercere jus suum, hinc patet in his locum praescriptioni fieri posse. Ita Pirhing, Reiffenstuel. *h. t.*

§. 4.^a

An, et qualis titulus requiratur, et sufficiat ad praescriptionem, et quando nullus requiratur.

Ad legitimam praescriptionem requiri etiam justum titulum docet textus expressus in *Cap. 17 de praescript.* - ibi - *Cum in praescriptione rerum Ecclesiasticarum bona fides, et justus titulus exigatur.* Item in *Cap. 31 de decimis* et in *Cap. 1. h. t. in 6°.* Cui concordat jus civile in *leg. Ultim. Cod. de Usucapion. pro haerede*, et in *leg. Nullo Cod. de rei vindicat.* « ibi » *Nullo justo titulo praecedente possidentes, ratio juris quaerere dominium prohibet.* Et merito, quia justus titulus est radix bonae fidei, et fundamentum justae possessionis; sane sine titulo non potest quis habere bonam fidem initio possessionis, quia non potest credere se habere jus possidendi, nisi credat se habere titulum, ex quo hoc jus oritur. Hinc recte in *leg. 9. Cod. de acquir. et retinend. possess.* improba dicitur esse omnis possessio, quae est sine legitimo titulo. Neque sufficit quicumque titulus, sed requiritur talis, qui ex se, et ex natura sua sit habilis ad transferendum dominium, licet per accidens non transferat. Unde cum locatio conductio, commodatum, depositum, pignus, precarium non sint tituli per se habiles, et sufficientes

ad transferendum dominium, sequitur, quod neque conductor, neque commodatarius, neque depositarius, neque omnes, qui precario rem possident, praescribere possunt rem conductam, commodatam, depositatam et precario receptam.

Quid igitur venit sub nomine justi tituli? Tituli justi nomine hoc loco nihil aliud venit, nisi *causa*, seu *ratio ex se habilis ad transferendum dominium*, vel ad praebendam praescribendi conditionem. Hac de re tot sunt hujusmodi tituli, quot sunt causae ex se habiles ad transferendum dominium, uti est *emptio venditio*, *haereditas*, *donatio*, *legatum*. Hinc is, qui bona fide possidet rem alienam *pro donato*, *pro empto* etc. licet non acquirat ejus dominium, eo quod non acceperit ipsam a vero domino, acquirit tamen praescribendi conditionem, cum tales tituli ex natura sua ad dominii translationem tendant. Quod non accidit in aliis titulis, qui ex natura sua non tendant ad dominii translationem, sicuti depositum, commodatum, ceu vidimus, qui usucapiendi conditionem haud praebent, nihilque prosunt ad praescriptionem.

Sed qualis debet esse titulus, ut sufficiat ad praescriptionem? Antequam respondeamus proposito dubio, haec praemittimus. Ex jure Romano quadruplex titulus distingui solebat, scilicet *verus*, *coloratus*, *putativus seu existimatus*, et *praesumptus*. *Verus* est, quando de facto omnia praesto sunt requisita ad transferendum dominium. *Coloratus* habetur cum actus de se translativus dominii

reapse positus est, sed invalide ob aliquod vitium occultum, ideoque ab omnibus consideratur uti verus, sed tamen verus non est; *putativus*, seu *existimatus* habetur, quando ex falsa opinione creditur actum translaticum dominii intervenisse, qui tamen reapse nunquam interfuit; *praesumptus* autem habetur, quoties titulus revera positus non fuit, at ex conjecturis, et ex circumstantiis praesumptio inducitur, quod revera positus fuit, scilicet juridice fingitur extitisse. His praemissis dicimus, quod quando traditur ad praescriptionem requiri justum titulum, per hunc non intelligitur *verus* mox descriptus. Nam hic per se sufficit ad transferendum dominium, quin opus sit praescriptione, sed per titulum justum sufficientem ad praescriptionem intelligitur titulus a lege recognitus, et approbatus. Titulus autem, quem lex agnoscit, et approbat uti habilem, et sufficientem ad transferendum dominium, vel saltem ad praebendam conditionem usucapiendi, unicus est titulus *coloratus*, quia hoc in casu tantum intervenit actus translaticus dominii, seu verificatur realis positio tituli necessaria ad transferendum dominium, ceu monent adducta juris loca, et praecipue Lex *Nulla Cod. de rei vindicat.* Qui actus translaticus dominii, seu quae tituli existentia, seu factum positi tituli, cum non contingat in neutra hypothese tituli tum putativi, tum praesumptivi, ceu superius innuimus, quia magis opinio tituli, quam titulus habeatur in his casibus, hinc sequi-

tur istos a lege haud recognosci et approbari uti sufficientes ad praescribendum praescriptione ordinaria. Non est tamen heic omittendum, quod nonnulli existimant ad praescribendum *praescriptione ordinaria* sufficere etiam posse titulum mere *putativum*, seu *existimatum*, quando nimirum probabiliter creditur intervenisse titulus, qui tamen reipsa non adfuit ex g. si haeres cuipiam rem tradat, tanquam huic ex testamento legatam, quae tamen revera legata non fuit. Requiritur tamen ut titulus adfuisse rationabiliter existimetur.

In praescriptione vero extraordinaria, idest longissimi temporis 30, vel 40 annorum ordinarie nec jure civili, nec canonico requiritur titulus, sed sufficit sola possessio, modo adsit bona fides, seu potius tunc habetur titulus vel *putativus*, vel *praesumptus*, consistens in ipso facto possessionis pacificae per tantum temporis intervallum.

§. 5.º

*An et qualis possessio requiratur
ad praescriptionem.*

Possessio, quae est veluti fundamentum praescriptionis, uti ex definitione patet, necessario requiritur ad omnem praescriptionem. Constat id ex reg. juris 3 in 6 - ibi - *sine possessione praescriptio non procedit*, et leg. 25 ff. *de usucap.*

Sine possessione usucapio contingere non potest. Quae regula non solum valet inspecta praescriptione in se, sed etiam inspecta praescriptione in sua majori, vel minori extensione *Cap. 15. h. t.* Unde adagium juridicum *tantum praescribitur, quantum possidetur.* Sufficit autem in rebus incorporalibus quasi possessio, qua jura possideri dicuntur.

Verum non quaecumque possessio valet ad praescribendum, sed requiritur talis, ut quis rem sibi tanquam suam possideat, scilicet ut rem proprio nomine, et *opinione domini* possideat, non autem nomine alieno, quia is, qui alieno nomine possidet, revera non est proprius possessor, sed alter qui per ipsum possidet, ut expresse habetur in *Cap. cum venissent et de restitut. spoliat.*

Hic autem si quaeratur, utrum ad legitimam praescriptionem sufficiat sola possessio naturalis sine civili, vel sola civilis sine naturali, vel an utraque simul requiratur? Responderi potest, quod possessio mere naturalis non sufficiat ad legitimam praescriptionem, et ratio clara est, quia sine animo rem habendi ut suam non potest acquiri dominium, et sine opinione domini, vel quasi domini non habetur bona fides, utrumque extremum necessarium ad legitimam praescriptionem, sed qui rem possidet mere naturaliter, neque animum habet rem possidendi ut suam, neque habet opinionem domini, vel quasi domini, ergo possessio mere naturalis non sufficit ad legitimam praescriptionem.

Quod autem possessio civilis sine naturali sufficiat ad legitimam praescriptionem clara pariter ratio est, quia ad praescriptionem requiritur, et sufficit talis possessio, ex qua sequi potest translatio, sive acquisitio domini: sed ex sola possessione civili sine naturali sequi potest hujusmodi translatio, sive acquisitio domini, quia necesse non est, ut reali apprehensione acquiratur res praescribenda, sed sufficit, si fictione juris aliquo actu, qui apprehensioni aequivalet, comparetur, ergo possessio civilis sine naturali sufficit ac legitimam praescriptionem.

Verumtamen hoc procedit quoad continuandam praescriptionem, quid tamen dicendum relate ad inchoandam? Resp. Ad inchoandam praescriptionem puto requiri possessionem mixtam et naturali, et civili. Sane certum est ad omnem praescriptionem requiri aliquam possessionem, sed certum pariter est, hanc dari non posse, nisi praecesserit aliqua naturalis possessio, uti constat ex definitione possessionis, quae dicitur: *rei detentio corporis, et animi, jurisque adminiculo*, ergo ad inchoandam legitimam praescriptionem, saltem requiritur possessio naturalis: sed haec sola non sufficit, uti mox innuimus, ergo requiritur etiam civilis, qua quis rem possidet ut suam, ergo ad inchoandam praescriptionem requiritur possessio mixta ex naturali, et civili. Ad rem Reif-
fenstuel *h. t.* §. 7. n. 189. « Ad inchoandam » praescriptionem requiritur possessio naturalis,

» et civilis simul, ad eam tamen continuandam,
 » et complendam, sufficit sola possessio civilis,
 » non autem sola naturalis. Ita Glos. communi-
 » ter recepta in *Cap. sine possessione V. sine de*
 » *reg. jur. in 6.* Idque desumitur *ex leg. Licet Cod.*
 » *de acquirend. possess.* ubi dicitur: *Licet pos-*
 » *sessio* (et consequenter praescriptio) *nudo animo*
 » *acquiri non possit, tamen solo animo retineri*
 » *potest.* Juncta Glos. ibidem ».

Nec satis. Ut praescriptioni locus fieri possit, necesse est etiam, ut haec possessio sit continuata. Quae continuatio verificari potest de testatore ad heredem, vel legatarium, et de venditore ad emptorem *Leg. penult. § 5. ff. de divers. temp. praescript.* quin opus sit, ut una, eademque persona eam incipiat, et perficiat.

Huic sed vero continuationi opponitur simplex *suspensio*, nec non *interruptio*. Ut autem agnoscetur, quando haec simplex suspensio, quae a pragmaticis dicitur *dormitio prescriptionis*, et quando haec interruptio locum habeat, inspicere prius debet, quando praescriptio non procedat. Praescriptio tunc dicitur *non procedere*, seu *non currere*, quando ex defectu alicujus conditionis ad ipsam requisitae ipsa nec incidit, nec incipere potest. Id autem accidit 1. quando ei deest legitima possessio textu expresso in *Cap. 3 de regul. juris in 6 Sine possessione praescriptio non procedit.* 2. quando deficit ei bona fides textu expresso in *Cap. 2 de regulis jure in 6 - ibi - Possessor malae fidei ullo tem-*

pore non praescribit. 3. quando deest ei justus titulus textu expresso in *Leg. ult. Cod. de usucap. pro haerede* - ibi - *Usucapio non praecedente vero titulo procedere non potest*, et sic de similibus.

Praescriptio autem jam incoepta suspenditur, seu *dicitur dormire*, quando currere cessat propter impedimentum superveniens, et interim suspensa manet, dormit, seu quiescit, donec cessante illo impedimento, iterum currat, et compleatur, computato tempore praecedente, et subsequente impedimentum. Exempla habentur passim in jure Canonico, et jure civili. Sic ex. gr. suspensa censetur praescriptio contra Ecclesiam tempore, quo destituitur pastore, seu rectore suo *Ita Capp. 4. et 14 h. t.* Sic suspensa manet, seu dormit tempore hostilitatis, seu belli textu expresso in *Cap. Transmissu 10 h. t.* Verum hic ad rem gravissima se offert quaestio, utrum scilicet ad *dormitionem* possessionis sufficiat sola hostilitas, seu belli status, vel requiratur etiam *justitium*, scilicet ut Curia sileat. Rota Romana in *Cracovien venditionis 15 Martii 1752 § 5 cor. Figueroa*, et *11 Martii 1754 § 6 cor Vicecomite* tenuit requiri etiam justitium. Item dormit praescriptio contra impeditum, et non valentem agere *leg. 1 § final. de annali except. Canon. Prima actione 13 caus. 16 quaest. 3 et caus. 34 quaest. 1.* Ne vero currat praescriptio necesse est, ut impedimentum vel sit *juris*, vel sit *facti* communis, et notorii non autem domestici, et personalis.

Praescriptio tandem dicitur *interrumpi*, quando ipsa semel legitime caepta ex aliqua causa ita cessat, ut totum praecedens tempus ipsius omnino extinguatur, ita ut sublata tali causa, seu cessante tali impedimento, dictum tempus quoad praescriptionem amplius non reviviscat, et ad nihil inseruiat, sed debeat de novo praescriptio inchoari, et compleri per totum tempus ad praescribendum requisitum, nullatenus computato tempore illo praecedente interruptionem. Ita ex *Cap. 8. h. t.* in quo expresse legitur. *Etsi probata fuerit interruptio, praescriptio non tenebit.*

Ex quo, uti vides, notabilis agnoscitur differentia inter casum, quo simpliciter suspenditur, seu dormit praescriptio, et casum, quo interruptitur. Priori enim casu, sublato impedimento, tempus prius cum sequenti conjungitur, posteriori vero casu prius tempus non consideratur, et penitus non prodest, sed de novo est inchoanda praescriptio. Barbosa in *Leg. 2. §. imo n. 27. Cod. de praescript. 30, vel 40 ann.*

Hujusmodi autem praescriptionis interruptio in jure Romano dicitur *Usurpatio Leg. 2. ff. de usurcap.*, quae evenire potest vel *naturaliter*, vel *civiliter*. *Naturaliter*, si volentes, vel inviti quavis de causa veram possessionem amittamus. *Civiliter* per actum aliquem juridicum ex juris dispositione, scilicet per litis contestationem coram iudice competente, imo aliquoties etiam per citationem, non vero per solam extrajudicialem inter-

pellationem *Leg. 5. ff. de usucap. Leg. 2 et 3. §. 12 et seq. Cod. de annal. except. Leg. 2 et 10 Cod. de praescript. long. temp. Leg. 10 Cod. de acquir. et retin. possess. Voet ad ff. lib. 41. tit. 3, §. 17 et seq.* Si tamen sequuta fuerit sententia absolutoria, possessio, pendente etiam lite, fingitur legitime continuata. *Leg. 9. Cod. de praescript. long. temp. Leg. 2. ff. de donat.*

Differt autem notabiliter naturalis interruptio a civili. Naturalis enim interruptio prodest omnibus, contra quos praescriptio currebat, civilis vero prodest ei tantum, qui actum interruptionis exercuit, nec ipsius personam egreditur. Hic tandem si quaeras, quomodo istiusmodi continuatio possessionis probari valeat, responderi potest ad hunc finem adsequendum duo extrema tantum esse demonstranda, scilicet initium possessionis, et actualis conditio, tempora enim intermedia praesumuntur. Hac de re adversario onus incumbit probandi possessionem fuisse interruptam.

§. 6.^a

An, et quale tempus requiratur ad praescribendum?

Novissimum praescriptionis requisitum est tempus a lege statutum. Hoc varium est pro rerum praescribendarum diversitate. Res autem vel sunt *mobiles*, vel *immobiles*: Sub nomine rerum

mobiliū veniunt omnes illae, quae loco moveri possunt, ut pecunia, vestis, navis, animalia, et caetera hujusmodi. Sub nomine vero rerum *immobiliū* veniunt illae, quae existentiam habent determinatam ad aliquem locum, seu quae moveri non possunt, ut praedia, domus, et similia. Haec divisio licet proprie locum tantummodo habeat in rebus corporalibus, solet tamen extendi etiam ad incorporales. Hinc sub nomine rerum immobiliū veniunt etiam beneficia, census, redditus, juspatronatus, ususfructus, et servitutes, privilegia, et similia. Quandoquidem ista omnia fixa manent, et instar immobiliū fructum, et commoditatem afferunt. Ita post textum in *Clement. Exivi* § *cumque annui redditus de Urb. significat*. Pirhing. *h. t. n.* 89. Reiffenstuel *h. t. n.* 150. Jura autem, et actiones si sint ad immobiles veniunt nomine immobiliū, si vero ad mobiles veniunt nomine mobiliū per textum in *Cap. Accessorium* 42 *de Reg. jur. in* 6.º

His positis dicendum est, quod licet res mobiles privatorum olim anno ubique uno in italico tantum solo, hodie tamen sublata locorum differentia, et tempore, cum titulo, et bona fide praescribuntur per triennium uti constat ex *princ. Inst. de usucap. et leg. unie. Cod. de usucap. transfor.* Idque extensum fuit etiam ad res mobiles Ecclesiarum, aliorumque piorum locorum, ademptis tamen pretiosis (quae immobilibus aequiparantur). Sic tenet *communior et probabilior Doctorum sententia*. Et

ratio hujus sententiae deducitur ex *Authent. Quas actiones Cod. de Sacros. Eccles.* in qua locis religiosis conceditur privilegium praescriptionis quadragenariae, relicta tamen in suo robore usucapione triennali circa res Ecclesiae. Quae dispositio *Authent.* per Gratianum inserta fuit juri Canonico in *Can. Placuit* 25 § *quas actiones caus. 16 quaest. 3.* atque ab Ecclesia recepta fuit. Neque obstat *Cap. 8. h. t.* ubi dicitur Ecclesiam Romanam non admittere praescriptiones quadragenaria minores. Nam caput illud intelligi debet de vera praescriptione rerum immobilium, non vero mobilium. Et merito: absurdum enim foret tempus adeo longum requiri ad praescribendas res mobiles, quae vix ad tantum tempus servando servari possent. Imo addit La Croix cum aliis ab eo citatis, quod Ecclesia Romana nullo speciali privilegio prae aliis Ecclesiis fruitur in rebus mobilibus.

Haec de rebus *mobilibus* tum privatorum, tum Ecclesiarum, quid autem dicendum de *immobilibus*? Hujusmodi res pariter vel pertinent ad personas privatas, vel ad Ecclesias, et in genere ad loca pia. Si 1.um ipsae cum titulo et bona fide praescribuntur spatio decem annorum inter praesentes, et viginti inter absentes. Ita *Lex unic. Cod. de Usucap. transfor.* Hic autem si quaeras, quinam praesentes, et quinam absentes dicantur, responderi potest, *praesentes* quantum ad propositum eos dici, qui in eadem provincia de-

gunt: nomine vero provinciae venit regio ab eodem praeside gubernata *Leg. ult. Cod. de praescript. long. temp.* Absentes autem audiunt illi, qui in diversis provinciis domicilium habent. Quod si quis aliquando praesens, aliquando absens fuerit, tunc ex juris dispositione unus annus praesentiae aequivalet duobus annis absentiae, et vicissim duo anni absentiae aequivalent uni anno praesentiae. Ita *Leg. 7. Cod. Authentic. Quod si quis Cod. de praescript. longi temp. Novel. 119 Ut Sponsalit. largit. cap. 8.* Unde si quis per 5 annos v. g. fuerit praesens, et deinde recessit, ut praescribat requiruntur 15 anni, eo quod quinque anni, qui adhuc deerant ad complendam praescriptionem contra praesentem, duplicari debent ratione absentiae. Item si praesens fuit octo annis, et absens duobus, octo annis praesentiae adjici debent adhuc quatuor duplicandi ratione absentiae.

Diximus autem *cum titulo, et bona fide*, si enim deest titulus, sed adest bona fides, tunc pro istis rebus immobilibus privatorum requiritur tempus 30 annorum. Ita lex *Sicut in rem Cod. de praescript. 30 vel 40 annor. et Cap. 3 h. t.* Quae juris dispositio extenditur a Doctoribus etiam ad res mobiles privatorum ipsorum, licet *cit. Cap. 3 h. t.* explicite tantum loquatur de rebus immobilibus. Nulla enim pretiosa ratio reddi potest, cur ipsis non applicetur.

Neque ab hac lege eximuntur bona privata, et

patrimonialia Clericorum. Ipsa enim praescribuntur tempore ordinario, sicut bona laicorum. Pirhing. *h. t. n.* 95. Reiffenstuel. *h. t. n.* 167. Quandoquidem privilegium quadragenariae praescriptionis concessum est solummodo Ecclesiis, aliisque locis piis. Jamvero sub appellatione Ecclesiae, et piorum locorum non veniunt Clerici, sed sub appellatione personarum privatarum. Hinc ad eos, eorumque bona patrimonialia hujusmodi privata extendi haud posse clarissime patet. 2.um idest si res immobiles pertinent ad Ecclesias, et loca pia, tunc ipsae nonnisi spatio 40 annorum praescribuntur. Traditur hoc apertissime in *Capp.* 4, 6, 8 et 9 *h. t.* Notandum tamen est, quod si jus commune Canonicum praescribenti resistat, ut in casu *cit. Cap. ad Aures*, tunc praeter tempus 40 annorum, et bonam fidem, titulus quoque coloratus necessarius est, vel si hic deficit, tempus immemorale requiritur juxta *Cap.* 1. *h. t. in* 6. Quin referat in *cit. Cap. ad Aures* nullam fieri mentionem neque de titulo, neque de bona fide, quia non de his, sed de solo tempore quaestio erat. Ita Pirhing *h. t. n.* 95 *circa finem*.

Verum ab hac regula generali excipi debet Ecclesia Romana, cujus bona non praescribuntur, nisi praescriptione 100 annorum, uti docet non modo jus Canonicum in *Capp.* 13. 14 et 17. *h. t.*; sed et jus civile in *Authent. Quas actiones Cod. de Sacros. Eccles.*

Hic finis esset titulo de praescriptionibus ; sed antequam imponatur, utile et necessarium existimavimus iterum specialem mentionem fieri de *centenaria*, atque *immemorabili* praescriptione, utpote quae magnum habent juridicum valorem, et in tribunali-bus maxime attenditur. Sciendum itaque est, quod centenaria praescriptio ea vocatur, cujus initium cognoscitur, et saltem ad centum retro annos protrahitur. Praescriptio autem immemorialis ea est, cujus initium latet, ac hominum memoriam excedit. *Cap. 26 De Verb. Significat.* Censetur autem memoriam hominum excedere, si excedit centum annos, vita enim, ac memoria hominum solum per centum annos durare praesumitur. Differt autem praescriptio immemorabilis a centenaria 1.º in eo, quod licet prima, idest immemorabilis, nullum requirat certum, ac determinatum annorum tempus, exigit tamen, ut excedat centum annos, et de ejus initio non constet ; secunda vero, idest centenaria non exigit, ut procedat ultra centum annos, neque ut ejus initium sit incognitum, sive ut hominum memoriam excedat. Molin, *Tract. 2. de justit. discurs. 76 n. 1* ; Palao *part. 22. §. 12. n. 9.* 2º Differt in eo, quod in centenaria necessarius sit titulus, qui allegandus, et probandus est, siquidem praesumptio juris communis est contra praescribentem ; in immemorabili vero non est necesse nec probare, nec allegare titulum, cum ipsa tanti temporis continuata possessio jus tribuat, si sit capacitas in praescribente *Glos. in Cap. 1. v. ti-*

*tulus, et v. Nisi hae in 6. 3.º differt immemoralis a centenaria in eo, quod prior probari debet per testes, altera autem probari potest vel per publicum instrumentum, vel etiam per testes, quorum depositiones ante ipsorum mortem ad perpetuam rei memoriam juridice sunt receptae. Ita Pirhing h. t. §. 8 n. 127 et seq. In immemorabili tamen ad probandum tempus, cujus initii memoria non extat, requiritur 1.º Ut testes deponent, quod semper viderint, et audiverint a majoribus suis ita rem esse, et fuisse. 2.º Quod nunquam viderunt, vel audiverunt fuisse observatum contrarium. *Glos. communiter recepta in cit. Cap. 1. h. t. in 6. Covarr. cap. 3. n. 7.* Nonnulli vero addunt requiri etiam, quod testes sint 54 annorum, et de 40 annis testificentur, se ita vidisse, et audivisse. At *Glos. citat.* nihil de hoc requisito expressit, et contrarium tenet Molin, *cit. disc. 76. tractat 2. de justit.**

Heic autem notandum occurrit, quod licet quaestio sit, utrum centenaria aequipolleat immemorabili, nihilominus S. Rota Romana hoc dubium abstulit, et saepius tradidit centenariam immemorabili aequiparari. Ita passim, et praesertim in *decis. 321. n. 13 et 14. part. 9. tom. 2. recent. Gloss. in Cap. 1. de praescriptionibus in 6.º*

Hodie igitur vix quidquam est, quod immemorabili praescribi non possit. Haec siquidem vim habet veri, et legitimi tituli, privilegii, et indulti Apostolici. Rota Romana *decis. 11 n. 2 et 3, et*

decis. 614. n. 2, part. 2 recent. ac propterea est quolibet jure, pacto, et transactione valentior, eamque allegans, uti loquuntur Pragmatici, meliorem titulum de mundo allegare videtur. Hac de re in subjecto, quod capax sit privilegii, hujusmodi praescriptionem vim etiam privilegii habere tradit *Glos. in Cap. 26 de verb. signif.* Imo tanta est ejus virtus, potestas, et efficacia, ut ea non comprehendatur in lege edita ea sub clausula, *non obstante praescriptione*, sed ejus requiritur specialis mentio, idest *non obstante quacumque praescriptione etiam immemorabili*, uti manifestum apparet ex *Cap. 1. de Const. in 6.º*, et hujus rei exemplum praebuisse Sacrosanct. Concilium Tridentinum legimus in *Cap. 10. sect. 23 de Reformat.* Caeterum absolutissimum de praescriptionibus opus adornavit inter caeteros Dunod, quod consuli potest.

TITULUS XXVII.

De Sententia et Rejudicata.

Postquam Beatus Raymundus de forma, et modo ordinandi processum judicialem, sive de ordinariis iudicii egit, scilicet *de primo tempore*, uti innuimus *tit. 3. de lib. oblat.*, et postquam de termino probatorio, et meritis causae, seu de instructoriis iudicii tractavit, scilicet *de secundo tempore*, merito nunc ad modum terminandi iudicium transitum facit, scilicet ad *tertium tempus* praesentem subjiciens titulum de sententia et rejudicata, quae finem liti imponit.

Inscribitur autem hic titulus *de sententia et rejudicata*, ut agnoscatur per solam sententiam victorem certum non esse de sui boni juris ascensione, cum ab ea appellari possit, sed post sententiam omnino requiri rem judicatam, quae re-

tractari amplius nequit, quaeque hodie potest esse vel *propria*, vel *impropria*. Res judicata *propria* habetur, quando prima sententia confirmatur a iudicibus appellationis, quia tunc transit in rem judicatam *propriam*, et acquirit vere auctoritatem rei judicatae. Res autem judicata *impropria* tunc habetur, quando elapso decennio ad appellandum concessio, sententia lata amplius suspendi nequit per appellationem, et controversia finitur. Ita passim S. Rota, et S. Congregatio Concilii praesertim in *Podlachien, seu Varsavien restitutionis in integrum* 14 Septembris 1867. §. *Quae in allegatione*.

At sicut olim sententiam praecedere debebat actus, quo litigantes ulterioribus probationibus, et exceptionibus renunciantes causam iudici decidendam remittebant, qui actus *conclusio in causa* vocabatur, hac de re priusquam de sententia, et rejudicata disseratur, etiam de hoc actu pauca loqui duximus. Ne vero breves esse in dicendo laborantes obscuri efficiamur, in tria capita materiam dividemus. In primo capite de conclusione in causa loquemur, in secundo de sententia, et tandem in tertio de rejudicata, ejusque accessoriis sermonem instituemus. Sit itaque

CAPUT I.

De conclusione in causa.

Judiciaria disputatione absoluta oritur *conclusio in causa*; quae est ultimus actus praecedens sententiam, et ad acta pertinens. Porro concludere in causa nihil aliud est, quam « *ulterioribus probationibus et allegationibus renuntiare, et controversiam agitatam submittere decisioni judicis* » Quamobrem sententia definitiva in judicio ordinario regulariter ferenda non est, antequam ab utraque parte conclusum in causa non fuerit, quod tunc demum locum habebit, quando uti innuimus, allegatis, et probatis hinc inde ex parte Actoris, et Rei omnibus, quae ad suam causam, et intentionem fundandam facere posse judicaverint, ab utraque parte ulterioribus allegationibus, probationibus, et exceptionibus renunciatum est, cum plena totius causae ad judicis decisionem submissione. Constat responsio ex *Can. Judicantem* 30. *Quaest.* 5 ubi legitur: « *Nec litigantibus judex prius velit sua sententia obviare, nisi quando ipsi jam peractis omnibus nihil habeant in quaestione, quod proponant.* »

Cum vero dupliciter fieri possit conclusio in causa, tacite scilicet, et expresse, hinc patet duplicem etiam esse hujusmodi conclusionem, *ex-*

pressam unam, et alteram *tacitam*. Prima habetur, quando simpliciter expressis, et disertis verbis renuntiatur omnibus probationibus, et exceptionibus juris, et facti. Altera autem habetur, quando non ita expressis verbis renuntiatur, sed partes nulla interposita protestatione de non amplius deducendo jure suo simpliciter referunt causam ad sententiam.

Haec autem renuntiatio cum a partibus aliquando fiat non pure, sed cum reservatione, vel conditione aliqua, hinc ulterius conclusio in causa dividitur in *puram*, et *eventualem*, seu *conditionalem*. Pura est, quae simpliciter, et absolute causam concludit. Eventualis autem, seu conditionalis est, quae fit cum conditione, et protestatione, et reservatione, quod non aliter velit concludere in causa, nisi et pars adversa concluderit; et nihil novi amplius attigerit, nihilque facti de novo emergerit, aut conclusioni suae expresse adjecerit hanc conditionem, *Nisi novae probationes*, vel *nova instrumenta reperiantur*, prout notat Engel. *h. t. n.* 1. Nec immerito hoc modo concludendi semper utetur ille, qui prior concludit, cum enim nesciat, an non adversarius adhuc aliquid producturus sit, quod refutationem aut oppositionem postulet, hinc nunquam debet sibi os penitus occludere, et allegationibus omnibus, vel responsionibus simpliciter renuntiare. Postquam enim a partibus in causa conclusum fuit, ante sententiam nulla admittitur nova exceptio, vel probatio *Cap. Cum venissent*.

25, et *Cap. De testibus* 29 *De Testibus* juncto *Cap. 9 De fide instrument.* Hinc Mascardus *De Probat. Quaest. 17 proem. n. 44* ait, quod « *Conclusio in causa partibus os obstruit, et claudit ita, ut probationibus nullus amplius relinquatur locus.* »

Potest denique concludi vel in tota causa, vel tantum super aliquo articulo, aut quaestione incidente ex gr. in reprobatione testis, vel instrumenti. Si primo modo fiat conclusio in causa dicitur *generalis*, si secundo modo, audit *specialis*. Prior viam ad sententiam definitivam praeparat, posterior ad interlocutoriam.

Concludere in causa possunt partes litigantes, aut eorum procuratores, modo tamen speciali mandato muniti fuerint, quia conclusio est species renuntiationis, quae per alium fieri nequit sine speciali mandato. Fieri autem haec conclusio potest vel ore, vel scripto, cum nulla alia requiratur solemnitas, quam ut constet de mente volentis concludere, et ulterioribus probationibus renuntiare. Conclusionis denique finis est, ut veniatur ad terminum processus judicialis, et tollantur moratoriae ambages. Siquidem lites redderentur immortales, nisi probationibus, et exceptionibus non necessariis via praecluderetur.

Pauca nunc de effectibus hujusmodi conclusionis. Effectus ejusdem alius est, si *eventualiter*, seu *conditionaliter* sit conclusum in causa, alius autem si *pure*, et *simpliciter*. In *eventuali conclusione causae* spectandum est, sub qua conditione, seu

reservatione facta sit. Hinc si Actor conclusit sub conditione, *si etiam Reus concludere velit*, suspenditur effectus ejusdem usque ad eventum conclusionis a Reo factae, ideoque si Reus adhuc aliquid proponat, non impiedietur etiam Actor respondere objectis. In pura autem, absoluta, et simplici conclusione in causa effectus est, quod post eam regulariter nulla amplius admittatur probatio, vel exceptio *Cap. Cum dilectus 9 De Fid. Instrum., Cap. Pastoralis 5. De Causa Poss. et Propr.* Et ratio est, quia conclusio in causa est terminus exclusivus omnium probationum, propterea quod facta conclusione dicatur omnino liquere de causa. *Glos. in Cap. Significaverunt 36 De Testibus. V. Liquere.*

Licet autem hujusmodi conclusio in causa nulatenus sit de substantia processus, sed magis de consuetudine ita ut sine vitio nullitatis omitti possit, attamen eam postulare videtur tum ratio naturalis, et aequitas, tum patulus juris textus. Exigit *naturalis ratio, et aequitas*, quia judex tenetur causas matura deliberatione examinare, et sententiam non nimia festinatione, ac praecipitantia ferre, sed cuncta ad sententiam usque rimari, ut dicitur *Cap. cum Joannes De Fide Instrum.*, et plene de causae meritis cognoscere, et instructus esse, quod tunc assecutus censebitur, ubi partes ipsae profitentur se ulterius nihil pro hac instructione habere. Exigit autem *patulus textus* in *Can. Apostolicae 35. Quaest. 9*, ubi de Apostolicae Sedis

sententia dicitur, quod « *tanta semper consilii moderatione concipitur, tanta patientiae maturitate decoquitur, tantaque deliberationis gravitate profertur, ut retractatione non egeat.* »

Quidquid vero sit de hac quaestione, illud uti certum habetur, quod conclusio haec in causa requiratur dumtaxat in judiciis ordinariis, minime vero in summariis. In his enim simpliciter, et de plano proceditur, et potest iudex proferre sententiam definitivam etiam non expectata conclusione a partibus facta, modo tamen non ita abbreviet litem, ut probationes necessariae, et defensiones legitimae proponi non potuerint. *Clemen. Saepe contingit de V. S. §. Sententiam.*

His omnibus expletis, binae supersunt quaestiones resolvendae, 1.^a scilicet quid juris si una parte renunciante, seu concludente in causa, altera pars dicat sese adhuc aliquid ad probandum habere? 2.^a Quid juris, si post conclusum in causa novae emergerint probationes? Ad primam respondetur, quod audiri debeat; verum ne lites nimium, et quandoque malitiose protrahantur, statuere potest iudex competentem terminum, intra quem illud allegari, et probari debebit. Ita desumitur ex *Authent. Jubemus Cod. De Judiciis*, ubi quoad hoc conceduntur tres successivae dilationes, quarum singulae continere debent triginta dies, quibus elapsis iudex non amplius expectare, sed sententiam legere, et consuetudini conformem ferre debet. Engel, et alii *h. t.*

Ad secundam autem respondetur, illud principium, quod facta conclusione nullus amplius locus probationibus fiat, sic esse intelligendum, scilicet nisi ex justa causa, vel aequitate suadente, judici videantur novae probationes admittendae, ut est textus in *Cap. Pastoralis. §. penult. et ult. De Causa Posses.* Sic quippe in causis criminalibus ad probandam innocentiam Rei possunt novae probationes, testes ac defensiones recipi etiam post conclusionem in causa, ne innocens condemnetur. Idem fit in causis beneficialibus, et matrimonialibus, idque propter animarum periculum, ne videlicet legitimi conjuges separentur, vel quis per subreptionem ad beneficium, aut Dignitatem Ecclesiasticam ascendat. Mascard. *loc. cit. n. 45 et seq.* Quin imo quoad judicem nunquam concluditur in causa, et os occluditur, ac manus litigantur, proindeque judex ex officio post conclusionem in causa potest partes interrogare de facto, quoties aliqua occurrat dubitatio, cum usque ad prolationem sententiae debeat universa rimari. *Cap. Cum Joannes 10. De Fide Instrum.* Qua de causa judex potest etiam conclusionem in causa revocare, novasque probationes admittere, vel ulteriores injungere partibus. Hodie tamen standum est consuetudini, et praxi Tribunalium.

CAPUT II.

De Sententia.

Conclusionem in causa sequitur sententia, quae est praecipua iudicii pars, ad quam reliquae veluti ad finem diriguntur. Sententia a *sentiendo* dicitur, quia iudex per ipsam declarat, quid ipse in causa dubia, et inter partes controversa sentiat. Definiri autem potest « *Decisio iudicis competentis pronunciata super re a litigantibus proposita, et in iudicium deducta.* » Duplex est, alia *definitiva*, alia *interloquutoria*. Definitiva est, quae negotio, seu causae principaliter in iudicium deductae finem imponit vel absolvendo, vel condemnando. Interloquutoria autem est, quae inter principium, et finem causae, seu inter agendam causam, non super quaestione principali, sed tantum super aliquo incidenti, vel emergenti profertur, v. g. cum iudex interloquitur super libello emendando, danda, vel neganda dilatione, admittendo, vel repellendo teste, procuratore, etc. Ita Gloss. in *Clem. Unic. V. Definitiva De Sequestr.*

Prima dicitur *definitiva*, quia definit, et terminat litem; altera *interloquutoria* a modo proferendi, quia summarie, sine solemnitatem inter principium, et finem litis quasi interloquendo fertur. Unde quidquid iudex post litem contesta-

tam ante sententiam definitivam ad causam controversam faciens statuit, vel decernit in iudicio, sententia interlocutoria dicitur, ut recte Pirhing, Schmalzgrueber, aliique animadvertunt. Sententia definitiva triplex est, *absolutoria*, quae Reum absolvit, *condemnatoria*, quae Reum damnat, et *declaratoria criminis*, quae Reum non damnat, sed solum declarat commissum esse crimen. Sententia autem interlocutoria dividitur in *mere interlocutoriam*, et in eam, quae habet *vim sententiae definitivae*. Prima est, quae fertur super dilationibus dandis, testibus producendis, uti mox diximus: altera est, quae quidem causam principalem non definit, eam tamen ferme perimit. *Leg. Post. Sententiam Cod. de Sent. et Interloc. Omn. Judic.* Aliae autem passim a Doctoribus adsignantur divisiones sententiae, uti est sententia *mixta*, quae scilicet participat de definitiva, et interlocutoria, qualis est sententia *provisionalis*, qua praesenti necessitati consulitur, et uti est sententia *declaratoria*, quae decernit aliquem in poenam a jure statutam incidisse. De quibus vide Auctores.

Nos hujusmodi divisionibus postremis omissis, dicimus, hoc maxime inter sententiam definitivam, atque interlocutoriam esse discrimen 1.º scilicet quod interlocutoriam iudex pronuncians possit corrigere, et revocare ante subsecutam sententiam definitivam, quia postquam iudex dedit sententiam solum interlocutoriam, adhuc remanet iudex in eadem causa; definitivam autem semel prolatam

non possit nec corrigere, nec multo magis revocare, etsi cognoverit eam esse injustam. *Leg. Hac Lege 2. Cod. De Sentent. Ex brev. Recit., Cap. Quod Bene 6. Quaest. 4, et Cap. in Lit. Quae De Offic. Delegat.* nam judex jure romano postquam sententiam definitivam dedit, functus est munere suo. Ita expresse in *Leg. 55 ff. De Rejudic.* cui concinit *jus canonicum caus. 6. quaest. 4. cap. 6. 2.º* Quod a definitiva detur appellatio, non vero ab interlocutoria, nisi haec vim definitivae habeat, aut contineat damnum irreparabile *Leg. Ante Sententiae Tempus 7. Cod. Qu. Appell. Non Recip. juncta glos. Verb. Discussores*; et habetur expressum in Tridentino Concilio Sess. 24. *De Reform. Cap. 10*, ubi sic decernit: « *Neque appellationes ab eisdem (Ordinariis locorum) interpositae per Superiores quoscumque recipiantur, nisi a definitiva, vel definitivae vim habente, et cujus gravamen per appellationem a definitiva reparari nequeat.* » Et de hoc ipso adest declaratio S. Congregationis Episcoporum et Regularium die 16. Octob. 1600, et a Clemente VIII approbata.

3.º Quod sententia mere interlocutoria fieri possit sine ullo servato ordine judiciario, cum de sua natura feratur solum super aliquo emergente, seu contingente articulo; sententia autem definitiva non potest ferri nisi servato substantiali ordine judiciario, aliter est nulla. 4.º Praeterea sententia interlocutoria non determinat, neque definit causam principalem, sed deter-

minat solum articulos emergentes, et incidentes inter principium, et finem controversiae principalis, sententia autem definitiva determinat controversiam principalem deductam in iudicium, uti patet ex ejus definitione superius tradita. Unde debet continere absolutionem, vel condemnationem aliter non valet. *Leg. Res judicatas* 1. *Leg. Praeses* 27. *ff. de re judicat.* 5°. Interlocutoria potest ferri sine scriptis, licet postea debeat in scriptis redigi, ut de ipsa constet ex actis. Sententia autem definitiva non valet, nisi feratur in scriptis, et ex scripto recitetur *Leg. Statutis* 3 *Cod. de sentent. ex brev. recitand.* et *Cap. ult. de sentent. et re judicat. in* 6.° Tandem sententia definitiva non potest ferri, nisi iudice pro tribunali sedente. *Leg. Cum sententiam* 6. *Cod. de sentent. et interlocut. omn. judic.* et nisi partibus praesentibus, aut saltem legitime citatis, et contumaciter absentibus. *Leg. Ea, quae* 7 et *Leg. Consentaneum* 2. *Cod. Quomodo et quando iudex* etc. Secus autem est dicendum de interlocutoria. Ista enim potest proferri etiam parte absente, ac per *Nuncium*, vel *Epistolam*, *Leg. Diem proferre* 27. *ff. de recept. arbitr.*

Diximus sententiam definitivam ferri non posse, nisi servato substantiali ordine judiciario. Porro substantialis hic ordo judiciarius in prolatione sententiae consistit in nonnullis servandis solemnitatibus, quarum aliquae sunt *intrinsecae*, aliae autem sunt *extrinsecae*. Intrinsecae, quae ipsam

ordinatam causae cognitionem concernunt, sunt 1.º quod sententia debeat esse conformis juri, idest non debet sententia proferri contra leges, et Canones, legitimarumque consuetudinum statuta. Nequeunt enim iudices arbitrari, aut philosophari, sed debent adamussim leges exequi et custodire. Hinc duo manant consecutaria, 1.um est, quod si sententia lata sit contra leges adeo est invalida, et nulla, ut ad ejus impediendum effectum appellatione non indigeat, siquidem nunquam transit in rem judicatam, licet ab ea appellatum haud fuerit. *Leg. Si Cum. Inter. Te Cod. Quando Pro-voc. Non Est Necessesse, Leg. Si Expressim. ff. De Appellat. Cap. 1. h. t.* ubi sic expresse habetur « *Sententia contra leges, Canonesque prolata, licet non sit appellatione suspensa, non potest tamen subsistere ipso jure.* » 2.um quod iudex, qui contra leges sententiam scienter emittit, litem facit suam, ut loquitur Imperator Justinian., ad damni reparationem tenetur, et ab officii executione suspenditur. *Instit. de obligat. quae ex quasi delict. et Cap. 1. de sentent. in 6.º*

Verumtamen hic maxime notandum occurrit, regulam illam, quod sententia debeat esse juri conformis, ut sit valida, intelligendam esse de jure *constitutionis*, non autem de jure *litigatoris*, ceu manifeste desumitur ex *leg. 1. §. item contra ff. Quae sententiae sine appellation. rescind.* ubi dicitur « *Cum contra sacras constitutiones judicatur, appellationis necessitas remittitur. Contra*

Constitutiones autem judicatur, cum de jure Constitutionis, non de jure litigatoris pronunciatur. » Vide *Pirhing. h. t. n. 4. Engel n. 15*, et alios. Sententia autem lata *contra jus constitutionis* ea dicitur, quae lata fuit contra claras leges civiles, vel sacros Canones. Dicitur vero *contra jus litigatoris*, quando lata est contra jus alterius partis litigantis.

2.º Quod judex extra metas libelli vagari, seu judicare non debeat *leg. 18 Cod. communi dividundo*, idest quod proferenda sit secundum acta, et probata, scilicet quod sententia debeat esse conformis libello, idest scripturae Actoris petitionem, ejusque causam continenti, ceu post *Leg. Ut fundus ff. Communi dividundo* docent *Cap. Qualiter et quando 24 de Accusation. et Clement. Saepe Contingit de verbor. signif.*, ubi legitur: « *Verum quia juxta petitionis formam pronuntiatio sequi debet.* » Haec autem conformitas in tribus verificari debet, scilicet *in re, in causa petendi*, et olim *in actione*. Verificari debet *in re*, videlicet judex non debet pronuntiare super alia re, quam quae in libello petita fuit. Hinc in *leg. ult. Cod. de fideicommissar. libertatib.* merito *stultus* appellatur ille judex, qui cum in libello certa res petita fuerat, eaque praestari posset, non in praestationem illius rei, sed in ejus aestimationem condemnavit. 2.º Verificari debet *in causa petendi*, scilicet ex titulo exposito in libello, hinc si actor in libello petivit ex causa donationis, judex

non debet condemnare ex causa locati, conducti, si actor petivit ex causa mutui, judex non debet condemnare ex causa empti, venditi etc. 3.º Verificari debet *in actione*, at cum ex jure canonico necesse amplius non est exprimere nomen actionis, hinc de hoc hodie minime loquendum. Verum praefata regula, quod sententia debet esse conformis libello fallit, cum judex procedit sola facti veritate inspecta *Cap. 8. de judiciis*.

3.º Quod sententia debeat esse certa ita, ut per eam res debita, quantum possibile fuerit, determinetur. *Ita §. Curare Instit. 32 de actionibus*. Adeo autem requiritur haec certitudo sententiae, ut si ipsa esset incerta, seu obscura ipso jure non valeret. Docet hoc aperte *Lex 3, et 4 Cod. de sententia, quae sine certa quantitate* etc. Et ratio est, quia finis sententiae est, ut lites sopiantur. Porro hujusmodi finis haud obtineretur vi sententiae incertae, ergo etc.

Praeterea sententia debet esse absoluta, et non conditionata. Ita habetur ex leg. *Siquidem 5. ff. Quando appellandum sit*. Hinc non consistit sententia, qua judex diceret « *condemno Titium, si est probatum cum debere*. Et ratio est, quia tali sententia non imponitur finis controversiae.

At si forte hic quaeratur qualis conditio valori sententiae noceat, responderi potest: « Tantum illa, » quae est conditio proprie dicta, seu de futuro, » et actum suspendit ad futurum eventum: non » autem conditio de praeterito, vel de praesenti.

» Immo nec quaevis conditio de futuro obest va-
 » lori sententiae, sed tantum extrinseca; nam
 » sub conditione intrinseca, et necessaria ferri
 » potest, ut si iudex dicat: *Defero tibi juramen-*
 » *tum, et, si praestiteris, absolvam te, vel absolvo.*

» Obest conditio solum in sententia definitiva,
 » non autem in interlocutoria..... immo etiam in
 » definitiva illa tantum conditio valorem sententiae
 » tollit, quae incertitudinem, et obscuritatem in-
 » ducit: si hoc non fiat, etiam sub conditione
 » extrinseca, et de futuro lata valet, quamvis ab
 » ea appellari possit. » Ita Schmalzgrueber *h. t.*
n. 39.

4.° Quod sententia continere debeat legitimas
 decidendi rationes. In hoc tamen haec sunt no-
 tanda. Sententia olim generaliter loquendo neces-
 sario continere non debebat causam, seu motivum,
 quo iudex impulsus fuerat ad sententiam proferen-
 dam. Ita textus in *Cap. Sicut Nobis 16. h. t.*
 Quin imo non solum non tenebatur iudex ad expri-
 mendam causam, sed imo fatuum esse censendum
 iudicem, dictitare non erubuerunt fatui quidam
 pragmatici, si eam exprimeret, quia facile poterat
 mala causa exprimi, et bona suppressi; et sic non
 valebat sententia. Ab hac tamen regula nonnulli
 casus excipiebantur, in quibus iudex debebat cau-
 sam suae sententiae apponere. Ita ex. gr. *in primis*
in causa appellationis, nam in ea debebat exprimi
 causa quare prior sententia revocaretur, ut per
 hoc prioribus iudicibus non imputaretur. Idque

patet ex *Cap. Cum Bertoldus* 18. §. *Licet autem h. t.* ubi Pontifex, ad quem appellatum fuerat revocaturus priorem sententiam dixit, Archiepiscopum qui eam tulerat, fuisse circumventum. Consonat *Cap. Cum Joannes* 10. §. *fin. De Fide Instrum*; *Cap. Cum Olim* 14. §. *fin. De Privileg.*

Secundo tenebatur iudex exprimere causam in sententia excommunicationis, ut resipiscere excommunicatus valeret, ipsamque causam excommunicationis per poenitentiam, et debitam satisfactionem tollere, uti clare patet ex *Cap. Cum Medicinalis* §. 6. *De Sent. Excomm. in 6.º* *Tertio* debebat exprimi causa in sententia, ubi Reus absolvebatur ob ineptitudinem petitionis Actoris in libello commissam, ne secus Actori periret jus agendi, seu novam actionem instituendi *Cap. Examina* 15. *de judiciis*. In iis igitur, et nonnullis aliis causis opus erat, ut in sententia exponerentur motiva, seu rationes, quibus iudex motus fuerat ad sic, et non aliter judicandum.

Verumtamen hodie in praxi pro tribunalibus ordinariis, et praesertim pro iudicibus ordinariis, hujusmodi rationes, et motiva in sententia addi necesse est, ut partes sententiam cognoscentes cum istis motivis, et rationibus deliberare possint, utrum expediat remedium appellationis invocare. Idque licet ex *Cap. 16 h. t.* praesumatur, iudicem semper legitime sententiam proferre. Congregationes autem Romanae hujusmodi rationes deci-

dendi non exhibent, quia constituentes tribunal R. Pontificis decreta edunt ad instar legis.

Nunc ad solemnitates extrinsecas, quarum prima est, ut sententia ferri debeat intra tempus a jure praescriptum. Hoc tempus de jure Civili in causis civilibus (exceptis causis fiscalibus, et publicarum functionum) est triennium. Causae enim civiles debent terminari intra triennium a tempore litis contestatae numerandum, ne lites fiant fere immortales, textu expresso in *Leg. Properandum* 13. §. 1. *Cod. De Judic.* In causis autem criminalibus est biennium; causae enim criminales intra duos annos pariter a die contestatae litis computandos terminandae sunt, prouti habetur in *Leg. Criminales Causas* 3. *Cod. Ut Intra Cert. Temp. Crim. Quaest. Termin.* - ibi « *Criminales causas intra duos annos a contestatione litis connumerandos finire censemus. Nec ulla alia occasione ad ampliora produci tempora, sed post biennii excessum minime ulterius lite durante accusatum absolvi.* » Ex quibus juribus, aliisque consimilibus manifestum apparet, quod de jure civili perimitur instantia judicii ex lapsu biennii in criminalibus, et ex lapsu triennii in civilibus, si causa intra praefatum tempus a litis contestatione computandum non finiatur, et a iudice sententia definitiva non proferatur. Hinc ubi jus civile in usu est intra hoc tempus ferri debet sententia.

Secus autem est de jure Canonico, in quo prima instantia est perpetua, ceu vidimus in *tit. de ju-*

dicis §. 6, et 7 innixi *Cap. Venerabilis* 20. *De Judic.* ubi Summus Pontifex Honorius III expresse mandat judici a se delegato, ut lapsu triennii non obstante procedat in causa sibi commissa. Et ratio est, quia jus Civile quoad propositum non fuit moribus receptum in foro Ecclesiastico, qui jugiter duce aequitate procedit. Sic enim jam antea in *Cap. Cum Olim* 14. §. *Judiciis. De privilegiis*, legitur factam esse condemnationem in expensis per quadriennium, quo judicium duravit, et in *Cap. Tum Ex Litteris.* 5. *De in. Integr. Restit.* lis duravit longe ultra triennium, ceu Glossa ibidem *verb. Sententia* declarat. Quin referat, novissimo jure Tridentini *Sess. 24 Cap. 20 De Reformat.* statutum esse, quod omnes causae ad forum Ecclesiasticum spectantes in prima instantia saltem infra biennium terminentur, alioquin liceat partibus competentes judices superiores adire. Hujusmodi enim dispositio Concilii lata fuit ad celerem causarum expeditionem obtinendam, non ad perpetuitatem primae instantiae tollendam. Caeterum quidquid de ea sit, profecto non debet ita accipi, ut justitia laedatur. Hinc posita quidem hujusmodi dispositione, judex tamen non potest ad sententiae prolationem devenire, nisi prius omnia rite, et mature perpenderit, et dubia omnia dissipaverit. Hac de re si omnia haec intra biennium expleri haud potuerint, et causa absoluto biennio adhuc dubia manserit, tunc vel de consensu partium fieri debet prorogatio in aliud tempus, ceu suggerit *Caput*

4. *De Offic. Et Potest. Judic. Delegat.* vel tota causa indecisa ad Superiorem est remittenda, ut omnia penes ipsum rite examinentur. Grave enim esset in re dubia certam ferre sententiam. Ita *Can. Grave* 11. *Quaest.* 3. Hinc ad rem Schmalzgrueber *h. t. n.* 57 ait: « Ubi ab usu tribunalium instantiae » tempus a jure designatum recessit, duo judex » curare debet: *Unum* est, ut causae definitionem » non protrahat nimium cum partium litigantium » damno, et sumptibus: *alterum*, ut non ita pro- » peret, ut moram sibi non faciat de causae me- » ritis rite se instruendi. »

Secunda solemnitas extrinseca est, ut sententia definitiva concipi debeat in scriptis, et per ipsum judicem, et non per alium recitari. *Leg. Arbitri et Leg. Hac Lege* 2. *Cod. De Sentent. Ex Peric. Recit.*, et *Cap. Etsi Sententia.* 5. *De Sent. Et Rejudic. in* 6°. Excipiuntur tamen Episcopi, et personae illustres quibus ob dignitatis praerogativam conceditur, ut sententiam a se latam per alios recitare possint. *Leg. Hac Lege* 2. *Cod. De Sentent. Ex Peric. Recitan.*, et *cit. Cap. Etsi Sentent.*

Tertia est quod sententia proferatur a iudice non stante, non deambulante, sed sedente pro tribunali, quod a jure inductum est, ut major auctoritas demonstretur, meliusque appareat causam sedato, deliberatoque animo, et omnibus accurate perpensis definiri. Unde ex jure Canonico sententia a iudice non sedente prolata non atten-

ditur *cit. Cap. 5. de sent. n. 6°*, et ideo introducta est formula. *Nos... pro Tribunali sedentes, etc.*

Quarta solemnitas extrinseca respicit locum, in quo proferenda est sententia. Hic locus autem debet esse publicus, ubi iudices sui antecessores jus reddere consueverunt *Leg. Cum Sententia 6. Cod. De Sent. et Interloc. Omn. Judic., et Leg. penult. ff. de Just. et Jur.* Verumtamen Episcopus in quolibet suae Dioecesis loco non exempto potest sive per se, sive per alium pro tribunali sedere, et sententiam ferre. *Cap. Cum Episcopus 7. De Offic. Ordinar. in 6.°* Sicuti et iudex delegatus ad aliquam causam particularem potest iurisdicendi causa eligere quemcumque sibi benevisum, et honestum locum, cum ipse certam sedem deputatam non habeat. *Leg. Si cum. Dies. §. Si Arbitr. ff. De Recept. Arbitr.*

Quinta est, quod sententia proferatur *die non feriato* « *Judicalem enim strepitum conquiescere diebus ferietatis, qui ob Dei reverentiam noscuntur esse statuti.... quibus solemnibus feriis, nisi urgeat necessitas, vel pietas suadeat, usque adeo convenit ab hujusmodi promulgari* » ait *Cap. Conquestus 5. De Fer.*

Sexta est, quod sententia feratur de die et non de nocte. Jure enim cavetur, ne iudex suam sententiam dicat per noctem, unde dicitur in *Cap. Consuluit. 24. De Offic. Judic. Deleg.* « *Ne iudicium Ecclesiasticum exerceatur in tenebris.... Nos eam procedendi horam intelligimus, ex qua*

*possis ante noctis tenebras perficere quod incum-
bit.* » Excipe si consuetudo aliter induxerit, vel
id fiat cum assensu, saltem tacito partium, quae
praesentes non contradicunt.

Septima tandem solemnitas extrinseca est. Quod
judex citari faciat pro certa die utramque partem
litigantem ad audiendam sententiam; idque vel
trina citatione, vel una saltem peremptoria. *Leg.
Ea Quae* 7. *Leg. Consentaneum* 8. *Cod. Quom. et
Quan. Judex Sent. Profer. etc.*, et *Leg. De Uno-
quoque* 47. *ff. De Rejudic.* Si autem aliqua pars
legitime citata fuerit contumax, et cessante justo
impedimento noluerit comparere, poterit nihilo-
minus judex procedere ad sententiam, cum legi-
time citati, et contumaciter absentes habeantur
pro praesentibus. *Leg. Properandum* 13. § 3. *ff.
De Judic.*, atque eorum contumacia litis damno
coerceatur. *Leg.* 53. *ff. De Rejudic.*

Verum hodie rerum circumstantiis valde mu-
tatis maxime prae oculis habendae sunt consue-
tudines locorum legitime praescriptae, et Codices
respectivae proceduræ.

CAPUT III.

De re judicata.

Ubi lata sententia amplius retractari non potest, tunc rei judicatae nomen, et vires acquirit. Quamobrem licet quandoque in jure res judicata latiori sensu dicatur ipsa lis per judicis competentis sententiam terminata; sensu tamen pressiori significat sententiam ita confirmatam, ut amplius infirmari nequeat ad monitum *leg. 23 § 1. ff. de condition. indebit.* Itaque illud inter sententiam, et rem judicatam discrimen intercedit, quod sententia se habeat per modum causae, res judicata per modum effectus: illa litem ita finit, ut adhuc nihilominus possit instaurari; haec vero ita, ut lis ulterior metuenda non sit. *Voet ad ff. lib. 42, tit. 1 § 2.* Hoc sensu accepta res judicata potest definiri: « *Sententia valida a partibus comprobata vel expresse, vel ex juris fictione* ».

Transit autem in rem judicatam sententia, ubi victus ipsam sententiam acceptet. *Cap. 13 et 15 de sentent. et re jud.* Hujusmodi vero acceptatio habetur vel ubi victus liti formaliter renunciaverit sive per puram declarationem apud acta adversario renunciata, sive extrajudicialiter per scripturam publicam, aut privatam, vel ubi *expresse*, aut *tacite* sententiae acquieverit. *Expresse* acquie-

visse dicitur si ipsemet victus seu condemnatus pro sententiae executione insteterit, vel si ad solvendum dilationem petierit; *tacite* vero ubi intra decendium non appellaverit, vel quando intra decendium ab ea quidem appellatum est, postea tamen appellatio deserta fuit. Ita textus in *Auth.: Ei qui appellat. Cod. de tempor. appellat.* Decendium vero hoc a prolatione sententiae est computandum: at si lata fuit in absentem, tunc currere incipit a die habitae de sententia notitiae. 2.º Hodie transit etiam in rem judicatam sententia, quae in tribunali primae instantiae lata, dehinc in tribunali secundae instantiae confirmata fuit, et ita habetur res judicata *propria*, uti superius innuimus. 3.º demum rei judicatae firmitatem statim obtinent omnes sententiae, quae omnimodam reiciunt appellationem.

Effectus rei judicatae multiplices sunt, sed praecipue isti recensentur. *Primus* est, ut controversiae finem imponat. *Cap. 2 et 4 h. t. Cap. 5, de dolo et contum.* ita ut ne per aliam quidem rem judicatam immutari possit. *Cap. 20 h. t.* Imo tanta est ejus auctoritas, ut pro veritate habeatur. *Leg. 25 de stat. hom. et Leg. 207 de regul. juris.* Hinc non solum omnia rite, et legitime in ea facta praesumuntur, *Cap. 13 et 16 h. t.*, sed et novam legem partibus tantum litigantibus imponit adeo ut faciat intra eas de albo nigrum, et de nigro album, ceu pragmatici loquuntur. Dixi *partibus tantum litigantibus*, siquidem sententia, et res judicata eis tantum prodesse, aut obesse potest

inter quos judicatum est, non etiam regulariter aliis *Cap. 15. § fin. de probat. Leg. 1 et 2 Cod. quibus res judic. Dixi regulariter, quandoquidem aliquoties etiam aliis nocet, ceu monet Reiffenstuel h. t. n. 153.*

Secundus autem est, ut sententia executioni demandari debeat, ita ut ne per restitutionem quidem in integrum retardari possit. Hinc a re judicata actio persecutoria nascitur, quae nonnisi extraordinaria praescriptione longissimi temporis 30, vel 40 annorum perimitur.

Sunt tamen nonnullae speciales sententiae, quae hanc rei judicatae auctoritatem haud nanciscuntur. Tales 1. sunt causae matrimoniales, quae circa valorem vinculi conjugalis agitantur. In his enim causis sententia sive pro validitate, sive pro nullitate vinculi lata nunquam transit in rem judicatam. Ita in *Cap. 7, 10 et 11 h. t. et in Cap. 6 de frigid. et malef.* Et ratio est, quia in aliis sententiis auctoritas juris, vel judicis, et consensus non appellantis potest aliquid operari, nam eo ipso quod non appellat, videtur consentire in sententia et auctoritas rei judicatae oritur ad monitum. *Cap. 15 h. t.* At in causis matrimonialibus neque juris, aut judicis auctoritas, neque consensus, aut renunciatio partis non appellantis aliquid efficere valet, cum matrimonium sit *juris divini*. Hinc si matrimonium fuerit non legitime contractum, sententia judicis illud validum reddere nequit, et viceversa. Si vero fuerit legitime

contractum, sententia judicis illud irritare non potest.

2. Tales sunt causae censurarum, idest excommunicationis, suspensionis, et interdicti, quarum sententiae etiam post elapsum decendium ad appellandum jure concessum non transeunt in rem judicatam, licet tamen competat semper recursus ad absolutionem obtinendam. Ita Pirhing *h. t. n.* 58.

3. Tales sunt causae beneficiales, quarum sententiae pariter in praejudicium Ecclesiae, vel in praejudicium animae non transeunt in rem judicatam elapso etiam decendio *Cap. 7. h. t.*

4. Tales sunt causae ex falsis instrumentis, vel testimoniis definitae, quarum sententiae nunquam in rem judicatam transeunt. *Cap. 22 h. t.*

5. Denique ut caeterae omittantur, non transeunt in rem judicatam sententiae condemnatoriae in criminalibus, quia istae quoties constiterit de innocentia Rei, corrigi debent saltem per recursum ad Principem.

Post haec haud ineleganter quaerunt Canonistae, utrum sententia, quae in rem judicatam transivit, aliis prodesse, vel nocere valeat? Resp. Regula generalis est « *res inter alios judicatae neque emolumentum afferre iis, qui in judicio non interfuerunt, neque praejudicium solent irrogare.* » *Leg. 2. Cod. Quibus res judicat. non nocet.* Et merito: quia litigantes quasi contrahunt in judicio inter se in ordine ad judicem, coram quo litigant; hinc sicut contractus eos tantum, et non alios

obligat, qui in eum consenserunt, seu contraxerunt; ita etiam ex illo quasi contractu litigantes tantum, et non alii obligari debent.

Verum huic regulae generali nonnullae sunt exceptiones, de quarum nonnullis meminit Gregorius IX *in Cap. 25 et penult. h. t.* rescribens « *Quamvis regulariter res inter alios acta, ac judicata aliis non noceat, ei tamen, cui principaliter actio, vel defensio causae competeat, si passus est eum, de quo causam habuit, experiri, sive in judicio agere, praejudicium generatur.* » Ubi uti vides, statuit Pontifex, quod sententia contra alterum lata noceat etiam ei, qui cum sibi primum de re quapiam actio, vel defensio competeret, passus fuit litigare sequentem, idest illum, cui secundo loco competeat ejusmodi actio. Et sic etiam de illo, qui passus est alterum agere, a quo causam habuit. Quod juxta *legem penult. ff. de re judicat.* recte intelligendum est, scilicet exceptio valet solummodo in casu, quo qui passus est alterum agere, etsi potuisset, nihil egit, ut impediret.

Item exceptio est in causis connexis, ut colligitur ex *Cap. Tantis Daniel 3. dist. 82*, ubi sententia lata contra indigne ordinatum praejudicat etiam ordinanti, uti notat *Glos. ibid. in fin.* Et concordat *Cap. 22 juncta Glos. de accusationib.* Item in re individua, et communi pluribus. Hoc enim in casu *victoria unius aliis proderit* ut statuitur *in leg. loci 4. §. 3. Si servitus vindi-*

cetur. Concordat Cap. Una sententia de appellat., ubi sic expresse habetur « *Una sententia pluribus condemnatis, si unus solus ad appellationis beneficium convolaverit, illius victoria JURE COMMUNI CAETERIS suffragatur, si communi jure juventur, idemque negotium, et eadem causa defensionis existat etc.*

Nunc pauca de accessoriis rejudicatae, scilicet expensis judicii, et de executione sententiae. Et primo

De expensis.

Quod in sententia victus victori in expensis sit a iudice condemnandus, id in dubium revocari haud potest. Clare enim tradunt Leg. *Eum, quem temere* 79 ff. *de judiciis*, Leg. *Properandum* 13. §. 6. *Cod. de judic. Instit. de poena temere litigantium* §. 2 *in fin.* — ibi « *Improbis litigator et damnum, et impensas litis inferre adversario suo cogatur.* Concinit jus SS. Canon. *Caput Finem litibus* 5. *de dolo, et contum.* *Cap. Contumax de poenis.* Id autem nedum in causis civilibus procedit, sed etiam criminalibus. Reiffenstuel *h. t. n.* 177. Card. Deluc. *disc. de judic. n.* 7, ubi tradit, quod reffectio expensarum judicialium est debita tanquam species poenae injectae temere litigantibus ex juris dispositione.

Cum itaque expensarum solutio tum a jure, tum a DD. consideretur uti poena temere litigan-

tium, prono veluti alveo fluit, judicem damnare debere victum, quando ipse nullam habuit litigandi causam. Ita *cit. Lex 79 de judiciis*. Verum si justa causa litigandi praesto fuit, tunc penes nonnulla tribunalia compensationi locus datur. Quando autem quis censeatur habere justam litigandi causam, judicis arbitrio relinquitur, qui ex qualitate facti, et conditione personarum id debet arbitrari. Ita Reiffenstuel *h. t. n.* 179, aliique. Quod si judex non condemnaverit victum victori in expensis, quando istae sive explicite, sive implicite petitae fuerunt, ipse de suo resarcire ipsas tenetur textu expresso in *cit. leg. Properandum* 13 §. 6. *Cod. de judiciis*. Verum hac in re consulendi in praxi sunt Codices procedurae cujusvis regionis.

De executione sententiae.

Diximus praecipuum Rei judicatae effectum consistere in executione ejus, quod judicatum est, et hujusmodi executionem ne per restitutionem quidem in integrum retardari posse *leg. 4 Cod. de rejudicat. Cap. 21 de sentent. et rejudicat*. Verum non statim post latam sententiam definitivam, olim ipsa executioni erat mandanda in actionibus, et causis civilibus, sed hoc sedulo animadvertendum erat, quod scilicet in actionibus realibus expectandum erat saltem per decem dies, priusquam executio fieret, et in actionibus, et debitis persona-

libus expectandum erat per quadrimestre, quod condemnato concedebatur. *Cap. quoad Consultat. 15. de sent. et re jud. Leg. eos qui 2. et Leg. Sancimus 3. Cod. de usuris rei jud.*

Et quidem quod in actionibus realibus expectandum esset saltem per decem dies, id clare et per se patebat, siquidem ante elapsum decendium sententia nondum transierat in rem judicatam, ideoque poterat adhuc condemnatus appellare. *Authent. Hodie Cod. de appellat. Cap. Ante novam 28 caus. 2. q. 6. Cap. Quoad consultation. 25 de sent. et re jud.*, hinc ante elapsum decendium non poterat fieri executio sententiae in actionibus realibus. Quod autem in actionibus, et debitis personalibus expectandum esset per quadrimestre, clara pariter ratio erat, quia alteri obligatus actione personali non detinet rem alterius, prout contigit in obligato alteri actione, seu debito reali. Quare jure merito pro executione sententiae in actionibus, et debitis personalibus jura quadrimestre concesserunt. *cit. leg. Eos, qui 2 et Leg. Sancimus 3. Cod. de usuris rei judicat Cap. Quoad consultationem 15 de sent. et rejudicat. Cap. Quaerenti 26 juncta Glos. verb. quadrimestre de Offic. Delegat. Pirhing, h. t. n. 100 Reiffenstuel h. t. n. 162.* Verum hodie hac in re Codices proceduræ in praxi sunt observandi.

Nunc inspiciendum remanet, a quo judice executio sententiae sit facienda. In hac quaestione ut recte procedatur distinguendum est inter judicem ordina-

rium, et delegatum. Judex ordinarius, qui sententiam tulit, debet ipse eam executioni mandare, si bona, supra quibus est facienda, intra fines suae jurisdictionis reperiuntur; si vero sunt sub jurisdictione alterius judicis, tunc iste accepto exemplari sententiae illam executioni mandabit, quin recusare possit, modo sententia non sit evidenter nulla, vel ab ea fuerit appellatum. Hoc enim in casu cogi haud posse ad exequendam sententiam in aprico est, nemo enim ad id tenetur faciendum, quod certo scit nullum esse. Verum cavere debet, ne meritum causae ingrediatur, quia non est nisi merus executor *Cap. 5 h. t.*

Si vero judex fuerit delegatus, tunc inspicitur debet, a quo delegatus fuerit. Si enim sit delegatus a Rom. Pontifice, tunc indubium est, eum non modo posse per se sententiam latam executioni mandare, *Cap. 26, et 28 §. propterea de offic. et potest. jud. de leg.* sed etiam ob privilegium delegationis Pontificiae potest eam per alium exequi. Ita in *Cap. 3 de offic. et potest. jud. delegati*, quin imo potest etiam exigere, ut executio fiat a iudice ordinario loci.

At si delegatus fuerit non a R. Pontifice, sed a magistratu inferiori, puta Episcopo, seu ab alio, quam a Principe, hoc in casu quaestio est inter DD. utrum ipse possit suam sententiam executioni committere. Probabilius tamen est hunc delegatum non posse exequi suam sententiam, sed eam remittere debere deleganti. *Leg. Divo Pio*

15 § 1 *de rejudicat. et Cap. 4. de foro Competenti, nec non Capp. 5. et 33. de offic. et potest. jud.*

Post haec quaeri potest utrum tertius possit vel appellare, vel excipere, ne sententia executioni mandetur. Resp. si tertius hic habet interesse magnum, tum ipse poterit, vel appellare, vel excipere ad retardandam executionem sententiae. *Ita ex Cap. 17. h. t.* Quomodo autem, per quos, quo ordine, quibusque ritibus hodie fieri debeat executio inspiciendum est in Códicibus procedurae. Jure enim communi exequutio cadere debet in rem ipsam controversam, si adhuc extet; si perierit, vel si propter debitam quantitatem peragenda sit, capienda prius sunt mobilia, his deficientibus immobilia, tum debitorum nomina, et jura, semper tamen pro modo debiti. *Leg. 58. ff. de rei vend. Leg. 15. ff. de rejudicat. Voet ad pandectas lib. 43, tit. 1. §. 42.* Expresse autem vetitum est capi debitoris lectum, necessarias quotidianas vestes, cibaria ad decem dies, boves aratorios, et instrumenta ad agriculturam, vel ad exercendam propriam artem necessaria. *Leg. 4. Cod. de exeq. rei judicat. Leg. 7. Cod. quae res pignòri obligant.*

TITULUS XXVIII

De Appellationibus, Recusationibus, et Relationibus.

Praecipuum remedium juridicum contra sententiam iniquam, ejusque consequentias est appellatio, hinc merito B. Raymundus postquam egit de sententia, et rejudicata ordinem judiciorum sequens praesentem subjicit titulum. Addit autem in eadem rubrica recusationem judicis, et relationem causae ad Superiorem, quia et ipsae cum appellatione in eo conveniunt, ut sententiam judicis suspendant. De omnibus igitur loquemur, ac primum de Appellationibus.

Appellatio vi nominis idem est ac nominatio, compellatio, et alloquutio alicujus, uti videre est apud lexicon. Verb. *Appello* et *Appellatio*. Verum apud Jurisconsultos appellatio nil aliud significat nisi provocationem, qua vel ob sententiam

injustam, vel ob gravamen indebitum majoris Judicis imploramus auxilium. Hac posteriori acceptione sumpta appellatio materiam dicendi hic nobis praebebit.

Appellatio, quantum ad propositum nostrum, communiter definitur « *Ab inferiore ad superiorem judicem facta provocatio, ratione gravaminis illati, vel inferendi* » Dicitur *ab inferiore ad superiorem*, quia de natura, et necessitate hujus implorationis auxilii est adversus gravamen ab alio illatum recurrere ad eum, qui illud potest impedire, aut corrigere, qualis profecto esse non potest, nisi superior respectu inferioris, nequaquam par respectu paris. Dicitur autem *provocatio*, quia ipsa convenit omni actui, per quem imploratur officium, seu auxilium superioris, et stat loco generis, etsi nonnulli dicant provocationem convenire tantum appellationi extrajudiciali *Cap. 8 h. t.*

Dicitur tandem *ratione gravaminis illati, aut inferendi*, quia non solum a gravamine praesenti, scilicet illato, sed et a futuro, scilicet inferendo judicialiter, vel extrajudicialiter appellari potest, seu melius dicitur ratione gravaminis illati, et inferendi ad indicandum appellari posse non solum a sententia definitiva, sed etiam ab interlocutoria, per quam timetur gravamen futurum.

Appellatio duplex est, judicialis una, extrajudicialis altera. Judicialis dicitur ea, quae contra actum judicalem, puta contra sententiam vel

definitivam, vel interlocutoriam admittitur, et triplici tempore interponi potest. 1.º scilicet ante contestationem litis, ex. g. si judex terminum comparendi in judicio nimis brevem praescripserit *Cap. 1 de dilationibus*. 2.º Post litis contestationem, sed ante sententiam definitivam ex. g. si appelletur ab interlocutoria sententia. 3.º Post definitivam sententiam ex. g. cum ab hac, vel ab ejus executione fit appellatio. Extrajudicialis autem appellatio est, quae fit ab actibus, vel decretis extrajudicialibus, quibus aliquis gravatur, ut puta a decreto Episcopi super praesentatione, vel collatione beneficii, vel a decretis latis in Dioecesis visitatione.

Causae autem, ob quas remedium istud appellationis est introductum principaliter sunt sequentes. 1.º Ut removeatur gravamen inique oppressis illatum. *Cap. Suggestum 15 h. t.* 2.º Ut iniquitas judicantium, aut imperitia eorum corrigatur. *Leg. Siquidem 1. ff. h. t.* 3.º Ut litigator, qui vel ex ignorantia, vel ex negligentia jus suum non satis deduxit, vel probavit, ideoque per sententiam primae instantiae laesus fuit, in secunda instantia defectum reparare possit. Ita Pirhing *n. 4 h. t. aliisque*.

Disputant DD. et Canonistae, utrum appellatio sit juris naturalis, vel positivi. Multi multa dicunt; nos vero cum Schmalzgrueber *h. t. n. 6*, dicimus «Saluberrimum istud juris remedium esse, » imo non juris, sed naturae, cum enim species

» quaedam defensionis sit, et innocentiae praesi-
 » dium, non immerito Abbas *in Rubrica hujus*
 » *tituli n. 6* cum aliis docet, appellationem quoad
 » substantiam juris naturalis esse, etsi quoad so-
 » lemnitatem, et modum quo interponenda, et
 » promovenda est, juris sit positivi ».

Hisce praemissis quaeritur, quinam possint appellare, vel non? Regula generalis est, quod omnis injuste gravatus appellare potest. *Can. Omnis oppressus 3, et seq. Causa 2. Quaest. 6, Cap. Pastoralis 53. De Appellat.* Imo. non solum ille, qui gravatus existit, sed etiam alii, quorum interest, appellare possunt *leg. 1. ff. de appellat. recip. Canon. Non solent. Causa 2. quaest. 6.* ubi habentur praecisa verba. « *Non solent audiri appellantes, nisi hi, quorum interest.* Hinc recte appellat principalis actor, ejus procurator, et omnis, cujus interest, ut venditor, fidejussor, quando damnatus fuit emptor, vel debitor principalis, quia emptor contra venditorem, et creditor contra fidejussorem regressum habet. Imo etiam excommunicatus, licet agere prohibeatur, potest appellare *Capp. 5, 8, et 11 de except.* Et merito quidem, quia appellatio est species defensionis, quam ne diabolo quidem negandam esse scribit Speculator. Unius autem appellatio aliis etiam prodest, modo idem sit negotium, eademque causa defensionis existat. Ita ex *Cap. Una Sententia 72 De Appellat.* ubi expresse habetur « *Una sententia, pluribus condemnatis, si unus solus ad appellationis*

beneficium convolaverit, illius victoria jure communi cacteris suffragatur, si communi jure juventur, idemque negotium, et eadem causa defensionis existat.

Nequeunt tamen appellare in genere loquendo qui nullum gravamen patiuntur, vel qui non juste metuunt, ne inferatur *Leg. 1 ff. de appellat. recip.* Et hinc ab appellatione rejicitur, 1° qui tres sententias conformes contra se habet. Ratio est, quia praesumptio juris, et de jure est pro justitia, et aequitate sententiarum, et contra reum, quod causam iniquam foveat. *Cap. 65. h. t.* 2° qui appellationi cum juramento renuntiavit, vel sententiam contra se latam etiam tacite probavit. *Cap. 20 et 21 de Appellat. et Cap. 20 de Offic. Delegat.* licet nonnulli dubitent quoad eos, qui cum juramento appellationi ante sententiam renuntiaverunt, ceu refert *Schmalzgrueber h. t. n. 12, et sequ. 3.* Qui notorii criminis reus, vel de eo sponte, et ore proprio in judicio confessus, simulque non dubia, sed plena probatione convictus est. *Leg. 2 Cod. Quorum appellation. non recip. Canon. ei, qui 4 § nullus etiam caus 2. q. 6 Cap. Pervenit 13, et Cap. seq. h. t.* Et merito, quia appellatio instituta est ad removendum gravamen injuste illatum. Jamvero de hoc profecto conqueri nequit, qui notorii criminis reus de ipso in judicio convictus fuit, ergo etc.

Verum a quibus judicibus appellare licet? Appellatio regulariter fieri potest ab omnibus judicibus

Superiorem recognoscentibus, sive sint ordinarii, sive delegati, dummodo injuste pronunciaverint, sive injuste gravaverint, *Canon. Omnis* 3, et *Canon. Ad Romanam* 8. *Caus.* 2. *Quaest.* 6., *Leg. Praecipimus* 32. §. *Haec si.* 3. *Cod. h. t.* Ratio est quia appellatio est species quaedam defensionis, quae datur oppressis contra injuriam judicis. *Leg. Appellandi* 1. ff. *h. t.* Igitur permissa esse debet ab omni iudice, qui gravamen injustum inferre potest. Nec injuriam facit iudici, qui ab ejus sententia appellat, ceu apertissime docet Lex - *Et in majoribus* 20. *Cod. De Appel. et Relat.*, ubi expresse dicitur « *Neque enim iudicem oportet injuriam sibi fieri existimare, quod litigator ad provocationis auxilium convolvit* ».

Notanter autem diximus *iudicem superiorem recognoscentibus*, ut sciatur non posse appellari a Principe Supremo non habente superiorem *Leg.* 1. ff. *A quib. appell. non licet*, ubi expresse dicitur « *Stultum est illud admonere a Principe appellare fas non esse, cum ipse sit, qui provocatur* ». Unde manifestum apparet, quod ne a Papa quidem appellari potest. *Can. Ipsi sunt, et Can. Cuncta per mundum. Causa* 9. *Quest.* 3. Ratio est, quia ipse in terris, ut Vicarius Christi, Superiorem non recognoscit; et de essentia appellationis est, ut fiat ab inferiori ad Superiorem, per quem sententia inferioris corrigatur. Hinc sequitur a Papa ad futurum Concilium Generale appellari non posse, et id attentantes,

quicumque sint, et in quacumque fuerint dignitate, vel gradu constituti excommunicantur excommunicatione Papae reservata in Bulla Caenae, et si sint Universitates, Collegia, vel Capitula interdicuntur per haec praecisa verba in §. 2. contenta « *Item excommunicamus, et anathematizamus omnes, et singulos cuiuscumque sexus, gradus, seu conditionis fuerint. Universitates vero, Collegia, et Capitula, quocumque nomine nuncupentur, interdicimus, ab ordinationibus, seu mandatis nostris, ac Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes, nec non eos, quorum auxilio, vel favore appellatum fuerit* » Sic Pius II in sua *Constitut. incip. Exécrabilis* edita Kalendis Februarii 1459, et deinde Eius Successores in suis respective Constitutionibus. Insuper sunt Schismatici, multasque alias poenas incurrunt ex *Constitut. Julii II. incip. Suscepti* edita Kalendis Julii 1509. Dicta autem excommunicationis poena renovata fuit in *Constit. Apostolicae Sedis* a Pio IX edita. Nam inter excommunicationes latae sententiae speciali modo Pontifici reservatas sub n. 4 haec leguntur « *Excommunicatio contra omnes, et singulos cujuscumque status, gradus, seu conditionis fuerint ab ordinibus, seu mandatis Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes, nec non contra eos, quorum auxilio fuerit appellatum* » et optimo sane jure, secus enim auctoritas Romani Ponti-

ficis vilesce-
ret, sperneretur, et nervus Ecclesiasticae disciplinae frangeretur.

Hac de re merito Concilium Vaticanum nuperrime rem ita definivit « Docemus, et declaramus... Sedis Apostolicae, cujus auctoritate major non est, judicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de ejus licere judicare judicio. Quare a recto veritatis tramite aberrant, qui affirmant licere a judiciis Rom. Pontificum ad Oecumenicum Concilium tanquam ad auctoritatem R. Pontifice superiorem appellare. »
Const. *Pastor aeternus* Cap. III

At nedum a Papa appellari non potest, sed neque a Concilio Generali legitime congregato, et approbato. Quandoquidem generale Concilium Papae unitum totam repraesentat Ecclesiam; hinc absurdum foret aliquem extra talem Synodum supponere Superiorem, ad quem appellari possit. Imo neque a Cardinalium Congregationibus, quia cum et ipsae constituent supremum Tribunal Romanum Pontificem repraesentans, hinc etiam a decisionibus istarum non datur appellatio. Verumtamen in facto est, edita ab ipsis resolutione, seu decisione causae obtineri posse novae auditionis beneficium; seu novae propositionis, et discussionis causae, quae aequivalet proprie dictae appellationi, quandoquidem in hac nova propositione nova afferri possunt argumenta, et probationes, et si constet de bono jure appellantis non dedignantur rescribere « *Recedendum a decisis.* »

Idem dicendum esse tradunt Auctores de ultima sententia Rotae Romanae, quae cum et ipsa constituat supremum tribunal, ideo non datur appellatio ab ultima ejus sententia. Vide Schmalzgrueber *tit. 28. Lib. 2. Decret. n. 38.*

Hic vero quaeri potest, coram quo iudice appellari debet? Appellatio regulariter interponi debet coram iudice *a quo*, idest a iudice, qui tulit sententiam, alioquin est nulla, et non habet effectum neque suspensivum, neque devolutivum. Colligitur id ex *Cap. Ut debitus 59. De Appel., Leg. 1. ff. Quis et a quo appell., Leg. 2. §. Dies. ff. Quand. Appell.*, et ratio est, quia cum per appellationem principaliter agatur ad suspendendam, ac rescindendam sententiam iudicis *a quo*, prono veluti alveo fluit, quod appellandum sit coram eo, non solum ut ipse rescians appellationem abstineat ab executione, et ulteriori processu in ea causa, sed etiam ut debitus ei honor deferatur.

Verum si copia iudicis *a quo* haberi non possit, tunc appellatio debet fieri coram iudice *ad quem*, et intimari iudici *a quo*, ne amplius se tali causae immisceat, et si adhuc illi se immiscuerit, acta per ipsum possunt tamquam attentata revocari *Leg. 2. §. Dies autem ff. Quand. Appell. Can. Biduum 29. §. Si quis Caus. 2. Quaest. 6.* Quod si neque copia iudicis *ad quem* haberi possit, tunc in defectu utriusque iudicis appellari potest coram viris honestis, vel si fieri potest coram notario, qui adhibitis testibus conficiat authenticam

attestationem, quod talis in sui, et talium testium praesentia appellaverit. *Cap. Ut circa 4. De Elect. in 6.*, ubi legitur « *Appellantes in instrumento publico, seu litteris super appellatione confectis, omnia, et singula exprimant.... coram personis authenticis, aut persona, quae super hoc testimonium perhibeat veritatis.* » Ita Pirhing, Reiffenstuel, aliique h. t.

Quid vero dicendum si a duobus, vel pluribus iudicibus pronuntiata sententia fuerit? Hoc in casu coram omnibus simul congregatis appellatio fieri debet: at si omnium copia simul haberi facile nequit, appellari potest coram singulis separatim, vel coram majori parte eorum; hoc enim in casu valebit appellatio, veluti si coram omnibus iudicibus praesentibus fuisset appellatum. *Clem. Si a iudicibus h. t.* Et ratio est, quia alias saepe appellatio fieri nequiret intra decem dies a jure concessos, cum saepe omnes iudices simul praesentes haberi non possint. Sufficit autem major eorum pars, quia quod fit a majori parte, ab omnibus factum esse censetur. *Cap. Cum in cunctis 1.º De his, quae a majori etc., et Leg. Quod major 19. ff. Ad Municipal.*

Sed quid juris, si quis ex metu gravi (idest cadente in virum constantem) impeditur, quominus appellet? Hujusmodi casus deciditur *ex Cap. Si justus 73 de appellationibus*, in quo Gregorius IX interrogatus sic respondet « *Si justus metus, quominus appellaveris, te excusat, ad appellationis*

reputaris beneficium convolasse; dummodo intra tempus, quo licite provocatur, coram iudice, a quo appellasse volueris; vel si habere ipsius copiam nequivisti, in praesentia bonorum virorum protestatione super hoc proposita, causas appellationis duxeris exprimendas. »

Ad quem autem iudicem appellatio fieri debet? Tali interrogationi responderi potest, appellandum esse a iudice inferiore ad proxime, seu immediate superiorem; non autem hoc praetermisso ad mediatum; appellatio enim ascendere debet. Probatur id ex *Cap. Dilecti 66 De Appellat.* in quo sic Honorius III « *Ex parte dictorum Prioris, et conventus fuit excipiendo propositum, quod cum omisso dioecetano Episcopo, fuisset ad Archiepiscopum appellatum, ad quem gradatim fuerat appellandum, in causa ipsa de jure procedere non debebat: sed quia officialis Archiepiscopi hujusmodi exceptionem admittere denegabat, ipsi ad nostram audientiam appellarunt: Quocirca mandamus quatenus sententias post hujusmodi appellationes latas in eos, denuntietis penitus non tenere* ». Item patet ex *Cap. Romana 3. De Appellat. in 6*, ubi statuitur a Praelatis, qui subiacent jurisdictioni Suffraganeorum Archiepiscopi Rhemensis appellandum esse *ad Suffraganeos ipsos, et non ad eandem (Rhemensem) Curiam, omissis dictis Suffraganeis*. Hujusmodi vero principium Juris Canonici consonat, et juri Justiniano ceu patet ex *Leg. Imperatores 21 ff. De Appellat.*,

et *Leg. Addictos ejusdem tituli*. Fuitque norma haec appellandi utroque jure sancita triplicem ob causam, 1.º ne jurisdictiones confundantur, 2.º ne immediatus judex per contemptum praeteritus videatur, 3.º tandem, ut partium laboribus, atque expensis parcatur.

Cum itaque appellatio ascendere, et gradatim fieri debeat, sponte fluit, quod appellando in foro Ecclesiastico hic ordo servari debet, scilicet « 1.º ab » Archidiaconis, Archipresbyteris, et similibus judicibus Episcopo subjectis appellari debet ad » Episcopum, et sede vacante ad Capitulum, vel » utriusque Vicarium Generalem *Cap. Romana* » 3. §. *Ab Archidiaconis* 1. *h. t.* in 6.º Ratio » est, quia Episcopus, et hujus sede vacante Capitulum est proximus superior, et ordinarius » judex suorum subditorum; cumque Vicarius » Generalis sit eadem moraliter persona cum Episcopo, vel Capitulo, cujus est vicarius, sequitur » etiam ad hunc appellari posse a sententia judicum inferiorum.... 2.º Ab Episcopo, et sede » vacante a Capitulo, atque amborum Vicario » Generali appellatur ad Archiepiscopum. *Cap. Pastoralis. De Offic. Ordinar., Cap. Dilecti* » *h. t. Cap. Romana*. 3. §. *Debet*. 8. *Eod.* in 6.º » Ratio est, quia Archiepiscopi sunt immediati » Superiores Episcoporum, adeo ut istorum Principes vocentur *Can. Cleros* 1.º *vers. Omnes autem Distint.* 21.... 3.º Ab Archiepiscopis appellatur ad proprium Patriarcam, vel Primate,

» cui illi parent; ab hoc ad Sedis Apostolicae
 » Legatum, qui immediate ipsi praeest; ab isto
 » demum ad ipsam Sedem Apostolicam, seu Ro-
 » manum Pontificem, qui solus est ejusdem Su-
 » perior ». Ita Schmalzgrueber *h. t. n.*, 47. *et seq.*

Nihilominus casus sunt in jure, in quibus ap-
 pellari potest non observato superiori ordine. Sane
 de jure Pontificio ad Papam omissis intermediis
 omnibus tribunalibus appellari potest, nisi Papa
 ipse contrarium alicui regioni per concordata in-
 dulserit. Ita Leurenus *For. Eccles. tit. 28. Lib.*
2. Decret. Quaest. 1063, ibi « A quocumque ju-
 » dice immediate ad Papam appellari potest ex
 » toto orbe in causis Ecclesiasticis, et spiritua-
 » libus. Cujus ratio est plenitudo potestatis re-
 » sidens in Papa, quodque Papa sit Ordinarius
 » ordinariorum omnium judicum inferiorum, con-
 » currentem cum illis in dictis causis jurisdictio-
 » nem habens. Neque communicando jurisdictio-
 » nem tam ordinariam, quam delegatam aliis a
 » se abdicat suam ».

« Excipitur casus, quo appellatur a subdele-
 » gato Delegati Papae, qui subdelegavit *non in*
 » *totum*, sed aliquid sibi reservando. Tunc enim
 » cum Delegatus Papae repraesentet personam
 » ejusdem, non debet appellari ad ipsum Papam,
 » sed ad Delegantem *Cap. Super. §. Porro. De*
 » *Officio Delegat.*, et *Cap. Si Delegatus. 7. Eod.*
 » *in 6.º* Ita Schmalzgrueber *h. t. n.* 51 ». Post
 haec a DD. et Canonistis nonnullae haud inele-

gantes et inutiles quaestiones proponuntur, scilicet 1.º quid juris si uterque litigans appellet ad diversos iudices? 2.º quid juris, si a iudice saeculari appelletur ad Ecclesiasticum, seu ad Papam? 3.º Ad quem appellandum est a collatione beneficii facta ab Episcopo, et Capitulo? Ad primam, et secundam quaestionem respondet *Cap. Si duobus* 7. *h. t.* Ad tertiam vero *Cap. 11. h. t. in 6.*

Huc perventi quaerimus a quibus gravaminibus, et in quibus sententiis, a quibus causis, et in quibus actibus permissum, vel non permissum est appellare? Leurenus *Forum Ecclesiasticum tit. 28. Lib. 2.º Quaest. 1082* ait « Regulariter ab omnibus gravaminibus tam judicialibus, quam extrajudicialibus » conceditur appellatio, utpote quae est defensio » quaedam contra quemcumque actum injuste » gravantem. *Leg. 1. ff. h. t.* ». Sane quod appellatio fieri possit a quocumque gravamine judiciali, id per se patet, et eruitur *ex Cap. 5 et 12 h. t. Ex Cap. 1 eod. in 6. Ex Leg. 6, et 20 Cod. eod.* Quod autem fieri possit a gravamine extrajudiciali constat *ex Cap. cum sit Romana 5. De Appellat. Ex Cap. Concertationi 8 in 6 eod.* ubi sic decernitur « Statuimus ut ab electionibus, » stulationibus, provisionibus, et quibuslibet extrajudicialibus actibus (in quibus potest appellatio interponi) quisquis ex eis gravatum se reputans, per appellationis beneficium gravamen » illatum desideraverit revocari intra decem dies » (post quam sciverit) » si velit, appellet. »

Sed hic si quis quaereret intra quot dies, et ad quem judicem haec appellatio extrajudicialis fieri debeat, respondetur, quod ex modo recitatis *Cap. 8 in 6 verbis* patet hujusmodi appellationem faciendam esse intra decem dies post cognitum gravamen, quibus inutiliter elapsis gravatus appellandi beneficio destituitur. Ea autem fieri debet ad illum judicem, qui deberet adiri, si gravans in iudicium tanquam reus vocaretur. Ita Leurenus *Forum Ecclesiasticum tit. 28 lib. 2. decret. quaest. 1082.* - ibi « Notandum, quod a » gravamine extrajudiciali, seu extra iudicium il- » lato non possit appellari, nisi ad eum Supe- » riorem, qui potest adiri per modum querelae; » eo quod appellatio extrajudicialis aliud non sit, » quam provocatio ad causam, vimque conven- » tionis habeat ». Explico rem exemplis: si quis vellet appellare a gravamine per parochum sibi illato, hic adire deberet Episcopum, seu Ordinarium parochi. Si quis vellet appellare a gravamine per Episcopum sibi illato, hic non alium posset adire, nisi Metropolitam, et sic de aliis.

Verum ab hac regula generali excipiendae sunt Episcoporum sententiae *ex informata conscientia* prolatae. Ejusmodi enim sententiae nequeunt ad Superius Tribunal appellari, ceu Tridentini Patres docuerunt. *Cap. 1. Sess. 14 de Reformat.* sed relinquitur dumtaxat recursus ad Sedem Apostolicam, ceu formiter discusso articulo decisum fuit a S. Concilii Congregatione in

Lucionen suspensionis, et appellationis die 8 Aprilis 1848, uti in lib. 5 Decretalium de suspensione tractantes fusius videbimus.

Utrum vero appellari possit a futuris etiam gravaminibus generalis regula adsignari nequit, sed distinguendum est inter appellationem in judicio, et extra judicium: nam extra judicium appellari potest etiam a gravamine futuro, et nondum illato, nec comminato. At in judicio appellari solum potest a gravamine jam inflicto, et a comminatione gravaminis inferendi injuste facta per judicem. Ita Schmalzgrueber *tit. 28. lib. 2. Decret. n. 17.* Neque hoc contradicit regulae, quae tradit appellari non posse in judicio a gravamine inferendo, sed tantum illato, nam gravamen a iudice comminatum non est mere futurum, sed jam hic et nunc gravat, et pro praesenti habetur. Verumtamen si iudex post comminationem factam eam retractaret, tunc pergere quidem posset in causa, non obstante appellatione a comminato gravamine prout expresse decernitur *in Cap. Cum cessante 60. h. t.*

Diximus superius *regulariter* ab omnibus gravaminibus appellari posse: at cum multis in casibus hujusmodi appellandi facultas non in bonum societatis, seu Ecclesiae cessura sit, sed in ejus perturbationem, et ruinam, ceu quisque ingenio suo facile percipit, hinc merito plurimae in jure Canonico adversus hanc regulam sancitae sunt exceptiones, per quas vel omnino denegatur ap-

pellandi facultas, vel ad effectum devolutivum dumtaxat, non vero suspensivum conceditur.

Praestat itaque nonnullas ex his exceptionibus recensere, earumque difficultates occurrentes enodare *Primo* itaque non licet appellare a sententia invalida, et notorie irrita, quia appellatio debet extinguere pronunciatum, sive rescindere sententiam prius latam, vel suspendere. Atqui quod nullum est, rescindi, vel suspendi non potest, ergo etc. Ad rem Schmalzgrueber *h. t. n.* 17. « Non » licet appellare a sententia invalida, et notorie » irrita, *Leg. Si expressim* 19, et *Leg. Ex Consensu* » 23. §. *Cum Procurator*. 1. ff. *h. t.*, *Leg. Illud*. » 1. et seq. ff. *Quae Sentent. sine Appellat. Rescindantur*, *Leg. Latam. et seq. Cod. Quando* » *Provoc. non est Necesse*. Idque ex duplici » ratione: *una est*, quia per talem sententiam » laesus raedium ordinarium ad manus habet, » videlicet querelam nullitatis, quam coram iudice » a quo proponere potest; *altera*, quia appellatio » sententiam prius latam suspendit, et ad eam » rescindendam tendit; quod autem nullum est, » suspendi, et rescindi non potest. Addidi *notorie* » *irrita*; nam in dubio de nullitate, alternative » peti potest, ut sententia vel declaretur nulla, » vel (si valida sit) corrigatur ».

Secundo non licet appellare a sententiis interlocutoriis. Verum, ut clare, ac distincte huiusmodi materiam evolvam, exponendum hic utile ducimus 1.º quid Justiniano jure statutum fuerit; 2.º quid

jure Canonico ante Tridentinam Synodum viguerit; 3.º quamnam regulam generalem praefata Synodus constituerit, ac sanxerit; 4.º Tandem quos casus ab ea regula exceptos voluerit.

Ad tramitem juris Justiniani regula generalis erat, non dari appellationem a sententiis interlocutoriis 1.º nisi interlocutoria vim definitivae haberet 2.º nisi inferret gravamen per definitivam irreparabile, 3.º nisi tandem per interlocutoriam spes tolleretur obtinendae definitivae. ex. gr. si iudex sese incompetentem declararet. De jure vero Canonico ante Tridentinum Concilium appellare licebat ab omni sententia interlocutoria, et a quocumque gravamine sive ante, sive post definitivam sententiam illato, prouti constat ex *Cap. Super Eo*, et ex *Cap. Cum Sit De Appellat.* Et haec aeconomia diversa fuit, quia jus SS. Canonum attendit ad aequitatem magis, quam jus civile. At cum saepe contingeret, ut appellaretur non tantum ab interlocutoriis, sed et ab interlocutoriarum interlocutoriis, et sic causae principalis decisio diutius impediabatur, et lites aeternae evadebant non sine notabili Ecclesiasticae disciplinae detrimento; hinc ut huic malo Tridentini Patres mederentur, generali regula appellationes ab interlocutoriis sublatas voluerunt. Quod duplici decreto praestiterunt, primo scilicet edito in *sess. 13. cap. 1*, secundo edito in *sess. 24. cap. 20. de refor.* Siquidem in *sess. 13. cap. 1* generalem regulam statuerunt quoad cau-

sas *visitationis*, et *correctionis*, *habilitatis*, et *inhabilitatis*, nec non in *criminalibus*. In *sess. autem* 24. *cap.* 20. dictam regulam extenderunt ad omnes causas ad forum Ecclesiasticum quomodolibet pertinentes.

Verumtamen Patres Tridentini ab hac generali regula exceptos nonnullos casus voluere, quos expresserunt his verbis. « *Nisi gravamen hujusmodi per definitivam sententiam reparari, vel ab ipsa definitiva appellari non possit* (*Sess.* 13. *Cap.* 1.). *Nisi a definitivae vim habente, et cujus gravamen a definitiva reparari nequeat* (*Sess.* 24. *Cap.* 10.). Unde casus excepti sunt, 1.º si non possit a definitiva appellari, 2.º si interlocutoria vim definitivae habeat, 3.º si gravamen ex interlocutoria proveniens per definitivam reparari non posset. Extra autem hos recensitos casus ab interlocutoria, vel quovis alio gravamine ante definitivam sententiam hodie in judicio appellare non licet, uti veteri jure canonico licebat ex *Cap. Super Eo* h. t., et *Cap. Cordi. ejusd tit. in* 6.º; quandoquidem ejusmodi Canones appellationem permittentibus a quocumque gravamine ante sententiam definitivam modificati, correcti, et restricti sunt a Concilio, atque ad terminos juris Civilis redacti. « *Ne rei criminum plerumque ad evitandas poenas, et Episcoporum subterfugienda judicia, querelas, et gravamina simulent, et appellationis diffugio judicis processum impediant, ne remedio ad innocentiae praesidium instituto, ad iniquitatis*

defensionem abutantur, ut loquitur Tridentina Synodus cit. Cap. 1. Sess. 13. ».

Heic tamen adnotandum occurrit, quod inhibitio ista Concilii comprehendit solum appellationes judicialiter factas in judicio, non autem appellationes extrajudicialiter factas extra judicium, ceu declaravit S. Congregatio ejusdem Concilii interpret. « *Nam proposito dubio, an decretum Concilii Sess. 24. Cap. 20. in princip. locum habeat, quando Ordinarius extrajudicialiter procedendo gravat partes, adeo ut non liceat partibus a tali actu extrajudiciali ad alios Superiores judices appellare, seu reclamare, quatenus id jus permittat, sed omnino causa gravaminis. in prima instantia coram eodem Ordinario cognosci debeat? Responsum est, hoc casu non habere locum Decretum Concilii. Unde jura quae permittunt appellationem extra judicium a quocumque gravamine etiam reparablem per definitivam sententiam, ut in dicto Cap. Cordi, in hoc non sunt correctae a Concilio, sed in ea tantum parte, in qua concedunt posse appellari ab interlocutoria, vel alio gravamine judicialiter illato ».* Sic decisum fuisse refert Fagnan. in Cap. Super Eo de appellat. N. 17.

Tertio Non licet appellare a sententia judicis delegati, cui causa commissa fuit cum clausula « *omni appellatione remota* ». Ut autem hujus clausulae sensus intelligatur, claritatis ergo fas mihi sit heic de ea fusiori sermone disserere, ne dicatur ab Ecclesia inhiberi appellationem, quae juris naturalis

est. Contigit identidem, ut Summus Pontifex causam judicandam alicui committat decernendo simul, ut ab ipsius sententia nulla detur appellatio, ideoque apponi solet clausula « *omni appellatione remota.* » Quaeritur hinc, an hujusmodi clausula non obstante, possit adhuc appellatio interponi?

Propositae quaestioni respondet Schmalzgrueber *h. t. n.* 29 his verbis « Videtur solum prohiberi appellatio frivola 1° ex *Cap. Ut Debitus* 59 *h. t.* ubi appellatio conceditur ex quacumque *probabili*, hoc est justa causa 2° Ex *Cap. Edoceri* 21 *De Rescriptis* ubi diserte asseritur appellari posse ex *causa rationabili, licet inhibita sit appellatio.* 3° Ex *ratione*, quia Princeps causam ita committens non censetur alicui auferre jus defensionis, quod alias jure naturali concessum est; atqui appellatio, ut saepe dictum est, species quaedam est defensionis; ergo etc. Sed dicendum per hujusmodi clausulam removeri appellationes etiam justas, et rationabiles, nisi specialiter sint expressae, et permissae a jure. Ita *Abb. in Cap. Pastoralis* 53 *h. t.*, Fagnan. *n.* 26, Pirhing *n.* 68 et seq. et aperte deciditur ex *citat. Cap. Pastoralis*. Ratio est quia clausula haec, ne reputetur otiosa, debet aliquid operari. At si solam frivolum removeret, nihil operaretur; nam huic deferendum non est, etiamsi causam committens hujusmodi clausulam non adjungat: ergo etc.

» Dixi, *nisi specialiter sint expressae et permissae a jure*. Tales autem casus plures inve-

» niuntur. 1.º Si iudex nolit recipere exceptionem
 » consanguinitatis, vel alterius justae causae, ob
 » quam ipse tamquam suspectus recusari potest
 » *Cap. 56 h. t.* 2.º Si non admittat exceptionem
 » citationis factae ad locum non tutum *Cap. Ex*
 » *Parte 47 eod.* 3.º Si non faciat exprimi res peti-
 » tas in libello, *Cap. Significantibus 49 De Ap-*
 » *pellat.* 4.º Si spoliato deneget restitutionem *Cap.*
 » *Ex Conquestione 10. De Restit. Spoliat. 5.* Si
 » gravamen propter quod appellatur sit notorium,
 » quia tunc cessat praesumptio, quae pro iudice
 » stabat, scilicet ipsum processurum sine injusto
 » gravamine. *Gloss. in cit. Cap. 10.* Denique 6.º
 » in omni casu, in quo jura simpliciter conce-
 » dunt appellari posse. *Abb. in cit. Cap. Pasto-*
 » *ralis. n. 14,* et cum eo communiter DD.; pro-
 » ceditque hoc etiam in iis casibus, in quibus
 » jura non addunt, *non obstante quod causa com-*
 » *misa sit cum clausula, appellatione remota* ».

» Praeter haec, variis modis adhuc limitari de-
 » bet vis clausulae istius. Nam 1.º addita esse de-
 » bet in causae commissione a Principe Supremo,
 » qualis est solus Pontifex in ecclesiasticis, uti
 » superius innuimus, in temporalibus autem Im-
 » perator, Rex, vel alius Princeps superiorem non
 » recognoscens, quia inferior non potest tollere
 » jus superioris iudicis, ad quem appellatur *Ma-*
 » *ranta De Ordin. Judic. Part. 6.º tit. De Appell.*
 » *n. 337.* 2.º Tollit solam appellationem, non
 » supplicationem, petitionemve restitutionis in in-

» tegrum, et alia remedia. 3.º Eamdem appel-
» lationem tollit soli litiganti, nam tertio interve-
» nienti non obstat, quin pro suo interesse ap-
» pellare valeat, ut statuitur in *Cap. Super Eo*
» 12 h. t., et *Leg. 15. ff. De Offic. Delegat.* Et
» merito, quia commissiones praesertim ad lites
» strictam interpretationem exigunt, et propterea
» ultra suos terminos ad casus, et personas non
» expressas extendi non debent. 4.º Ipsis litigan-
» tibus solum obstat quoad articulum, in quo per
» talem clausulam removetur appellatio, et quoad
» connexos cum illo; quoad caeteros non con-
» nexos videri debet, quo loco clausula illa sit
» posita, nam si in fine Rescripti sit posita,
» extenditur ad omnia antecedentia; si vero in
» medio rescripti, ad antecedentia tantum referri
» debet, nisi in fine rescripti eadem clausula re-
» petatur, *Cap. Inquisitioni. 71. h. t.* 5.º Eadem
» clausula appellationem parti litiganti tollit solum
» quoad effectum suspensivum, nam quoad effe-
» ctum devolutivum eamdem non impedit; et hinc
» etsi iudex *a quo* deferre eidem non teneatur,
» admittere tamen illam superior, ad quem appel-
» latum est, potest de justitia prioris cognoscere,
» eamque rescindere, ut colligitur ex *Cap. Pa-*
» *storalis* 53. h. t., et notat Abb. ibid. n. 13.
» Attentata tamen per *judicem a quo* post hujus-
» modi appellationem a *judice ad quem*, licet per
» viam querelae, non tamen nullitatis revocari
» poterunt, ut iterum advertit Abb. *loc. cit.* n. 15,

» et ratio est, quia cum per talem appellationem
 » jurisdictio *judicis a quo* quoad causam appel-
 » lationis non suspendatur, per eum acta sunt
 » valida ».

« Sic explicata responsione, facile diluuntur
 » contraria argumenta. Ad 1.^m in textu *Cap. Ut*
 » *Debitus* non est sermo de iudice dato cum clau-
 » sula ut *appellatione remota* procedat; ad 2.^m Fa-
 » gnanus in *Cap. Pastoralibus* n. 37 putat textum
 » *Cap. Edoceri* intelligendum esse de appellatione
 » ex causa per jus expressa; vel si amplius in-
 » telligendum velis, dic cum Abb. in *Cap. Pa-*
 » *storalis* n. 9. illo textu ea clausula impediri
 » effectum suspensivum, concedi autem devolu-
 » tivum, uti superius dictum est. Ad 3.^m Ea clau-
 » sula non tollitur condemnato [omnis defensio,
 » potest enim ea non obstante, adire Superiorem
 » per viam simplicis querelae, et supplicationis
 » etc.; imo potest appellare, sed tantum appel-
 » lationi tali negatur vis suspensiva ».

Ex his igitur, quae hactenus exposuimus, lu-
 culenter apparet, quam immerito Sedes Apostolica
 injustitiae redarguatur, eo quod causas quandoque
 judicandas committat cum dicta clausula *omni*
appellatione remota, quasi tunc innocentia omni
 defensionis praesidio destituatur, et in manus ini-
 qui iudicis (si forte talem deputari accidat) op-
 primenda tradatur. Cum enim in vim hujusmodi
 clausulae nunquam removeatur appellatio *quoad*
effectum devolutivum, sponte sequitur suum op-

pressis remanere sufficiens tutamen contra quaelibet sibi injuste illata gravamina.

Sed redeamus unde discessimus, et videamus, utrum detur appellatio in aliis casibus, et praecipue in causis notoriis? Praemittimus certum in jure esse, quod quando ex notorietate publica constat, aliquem deliquisse, potest judex damnationis sententiam ferre, non servatis ordinarii judicii formis, quia quae notoria sunt, non indigent investigatione. Hoc posito dicimus, quod merito a sententiis ejusmodi ex notorietate prolatis non dari appellationem pro regula generali DD. ponunt innixi *Cap. Cum sit* 5., *Cap. Pervenit* 13, *Cap. Consuluit* 14. *h. t.* « Ratio est, » quia constat reum de crimine notorio condemnatum, si appellet, tantum appellare poenae deferendae causa, quod admitti non debet, cum » ut *Cap. 61. §. Porro h. t.* dicitur, *appellationis » remedium non sit ad defensionem iniquitatis, » sed ad praesidium innocentiae institutum.* Excipitur nisi in appellatione exprimatur legitima » causa, perquam delictum notorium aliquo modo » defendatur, ut si quis aliquem occidit in conspectu populi, sed alleget illum occidisse ad sui » defensionem; tunc enim admitti appellatio debet. Ita Schmalzgrueber *h. t. n. 21* ».

Tandem hic quaeri potest, an detur appellatio in causis minoribus, et levioribus? Huic interrogationi respondet Leurenus *Forum Ecclesiasticum h. t.* Quaest. 1102 - ibi « In causis mino-

» ribus et levioribus, imo minimis non minus
 » quam in majoribus datur appellatio ». Id nempe
 expresse sancivit Alexander III. his verbis « *De
 appellationibus pro causis minimis interpositis vo-
 lumus te tenere, quod eis (pro quacumque levi causa
 fiant) non minus est, quam si pro majoribus fie-
 rent, deferendum* » Cap. 11. h. t. Leg. Et in
 majoribus 20 Cod. eod. Ratio est, quia appellatio
 conceditur propter injustitiam, aut imperitiam ju-
 dicis, ex qua aliquis gravatur leg. 1. ff. h. t.,
 atqui injustitia, et gravamen potest accidere tum
 in modica tum in magna causa. Modicum enim
 non differt a magno, quando illud non est fun-
 datum super quantitate rei, sed super iniquitate,
 et injustitia gravaminis, ergo etc.

Quid vero dicendum de actibus, seu causis
correctionis, censurarum, et electionis? Certum
 est, quod non admittitur appellatio 1.º in *causa
 correctionis*, dum Praelatus Ecclesiasticus, vel Re-
 gularis procedit *ut pater*, et non excedit limites
 a SS. Canonibus, et Constitutionibus Ordinis prae-
 scriptos, Cap. 3, et 26. h. t. Concil. Tridentin.
 Sess. 13. Cap. 1 et Sess. 24. Cap. 10 de Refor.
 Ratio est, quia ab ejusmodi correctione appellans
 sacros canones, et Constitutiones, seu regulam
 Ordinis redargueret iniquitatis; at si procederet
 ut judex, vel in corrigendo modum excederet, tunc
 recte appellaretur. Verum hoc in casu in appella-
 tione exprimi deberet, quod Praelatus in corri-
 gendo modum excesserit, ut Superior agnoscere

queat appellatum fuisse in casu permissso. *Cap. 12 et 13 De Offic. Ordin. 2.º* Non admittitur in *causis censurarum excommunicationis, suspensionis, et interdicti*, si censura lata est ante appellationem, quia censura executionem sententiae secum trahit, et statim ac lata est ligat animam, hinc excommunicatus a fidelium communione, suspensus, et interdictus a divinis officiis, ab ingressu Ecclesiae, et caeteris spiritualibus statim abstinere debet. Causa autem hoc statuendi fuit, ut censurae tanto magis timeantur, si sciant homines effectum earum per appellationem non suspendi, vel impediri posse *Cap. 37. h. t. Cap. 20 in fin. De Sent. Excom. in 6.º* juncta Gloss. verbo *Interdictum*.

Secus autem dicendum foret, si hujusmodi censura lata esset post appellationem, quia tunc censura omnino nulla est, et appellatio a sententia nullatenus per eam impeditur. Explico rem exemplo. Episcopus pronunciat sententiam contra Titium Clericum, non tamen ullam censuram. Clericus appellat ab hac sententia. Tunc Episcopus contra Titium Clericum pronunciat censuram. Porro istiusmodi censura irrita est, quia per interjectam legitimam appellationem suspensa remansit quoad Titium Clericum jurisdictio Episcopi. Hinc ad talem censuram attendendum non est, et iudex Metropolitanus debet causam appellationis recipere, et dirimere, perinde ac si dicta censura non supervenisset. Quod adeo verum est, ut

si Titius Clericus missam celebraret post dictam censuram, irregularitatem non incurreret. *Cap. ad praesentiam* 16. *h. t.* Neque refert quod ita censuratus *citatur*. *Cap.* dicatur absolutus, quia id intelligendum est de absolutione ad cauthelam. *Glos. V. absolvi* Layman *n.* 2. Gonzalez *n.* 2. 3.º Non admittitur appellatio in *causa electionis* ad impediendam executionem illius, vel confirmationis, nisi appellans alleget causam valde rationabilem, sed electus, ipsa non obstante, investiri, sive in pacificam possessionem mitti debet. *Cap. Constitutis* 46. *h. t.* Ratio est, quia praesumitur malitiose id fieri. Verum de censuris redibit sermo, cum de effectu sive suspensivo, sive devolutivo appellationis nobis agendum erit, siquidem quando dicitur non dari in censuris appellationem intelligi debet quoad *effectum suspensivum*, minime vero quoad *effectum devolutivum*. Denique non admittitur appellatio in aliis pluribus casibus, quos heic recensere nimium longum esset.

Vidimus quid, et quotuplex sit appellatio, quinam appellare possint, vel non, a quibus iudicibus, coram quo, et ad quem iudicem appellandum sit, a quibus gravaminibus, et in quibus sententiis, et a quibus causis, et in quibus actibus appellari possit. Superest modo, ut videamus, quonam modo procedi debeat in appellatione proponenda, seu quamnam forma appellandum sit. Qua in re hodie consuetudini locorum, praxi tribunalium, et Codicibus respectivae proceduræ standum est, cum

plurimae contigerint immutationes, hinc historico potius modo de hoc loquemur.

De forma appellationis.

In sacris canonibus antiquis nulla determinata forma habetur appellandi, sed inveniuntur tantum ista verba - *in vocem appellationis prorupit*, at progressu temporis duce jure civili sancitum fuit, ut appellatio a definitiva sententia duplici modo fieri posset, scilicet vel *incontinenti*, vel *ex intervallo*. Si appellatio interponatur *incontinenti*, idest judice adhuc pro Tribunali sedente, vel necdum ad actus extraneos divertente, tunc fieri potest viva voce, et stante pede, ut loquuntur, possuntque esse vel verba expressa v. g. *appello, provoco*, vel aequipollentia v. g. *committo, vel subjicio me judicio Caesaris, Papae, Nuntii, vel alterius Superioris. Cap. 34. h. t. Leg. 2. ff. h. t., et Leg. Litigatoribus Cod. eod.* Si autem fiat *ex intervallo*, tunc fieri debet in scriptis, porrecto libello appellatorio, in quo exprimi debet quis appellet, contra quem, et a qua sententia. *Can. Post Appellat. 31 §. eo Caus. 2. Quaest. 6., Leg. Appellandi 1. ff. de Appellat. Leg. 5. ff. §. fin. et Leg. 6. §. 5. Cod. h. t.* et sic interposita appellatio actis inseritur. *Cap. II. de probat.*

Omitti tamen in eo possunt 1.º nomen judicis *ad quem*, quia censetur appellatum ad eum, ad

quem de jure provocari debet. 2.º nomen judicis *a quo*, quamvis in usu sit illud exprimere. 3.º allegatio causae appellandi *in specie*: sufficit enim si appellans in genere dicat, se gravatum esse, vel sententiam esse injustam, vel si dicat *appello*. Et ratio est, quia tunc frustra allegaretur causa in specie, cum judex *a quo* de illa cognoscere non debeat, eo quod ipse jam functus est officio suo. *Excipitur* tamen, si appellatio fiat in casibus a jure, vel ab homine prohibitis, nam cum eo casu appellans habeat juris praesumptionem contra se, non tenetur judex appellationi ejus deferre, nisi alleget causam rationabilem, ob quam cesset ista praesumptio. *Ita Schmalzgrueber h. t. n. 59.*

Animadvertendum tamen hic est, quod si appellantes a sententia definitiva expresserunt aliquam appellationis causam possunt coram iudice *ad quem* alias etiam causas non expressas prosecui: imo etiam nova instrumenta, vel novos testes producere, et prius non allegata allegare, et non probata probare, dummodo dependeant, atque inserviant ad causae decisionem prouti constat ex *Cap. Joannes 10. De Fide Instrum., Leg. Eos qui 6. §. Siquid autem, 1. Cod. h. t. Leg. Per hanc. 4. Cod. De Temp. Appellat.* Secus autem est in appellatione ab interlocutoria; in hac enim regulariter necesse non est justificari interposita appellatio ex novis, et de novo probandis, uti inferius.

Haec quoad appellationem a definitiva sententia, quid autem si interponatur appellatio ab

interlocutoria? Tunc distinguendum esse tradunt Canonistae, scilicet vel hujusmodi interlocutoria vim definitivae habet, vel est simplex. Si *primum* tunc idem observandum, quod in appellatione a definitiva « quia haec sententia definitivae vim habens » per omnia sententiae definitivae aequiparatur non » solum quoad formam interponendae appellationis, » sed etiam quoad alios juris effectus: paria enim » sunt sententiam esse definitivam, et habere vim » definitivae ». Schmalzgrueber *h. t. n. 6*. Si *secundum*, idest si appellandum sit ab interlocutoria *simplici*, idest, quae vim definitivae non habet, tunc tria requiruntur, scilicet. 1.º fieri debet in scriptis, porrecto libello appellatorio *Cap. Cordi 1.º De Appellat. in 6.º* Proceditque hoc sive appelletur *incontinenti*, sive ex *intervallo*; nam semper in scriptis porrigenda est appellatio ab interlocutoria, prout notat Glossa in *cit. Cap. Cordi verb. interlocutoria*. Nonnulli tamen DD. putarunt praefatam Constitutionem intelligendam solum esse de casu, quo ad Papam appelletur, ita ut extra hunc casum possit appellatio ab interlocutoria, fieri viva voce, quando incontinenti interponitur a Consule Schmalzgrueber hoc *tit. n. 62*.

2.º Debet in ea exprimi motivum, idest causa legitima, et rationabilis appellationis, ceu patet ex *cit. Cap. Cordi 1.º De Appellat. in 6.º*, in quo sic Innocentius IV statuit « *Sancimus, ut si quis in judicio, vel extra super interlocutoria vel gravamine aliquo ad nos duxerit appellandum,*

causam appellationis in scriptis assignare deproperet, petat apostolos, quos ei praecipimus exhiberi, in quibus appellationis causam exprimat ». Idem constat ex *Cap. Ut Debitus* 59. *De Appellat.* in quo ab Innocentio III hoc injungitur « *Statuimus, ut si quis coram idoneo iudice convenerit adversarium, ille ante sententiam ad Superiorem iudicem absque rationabili causa non provocet.... Cum autem ex rationabili causa putaverit appellandum, coram eodem iudice causa probabili appellationis exposita (tali scilicet, quae si foret probata, deberet legitime reputari) Superior de appellatione cognoscat* ». 3.º Appellatio ab interlocutoria justificari nequit de novis, et de novo probandis, uti mox innuimus, sed solummodo ex causis, quae in ipsa appellatione nominatim expressae sunt. Ita ex *Cap. Cum Causam* 62 *h. t.*; ita ex *Clementina*. 5. *eiusdem tituli juncta Glossa verbo Dummodo*. Excipe tamen ab hac regula generali *Primo* si nova causa post appellationem interpositam primum orta, aut cognita fuerit; *Secundo* si alias gravaminis causas ab appellante oblatas iudex *a quo* admittere noluerit. *Tertio* si gravamen, a quo appellatur, per definitivam sententiam non sit reparabile. Vide Schmalzgrueber *h. t. n.* 64.

Denique non est hic praetereundum, quod appellatio proponenda sit in forma specifica, et non generica; siquidem appellatio generalis super omnibus causis, quae contra appellantem quovis tempore possint moveri, non potest fieri, et non

debet admitti. Audi sane *Cap. Inter Caetera de Appellat.* ubi expresse habetur « *Super eo quod Abbas S. Apollinaris in Claustro a te appellationem interposuit generalem super omni causa, quae adversus eum aliquo tempore possit moveri, ipsum exinde redarguimus, nec hujusmodi appellationem duximus admittendam* ». Multoque minus fieri potest appellatio generalis, et vaga super omnibus gravaminibus, quae sibi possunt contingere ceu manifeste docet *Cap. Consuluit 18. h. t.* ubi dicitur « *Quod si generaliter appellationem quis interponeret ab omni gravamine, quod sibi posset contingere, hujusmodi appellatio tenere non debet* ».

Potest tamen fieri, et valet appellatio generalis respectu cujuscumque gravaminis, quod in aliqua determinata causa sibi quis timet esse inferendum. *Cit. Cap. Consuluit §. 2.* ubi hoc legitur « *Si vero ab aliquo iudice super omni gravamine quod in una causa sibi possit inferri, quamquam generalis appellatio sit interposita, appellationi tamen ejus est ab eodem iudice deferendum* » Ratio autem, quare non possit fieri appellatio generalis super omnibus causis, et super omnibus gravaminibus, et possit fieri respectu cujuscumque gravaminis sibi inferendi in aliqua determinata causa, ratio inquam diversitatis est, quia appellatio est instituta ad removendum gravamen certo jam alicui illatum, vel jam certum de praesenti in aliqua parte inferri, ut colligitur ex *Leg. 1. ff. De Appellat. et Relat., Cap. Suggestum 15, et Cap.*

Cum Specialis 51. *h. t.* Per appellationem autem generalem super omnibus causis, et super omnibus gravaminibus nullum de praesenti potest removeri gravamen, cum nullum adhuc ab imperitia, et iniquitate judicis sit generaliter appellanti illatum, adeoque non admittitur similis generalis appellatio, cum cessante causa cesset effectus, textu expresso in *Cap. Cum cessante causa* 60. *h. t.* Non sic vero in appellatione respectu cujuscumque gravaminis sibi inferendi in aliqua certa, et determinata causa, quia per istam appellationem removetur de facto gravamen vel quod jam supponitur fuisse illatum, vel quod praetenditur de praesenti saltem in aliquo talis causae articulo inferri; unde propter connexionem, et unitatem, quam habet articulus cum tota causa, et tota causa cum articulo, gravamen illatum super uno articulo, censetur attingere quodammodo totam causam, adeoque haec, et non illa valet illatio, ut expresse concludit Glossa in *cit. Cap. Consuluit* per ista praecisa verba « *Generalis appellatio si fiat in omnibus causis non valet, si fiat in una tantum, bene valet* ».

De Fatalibus

Verumtamen forma in appellatione servanda respicit potissimum *terminos fatales*, vel ut dici solet *fatalia* appellationis. Hujusmodi fatalia sunt illa tempora, intra quae debet inchoari, prosecui,

et terminari causa appellationis, aliter appellatio, seu facultas appellandi fit deserta, extinguitur, et quasi emoritur. Dicuntur autem fatalia a fato sive a morte, prout colligitur ex *Leg. 2. Cod. De Temp. in integr. Restitut.* Sicut enim mors extinguit totaliter hominem, ita lapsus temporis pro appellatione concessi extinguit appellationem, ita ut ipso elapso censeatur etiam elapsa, et totaliter deserta appellatio, et rata maneat prior data sententia. Ita Scaccia *De Appellat. quaest. 15 n. 1.*

Haec fatalia, seu tempora appellationis sunt quadruplicia. Prima sunt fatalia, seu tempora interponendae appellationis; Secunda sunt fatalia, seu tempora petendi, et concedendi Apostolos; Tertia sunt fatalia seu tempora appellationis introducendae, seu praesentandi Apostolos judici *ad quem*. Quarta denique sunt fatalia, seu tempora proseguendae, seu finiendae appellationis.

Fatalia interponendae appellationis, seu tempora concessa ad appellandum, quibus elapsis, elabitur etiam, et extinguitur facultas appellandi, de jure antiquo erant duo dies in causa propria, tres autem in causa aliena, seu procuratorio nomine actitata. *Leg. 1. §. Biduum ff. Quando Appell. Sit., Leg. Eos 6. §. Sin Autem. Cod. h. t. et Canon. Biduum 29. Quaest. 6.* De Jure vero novo tum canonico, quam civili sunt decem dies numerandi a die gravaminis illati, vel latae et publicatae sententiae, uti expresse habetur in *Authen. Hodie juncta Glossa ibid Cod. De Appell.,*

et Canon. *Anteriorum* 28. *Causa* 2. *Quaest.* 6. et clarissime in *Cap. Quod ad Consultationem* 15 *De Sentent.*, et *Rejudic.* - ibi - « *Cum post decem dierum spatium sententia in auctoritatem rei transeat judicatae, qui ad provocationis subsidium infra id temporis non recurrit, appellandi sibi aditum denegavit* ». Si vero agatur de gravamine extrajudiciali, isti decem dies ad appellandum concessi incipiunt currere statim a die habitae notitiae de illato gravamine, et data sententia *Cap. Concer-tationi De Appellat.* in 6.º ubi legitur « *Quisquis ex eis (scilicet electionibus, postulationibus, provisionibus, et quibuslibet extrajudicialibus actibus) quisquis ex eis gravatum se reputans per appellationis beneficium gravamen illatum desideraverit revocari, infra decem dies, postquam sciverit, si velit, appellet. Post decendium vero eidem aditus appellandi amplius non pateat* ».

Limitatur tamen regula binis in casibus. 1.º Si gravamen haberet tractum successivum, et causam continuam, tunc enim appellari posset semper etiam post decendium v. g. ab incarcerato durante detentione. Pirhing *h. tit. n.* 136, aliisque, et sic etiam citatus ad locum non tutum toties appellare potest, quoties citatur, quia semper de novo gravatur. Ubi tamen iudex tulisset sententiam interlocutoriam incarcerationis, tunc appellatio fieri deberet intra decendium, alias transiret in rem judicatam. Item si iudex pronunciaret juste incarceratum, vel locum, ad quem citatus, tutum

esse. 2.º Si appellatio extrajudicialis fieret a gravamine futuro, quod probabiliter timetur inferendum; haec enim etiam post decendium et semper, quamdiu inferendum timetur, fieri potest. *Glos. in Cap. Concertationi h. t. in 6. verb. gravatum.*

Praedictum autem decendium, uti innuimus, contra praesentem currit a momento latae sententiae, et contra absentem a tempore notitiae habitae et finitur ultimo momento diei decimae. Hoc tempus currit de momento in momentum ita ut si sententia lata sit hora vigesima ex. gr. primae diei mensis, decendium currere debeat usque ad horam vigesimam diei undecimae ejusdem mensis ad hoc ut sit integrum, et completum, cum horae antecedentes ad vigesimam primae diei, in qua lata est sententia, non ingre-
diantur tale decendium. Et taliter debet currere de momento ad momentum, ut licet hoc tempus decendii ad interponendam appellationem concessum in principio sit utile, et ignoranti tanquam legitime impedito non currat, nisi sit vere contumax, in progressu tamen debeat esse continuum, ita ut in eo decendio includantur etiam feriae, ne propter ipsas censeatur prorogari. *Leg. 1. Cod. De Feriis, Leg. Sive 3. §. Feriae Cod. De Dilat.* Veruntamen si gravamen non est illatum, sed inferendum, tunc etiam post decendium a die, qua id caepit timeri, et donec actu inferatur appellari potest. *Gloss. in Cap. 8. verb. gravatum h. t. in 6. ceu mox innuimus.*

Quid vero dicendum de fatalibus petendi Apostolos? Ut ad fatalia, seu tempora petendi Apostolos rite respondeatur, haec praemittenda ducimus. Apostoli in proposito a graeco vocabulo, quod significat *missus*, seu *dimissus*, dicuntur libelli dimissorii, seu litterae dimissoriae, quas judex *a quo* transmittit ad judicem *ad quem* fidem faciens de interpositione appellationis, eique litigantes dimittit. Apostolorum formam, atque solemniam de jure Romanorum veteri exponit Brissonius *De formulis. Lib. 5. Formula 179*, innixus *Leg. 1 ff. De Libell. Dimissor.* ubi Marcianus haec habet « Post appellationem interpositam litterae dandae » sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui » de appellatione cogniturus est, sive Principem, » sive quem alium, quas litteras, dimissorias, sive » Apostolos appellant. Sensus autem litterarum » talis est: APPELLASSE puta LUCIUM TI- » TIUM A SENTENTIA ILLIUS, QUAE INTER » ILLOS DICTA EST. Sufficit autem petisse in- » tra tempus dimissorias instanter, et saepius, » ut etsi non accipiatur, ad ipsum contestetur ».

Hujusmodi Apostolorum quinque sunt species. Alii enim dantur in judicio, alii extra judicium; qui dantur in judicio, sunt vel *dimissorii*, vel *reverentiales*, vel *refutatorii*; qui vero extra judicium generatim extrajudiciales dicuntur, et sunt vel *conventionales*, vel *testimoniales*.

Apostoli dimissorii dicuntur litterae ad judicem Superiorem directae, in quibus judex *a quo* appel-

lationi deferens testificatur de appellatione interposita, et a se admissa, et de his fit mentio *Can. Ab Eo. Quaest. 6.* - ibi « *Ab eo, à quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est, dimissoriae litterae dirigantur, quae vulgo Apostoli appellantur* ». Idem patet ex *Leg. 1 ff. De Libell. Dimissor.*

Apostoli reverentiales vocantur quando iudex a quo defert appellationi, eamque admittit non ob justitiam causae, sed ob reverentiam Superioris judicis, ad quem fuit appellatum, ut patet ex *Cap. 1. h. t. in 6.º*

Apostoli refutatorii sunt, quos dat iudex non deferens appellationi, exprimendo simul causam cur appellationem non admiserit, ceu constat ex *Cap. 1. h. t. in 6.º* Hoc tamen non obstante nequit iudex inferior interposita appellatione procedere ad executionem sententiae. Nam *appellatione interposita sive recepta sit, sive non, medio tempore nihil novari oportet*, ait *Lex Unic. ff. Nihil Nov. Appellatione Interp.*

Apostoli conventionales dicuntur, qui dantur a parte adversa appellationem approbante, etiamsi iudex sit invitus, aut dentur extra iudicium *Cap. Saepe Contingit. 44. h. t.*

Tandem *Apostoli testimoniales* sunt illi, qui dantur vel a notario, vel ab aliis honestis viris, quando coram illis, copia iudicis non existente, appellatio proposita fuit.

Apostoli exposcendi sunt non obiter, et quo-

cumque tempore, sed die, et loco quibus iudex audire, et excipere possit petitionem, et insuper postulari uti innuimus *instante instantius* etc.

Hisce praemissis, respondemus, de facto, et spectato jure communi, Apostolos intra triginta dies esse petendos, secus appellationi renunciatum censetur. Ita post *Leg. Judicibus. Cod. De Appell.*, clare expressum habetur in *Cap. Ab Eo. h. t. in 6.*, ubi dicitur « Ab eo qui appellat infra » triginta dies instante apostoli peti debent, et » eidem infra dictum tempus a iudice exhiberi: » alias praesumitur appellationi suae renunciare » appellans, si eos infra idem tempus petere prae- » termittat, etiamsi vadat, aut mittat ad appella- » tionem hujusmodi proseguendam ».

Hujusmodi vero tempus licet prorogare iudex haud possit, coarctare tamen, seu restringere valet. *Clem. quamvis 2. h. t. Pirhing. n. 114.* Et ratio est, quia iudex jurisdictionem habet, et retinet quoad ea, quae ad celeriore appellationis expeditionem pertinent. Quando autem hujusmodi tempus currere incipiat; variant Doctores; alii enim volunt hoc tempus currere a die sententiae latae, alii a die interpositae appellationis; nonnulli vero distinguunt: vel appellans statim habuit notitiam latae sententiae, vel non statim. Si *primum*, statim tempus currit a die sententiae latae. Si *secundum*, tunc tempus currere incipit a die, quo notitiam sententiae habuit.

Fatalia autem, seu tempora praesentandae appellationis, idest praesentandi apostolos, vel introducendae appellationis coram iudice *ad quem*, secundum jus civile sunt sex menses, intra quos computandos et numerandos a die interpositae appellationis, et non a die latae sententiae, debent praesentari apostoli, et appellatio coram iudice *ad quem* introduci. *Leg. 2 et 3 Cod. De Temp. Appellat.* De jure tamen Canonico nullum reperitur determinatum tempus ad hujusmodi apostolos praesentandos, seu ad praesentandam, vel introducendam appellationem coram iudice *ad quem*, sed videtur relictum dispositioni, et arbitrio iudicis. *Cap. Personas 4 h. t.* Hic enim secundum locorum distantiam, et personarum, ac negotii, seu causae qualitatem debet praefigere congruum terminum intra quem appellatio praesentetur iudici *ad quem*, aliter elapso tali termino appellatio pro deserta habeatur *Cap. Cum Sit. 5, et Cap. Ad Aures. 83. h. t., et Clem. Quamdiu 4. De Appellat.*

Fatalia tandem, seu tempora prosequendae, seu finiendae appellationis de jure sunt duodecim menses, seu annus integer, et ex causa necessaria, et evidenti biennium, ita tamen, ut iudex *a quo* secundum locorum distantiam, et personarum et negotii, seu causae qualitatem, prout expediens judicaverit, possit brevius tempus praefigere, ut habetur expresse in *Cap. Cum Sit Romana 5. h. t.* Et hoc tempus numerandum est non a die

latae sententiae, sed a die interpositae appellationis, ut expresse habetur ex *Clem. Sicut Appellationem*. 3. *De Appellat.* Sed iudex ob justum aliquod impedimentum potest adhuc terminum prorogare, si duret. Ita citat *Clement.* « *Quod si justo impedimento cessante non fecerit, debet ejus appellatio deserta censi.* Zallinger *De Appell.* §. 337. Hoc demum elapso termino, ita appellantis negligentia punitur, ut appellatio maneat deserta, et appellata sententia executioni sit mandanda, citat. *Cap. Cum sit Romana* 5. *h. t.* Notandum tamen est hujusmodi fatalia non currere legitime impedito. *Cap. 8. h. t.* et hodie non attendi in majoribus tribunalibus, ubi propter multitudinem causarum appellationes plerumque in plures annos pendent.

Quae hactenus quoad Apostolos obiter diximus, historice tantum dicta sint; hodie enim in utroque foro isti Apostoli exoleverunt, eorumque loco appellanti datur exemplum tam sententiae, vel decreti, a quo appellat, quam appellationis interpositae. Sive autem Apostoli, sive exemplum hoc judici appellationis exhibeatur, is si appellationem receperit in devolutivo tantum, litterae *compulsoriales* tradit appellanti, quibus mandat judici inferiori, ut infra certum tempus acta prioris judicii transmittat; sin etiam in suspensivo, tradit epistolas *inhibitoriales*, quibus vetat etiam inferiori judici, ne sententiam suam exequatur, et quidpiam innovet super ea causa; secus quidquid

gesserit tamquam attentatum ante omnia revocandum erit. Verum hac in re, uti jam innuimus, videndi sunt Codices respectivae proceduræ, juxta enim nonnullos Codices hodie Apostoli extra usum sunt, et sufficit, ut interposita appellatio adversario, ejusque Procuratori denunciatur, et inde continuetur judicium facta citatione ad comparandum coram Tribunali, ad quod appellatum est.

Verumtamen lex fatalium semper viget; est enim fundata ratione boni publici, ne processus in infinitum protrahantur: illam confirmat consuetudo, tandem favet Reis, omnes siquidem exoptant sua negocia accelerari quantum sinunt rerum adjuncta. Legem hanc suo tempore vigere satis clare admonebat Benedict. XIV Constit. *Ad militantis*, in qua dicebat: *appellationes non recipiantur, nisi prius constiterit... quod intra legitima tempora appellatum fuerit* §. 43. Et si quis relate ad hoc quaereret, quid hodie in praxi praesertim penes S. Congregationes servetur, responderi potest, quod in genere hujusmodi lex fatalium servatur, verum aliquoties attentis peculiaribus circumstantiis, et aequitate suadente ei valedicitur. Quod autem hujusmodi lex in genere servetur, adeo verum est, ut nuperrime a S. Concilii Congregatione decisum fuerit circa fatalia appellationis prosequendae nihil esse innovandum. Ita in *Melevitana fatalium appellationis prosequendae die 17 Decembris 1887*.

De Effectibus Appellationis.

Appellatio duos praecipue effectus notissimos secumfert, *devolutivum* unum, *suspensivum* alterum. Vi effectus devolutivi appellatio id operatur, ut tota causa, super qua appellatum est, ejusque cognitio cum omnibus accessoriis ab inferiori iudice devolvatur ad Superiorem, *ad quem* est provocatum, et huic tribuat jus, ac potestatem non solum de justitia appellationis, sed etiam de meritis causae cognoscendi, et si opus fuerit, novam sententiam ferendi. Textus est in *Leg. Eos qui* §. 1 *Cod. De Appellat.*; *Cap. Dilectis*. 55 *h. t.* et Glossa ibi *Verb. Principale*, et *Cap. Ut Debitus* 59, et Glossa ibi *Verb. Alioquin. h. t.*, *Cap. Romana* 3. §. *Si vero h. t. in* 6.º Quin tamen iudex *a quo* suam jurisdictionem amittat, cum interim lata ab eo sententia exitum, et executionem habet. Sed dicta locum habent, si appellatio facta fuerit a sententia definitiva, si enim facta fuerit ab interlocutoria, tunc iudex inspicere debet, an appellatio sit admittenda, vel non: si est admittenda, tunc tota causa, ejusque cognitio ad ipsum devolvitur. *Cit. Cap. 59 h. t.* secus autem si non est admittenda, tunc enim tenetur principalem causam ad iudicem *a quo* remittere, et ad expensas appellantis damnare, dummodo iudex iste appellationi non detulerit *Cap. 38, 59 h. t. Cap. 3 in fin. cod.*

in 6. Verumtamen haec procedere videntur de veteri jure decretalium; nam de jure novo Concil. Tridentini *Sess. 24 Cap. 20* non admittuntur appellationes ab interlocutoria, nisi vim definitivae habeat, vel gravamen per sententiam definitivam non reparabile inferat.

Ut autem judex appellationis recte in causa procedere valeat, ad ipsum transmittenda sunt judicii prioris instantiae acta, de quibus est mentio *in Cap. 11 de probat.* Hujusmodi vero translatio actorum fieri debet expensis partis appellantis. Ita Concilium Tridentinum in *Cap. 20 Sess. 24 de reformat.*

Vis autem effectus suspensivi in eo consistit, ut per eam statim ligentur manus judicis *a quo*, et suspendatur ejus jurisdictio ita ut sententiam ab ipso latam, pendente appellatione, executioni mandare non possit, sed in eo statu omnia relinquere debeat, in quo fuerunt tempore appellationis interpositae. *Cap. Directa 39. h. t., Cap. 10. Eod. in 6.º Cap. Venientes 19. De Jurejuran.; Leg. Unic. ff. Nil Innov. Appellat. Interpos., Leg. Accusatorum 1. §. fin. ff. Ad SC. Turpill.* Hac de re ea, quae fiunt adversus appellationem servatam in suo effectu suspensivo veluti attentata habentur, quippe quod posita fuerunt ab eo, qui vera, et actuali jurisditione caret. Hinc servandum principium juris Romani in canonicum jus translatis, scilicet « *pendente appellatione nihil innovandum*, ceu monet. *Cap. 7 h. t. in 6.*

Haec quoad appellationem a definitiva, quid vero juris, si appellatio fit a sententia interlocutoria super aliquo articulo, sive quaestione incidenti, vel gravamine ita connexo cum causa principali, ut causa principali non discussa nec possit definiri, et discuti ille articulus, seu quaestio incidens, vel gravamen? Hac super re satis convenit inter Doctores, quod haec appellatio parit etiam effectum suspensivum jurisdictionis iudicis *a quo* nedum super illo articulo, sive quaestione incidenti, vel gravamine, super quo appellatum est, sed etiam super cognitione ipsius causae principalis. Expresse enim habetur *in Cap. Super eo* 10 *h. t.* - ibi - « Super eo, quod sollicitudo tua » quaesivit, prudentiae tuae duximus respondendum, quod si de aliqua exceptione quaestio » oriatur, et exinde appellationem fieri contingat, » eidem exceptioni erit merito supersedendum, et » si principalis causa sine illa terminari non poterit, ei nihilominus supersedeatur. » Clarissime autem in ejus summario « supersedetur propter » articulum, in quo appellatum est, etiam super » principali causa, si sine illo articulo expediri » non potest. »

Acris tamen quaestio suscitatur, utrum appellatio ab interlocutoria super aliquo incidente, sine quo tamen causa principalis terminari potest, suspendat in totum jurisdictionem iudicis *a quo*? In hac variant DD. et Canonistae. Nonnulli enim negant, ut Pirhing, *h. t. n.* 178 id probantes

ex cit. Cap. Super eo 10 h. t. ubi dicitur: « et » si principalis causa sine illa terminari non poterit, ei nihilominus supersedeatur, » ergo argumento a contrario sensu desumpto (inquiunt) si sine illa causa incidente v. g. exceptione aliqua, a qua appellatum extitit, potest terminari, seu decidi causa principalis, non est necesse, ut per judicem *a quo* huic supersedeatur. Accedit, quod appellatio in una causa non impediat, quominus iudex *a quo* (nisi recusetur ut suspectus) possit judicare in alia causa. *Cap. Ad haec et Cap. Proposuit 14 h. t.* Atqui in proposito videntur esse duae causae, cum causa principalis (uti supponitur) possit terminari sine altera incidenti, puta, si appelletur ratione contumaciae postulando, ut propter eam pars litigans condemnetur in expensis: vel si appellatur ab exceptione compensationis, aut hujusmodi, ergo etc.

Alii autem affirmant, et oppositam sententiam in praxi merito retinendam substinent, videlicet judicem *a quo* tunc non posse procedere in causa principali. Ita tenet Glos. in *Cap. Super eo 10 de appellat.* Verb. *terminari*, Abbas *n. 4, et seq. h. t.* hanc opinionem appellans communem, et eam probans ex *Cap. Non solum 7 et Cap. 4 a iudice 10 de appellat. in 6.* Reiffenstuel. *lib. 2 tit. 28 de appellat. n. 228*, et alii. Et ratio est, quia si iudex *ad quem* deberet solum cognoscere super articulo incidente, super quo appellatum est, et iudex *a quo* posset, et deberet procedere super causa prin-

cipali, continentia causae divideretur, et appellans in eadem causa cogeretur comparere coram diversis iudicibus, quod nimis dispendiosum, et durum esset, et ideo prohibitum in *leg. Nulli* 10 *Cod. de judiciis*, et in *Cap. Dispendio litium* 4 *de rescript. in* 6. Verum animadvertendum hic pariter est, quod haec doctrina procedit de jure veteri Decretalium, quo admittebantur appellationes ab interlocutoria, sed jure hodierno non habet locum, nisi appelletur ab interlocutoria vim definitivae habente, vel gravamen irreparabile continente. Quin obstat *Cap. 7. de exception*, ipsum enim loquitur de *exceptione jurisdictionis exclusiva*, qua probata, ideo iudex appellationis non cognoscit de negotio principali, quia nulla jurisdictio ad eum est devoluta, cum iudex *a quo* nullam habuerit.

Hisce tamen non obstantibus casus nonnulli excipiuntur, in quibus allata regula effectus suspensivi fallit, idest non parit effectum suspensivum. 1.º In causis *correctionis morum*, ceu patet ex *Cap. 3. h. t.* in quo traditur Superiorem regularem posse exequi correctionem, et punitionem sui religiosi ad tramitem regulae ordinis, licet subditus religiosus appellaverit a mandatis Superioris. 2.º In causis *visitationis Episcopalis* juxta Concilium Trident. *sess. 24. Cap. 10 de Reformat. Cap. 4. Sess. 14, et Cap. 1. Sess. 22. de Reformat.*, quidquid antiquitus dictum fuerit in *Cap. 12 de Offic. Ordinarii*, et in *Cap. 26. h. t.* Quod autem ita intelligendi sint dicti textus Tridentini declaravit

S. Congregatio Concilii, testante id Leurenio, his verbis « Sacra Congregatio Concilii consulta, an » in causis visitationis, et correctionis, appellari » possit post definitivam, respondit posse; ita tamen ut appellatio non suspendat executionem » contra quod sancitum est sessionis 24 Capite 10, » et sessionis 22 Capite 1. Item consulta, num » decretum illud capitis 10 sess. 24 sustulerit » appellationem devolutivam, censuit non sustulisse, sed suspensivam tantum ». *Forum Ecclesiasticum tit. 28. decret. quaest. 1087.*

3.º *In censuris Ecclesiasticis* absolute, et ante appellationem latis. *Cap. 37 et 53. h. t. Cap. 20 de sent. excommunicat. in 6*, nam hac cum sint medicinales ad corrigendum inflictae, statim producunt effectum suum, et ligant animam, adeoque non suspenduntur, sed appellatio ab ipsis interposita gignit dumtaxat devolutivum effectum, ita ut iudex Superior, ad quem provocatum fuit cognoscere possit de iustitia ipsius censurae. At si huiusmodi censura non est absolute lata, sed conditionate, aut comminatorie, et appellatio ante conditionis eventum delata est ad Superiorem, tunc executionem censurae suspendi docet aperte *Caput 40. h. t.* Nam per jurisdictionem Superioris impeditur prior sententia a producendo effectum suum. Idem ferme dicendum de casu, quo censura inflingeretur sub conditione appellationis. ex. gr. *suspendo te, vel excommunico te, si appellaveris*; nam talis censura non incurritur ante appellationem, cum

conditio non existat; non post appellationem, quia hac interposita statim suspenditur jurisdictio, et sententia judicis *a quo*.

Neque obstat quod dispositio conditionalis, impleta conditione retrotrahatur ad tempus, quo facta est, ac proinde idem sit ac si ab initio sine conditione facta fuisset. Nam retrotractio haec tunc solum locum habere potest, quando disponens id vult, aut velle potest, aut saltem debet. At in nostro casu iudex, qui censuram infligit sub conditione ex. gr. Si Titius intra viginti dies non satisfecerit, vel restituerit, non vult, nec velle potest, ut impleta conditione sententia censurae retrotrahatur ad tempus, quo lata est; nam censura inferri non potest, nisi praecedat transgressio, vel contumacia, quam non incurrit ante viginti dies elapsos, et a iudice sibi praefixos. Ita Schmalzgrueber *n. 111 h. t.*

Quaestio hic in praxi valde utilis suscitari posset, utrum nempe quando Episcopus procedit ad crimen puniendum in causa visitationis, et correctionis servata tela judiciaria, appellatio ab ejus sententia definitiva servanda sit etiam in suspensivo? Hujusmodi quaestionem tractat Fagnan. *in Cap. 3 h. t. n. 12, et seq.* et resolvit hoc in casu appellari posse ad utrumque effectum devolutivum, et suspensivum, quia quando procedit in forma judiciali non verificatur ratio, ob quam in correctione disciplinari interdicatur ap-

pellatio in suspensivo, cum in eo casu correctio fit ad poenitentiam nulla externa forma servata, sed rei veritate tantum sufficienter cognita. Ita Gloss. in dict. Cap. 3. h. t. et Hostiensis n. 8. Quod confirmatur a S. Congregatione causis Episcoporum proposita in decretis de mandato Clem. Papae VIII editis ann. 1600 a nobis in appendice relatis, ubi in artic. 8 mentio fit de hypothesis, qua Visitor citata parte, et adhibita causae cognitione judicialiter procedit, et traditur appellationem servandam esse etiam in suspensivo.

4.º Non parit effectum suspensivum in illis causis, in quibus vel proceditur *remota appellatione* vel negatur appellatio, ita in causa dotis, alimentorum futurorum, mercedum, et quae de jure paratam habent executionem, ut etiam in iis, quae ad favorem, et faciliorem causae expeditionem tendunt. Cap. 17. h. t. 5.º In provocatione a sententia nulla, et invalida; nam talis sententia, cum sit nulla, de jure non suspenditur, sed causa solum devolvitur ad judicem Superiorem, ut de meritis causae cognoscat. Verum hac in re videnda est Constitutio Benedicti XIV *Ad militantis Ecclesiae* diei 30 Martii 1742, in qua plures declarantur casus, in quibus appellatio in suspensivo prohibetur. Eam autem, cum in praxi maxime utilis existat, per totum damus in appendice una cum nonnullis decretis Sacrarum Congregationum ad rem facientibus.

Post haec sedulo heic animadvertendum occurrit et notatum volumus quod per appellationem jurisdictionis iudicis *a quo* suspenditur solum respectu illius causae, in qua appellatur, non autem respectu aliarum, quia appellans eximitur per appellationem a jurisdictione sui iudicis ordinarii solum in illa causa, in qua appellavit. *Cap. Cum teneamur* 17. *h. t.*, et Glossa ibi *Verb. Praetermisso* his verbis « *Et sic videtur quod in eo tantum articulo, super quo appellatur, exemptus est a jurisdictione iudicis sui ordinarii* »; adeoque non suspenditur ejus jurisdictionis in aliis causis, quin cognoscere de illis possit. Patet id expresse in *Cap. Ad Haec* 6. *h. t.*, ubi legitur « *Ad haec si in una causa quis appellaverit, et dependente appellatione, aliquod crimen committat, vel prius commisisse dicatur, vel modo etiam accusetur, aut conveniatur de alia re, super qua non sit appellatum, et illam proferri contingat ad audientiam iudicis, a quo in alio negotio appellavit, eum potest si voluerit tamquam suspectum evitare; alioquin debet ejus stare iudicio, maxime si suus ordinarius iudex existat* ».

Verumtamen hoc in casu recusari potest iudex *a quo* tamquam suspectus etiam in aliis causis, quia cum gravaverit in causa, a cujus sententia appellatum est, periculum existit et suspicio, ne etiam in aliis causis gravet, ut habetur in *Cap. Proposit.* 24. *h. t.*, ubi legitur « *Judex tamen a quo appellatur (quia illi omnino suspectus est) eum*

non debet ad respondendum super aliis compellere, nisi pro crimine adeo gravi et manifesto, quod ipso actu merito sit damnandus ». Notandum tamen est id tantum procedere posse in illis causis, quae non forent de notoriis, et manifestis, quia in istis non est locus nec recusationi, nec appellationi; siquidem appellatio, et recusatio in praedictis causis aequiparantur textu expresso in *Cap. Super Eo 12. h. t.* - ibi - « *Ubi appellationis remedium tollitur, sicut appellationi, ita recusationi non est aliquatenus deferendum* ». Quamquam etiam in istis nonnulli negant posse judicem uti suspectum recusari, quia sola appellatio non est causa sufficiens recusandi judicem tamquam suspectum, cum ei injuria non fiat appellando, uti innuimus.

Verum hic antequam tractationi de appellationibus finis imponatur, abs re non erit referre appendicem, de qua superius locuti fuimus.

APPENDIX

AD HUNC TITULUM DE APPELLATIONIBUS

In qua asseruntur varia Decreta ad eandem materiam spectantia, et adjicitur Constitutio Bened. XIV ad militantis Ecclesiae.

DECRETA

S. CONGREGATIONIS EPISCOPORUM

De mandato Clementis Papae VIII lata an. 1600 circa Appellationes, et inhibitiones.

Ad tollendas ambiguitates, et controversias jurisdictionales, quae inter appellationum, et prioris instantiae iudices, non sine partium dispendio, cursusque justitiae impedimento, et saepe cum scandalo oriuntur, Sacra Congregatio causis Episcoporum praeposita, facta prius relatione S. D. N. Clementi Papae VIII ac de Sanctitatis Suae mandato, vivae vocis oraculo desuper habito, in hunc, qui sequitur, modum ab omnibus, ad quos spectat, in posterum fieri, ac servari debere mandavit, et mandat.

I. Metropolitani, Archiepiscopi, Primates, aut Patriarchae in Suffraganeos, eorumve subditos non judicent nisi in casibus a jure expressis.

II. Item, nec alii Superiores, etiam Nuntii, vel Legati delatere, specificam facultatem majorem non habentes, causas in Curiis Ordinariorum, vel aliorum inferiorum Judicum pendentes, ad se advocent, nisi per viam legitimae appellationis ad ipsorum tribunalia deferantur, tuncque appellantes ab inferiorum jurisdictionibus quoad alias causas eximere non possint.

III. Appellationes nunquam recipiantur, nisi per publica documenta, quae realiter exhibeantur, prius constiterit, appellationem a sententia definitiva, vel habente vim definitivae, aut a gravamine, quod per definitivam Sententiam reparari non possit in casibus a jure non prohibitis, per legitimam personam, et intra debita tempora fuisse interpositam, ac prosequutam.

IV. Nec, dum causa coram inferioribus iudicibus pendet, ante definitivam sententiam, vel vim definitivae habentem, de gravamine illato Superiores cognoscere valeant, licet citra praejudicium cursus Causarum se id facere contestentur, nec ad hunc effectum liceat eis inhibere, aut simpliciter mandare, ut ipsis copia processus transmittatur, etiam expensis appellantis.

V. Inhibitiones post appellationem, sicut praemittitur, receptam, non concedantur, nisi cum inscriptione tenoris sententiae, aut decreti defi-

nitivi, aut vim definitivae habentis, vel damnum per definitivam irreparabile continentis, alias inhibitiones et processus, et inde sequuta quaecumque sint ipso jure nulla, eisque impune non parere liceat.

VI. Si appellans asserat sententiae aut appellationis exemplum culpa *judicis a quo*, vel *actuarii* habere non posse, non ideo recipienda erit appellatio, aut aliqua inhibitiō concedenda, sed eis tantum ad quos pertinet injungi poterit, ut soluta condigna mercede actorum exemplum Authenticum appellanti intra brevem aliquem competentem terminum tradatur. Caveat tamen *Judex a quo*, ne si vere appellatum fuerit in casu appellabili, interim aliquid in praejudicium appellantis attentet, et si per actum publicum, aut per testium depositiones constiterit, acta denegari appellanti, tunc mandato tradenti acta possit judex appellationis adjicere, ne interim aliquid novi contra appellantem attentetur.

VII. Ab executione decretorum Sacri Concilii Tridentini aut Visitationis Apostolicae appellationes a Metropolitanis non recipiantur, nec si Episcopi virtute ejusdem Sacri Concilii procedunt, uti Sedis Apostolicae delegati in causis, quae sub eorum jurisdictione ordinaria non comprehenduntur, salva tamen in hoc casu legatorum, et Nunciorum Apostolicorum auctoritate.

VIII. In causis vero visitationis Ordinariorum, aut correctionis morum, quoad effectum devoluti-

vum tantum admittantur, nisi de gravamine per definitivam irreparabili agatur; vel cum Visitor, citata parte, et adhibita causae cognitione judicialiter procedit; tunc enim appellationi locus erit, etiam quoad effectum suspensivum.

IX. Cum a gravamine, quod per definitivam reparari nequit, ut indebitae carcerationis, vel torture, aut excommunicationis, etiam comminatae, appellatur, nonnisi visis actis, ex quibus evidenter appareat de gravamine, appellatio admittatur, aut inhibitio, vel provisio aliqua concedatur.

X. Causa appellationis pendente, appellans in eodem, quo reperitur carcere permanebit, quoad Judex, ad quem appellatum est, visis actis, et causa cognita, aliter decreverit; et tunc, si a iudicis ad quem, decreto vim definitivae habente, fuerit appellatum, nihil mandare, aut pro sui decreti executione attentare poterit, donec per iudicem superiorem aliud fuerit ordinatum.

XI. Acta originalia processus primae instantiae, ad iudicem appellationis notarius mittere non cogatur, nisi probabilis aliqua falsitatis causa, et suspicio incidat, quae judicialiter obiiciatur, et tunc, terminata causa, remittenda sunt ad Ordinarium, ut in suo Archivio conserventur.

XII. Censura Ecclesiastica in appellantem prolata, relaxari, aut nulla declarari per iudicem appellationis non possit, nisi auditis partibus, et causa cognita, tuncque si constiterit eam justam esse, ad iudicem, qui excommunicavit, appellans

remittendus est, ut ab ipso juxta Sacros Canones beneficium absolutionis, si humiliter petierit, debitamque emendationem praestiterit, obtineat: si vero injustam esse clare apparet, superior absolutionem impendat; si dubitetur, honestius est, ut ad excommunicatorem intra brevem aliquem competentem terminum eidem praefigendum absolvendus remittatur, licet etiam Superior hoc casu idipsum per se praestare jure possit.

XIII. Absolutio ad cautelam, nonnisi parte citata, et visis actis, cum dubitatur de nullitate excommunicationis ab homine prolatae, vel a jure, si occurrat dubium facti, vel probabile dubium juris, concedenda erit, tuncque ad tempus breve cum reincidentia, et praestita per excommunicatum cautione de stando juri, et parendo mandatis Ecclesiae tantum, et si juxta formam a jure praescriptam apparebit, quem ob manifestam offensam excommunicatum fuisse, debitam etiam satisfactionem praestare, et si ob contumaciam manifestam, expensas pariter satisfacere, et cavere de judicio sisti coram excommunicatore quis tenebitur, priusquam ad cautelam absolvatur.

A sententia etiam definitiva contra verum contumacem prolata, appellatio non recipiatur, nec inhibitio, aut alia quaevis provisio, quamdiu appellans in hujusmodi vera contumacia perstiterit, concedatur.

Romae in Sacra Congreg. die 16 Octobr. 1600.

DECRETA

S. CONGREGATIONIS CONCILII.

Quae prodierunt in Causa Insulae, sui Regni Sardiniae ad instantiam Episcoporum, et Metropolitanorum devoluta adversus judicem delegatum Apostolicum ejusdem Regni.

I. An, quando Ordinarii ad vitanda scandala procedunt, non citata parte, nec adhibita causae cognitione in causis visitationis, aut correctionis morum, possit iudex delegatus Apostolicus Appellationem simpliciter admittere?

II. An ab interlocutoria, vel alio quocumque gravamine, quod tamen potest reparari per sententiam definitivam valeat appellationem admittere?

III. An, quando appellatur a gravamine, quod per definitivam reparari nequit, ut carcerationis, torturae, aut excommunicationis, possit appellationem admittere, aut inhibitionem, vel aliam inhibitionem concedere, non visis actis, ex quibus evidenter appareat de gravamine?

IV. An censuras ecclesiasticas in appellantem prolatas, valeat relaxare, aut nullas declarare, non auditis partibus, nec cognita Causa?

V. An valeat absolutiones ad cautelam concedere, non citata parte, nec visis actis, nec praec-

[stita cautione ab appellante de stando juri, et parendo mandatis Ecclesiae?

VI. An ab executione decretorum Sac. Concil. Trid. valeat appellationem admittere.

VII. An valeat causas in curiis Ordinariorum, vel aliorum judicum inferiorum pendentes, ad se avocare, vel illorum cursum impedire sub quolibet praetextu, praeterquam per viam legitimae appellationis fuerint ad ipsius Tribunal delatae?

VIII. An valeat Appellationem recipere, nisi per publica documenta (quae realiter exhibeantur) prius constiterit, appellationem a sententia definitiva, vel habentem vim definitivae, aut a gravamine, quod per definitivam sententiam reparari non possit, in casibus a jure non prohibitis, per legitimam personam, et intra debita tempora fuisse inter positam, et persecutam?

IX. An valeat inhibitionem concedere post receptam appellationem, absque insertione tenoris sententiae, aut decreti definitivi, aut definitivi vim habentis, etiamsi appellans asserat, quod culpa judicis a quo, vel actuarii exemplum habere non posset, non justificato impedimento, et an in casu possint inhibitiones impune sperni?

X. An valeat Appellationes in secunda instantiam recipere a decretis, seu sententiis suffraganeorum, omisso medio Curiae Metropolitanae.

XI. An in causis, de sui natura appellabilibus, in quibus dictus judex processit, valeat appellationem quoad effectum suspensivum donegare?

Sacra Congreg. die 15 Maii 1700 respondit.

Ad 1. Negative, quoad effectum suspensivum. Ad 2. Negative. Ad 3. Negative, quoad cognitionem causae in gradu appellationis tantum, et affirmative quoad brevem supersessoriam. Ad 4. Negative. Ad 5. Negative, praeterquam in casu absolutionis ad breve tempus, et tunc cum obligatione de stando juri, et parendo mandatis Ecclesiae. Ad 6. Negative. Ad 7. Negative. Ad 8. Negative. Ad 9. Negative. Ad 10. Negative. Ad 11. Negative.

Huc spectat Summa *Constitutionis Benedicti XIV. Ad militantis 30 Martis 1742*, in qua referuntur sequentes causae, in quibus appellatio cum inhibitione in suspensivo concedi prohibetur.

Constitutio Bened. XIV.

I. A decretis, quorum executio a Trid. demandata est locorum Ordinariis, etiam uti Sedis Apostolicae delegatis, appellatione, vel inhibitione quacumque postposita.

II. Ab eorum decretis, tum in visitatione, quam extra, circa cultum divinum conservandum, vel augendum, et praecipue circa Missae celebrationem.

III. A decretis cogentibus Clericos, tam seculares quam regulares etiam monachos, et exemptos ad Processiones publicas; servata tamen forma Constitut. S. Pii V. Et si Mendicantium, et circa praecedentias in eisdem inter dictos Clericos, vel associatione cadaverum, delatione umbellae, etc. Ac super observantia censurarum, etiam episcopali, et festorum dioecesium.

IV. A decretis circa curam animarum, et Sacramentorum administrationem aliaque parochialia munera, etiam quoad exemptos, tam Seculares, quam regulares.

V. A deputatione Vicariorum, etiam perpetuorum, cum assignatione congruae, in parochialibus perpetuo unitis quibuscumque Ecclesiis, aut locis piis.

VI. A visitatione dietarum Ecclesiarum parochialium, et aliarum quorumcumque, quomolibet exemptarum, et a decretis circa earundem reparationem et curam animarum.

VII. A decretis, quibus Episcopi etiam uti Sedis Apost. delegati, cogunt rectores Ecclesiarum parochialium, aut baptismalium ob populi numerositatem sibi tot Sacerdotes adungere, quot sufficiant ad Sacramentorum administrationem, aut quibus ob grave populi incommodum ad haec percipienda, ipsis etiam invitis, novas Parochias constituunt, cum assignatione competentis portionis; vel quibus tandem ab paupertatem, et in caeteris

casibus, a jure permissis, perpetuo alia simplicia beneficia uniunt.

VIII. A deputatione coadjutorum, aut Vicariorum parochialium Ecclesiarum ob earum rectorum illiteraturam, vel suspensionem, aut etiam privationem, quando turpiter, et scandalose vivunt, si moniti, incorregibiles perseverant.

IX. A translatione beneficiorum simplicium, etiam juris patronatus, ex Ecclesiis collapsis, quae ob inopiam reparari nequeunt, in matrices, aut alias Ecclesias, cum omnibus emolumentis et oneribus; vocatis iis, quorum interest: et a decretis cogentibus patronos, Rectores, et Beneficiatos, aut parochianos ad restaurationem Ecclesiarum parochialium, servata ferma Trident. sess. XXI c. VII.

X. A censuris, sequestratione, et subtractione fructuum contra curam animarum habentes, non residentes.

XI. A denegatione, revocatione, suspensione, vel restrictione facultatis audiendi secularium confessiones contra Sacerdotes non parochos, etiam regulares.

XII. A divisione, seu distinctione parochiarum, earumque institutione in titulum, juxta Trid. sess. XXIV. de refor. cap. XIII, ubi parochiae, vel certos non habent fines, qua de causa eorum Rectores promiscuae petentibus sacramenta administrant, vel nullae sunt.

XIII. A deputatione Oeconomi tempore parochialis Ecclesiae vacantis; sicut et ab indictione

concursus, relatione Examinatorum, et praelectione, et provisione Episcopi in eodem concursu.

XIV. A decretis contra habentes publicas electiones, nec non praedicationem verbi Dei sine licentia Episcopi, etiam a Regularibus in alienis Ecclesiis, et in suis, non petita ejus benedictione, juxta Cdnstit. Clem. X. Superna.

XV. A decretis circa clausuram monialium, ac punitionem delinquentium in eam, et personas intra eam degentes. Item circa examen pro approbatione, vel reprobatione confessoriorum earumdem, tam ordinariorum, quam extraordinariorum, et tam secularium, quam regularium, quomodo libet exemptorum, etiam pro monialibus subjectis iisdem Regularibus: sicuti et contra earumdem ministros, tam pro mala administratione, quam pro reddenda singulis annis bonorum ratione, ac demum circa quorumcumque illorum officialium amotionem, servata forma, quoad Regulares, et exemptos, Const. Gregor. XV. Inscrutabili.

XVI. A pastoralis visitatione dioecesis, et praesertim monasteriorum commendatarum, abbatiarum, prioratum, et praepositarum, in quibus non viget regularis observantia, ac beneficiorum tam curatorum, quam non secularium, et regularium, qualitercumque commendatarum, etiam exemptorum; et ab executione decretorum in ipsa visitatione factorum: sicuti et ab illis factis extra visitationem pro conservatione, et reparatione disciplinae Ecclesiasticae circa vitam, mores, hone-

statemque quorumcumque Clericorum, ac luxum: commessiones, coreas, lusus, crimina, et secularia negocia evitanda, ad formam tamen decretorum Congreg. Episc. edit. an. 1600. de mandato Clem. VIII.

XVII. A decretis cogentibus praesentatos, electos vel nominatos quibusvis ecclesiasticis personis, etiam Sedis Apost. Nunciis ad se subjiciendum examini Ordinariorum, antequam instituantur, et confirmentur.

XVIII. A denegatione promotionis ad sacros Ordines, et a suspensione susceptorum ob crimen occultum, sive ex informata conscientia.

XIX. A praefixione termini pro punitione Regularis, Episcopo non subjecti, degentis intra claustra, sed extra notorie, scandalose delinquentis, facienda a suo superiore, et pro notitia punitionis hujusmodi, Episcopo danda.

XX. A censuris, aliisque provisionibus contra concubinos; et etiam contra detinentes mulieres suspectas domi, aut extra.

XXI. A privatione privilegii fori, et a decretis contra Clericos, non incedentes in habitu, et tonsura: et in aliis casibus, a Triden. praescriptis sess. XIV. Cap. VI. et XIII. de reform.

XXII. Ab approbatione, et reprobatione patrimonii, pensionis, aut beneficii, quoad promovendos ad sacros Ordines.

XXIII. A convocatione Capituli, facta ab Episcopo pro deliberando aliquo negotio cum voto

Capitularium, ad ipsius tamen, vel suorum commodum non spectante.

XXIV. A decretis circa conversionem tertiae partis quorumcumque proventuum, et obventionum tam dignitatum, quam canonicatum, et personatum, portionum et officiorum in distributionis quotidianas, earumque divisionem inter dignitates obtinentes, et alios, divinis interessentes in Ecclesiis Cathedralibus, et collegiatis, in quibus nullae sunt hujusmodi quotidianae distributiones, vel sunt ita tenues, ut verisimiliter negligantur, juxta Trident. Cap. III. sess. XXI et sess. XXII. Cap. III de reform.

XXV. Ab executione piarum dispositionum, tam in ultima voluntate, quam inter vivos, juxta idem Trident. dicta sess. XXII. Cap. VIII.

XXVI. A visitatione hospitalium, et quorumcumque piorum locorum, etiam exemptorum, et a laicis administratorum, collegiorum, confraternitatum, eleemosynarum, montium pietatis, ac a cognitione, et executione pertinentium ad Dei cultum, et pauperum sustentationem; atque a ratione administrationis eorundem locorum, singulis annis Episcopo reddenda; nisi aliter in ipsorum institutione, et ordinatione expresse cautum fuerit, juxta cit. cap. VIII. sess. XXII. et cap. XV. sess. VII. Cap. IX. sess. XXII. et cap. VIII. sess. XXV.

XXVII. Ab examine, suspensione, vel remotione quorumcumque notariorum, scribentium in

causis ecclesiasticis, juxta cap. X dictae sess. XXII.

XXVIII. Ab erectione Seminarii, et praefixione taxae imponendae dignitatibus, personatibus, officiis, praebendis, portionibus, abbatiis, et prioratibus cujuscumque Ordinis, etiam Regularium, hospitalium (quae dantur in titulum, vel administrationem) beneficiis quibuscumque, tam regularium, quam jurispatronatus, exemptorum, et Nullius dioecesis, vel annexis aliis Ecclesiis, monasteriis, hospitalibus, aut quibusvis locis piis, licet exemptis: ac tandem imponendae redditibus, pertinentibus ad fabricas Ecclesiarum, confraternitates, et monasteria omnia (non tamen Mendicantium) et decimis, quacumque ratione spectantibus ad laicos, et milites cujuscumque militiae, aut Ordinis (excepto Hierosolymitano) nec ab unione aliquot beneficiorum simplicium; sicuti neque a decretis contra Scholasterias obtinentes, quibus lectionis, vel doctrinae munus ad docendum, aut per se, aut per alios, est annexum. Nec denique a quibuscumque provisionibus, curam, directionem, et administrationem Seminarii respicientibus, juxta Trident. sess. XIII. de reform. cap. XIII.

XXIX. A reddenda ratione administrationis, gestae ab aekonomo, et Vicario capitulari tempore Sedis Episcopalis vacantis, juxta Trident. sess. XXIV. de refor. cap. XVI.

XXX. A comminatione excommunicationis, a jure latae, et a Sententia suspensionis, et inter-

dicti, nisi appellatio fuerit interposita ex capite nullitatis ; et e converso a sententia absolutionis ab iisdem censuris.

XXXI. Ab executione quorumcumque aliorum decretorum, locorum ordinariis a Trident. et Const. Pii IV Benedictus Deus, demandata.

XXXII. In praedict. omnibus causis permittitur simplex dumtaxat, et extrajudicialis recursus ad S. Sedem, et juxta earum naturam appellatio in solo devolutivo, ad quos de jure sine retardatione legitimae executionis decretorum super eisdem causis : numquam autem admittenda, nisi prius constituto de legitima ejus interpositione, et in causis a jure permissis.

XXXIII. Si denegatum fuerit instrumentum sententiae, a quo appellatur, appellans tenetur producere in actis ejus copiam simplicem, et in inhibitione exprimenda est conditio, quatenus vero tenor insertus vere, et in substantialibus cum originali concordet, eodemque originali praesentes literae sint in tempore posteriores ; alioquin nullae, et irritae censeantur sub infrascriptis poenis respectu notariorum, ut seq. num. XXXV.

XXXIV. Si appellatum fuerit a gravamine, quod per definitivam reparari nequit, si hoc est de carceratione jam secuta cum mandato verbali non admittitur appellatio, nisi prius constituto de carceratione per depositionem duorum saltem testium ; et interim Appellans remanere debet in carcere, donec aliter decisa fuerit. Si vero gra-

vamen est de censuris, jam prolatis, vel de comminatione carcerationis, torturae, aut censurarum, observanda est dispositio decretorum Cong. Episcoporum sub Clem. VIII. juxta declarationes Benedicti XIII. in appendice ad Conc. Rom. ad 12 et 13 decretum Clem. VIII quos jam habes supra pag. 208 §. Quoad absolutionem ultimam, et Quoad insuper censuratos.

XXXV. Ab hac generali regula denegandae appellationis Pontifex excipit particulares casus, in quibus per Trid. Constitut. Apostolic. aut communem Doctorum sententiam in suspensivo admitti potest: serio tamen expendendis a iudice Superiori, an sint de exceptis; et tunc aliter non concedenda, nisi adjecta hac clausula — Nos enim, attentis juribus, et supplici libello nobis praesentatis, atque in actis exhibitis, sicut praefertur, inhibendum esse speciali rescripto mandavimus — sub poena nullitatis; notariis vero infamiae, et perpetuam inhabilitatis ad officium notarii in causis Ecclesiasticis exercendum ipso facto incurrenda, si praesumpserint citationes cum inhibitione expedire sine tali speciali rescripto, ejus productione, et insertione praedictae clausulae in actis: et insuper quoad notarios Urbis quinquaginta ducatorum auri de camera, huic pro una medietate, et pro altera parte recurrenti, sin minus locis piis, arbitrio Pontificis applicandorum.

XXXVI. Item excipiuntur monitoria in causis privilegiatis coram Auditore Camerae Apostolicae,

ejusque locumtenentibus, etiam in prima instantia tractandis juxta praescriptum Constit. Pauli V. Universi, et declarationes Benedicti XIII. Quae si expediantur ultra montes, offerri prius debet supplex libellus, universam facti speciem clare continens, et praevio ejusdem Auditoris Camerae rescripto de ipsis expediendis, sub poenis, ut supra, in notarios, aliter expedientes.

XXXVII. Denique in Cit. Const. *Ad Milit.* § XLII. Statuitur, ut causas omnes, tam civiles quam criminales, ad forum ecclesiasticum pertinentes, exceptis privilegiatis, et aliis de jure excipiendis, in prima instantia coram locorum Ordinariis cognoscantur, nec a quoquam avocari possint, nisi per viam legitimae appellationis.

Circa appellationem in causis matrimonialibus, vide disposita ab eodem Benedicto XIV *Constit. Dei miseratione.*

Circa appellationem ab irrationabili judicio Ordinarii, quoad praeficiendos parochialibus Ecclesiis, vide disposita ab eodem. *Const. Cum illud.*

Et circa praesentatos eisdem Ecclesiis a patronis et appellationem interpositam ab uno ex dictis praesentatis, qui se digniorem existimavit, et posthabitus fuit, vide responsa laudati Benedicti XIV ad postulata Archiepiscopi Florentini, contenta in ejus epistola *Redditae nobis.*

Circa appellationem pro nullitate professionis regularis, vide Constit. ejusdem Pontificis. *Si data* etc.

De recusationibus, et relationibus.

Diximus recusationem judicis convenire in aliquibus cum appellatione, ideoque in hoc titulo etiam de eâ agit Beatus Raymundus, uti jam inde ab initio innuimus. Sane recusatio judicis praeter caetera in hoc praecipue cum appellatione convenit, quod jurisdictionem judicis suspendit.

Ipsa nihil aliud est nisi *judicis suspecti, et jurisdictionis ipsius, proposita causa suspicionis, declinatio*. Colligitur id ex *Can. fin. Caus. 3. Quaest. 5., Cap. Suspensionis 39. De Offic. Delegat., Cap. Secundo 41. §. fin. h. t., Leg. Apertissimi 16. Cod. De Judic.* Finis autem recusationis est, ut lites majori sinceritate procedant; nam quodammodo naturale est suspectorum judicum insidias declinare, et inimicorum judicium semper velle refugere. Ad rem *Cap. Quod suspecti caus. 3. quaest. 5 - ibi - « Quod suspecti, » et inimici judices esse non debeant, et ipsa » ratio dictat, et pluribus probatur exemplis. »*

Haec proponenda est non viva voce, sed in libello recusatorio expressa causa specifica recusationis *Cap. 41. et 61. h. t.* Praeterea proponenda est intra viginti dies post libellum oblatum, et ante litis contestationem *Cap. Inter 20. De Sent. et Rejudic., Leg. Apertissimi 16. Cod. De Judic., Auth. Offeratur. Cod. De Litis contest.*

Ratio est, quia exceptio recusatoria judicis tamquam suspecti ad exceptiones dilatorias pertinet, quae ante litis contestationem proponendae sunt, uti jam in *tit. 25. de exceptionibus* vidimus. Haec autem exceptio ante alias dilatorias proponi debet, quia si super illis iudicium quis subiret, in iudicem consensisse, ideoque exceptioni recusationis renuntiasset censeretur. Verumtamen fallit huiusmodi regula si post litis contestationem causa suspicionis primum supervenerit; nam quae de novo emergunt, novo indigent remedio. *Secundo* si causa suspicionis antea quidem jam extiterit, sed post litis contestationem in notitiam rei venerit, quia justa ignorantia excusat. *Tertio* si super alia dilatoria v. g. actorem esse excommunicatum, iudicium subeat cum protestatione, ut salva maneat exceptio recusationis ob suspicionem. *Cap. Pastoralis 4. et ibi Glossa Verb. Protestare. De Except.*

Causae autem, ob quas recusari possit iudex, licet certo definiri nequeant, sed arbitris plerumque ad id electis examinandae relinquuntur, at tamen ad tria haec capita reduci possunt. 1.º Si iudex recusatus esset recusatoris inimicus. 2.º Si habet specialem affectionem erga alteram partem propter consanguineitatem, affinitatem et familiaritatem. 3.º Si specialem habet affectum erga causam, ex. gr. quia advocatum egit in eadem causa, vel procurator.

Praeter Supremum Principem, quia non prae-

sumitur facere injustitiam, de Jure Canonico omnis judex sive ordinarius, sive delegatus etiam Papae recusari potest. *Cap. 5. De Offic. Delegat. in 6.º, Cap. 41 et 42. h. t.* Utrum autem uti suspectus recusari possit Episcopus in actu S. Visitationis circa decreta ab eo emissa, id decisum fuit a Clem. VIII ex voto S. Cóngregationis EE. RR. die 21 Maii 1603 declarans « *Episcopum in S. Visitatione suspectum allegari non posse* ».

Quis autem de veritate, et legitimitate causae in recusatione expressae cognoscere possit, jam innuimus edicentes definiri certo non posse ob quas causas judex recusari valeat, sed eas arbitris electis examinandas relinqui. Ex quo liquido fluit hujusmodi arbitros tantum cognoscere posse de veritate, et legitimitate causae. Ipsi vero eligi debent vel ab ipso iudice recusato, et ejus recusatore; vel ab ipso, et ejus adversario, si quem habet, et electi cognoscere debent de proposita causa suspicionis intra terminum competentem ipsis praefixum. Interim judex recusatus supersedere debet a cognitione causae.

Effectus recusationis est, ut suspendatur jurisdictio iudicis recusati, donec definita fuerit quaestio suspicionis; et si interim judex aliquid peragat, quaestio est inter DD. utrum illud sit nullum, et irritum ipso jure; nonnulli enim affirmant, et uti attentata considerant; alii autem negant. Verior tamen sententia illa videtur, quae tenet valorem actorum a iudice gestorum pendente

controversia suspicionis dependere ab exitu quaestionis circa ipsam suspensionem, ita ut ea quae egit veluti attentata retinenda sint, si arbitri sententiam de veritate suspicionis protulerint, secus autem, si arbitri diversam sententiam ediderint.

De Relationibus.

Relatio « *est iudicis inferioris in causa de jure dubitantis ad Principem missa consultatio, ut ab eo sciat, quid in iudicando sequi debeat* » *Dixi de jure dubitantis*; nam relatio tunc tantum locum habet, cum inferior iudex ob difficultatem, et ambiguitatem juris dubitat. Siquidem ejus est interpretari leges, cujus est eas condere. *Leg. ult. Cod. de Legibus*. Non admittitur autem hujusmodi relatio, si quaestio facti ad Superiorem referatur. Hoc enim in casu ipse iudex tenetur inquirere, et veritatem facti in tuto ponere *Leg. 79. §. Judicibus. ff. De Judiciis*. Relatio enim hujusmodi facienda est tantum in causa ardua, et in dubio juris, non facti; nam Principis non est facta declarare, sed jura. *Leg. 12. Cod. de Legib.*

Verum ut hujusmodi relatio legitima sit, plura requiruntur. 1.º Scilicet debet continere perfectam totius causae instructionem, si de tota causa dubitetur. At si de uno tantum articulo dubium sit, tunc non de integra causa, sed de isto solum articulo. Ita *Leg. 1. Cod. de Relat.* 2.º Si de tota

causa agitur, tunc omnia acta ipsam respicientia ad Principem Supremum mittenda sunt; si vero de articulo dumtaxat agitur, tunc iste solus est extrahendus, et mittendus ad Principem. 3.º Utraque pars consentire debet in hac relatione, et utrique parti copia in forma authentica edi debet, antequam transmittatur. *Cap. 68. h. t.*

Effectus hujus relationis est, ut jurisdictio judicis inferioris suspendatur, ita ut quidquid interim gestum fuerit, attentatum constituerit, et in hoc effectus relationis convenit cum appellatione, ipsique aequiparatur, atque ideo de ea in hoc titulo agitur.

Relationes hujusmodi antiquitus frequentes erant, ut manifeste perhibet totus titulus *Cod. de Relat.* At postquam Imperator Justinianus *Novella* 125 eas sustulit, ne lites nimium protraherentur, et postquam Codices conditi sunt, ipsae in desuetudinem fere omnino abierunt.

TITULUS XXIX.

De Clericis Peregrinantibus.

Inter privilegia, quibus olim fruebantur, qui ad Sanctam Sedem Apostolicam pergebant, sive ex causa peregrinationis ad limina Apostolorum, sive ex alia causa necessaria; vel probabili, recensebatur etiam illud appellationis; hinc mirum esse non debet, quod B. Raymundus post titulum de appellationibus praesentem subjiciat. Quaerendum igitur a nobis est, quando hujusmodi peregrinatio ad Sedem Apostolicam vim, et effectum appellationis habeat; quinam hoc privilegio gaudeant, et quacnam paenae sint eorum, qui Romipetas, et peregrinantes ad Apostolorum limina molestiis afficiunt, eos capientes, vel spoliantes rebus quas ipsi secumferunt. De omnibus breviter, et historico dumtaxat modo, quia hodie hujusmodi peregrinatio amplius non verificatur.

Peregrinatio vim, et effectum appellationis tunc solum habet, cum fit intra decem dies a sententia lata, vel a gravamine illato, dummodo judici vel parti intimetur. *Arg. Cap. Unic. h. t.* Ratio est, quia talis peregrinans licet non verbis, aut scripto, facto tamen ipso ad Sedem Apostolicam appellasse censetur. *Cap. Dilecti 52. De Appell.* Hac de re sicut appellatione pendente iudex a quo nihil innovare potest quoad ea, super quibus appellatum est; sic etiam nihil innovandum est in rebus ejus, qui Romam ad Sedem Apostolicam proficiscitur. Immo hujusmodi peregrinatio plus operatur quam appellatio.

Non est hic praetereundum, quod quamvis rubrica tituli, et casus in eo positus de solo clerico peregrinante loquatur, attamen id quod in eo statutum est, locum habet etiam in laicis ad Sedem Apostolicam peregrinantibus, generalis enim est ratio hujus Constitutionis.

Ut vero privilegio isto gaudere possit ille, qui iter ad Papam arripit, haec ut concurrant, oportet. 1.º Ut iter assumatur intra decem dies a sententia lata, vel gravamine illato; et iter hoc judici, vel parti intimetur, licet Apostoli non petantur; nam peregrinans ipso facto appellat, iterque est ei loco Apostolorum. *Cap. 52. De Appell.* 2.º Ut iter hoc arreptum sit ante citationem; nam si quis illud arripiat postquam citatione jam praeventus est, tenetur comparere coram iudice, qui in causa procedere non prohibetur. *Cap. 9. De Appell.*

3.º Requiritur, ut aggressurus iter ignoret Rescriptum Apostolicum, quod forte altera pars obtinuerit pro causa cognoscenda, et definienda; qui enim sciens concessum esse tale Rescriptum, et eo spreto Romam contendit, praesumitur dolo, et malitia se itineri commisisse. Jamvero scitis-simi juris est fraudem, et dolum nemini patrocinari debere.

Nunc aliquid de poenis, quas incurrunt illi, qui Romipetis, et aliis Romam petentibus, molestiam, aut nocumentum inferunt. Omnes hi, qui Romipetis et aliis ad Curiam Romanam accedentibus, vel ibi commorantibus, vel inde recedentibus nocumentum afferunt, excommunicationem incurrunt expressam in *Can. Siquis Romipetas. 23. Caus. 24. Quaest. 3.*, quae renovata, et ampliata fuit in *Bulla Coenae §. 9. et 10.* Verum de hujusmodi censura nulla mentio invenitur in *Constitutione Apostolicae Sedis* a b. m. Pii IX. edita.

TITULUS XXX.

De Confirmatione Utili, et Inutili.

Sicut sententia, et jurisdictio judicis potest suspendi, prouti in praecedentibus titulis de Appellationibus, et de Clericis Peregrinantibus vidimus, ita saepe numero contingere potest, ut sententia a Superiore judice confirmetur tamquam legitime pronuntiata. Hinc merito Compiler Decretalium praesentem titulum subnectit ita generaliter agens de confirmatione utili, et inutili, ut non solum includat confirmationem sententiae; sed et confirmationem instrumentorum, contractuum, officiorum, etc., quemadmodum ab Auctoribus plerumque fieri solet. De ipsa itaque pauca, et obiter loquemur.

Confirmationis nomine hic venit actus jurisdictionis, qui solummodo ab eo poni potest, qui auctoritate pollet in societate. Privati enim potius

approbare dicuntur, quam confirmare. Proinde confirmatio definiri potest « *juris prius habiti, seu quaesiti per legitimum Superiorem facta corroboratio* ». Dixi *juris habiti*, seu quaesiti, nam confirmatio semper praesupponit aliquid prius esse quod confirmetur, ac proinde sicut ratificatio est quaedam convalidatio actus praecedentis, ita et confirmatio. Dixi 2.º *per legitimum Superiorem*, nam quae a privatis fiunt, approbationes potius, quam confirmationes dicuntur, ceu mox innuimus. Ratio est, quia confirmatio proprie dicta ad imperium pertinet, quo par in parem, et multo magis inferior in superiorem caret. Dixi 3.º *corroboratio*, nam confirmatio supponit valorem actus, ideoque si actus ille, qui confirmatur invalidus est, neque confirmatio valorem eidem tribuit, nisi casu, quo Superior confirmans clare significet se actui valorem daturum esse, etiamsi per se non sit validus. Verum hac in hypothesis non confirmatio, sed potius nova quaedam actus innovatio, seu nova concessio, aut provisio existit.

Variae sunt species hujusce confirmationis, sed nos praecipuas in medium proferemus, quarum una *in forma communi* dicitur, altera *in forma specifica*, sive ex certa scientia. Confirmatio in forma communi, quae et confirmatio simplex, atque ordinaria appellatur, ea est, qua Superior non praecedente alia cognitione causae actum ab inferioribus gestum confirmat in eo statu, in quo prius fuerat. Unde patet, confirmationem in forma

communi nullum jus novum, neque valorem tribuere illi, cui accedit, sed supponere actum jam validum, eumque approbat, quatenus de jure validus existit. Probatur id claris verbis ex *Cap. Quia Diversitatem* 5. *De Concess. Praeben.* ubi legitur « *Non obstante confirmatione a Sede Apostolica obtenta sub forma communi, quae confirmat beneficia, et praebendas, sicut juste, et pacifice possidentur* ». Cui concinit *Caput Cum Dilecta* 4. *h. t.* ubi Pontifex sic loquitur « *Nolentes quod ex innovatione hujusmodi novum jus monasterio acquiratur, sed antiquum (si quod habet) per innovationem privilegii conservetur* ». Concordat denique illud quod habetur in *Canon. Praescriptis Distin.* 12., ibi « *Non novum aliquid praesenti jussione praecipimus, sed illa, quae olim videntur indulta confirmamus* ».

Confirmatio autem in forma speciali, atque ex certa scientia dicitur ea, quae fit cum perfecta notitia totius negotii, et omnium ejus circumstantiarum. Haec novum jus tribuit actui, eumque, si forsan antea invalidus fuisset, firmum reddit, atque efficacem. Siquidem hujusmodi confirmatio ex certa scientia non est nuda, et simplex confirmatio, sed potius nova concessio, atque in effectu dispensatio, ideoque vim habet actum, caeteroquin nullum, reddendi validum, atque efficacem.

Quando autem dubitatur, utrum confirmatio facta fuerit in forma communi, vel speciali, ve-

rior sententia est, quod censeri debeat, facta in forma communi, nisi aliquod signum apponatur, ex quo constare possit, eam factam fuisse in forma speciali. Ita Card. Thuscus, Piringh. alii-que. Colligitur autem confirmationem factam fuisse in forma speciali 1.º si instrumento, seu Rescripto confirmationis inseratur totus tenor actus, qui confirmatur, *Cap. 8. h. t.* 2.º Si adjectae sunt istae, vel similes clausulae v. g. *ex certa scientia, ex plenitudine potestatis, vel contraria non obstante dispositione, aut omnes juris, et facti defectus supplendo etc.* Ita Felin. in *Cap. 28. De Rescriptis. n. 13*; et Suarez. *Lib. 8. De Legib. Cap. 18. n. 5 et 6.* 3.º Si ex aliis verbis Rescripti, vel narratis constet Principem cum plena causae cognitione dispositionem, vel actum confirmasse. 4.º Si actus confirmatio a confirmante semel vel bis iteretur.

Verumtamen nonnulli casus existunt, in quibus confirmatio in forma speciali, et ex certa scientia non habet vim tribuendi valorem actui ex se irriti. Et 1.º quidem si actus, qui confirmatur, laborat defectu indispensabili a confirmante ex. gr. si sit contra jus naturale, divinum, et gentium. 2.º Si defectus, quo laborat dispositio, vel actus, sit quidem dispensabilis a confirmante, verumtamen confirmans non sit solitus dispensare; nam hoc in casu ut censeatur dispensasse oporteret, ut specialis mentio defectus in rescripto confirmationis fieret. 3.º Si Princeps defectum

actus supplere non possit sine praejudicio alterius, quia nunquam censetur Princeps jus tertio quaesitum tollere, aut ei derogare, nisi id specialiter exprimat. 4.º Si actus confirmandus irritus sit ob defectum consensus, et hic jure naturali requiratur ad actum, vel contractum, uti est in matrimonio; non potest enim Princeps confirmatione sua illum supplere, cum non possit facere de nolente volentem. 5.º Denique clausula *ex certa scientia*, vel alia huic aequivalens nihil operatur in iis, quae Princeps ignorare praesumitur, ut sunt illa, quae in facto consistunt, veluti sunt Statuta, et Consuetudines particulares locorum, nisi tenor eorum in rescripto confirmatorio expressus esset, vel aliunde constaret de mente confirmantis. Ex hactenus expositis patet, quando confirmatio sit *utilis*, et quando *inutilis*. Utilis enim ea est, quae juridicum valorem habet, et in ea judex inferior neque sententiam ferre, neque ei contradicere valet *Cap. 1. et 2. h. t.* Inutilis autem ea est, quae non valet, ac nullius roboris existit.

Post haec quaerunt Canonistae, utrum innovatio privilegiorum habeat vim confirmationis, ita ut novum jus tribuat? Ad hanc quaestionem respondent distinguendo: vel enim innovatio est mere *materialis*, sive ipsius instrumenti ob nimiam vetustatem consumpti mera renovatio, vel est *formalis*, sive ipsius gratiae, et juris privilegio concessi, et in instrumento contenti. Si *primum* nullum jus novum per hujusmodi innovationem

confertur, ceu manifestum apparet ex *Cap. Cum Dilecta* 4. *h. t.*, *Cap. Ex Parte* 13., et *Cap. Quia Intentionis* 29. *De Privilegiis*. Et clara est ratio, quandoquidem ejusmodi innovatio non ad alium finem efficitur, nisi ad conservationem tenoris instrumenti, et faciliorem probationem ejus, quod in illo continetur. Si vero *secundum* tunc iterum est adhibenda distinctio: vel enim talis innovatio est concessa *in forma communi*, et tunc tantum roborat, et auctoritatem addit juri jam quaesito, et nunquam revocato, vel amisso; si vero concedatur *in forma speciali*, tunc privilegium quod forte per non usum, vel usum contrarium est amissam, de novo confert. Ita Suarez *Lib. 8. De Legibus. Cap. 20. n. 4.*, Barbosa in *Cap. Cum Dilecta* 4. *h. t. n. 10. et seq.* Pirhing. *h. l. n. 26.*, alique.

Huc cum pervenerimus, quaestio elevari potest, utrum inferior cognoscere possit de confirmatione Superioris, idest Principis, et Romani Pontificis? Respondent communiter Canonistae, et Doctores, de confirmatione facta cum cognitione causae solum Principem cognoscere posse, si ea in controversiam vocetur. Quod adeo verum est, ut inferior cognoscere nequeat ne de confirmatione quidem facta in forma communi. Hac de re haec generalis regula statui potest, in feriolem de nulla confirmatione Superioris cognoscere, aut judicare posse, nisi speciale ejus mandatum reportetur, aut nisi certum sit, confirmationem per falsi sugge-

stionem elicitam fuisse. Ita ad rem concinunt *Cap. 1. et 2. h. t.* Ratio est, quia ubi Superior, ex. gr. Papa, manum apposuit, uti fit per confirmationem, censeatur ad se negotium avocasse, ac proinde inferioribus auferre potestatem de eo cognoscendi. Item quia ea, quae per Papam confirmata sunt, dicuntur Papalia juxta quod habetur *Cap. Si Apostolicae de Praebend.* in 6. ubi Pontifex inquit « Cum provisio ipsius Legati post impertitam » a nobis auctoritatem nostra censeantur effecta » Consule Reiffenstuel. *h. t. n.* 18. Verumtamen uti in omnibus, ita et in hac regula generali limitationes existunt, quas videre poteris tum in *citat. Capit.*, tum apud Leurenium *h. t. Quaest.* 1176. *n.* 3. *et seq.*

Diximus inferiorem judicem de nulla confirmatione Superioris judicare posse, nisi speciale ejus mandatum reportetur. Hoc tamen hodierna jurisprudentia mutatum est, siquidem hodie certum est ad cauthelam, et ad eliminandum periculum attentatorum semper petendam esse veniam Pontificis, quoties inferior judex ad examen revocare debet Pontificias literas, quae sive directe respiciant confirmationem a Romano Pontifice datam, sive indirecte attingant concessionem facultatum, beneficiorum etc. Haec autem venia appellatur *aperitio oris*, quae praevia summaria cognitione justitiae, et boni juris facile conceditur ad petitionem partis, quia non est mera gratia, sed potius remedium justitiae, quo removetur obstaculum

ad veritatem cognoscendam. Haec autem facultas aperitionis oris conceditur etiam ad impugnandas Apostolicas literas, quando in ipsis adjectum fuerit *decretum irritans*, et apposita *clausula sublata*. Reiffenstuel *h. t. n.* 20, *et seq.* Obtenta tamen hac facultate aperitionis oris, quaestio solet proponi sub hac dubii formula. *An intret arbitrium aperitionis oris in casu*, et quatenus constiterit de vitio obreptionis, et subreptionis, respondetur *affirmative*; si vero non constiterit, tunc respondetur *negative*, ceu quisque videre potest in thesauro resolutionum Sacrae Congregationis Concilii, ubi similes causae pertractantur.

INDEX

LIBER SECUNDUS

	PAG.
TITULUS XVIII. De Confessis.	5
» XIX. De Probationibus	29
» XX. De Testibus, et Attestationibus	48
» XXI. De Testibus Cogendis vel non	81
» XXII. De Fide Instrumentorum	88
» XXIII. De Praesumptionibus.	115
» XXIV. De Jurejurando	125
» XXV. De Exceptionibus	161
» XXVI. De Praescriptionibus.	179
» XXVII. De Sententia et Rejudicata	224
» XXVIII. De Appellationibus, Recusationibus, et Re- lationibus	256
APPENDIX ad hunc titulum de Appellationibus	309
TITULUS XXIX. De Clericis Peregrinantibus	331
» XXX. De Confirmatione Utili, et Inutili	334

IMPRIMATUR

P. Fr. Raphael Pierotti O. P. S. P. A.
Magister.

IMPRIMATUR

Julius Lenti Archiep. Siden.
Vicesgerens.

INDEX

ANALYTICUS ET ALPHABETICUS

PRAELECTIONUM JURIS CANONICI

QUAS

IN SCHOLIS PONTIFICII SEMINARII ROMANI

TRADEBAT

PHILIPPUS DE ANGELIS

CANONICUS LIBERIANUS,

ET QUAS

DEVOTUS MEMORIAE ET AMICITIAE EJUS

PROSEQUI CURAVIT

NAZARENUS GENTILINI

in Curia Romana Advocatus
et Canonicus S. Mariae in Via Lata de Urbe

ROMAE

EX TYP. PACIS PH. CUGGIANI

Piazza della Pace N. 35

1891

PARISIIS

APUD P. LETHIELLEUX

Rue Cassette Num. 10

1891

INDEX ANALYTICUS

TOMI I. PARS I.

PROLEGOMENA.

	PAG.
1. Cum Ecclesia sit societas perfecta, a civili distincta, suam habet legislationem, quae jus canonicum appellatur .	11
2. Jus canonicum definitur: « Complexus legum quas ecclesiastica potestas proposuit vel constituit vel probavit ad bonum spiritualis societatis regimen »	ibi
3. Dividitur jus canonicum: 1. ^o in publicum et privatum (1); - 2. ^o in generale et particulare; - 3. ^o in scriptum et non-scriptum; - 4. ^o in vetus seu abrogatum, et novum idest vigens	12
4. Antiquior collectio juris canonici quae adhuc sit aliquo in usu est <i>Decretum Gratiani</i> ; tamen non est authentica, neque in omnibus fuit usu probata; constituit primam partem <i>Corporis juris canonici</i>	ibi
Alteram partem constituunt <i>Decretales</i> : 1. ^o Gregorii IX in quinque libros distributae; - 2. ^o <i>Sextus</i> Bonifacii VIII; - 3. ^o <i>Extravagantes</i> Clementis V, quae collectiones sunt omnes authenticae cum suis titulorum <i>rubricis</i> et <i>super-scriptionibus</i> . E contra <i>Summaria</i> et <i>Glossae</i> additae sunt a Doctoribus; - 4. ^o <i>Extravagantes</i> Joannis XXII; - 5. ^o <i>Extravagantes communes</i> ; quae duae postremae collectiones etsi non fuerint solemniter approbatae, constant tamen ex constitutionibus plene genuinis, et pro universa Ecclesia latis	13

(1) Quoad jus publicum vide Institutiones quas in Pont. Semin. Romano tradidit Felix Cavagnis; Romae, Typographia Societatis Catholicae Instructivae, Borgo Vecchio 165. Editio altera, vol. 2; pretio libellarum 8.

5. Liber VII. Decretalium editus a Petro Matthaeo lugdunensi, et alter impressus jussu Clementis VIII non fuerunt approbati, neque in corpore juris recepti . . 13

LIB. I. DECRETALIUM

TIT. I. — *De Summa Trinitate et fide catholica.*

- Ad imitationem Justiniani imp., obsequii causa, primus titulus inscribitur *de Summa Trinitate et fide catholica* 17
1. Referuntur sub hac rubrica nonnulli canones dogmatici contra errores coaetaneos, Decretalium compilationi . *ibi*
 2. Canonistae in hoc titulo agunt de obligatione professionis fidei solemniter edendae ab iis qui specialia quaedam munia adepti sunt *ibi*
 - I. Tenentur Patriarchae, Primates, Archiepiscopi et Episcopi in prima synodo provinciali cui intererunt 18
 - II. Beneficiati omnes in prima synodo dioecesana cui intererunt *ibi*
 - III. Praelati regulares, etiam militares, a S. Sede nominati *ibi*
 - IV. Promovendi ad Doctoratum, et publici Magistri *ibi*
 - V. Provisi de beneficio curato, intra bimestre a die captae possessionis coram Episcopo vel ejus Vicario *ibi*
 - VI. Item dignitates et canonici Ecclesiarum cathedralium coram Episcopo vel ejus Vicario et coram Capitulo 19
 - VII. Ex jure speciali synodi provincialis romanae Benedicti XIII tenentur: a) omnes beneficiati coram Episcopo vel Vicario et coram Capitulo; — b) Vicarius Generalis, et Vicarii foranei, Procuratores et Promotores fisci episcopalis, Cancellarii et ministri ejusdem Curiae; —

- c) Novi concionatores etiam regulares et novi confessarii; — d) Medicinam et chirurgiam exercentes, et docentes etiam privatim . . . 19
3. Poenae in negligentes Canonicos Dignitatesque Cathedralium, et provisos de beneficio curam animarum habente, est amissio omnium fructuum praebendae, ipso jure . . . 20
- a) non est necessaria sententia iudicis, neque declaratoria, cum non agatur de poena, sed de conditione *ibi*
- b) non amittuntur fructus duorum priorum mensium; neque amittuntur distributiones quotidianae nisi universi fructus consistant in distributionibus *ibi*
- c) neque excusat ignorantia, neque consuetudo . . . 21
- neque quoad hunc effectum suffragatur possessio, sive annalis de qua in reg. 35. Cancellariae Ap., sive triennalis de qua in regula 36. *ibi*
- Legittime impeditus recurat ad S. C. C. . . . *ibi*
- Parochi vero sufficit emittant Romae coram Card. Datario 22
- d) Fructus sic amissi, si praebenda sit separata, cedunt fabricae Ecclesiae, vel alteri loco pio arbitrio ordinarii; si sint ex massa communi, distribuuntur inter ceteros *ibi*
- Condonatio fructuum sic male perceptorum, fit a S. C. C. *ibi*
4. Professionem fidei emitte posse per procuratorem, tenuerunt plures veteres; sed S. C. C. adhaesit sententiae negativae *ibi*
5. Formula professionis necessaria est Pii IV cum additamento Pii IX 23

TIT. II. — *De Constitutionibus.*

1. Definitio legis — ejus qualitates 27
- differt a praecepto quod datur personae et ambulat cum ea . . . 28
2. Lex dividitur:
- I. In naturalem et positivam; divinam et humanam; ecclesiasticam et civilem *ibi*

a) Postremae distinctioni adversantur:	
1.° qui identificant societatem religiosam cum civili	29
b) 2.° qui negant independentiam Ecclesiae a Statu	<i>ibi</i>
c) 3.° qui Ecclesiae negant naturam societatis juridicae	30
3. Refutantur hi errores	<i>ibi</i>
4. Quamvis societas civilis et ecclesiastica sint in suo ordine independentes, tamen haec excellit ratione finis, et ex hoc ab illa ei debetur subordinatio, tum negativa ei se non opponendo, tum affirmativa ei favendo prout tempora permiserint	32
5. Lex dividitur quoque:	
II. In generalem et particularem	34
<i>Legem generalem</i> in Ecclesia dicit:	
1.° Summus Pontifex; appellantur Decreta, cum motu proprio eduntur; Decretales Epistolae si ad aliorum consultationem	<i>ibi</i>
Eduntur autem aut in forma Brevis, aut Bullae, quae diversitas est accidental	35
Quoad materiam leges ecclesiasticae aliae sunt dogmaticae, aliae morales, et aliae disciplinares	<i>ibi</i>
2.° Legem generalem dicit etiam Conc. Oecumenicum	<i>ibi</i>
<i>Leges speciales</i> praeter Summum Pontificem, edunt Concilia particularia, Episcopi tum in synodo dioecesana tum extra; Cardinales in suis titulis sed cum limitatione; Legati, Capitula Cathedralium sede vacante et ipsorum loco Vicarii Capitulares; quaedam alia Capitula in materia eis concessa; et Superiores ordinum religiosorum, juxta respectivas regulas	<i>ibi</i>
6. Ecclesiae non competit directe legem dicere in materia civili, sed aliquando indirecte	36
7. Aliquando Summi Pontifices etiam deposuerunt reges . .	37
Id factum injuria asserunt neoterici; sed jure saltem publico humano recte praestitum esse concedunt et doctiores ex protestantibus	38

Fieri autem potuisse et jure divino, fluit ex potestate Ecclesiae indirecta; nunc autem conditiones sociales utili exercitio talis juris non respondent	38
8. Materia legis praeceptivae, prohibentis, irritantis, permit- tentis et punientis	42
9. Actus interni a lege humana praecipi possunt tantum indi- recte et concomitanter ad actum externum quem infor- mare debent	43
Lex mere declarativa juris existentis respicit quoque actus praeteritos	44
Lex nova nequit respicere actus praeteritos prout sim- pliciter est praeceptiva aut prohibens	45
Sed potest eos irritare, quod expresse statuendum est . .	<i>ibi</i>
Item potest ad quaedam habilitare vel inhabilitare ipso- rum auctores	<i>ibi</i>
10. Promulgatio legis	46
Specialis non est necessaria, nisi ex voluntate ipsius le- gislatoris	47
11. Lex ecclesiastica obligat absque regio placito	48
hujus origo	49
12. Lex habere potest vim directivam et poenalem	52
de lege mere poenali	53
Ecclesiae competit potestas infligendi etiam poenas tem- porales	<i>ibi</i>
13. Lex obligat omnes subditos ratione utentes et in territorio manentes	54
<i>Peregrini et vagi:</i>	
I. Non tenentur servare leges particulares locorum per quae transeunt nisi aliquando ratione scan- dali aut publicae securitatis et tranquillitatis, aut contractus	55
II. Neque tenentur peregrini servare leges specia- les domicilii sui	<i>ibi</i>
<i>Haeretici et schismatici</i> educati in haeresi vel schismate ex voluntate Ecclesiae non videntur teneri ad eas leges ecclesiasticas servandas quas ipsorum secta non reco- gnoscit quaeque ad privatam tantum sanctificationem ordinantur; bene vero tenentur ad eas quae latae sunt ob publicum ordinem	56

- Clerici* afficiuntur vi directiva legum civilium non officientium decori et libertati ministerii ecclesiastici; non autem persentiunt legum civilium vim coactivam ex privilegio fori, nisi aliter in concordatis concessum sit . . . 56
14. Interpretatio legis triplex, usualis, doctrinalis, authentica. . . 57
 Pius IV. prohibuit interpretationem doctrinalem decretorum disciplinarium Conc. Trid., quam Sixtus V. contulit S. C. C. *ibi*
15. Lex cessat ex causa intrinseca ob cessationem totalem finis; . . . 58
 ex causa extrinseca ob irritationem, abrogationem, derogationem et dispensationem, quae dicitur privilegium si perpetua, et indultum generale si omnes pro una vel altera vice dispenset 59
- Facultas dispensandi delegari potest expresse, tacite et praesumpta 60

TIT. III. — *De Rescriptis.*

1. Differt Rescriptum a vivae vocis oraculo 61
 Per se constituit jus particulare, nisi sit interpretativum aut referatur in corpus juris *ibi*
2. Rescripta alia gratiae, alia justitiae 62
3. Impetrare valent rescripta omnes qui canone non prohibentur *ibi*
 Error est fideles ad hoc indigere beneplacito saeculari . . . *ibi*
 Canone excluduntur excommunicati, nisi in causa excommunicationis vel appellationis ad suam defensionem . . . 63
 Hinc solet in concessione Rescriptorum, praemitti absolutio ad cautelam, a censuris incursis tempore praeterito, ad hunc effectum, quae tamen non prodest adnotatis in regula 66. Cancellariae Apostolicae *ibi*
 Excommunicati tamen, valent impetrare Rescripta quae conceduntur ab Episcopis, etsi auctoritate a Papa delegata 65
 Si negotium sit individuum excommunicato et non excommunicato, Rescriptum valet *ibi*
 Consuetudine obtinuit ut rescripta valeant impetrari et favore tertii absque ejus mandato *ibi*
4. *Defectus* solemnitatum sive extrinsecarum sive intrinsecarum ex parte principis reddit rescriptum dubium . . . 66

Ex parte impetrantis <i>vitium</i> obreptionis et subreptionis in precibus, si sit ex dolo, facit nullum rescriptum. Si ex ignorantia vel ex quadam simplicitate, valet vel non prout cognita veritate Princeps adhuc concessurus esset saltem in forma communi, vel non	68
Clausola <i>motus proprii</i> vel ex <i>certa scientia</i> , sanat obreptionem et subreptionem	<i>ibi</i>
5. Sed rescripta gratiae sunt nulla ipso jure; rescripta justitiae fiunt nulla ope exceptionis	68
6. <i>Tempus</i> datae, et tempus praesentatae	69
7. <i>Interpretatio</i> in rescriptis justitiae est stricta; in rescriptis gratiae larga; excipe in concessione beneficiorum et si tertio aut juri communi praejudicent	70
8. <i>Praelatio rescriptorum</i>	<i>ibi</i>
9. <i>Executio rescriptorum</i> — attendenda	72
10. <i>Extinctio rescriptorum</i> :	
1. ^o Per mortem concedentis aliquando	73
11. — 2. ^o Per renunciationem et 3. ^o per revocationem	75

TIT. IV. — *De Consuetudine.*

1. Consuetudo hic consideratur ut jus, seu ut lex solemniter non promulgata, sed inducta populi moribus et aliquo legislatoris consensu firmata	77
2. Est jus non-scriptum, et differt a praescriptione	78
3. <i>Divisio</i> consuetudinis :	
1. ^o In juxta legem, praeter legem et contra legem	<i>ibi</i>
2. ^o In simplicem et privilegiatam, quae est quadragenaria, centenaria vel immemorialis	79
5. Consuetudo oportet sit :	
I. Rationabilis	<i>ibi</i>
6. Quando non sit rationabilis	<i>ibi</i>
7. — II. Inducta populi moribus	80
8. — III. Longaeva	81
9. Ad quod sufficit spatium decennale	83
10. — IV. Aliquo legislatoris consensu firmata; non requiritur consensus expressus aut tacitus, sed sufficit praesumptus seu legalis	84
11. Consuetudo potest auferre poenam et non culpam, sed non vice-versa regulariter in re ecclesiastica	

12. Clausola addita legi: *quacumque consuetudine non ob-*
stante, respicit consuetudines actu existentes, sed non
 impedit futuras 87
 Sed aliquando impedit et futuras *ibi*
 Consuetudo de cetero procedere valet et contra decreta
 Concilii Tridentini 88
 13. Consuetudo probanda est ab eo qui eam invocat, et est
 difficilis probationis 89
 14. Consuetudo cessat:
 1.º Contraria lege, cum pluribus tamen adnotandis. *ibi*
 15. — 2.º Cessat desuetudine 91
 16. Ecclesia sapienter defert consuetudini 92

APPENDIX. — *De Concordatis.*

1. Antiquae observantiae Status erga Ecclesiam, successit dif-
 fidentia 93
 2. Et hostilitas 95
 3. Ecclesia errores damnavit sed aliqua concessit atque con-
 cordavit *ibi*
 4. Hinc finis concordatorum est restauratio et conservatio
 pacis inter Ecclesiam et Statum 96
 5. Materia regulariter ex parte Ecclesiae est aliqua con-
 cessio 97
 6. Ineuntur concordata inter Supremas Potestates *ibi*
 7. An concordata sint pacta utrinque obligantia 98
 8. Affirmandum est ex ipsis verbis quibus inita sunt. 99
 9. Et ex solemnibus S. Sedis documentis 101
 Quae nequeunt impropriari cum aliqua specie veritatis . 104
 10. Neque ex hoc coinquinantur simonia 105
 Etiam potestas superior valet se obligare erga inferiorem 106
 Neque concordata imminuunt potestatem Ecclesiae, sed
 tantum onerant ejus exercitium pro bono ipsius Ec-
 clesiae. 107
 Huic doctrinae non obstat Epistola Pii IX ad Vice-Comi-
 tem De Bonald 108
 11. Refutantur regalistae qui contendunt concordata non obli-
 gare potestatem civilem 109
 12. Cum saepe Gubernia non servant concordata, posset Ec-
 clesia, eadem denuntiare 111

13. Sed Ecclesia potius insistit pro eorundem observantia,
etiam ne universim ad actum perducatur separatio sta-
tus ab Ecclesia 112
14. Haec separatio tamen complebitur; 115
Et tunc Ecclesia ad hominem plura jure petet 117

TIT. VI. — *De Electione et Electi potestate.*

TIT. V. — *De Postulatione Praelatorum.*

1. Praemittitur Titulus VI 121
2. Designatio Episcoporum de jure divino spectat ad Sum-
mum Pontificem 122
3. Populo autem nullum proprium jus competit, sed tantum
antiquitus ex ecclesiasticae legis concessione 123
4. Saeculo IX. lege generali populus exclusus est, sed non
ubique recepta est 124
5. Saeculo XII. populus et in occidente ubique exclusus est,
reservata electione Capitulo Ecclesiae Cathedralis. *ibi*
Saeculo autem XIV. designatio Episcoporum reservata est
S. Sedi 125
6. Praxis hodierna Ecclesiae Latinae 127
Indebitae jansenistarum querimoniae, de antiqua deserta
disciplina 128
7. Praxis Ecclesiarum rituum orientalium 129
8. Quinam valeant eligere 132
9. » » eligi 133
10. De forma electionis 134
Specialiter de forma scrutinii 135
» » compromissi *ibi*
11. De electione indigni. 137
De lapsu temporis utilis *ibi*
12. Electio intimanda electo 138
De confirmatione 139
13. De potestate electi 141
14. De consecratione 143

De Electione romani Pontificis. 146

1. Romanus Pontifex succedit B. Petro *ibi*
2. Nequit Papa dare sibi successorem *ibi*

3. Usque ad saec. XII populus participavit electioni Summi Pontif.; postea reservata est exclusive S. R. E. Cardinalibus. 147
4. Laicae potestatis intrusiones 149
5. Servanda juxta vigentem disciplinam 152

De Postulatione Praelatorum.

1. Quid postulatio 154
2. Ejus differentiae cum electione *ibi*
3. Simplex et solemnis 155
4. Qui postulari valeant *ibi*
5. Nequit regulariter cumulari electio et postulatio. . . . 156
6. Postulatio admittitur a Papa ex gratia *ibi*
7. De concursu postulationis cum electione 157

TIT. VII. — *De translatione Episcopi.*

1. Translatio quid? 159
2. Conditiones necessariae 161
3. De translatione inviti *ibi*

TIT. VIII. — *De auctoritate et usu pallii.*

1. Pallium quid? 163
2. Ejus origo *ibi*
3. » petitio 165
4. Quando conceditur tantum honoris causa 167
5. Usus pallii *ibi*
6. Pallium episcoporum graecorum 168

TIT. IX. — *De renuntiatione.*

1. Renuntiatio quid? 169
2. Ejus qualitates 170
3. » causa 172
- Ingressus in religionem causa 173
4. Acceptatio Superioris 174
- Renuntiatio conditionata 176
5. Admissio et publicatio renuntiationis. 178

	PAG.
Renuntiatio facta sub conditione pensionis, hujusque redemptionis	179
» parochiae et beneficiorum residentialium	181
Revocatio renuntiationis	ibi
6. Effectus renuntiationis	182
7. Quando quis ad renuntiandum cogi possit	ibi

Tit. X. — *De supplenda negligentia Praelatorum.*

1. Negligentia quid	185
2. Ejus capita	186
3. Circa abbatum benedictionem	ibi
4. » beneficiorum provisionem	187
5. Negligentia ob impotentiam	189
6. Olim Ecclesia supplebat et negligentiam judicum laicorum	191

Tit. XI. — *De temporibus Ordinationum
et qualitatibus ordinandorum.*

1. Numerus ordinum	193
2. <i>Minister quoad validitatem</i>	195
Abbates saeculares nequeunt ordinare, nisi habeant privilegium post Tridentinum	196
» regulares possunt ordinare suos subditos regulares	197
An contraria ordinatio sit invalida	198
Presbyteris conferri valet potestas ordinandi etiam diaconos	199
3. <i>Minister quoad licitatem</i>	201
1.º Papa; ordinatus ab eo, sine ejus licentia nequit ad altiores ordines promoveri	ibi
2.º Episcopus proprius: — a) ratione originis	ibi
Speciatim pro illegittimis, expositis, neophytis.	202
b) ratione domicilii	203
c) » beneficii	204
d) » familiaritatis	207
4-5. <i>Litterae dimissoriae</i>	211
» <i>testimoniales</i>	212
Limitationes quoad abbates regulares	ibi
» » Clericos suburbicarios	213
» » » studentes externos Romae	ibi
» » » » ultramontanos	ibi

	PAG.
6. <i>Tempus conferendi tonsuram</i>	214
» » <i>ordines minores et majores</i>	215
<i>Continuatio jejunii</i>	<i>ibi</i>
<i>Extra-tempus</i>	216
7. <i>Interstitia</i>	
8. <i>Qualitates ordinandorum: 1.º pro validitate</i>	221
<i>Speciatim de ordinatis ex metu</i>	222
<i>De ordinatis in infantia, vel aliter carentibus usu rationis</i>	223
9. 2.º <i>quoad liceitatem: Aetas</i>	224
<i>Necessitas confirmationis</i>	226
<i>Caelibatus</i>	228
<i>Titulus</i>	<i>ibi</i>
<i>Patrimonium</i>	231
<i>Pensio</i>	231 et 233
<i>Titulus missionis</i>	233
<i>Dispensatio a titulo</i>	<i>ibi</i>
<i>Titulus paupertatis</i>	234
<i>Privilegia</i>	235
<i>Exercitia praemittenda in Italia et insulis</i>	236
9. ^{bis} <i>Repulsio ab ordinibus</i>	237

TIT. XII. — *De Scrutinio in ordine faciendo.*

1. <i>Attestationes et publicationes</i>	239
2. <i>Examen de scientia</i>	240
3. » <i>Regularium</i>	242
4. <i>Scrutinium caeremoniale</i>	243

TIT. XIII. — *De ordinatis ab Episcopo
qui renuntiavit episcopatu.*

1. <i>Renuntiari potest tantum loco, aut etiam dignitati</i>	245
2. <i>Ordinatus ab excommunicato</i>	246

TIT. XIV. — *De aetate, qualitate et ordine praeficiendorum.*

1. <i>Aetas Papae</i>	249
<i>Episcoporum et Cardinalium</i>	250
<i>Ceterorum inferiorum</i>	<i>ibi</i>

	PAG.
2. Solus Papa dispensat	252
3. <i>De ordine</i> praeficiendorum	253
Ordo suscipiendus intra annum ad onera adnexa beneficio adimplenda	255
Quando quis cogi possit ad ulteriores ordines suscipiendos	257
4. <i>Qualitates praeficiendorum</i> : — Immunitas ab irregularitate — scientia	258
Gradus academici, pro quibus necessarii	259
5. Probitas	260
6. Leges foundationis servandae	<i>ibi</i>
Dignior eligendus	261

TIT. XV. — *De sacra Unctione.*

1. Unctio in manibus et in capite Episcoporum dicitur ne- cessaria jure divino, sed lato sensu	263
2. Item praesentia trium episcoporum in consecratione epi- scopi	264
3. Episcopus est minister ordinarius Confirmationis	265
4. An unctio sit necessaria in Confirmatione?	<i>ibi</i>

TIT. XVI. — *De sacramentis non iterandis.*

1. Tria sacramenta quae nequeunt iterari, et reiterans bap- tisma fit irregularis	267
2. In dubio de existentia vel de validitate, iteratur sub conditione	<i>ibi</i>

TIT. XVII. — *De filiis presbyterorum ordinandis vel non.*

1. Irregularitas quid et quotuplex	269
Etiam irregularitas ex delicto procedit per modum inha- bilitatis	270
2. Irregularitas ex defectu, et 1. ^o ex defectu fidei	271
Filii infidelium et judaeorum non sunt irregulares, exceptis Judaeis Portugalliae	273
» haereticorum sunt irregulares; sed si pater ejuret hae- resim cessat irregularitas	<i>ibi</i>
2. ^o Filii patroni occidentis rectorem Ecclesiae sunt irregulares usque ad 4. ^m generationem	274

3. — 3.º Medici et chirurgi, per se non sunt irregulares; sed cum eis solet dispensari ad cautelam; ordinatis autem tales artes nunc prohibentur . 274
- 4.º Exercentes artes viles; vilitas artium judicatur a prudentibus *ibi*
- 5.º Ex defectu lenitatis 275
- 6.º » animi *ibi*
- 7.º » natalium, etsi occulta *ibi*
4. *Quomodo redimatur haec irregularitas?* 276
- 1.º per subsequens matrimonium; excipe pro cardinalatu *ibi*
- 2.º per rescriptum papae legitimans 278
- 3.º per professionem religiosam solemnem, sed non pro praelaturis; item per professionem simplicem ex privilegio 279
- 4.º per dispensationem; episcopi et vicarii capitulares dispensant pro tonsura; ordinibus minoribus, et beneficiis simplicibus et nonnullis duplicibus quae non sint curata, dignitates, personatus aut canonicatus cathedralium aut requirentia actu ordinem sacrum *ibi*
5. *De filiis clericorum pro beneficiis* 282

TIT. XVIII. — *De servis non ordinandis et eorum manumissione.*

1. Species servorum 287
2. Ratio agendi Ecclesiae ad servitutem abolendam . . . *ibi*
- Servi sunt irregulares 289
3. » adscriptitii *ibi*
4. Servitus nigrorum 290

TIT. XIX. — *De obligatis ad ratiocinia ordinandis vel non.*

1. Pro ordinatione 291
2. Pro admissione ad habitum et professionem religiosam . 292

TIT. XX. — *De corpore vitiatas ordinandis vel non.*

1. Tria vitia 293
2. Mutilatio *ibi*

	PAG.
3. Debilitatio	294
4. Deformitas	295
Quis dispenset.	<i>ibi</i>
5. Vitium superveniens	296

TIT. XXI. — *De bigamis non ordinandis.*

1. Bigamia vera	299
2. » interpretativa	301
3. » similitudinaria	302
An incurratur a clerico majore qui contrahit tantum ci- viliter	303
4. Bigamus amittit omnia privilegia, si sit clericus minor .	304
5. Unus Papa dispensat	305

TIT. XXII. — *De Clericis peregrinis.*

1-2. Nequeunt ordinari	307
3. » si ignoti admitti ad celebrandum, absque litte- ris commendatitiis	308
Litterae amissae, debent aequivalenter probari	309
Exceptio pro celebrantibus privatim, devotionis causa .	<i>ibi</i>
4. Litterae commendatitiae nequeunt denegari absque justa causa	<i>ibi</i>
5. Adscripti certae Ecclesiae nequeunt discedere invito epi- scopo, adsignata congrua	311
6. Clerici extranei nequeunt repelli absque justa causa . .	312
Sed indigenae sunt praeferendi in beneficiis	313

TOMI I. PARS II.

Prolegomena ad tractatum de officiis personarum ecclesia-
sticarum 5

1. Ratio connexionis	<i>ibi</i>
2. Potestas ordinis alia juris divini, alia juris ecclesiastici	<i>ibi</i>

	PAG.
3. Jurisdictio	6
4. Ejus divisiones	7
5. Dignitas, personatus, officium	9

TIT. XXIII. — *De officio Archidiaconi.*

1. Archidiaconus urbanus et rusticanus	11
2. Ille factus fuerat vicarius natus episcopi	12
3. Inconvenientia inde exorta	13
4. Actualis positio archidiaconi	14

TIT. XXIV. — *De officio Archipresbyteri.*

1. Urbanus	17
2. Archipresbyteri rurales	18
3. Canonicus poenitentiarius et canonicus theologus	19
4. Conferuntur per concursum	21
5. Dotes necessariae in poenitentiario	<i>ibi</i>
6. Ejus potestas et officium	22
7. De canonico theologo, remissive ad lib. 5. tit. de magistris	25

TIT. XXV, XXVI ET XXVII.

De officio Primicerii, Sacristae et Custodis.

1. Primicerius	27
2. Sacrista	<i>ibi</i>
3. Custos	28

TIT. XXVIII. — *De officio Vicarii.*

1. Vicarius quis et divisio	31
2. <i>Vicarii in divinis</i> , temporanei et perpetui	<i>ibi</i>
3. Quando poni possint vicarii	32
» nequeat poni vicarius perpetuus	35
» » poni ut vicarius vir religiosus	37
4. De constitutione <i>vicarii perpetui</i>	
Ejus congrua	42
Conventiones vicarii cum titulari	45
5. <i>Vicarii temporanei</i>	46
Speciatim de onere celebrandi pro populo	48

	PAG.
6. Ecclesiae Missionum non habent tale onus	50
Neque vicarii apostolici, nisi dioeceses sint erectae.	<i>ibi</i>
7. Congrua vicariorum temporaneorum	55
De ipsorum amovibilitate	<i>ibi</i>
8. <i>Vicarii in jurisdictione</i>	62
<i>Vicarius Generalis</i>	<i>ibi</i>
9. An plures constitui valeant et quomodo	63
10. Qualitates vicarii generalis	67
11. Ejus jurisdictio est ordinaria et delegata	70
12. Quantitas potestatis vicarii generalis	72
13. Est dignitarius	76
14. Non est beneficiatus	77
Quomodo cesset	<i>ibi</i>
15. <i>Cardinalis Urbis Vicarius</i>	81
16. <i>Vicarii foranei</i>	86
17. <i>Vicarius capitularis sede vacante</i>	87
18. Quomodo valeat constitui	92
19. Ejus qualitates	95
20. Est perpetuus	98
21. Ejus potestas	99
22. » praebenda	108
23. Quomodo cesset	109
24. <i>Vicarius capitularis sede impedita</i>	110
25. <i>Vicarii apostolici</i>	111

TIT. XXIX. — *De Officio et Potestate Judicis delegati.*

1. Ejus notio	115
2. » divisio	116
3. Quis possit delegare	118
An delegatus possit subdelegare	119
4. Quinam possint delegari	121
Judices synodales	124
Subdelegatus valet adsumi et extra judices synodales.	126
5. Officium delegati	127
Interpretatio Rescriptorum justitiae	128
et gratiae	129
Alia communia	132
6. Potestas judicis delegati	134
7. De pluribus delegatis	137

	PAG.
8. Cessatio potestatis judicis delegati	140
Recusatio judicis delegati	145
9. De judicibus conservatoribus	146

TIT. XXX. — *De Officio Legati.*

1. Legati et delegati — Legati oratores et judices . . .	149
2. Nati et missi — a latere	150
3. Adversarii potestatis Summi Pontificis mittendi ordinario Legatos judices	<i>ibi</i>
4. Legati missi extraordinarii et antiqui vicarii apostolici .	153
Privilegia concessa aliquibus regibus	155
Monarchia Siciliae	157
5. Auctoritas legatorum a latere	158
6. Legati residentes, apocrysarii et nuntii.	159
7. Quomodo cesset ipsorum potestas	161

TIT. XXXI. — *De Officio Judicis ordinarii.*

1. Errores circa ecclesiasticae potestatis subjectum . . .	165
2. Veritas catholica contra errores democraticos . . .	170
3. Potestas papae	174
4. Describitur	179
5. Infallibilitas Summi Pontificis	187
6. Definitio Concilii Vaticani	194
7. Positio episcoporum	198
Cardinales	200
8. Ipsorum dignitas	202
Cardinales reservati in pectore	204
Requisita in promovendis ad cardinalatum	205
Privilegia	206
9. Potestas Cardinalium	207
Quando duo contendunt de papatu	209
10. Cardinalium distributio in Sacras Congregationes . .	210
1. ^a S. C. S. Officii	211
11. — 2. ^a » Indicis	214
12. — 3. ^a » Concilii (Tridentini interpretis).	218
4. ^a » Sacrorum Rituum	221
13. Cancellaria Apostolica	<i>ibi</i>
Dataria Apostolica	222

	PAG.
Secretaria Brevium	222
S. Poenitentiaria	<i>ibi</i>
14. Gradus supra episcopales reales	223
15. <i>Patriarchae</i>	225
16. <i>Exarchae et Primates</i>	231
17. <i>Metropolitae — Archiepiscopi</i>	233
18. <i>Episcopi</i>	237
19. Ipsorum jura et munera:	
1. ^o Jus docendi	240
20. — 2. ^o Potestas legislativa	243
21. — 3. ^o » judicialis	244
22. — 4. ^o » puniendi	246
23. — 5. ^o » administrativa	247
24. Lex jurisdictionis et lex dioecesana	<i>ibi</i>
25. Visitatio sacrorum liminum	248
26. Praelati inferiores	251

APPENDIX. — *De Conciliis.*

1. Definitio, divisio, convocatio Conciliorum generalium	255
2. Causae convocandi	257
3. Quinam vocandi	258
4. Quot necessarii sint ad concilium generale celebrandum	266
Praesidentia	267
5. Quomodo habeatur sententia conciliaris	268
6. Confirmatio conciliorum generalium	277
7. Episcopis nullum jus est extra Concilium, in regimine Ec-	
clesiae universalis	279
8. Synodus nationalis et provincialis	281
9. » dioecesana	287

TIT. XXXII. — *De Officio Judicis.*

1. Quid sit judex	289
2. Judicis officium mercenarium et nobile	290
3. Obligationes iudicis	291
4. An valeat vel debeat judicare juxta conscientiam, vel juxta	
acta et probata	292
5. An teneatur supplere et corrigere, allata a partibus	296

TIT. XXXIII. — *De Majoritate et Obedientia.*

	P <small>AG.</small>
1. Majoritas multiplex	299
2. Obedientia multiplex	300
Speciatim de majoritate abbatissae	301
3. Sacramentum obedientiae S. Sedi ab Episcopis dandum .	302
4. Majoritas inter Ecclesias	303

TIT. XXXIV. — *De Treuga et Pace.*

1. Definitio belli	305
2. De modo bellum gerendi	308
3. Rebello	311
4. Treuga	312
5. Pax	315

TIT. XXXV. — *De Pactis.*

1. Definitio	317
2. Divisio	318
3. Obligatio	319
4. Principia generalia pro pactis juste ineundis	322
5. De modis quibus iniri possunt	327

TIT. XXXVI. — *De Transactionibus.*

1. Transactio quid?	331
2. Quinam valeant transigere	332
3. In quibus causis transigi possit	333
4. De effectibus transactionis	337
5. Praelatus indiget solemnitatibus ut obliget successores .	340

TIT. XXXVII. — *De Postulando.*

1. Definitio	341
2. Quinam valeant postulare	342
3. Officium advocati	347
Ejus emolumenta	348

TIT. XXXVIII. — *De Procuratoribus.*

	PAG.
1. Definitio	351
2. Divisio	352
3. Quis ponere valeat procuratorem	353
4. » possit constitui	355
5. Causae in quibus admittitur procurator	359
6. Forma mandati	361
7. Effectus mandati acceptati	364
8. Quomodo cesset mandatum	366
9. De mandato falso aut revocato	369
10. Exceptiones adversus procuratores	371

TIT. XXXIX. — *De Syndico.*

1. A quibus ponatur	373
2. Quis poni possit	374
3. Ejus potestas	<i>ibi</i>

TIT. XL. — *De iis quae vi metusve causa fiunt.*

1. Quid vis	377
2. Metus	378
3. Principia	380
4. Speciatim de matrimonio inito sub metu	383
5. » professione religiosa	386
6. » promissione et traditione rerum Ecclesiae et promissione easdem non repetendi	<i>ibi</i>
7. Quid si accedat juramentum?	387
8. De probatione metus	389

TIT. XLI. — *De in integrum Restitutione.*

1. Quid sit	393
2. Requisita	394
3. Quibus concedatur	<i>ibi</i>
4. In quibus causis	396
5. Qua forma petatur	399
6. Ejus effectus	402

TIT. XLII. — *De Alienatione judicii mutandi causa, facta.*

	PAG.
1. Quando habeatur	405
2. Remedia	406
3. Requisita pro remedio concedendo	407
4. Duo casus speciales juris canonici	408

TIT. XLIII. — *De Arbitris.*

1. Quid sit arbiter	411
2. Divisio arbitrorum	412
3. Quinam possint compromittere	413
4. » in arbitros eligi possint	414
5. In quibus causis	416
6. Potestas arbitrorum	417
7. Quomodo procedatur quando ponuntur plures arbitri	418
8. Quid si discordent	420
9. Effectus editi arbitrii	<i>ibi</i>
10. De remediis contra injustum arbitrium	423
11. De modis quibus cessat potestas arbitrorum	424
12. Arbitrator	427

FINIS LIBRI PRIMI.

LIB. II. DE JUDICIIS.

TOMI ULTIMI PARS I.

PROLEGOMENA.

1. Obiectum hujus libri	7
2. Laus juris canonici quoad ordinem judiciale	<i>ibi</i>
3. Ecclesia pollet proprie dicta jurisdictione externa	8
4. Quam haeretici acriter impugnant	<i>ibi</i>

5-7. Sed evincitur:	
1. ^o ex ss. litteris	9
8. — 2. ^o ex ss. Patribus	11
9-10. — 3. ^o ex praxi Ecclesiae.	12
11. Ecclesia judicavit et causas temporales, ex titulo aliquo speciali	14
12. Ecclesia est societas juridice perfecta	15
13. Ejus potestas est quoque fori externi	16
14. Poenae ecclesiasticae	17
15. Documenta ecclesiastica pro asserenda potestate puni- tiva	18

TIT. I. — *De Judiciis.*

1-2. Definitio	21
3. Tres personae necessariae in judicio	<i>ibi</i>
4. Quaestio juris et facti; — causa — lis	22
5. Instantia	23
6-8. Dispositio Conc. Trid. pro absolvenda prima instantia	24
9-10. Divisio judiciorum	26
11-12. <i>Judicium summarium</i>	27
13-16. In quibus causis instituatur	29
17. Personae quae possunt considerari in judicio	32
18. Speciatim de iudice	<i>ibi</i>
19. Quando iudex aliunde competens, prohibeatur judicare	33
20. Iudex supremus valet judicare et in causa propria.	34
21. Aliquando et iudices inferiores	36
22. Iudex judicat de sua competentia.	37
23. Tituli diversi	38
24-25. De titulo iudicis colorato	40
26-27. » invalido	43
28-31. » praesumpto	44
32. <i>Assessores iudicis</i>	48
33. <i>Cancellarius</i>	<i>ibi</i>
34. <i>Promotor seu Procurator fiscalis</i>	50
35. Actor seu accusator et reus.	<i>ibi</i>
36. Quinam stare possint in judicio.	52
37. Speciatim de mulieribus religiosis.	54
38. » impuberibus.	55
39. » puberibus minoribus	56

	PAG.
40. Speciatim de excommunicatis ut actoribus	57
41. » » vitandis	59
42. » » non-vitandis	60
43. » » reis	ibi
44. An excommunicati debeant respondere per procuratorem, vel possint per se comparere	61
45-46. Speciatim de religiosis	ibi
47. » Ecclesiis, Monasteriis et ipsorum Praelatis	63
48. An reus et actor compelli possint ad standum in ju- dicio	66
49-50. An compelli possint ad standum per se	67
51. Quae proponi possint per advocatum	69
52-56. De tertio interveniente in judicio	70
57. De materia judiciorum	73
De effectibus judiciorum	74
58. Quando judicium sit nullum et quando finiatur	ibi
59. Absoluto judicio non pereunt acta causae	75

TIT. II. — *De Foro competenti.*

1-4. Forum competens quid?	76
5. Competentia attenditur initio litis	79
6. Judex judicat de sua competentia	80
7. Si incompetentia judicis sit obscura, comparendum est co- ram eo	81
8. In dubio, judex ecclesiasticus praefertur laico	82
9. Competentia deducitur:	
1.º ex qualitate causae	ibi
2.º personae	ibi
10. Causae fori ecclesiastici:	
1.º spirituales	83
spiritualibus adnexae	84
11-14. — 2.º { in specie matrimoniales	85
civiles	87
mixti fori	89
15. An laicus punitus ob causam mixti fori a iudice ecclesia- stico, possit rursus puniri a iudice laico	93
16. De foro privilegiato, et aliis modis sortiendi forum tum ordinariis tum extraordinariis	ibi

A. *Modi ordinarii*§. 1. *De Foro competenti ratione domicilii.*

	PAG.
1. Domicilium quid et quotuplex	95
2. » originis attenditur tantum pro sacra ordinatione	96
3. » habitationis	97
4. Quid in dubio de animo perpetuo habitandi	98
5. Si quis habeat plura domicilia	99
6. Domicilium causat forum competens	100
7. » habitationis, regulariter concurrit cum quolibet alio domicilio	101
8. Quasi-domicilium	102
9. De vagis	104
10-11. De quasi-domicilio acquirendo	105

§. 2. *De Foro competenti ratione contractus.*

1. Quid sit	106
2. Consideratur et quasi-contractus	107
3. Jus revocandi domum	<i>ibi</i>
4. Cumulatio cum foro domicilii	108

§. 3. *De Foro competenti ratione delicti.*

1. Quid sit	<i>ibi</i>
2. Quando delinquens adhuc reperitur in loco delicti . . .	109
3. » evasit a loco delicti	110
4. Si quis in uno existens territorio, delictum patret in alio	111
5. Cumulatio cum foro domicilii	<i>ibi</i>

§. 4. *De Foro competenti ratione rei sitae.*

1. Quid sit	113
2. Quid si reus non sit in loco rei sitae	<i>ibi</i>
3. Animadvertenda	114

B. *Modi extraordinarii.*§. 5. *De Foro competenti intuitu privilegii clericalis.*

1-2. Quid sit privilegium fori clericalis	115
3. An iudici laico valeant delegari causae ecclesiasticae .	117

	PAG.
4. Quo jure introductum sit hoc privilegium	118
5. Nequit tolli ab Episcopis	119
6. An a Summo Pontifice	120
7. An consuetudine	121
8. Clerici nequeunt huic privilegio renunciare	122
9. Conditiones servandae a Clericis minoribus ut eo gau- deant	124
10. An Clerici gaudeant hoc privilegio in causis realibus	125
11. An pro obligationibus contractis ante clericatum	126
12. Censura Bullae <i>Apostolicae Sedis</i> , non afficit violantes pri- vilegium fori qui sint subordinati; item non afficit acto- rem ex decreto S. O. 23. jan. 1886	128
13. Quando Clerici minores amittant privilegium fori	130
14. Episcopus tamen valebat adhuc eos trahere ad suum tri- bunal	132
15. In dubio de statu clericali tradendus reus judici eccle- siastico; item si ministri laici eum deprehendant in flagranti, aut noctu cum armis	133
16. Clericus minor non servans conditiones Tridentini, nunc nequit revocari ab Episcopo	<i>ibi</i>

§. 6. *De Foro competenti ratione communis patriae, Romae.*

1. Etiam hic modus est extraordinarius	134
2. Valet et pro laicis	136
3. Roma indicat urbem ubi est curia Papae	137

§. 7. *De Foro competenti ratione prorogationis.*

1. Quid sit prorogatio jurisdictionis	138
2. Fit quatuor modis	<i>ibi</i>
3. Requisita	139

§. 8. *De Foro competenti ratione continentiae
seu connexione causarum.*

1. Quot modis causae connectantur	141
2. Causae connexae non sunt separandae	142
3. Nisi sint diversae naturae	<i>ibi</i>

4. Exceptio connexionis causae est proponenda ante litis contestationem	144
5. Quando plures interesse habent in causis connexis, quis iudex adeundus	<i>ibi</i>

TIT. III. — *De Libelli oblatione.*

1. Partes processus iudiciarii	145
2-4. Quid libellus	146
5. Causa petendi	147
6. Mutatio et emendatio libelli	148
7. Effectus libelli	149
8. Vocatio in jus	150

De Citatione.

9. Citatio quid?	151
10. Ejus necessitas	152
11. » requisita	153
12. Exprimenda in citatione	154
13. Ejus effectus	156

TIT. IV. — *De mutuis Petitionibus.*

1-2. Quid mutua petitio	157
3. Reconventio non est necessaria	158
4-5. Quando admittitur	159
6. De laico reconveniente Clericum	160
7. An reconventio locum habeat et coram iudice delegato	162
8. In quibus causis non admittatur	163
9. Ejus effectus	164

TIT. V. — *De Litis contestatione.*

1. Ejus origo historica	166
2. Definitio	167
3. Non inducitur per exceptiones	168
4. Item si reus admittat petitionem actoris	169

	PAG.
5. Quomodo inducatur	169
6. Ejus necessitas	170
7. Per quos fieri possit	171
8. Ejus effectus	172

TIT. VI. — *Ut lite non contestata non procedatur
ad testium receptionem, vel ad sententiam definitivam.*

1. Connexio tituli	174
2. Rubrica est praeceptiva	<i>ibi</i>
3-5. Ejus exceptiones	175
6-7. Servanda in iisdem	176
8. Speciatim in causa matrimoniali	181

TIT. VII. — *De Juramento calumniae.*

1-3. Quid?	183
4. Quae contineat	184
5. Ejus differentiae	185
6. Quando praestandum	<i>ibi</i>
7. In quibus causis	186
8. A quibus	<i>ibi</i>
9. An a Clericis	187
10. An ab Episcopo	188
11. Remitti potest tacite sed non expresse	189
12. Ejus effectus	190
13. Sed hodie antiquatum est	191

TIT. VIII. — *De Dilationibus.*

1. Connexio tituli	191
2. Definitio dilationis	<i>ibi</i>
3. Divisio	192
4. Dilationes citatoriae, deliberatoriae, declinatoriae	193
5. » probatoriae	194
6. » definitoriae	196
7. » executoriae	<i>ibi</i>
8. Effectus dilationum	197
9. Ratio computandi tempus in dilationibus	198

TIT. IX. — *De Feriis.*

	PAG.
1. Feriae quid?	199
2. Divisio	200
3-4. Quinam valeant instituere ferias?	201
5. Feriae hodiernae	203
6. Modus computandi tempus feriae	204
7. Quinam actus prohibeantur in feriis	<i>ibi</i>
8. In specie de mercatu	205
9. » placito	206
10. » juramento	208
11. In feriis prohibentur actus pertinentes ad strepitum forensem	<i>ibi</i>
12. Quid in feriis particularibus?	209
13. Exceptiones pro operibus servilibus	<i>ibi</i>

TIT. X. — *De Ordine cognitionum.*

1. Connexio tituli	211
2. Ordo cognitionum quid?	<i>ibi</i>
3-4. Primae tres regulae servandae	212
5. Quid sit quaestio praejudicialis	214
6. Quando necessaria duplex sententia	215
7. Quaestio incidens et emergens	216
8. Quarta regula	<i>ibi</i>
9. Exceptio	217
10. Quinta regula	218
11. De exceptione spoli	219

TIT. XI. — *De plus Petitionibus.*

1-2. Definitio	220
--------------------------	-----

§. 1. *Quot modis plus petatur.*

3. Quatuor modi	221
---------------------------	-----

§. 2. *Quae sit poena plus petentium.*

4. Poenae	222
5. Quomodo valeant vitari	223
6. Praxis hodierna	<i>ibi</i>

TIT. XII. *De causa Possessionis et Proprietatis.*

	PAG.
1-2. Connexio tituli	225

§. 1. *De Possessione.*

3. Definitio	226
4. Possessio juris	227
5. » facti	<i>ibi</i>
6. Divisio	228
7. Quomodo acquiratur rerum possessio	230
8. Etiam per alias personas	231
9. Etiam legis dispositione	232
10. Quot actus requirantur	233
11. Quomodo amittatur	234
12. De effectibus	235

§. 2. *De Proprietate.*

13. Quid?	236
14. Differentiae proprietatis et possessionis	237

§. 3. *De ratione qua tractanda sit causa Possessionis et Proprietatis.*

15. Causa possessionis est momentanea	238
16. » proprietatis una est	239
17. Judicium possessorium triplex, adipiscendae, retinendae et recuperandae possessionis	240
18. Interdictum adipiscendae triplex, quorum bonorum, quorum legatorum, et Salvianum	241
19. » retinendae	242
20. » recuperandae	<i>ibi</i>
21. An causa possessionis sit praemittenda causae proprietatis?	243
22-23. Utraque causa tractanda coram eodem iudice	<i>ibi</i>
24. Exceptiones	245
25. Causae possessionis adipiscendae et recuperandae et causa proprietatis valent cumulari in eodem iudicio	247
26. Exceptiones	248

	PAG.
27-28. An valeant cumulari causa possessionis retinendae et causa proprietatis?	250
29-31. Posita cumulatione, quomodo procedatur	252
32. Instituto iudicio petitorio, regredi potest ad causam possessionis, si nondum conclusum in causa	256
33-35. Id tenet et in causis beneficialibus devolutis ad S. Sedem	257

Tit. XIII. — *De restitutione Spoliatorum.*

1. Connexio tituli	260
2. Quid sit spolium	<i>ibi</i>
3. Remedia contra spolium	261
4. Primum interdictum <i>Unde vi</i>	<i>ibi</i>
5. Respicit res immobiles	262
6. Contra quosdam non datur	263
7. Adversus quos competat	<i>ibi</i>
8. An detur contra iudicem	264
9. Ut exceptio perpetuum est	<i>ibi</i>
10-11. Secundum remedium est <i>Condictio</i> ex Cap. <i>Saepe contingit</i>	<i>ibi</i>
12-13. Quid sit haec <i>condictio</i>	268
14. Tertium remedium est <i>Condictio</i> ex Can. <i>Redintegrandam</i>	269
15. Quartum remedium recuperandae possessionis extraordinarium	271
16. Regula generalis, spoliatum, ante omnia esse restituendum	272
18. Etsi spoliatus sit a iudice	273
19. De domino spoliante praedonem	275
20. Exceptiones:	
1. ^a Si spoliatus consentiat prius agi de proprietate	276
21. — 2. ^a Si notorius sit defectus proprietatis in spoliato	<i>ibi</i>
22. — 3. ^a Si jus commune spoliato resistat et faveat spolianti	277
23. — 4. ^a Si restitutioni obstet periculum animae	278
24. — 5. ^a Si spoliatus renuntiaverat libere et antecederet dominio suae rei	279
25. — 6. ^a » pactum vel iuramentum edidit post spoliationem, de non agendo in possessorio recuperandae	<i>ibi</i>
27. — 7. ^a Si cumulet utrumque iudicium	280
28. — 8. ^a Si ex restitutione timeatur damnum irreparabile, vel publicum	<i>ibi</i>

	PAG.
28. Quidnam spoliator teneatur restituere	280
29. Fructus naturales, industriales, civiles, — percepti, percipiendi seu pendentes, consumpti et non consumpti	281
30. Omnes fructus restituendi	283
31. Idem est in possessore non violento, sed malae fidei	284
32. Quaestio de fructibus industrialibus	
33. Quid si spoliator solvendo non sit?	285
34. Quid restituere debeat possessor rei alienae bonae fidei?	286
35. Speciatim domino in iudicio agenti quoad fructus industriales	<i>ibi</i>
36-37. Et quoad fructus naturales	287
38. Sed post litis contestationem, etiam possessor bonae fidei tenetur restituere omnes fructus	290
39. Repetit tamen impensas	291

TIT. XIV. — *De Dolo et Contumacia.*

1-2. Ratio connexionis	293
----------------------------------	-----

§. 1. *De Dolo.*

3. Dolus bonus et dolus malus	294
4. Verus et praesumptus	<i>ibi</i>
5-7. An et quando dolus malus vitiet contractus?	295
8. Quo remedio succurratur dolum passis	297
9. Tum actio tum exceptio competit etiam haeredibus et successoribus eorum qui dolum passi sunt	299

§. 2. *De Contumacia.*

10. Definitur	300
11. Quibus modis committitur	<i>ibi</i>
12. Vera et praesumpta	<i>ibi</i>
13. Requisita ad habendam contumaciam	301
14. Quando iudex contra contumaciam procedere possit	<i>ibi</i>
15. Etiam actor potest esse contumax	303
16. Quomodo cum eo procedatur ante litem contestatam	<i>ibi</i>
17. Post litem contestatam	304
18. Quomodo procedatur contra reum contumacem	305
19. Aliae poenae in contumaces	306

TIT. XV.

De eo qui mittitur in Possessionem, causa rei servandae.

	PAG.
1. Duplex missio in possessionem	308
2-4. Ex primo decreto iudicis	<i>ibi</i>
5. Ad eam concedendam, quatuor requiruntur	309
6. Quomodo procedatur contra reum post litem contestatam, actione reali	310
7. Ante litem contestatam	311
8. Quid cum actio est personalis?	<i>ibi</i>
9. Effectus primi decreti	312
10. Locum non habet immissio ex primo decreto in beneficiis quoad titulum obtinendis, ob contumaciam rei absentis	<i>ibi</i>
11. Secundum decretum	313
12. Requiritur tantum in actionibus personalibus	314
13. Ejus effectus	<i>ibi</i>

TIT. XVI. — *Ut lite pendente nihil innovetur.*

1. Ratio connexionis	515
2. Rubrica est praeceptiva	<i>ibi</i>
3. Ut citatio producat litis pendentiam oportet sit valida .	316
4. Primus effectus pendentiae litis: nihil innovandum quod ad- versario nocere valeat	317
5. Secundus est rescriptum vel privilegium impetratum cen- seri subreptitium	319
6. Tertius est prohiberi alienationem rerum litigiosarum actio- numque	<i>ibi</i>
7. Quomodo res litigiosa fiat	320
8. Exceptiones tertiae regulae	<i>ibi</i>
9. Quartus effectus, attentata esse purganda, idest in pristi- num restituenda	321
10. Specialia circa beneficia:	
1.º de electis in discordia	322
11. — 2.º Moriente vel renuntiante eo qui possidet . .	<i>ibi</i>
12. — 3.º Quoad patronos	323
13. — 4.º Moriente uno vel alterutro, de duobus quibus collatum beneficium	324
14. Quando cesset pendentia litis	325

TIT. XVII. — *De sequestratione Possessionum et Fructuum.*

	PAG.
1. Ratio connexionis	328
2. Sequestratio quid?	<i>ibi</i>
3. Sequester quis	329
4. Quaenam sequestrari valeant	330
5. Sequestratio voluntaria et necessaria	331
6. Casus sequestrationis necessariae	332
7. Quid requiratur ut iudex procedere possit ad sequestrationem?	334
8. Remedium ad vitandam aliquando sequestrationem	335
9. Effectus sequestrationis	336
10. Quomodo cesset	337

TOMI ULTIMI PARS II.

TIT. XVIII. — *De Confessis.*

1. Ratio connexionis	5
2. Confessio quid?	6
Dividitur in judicialem et extrajudicialem	7
» simplicem et qualificatam	<i>ibi</i>
» discretam et indiscretam	<i>ibi</i>
3. — » expressam seu veram et tacitam seu fictam	<i>ibi</i>
» juratam et non juratam	8
» spontaneam et extortam	<i>ibi</i>
4. Judicialis in civilibus habet vim sententiae et rei iudicatae	<i>ibi</i>
5. Qualitates in ea necessariae	<i>ibi</i>
6. Effectus confessionis judicialis	11
7. In beneficialibus causis tamen, non probat in favorem alterius	13
8. An reus interrogatus a iudice teneatur fateri veritatem	14
9. An etiam cum esset damnandus ex falsa praesumptione	15

	PAG.
10. An in dubio utrum interrogatio sit legitima	16
11. An reus possit confessionem in judicio factam revocare .	<i>ibi</i>
12. An a iudice possit scindi	17
13. <i>De confessione extrajudiciali</i> ; quid sit	<i>ibi</i>
14. Multipliciter fieri potest	18
15. Ejus effectus in causis civilibus	19
16. Casus exceptionales in quibus plenam fidem non facit .	20
17. Sine adjectione causae sed adversario praesente facit semiplenam probationem	21
Item si adjecta causa, sed parte non praesente	<i>ibi</i>
18. In criminalibus nullam probationem facit	22
19. De confessione facta in articulo mortis	<i>ibi</i>
20. » facta in testamento	23
21. Confessio sacramentalis deducta in iudicium non attenditur	<i>ibi</i>
22. De confessione Praelati	24
23. » procuratoris	25
24. » antecessoris quoad successores obligandos	<i>ibi</i>
25. <i>De positionibus</i>	26
26. Quid sit positio	27
27. » interpellatio, articulus, interrogatoria	28

TIT. XIX. — *De Probationibus.*

1. Ratio connexionis	29
2. Probatio pluribus usurpationibus sumitur	<i>ibi</i>
3. Definitio probationis iuridicae	30
4. Divisio	31
5. Probationis plurae species	32
6. Effectus	33
7. Species probationis semiplenae	34
8. Effectus	<i>ibi</i>
9. Probatio minus vel plus quam semiplena	35
10. An duae semiplenae constituent plenam?	<i>ibi</i>
11. Forma probationis	36
12. Quando sufficiat semiplena probatio	38
13. Objectum probationis	39
14. Onus probandi regulariter incumbit actori	<i>ibi</i>
15. Quando exceptionaliter incumbat reo	40

	PAG.
16. Propositio negativa, vel est facti, vel juris, vel qualitatis	41
Cui incumbat probare negativam qualitatis	<i>ibi</i>
17. » » » juris	42
18. » » » facti	43
19. In judiciis communibus vel duplicibus, uterque probat .	44
20. De evidentia facti, seu per oculorum inspectionem . .	<i>ibi</i>
21. Fama	45
22. Assertio Pontificis	<i>ibi</i>
23. Petitio aperitionis oris	46

TIT. XX. — *De Testibus et Attestationibus.*

1. Testes quinam?	48
2. Eorumdem divisio	49
3. Testis judicialis	<i>ibi</i>

§. 1. — *De Testium idoneitate.*

4. In testibus requiritur scientia et probitas	50
5. Quinam prohibeantur esse testes ob defectum naturalem .	51
6. » » » vitae turpitudinem .	52
7. » » » affectionem	53
8. Clerici regulariter admittuntur ad testificandum in causa suae Ecclesiae	54
9. Nisi subsit rationabilis causa id recusandi	55

§. 2. — *De Testium numero.*

10. Regulariter requiruntur et sufficiunt duo	56
11. Aliquando sufficit unus	57
12. Quid de testibus singularibus?	59
13. Testes de credulitate et testes de fama	61
14. » auditu	62
15. » contrarii et variantes	63
16. » vacillantes	<i>ibi</i>

§. 3. *De Testium productione.*

17. Quid sit	65
18. Fit regulariter citata parte	66

	PAG.
19. Sed citatur ut videat eos jurare, non ut audiat	67
20. Regulariter non admittitur productio ultra tertiam	<i>ibi</i>
21. Quando iidem testes possint reproduci	69
22. Quomodo procedatur cum testibus subjectis alienae juris- dictioni	<i>ibi</i>
23. Cujus sumptibus testes producantur	70

§. 4. *De Juramento testium.*

24. Necessitas juramenti	<i>ibi</i>
25. Quomodo praestandum	72
26. An et quando remitti possit	<i>ibi</i>

§. 5. *De examine Testium.*

27. Quomodo examinandi testes	73
28. Interrogatoria generalia et specialia	74
29. Necessaria pro validitate examinis.	<i>ibi</i>

§. 6. *De publicatione Attestationum.*

30. Quid sit	75
31. Regulariter requirit partium petitionem	76
32. Regulariter tamen non pertinet ad substantiam processus ordinarii.	77
33. Ejus effectus	<i>ibi</i>
34. Exceptiones contra testes	78
35. » » personas regulariter sunt proponendae ante publicationem attestationum	<i>ibi</i>
36. Sed ordinarie non retardant progressum judicii	79
37. Excipe	<i>ibi</i>

TIT. XXI. — *De Testibus cogendis vel non.*

1. Regulariter cogi possunt	81
2. Quidam tamen non coguntur	82
3. Clericus nequit cogi a laico iudice	84
4. Sed iudex recurat ad episcopum	85
5. Clericus tamen cogi potest a suo iudice ecclesiastico	<i>ibi</i>

6. Juramentum de testimonio non reddendo, non tenet . . . 86
 7. Non omnes qui cogi possunt ad testificandum, cogi valent
 ad personaliter comparandum ibi

TIT. XXII. — *De fide Instrumentorum.*

1. Instrumentum quid? 88
 2. Divisio 89

ART. 1. — *De fide Instrumentorum publicorum.*

3. Necessaria 90
 4. Instrumentum publicum rite confectum facit plenam fidem
 usquedum contrarium probetur 92
 5. Id valet quoad partem dispositivam 93
 6. Regulariter protocollum habet eandem vim ac ipsum instru-
 mentum solemne ibi
 7. Gratiae tamen ac privilegia concessa a S. Sede requirunt
 solemne instrumentum in consueta forma 94
 8. Exemplaria authentica, valent sicut originalia ibi

ART. 2. — *De fide Instrumentorum privatorum.*

9. Definitio 96
 10. Species ibi
 11. Authentica, per se plenam fidem faciunt 97
 12. Non authentica, per se non probant favore scribentis; bene
 vero contra regulariter ibi
 13. Excipe 98
 14. Aliquando probant et favore scribentis 101
 15. Speciatim de *libris rationum* ibi
 16. Litterae missivae 104

ART. 3. — *De productione et amissione Instrumentorum.*

17. Productio quid? 105
 18. Editio quid 106
 19. Regulariter reus non tenetur edere sua instrumenta . . . ibi
 20. Excipe 107
 21. Quando sufficiat edere particulam 108

22. De amissione instrumentorum:	
1. ^o ex casu fortuito	109
23. — 2. ^o ex facto producentis	110
24. — 3. ^o » adversarii	111
25. Praelatus tamen, tutor et curator nequeunt nocere suo admistrato	<i>ibi</i>
26. Allegatio decreti principis de cujus authenticitate iudex dubitat	112

ART. 4. — *De impugnatione Instrumentorum.*

27. Varii modi quibus impugnantur	112
28. An corruat totum instrumentum, ex falsitate alicujus partis	113

TIT. XXIII. — *De Praesumptionibus.*

1. Praesumptio quid?	115
2. Juris et hominis	116
3. » tantum	117
4. » et de jure	<i>ibi</i>
5. Hujus exempla	118
6. Quando admittat exceptionaliter probationem in contrarium	119
7. Praesumptio hominis vehemens, gravis et levis	120
8. Ipsarum vis	121
9. Vis praesumptionis juris et de jure	122
10. De pugna praesumptionum	123
11. Regulae pro ipsarum praevalentia	<i>ibi</i>

TIT. XXIV. — *De Jurejurando.*

1. Ejus sanctitas	125
2. » Definitio	126
3. » requisita	127
4. » divisiones	128

§. 1. *De Juramento promissorio.*

5. Ejus natura	131
6. Obligatio propria religionis ex parte jurantis est personalis	132
7. Ex parte ejus cui juratur, est realis ad successores transiens	133

	PAG.
8. Regulae pro valore juramenti judicando	133
9. De juramento impediēte majus bonum	135
10. Juramentum validum obligat erga Deum, sed non firmat actum jure divino invalidum	136
11. An firmet actus jure humano tantum, nullos	138

§. 2. *De Juramento voluntario.*

12. Ejus conceptus	142
13. » vis	143
14. A quibus deferri possit	<i>ibi</i>
15. Ejus effectus	144

§. 3. *De Juramento judiciali.*

16. Ejus conceptus	146
17. Quis deferre possit	<i>ibi</i>
18. An actor qui nihil probavit?	147
19. Cui deferri possit?	148
20. Ejus effectus	149

§. 4. *De Juramento necessario.*

20. Ejus conceptus	150
21. Defertur a quolibet judice; imo et ab arbitris	<i>ibi</i>
22. An deferendum sit reo potiusquam actori	151
23. In quibus causis deferri valeat	153
24. Quando legitime deferatur	154

§. 5. *De interpretatione Juramenti.*

25. Ex intentione jurantis interpretandum est	155
26. Regulae pro ejus interpretatione in dubio	156
27. In juramento promissorio, nonnullae subintelliguntur con- ditiones	158

TIT. XXV. — *De Exceptionibus.*

1. Differt actio et exceptio	161
2. Exceptio sumitur large et stricte	162

	PAG.
3. Divisio	163
4. Origo	169
5. Quis excipere valeat	<i>ibi</i>
6. De clausola adjecta judici delegato, ut procedat <i>non ob-</i> <i>stantibus exceptionibus in contrarium obiectis</i> . . .	169
7. Reus uti potest pluribus exceptionibus	170
8. Etiam contrariis	171
9. Quando judex debeat attendere exceptiones, etsi a reo non prolatas	173
10. Quo tempore proponendae exceptiones	<i>ibi</i>
11. Speciatim peremptoriae	174
12. Quando proponi possint in gradu appellationis	175
13. An judex praefinire valeat tempus ad proponendas excep- tiones peremptorias disputatur	176
14. Nulla solemnis formula requiritur ad exceptiones proponendas	<i>ibi</i>
15. Exceptiones probandae sunt	177
16. Replicatio et duplicatio	178

TIT. XXVI. — *De Praescriptionibus.*

1. Sumitur late et stricte	179
2. Hujus definitio	180
3. Usucapio	<i>ibi</i>
4. Ipsarum differentiae antiquitas	182
5. Rationes ob quas inducta est praescriptio seu usucapio .	<i>ibi</i>
6. Vim habet praescriptio et in foro interno	183
7. Ejus multiplex divisio	184
8. » requisita	185

§. 1. *Quinam in genere praescribere et adversus quos praescribi possit et valeat.*

9. Quinam valeant usucapere	186
10. » nequeant	187
11. Contra quos nequeat praescribi	188

§. 2. *Quaenam res praescribi possint vel non.*

12. Regula negativa proponitur	189
13. De rebus furtivis	190

14. De fructibus rei furtivae, quos suos facit possessor bonae fidei	191
15. Haereditas vel res communis nequit praescribi ab uno ex cohaeredibus vel sociis	192
16. Neque ea quae prohibentur alienari	<i>ibi</i>
17. » » sunt merae voluntatis	<i>ibi</i>
18. » spiritualia a laicis	193
19. Jura episcopalia a clerico praescribi possunt translativè, non extinctivè	194
20. Nequeunt praescribi fines dioecesium et parochiarum . .	195
21. Neque beneficia absque titulo colorato	<i>ibi</i>

§. 3. *An ad omnem praescriptionem et omni tempore necessaria sit bona fides ad praescribendum.*

22. Bonae fidei definitio	196
23. Jure civili sufficit ab initio	<i>ibi</i>
24. Sed jure canonico necessaria est usque ad completum tempus	197
25. Et mala fides antecessoris nocet successori universali immediato	198
26. Sed non nocet successori mediato	200
27. Bona fides antecessoris prodest successori	<i>ibi</i>
28. Quid in dubio?	201
29. Cum ignorantia juris certi nequit praescribi	202
30. Bene vero, juris controversi	203
31. Bona fides necessaria est et in praescriptione immemoriali	204
32. Quoad praescribendas actiones personales, melior sententia est requiri bonam fidem quando tenemur ad aliquid praestandum; non requiri quando tenemur tantum ad aliquid patiendum	<i>ibi</i>

§. 4. *An et qualis titulus requiratur et sufficiat ad praescriptionem, et quando nullus requiritur.*

33. Necessitas justi tituli in praescriptione ordinaria . . .	207
34. Quid sit justus titulus	208
35. Titulus verus, coloratus, putativus et praesumptus . .	<i>ibi</i>
36. In praescriptione extraordinaria nullus requiritur titulus	210

§. 5. *An et qualis possessio requiratur ad praescribendum.*

	PAG.
37. Possessionis necessitas	210
38. Cum opinione domini	211
39. Non sufficit possessio mere naturalis	<i>ibi</i>
40. Sufficit mere civilis ad continuandam possessionem	212
41. Ad inchoandam videtur requiri mixta	<i>ibi</i>
42. Possessio oportet sit continuata	213
43. Suspensio possessionis	<i>ibi</i>
44. Ejus interruptio	215
45. Naturaliter vel civiliter	<i>ibi</i>

§. 6. *An et quale tempus requiratur ad praescribendum.*

46. Divisio rerum in mobiles et immobiles	216
47. Mobiles (et se moventes) bona fide cum titulo praescribuntur triennio, etiam Ecclesiae vel locorum piorum	217
48. Immobiles privatorum, 10 annis inter praesentes, 20 inter absentes cum titulo	218
49. Sine titulo annis 30.	219
50. Idem tenet pro bonis privatis Clericorum	<i>ibi</i>
Bona Ecclesiarum immobilia, praescribuntur annis 40	220
Et si jus commune praescribenti resistat, requiritur insuper titulus coloratus, vel tempus immemoriale	<i>ibi</i>
51. Contra Ecclesiam romanam requiruntur anni 100	<i>ibi</i>
52. Quando habeatur praescriptio centenaria et immemorialis	221
53. Ex stylo Rotae, centenaria equivalet immemoriali	222
54. Immemorialis habet vim privilegii apostolici	<i>ibi</i>

TIT. XXVII. — *De Sententia et Re judicata.*

1. Res judicata propria et impropria	224
--	-----

CAPUT. I. — *De Conclusionem in causa.*

2. Quid sit	226
3. Expressa vel tacita	<i>ibi</i>
4. Fit pure vel conditionate	227
5. Super tota causa vel aliquo articulo	228

	PAG.
6. Quis concludere valeat?	228
7. Effectus	<i>ibi</i>
8. An necessaria?	229
9. Quid juris si una pars concludat et altera non? . . .	230
10. » » si post conclusionem, novae emergant proba- tiones?	231

CAP. II. — *De Sententia.*

11. Sententia quid?	232
12. Divisio	<i>ibi</i>
13. Discrimen inter definitivam et interlocutoriam . . .	233
14. Solemnitates intrinsecae	235
15. » extrinsecae	241

CAP. III. — *De Re judicata.*

16. Quid res judicata?	246
17. Quando habeatur?	<i>ibi</i>
18. Ejus effectus	247
19. Causae quae nunquam transeunt in rem judicatam . .	248
20. Regulariter res judicata neque juvat neque nocet eis qui judicio non interfuerunt	249
21. Excipe	250

De Expensis.

22. Pars succumbens regulariter in expensas damnanda est .	251
Excipe apud nonnulla tribunalia si justa adfuit causa liti- gandi	252

De executione Sententiae.

23. In actionibus reatibus expectandum est decendum . .	<i>ibi</i>
24. » personalibus quadrimestre	253
25. Quomodo judex ordinarius exequatur sententiam suam .	254
26. » » delegatus	<i>ibi</i>

TIT. XXVIII.

De Appellationibus, Recusationibus et Relationibus.

	PAG.
1. Remedium praecipuum contra iniquam sententiam est ap- pellatio	256
2. Ejus etymologia et definitio	257
3. » divisio	<i>ibi</i>
4. Appellationis concedendae motiva	258
5. An sit juris naturae	<i>ibi</i>
6. Quinam valeant appellare?	259
7. Quinam nequeant appellare?	260
8. A quibus iudicibus liceat appellare	<i>ibi</i>
9. A Papa nequit appellari	261
10. Neque a Concilio Generali	263
Sed a SS. Congregationibus impetratur beneficium novae audientiae	<i>ibi</i>
11. Coram quo iudice appellari debeat?	264
12. Quid si a pluribus iudicibus prolata sententia?	265
13. Quid juris si quis metu gravi impediatur ab appel- lando?	<i>ibi</i>
14. Ad quem iudicem fiat appellatio?	266
15. Gradatio ordinaria	267
16. Appellatio immediata ad Papam	268
17. A quibus gravaminibus liceat appellare	269
18. Appellatio facienda intra decem dies	270
19. Sententiae ex informata conscientia non admittunt appel- lationem, sed tantum recursum	<i>ibi</i>
20. An et quando appellari possit a futuris gravaminibus	271
21. Causae in quibus non conceditur appellatio saltem in su- spensivo	272
22. Dispositio tridentina	274
23. De iudice delegato cui commissum est iudicare <i>appella-</i> <i>tione remota</i>	275
24. Non datur appellatio in causis notoriis	280
25. Neque in causis minoris momenti	<i>ibi</i>
26. Neque in causis correctionis	281
Neque censurarum si latae sint ante appellationem	282
27. Secus si postea	<i>ibi</i>
Neque datur appellatio in causa electionis	283

De forma Appellationis.

	PAG.
28. Fit incontinenti vel ex intervallo	284
29. Quae in appellatione a definitiva omitti possint vel non .	<i>ibi</i>
30. Appellatio ab interlocutoria	285
31. » semper facienda in forma specifica	287
32. Saltem relate ad causam determinatam	288

De Fatalibus.

33. Tempus utile ad appellandum est decendium	289
34. Quando fieri possit et postea	291
35. Quando incipiat decurrere decendium.	292
36. <i>De fatalibus ad petendos apostolos</i>	293
37. Quinque ipsorum species	<i>ibi</i>
38. Dimissorii	<i>ibi</i>
39. Reverentiales	294
40. Refutatorii	<i>ibi</i>
41. Conventionales	<i>ibi</i>
42. Testimoniales	<i>ibi</i>
43. Tempus utile ad eos petendos	295
44. Coarctari valet a iudice, sed non prorogari	<i>ibi</i>
45. <i>Fatalia praesentandi apostolos</i>	296
46. » <i>prosequendae seu finiendae appellationis</i>	<i>ibi</i>
47. Jus hodiernum	297

De effectibus Appellationum.

48. Effectus devolutivus	299
49. » suspensivus quoad sententiam definitivam	300
50. » » » interlocutoriam	301
51. An in toto suspendatur jurisdictio iudicis a quo, quando adhuc causa terminari posset non obstante suspensione articuli incidentalis super quo appellatum est?	<i>ibi</i>
52. Causae in quibus non datur effectus suspensivus	303
53. Etsi jurisdictio iudicis a quo appellatum est, non suspen- datur quoad alias causas, tamen merito haberi poterit ut suspectus	307

APPENDIX. — *Decretum S. C. Episcoporum 16. oct. an. 1600.*

PAG.

54. *Magis notabilia :*

- Num.º 2.º Limitatur potestas Nuntiorum et etiam Legatorum a latere, quoad appellationes suscipiendas. . 310
 Num.º 3.º Statuitur non esse suscipiendas appellationes a sententiis interlocutoriis quae vim definitivae non habeant nec inferant gravamen irreparabile *ibi*

55. *Decreta S. C. Concilii 15. maji 1700.* 314

Summa Const. Bened. XIV. Ad militantis, 30. mart. 1742.

56. Indicantur multae causae non admittentes appellationem in suspensivo 316
 Citantur aliae Const. Bened. XIV. circa appellationes:
 1.º *Dei miseratione* pro causis matrimonialibus . . 325
 2.º *Cum illud* quoad iudicium ordinarii relate ad praeficiendos parochialibus Ecclesiis . . . *ibi*
 3.º *Redditae nobis* circa praesentatos iisdem Ecclesiis a patronis *ibi*
 4.º *Si data* circa professionem religiosam *ibi*

De Recusationibus et Relationibus.

57. Recusatio quid? 326
 58. Proponenda scripto *ibi*
 59. Causae recusandi iudicem 327
 60. Cognoscuntur ab arbitris 328
 61. Effectus recusationis est suspensivus *ibi*

De Relationibus.

62. Quid sit relatio 329
 63. Requisita *ibi*
 64. Effectus 330

TIT. XXIX. — *De Clericis peregrinantibus.*

	PAG.
1. Quis peregrinans	331
2. Quando peregrinatio habeat effectum appellationis . . .	332
3. Poenae in molestantes romipetas	333

TIT. XXX. — *De Confirmatione utili vel inutili.*

1. Confirmatio quid	334
2. In forma communi	335
3. » speciali	336
4. In dubio censetur in forma communi	<i>ibi</i>
5. Casus in quibus confirmatio quamvis in forma speciali, nihil operatur	337
6. Quam vim habeat innovatio privilegiorum	338
7. Inferior nequit de jure cognoscere de confirmatione facta a superiore nisi habeat speciale mandatum, vel certa fuerit obreptio	339
8. Quoad hoc tamen hodie semper petenda <i>aperitio oris</i> . .	340

Quoad materiam judicialem videnda est Instructio S. C. EE. et RR. pro ecclesiasticis Curiis quoad modum oeconomice procedendi in causis disciplinaribus et criminalibus Clericorum die 11 junii 1880. Refertur in Actis S. Sedis in compendium redactis, vol. XIII fasc. VII et ejus commentarium habetur in iisdem actis vol. XV, appendice 5. pag. 375. Refertur quoque italice in appendice hujus operis tomo 4. pag. 389. — Ejus autem versionem latinam habes infra in fine hujus voluminis.

Numero 37. huius instructionis citatur Decretum *Ad militantis*, 30 mart. 1742. cujus summarium habes supra pag. 316. — Item citantur litterae S. C. EE. et RR. die 1. augusti 1851, quas in iisdem actis S. Sedis invenies volum. XV. pag. 547.

Vide quoque aliud Decretum S. C. EE. et RR. die 26. martii 1886. pro causis agendis coram eadem S. C., Actorum S. Sedis vol. XIX. pag. 296.

LIB. III. DECRETALIUM

TOMI II. PARS I.

TIT. I. — *De vita et honestate Clericorum.*

	PAG.
1. Sub nomine Clericorum, veniunt etiam religiosi et eremita tae qui habitum de manu Praelati susceperunt ejusque mandato deputati sunt servitio alicujus Ecclesiae vel Oratorii	7
2. Honestas interna et externa	8
3. Sublimitas status clericalis et efficacia sacri ministerii exi- gunt vitam magis excellentem	9
4. — I. Probitas vitae importat:	
a) caste et caute vivere	10
b) abstinere a crapula	11
c) et ab avaritia	ibi
5. — II. Praescribitur habitus clericalis	12
6. Vestem talarem exigere potest episcopus	15
7. Comam et barbam Clerici non nutrant	ibi
Prohibetur coma adscititia	16
» annuli delatio in missa, nisi ex privilegio . . .	ibi
» et armorum gestatio	ibi
8. — III. Praescribitur abstinencia a negotiatione . . .	17
» » a militia — adsistentia et cooperatione spectaculis sanguinis . . .	ibi
Prohibetur officium carnificis vel lanionis . . .	18
» exercitium artium vilium	ibi
Sicut in Ecclesia prohibentur ludi theatrales et musica lasciva	ibi

TIT. II. — *De cohabitatione Clericorum et Mulierum.*

1. Prohibetur cohabitatio cum mulieribus suspectis . . .	21
2. Concubinarij lato sensu dicuntur et qui frequentant mu- lieres suspectas	22

Poenae Concilii Tridentini	24
3. Simplex fornicatio non facit concubinarium, cum desit habitus	26
4. Olim concubinarum celebrantes erant vitandi	27

TIT. III. — *De Clericis conjugatis.*

1. Clerici minores valide et licite nubunt, sed privantur beneficiis, expectativis et etiam pensionibus, nisi datis ex ministerio mere temporali.	29
2. Beneficia amittunt ipso jure	
3. Uxorati amittunt privilegia clericalia, excepto privilegio canonis et fori, si debitas servant conditiones	32
4. » non admittuntur in Ecclesia latina ad ordines nisi separentur ab uxore de ejus consensu	<i>ibi</i>
E contra in Ecclesia graeca	32
Clerici majores contrahentes in Ecclesia latina, invalide agunt et excommunicantur etsi tantum civiliter contraxerint	34
Et si consument, fiunt irregulares	
Idem est de italo-graecis	36
5. Non tamen amittunt privilegia clericalia nisi ex dispensatione transeant ad statum laicum	37

TIT. IV.

De Clericis non residentibus in Ecclesia vel Praebenda.

1. Residentia formalis et materialis, vera et ficta	38
2. Olim omnia beneficia erant residentialia	39
3. Quo jure inducta sit	<i>ibi</i>
4. Qui valeant contra residentiam praescribere	40
5. <i>De residentia episcoporum in specie</i>	42
6. Promotis ad Episcopatum conceditur mensis	45
7. Episcopo conceditur absentia duorum vel trium mensium cum multis limitationibus	47
8. Poenae in episcopos non residentes	48
9. Cardinales episcopi	51
10. <i>Residentia parochorum</i>	55
11. Causae excusantes	60
12. Modi quibus proceditur contra parochos non residentes	62

	PAG.
13. <i>Residentia Canonorum</i>	65
14. Tempus servitii canonicalis	67
15. Regulariter canonici tenentur inservire per se	69
16. Distributiones	70
Punctaturae	75
17. Qui absentes lucrentur distributiones	76
Jubilati	77
18. Poenae in canonicos non residentes; jus tridentinum	80
19. Jus decretalium adhuc vigens cumulative cum jure tridentino	83

TIT. V. — *De Praebendis et Dignitatibus.*

1. Ecclesia habet jus proprium possidendi bona temporalia	85
2. Non ex concessione status	88
3. Neque subordinate ad statum	89
4. Imo Ecclesia praevallet statui ratione finis	91
5. Et habet quoque jus independens se suaque administrandi	96
6. Neque ex hoc inducitur status in statu	97
7. Olim Episcopus ministrabat temporalia Ecclesiae per diaconos	98
Vita communis aliquandiu vixit inter Clericos	99
Deinde bona divisa	100
8. Fabricerii	100
9. Neotherici volunt administrationem bonorum Ecclesiae tradere laicis	102
10. Sed proprietas est Dei, administratio Ecclesiae	104
11. Imo Ecclesia valet acquirere et jurisdictionem temporalem	105
12. Hinc ortum dominium civile S. Sedis	106
13. Quod fuit legitimum, et censuris ecclesiasticis munitum	108
14. Et damnata est opportunitas illud abolendi	111
15. — a) Non est incompatible cum officio pontificali	112
b) Etsi eo caruerit primis saeculis, est tamen Ecclesiae relative necessarium	115
c) Etiam in statu publicarum libertatum	116
d) Respondetur objectis a P. Curci	118
e) Et collisioni cum jure italae gentis	124
16. <i>Beneficium</i> quid?	125
17. Enucleatur ejus definitio	127
Ecclesiae non numeratae, seu receptitiae	129

	PAG.
Adsignationes factae a guberniis loco bonorum direpto- rum, habent rationem veri beneficii	132
Pium legatum	134
18. Canonica	135
Vicaria	<i>ibi</i>
Capellania	136
Commenda	<i>ibi</i>
Praestimonium	138
Pensio	139
19. <i>Divisiones beneficii</i> :	
Saeculare — regulare	<i>ibi</i>
Simplex — duplex	140
Majus — minus	141
Electivum, collativum, patronatum	<i>ibi</i>
Manuale — perpetuum	142
Patrimoniale — non patrimoniale	<i>ibi</i>
Compatibile — incompatible	<i>ibi</i>
20. <i>Modi acquirendi beneficia</i> :	143
I. Collatio. Primus collator est Papa, qui confert quatuor <i>modis</i> :	
1.º Praeveniendo; expectativae	144
II. — 2.º Concurrento	146
3.º Reservando	<i>ibi</i>
4.º Afficiendo	148
21. Episcopus est collator post Papam	149
Legatus a latere	<i>ibi</i>
Cardinales in suis titulis	<i>ibi</i>
Capitulum	149
Conditiones collationis	152
22. <i>Forma concursus</i> in beneficiis curatis	<i>ibi</i>
Constitutio, <i>Cum illud</i> , Benedicti XIV	154
Encyclica Clementis XI, <i>Quo parochiales</i>	158
Prosequitur Const. <i>Cum illud</i>	164
Examinatores synodales	176
Beneficia curata juris patronatus ecclesiastici	178
» » laicalis	179
» » mixti	<i>ibi</i>
Concursus generalis	180
Provinciae pendentes a S. C. de Propaganda Fide	<i>ibi</i>
Gallia; parochi deservientes	181

	PAG.
23. <i>Pluralitas beneficiorum</i> vetita	182
<i>Poenae</i>	185
24. <i>Exceptio</i> circa sublimes ac litteratas personas	187
<i>Causae dispensandi</i>	188
25. <i>Unio beneficiorum</i>	189
» perpetua :	
1. ^o <i>Per extinctionem</i>	<i>ibi</i>
2. ^o <i>Per subjectionem</i>	190
3. ^o <i>Aeque principaliter</i>	191
26. <i>Quis uniat</i>	192
<i>Uniones vetitae</i>	193
<i>Causae uniendi</i>	195
<i>Solemnitas</i>	<i>ibi</i>
27. <i>Divisio beneficiorum</i>	196
<i>Ob populi numerositatem parochus cogitur adsumere co-</i> <i>adiutores in eadem Ecclesia</i>	197
<i>Aliquando ponuntur in Ecclesia succursali</i>	200
28. <i>Ex locorum distantia et difficultate erigitur nova parochia</i>	201
<i>Et aliquando etiam ob populi numerositatem</i>	<i>ibi</i>
<i>Congrua novae parochiae</i>	203
<i>Ecclesia matrix et filialis</i>	204
<i>Dismembratio</i>	205
<i>Suppressio</i>	207

TIT. VI. — *De Clerico aegrotante vel debilitato.*

1. <i>Aegrotus-aegrotans</i>	209
<i>Capellanus aegrotus</i>	210
2. <i>Quando detur coadiutor</i>	213
3. <i>Jura et onera coadiutoris</i>	214

TIT. VII. — *De Institutionibus.*

1. <i>Institutio late sumpta et stricte sumpta, idest libera et</i> <i>necessaria</i>	216
3. <i>Necessaria est triplex:</i>	
1. ^o <i>Tituli collativa; a quibus detur</i>	<i>ibi</i>
3. <i>Quinam institui possint</i>	218
<i>Quot religiosi suscipiendi in monasteriis</i>	220
<i>Quot Moniales</i>	221

	PAG.
Quinam modus servandus in institutione	221
4. — 2. ^o Institutio auctorizabilis	222
5. — 3. ^o » realis	223
Effectus possessionis	224

TIT. VIII.

De concessione Praebendae et Ecclesiae non vacantis.

1. Vacatio quotuplex	227
2. Beneficia nequeunt conferri antequam vacent	228
3. Canonici supra-numerarii	230
» honorarii	232
4. Tempus collationis, remissive ad tit. de supplenda negli- gentia Praelatorum	225

TIT. IX. — *Ne Sede vacante aliquid innovetur.*

1. Est rubrica praeceptiva	236
2. Innovationes prohibitae	237

TIT. X.

De iis quae fiunt a Praelatis sine consensu Capituli.

Origo Capitulorum cathedralium	279
Consensus et Consilium	240

TIT. XI. — *De iis quae fiunt a majori parte Capituli.*

1. Capitula cathedralia et collegialia, insignia vel non	242
2. Canonici sunt de Capitulo de jure; quando et ceteri au- diendi	244
3. Regimen Ecclesiae spectat ad Capitulum cumulative cum Episcopo	245
Jus optionis	ibi
Tres ordines Canonicorum	246
4. Quomodo Capitulum procedat capitulariter	ibi
5. Quando habeatur major pars	247
6. Quando singuli consentire debent	248

TIT. XII.

Ut Beneficia ecclesiastica sine diminutione conferantur.

	PAG.
1. Rubrica est praeceptiva	250
2. Tridentinum prohibet detrahere aut addere oneribus fundationis, cum exceptione necessitatis Ecclesiae	251
3. Prohibentur solutiones quae fiant in provisione beneficiorum nisi in pios usus convertantur	251
<i>De Annatis</i>	252
4. Reservatio fructuum prohibita	254
<i>Pensio</i>	255
5. In quibus beneficiis nequeat imponi	257
6. Pensiones sunt liberae ab oneribus et taxis	258
Exceptio recens pro Italia	260
7. Quinam sint capaces pensionum	264
Onera pensionati	<i>ibi</i>
Quomodo cesset pensio	265
Translatio pensionum	266
Nequit pensio vendi aut redimi	267

TIT. XIII. — *De rebus Ecclesiae alienandis vel non.*

1. Divisio rerum	269
2. Quid veniet nomine Ecclesiae et quid nomine alienationis	271
3. Res mobiles quae servando non servantur, debent vendi	273
Ceterae ex justa causa et solemnitate servata	274
Investimentum quando habeatur	276
4. Poenae in contrafacientes	279
5. Exceptiones, seu quando non requiratur beneplacitum apostolicum	281
Renovatio Emphytheusis	284
6. Locationes ad longum tempus	285
Anticipatae solutiones	287
7. Usurpatio bonorum Ecclesiae	290
8. Sanationes datae pro concordata	295
» per S. Poenitentiarium	295

TIT. XIV. — *De Precariis.*

	PAG.
1. Precarium	302
2. Precariae	303

TIT. XV. — *De Commodato.*

1. Definitio	305
2. Praestatio casus fortuiti	306

TIT. XVI. — *De Deposito.*

1. Definitio	308
2. Restitutio depositi	310
3. De deposito apud Ecclesiam vel Monasterium	311

TIT. XVII. — *De Emptione et Venditione.*

1. Definitio	313
2. De evictione et censu reservativo	315
3. De censu constitutivo	316
4. Pactum legis commissoriae	324
5. Actio redhibitoria	327
Laesio enormis	<i>ibi</i>
» enormissima et levis	328

TIT. XVIII. — *De Locato et conducto.*

1. Definitio	330
2. Emphiteusis	332
3. Retractum	333
Laudemium	334
4. Legislatio italica	<i>ibi</i>

TIT. XIX. — *De rerum Permutatione.*

1. Definitio	337
2. Speciatim quoad beneficia	339
3. An pecunia possit inaequalitas beneficiorum suppleri?	341

TIT. XX. — *De Feudis.*

	PAG.
1. Titulus est nunc mere historicus	344
2. Definitio feudi	345
3. Investiturae	ibi

TIT. XXI. — *De Pignoribus et aliis cautionibus.*

1. Cautio simplex et juratoria	349
2. Pignoratitia; hypotheca	350
3. Quae bona ecclesiastica et quomodo dari valeant in pignus	353
Pactum antichresis	354
4. » legis commissoriae	355

TIT. XXII. — *De Fidejussionibus.*

1. Definitio	357
2. Clerici prohibentur indulgere fidejussionibus	358
3. Effectus fidejussionis	359
4. Actiones fidejussoris	360

TIT. XXIII. — *De Solutionibus.*

1. Definitio	362
2. Cessio bonorum	363
3. Solutio indebiti	365

TIT. XXIV. — *De Donationibus.*

1. Definitio	371
2. An administratores bonorum Ecclesiae valeant donare	373
3. Donationis revocatio	375

TIT. XXV. — *De peculio Clericorum.*

1. Bona patrimonialia — industrialia — parsimonialia et be- neficialia	377
2. An Clericus habeat dominium talium bonorum	378
3. » » liberum usum	380

TIT. XXV. — *De Testamentis et ultimis voluntatibus.*

	PAG.
1. Testamentum solemne et privilegiatum	382
2. Caput X. derogavit juri communi in Statu pontificio in materia profana	383
3. Testamenta ad causas pias	385
4. Quinam jure canonico prohibeantur testare	387
Camera spoliorum	389
Suppellectilia sacra	390
5. Religiosi non condunt testamentum, absque indulto	392
6. Passiva factio testamenti	397
7. Quarta canonica de legatis piis	400
8. Executio testamenti	402

TIT. XXVII. — *De Successionibus ab intestato.*

1. Quando habeatur	404
2. Quis succedat Clericis	405
3. Olim etiam laicis alicubi praescribebantur legata ad causas pias	<i>ibi</i>
4. Spolia decedentium in hospitalibus	406

TOMI II. PARS II.

Epistola Summi Pontificis LEONIS XIII. ad auctorem. 5

TIT. XXVIII. — *De Sepulturis.*

1. Sepultura communis est juris gentium; sacra ad Ecclesiam exclusive pertinet	7
2. Ut sepulcrum fiat locus sacer, ab episcopo deputandus est Olim in Ecclesiis non sepeliebatur	<i>ibi</i>
3. Sepultura electa: quibus competat	11
4. Funus agere cui spectet?	12
Emolumenta funeris	13
Portio canonica	14

	PAG.
5. In funere excludenda sunt insignia sectarum damnatarum	16
Oratio panegyrica	17
Funus pauperum	<i>ibi</i>
Oblationes in reliquis funeribus dandae	<i>ibi</i>
Sepulturae emptio	18
6. Corporum concisio vetita	19
Crematio	21
7-8. Jus sepulturae sacrae; quinam excludantur	25
9. Poenae in admittentes indebite	33

TIT. XXIX. — *De Parochis et alienis parochianis.*

1. Origo	36
2. Definitio parochiae	37
3. Erectio parochiarum	38
4. Potestas parochi	41
5. Jura parochialia	44
6. Speciatim de missa pro populo	52
7. De eodem onere quoad Orientales	58

TIT. XXX. — *De Decimis, Primitiis et Oblationibus.*

1. Decimarum definitio	60
» divisio	61
2. Quo jure debitae sint	62
3. Quibus solvantur	63
4. Quis solvat	64
Judicium possessorium est utriusque fori	67
Vide de hac materia recentiores litteras S. Poenitentiariae an. 1887.	
5. Primitiae	69
Oblationes	<i>ibi</i>

TIT. XXXI.

De Regularibus et transeuntibus ad Religionem.

1. Consilia evangelica	72
2. Adumbratio historica professionis consiliorum evangeli- corum	74
3. Solemnitas votorum	76

	PAG
4. Quid importet?	76
5. Approbatio novae religionis est causa major	80
6. Congregationes	83
Monasteria duplicia prohibita.	87
7. Divisio religionum	89
Injustitia legum suppressionis civilis	91
8. De ingressu in religionem	95
Novitiatus	<i>ibi</i>
Aetas	99
9. Libertas professionis.	100
Renuntiatio bonorum est nulla, nisi servatis servandis	102
10. Professio.	104
11. Solemnis vel simplex	107
Solemni praemittuntur vota simplicia pro viris	<i>ibi</i>
12. Effectus professionis utriusque	110
13. Professio invalida	114
14. De transitu ab una ad aliam religionem	116
15. Ejecti	120
16. Fugitivi	125

TIT. XXXII. — *De Conversione Conjugatorum.*

1. — I. Conversio ad statum religiosum	127
2. — 1. ^o Non consummato matrimonio professio so-	
lemnis dirimit	<i>ibi</i>
3. Quo jure	129
De uxore profiteri nolente oppressa a viro	130
4. — 2. ^o Consummato matrimonio	132
5. In casu adulterii	134
6. — II. Conversio ad ordines sacros	135

TIT. XXXIII. — *De Conversione infidelium.*

1. Nemo cogendus; antiquus catechumenatus	137
2. Filii baptizatorum possunt ab Ecclesia baptizari	139
3. Habentes usum rationis possunt petere baptismum, invitatis	
parentibus	141

TIT. XXXIV. — *De Voto et Voti redemptione.*

	PAG.
1. Definitio	143
Divisio	144
2. Quis vovere possit	146
3. Redemptio votorum	149
4. Dispensatio	152
5. Facultates S. Poenitentiariae	154

TIT. XXXV.

De statu Monachorum et Clericorum regularium

1. Necessaria ad statum regularem	156
2. De observantia paupertatis	157
3. Vita communis	162
4. Difficultates ex lege civili et quomodo eis occurratur	167
Responsionibus S. P. in textu allatis addenda authentica explicatio art. XVII ab eodem S. P. Apostolica, data sub die 10. maji 1880.	
5. Indultum saecularizationis	183
6. Observantia castitatis	184
7. Lex clausurae monialium	186
8. » virorum	191

TIT. XXXVI.

De religiosis domibus ut Episcopo sint subjectae.

1. Domus religiosae quae stricte et quae late sumptae	194
2. Sunt Episcopo subjectae, nisi exemptae sint ex privilegio	195
Jus stauropegii	<i>ibi</i>
3. Saepe Episcopi procedunt ut delegati S. Sedis	197
Requisita pro exemptione	<i>ibi</i>
4. Congregationes non sunt exemptae vi juris, sed aliquando vi privilegii specialis	200
5. Aedificatio novi monasterii	204
6. De domibus hospitalibus	205

TIT. XXXVII.*De Capellis Monachorum aliorumque Religiosorum.*

	P <small>AG.</small>
1. Quid Capella in titulo?	208
2. Unio Capellae cum Monasterio, quoad temporalia tantum	209
3. Etiam quoad spiritualia	<i>ibi</i>
4. Plenissimo jure	210

TIT. XXXVIII. — *De Jure patronatus.*

1. Definitio	212
2. Origo	213
3. Divisio	214
4. Acquisitio; modi originarii	218
5. Modi derivati	220
6. Personae capaces acquirendi jus patronatus	225
7. Jura patroni	229
8. Onera	232
9. Advocatia	235
Lex italica	236
Dispositiones S. Poenitentiariae	237
10. De praesentatione	243
Discordia patronorum	247
Lis	248
Modus praesentandi	250
11. De probatione juris patronatus	252
Amissio	255

TIT. XXXIX.*De Censibus, Exactionibus et Procurationibus.*

1. Census	259
2. Cathedriticum	261
3. Subsidium charitativum	263
Denarius S. Petri	264
4. Procuratio	267
Visitatio	269
5. Novae taxae	270

TIT. XL. — *De Consecratione Ecclesiae et Altaris.*

	PAG.
1. Ecclesia — altare	272
2. Consecratio Ecclesiae et benedictio	273
3. Presbyter ab Episcopo delegari potest tantum pro benedictione	277
Servanda in consecratione	279
Execratio	281
Pollutio	282
Reconciliatio	285
4. Altarium consecratio	286
Altare portatile	<i>ibi</i>
Execratio	287

TIT. XLI.

De celebratione Missarum, Sacramento Eucharistiae et divinis Officiis.

1. Cura ponenda in cultu divino	291
2. Obligatio celebrandi	292
Facultas binandi	295
3. Hora celebrationis	298
Locus	<i>ibi</i>
Privilegium altaris portatilis	<i>ibi</i>
Oratorium publicum	300
4. De Missarum applicatione	301
5. Eleemosyna	303
6. Diminutio eleemosynae	304
7. Bibliopolae et alii mercatores	308
8. Horae canonicae	311
9. Librorum liturgicorum reformatio	315
10. Ritus gallicani	317

TIT. XLII. — *De Baptismo et ejus effectu.*

1. Baptismus triplex	322
2. Modus triplex	<i>ibi</i>
3. Ubi conferendus	323
4. Nequit iterari, valide collatus	324
5. De infusione habitus virtutum	326

TIT. XLIII. — *De Presbytero non baptizato.*

	PAG.
1. Baptisma janua Sacramentorum	328
2. De valore actuum presbyteri non baptizati	329

TIT. XLIV.

De custodia Eucharistiae Chrismatis et aliorum Sacramentorum.

1. Conservatio Eucharistiae ubi liceat	330
2. Claves tabernaculi a quo asservandae	332
Oleum lampadarum et chrisma	334
3. Expositio Eucharistiae	335

TIT. XLV. — *De Reliquiis et veneratione Sanctorum.*

1. Decretum Tridentini	337
2. Cultus privatus et publicus — Canonizatio — Beatificatio	338
3. De Reliquiis	341
Imagines	345

TIT. XLVI. — *De observatione Jejuniorum.*

1. Lex jejunii	351
2. Lex abstinentiae	354
3. Rescripta S. Poenitentiariae A.	355
4. Indultum	357
5. Promiscuitas carnum et piscium	358
6. De condimentis	362

TIT. XLVII. — *De Purificatione post partum.*

Non est praeceptiva	365
-------------------------------	-----

TIT. XLVIII. — *De Ecclesiis aedificandis et reparandis.*

1. Edificatio	367
2. Dos	368
3. Reparatio	370
4. Speciatim qui teneantur reparare Ecclesias parochiales	372

TIT. XLIX.

*De Immunitate Ecclesiarum Coemeterii,
et rerum ad eas pertinentium.*

	PAG.
1. Definitio et divisio immunitatis	376
2. Origo juridica	377
3. Immunitas personalis	381
Realis	382
Localis — asylus	<i>ibi</i>
4. Rationabilitas talium privilegiorum	383
Immunitatum abolitio et violatio	384
Censurae	385
5. Indulta S. Poenitentiariae	387

TIT. L.

Ne Clerici vel Monachi saecularibus negotiis se immisceant.

1. Regula haec est apostolica	391
2. Plura prohibet	392

FINIS LIBRI TERTII.

LIB. IV. DECRETALIUM.

TOMUS III.

TIT. I. — *De Sponsalibus et Matrimonio.*

1. Sponsalia de praesenti et de futuro; horum definitio . .	5
2. Evolvitur	6
3. Divisio	8
4. Arrhae	10
Poenae	11

	PAG.
5. Obligatio sponsalium	12
6. Dissolutio	14
7. Quando liceat alterutri sponso resilire propria auctoritate	19
8. <i>De matrimonio</i> . Definitio et divisio	20
9. Matrimonium christianorum quoad suam essentiam, subjicitur exclusive Ecclesiae	24
10-11. Dissolvuntur sophismata regalistarum	28
12. In statu quoque mixtae religionis, lex civilis nequit de matrimonio christianorum disponere	35
13. Hinc matrimonium civile est concubinatus legalis	36
Instructio S. Poenitentiariae parochis Italiae	38
14. Lex tamen civilis disponit de effectibus temporalibus separabilibus ab essentia matrimonii	43
15. Impedimenta matrimonii	47
Etiam impedientia statuuntur tantum a Summo Pontifice, per modum legis	48
Nunc servanda uniformitas, ideoque consuetudo procedere nequit	49
16. Subjectum impedimentorum	50
17. Enumerantur impedimenta dirimentia	53
18. <i>De impedimento erroris</i>	54
19. <i>Vis et metus</i>	55
20. <i>Raptus</i>	57
21. Disparitas cultus perfecta	65
» » imperfecta est impedimentum tantum impediens	67
22. In eo dispensat tantum summus Pontifex	68
23. Matrimonia mixta	72
Quando baptisma est dubium	<i>ibi</i>

TIT. II. — *De Desponsatione impuberum.*

1. Aetas necessaria ad valide sponsalia ineunda	76
2. Differentiae inter sponsalia puberum et impuberum	77
3. Quando impuberibus non liceat resilire	79
4. » malitia suppleat aetatem	80
5. Impedimentum aetatis est ex jure ecclesiastico	81
6. Sponsalia de praesenti inter impuberes regulariter aequivalent sponsalibus de futuro	83

TIT. III. — *De clandestina Desponsatione.*

	PAG.
1. Benedictio Sacerdotis necessaria ad matrimonii honestatem	85
Banna	86
2. Decretum Tridentinum de bannis	87
3. Facultas episcopi dispensandi quoad denunciationes	88
4. Decretum Trid. de nullitate matrimonii clandestini	90
Quis sit parochus proprius	91
5. De quasi domicilio ad effectum contrahendi	95
6. Matrimonia conscientiae	100
7. Promulgatio specialissima Decreti Tridentini	101
8. De matrimoniis clandestinis haereticorum ubi Trid. est publicatum	103

TIT. IV. — *De Sponsa duorum.*

1. Tres casus	112
2. Sponsalia anteriora praevalent posterioribus	<i>ibi</i>
3. Sponsalia anteriora non praevalent matrimonio posteriori, nisi locum dederint impedimento publicae honestatis	113
4. Matrimonium anterius praevalet posteriori	114
Polygamia quo jure prohibita	116
5. Etsi secundum matrimonium fuerit consummatum, et primum non, tamen adhuc praevalet primum	118
6. De polygamia judicat S. Officium	122
7. <i>Impedimentum publicae honestatis ex sponsalibus</i>	123
8. » » » matrimonio rato	125
9. Non oritur ex matrimonio civili	128
Quomodo parendum sit legi civili	132
» officialis civilis adsistere possit	133
10. Sanatio in radice concessa matrimonio civili	134
11. Alii effectus matrimonii civilis	137

TIT. V.

De Conditionibus appositis in desponsatione et in aliis contractibus.

1. Definitio conditionis	140
2. Conditio multiplex	142
Modus — causa — demonstratio	143

	PAG.
3. De conditione honesta et possibili	143
4. De inhonesta et impossibili	145
5. De conditione contra substantiam matrimonii	149
De matrimonio B. M. V.	151
6. Conditiones contra bonum prolis, sunt contra substantiam matrimonii	153
7. Demonstratio — causa	155
Modus	156
Dies	ibi

TIT. VI.

Qui Clerici vel Voventes, matrimonium contrahere possunt.

1-2. <i>Ordo sacer</i> est impedimentum dirimens	158
3. Idem jus videtur asserendum nunc et pro fidelibus orien- taliu rituum	164
4. Est autem indubitatum pro italo-graecis, etiam subdiaconis	174
5. <i>Votum solemne</i> est pariter impedimentum dirimens.	175
6. Quo tempore inductum	177
Votum simplex invalidat tantum sponsalia subsequencia .	178

TIT. VII.

De eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium.

1. Agitur de impedimento criminis:	180
2. — I. De adulterio cum promissione futuri matrimonii vel cum matrimonii attentatione	181
3. — II. Conjugicidium tantum	184
4. — III. » et adulterium simul	185
5. Hoc impedimentum probabilius incurritur et ab ignorantibus etiam in foro interno; in foro externo ignorantia juris nequit allegari	187
6. Si utrumque crimen habeat suas condiciones, duplex est impedimentum	190
Dispensatio	ibi

TIT. VIII. — *De Coniugio leprosorum.*

1. Agitur et de quolibet alio morbo insanabili	193
2. Morbus huiusmodi superveniens, dat causam resolutioni sponsalium sed non matrimonii	194
3. Matrimonium tamen mere ratum posset dissolvi a Papa .	195

TIT. IX. *De Coniugio servorum.*

	PAG.
1. Servitus quid?	199
2-3. Matrimonium servorum	200

TIT. X. — *De Natis ex libero ventre.*

Partus sequitur matrem	202
----------------------------------	-----

TIT. XI. — *De Cognatione spirituali.*

1. Definitio	203
2. Limitatio tridentina	207
3. Conditiones ad impedimentum gignendum pro patrino et matrina	208
4. De parentibus propriam probem baptizantibus	212
5. Impedimentum locum habet et in sacramento privatim ad- ministrato	213
6. Quinam prohibeantur esse patrini	214
7. Dispensat tantum Papa	215

TIT. XII. — *De Cognatione legali.*

1. Definitio	217
2. Tenet et in moderna adoptione	219
3. Idque tenet praxis S. Poenitentiariae	221

TIT. XIII.

De eo qui cognovit consanguineam uxoris suae vel sponsae.

1. Agit de impedimento affinitatis ex copula fornicaria	225
2. Dirimit usque ad 2. ^m gradum inclusive	<i>ibi</i>
3. Si copula cum consanguinea uxoris habeatur matrimonio jam constante, amittitur jus petendi	228
4. Impedimentum non oritur ex incestu cum propria consan- guinea	231
Copula habita in matrimonio civili videtur dirimere usque ad 4. ^m gradum	<i>ibi</i>

TIT. XIV. — *De Consanguinitate et Affinitate.*

	PAG.
1. Consanguinitas — linea — gradus	233
2. Jus naturae et jus positivo-divinum	236
3. » ecclesiasticum	240
4. Affinitas	247
Antiqua disciplina	249
5. Hoc impedimentum est ex jure ecclesiastico	250

TIT. XV. — *De Frigidis et Maleficiatis et impotentia coeundi.*

1. Impotentia quid?	252
2. Divisio	253
3. Principia	ibi
4. Judicium de impotentia antecedente et perpetua	257
5. Inconvenientia sententiae mere declarativae	260
6. Nunc constituto de non consummatione dissolvitur matri- monium	261

TIT. XVI.

De Matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiae.

1. Impedimenta impediencia	265
2. Tempus feriatum	266
3. Interdictum Ecclesiae	ibi

TIT. XVII. — *Qui Filii sint legitimi.*

1. Qui sint	270
2. Diversae species illegittimorum	272
3. De legitimatione	273

TIT. XVIII.

Qui Matrimonium accusare possint vel contra illud testificari.

1-2. Multiplices causae matrimoniales	276
3. Qui valeant accusare	278
4. Quinam testificari	280
5. Processus praescribitur a Const. Bened. XIV. <i>Dei miseratione</i>	281

TIT. XIX. — *De Divortiis.*

	PAG.
1. Jus divinum primigenium	282
2. Dispensatio cum hebraeis	283
3. Restauratio evangelica	284
4. Encyclicae Leonis PP. XIII	287
5. Hodiernae necessitates	318
6. Divortium ex privilegio Paulino	319
7. Conditiones	321
8. Necessitas interpellationum	323
9. Quando dissolvatur primum matrimonium in infidelitate contractum	326
10. Quando interpellationes sunt impossibiles, recurrendum ad Summum Pontificem	329
11. Si fidelis contrahat cum infideli, ex dispensatione, non fruitur postea privilegio paulino	333
Privilegium paulinum videtur non favere eis qui ex infidelitate convertuntur ad sectam haereticam	334
12. Matrimonium mere ratum solvitur professione solemni	335
Item ex dispensatione Summi Pontificis	336
13. Divortium semi-plenum	338

TIT. XX.

*De donationibus inter virum et uxorem
et de dote post divortium restituenda.*

1. Servandum jus civile	342
-----------------------------------	-----

TIT. XXI. — *De secundis nuptiis.*

1. Ecclesia eas habet ut licitas	344
2. Jus romanum non permittebat primo anno luctus; correctum fuit a jure canonico	345
3. Oportet certo constet de obitu prioris conjugis	346
4. Quomodo de hoc constet	347

FINIS LIBRI QUARTI.

N. B. Auctor, morte praeventus, non perfecit tractatum *de dispensationibus matrimonialibus*, qui partem 2.^{am} tomi III. constituere debebat.

LIBER V. DECRETALIUM.

TOMI IV. PARS UNICA.

DE DELICTIS ET POENIS.

TIT. I. — *De accusationibus, denunciationibus et inquisitionibus.*

	PAG.
<i>Quid sit delictum et quotuplex</i>	6
1. Formalis transgressio legis moralis est peccatum . . .	7
2. Transgressio legis punitur a societate, quando ei nocet .	8
3. Sed non punitur si casu contingat, nisi casus ipse in culpa fuerit	ibi
Transgressio legis ex culpa, quasi-delictum constituit .	9
» » dolo delictum proprie constituit .	ibi
4. Jure romano delicta dividebantur in <i>publica</i> et <i>privata</i> , prout directe rei publicae aut privatae nocebant . .	ibi
Publica subdividebantur in	
<i>Ordinaria crimina</i> et <i>extraordinaria</i>	ibi
<i>Excepta</i> (seu <i>irregularia</i>) et <i>non-excepta</i> (seu <i>regularia</i>)	10
5. Nunc delicta dividuntur in <i>civilia</i> , <i>ecclesiastica</i> et <i>mixta</i>	ibi
6. Delicta alia <i>notoria</i> (notorietate juris vel facti) alia <i>manifesta</i> et alia <i>occulta</i> (simpliciter, vel quasi)	12
<i>Quinam delicti capaces sint</i>	13
7. Auctor delicti est ejus causa physica vel moralis . . .	ibi
» » jubens vel mandans	ibi
8. Complices	14
9. Ratihabentes	ibi
10. <i>Modi quibus delicta in judicium deducuntur</i>	15
11. — I. <i>Accusatio</i> viguit per <i>duodecim saecula</i> . . .	ibi
12. — II. <i>Denuntiatio</i> , nunc raro obtinet	ibi
13. — III. <i>Inquisitio</i> , nunc est <i>modus ordinarius</i> . . .	17

	PAG.
§. 1. <i>De accusatione.</i>	18
14. <i>Conditiones accusationis:</i>	
I. Proponenda in scriptis saltem in gravioribus criminibus	19
15. — II. Subscribendum erat poenae talionis.	20
16. <i>Quinam accusare valeant</i>	22
17. » <i>accusari possint</i>	24
18. <i>Officium judicis in casu accusationis</i>	25
<i>Conclusio</i>	27
§. 2. <i>De denunciatione.</i>	28
19. <i>Alia evangelica, alia judicialis, de qua loquimur</i> . . .	<i>ibi</i>
<i>Generalis et specialis</i>	29
20. <i>Denuntiari valent omnia delicta, regulariter dummodo probari possint</i>	<i>ibi</i>
21. <i>Hodie omnes valent denuntiare, dummodo probabiles probationes indicare valeant</i>	32
22. <i>Denuntiatio fit eadem forma ac accusatio, excepta subscriptione poenae talionis</i>	33
<i>Sed oportet indicare probationes</i>	<i>ibi</i>
23. <i>Disputatur an judiciali denuntiationi praecedere debeat evangelica correctio</i>	34
24. <i>Effectus denuntiationis</i>	35
<i>Conclusio</i>	<i>ibi</i>
<i>Etiam denuntiatio judicialis obsolevit</i>	36
25. §. 3. <i>Inquisitio.</i>	37
26. <i>Generalis</i>	38
27. <i>Specialis</i>	39
28. <i>Regulariter ei praecedere debet diffamatio</i>	<i>ibi</i>
29. <i>Exceptiones</i>	42
30. <i>Quando proceditur extrajudicialiter vi Cap. I. Conc. Trid. Sess. XIV. de ref. non est necessaria praecedens diffamatio</i>	<i>ibi</i>
31. <i>Reo communicanda capitula inquisitionis et nomina testium et admittendae ejus defensionales exceptiones</i> . . .	<i>ibi</i>

	PAG.
32. Recapitulatio	44
33. Necessitas requisitorum recensitorum	<i>ibi</i>
34. Sed aliquantulum res modificata fuit a S. C. EE. et RR. pro oeconomicis processibus in causis disciplinaribus et criminalibus Clericorum prout refertur pag. 389.	<i>ibi</i>
35. Conclusio	45
<i>De modo procedendi ab Ecclesia adhibito in puniendis cri-</i> <i>minum reis</i>	46
36. <i>Processus criminalis</i>	<i>ibi</i>
37. <i>Solemnis (seu ordinarius) et summarius (seu extraordinarius)</i> Summario accedit processus <i>ex notorio</i> , processus <i>ex fra-</i> <i>granti</i> et processus <i>inquisitorius adversus haereticam</i> <i>pravitatem</i>	47 48
38. Ex Tridentino in duobus casibus procedi potest ex infor- mata conscientia	49
<i>De modo procedendi extrajudicialiter in vim decreti Triden-</i> <i>tini Cap. I. sess. XIV. seu de modo procedendi ex infor-</i> <i>mata conscientia</i>	50
39. Probabiliter competit eadem potestas Vicario Capitulari.	<i>ibi</i>
40. Episcopus uti non debet hac facultate, quando judicialiter provideri potest	51
41. Item oportet extent probationes sufficientes, quamvis non judiciales, quae S. Sedi ostendi valeant.	<i>ibi</i>
42. Monitiones necessariae non sunt: sed utiles; hinc non est dicenda censura sed poena	54
43. Expedit feratur in scriptis	55
44. Probatur talem facultatem competere Episcopis	<i>ibi</i>
45. Repulsus ab ordinibus ex informata conscientia, recurrere potest ad Papam	57
46. Episcopus valet ex informata conscientia etiam suspendere	<i>ibi</i>
47. Jus Episcoporum probatur etiam ex Bulla <i>Auctorem fidei</i>	59
48. Injustae regalistarum querelae	60
49. Quidam asseruerunt Episcopos procedere posse ex infor- mata conscientia etiam in criminibus non occultis	61
50. Sed admittendum non est, ex regulis interpretationis.	63
51. Et ex praxi S. C. C.	66
52. Occultum tamen dici debet delictum, etsi judicialiter pro- bari posset, sed cum scandalo fidelium et majori damno Clerici	72
53. Particula <i>etiam</i> in decreto Tridentino, est abundans	<i>ibi</i>

56. Ex informata conscientia procedi potest, si adsint delicta tum publica tum occulta	76
57. A sententia ex informata conscientia non datur ap- pellatio	<i>ibi</i>
58. Sed recursus ad S. Sedem	77
59. Et quidem tantum in devolutivo	78
60. Sententia ex informata conscientia nequit extendi ad alios effectus praeter duos memoratos a Tridentino . . .	79
61. Et ferri potest in Clericos tantum ut in delinquentes, non alia de causa, puta ut in inidoneos	81
62. Et probabilius non potest Clericus suspendi a beneficio, sed tantum ab exercitio beneficii	82
63. Suspendio potest esse tum indeterminata, tum ad tempus, tum perpetua	85
64. Etsi antiquitus S. C. C. censuerit vi Conc. Trid. episco- pos posse inferre suspensiones etiam indefinitas vel per- petuas, postea tamen semper requisivit in eis quae sunt merae privationes servari solemnitates	87
65. Major autem Doctorum pars putat irregularitatem semper incurri ex violatione suspensionis etiamsi lata fuerit non ut censura sed ut mera poena	88
66. Suspensiones ex informata conscientia, non cessant morte inferentis nisi latae fuerint ad <i>arbitrium nostrum</i> . .	89

TIT. II. — *De Calumniatoribus.*

1. Calumnia alia vera et alia praesumpta, quando nempe in probatione criminis deficit accusator	92
2. Poena calumniae olim <i>talio</i>	<i>ibi</i>
3. Nunc poena infamiae et aliae	93
4. Calumnia contra confessorium de sollicitatione, est pecca- tum reservatum Papae	<i>ibi</i>
5. Praevaricator est accusator colludens cum reo	<i>ibi</i>
6. Praevaricatoris poena est infamia juris et extraordinaria	94
5. Tergiversator est accusator qui post litem contestatam, ab accusatione desistit	<i>ibi</i>
8. Poena erat infamia et aliae	95

TIT. III. -- *De Simonia**et ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur.*

	PAG.
1. Simonia valde nocet Ecclesiae	95
2. Definitur studiosa voluntas emendi vel vendendi aliquid spirituale vel spirituali adnexum pretio temporali . .	98
3. Simonia juris divini seu naturalis et juris ecclesiastici, positivi	101
4. Simonia juris divini non admittit parvitatem materiae .	102
5. » » ecclesiastici inducta est ex prohibitione Ecclesiae ob periculum simoniae juris divini	<i>ibi</i>
6. Primus casus circa beneficia habetur in commutatione beneficiorum auctoritate privata	103
7. Secundus in transactione facta auctoritate privata a duobus privatis litigatoribus de beneficio	104
8. Tertius in renuntiatione beneficii favore tertii, auctoritate privata	<i>ibi</i>
9. Simonia interna et externa	104
10. » externa mentalis aut conventionalis	<i>ibi</i>
11. In conventionali oportet pactum acceptatum sit . . .	105
12. Conventionalis pura, mixta et realis	<i>ibi</i>
13. Simonia confidentialis	106
14. Fit per accessum, ingressum et regressum	107
15. Tria elementa simoniae	<i>ibi</i>

§. 1. *De Pacto simoniaco.*

16. Sufficit pactum implicitum, seu intentio movendi alterum ad reciproce dandum spirituale pro temporali aut viceversa	108
17. Est semper simonia, etsi intentio simoniaca sit diversis modis palliata	109
18. Ut si temporale detur non ut pretium sed ut motivum retribuendi spirituale	110
19. Item dare vel facere spirituale, principaliter pro temporali habendo	<i>ibi</i>
20. Item dare temporale, ut ex compensatione gratuita retribuatur spirituale	111
21. Vel ut mediatio obtineatur ad spirituale procurandum .	112

§. 2. *De merce Simoniae.*

PAG.

22. Est ex una parte omnis res spiritualis vel spirituali adnexa, quae per modum venalis sumatur; et ex alia parte omnis res temporalis quae sumatur per modum pretii, aut viceversa 113
23. Res spirituales quaedam sunt formaliter tales, aliae casualiter et aliae effective 114
24. Adnexa spirituali est talis antecederet, concomitanter vel consequenter 115

§. 3. *De Pretio.*

25. In simonia juris divini est aliquid temporale, in simonia juris ecclesiastici potest esse et aliquid spirituale . . 116
26. Extra materiam beneficalem, commutatio spiritualis cum spirituali, licita est et auctoritate privata 117
27. Pretium dicitur et munus, et est ab obsequio, a lingua et a manu *ibi*
28. Non est simonia conferre beneficium intuitu consanguinitatis, familiaritatis aut amicitiae 122
29. Neque pro se interponendo preces *ibi*
30. Neque conferendo debitori, metu amittendi quod sibi debetur; e contra si pacto seu conditione ut solvat . . . *ibi*
31. Neque dare famulo ut audientiam tempore opportuno impetret a domino 123
32. Neque dare ministris aut famulis intercedentibus favore sui, pro mero labore materiali, vel pro damno emergente aut lucro cessante, dummodo horum valor non excedatur; res tamen semper plena periculi est. . . *ibi*

De Poenis contra Simoniam statutis.

33. Non habentur poenae canonicae contra simoniam mentalem 124
34. Neque contra simoniam pure conventionalem 125
35. » » mixtam 126
36. Excipe et meram conventionalem in electione Summi Pontificis 127
37. Neque realis punitur in omnibus casibus, sed tantum in tribus casibus *ibi*

	PAG.
38. — I. In Ordinum susceptione et collatione	127
39. Ordinationes tamen simoniacae validae sunt	129
40. Constitutio <i>Apostolicae Sedis</i> Pii IX confirmat censuras latas a Tridentino; hinc vigent censurae tridentinae contra simoniacos in ordinatione	130
41. Sed non eae quas Tridentinum renovat verbis generalibus ex veteribus canonibus	<i>ibi</i>
42. — II. Canones puniunt simoniam in ingressu ac re- ceptione ad ordinem religiosum	131
43. Licet tamen ingredienti, aliquid sponte donare	132
44. Tempore novitiatus exigi potest compensatio pro victu et vestitu nec non pro dote quoad monachas	134
45. — III. Canones puniunt simoniam realem in beneficio- rum collatione	<i>ibi</i>
46. Poenae contra simoniam confidentialem <i>De simonia in administratione Sacramentorum et Sacra- mentalium</i>	135 137
47. Titulus ad vitandam simoniam est stipendium, eleemosyna et labor extrinsecus <i>De iudice, accusatore, teste et restitutione facienda in si- monia</i>	138 139
48. Iudex est ecclesiasticus	<i>ibi</i>
49. Accusator et testis admittitur quilibet catholicus, dum- modo testis non fuerit capitalis inimicus rei aut conspi- rator in eum, et dummodo sit emendatus	<i>ibi</i>
50. Quando agitur de beneficio assequendo, sufficiunt ad im- pediendam assecutionem et probationes praesumptivae violentae	140
51. Spirituale non restituitur	<i>ibi</i>
52. Nisi agatur de beneficio	141
53. Sed temporale restituendum est etiam ante sententiam iudicis	142
54. Et quidem in beneficiis, restituendum non est ipsi danti, sed Ecclesiae in qua beneficium situm est.	<i>ibi</i>
55. Sed Monasterium retinere potest temporale acceptum pro ingressu in Religionem, in communem usum	143
56. Temporale simoniace acceptum in Sacramentorum et Sacra- mentalium administratione restituendum est ipsi danti <i>De causis et titulis excusantibus a simonia, a poenis et a restitutione</i>	<i>ibi</i>

57. Excusat :

1. Ignorantia invincibilis 143
2. Labor extrinsecus 144
3. Redemptio vexationis quoad jura quaesita et
etiam acquirenda, dummodo vexator nocere
tantum possit et non de jure prodesse . . 145

58. Sic toleratur petitio regii placiti et regii exequatur . . 146

TIT. IV.

*Ne praelati vices suas, vel Ecclesias
sub annuo censu concedant.*

1. Haec rubrica praeceptiva est 147
2. Vices suas cedere, est cedere jurisdictionem; cedere Ec-
clesias est cedere earundem proventus 148
3. Cedere vices suas sub praestatione annui census, prohi-
bitum est 149
4. Aliud est constituere annuam praestationem in recogni-
tionem subjectionis 150
5. Item licet vicario suo constituere stipendium *ibi*
6. Poenae hujus tituli sunt ferendae sententiae 151
7. Licet constituere sibi vicarium aut vicarios *ibi*
8. Disputant an simonia hujus tituli sit juris ecclesiastici vel
divini
9. Neque jurisdictio temporalis quam Praelati habeant ut jus
adnexum suo officio spirituali, concedi potest sub annuo
censu 153
10. Concedere autem proventus Ecclesiae sub annuo censu,
nunc licitum est, servatis quae praescribuntur in tit. *De
rebus Ecclesiae alienandis vel non* 154

TIT. V.

*De Magistris et ne aliquid exigatur
pro licentia docendi.*

ibi

1. Institutio scholastici 155
2. Institutio Seminariorum 156

	PAG.
3. <i>De Magistro theologo.</i>	157
§. 1. <i>De institutione, introductione, deputatione et electione Canonici theologi.</i>	
4. Praebenda theologalis deputanda est ab Episcopo ante ejus collationem	158
5. Electio personae spectat ad episcopum; circa collationem servatur jus de cetero vicens	159
6. Excipe si spectet ad Papam ratione mensium; item in Italia et nonnullis aliis regionibus servanda est forma concursus	160
7. Oportet sit Doctor in S. Theologia pro Italia et insulis adjacentibus, si commode reperiri possit	ibi
8. Insula Corsica sequitur jus commune, et non amplius computatur in insulis italicis	162
9. Jus commune non requirit doctoratum	163
§. 2. <i>De officio Canonici theologi.</i>	
10. Tenetur ad explicandam S. Scripturam in Ecclesia; requiritur venia S. Sedis ut valeat eam potius explicare in Seminario; item ad explicandam Theologiam	165
11. Ejus munus personale est	166
12. Legittima subsistente causa, per substitutum ab Episcopo eligendum servire potest	ibi
§. 3. <i>De juribus Canonici theologi</i>	167
13. Jus habet:	
1.º Suspendendi lectiones mensibus julio, augusto et septembri	168
14. — 2.º Lucrandi fructus et distributiones ea die, qua legit, etsi absens sit a choro integra die nisi obstet specialis testatorum voluntas quoad distributiones	ibi
3.º Lucratur fructus etsi absens sit a choro, studii causa ceteris diebus	ibi
15. Eadem privilegia habet quoad fructus et distributiones quando ex venia S. Sedis docet in Seminario, nisi aliud habeat rescriptum speciale	169

16. Etiam ceteri docentes S. Theologiam, et discentes ad quinquennium, lucrantur fructus praebendarum suarum, etsi non resideant, habita venia apostolicae sedis 169
17. Doctores idem privilegium extenderunt et ad docentes S. Canones 170

Ne aliquid exigatur pro licentia docendi.

18. Id statutum est in favorem pauperum; sed admittuntur moderata emolumenta doctorum decurialium 170

Tit. VI. — *De Judaeis, Saracenis eorumque servis.*

1. Jus canonicum prohibuit quasdam communicationes etiam in civilibus cum judaeis et saracenis, seu paganis . . 171

§. 1. *De Judaeis.*

2. Judaei ob suas blasphemias et usuras a pluribus regnis christianis proscripti fuerant; Ecclesia tamen curavit eos benigne tractari, sed contineri ne nocerent . . . 174
3. Conspirante lege canonica et civili, generatim tempore Decretalium eis vetitum est jus stabilis dominii, nec non praescriptum signum externum quo distinguerentur ad nimiam familiaritatem vitandam 175
4. Hinc: 1.º Prohibita est christianis mensa communis cum judaeis, et 2.º prohibitum fuit eis famulari 176
5. Servi tamen adscriptitii fundo dominico addicti, poterant servire et domino judaeo si huic permissum jus stabilis proprietatis 177
6. — 3.º Connubium cum judaeis vetitum *ibi*
4.º Vetitum est nutricis officium eis exhibere . . 178
7. — 5.º Prohibita societas in contractibus cum judaeis *ibi*
8. — 6.º Prohibitum aliquid mortis causa relinquere communitati judaeorum vel singulis judaeis, nisi alias eis debitum *ibi*
9. Permissa tamen eis sufficiens tolerantia religiosa . . . 179
10. Prohibita eis officia publica 180

§. 2. *De Saracenis.*

	PAG.
11. Necessitas defensionis, induxit bella sacra contra saracenos	181
12. Et prohibitum eis auxilium ferre, aut commercium tempore belli cum eis habere	183
13. Neque Judaei neque ceteri infideles cogi possunt ad baptismum	<i>ibi</i>

TIT. VII. — *De Haereticis.*

1. Haeresis est error intellectus voluntarius, catholicae veritati contrarius, quem homo valide baptizatus cum voluntatis pertinacia profitetur	185
---	-----

*Haeresis quotuplex.**ibi*

2. Haeresis alia materialis, alia formalis; haec interna aut externa; externa alia occulta alia publica seu manifesta	188
3. Si signa manifestantia haeresim non sint certa, faciunt suspectum de haeresi	189
4. Suspicio de haeresi est vel levis, vel vehemens, vel violenta	<i>ibi</i>

De Poenis contra haereticos.

5. Poenae spirituales sunt excommunicationis, privationis sepulturae ecclesiasticae, jurisdictionis ecclesiasticae et irregularitatis	191
6. Eas incurrunt et credentes, receptatores, defensores, fautores	192
7. Poenae temporales quae obsoleverunt	193

De Judice in causa haeresis.

8. Judex competens est tantum ecclesiasticus	194
--	-----

De communicatione et disputatione cum Haereticis.

9. Communicatio in civilibus, aut civilibus conjunctis, nunc prohibita non est, nisi agatur de vitando	196
--	-----

10. Sed regulariter illicita est communicatio in divinis cum
haereticis et schismaticis 196
11. Disputatio cum haereticis, olim prohibita erat laicis . . . 198
12. Clerici possunt disputare et publice, sed prudentia suadet
ne faciant inconsulta auctoritate ecclesiastica. *ibi*

De prohibitione Librorum.

13. Tres librorum prohibitorum classes 199
14. Nunc excommunicatio incurritur tantum legendo, retinendo
aut defendendo libros haereticorum haeresim propu-
gnantes vel auctoris, per apostolicas litteras prohi-
bitos 200
15. *De absoluteione ab haeresi.* 201

TIT. VIII. — *De Schismaticis et ordinatis ab eis.*

1. Schisma est *disjunctio per quam quis ultro se ab unitate
universalis Ecclesiae separat, in quantum ea est corpus
misticum ex fidelibus et legitimis pastoribus ac prae-
sertim romano Pontifice tanquam capite, constans* . . . 202
2. Est purum vel non purum, seu mixtum, prout non oppo-
nitur fidei, vel e contra 203
3. Practice non solet dari vel durare schisma purum. . . . 205
4. Schisma aliud manifestum, aliud latens; hoc non subji-
citur poenis 206
5. Poenae sunt excommunicatio, privatio jurisdictionis eccle-
siasticae et inhabilitas ad beneficia et dignitates . . . 208
6. Quoad schismaticos puros disputatur an privandi sint be-
neficiis obtentis ante schisma *ibi*
7. *Quaeritur de valore actuum a schismaticis manifestis po-
sitorum.* Valent qui procedunt ab ordine; non valent
qui procedunt a potestate jurisdictionis. *ibi*
8. Excipe casum necessitatis 209

TIT. IX. — *De Apostatis et reiterantibus Baptisma.*

1. Apostata est qui ex toto recedit a fide et societate ca-
tholica 210

2. Sed nunc apostasia triplex:

- 1.º a fide 213
 2.º a religione seu ab ordine religioso in quo quis
 professus fuerat *ibi*
 3.º ab ordine, (sacro) 214

De Poenis contra apostatas.

3. Apostatae a fide puniuntur ut haeretici *ibi*
 4. Contra apostatas a religione adest excommunicatio ferendae sententiae, quae fit latae sententiae si habitum dimittant 215
 5. Suspendio a sacris Ordinibus nunc est pro ejectis . . . 216
 6. Alia poena est privatio omnium privilegiorum suae religionis *ibi*
 7. Et incarcerari potest *ibi*
 8. Poenae contra apostatas ab ordine sunt:
 1.º Excommunicatio ferendae sententiae *ibi*
 9. — 2.º Infamia 217
 10. Amissio privilegii canonis *ibi*
 11. Incarcerari possunt, si incorregibiles 218
 12. *Qui rebaptizantur* fiunt irregulares, et etiam qui rebaptizant saltem si publice id praestent *ibi*

TIT. X. — *De his qui Filios occiderunt.*

1. Antiquae poenae contra parricidium, sive stricte sive late sumptum, nunc obsolevere 219
 2. Remanent contra procurantes abortum 221

TIT. XI. — *De Infantibus et Languidis expositis.*

1. Exponere hic idem est ac deserere 224
 2. Poenae aliae criminales aliae civiles *ibi*
 3. Si nullus privatus alat expositos, tenetur locus pius ad id destinatus; si desit, cogi possunt divites tum ecclesiastici, tum laici 225
 4. Expensae factae pro eis alendis regulariter repeti non possunt 226

5. Si lateat ipsorum locus originis, eorundem Episcopus et Parochus proprius, est Episcopus et Parochus loci in quo expositi sunt 226
6. Quamvis debeant praesumi legitimi, tamen nequeunt ad ordines admitti absque dispensatione, cum ad hunc effectum legitimitas sit positive probanda *ibi*

TIT. XII. — *De Homicidio voluntario et casuali.*

1. Homicidium ut delictum 227
2. » voluntarium et casuale 229
3. » » justum (seu necessarium) et injustum *ibi*
4. Homicidium casuale culposum et inculposum 230

§. 1. *De Homicidio voluntario illicito seu injusto
et de poenis illius,
ubi et de injusta vulneratione et mutilatione.*

5. Laicus excommunicatur (ferendae sententiae); Clericus deponitur et est perpetuo inhabilis ad beneficia et officia ecclesiastica etiamsi crimen sit occultum 231
6. Quoad beneficia jam obtenta, eis privari potest 232
7. Tum laicus tum clericus fit irregularis 233
8. Easdem poenas incurrunt mandantes *ibi*
9. Item consulens. 234
10. Item ceteri cooperatores efficaces et proximi *ibi*
11. Non autem ratihabentes 235
12. Inferens vulnus lethale ex quo secuta sit mors per se, incurrit easdem poenas; item in dubio *ibi*
13. Injustus mutilator membri habentis officium proprium, fit irregularis. 236

§. 2. *De Homicidio voluntario
juste et licite commissio auctoritate publica vel in bello justo,
et de irregularitate inde proveniente.*

14. Veritas catholica est, licitam esse poenam capitis 236
15. Item justum bellum 237

16. Tamen ex defectu lenitatis fiunt irregulares carnifices, accusatores, delatores, iudices, assessores, consultores, advocati, testes, notarii, scribae et ceteri ministri iustitiae, excepto Summo Pontifice et Inquisitore . . . 238
17. Item omnes pugnantes in bello manifeste injusto vel ad illud cooperantes, si et unus occidatur vel mutiletur . . . *ibi*
18. In bello justo sed offensivo, irregularis fit qui facto proprio occidit vel mutilat 239
19. Sed irregulares non fiunt in bello defensivo occidendo ad sui defensionem *ibi*
20. Item et Clerici occidentes sed *necessario* pugnantes ad Ecclesiae vel patriae defensionem 240

§. 3. *De Homicidio casuali, et de irregularitate inde proveniente.*

21. Si sequatur ex opere licito et adhibita debita diligentia, non importat irregularitatem 241

§. 4. *De Homicidio vel mutilatione ad necessariam sui defensionem.*

22. Non importat irregularitatem adhibito moderamine inculpatae tutelae 242

TIT. XIII. — *De Torneamentis.*

1. Torneamenta temere facta, non excusant ab homicidio ejusque poenis 244
2. Torneamenta non temere facta, licita sunt 245
3. Analogum jus viget quoad taurorum agitationes. 246

TIT. XIV. — *De Clericis pugnantibus in duello.* 247

§. 1. *De natura Duelli.*

1. Est *singularis pugna duorum ex condicto inter se armis ad occidendum sive graviter vulnerandum aptis, sponte suscepta* 248
2. Aliud est publicum seu solemne, et aliud privatum . . . *ibi*
3. Regulariter duellum etiam publicum est illicitum . . . 249
4. Exceptiones *ibi*

§. 2. *De Poenis duelli illiciti.*

	PAG.
5. Poenae canonicae	251
6. Extensae sunt et ad duellum permittentes, assistentes, comitantes, provocantes, et cooperantes, etiam duello non secuto	252

TIT. XV. — *De Sagittariis.*

1. Prohibitum erat hanc artem docere saracenos	254
--	-----

TIT. XVI. — *De Adulterio et Stupro.* 255§. 1. *De Adulterio.*

1. Improprie est omnis copula extra conjugii statum habita	256
2. Proprie est alieni thori violatio	ibi
3. Est simplex vel duplex	257
4. Adulterium habetur, etsi adfuerit divortium imperfectum	259
5. Poenae	260
6. Agi potest:	
1.° civiliter	ibi
7. — 2.° criminaliter	261
8. Ad condemnationem sufficiunt praesumptiones violentae .	262
9. Judex competens ad divortium semiplenum pronuntiandum	
est tantum ecclesiasticus	ibi
10. Causae excusantes a poenis	263

§. 2. *De Stupro.*

11. Late sumptum significat quemcumque illicitum concubitum	264
12. Stricte est illicita virginis defloratio	ibi
13. Aliud est voluntarium, aliud violentum etsi metu, fraude	ibi
14. Stuprum violentum importat obligationem reparandi damna	265
15. Clericus stuprator tenetur dotare, et insuper punitur arbitrio judicis	266
16. Si stuprum commissum sit a laico, locus datur praeventioni juxta jus commune	ibi

17. Si vir fateatur se rem habuisse cum foemina praesumitur eam fuisse virginem et seductam, nisi aliae probationes vel praesumptiones aliud suadeant 267
18. Si vir neget crimen, a foemina probandum est 268
19. Si nata proles, et nulla facta conventio, mater tenetur regulariter ei lactem dare; in reliquis supplet pater . . . 269

TIT. XVII.

De Raptoribus et Incendiariis et Violatoribus Ecclesiarum.§. 1. *De Raptoribus.* 271

1. Raptus personae in ordine ad explendam libidinem . . . 272
2. Raptus rerum seu rapina *ibi*
3. » » naufragorum 273

§. 2. *De Incendiariis.*

4. Poenae canonicae latae sententiae obsoleverunt 273
5. Jus canonicum correxit jus civile, obligando haeredes ad damna reparanda 274

§. 3. *De violatoribus Ecclesiarum.*

6. Violat Ecclesiam non modo ille qui rem sacram, sed et qui non sacram aufert commissam depositi loco, ipsi Ecclesiae 275

TIT. XVIII. — *De Furtis.*

1. Poenae canonicae obsoleverunt 276
2. Pro fure occiso in actu furandi, non est in Ecclesia orandum 279

TIT. XIX. — *De Usuris.*

1. Usura, stricte sumpta, est quod ex mutuo vi mutui et causa mutui ultra sortem exigit mutuans a mutuatario tamquam sibi debitum 281
2. Usura permittebatur jure civili 282
3. » mentalis, conventionalis, realis *ibi*
4. » expressa seu manifesta, et tacita seu palliata . . . 283

	PAG.
5. Usura lucratoria, compensatoria, punitoria seu moratoria	283
6. » lucratoria proibita est jure divino et canonico . .	284
7. Et jure naturae	285
8. Sed licet titulis extrinsecis	<i>ibi</i>
9. — I. lucri cessantis	286
10. — II. damni emergentis	<i>ibi</i>
11. — III. periculi sortis	287
12. — IV. accedit juxta plures titulus taxae civilis . .	<i>ibi</i>
13. Poenae in usurarios	288

TIT. XX. — *De Crimine falsi.*

1. Est fraudolenta veritatis immutatio in praejudicium al-	
terius	289
2. Committitur dicto, scripto, facto et usu	290
3. Poena excommunicationis in falsarios Litterarum apostoli-	
carum	<i>ibi</i>
4. Monetae falsificatio	291
5. Poenae canonicae	292

TIT. XXI. — *De Sortilegiis.*

1. Triplex est: divisorium, consultorium et divinatorium . .	293
--	-----

TIT. XXII. — *De Collusione detegenda.*

1. Collusio in beneficiis importat ut ambo litigantes eo bene-	
ficio privandi sint	295
2. In criminalibus sententia per collusionem lata, nulla est	296

TIT. XXIII. — *De Delictis puerorum.*

1. Infantes non puniuntur, etsi malitia in eis suppleat aetatem	
2. Impuberes ob delicta omissionis non puniuntur nisi pro-	
betur dolus	298
3. Quoad delicta commissionis puniuntur, sed levius . . .	<i>ibi</i>
4. Puberes, sed minores aetate, puniri possunt poena ordinaria,	
sed solent mitius puniri, exceptis criminibus gravio-	
ribus	<i>ibi</i>

TIT. XXIV. — *De Clerico venatore.*

	PAG.
1. Venatio clamorosa interdicatur Clericis	299

TIT. XXV. — *De Clerico percussore.*

1. Clerico prohibitum est percutere propria manu laicum etiam delinquentem	300
2. Excipe correctiones quoad sibi subditos. Non tamen licet Episcopo	301

TIT. XXVI. — *De Maledicis.*

1. Tres species maledicti, idest: blasfemia, detractio, contumelia.	302
2. Poenae arbitrariae sunt	304

TIT. XXVII.

De Clerico excommunicato, deposito et interdicto ministrante.

1. Clericus depositus ministrans, excommunicandus est; quod si non resipiscat, tradendus brachio saeculari	305
2. Clericus censura innodatus, qui adhuc ministret, incurrit poenam depositionis, amissionis beneficiorum et irregularitatis	306
3. Nisi per accidens licite ministraverit	307
4. In dubio de valore censurae gerere se debet ut censuratus	308
5. Clerici celebrantes officia divina in loco interdicto, si saeculares privantur suis beneficiis; si regulares detruduntur in arctius monasterium	309

TIT. XXVIII. — *De Clerico non ordinato ministrante.*

1. Poenae	310
2. » speciales contra celebrantem Missam vel sacramentales confessiones excipientem	311
3. Laicus haec patrans, punitur poena falsi	312

	PAG.
4. Disputatur an fiat irregularis	313
5. Ab hac irregularitate dispensat Episcopus, si delictum occultum fuerit.	314

TIT. XXIX. — *De Clerico per saltum promot.*

1. Ejus ordinatio valida est, nisi a diaconatu episcopatum suscipiat	315
2. Sed remanet suspensus ab illo ordine, ipso jure, ideoque in eo ministrans vel in eo quem omisit fit irregularis	316

TIT. XXX. — *De eo qui furtive Ordinem suscepit.*

1. Ordinatio valida est, nisi Episcopus protestatus sit se nolle tales ordinare	317
2. Poenae	319
3. Quis dispenset	ibi

TIT. XXXI. — *De excessibus Praelatorum et subditorum.*

1. Excessus Episcoporum in hoc titulo recensiti	320
2. » Praelatorum inferiorum	322
3. » subditorum.	ibi

TIT. XXXII. — *De novi Operis nunciatione.*

1. Observatur quoad novam Ecclesiam, quod jus romanum praescribit	323
---	-----

TIT. XXXIII. — *De Privilegiis et Excessibus privilegiatorum.*

1. Privilegium est jus vel indultum singulare in certae personae aut causae gratiam a superiore constitutum.	325
2. Quaedam privilegia clausa sunt in corpore juris, et nequeunt a judice ignorari et regulariter trahuntur ad casus similes	ibi
3. Alia continentur speciali rescripto et praesumuntur a judice ignorari, nec trahi possunt ad casus similes, et subjacent strictae interpretationi	ibi
4. Privilegia realia, personalia, mixta	326

5. Acquiruntur:
- 1.° per actualement Superioris concessionem 326
6. — 2.° per communicationem 327
7. — 3.° consuetudine et praescriptione immemoriali, vel
30. annorum contra privatos, 40. contra Ecclesiam . . . 328
8. Amittuntur privilegia personalia:
- 1.° per interitum personae privilegiatae *ibi*
9. per cessationem concedentis, si concesserit ad
suum beneplacitum 329
10. Si fuerit reale, extinguatur per interitum rei,
sine spe quod res restauretur 330
11. — 2.° per renuntiationem expressam, nisi concessum
fuerit ob bonum publicum *ibi*
12. — 3.° per renuntiationem tacitam 331
13. Privilegia quae redundant in aliorum grava-
men, per non usum longi temporis (10. an-
norum) amittuntur; si non redundant, non amit-
tuntur simplici non usu, nisi accedant alia
indicia renuntiationis 333
14. — 4.° Abusu 334
15. — 5.° Cessante causa finali *ibi*
16. — 6.° Revocatione 335

TIT. XXXIV ET XXXV. — *De Purgatione canonica et vulgari.*

1. Purgatio canonica 335
2. Vulgaris 337

TIT. XXXVI. — *De Injuriis et Damno dato.*

§. 1. *De Injuriis.*

1. Injuria in sensu tituli est *contumelia dicta vel facta dolo malo contra honorem, existimationem et famam alterius* 338
2. Verbalis aut realis 339
3. Contra injuriam competit actio civilis aut criminalis . . 340
4. Tollitur actio injuriarum:
- 1.° morte injuriantis vel injuriati ante litem conte-
statam quoad poenam. *ibi*
- 2.° per lapsum temporis 341
- 3.° remissione seu condonatione *ibi*
- 4.° retorsione 342

§. 2. *De Damno dato.*

PAG.

5. Damnum reparandum est, etsi non dolo sed culpa tantum
illatum sit 343

TIT. XXXVII. — *De Poenis.*

1. Poenitentiae, censurae, poenae 334
 2. Poena est *vindicta criminis ad disciplinae publicae emen-*
dationem inducta 345
 3. Poenae canonicae sunt:
 1.º inhabilitas 346
 2.º privatio beneficiorum, officiorum, dignitatum . *ibi*
 3.º depositio 347
 4.º degradatio 348
 5.º infamia 351
 4. Effectus infamiae est irregularitas et exclusio
 ab honoribus et dignitatibus 352
 5. — 6.º Irregularitas 353

TIT. XXXVIII. — *De Poenitentiis et Remissionibus.*

1. Poenitentia sollemnis vel non 354
 2. » privata 356
 3. Obligatio medicorum monendi infirmos 357
 4. Remissio est indulgentia, de qua Theologi 358

TIT. XXXIX.

De Sententia excommunicationis, suspensionis et interdicti.§. 1. *De Censuris in genere.*

1. Censurae definitio 359
 2. » a jure et ab homine; latae vel ferendae sententiae 362
 3. Excommunicatio, suspensio, interdictum 363
 4. Potestas ferendi censuras alia ordinaria et alia delegata 364
 5. Subjectum censurae 365
 6. Requiritur culpa gravis exteriori opere prodita, non mere
 praeterita, contumaciter commissa, ideoque jure eccle-
 siastico prohibita 367

7. In inferente, praeter potestatem requiritur sit in suo territorio; excipe nisi injuste ab eo expulsus fuerit . . . 368
8. Si feratur judicialiter, requiritur monitio triplex, seu una peremptoria, scripto vel coram testibus intimata . . . 369
9. Sententia fertur in scriptis 371
10. Quando vero incurritur ipso jure, non requiritur monitio *ibi*
11. Sed suspensio et interdictum particulare ferri possunt et per modum merae poenae et tunc monitionem non requirunt *ibi*
12. Causae excusantes a censura, sunt:
 - 1.º materiae parvitas 372
 - 2.º metus gravis injustus *ibi*
 - 3.º ignorantia invincibilis *ibi*
 - 4.º appellatio legitima interposita antequam censura feratur 373
 - 5.º Innocentia notoria 374
13. Quis absolvat a censura *ibi*
14. Nullus ritus absolutionis est de essentia 377
15. Ex parte absolventis requiritur libertas a coactione et metu *ibi*
16. » absolvendi regulariter requiritur petitio absolutionis et satisfactio parti lesae *ibi*
17. Absolutio esse potest absoluta, conditionata, ad cautelam et ad reincidentiam 378

§. 2. De Excommunicatione.

18. Excommunicatio et anathema 379
19. Excommunicatio major et minor, quae non amplius viget *ibi*
Excommunicati vitandi et tolerati 380
20. Effectus excommunicationis *ibi*

§. 3. De Suspensione.

21. Quid suspensio 382
22. Quotuplex *ibi*
23. Quando censura lata est a jure, etsi non requiratur monitio, requiritur tamen citatio, ad hoc ut defendere se valeat si habeat causam excusantem 384

§. 4. *De Interdicto.*

	PAG.
24. Definitio	384
25. Effectus	385
26. Divisio	386

De cessatione a Divinis.

APPENDIX.

Instructio S. C. EE. et RR. ad Curias Episcopales pro oeconomicis processibus in causis disciplinaribus et cri- minalibus Clericorum (<i>Textus italicus</i>)	389
<i>Monitum primum</i> , De Constit. Benedicti XIV. <i>Dei mi- seratione</i>	403
<i>Monitum secundum</i> ; declaratio censurae <i>Cogentes</i> , Cónst. Pii IX, <i>Apostolicae Sedis</i>	404

APPENDIX

INSTRUCTIO A S. C. EPISCOPORUM ET REGULARIUM

EDITA DIE 11 JUNII 1880

pro ecclesiasticis Curiis quoad modum procedendi oeconomice
in causis disciplinaribus et criminalibus Clericorum (1).

Sacra haec EE. et RR. Congregatio, mature praesenti Ecclesiae conditione perpensâ, quae pene ubique impeditur, quominus externam explicet suam actionem super materias et personas ecclesiasticas, et considerato quoque defectu mediorum aptorum pro regulari Curiarum ordinatione, constituit facultatem Ordinariis locorum expresse concedere, ut formas magis oeconomicas adhibere valeant in exercitio suae disciplinaris iurisdictionis super Clericis. Ut autem tota iustitiae ratio sarta tectaue maneat, serveturque processuum canonica regularitas et uniformitas opportunum censuit sequentes emanare normas, a Curiis servandas.

I. Ordinario pastorale onus incumbit disciplinam correctionemque Clericorum a se dependentium curandi, super eorundem vitae rationem vigilando, remediisque utendo canonicis ad praecavendas apud eosdem et eliminandas ordinis perturbationes.

II. Ex his remediis alia praeveniunt, alia reprimunt et medellam afferunt. Priora ad hoc diriguntur ut impediunt quominus malum adveniat, ut scandali stimuli, occasiones voluntariae, causaeque ad delinquendum proximae removeantur. Altera finem habent revocandi delinquentes ut sapiant reparentque admissi criminis consequentias.

III. Conscientiae et prudentiae Ordinarii horum remediorum incumbit applicatio, iuxta canonum praescriptiones, et casuum adiunctorumque gravitatem.

(1) Textus authenticus italice editus, relatus est a nobis in Appendice lib. V, seu tomo IV. Nunc damus latinam versionem ex *Actis S. Sedis*, in compendium relatis, tom. XIII, fasc. CLI, pag. 324.

IV. Mediis quae praeservant praecipue accensentur spiritualia exercitia, monitiones et praecepta.

V. Has provisiones praecedere debet summaria facti cognitio quae ab Ordinario notanda est, ut *ad ulteriora* procedere, quatenus opus sit, et certiore reddere queat Auctoritatem, in casu legitimi recursus.

VI. Canonicae monitiones fiunt sive in forma paterna et secreta (etiam per epistolam aut per interpositam personam) sive in forma legali, ita tamen ut de earumdem executione constet ex aliquo actu.

VII. Quatenus infructuosae monitiones evadant, Ordinarius praecipit Curiae, ut delinquenti analogum iniungatur praeceptum, in quo declaretur quid eidem agendum aut omittendum sit, cum respondentis poenae ecclesiasticae comminatione, quam incurreret in casu transgressionis.

VIII. Praeceptum intimatur praevento a Cancellario coram Vicario Generali; sive coram duobus testibus ecclesiasticis aut laicis probatae integritatis.

§. 1. Actus subsignatur a partibus praesentibus et a praevento quoque, si velit.

§. 2. Vicarius Generalis adiacere valet iuramentum servandi secretum, quatenus id prudenter expetat tituli indoles, de quo agitur.

IX. Quoad *poenalia* media, animadvertant reverendissimi Ordinarii, praesenti instructione haud derogatum esse iudiciorum solemnitatibus, per sacros Canones, per Apostolicas Constitutiones et alias ecclesiasticas dispositiones imperatis, quatenus eadem libere efficaciterque applicari queant; sed oeconomicae formae consulere intendunt illis casibus Curiisque, in quibus solemnes processus, aut adhiberi nequeant, aut non expedire videantur. Plenam quoque vim servat suam extraiudiciale remedium *ex informata conscientia* pro criminibus occultis, quod decrevit s. Tridentina Synodus in *Sess. 14 cap. 1. de Reform.* adhibendum, cum illis regulis et reservationibus, quas constanter servavit pro dicti capitis interpretatione s. C. Congregatio in pluribus resolutionibus, et praecipue in *Bosnien. et Sirmien.* 20 Decembris 1873 (1).

X. Quum procedi oporteat criminaliter, sive infractionis praecepti, aut criminum communium vel legum Ecclesiae violationis

(1) Vide *Acta S. Sedis*, vol. VII pag. 569.

causâ, processus confici potest formis summariis et absque iudicii strepitu, servatis semper regulis iustitiae substantialibus.

XI. Processus instruitur ex *officio* aut in sequelam supplicis libelli et querelae, aut notitiae, alio modo, a Curia habitae, et ad finem perducitur eo consilio, ut omni studio atque prudentiâ veritas detegatur, et cognitio tum criminis, cum reitatis aut innocentiae accusati exurgat.

XII. Processus confectio committi potest alicui probo atque idoneo ecclesiastico, adstante Actuario.

XIII. Unicuique Curiae opus est Procuratore fiscali pro iustitiae et legis tutela.

XIV. Quatenus pro intimationibus, aut notificationibus, haud praesto sit opera Apparitorum Curiae, suppletur exhibitione earumdem explendâ per qualificatam personam, quae de facto certior et sive eas transmittendo, ope commendationis penes tabellariorum officium, illis in locis in quibus hoc invaluit systema, exposcendo fidem exhibitionis, receptionis aut repudii.

XV. Basis facti criminosi constitui potest per expositionem in processu habitam, authenticis roboratam informationibus aut confessionibus extrajudicialibus, vel testium depositionibus, et quoad titulum transgressionis praecepti constat per novam exhibitionem decreti et actus indictionis, perfectorum modis enuntiatis Art. VII et VIII.

XVI. Ad retinendam in specie culpabilitatem accusati opus est probatione legali, quae talia continere debet elementa, ut veritatem evincat, aut saltem inducat moralem certitudinem, remoto in contrarium quovis rationabili dubio.

XVII. Personae, quas examinare expediat, semper audiuntur separatim.

XVIII. Testes ad probationem, aut ad defensionem quoties legalia obstacula haud obsistant, sub iuramento audiri debent, quod extendi potest, si opus sit, ad obligationem secreti.

XIX. Testium absentium, aut in aliena Dioecesi morantium exposcitur examen in subsidium ab Ecclesiastica loci auctoritate, eidem transmittendo prospectum facti; et Auctoritas requisita petitioni respondet, servando praesentis instructionis normas.

XX. Quoties indicentur testes ob facta aut adiuncta essentialiter utilia merito Causae, qui examini subiici nequeant, eo quod censeatur haud convenire ut vocentur, aut quia vocati abnuant, mentio eorumdem fit in actibus, et curatur supplere eorum defectui

per depositiones aliorum testium, qui de relato aut alia ratione, noverint id quod exquiritur.

XXI. Quum collectum fuerit quidquid opus sit ad factum et accusati responsabilitatem constituendam, vocatur iste ad examen.

XXII. In indictione, nisi prudentia id vetet, exponuntur ei per extensum accusationes adversus eum collatae, ut parari valeat ad respondendum.

XXIII. Quando autem ob accusationum qualitates, aut ob alia adiuncta prudens non sit in actu intimationis eas patefacere, in hac solum innuitur eundem ad examen vocari ut sese excuset in Causa, quae ipsum respicit uti accusatum.

XXIV. Si iudicio sistere abnuat, iteratur indictio, in quo eidem praefigitur congruus peremptorius terminus, eique significatur quod si adhuc obedire renuat, habebitur ceu contumax; et pro tali in facto aestimabitur, quatenus absque probato legitimo impedimento, istam quoque posthaberet intimationem.

XXV. Si compareat, auditur in examine; et quatenus inductiones faciat alicuius momenti debent istae, quantum fieri potest, exhaustiri.

XXVI. Proceditur inde ad contestationem facti criminosi, et conclusionum habitarum, ad retinendum accusatum criminosum lapsusque in relativis poenis canonicis.

XXVII. Quum accusatus, tali modo, habeat plenam cognitionem eius quod in actis extat contra se, ultra quod respondere possit, iure se defendendi a semetipso etiam uti valet.

XXVIII. Potest quoque, si id expetat, obtinere praefixionem termini ad exhibendam defensionem cum memoria in scriptis, praecipue quando ob dispositionem *Art. XXIII* nequiverit paratus esse ad responsa pro sua excusatione.

XXIX. Expleto processu, actorum instructor, restrictum conficit essentialium conclusionum eiusdem.

XXX. In die qua Causa proponitur, est in facultate accusati faciendi se repraesentare et defendere ab alio Sacerdote aut laico Patrocinatore, antea approbatis ab Ordinario.

XXXI. Quatenus praeventus constituere defensorem renuat, Ordinarius consulit constituendo aliquem ex officio.

XXXII. Defensor caute notitiam haurit processus et restricti in Cancellaria, ut paratus sit ad defensionem peragendam, quae ante propositionem causae exhiberi potest in scriptis. Ipse quoque

subiicitur oneri secreti iurati, quatenus Ordinario videatur indolem Causae id expostulare.

XXXIII. Transmittitur dein Procuratori fiscali processus et restrictus, ut munere suo *ex officio* fungatur; uterque Ordinario traditur qui plenâ Causae cognitione adeptâ diem constituit in qua disceptanda et resolvenda sit, curans ut accusatus certior de hoc fiat.

XXXIV. Die constituta proponitur Causa coram Vicario generali, interessentibus Procuratore fiscali, Defensore et Cancellario.

XXXV. Post votum Procuratoris Fisci et deductiones defensionis profertur sententia, dictando dispositivam Cancellario, cum explicita mentione, in casu damnationis, canonicae sanctionis, accusato applicatae.

XXXVI. Sententia indicitur praevento qui appellationem interponere potest ad Auctoritatem Ecclesiasticam superiorem.

XXXVII. Pro appellatione servantur normae statutae a Constitutione *Ad militantes* s. m. Bened. XIV 30 Martii 1742, aliaeque emanatae ab hac s. Congregatione Decreto 18 Decembris 1835 (1) et Littera circulari diei 1 Augusti 1851.

XXXVIII. Comparitio pro appellatione facienda est infra terminum decem dierum a notificatione sententiae; quo termino inutiliter elapso, sententia ipsa in executionis statu reperitur.

XXXIX. Interposita appellatione infra decem dies, Curia absque mora remittit ad Auctoritatem ecclesiasticam superiorem, apud quam appellatio facta est, omnes actus Causae originales, idest processum, restrictum, defensiones et sententiam.

XL. Auctoritas ecclesiastica superior, captâ cognitione actus appellationis, intimare facit appellanti, ut infra terminum viginti dierum Defensorem constituat, qui approbari debet ab eadem superiori auctoritate.

XLI. Decurso dicto termino peremptorio absque effectû, censetur appellantem nuncium misisse appellationis beneficio, et haec consequentur perempta declaratur a superiori auctoritate.

XLII. Quum appellatio producitur a sententia alicuius Curiae episcopalis ad Metropolitanam, Archiepiscopus pro cognitione et decisione Causae sequitur normam procedendi in hac instructione traditam.

(1) Vide *Acta S. Sedis*, vol. XIII. fasc. CLI. pag. 333. in nota.

XLIII. Si contingat quod Clericus, non obstante fori privilegio, ob crimina communia subiiciatur processui et iudicio laicae potestatis, Ordinarius, hoc in casu, summariam sumit criminosi facti cognitionem, atque perpendit an ipsum, ad tradita per sacros canones, locum faciat infamiae, irregularitati, aut alii ecclesiasticae sanctioni.

§. 1. Donec iudicium pendeat, aut accusatus detentus sit, prudens est, quod Ordinarius sese limitet ad media provisoria.

§. 2. Expleto tamen iudicio, et libero reddito accusato, Curia iuxta exitum informationum ceu superius assumptarum, procedit ad tramites dispositionum praesentis instructionis.

XLIV. In casibus dubiis, et in variis practicis difficultatibus, quae contingere possint, Ordinarii consulant hanc s. Congregat., ad vitandas contentiones et nullitates.

Ex Aud. SS^{mi}. diei 11. Junii 1880.

SS^{mus} Dñus Noster LEO div. prov. PP. XIII, audita relatione praesentis Instructionis ab infrascripto Sacr. Congr. Episcopor. et Regularium Secretario, eam in omnibus approbare et confirmare dignatus est.

Romae, die et anno quibus supra.

I. Card. FERRIERI *Praef.*

I. B. AGNOZZI *Secretarius*

INDEX ALPHABETICUS

RERUM PRAECIPUARUM

Numerus primus romanus indicat librum; secundus arabicus titulum; tertius arabicus cum exponente *o*, indicat numerum marginalem cujusque tituli. Subintelligitur idem liber et titulus, si alter non ponatur. Sed cum lib. V. non habeat numeros marginales, citatur liber et pagina tomi IV. in quo continetur lib. V.

A

Abbates, benedicendi, I, 10, 3.º —
quoad ordinationem, 11, 2.º —
quoad dimissorias, 11, 5.º
Abbatissa, I, 33, 2.º
Abstinencia, III, 46, 2.º
Accusatio, V, 15, pagg. 19–27.
Actio redhibitoria, III, 17, 5.º
Actor, II, 1, 35.º et seqq.
Actus interni: an sint materia legis; I, 2, 9.º
Adsistentia matrimonio civili, IV, 4, 9.º
Adulterium, V, 256, seqq.
Advocati, II, 1, 51.º
Actas, ordinandorum, I, 11, 9.º —
praeficiendorum, 14, 1.º
Affectio, III, 5, 20.º
Alienatio bonorum Ecclesiae, III, 13.
Alienatio, iudicii mutandi causa, I, 42.
Altare, consecratio, execratio, III, 40 — portatile, 5.º — 41, 3.º

Amissio instrumentorum, II, 22, 22.º
Animi defectus facit irregulares, I, 17, 3.º
Annatae, III, 12, 3.º
Anticipatio solutionis, III, 13, 6.º
Annulus, III, 1, 7.º
Arma, quoad Clericos, III, 1, 7.º
Aperitio oris, II, 19, 23.º — 30, 8.º
Apocrysarii, I, 30, 6.º
Apostatae, V, 210–218.
Apostoli judiciales, II, 28, 36.º seqq.
Appellatio, II, 28.
Arbiter, I, 43.
Arbitrator, I, 43, 12.º
Archidiaconus, I, 23.
Archiepiscopi, I, 31, 17.º
Archipresbyter, I, 24.
Arrhae, IV, 1, 4.º
Artes viles, exercentes fiunt irregulares, I, 17, 3.º — Clericis vetitae, III, 1, 8.º
Articuli, II, 18, 27.º
Assertio Papae, II, 19, 22.º

Assessor judicis, II, 1, 32.º
Attentata purganda, II, 16, 9.º
Attestationes, II, 20.

B

Banna, IV, 3, 1.º seqq.
Baptismus, III, 42, *filiorum infidelium*, III, 33.
Barba, III, 1, 7.º
Beatificatio, III, 45, 2.º
Bellum, I, 34, 1.º 2.º
Benedictio Ecclesiae, III, 40, 2.º
Beneficia, quoad supplendam negligentiam in providendo, I, 10, 4.º — quoad filios clericorum, 17, 5.º — conferenda, praefereundo indigenas, 22, 6.º — litigiosa, II, 16, 10.º seqq. — definitio, III, 5.º 16.º — divisio 19.º — modi acquirendi, 20.º seqq. — pluralitas, 23.º — unio, 25.º — divisio, 27.º — dismembratio et suppressio, 28.º sine diminutione conferenda, 12.
Beneficiati, quoad supplendam impotentiam, I, 10, 5.º
Binatio, III, 41, 2.º
Bigamia, I, 21.
Bona Ecclesiae, III, 13, 3.º seqq.
Brevium Secretaria, I, 31, 13.º

C

Caelibatus, pro ordinatione, I, 11, 9.º
Calumniae juramentum, II, 7.
Camera spoliiorum, III, 26, 4.º
Cancellaria Apostolica, I, 31, 13.º
Cancellarius, II, 1, 33.º

Canonica, III, 5, 18.º
Canonici, residentia, III, 4, 13.º — honorarii, 8, 3.º
Canonicus poenitentiarius et theologus, I, 24, 3.º seqq.
Canonizatio, III, 45, 2.º
Capellae Monachorum, III, 37.
Capellania, III, 5, 18.º
Capitulum, collatio beneficiorum, III, 5, 21.º — origo, 10 — consensus et consilium, *ibi* — major pars, 11.
Cardinales, I, 31, 7.º seqq. — quoad beneficia conferenda, III, 5, 21.º
Casus, V, I, pag. 8.
Cathedraticum, III, 39, 2.º
Causa, II, 1, 4.º — 59.º — ecclesiastica, 2, 10.º seqq. — mixti fori, 2, 14.º — possessionis et proprietatis, 12.
Causa contractus, IV, 5, 7.º
Causae matrimoniales, IV, 18.
Cautio, III, 21.
Census annuus, V, pag. 147-154 — constitutivus, III, 17, 3.º-39.º
Censurae, V, 3, 59.º seqq.
Certa scientia, I, 3, 4.º
Cessatio legis, I, 2, 15.º — *a divinis*, V, 387.
Cessio bonorum, III, 23, 2.º
Chirurgi per se non sunt irregulares, sed cum eis dispensatur ad cautelam, et ordinatis interdicitur exercitium artis, I, 17, 3.º
Chrisma, III, 44, 2.º
Citatio, II, 3, 9.º seqq.
Clausula, certa scientia, I, 3, 4.º — *motus proprii*, I, 3, 4.º — *quacumque consuetudine non ob-*

- stante*, I, 4, 12.º — *procedendi non obstantibus exceptionibus in contrarium objectis*, II, 25, 6.º seqq.
- Clausura*, III, 35, 7.º–8.º
- Clerici*, peregrini, I, 22 — extranei nequeunt repelli absque justa causa, 6.º — peregrinantes, II, 29 — quoad honestatem, III, 1 — vestes, 5.º — cohabitatio cum mulieribus, III, 2 — conjugati, 3 — non residentes, 4 — aegrotans, et debilitatus, 6 — peculium, 24.
- Clericus*, *venator*, V, 299 — *percussor* 300 — excommunicatus, depositus, suspensus, interdictus ministrans, 304, seqq. — non ordinatus ministrans, 310, seqq. — promotus per saltum, 314-316.
- Coactio* ad ordines ulteriores suscipiendos, I, 14, 3.º — testium II, 21.
- Coadjutor*, III, 6, 2.º
- Coemeterium*, III, 40-49.
- Calumniator*, V, pag. 91-95.
- Cohabitatio* Clericorum et mulierum, III, 2.
- Collatio*, III, 5, 20.º
- Collectiones* juris canonici. — Proleg. 4, 5.º
- Collusio*, V, pag. 295.
- Commendatitiae*, I, 22, 3.º–4.º
- Coma* clericorum, III, 1, 7.º — *adscititia*, ibi.
- Commenda*, III, 5, 18.º
- Commodatum*, III, 15.
- Competentia* iudicis, II, 1, 22.º–2.
- Complices*, V, 1, pag. 14.
- Concessio Ecclesiae*, V, pag. 147-154.
- Concilium*, vaticanum, I, 31, 6.º — *Congregatio*, 12.º — generale, appendix de Conciliis, (I, 31.) 1.º seqq. — nationale, provinciale, 8.º — quoad beneficia conferenda, III, 5, 21.º
- Concisio corporum* vetita, III, 28, 6.º
- Conclusio in causa*, II, 27, 2.º seqq.
- Concordata*, origo, I, 4, in appendice, 1.º-3.º finis, 4.º — materia, 5.º — personae contrahentes, 6.º — vis, 7.º-14.º
- Concubinarii Clerici*, III, 2, 2.º
- Concursus Papae*, III, 5, 20.º — in beneficiis, 22.º
- Condictio* ex cap. *Saepe contingit*, II, 13, 10.º seqq. — ex Can. *Redintegranda*, 14.º
- Condimenta*, III, 46, 6.º
- Conditio apposita*, IV, 5.
- Conductio*, III, 18.
- Confessio*, II, 18.
- Confirmatio*, ejus necessitas pro tonsura, I, 11, 9.º — minister, 15, 3.º
- Confirmatio utilis vel inutilis*, II, 30.
- Congregationes* Cardinalium, I, 31, 10.º — S. Officii, 10.º — Indicis, 11.º — Concilii, 12.º — SS. Rituum, 12.º — religiosae, III, 31, 6.º
- Conjugati* Clerici, III, 3.
- Consecratio*, electi, I, 6, 14.º — episcoporum, 15, 1.º-2.º — Ecclesiae et altaris, III, 40.
- Constitutio*, vide *lex*.

Consuetudo, definitio, I, 4, 1.º-2.º
 — divisio, 3.º — qualitates, 5.º-
 10.º — vis, 11.º — probatio, 13.º
 — cessatio, 14.º-15.º

Constitutio Ben. XIV, *Ad militantis*, 30 mart. 1742, II, 28, 56.º

Contestatio litis, II, 5, — ante contestationem, non recipiendi regulariter testes, neque procedendum ad sententiam definitivam, 6.

Continentia, causae, II, 2, §. 8.

Contractus, quoad forum, II, 2, §. 2.

Contumacia, II, 14, §. 2.

Conversio coniugatorum, III, 32, — infidelium, 33.

Corpus juris Canonici vide *Collectiones*.

Corporis vitium, quando faciat irregularem, I, 20.

Crematio, III, 28, 6.º

Culpa, V, I, pag. 9.

Custos, I, 27.

D

Damnum, V, 343.

Data, rescriptorum, I, 3, 6.º

Dataria Apostolica, I, 31, 13.º

Debilitatio, quando faciat irregularem, I, 20, 3.º

Decimae, III, 30.

Decretum S. C. EE. et RR. 16. oct. 1600, II, 28, 54.º

Decretum S. C. C. 15. maj. 1700, II, 28, 55.º

Deformitas quando faciat irregularem, I, 20, 4.º

Delegatus, iudex, I, 29-30, 1.º

Delictum, quoad forum, II, 2, §. 3.
 — V, I, pag. 9; privatum et publicum, ordinarium et extraordinarium, *ibi*; exceptum et non exceptum, pag. 10; civile, ecclesiasticum et mixtum, *ibi*; notorium et occultum, pag. 12; puerorum, impuberum, minorum, V, pag. 297 seqq.

Demonstratio personae in matrimonio, IV, 5, 7.º

Denarius S. Petri, III, 39, 3.º

Denunciatio, V, I, pag. 15, 28-36.

Denunciationes matrimonii IV, 3, 1.º seqq.

Depositum, III, 16.

Desponsatio, impuberum, IV, 2, — clandestina, 3.

Dies appositus, IV, 5, 7.º

Dies festi, II, 9, 3.º-4.º

Dilationes, II, 8.

Dimissoriae, I, 11, 5.º

Dispensatio, legis, I, 2, 15.º — a titulo ordinationis, 11, 9.º — ab aetate praeficiendorum, 12, 2.º

Discessio a dioecesi, I, 22, 4.º-5.º

Dissolutio matrimonii, ex privilegio paulino, IV, 19, 6.º seqq.
 — ex professione religiosa, vel Pontificis dispensatione, si mereratur, 12.º

Distributiones, III, 4, 16.º

Divortium, IV, 19, — ex privilegio paulino, 6.º seqq.

Dolus, II, 14, §. 1 — V, 1, pag. 9.

Domicilium, quoad forum, II, 2, §. 1.

Dominium civile S. Sedis, III, 5, 12.º seqq.

Domus religiosae, III, 36, — hospitales, 36, 6.º

Donatio, III, 24, — inter virum et uxorem, IV, 20.

Duellum, V, 248-252.

Duplicatio, II, 25, 16.º

E

Ecclesia, societas perfecta — Proleg. 1 — jus possidendi, III, 5, 1.º seqq. — aedificatio, III, 48, 1.º — dos, 2.º — reparatio, 3.º 4.º — immunitas 49.

Ejecti, III, 31, 15.º

Electi, potestas, I, 6, 13.º — consecratio, 14.º

Electio, I, 6, 1.º — historia, 3.º-7.º — quinam valeant eligere, 8.º — eligi, 9.º — forma, 10.º — indigni, 11.º — intimatio, 12.º — Papae — dignioris, 14, 6.º

Eleemosyna missae, III, 41, 5.º

Emphyteusis, III, 13, 5.º — 18, 2.º

Emptio, III, 17.

Episcopus, ejus designatio, I, 6, 2.º — translatio I, 7, — proprius ratione originis, domicilii, beneficii, familiaritatis, I, 11, 3.º — qui renunciavit, et confert ordines, 13, 1.º — excommunicatus ordinans 2.º — positio, 31, 7.º — potestas 31, 18.º seqq. — residentia, III, 4, 5.º — beneficiorum collatio, 5, 21.º

Evictio, III, 17, 2.º

Evidentia facti, II, 19, 20.º

Eucharistiae, custodia, III, 44, 1.º — expositio 3.º

Examen, pro ordinatione I, 12,

2.º-3.º — testium, II, 21, §. 5, 27.º seqq.

Examinatores synodales, III, 5, 22.º

Exarchae, I, 31, 16.º

Excessus praelatorum et subditorum, V. 320-322 — privilegiatorum, 344.

Exceptiones, II, 25, — contra testes, 20, 34.º seqq.

Excommunicati, quoad rescripta impetranda, I, 3, 3.º — ordinantes, 13, 20.º — quando stare valeant in judicio, II, 1, 40.º seqq.

Excommunicatio, V, 379, seqq.

Execratio Ecclesiae, altaris, coemeterii, III, 40, 3.º

Executio sententiae, II, 27, 22.º seqq. — Rescriptorum I, 3, 8.º

Exemptio, III, 36, 3.º seqq.

Exercitia praemittenda ordinationi, I, 11, 9.º

Expectativae, III, 5, 20.º

Expensae judiciales, II, 27, 22.º

Expositi, quoad episcopum proprium ordinationis, I, 11, 3.º

Expositio infantium et languidorum, V, 223, 226.

Extinctio rescriptorum, I, 3, 10.º

Extra tempus, I, 11, 6.º

F

Fabricerii, III, 5, 8.º

Falsi crimen, V, 289-292.

Fama, II, 19, 21.º

Fatalia, II, 28, 33.º seqq.

Feriae, II, 9.

Feudum, III, 20.

Fidei professio, I, 1, 2.º — Poenae in eam omittentes 3.º — procurator in ea edenda, 4.º — ejus formula 5.º

Fides, instrumentorum, II, 22.

Fidejussio, III, 22.

Filii judaeorum in Lusitania sunt irregulares, I, 17, 2.º — item filii haereticorum — et patroni occidentis rectorem usque ad 4.^m gradum, *ibi* — clericorum in ordine ad beneficia, I, 17, 5.º — liberi ventris, IV, 10 — legitimi, 17.

Formula professionis fidei, I, 1, 5.º

Forum, competens, II, 2, — privilegiatum, 2, §. 5.

Fructus, quotuplices et quomodo restituendi, II, 13, 28.º seqq. — sequestratio, 17.

Fugitivi, III, 31, 10.º

Funus agere, III, 28, 4.º — emolumenta, *ibi*.

Furtive ordines suscipiens, V, 317.

Furtum, V, 276, 279.

G

Gradus accademici, I, 14, 4.º — *supra episcopales reales*, 31, 14.º

H

Habitus clericorum, III, 1, 5.º sq.

Haeretici V, 185, 198, 201.

Homicidium, V, 227-242.

Horae canonicae, III, 41, 8.º

Hypotheca, III, 21 2.º

I

Illegittimi, IV, 17 — quoad episcopum proprium ordinationis, I, 11, 3.º

Imagines, III, 45, 3.º

Immunitas, III, 49.

Impedimenta dirimentia matrimonium: erroris, IV, 1, 18.º — vis et metus, 19.º — raptus, 20.º — disparitatis cultus perfectae, 21.º — clandestinitatis, 4.º seqq. — ligaminis, 4, 4.º — publicae honestatis, 7.º — ordinis sacri, 6 — voti solemnitis, 5.º — criminis, 7, — conditionis, 9, — cognationis spiritualis, 11, — legalis, 12, — affinitatis ex copula fornicaria, 13, — consanguinitatis, 14, 1.º-3.º — affinitatis licitae, 4.º — impotentiae, 15. — vetiti dirimentis summi Pontificis, 16.

Impedimenta impediencia, IV, 16, — disparitatis cultus imperfectae, 1, 21.

Impotentia beneficiatorum supplenda, I, 10, 5.º

Impuberes, an stare valeant in judicio, II, 1, 38.º

Impugnatio instrumentorum, II, 22, 27.º-28.º

Incendiarii, V, 273-274.

Indicis, Congregatio, I, 31, 11.º

Indigenae praeferendi in beneficiis, I, 22, 6.º

Informata conscientia, V, 49-89.

Injuria, V, 338-342.

Innovatio privilegiorum, II, 30, 6.º

seqq. — sede vacante prohibita, III, 9.
Innovatio prohibita lite pendente, II, 16.
Inquisitio, V, 17, 37.º-45.º
Inspectio ocularis, II, 19, 20.º
Instantia, II, 1, 5.º — prima absolvenda intra biennium, 6.º-8.º
Institutio, III, 7.
Instructio S. C. EE. et RR. 11 junii 1880 pro causis disciplinariis et criminalibus Clericorum oeconomice tractandis, textus italicus, V, 389. — versio latina, in appendice ad tomum IV.
Instrumenta, fides, II, 22, — publica, 3.º — privata, 9.º seqq. — productio, 17, seqq. — amissio, 22, seqq. — impugnatio, 27.º-28.º
Interdicta, adipiscendae possessionis, quorum bonorum, quorum legatorum, et salvianum, II, 12, 18.º — retinendae, 19.º — recuperandae, 20.º — unde vi, 13, 4.º
Interdictum censura, V, 384, seqq.
Interpellatio, II, 18, 27.º
Interpellationes partis infidelis ad matrimonium dissolvendum, IV, 19, 8.º
Interpretatio legis, I, 2, 14.º — rescriptorum justitiae, 29, 5.º — juramenti, II, 24, 25.º seqq.
Interrogatoria, II, 18, 27.º
Interstitia, I, 11, 7.º
Investimentum, III, 13, 3.º
Investitura, III, 20, 3.º
Irregularitas, reiterantium quaedam Sacramenta, I, 16 — quid et quotuplex, 17, 1.º — ex de-

fectu fidei, 2.º — lenitatis 3.º — animi, natalium, *ibi*, — quomodo haec redimatur, 4.º — ob servitutum, 18, — ob ratiocinia, 19, — vitium corporis, 20, — bigamiam, 21.

J

Jejunium, ejus continuatio causa ordinationis, I, 11, 6.º — observantia, III, 46.
Jubilati, III, 4, 17.º
Judaei, V, 171-180.
Judex, I, 32, — delegatus 29, — conservator, 9.º — synodalis, 4.º — ordinarius, 31 — II, 1, 18.º seqq. — suspectus, 19.º
Judicium, II, 1 — Summarium, 11.º-12.º — commune seu duplex, 19, 19.º
Juramentum episcoporum S. Sedi, I, 33, 3.º — calumniae, II, 7 — die festo, 9, 10.º — ut probatio, 24, — promissorium, 5.º — voluntarium, 12.º — judiciale, 16.º seqq. — necessarium, 20.º — interpretatio, 25.º
Jus canonicum, Proleg. 2 — ejus divisio 3 — collectiones, 4, 5.
Juspatronatus, III, 38.
Jus possidendi Ecclesiae proprium, III, 5, 1.º seqq.

L

Laudemium, III, 18, 3.º
Laudum, I, 43, 9.º
Laesio, III, 17, 5.º
Legata pia, III, 5, 17.º

Legatus, I, 30 — orator, judex,
1.° — natus, missus, 2.° — ex-
traordinarii, 4.° — a latere, 1.° 5
— residentes, 6.° — quoad bene-
fidorum collationem, III, 5, 21.°

Leges foundationis servandae, I,
14, 6.°

Legittimi, IV, 17.

Legittimitas expositorum, V, 226.

Lenitatis defectus facit irregula-
rem, I, 17, 3.°

Leprosi, IV, 8.

Lex, definitio, I, 2, 1.° — divisio
2.° 5.° — materia, 6.° 7.° 8.° 9.°
— promulgatio, 10.° — obliga-
tio, 11.° 12.° 13.° — interpre-
tatio 14.° — cessatio, 15.° —
dispensatio, 15.° — jurisdictio-
nis et dioecesana, 31, 24.°

Libelli oblatio, II, 3.

Libri liturgici, III, 41, 9.°

Librorum prohibitio, V, 199, 200.

Licentia docendi, V, 170.

Lis, II, 4.° — contestatio, 5.

Locatio, III, 13, 6.° — 18.

M

Magistri, V, 154-156.

Majoritas, I, 33.

Maledicus, V, 302-304.

Mandatum I, 38, 6.° seqq.

Materia legis, I, 2, 6.°-9.°

Matrimonium, IV, 1, 8.° — civile
13.° — impedimenta 15.° — mi-
xtum 21.°-23.° — Vide *impedi-
menta* — dissolutio ex privi-
legio paulino, 19, 6.° seqq. —
professione religiosa si mere-
ratum, 12.° — item ex dispensa-

tione Pontificis, *ibi* — secundae
nuptiae, 21.

Medici per se non sunt irregula-
res, sed cum eis dispensari solet
ad cautelam, et ordinatis inter-
dicitur exercitium artis, I, 17, 3.°

Mercatum, II, 9, 8.°

Metropolitae, I, 31, 17.°

Metus, I, 40.

Militia clericis vetita, III, 1, 8.°

Minores quando valeant stare in
judicio, II, 1, 39.°

Missa pro populo, a vicario ce-
lebranda I, 28, 5.° — a paro-
cho, III, 29, 6.°-7.°

Missae celebratio — III, 41, —
obligatio, 2.° — hora, locus, 3.°
— applicatio, 4.° — eleemosyna,
5.°-6.° — binatio 2.°

Missio in possessionem, rei ser-
vandae causa, II, 15.

Missio ut titulus ordinationis, I,
11, 9.°

Modus matrimonio adjectus IV,
5.°-7.°

Monarchia Siciliae, I, 30, 4.°

Monasteria in judicio, II, 1, 47.°

Monasterium, aedificatio, III, 36,
5.°

Motus proprius, I, 3, 4.°

Mulieres religiosas an possint sta-
re in judicio, II, 1, 37.°

Mutilatio quando faciat irregu-
larem, I, 20, 2.°

Mutua petitio, II, 4.

N

Natalium defectus, I, 17, 3.° —
quomodo redimatur, 4.°

Negligentia, praelatorum supple-
da, I, 10, — iudicum laico-
rum, 6.º

Negotiatio clericis vetita, III, 1, 8.º
Negotia saecularia, III, 50.

Neophyti quoad episcopum pro-
prium ordinationis, I, 11, 3.º

Novi operis nunciatio, V, 323.

Novitiatus, III, 31, 8.º

O

Obedientia, I, 33.

Oblatio libelli, II, 3.

Oblationes, III, 30, 5.º

Obligati ad ratiocinia, quando or-
dinari vel admitti possint ad re-
ligiosam professionem, I, 19.

Obligatio legis, I, 2, 11.º-12.º-13.º

Obreptio, in rescriptis, I, 3, 4.º

Ocularis inspectio, II, 19, 20.º

Officium Archidiaconi, I, 23 —
Archipresbyteri, 24 — Primi-
cerii, 25 — Sacristae, 26 —
Custodis, 27 — Vicarii, 28 —
in divinis, 2.º — temporanei,
perpetui, 2.º seqq. — iudicis
delegati, 29 — iudicis synoda-
lis, 4.º — iudicis conservato-
ris, 9.º — legati, 30 — iudicis
ordinarii, 31 — iudicis, 32.

Oleum lampadarum, III, 44, 2.º

Oratorium publicum, III, 41, 3.º

Ordinati a schismaticis, V, 208-
209.

Ordo cognitionum, II, 10.

Ordo, numerus ordinum, I, 11, 1.º
— minister, 2.º-3.º — qualitates
ordinandorum, pro validitate,
8.º — pro liceitate, 9.º — colla-

tus ab episcopo qui renuntiavit,
13, 2.º — ab excommunicato, 3.º
— praeficiendorum, 14, 3.º —
quando quis cogi possit ad ul-
teriores ordines, 3.º — servi, 18.

P

Pacta, I, 35.

Pactum legis commissoriae, III,
17, 4.º — 21, 3.º — addictio-
nis in diem et redemptionis, III,
17, 4.º — antichrisis, 21, 3.º

Pallium, I, 8.

Panegyrica oratio, III, 28, 4.º

Papae electio, I, 6 — potestas,
31, 3.º seqq. — assertio, II, 19,
22.º

Parochi residentia, III, 4, 10.º

Parochiae, III, 29.

Parricidae, V, 219-221.

Patria communis quoad forum, II,
2, §. 6.

Patriarchae, I, 31, 15.º

Patrimonium, I, 11, 9.º

Patrini, IV, 11, 6.º

Paupertas ut titulus ordinationis,
I, 11, 9.º

Pax, I, 34, 5.º

Peccatum V, 1, pag. 7.

Peculium clericorum, III, 25.

Pendentia litis, II, 16.

Pensio ut titulus ordinationis, I,
11, 9.º — III, 5, 18.º — 12, 5.º
seqq.

Pensionati, III, 12, 7.º

Percussor clericus, V, 300, 301.

Peregrinantes, II, 29.

Peregrini clerici, I, 22.

Permutatio, III, 19.

- Petitiones mutuae*, II, 4.
Pignus, III, 21.
Placitum, II, 9, 9.º
Placitum regium, I, 2, 11.º
Plus-petitio, II, 11.
Poenae in omittentes fidei professionem, I, 1, 3.º
Poenae, V, 344, seqq. — in spon-
 salibus, IV, 1, 4.º
Pollutio Ecclesiae et Coemeterii,
 III, 40, 4.º
Portio canonica III, 28, 4.º
Postulare, I, 37.
Populus, nullum jus regiminis ei
 competit in Ecclesia, I, 6, 3.º-5.º
Positiones, II, 18, 25.º seqq.
Possessio, II, 12, §. 1, 3.
Postulatio praelatorum, I, 5.
Potestas electi, I, 6, 13.º — or-
 dinis et jurisdictionis, prolego-
 mena ad p. 2, libri I — iudicis
 delegati, 29 — subiectum po-
 testatis ecclesiasticae, 31, 1.º
 seqq. — Papae, 3.º seqq. — Ec-
 clesiae, judicialis et coactiva,
 II, in prolegomenis.
Possessor violentus, II, 13, 28.º
 — malae fidei, 31.º — bonae fi-
 dei, 34.º
Praebenda, III, 5 — non vacans,
 III, 8.
Poenitentiaria Apostolica, I, 31,
 13.º
Praeficiendi aetas et qualitates,
 I, 14.
Praelati inferiores, I, 31, 26.º
Praelatio rescriptorum, I, 3, 8.º
Praelatorum negligentia supplen-
da, I, 10.
Praesentatio rescriptorum, I, 3, 6.º
Praescriptio, II, 26.
Praestimonium, III, 5, 18.º
Praevanicator, V, pag. 93-94.
Presbyter non baptizatus, III, 43.
Precarium, Precariae, III, 14.
Praesumptio, II, 23.
Primates, I, 31, 16.º
Primicerius, I, 25.
Primitiae III, 30, 5.º
Privilegia, V, 324, seqq. — con-
 cessa regibus, I, 30, 4.º — pro
 titulo ordinationis, I, 11, 9.º
Privilegium paulinum, IV, 19, 6.º
 seqq.
Probationes, II, 19.
Procurator, I, 38 — in fidei profes-
 sione, 1, 4.º — fiscalis, II, 1,
 34.º
Processus criminalis V, pag. 47,
 48 — ex informata conscientia,
 49-89.
Procuratio III, 39, 4.º
Professio fidei, I, 1, 2.º vide *Fi-*
dei professionem.
Professio religiosa, III, 31, 10.º
 seqq. — conjugatorum, 32.
Promotor, II, 1, 34.
Promulgatio legis, I, 2, 10.º
Proprietas, II, 12, §. 2, 3 — se-
 questratur, 17.
Prorogatio jurisdictionis II, 2,
 §. 7.
Provisio beneficiorum, neglecta
supplenda, I, 10, 4.º
Productio testium, III, 21, §. 3,
 17. seqq. — instrumentorum, 22,
 17.º seqq.
Publicatio attestationum, II, 21,
 §. 6, 30.º

Punctaturae, III, 4, 10.º
Purgatio canonica et vulgaris, V,
 335-337.
Purificatio post partum, III, 47.

Q

Qualitates ordinandorum, I, 11,
 8.º 9.º
Quaestio, II, 1, 4.º
Quasi-delictum, V, I, pag. 9.
Quasi-domicilium, quoad forum,
 II, 2, §. a 1.º 10.º 11.º

R

Raptores, V, 271-273.
Ratihabentes, V, I, pag. 14.
Reconventio, II, 4.
Receptio testium, regulariter non
 facienda ante litem contesta-
 tam, II, 6.
Reconciliatio, Ecclesiae et Coe-
 meterii, III, 40, 4.º
Recusatio II, 28, 57.º — iudicis
 delegati, I, 29, 8.º
Redemptio pensionis, I, 9, 5.º
Reiteratio quorundam sacramen-
torum vetita, I, 16.
Reiterantes baptisma, V, 218.
Regulares, III, 31.
Relatio, II, 28, 62.º
Religio, III, 31, 9.º — ingressus,
 8.º — novitiatus, 8.º
Religiosi in iudicio, II, 1, 37.º —
 45.º seqq.
Reliquiae, III, 45.
Remissiones, V, 358.
Renuntiatio, I, 9, 1.º-3.º — reli-
 gionis ingrediendae causa, 3.º —

conditionata, 4.º — revocatio,
 5.º — effectus, 6.º — coacta,
 7.º — episcopi, loco tantum aut
 etiam dignitati, 13, 1.º
Replicatio, II, 25, 16.º
Repulsio ab ordinibus, I, 11, 9.º bis.
Reservatio sedium episcopalium,
 I, 6, 5.º
Res judicata, II, 27, 1.º 16.º seqq.
Res litigiosa, II, 16, 7.º
Res sita, quoad forum, II, 2, §. 4.º
Restitutio spoliatorum, II, 13 —
 fructuum, 28.º seqq. — in in-
 tegrum, I, 41.
Rescriptum, I, 3, 1.º — gratiae et
 iustitiae, 2.º — qui valeat im-
 petrare, 3.º — nullitas, 4.º —
 tempus datae et praesentatae,
 6.º — praelatio, 8.º — executio,
 9.º — extinctio, 10.º
Reservatio, III, 5, 20.º
Residentia, III, 4 — episcoporum,
 5.º — parochorum, 10.º — cano-
 nicorum, 13.º
Retractum, III, 18, 3.º
Revocatio renuntiationis, I, 9, 5.º
Ritus, III, 41, 9.º
Rituum Congregatio, I, 31, 12.º

S

Sacramenta quae non reiterantur,
 I, 16.
Sacrista, I, 26.
Sagittarii, V, pag. 254.
Saacularizatio, III, 35, 5.º
Sanatio usurpationum bonorum Ec-
clesiae, III, 13, 8.º — matrimo-
 nii in radice, IV, 4, 10.º
Saraceni, V, pag. 181-184.

Schismatici, V, pag. 202-209.
Scrutinium pro ordinatione faciendum, I, 12.
Secretaria Brevium, I, 31, 13.º
Secundae nuptiae, IV, 21.
Sententia II, 27, 11.º seqq.
Sepultura, III, 28.
Sequestratio, II, 17.
Servi, quoad ordines, I, 18. — quoad matrimonium IV, 9.
Solutio, III, 23.
Sortilegi, V, pag. 293.
Spolium, II, 13, 2.º — decedentium in hospitalibus, III, 27.
Sponsa duorum, IV, 4.
Sponsalia, IV, 1.
Simonia, V, 95-146.
Stauropegium, III, 36, 2.º
Studentes Romae quoad dimissorias, I, 11, 5.º
Subsidium charitativum, III, 39, 3.º
Subiectum potestatis ecclesiasticae, I, 31, 1.º seqq.
Stuprum, V, pag. 264 seqq.
Suburbicarii clerici, quoad litteras dimissorias, I, 11, 5.º
Suspensio, V, pag. 381 seqq.
Subreptio in rescriptis, I, 3, 4.º
Successio ab intestato, III, 27, 4.º
Supellectilia sacra, III, 25, 4.º
Supplenda negligentia, I, 10.
Suspectus iudex, II, 1, 19.º
Syndicus, I, 39.
Synodus dioecesisana (I, 31) appendice, 9.º

T

Tabernaculi claves, III, 44, 2.º
Taurorum agitationes, V, pag. 246.
Taxae novae, III, 39, 5.º

Tempus ordinationum, I, 11, 6.º
Tergiversator, V, pag. 94.
Tertius in iudicio, II, 1, 52.º seqq.
Testamentum, III, 26.
Testes, II, 20 — non recipiendi ante litem contestatam, 6 — quando cogendi, 21.
Testimoniales pro ordinatione, I, 11, 5.º
Theologus, V, pag. 157-170.
Titulus, ordinationis, I, 11, 9.º — iudicis, coloratus, II, 1, 24.º-25.º — invalidus, 26.º-27.º — praesumptus, 28.º-31.º.
Torneamenta, V, pag. 244-245.
Tonsura, I, 11, 6.º
Transactio, I, 36.
Translatio episcoporum, I, 7.
Transitus ad aliam Religionem, III, 31, 14.º
Treuga, I, 34, 4.º
Trinitas, I, 1, 1.º

U

Unctio sacra, I, 15.
Unio Ecclesiae cum Monasterio, III, 37.
Usucapio, II, 26, 3.º
Usurpatio bonorum Ecclesiae, III, 13, 7.º
Usura, V, pag. 281-288.

V

Venator clericus, V, pag. 299.
Venditio, III, 17.
Vicaria, III, 5, 18.º
Vicarius, quis et quotuplex, I, 28, 1.º 2.º — *in divinis*, temporaneus

et perpetuus, 3.º seqq. — con-
grua, 4.º 7.º — amovibilitas tem-
poranei, 7.º — *jurisdictionis*, 8.º
— *generalis*, 8.º seqq. — urbis,
15.º — foraneus, 16.º — capi-
tularis sede vacante, 17.º seqq.
— sede impedita, 24.º — apo-
stolicus, 25.º

Violatores Ecclesiarum, V, p. 275.

Vis, I, 40.

Visitatio, III, 39, 4.º

Visitatio sacrorum liminum, I, 31,
25.º

Vitium corporis quando faciat ir-
regulares, I, 20 — quis dispen-
set, 4.º — superveniens, 5.º

Vota solemnia, III, 31, 3 — no-
tio, divisio, redemptio, dispen-
satio, III, 34 — paupertatis,
35, 2.º — cástitatis, 6.º

IMPRIMATUR

Fr. Raphael Pierotti O. P. S. P. A.
Magister.

IMPRIMATUR

Julius Lenti Patriarch. Constantinop.
Vicesgerens.

5⁴
62

Date Due

[illegible]

bd

CAT. NO. 23 233

PRINTED IN U.S.A.

TRENT UNIVERSITY

0 1164 0390260 8

LR

KBG .AK9 v. 5

Angelis, Filippo de

Praelectiones iuris canonici.

DATE

ISSUED TO

43229

